

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

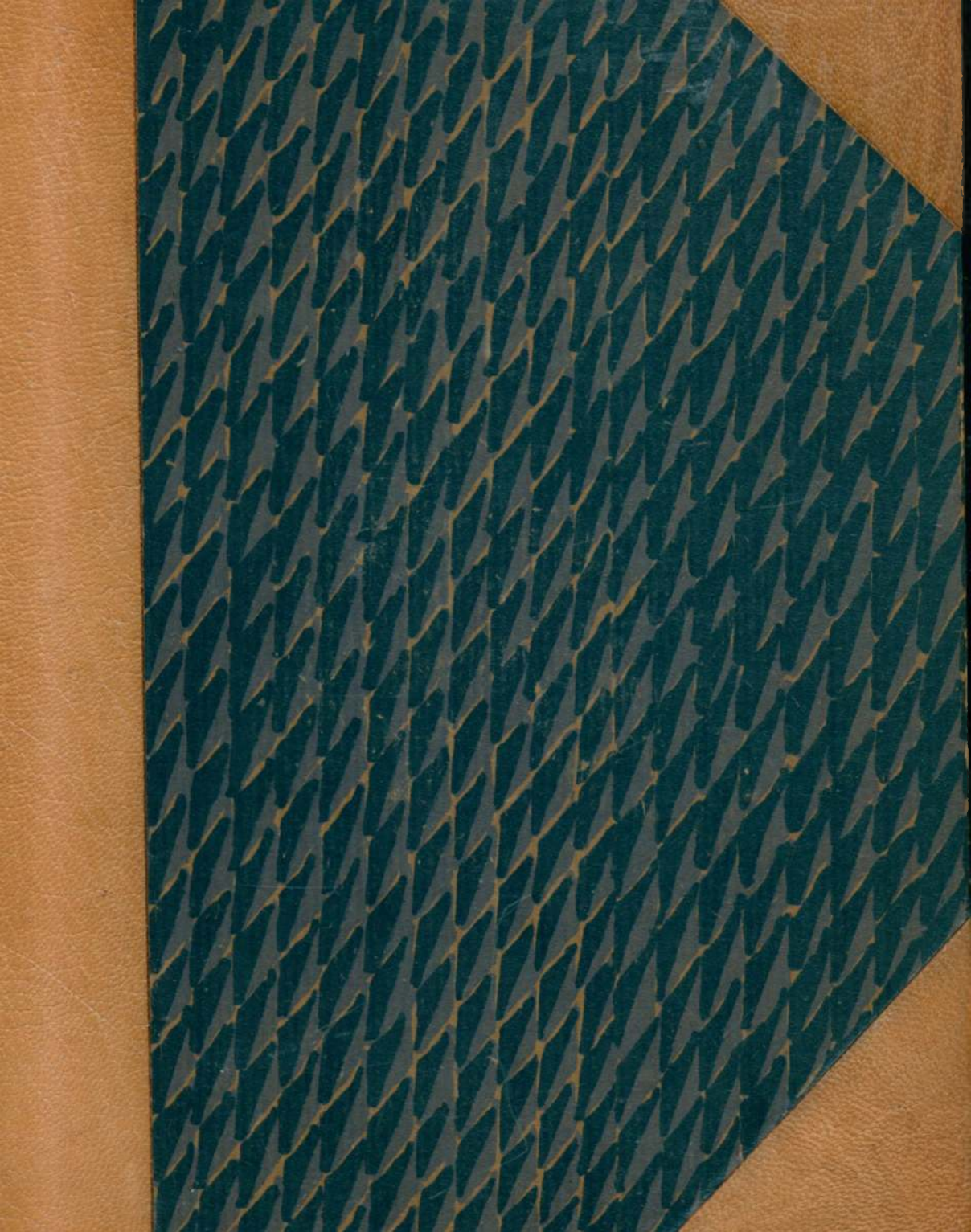
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLÄKTEN
PALME

INTILL ÅR 1815

TEXT

SLÄKTEN PALME

INTILL ÅR 1815

*Försök till en genomförd skildring af
en skånsk borgare-och prästsläkts öden
genom fem släktled*

TEXT

SLÄKTEN
P A L M E

TILL VÅR FAR.

EN SKILDNING af vår släkts öden, som här gifves, var ämnad att till Dig öfverlämnas den 4 december 1914, då Du fyllde Ditt sextionde år. Tiden har gått, och skildringen har icke, trots träs gen möda, förrän nu blifvit fullbordad. Detta beror icke därpå, att arbetet vuxit utöfver den ursprungligen tänkta ramen, utan är en följd allenast däraf, att ämnet, när det fattades på allvar, befanns innebära en följd af mycket olikartade historiska problem, som till ej ringa del voro af vetenskapen föga eller icke alls berörda.

Att söka fatta och nödtorftigt genomtränga dessa skilda frågor befanns vara nödvändigt, därest ett arbete som detta vore värdt att skrivas och till tryck befordras.

Ty hvad kan meningen vara, när man väljer ut en enkel borgare och prästsläkt för att söka gifva en genomförd skildring af dess öden? Väl hafva kärlek till släkten och vördnad för fädrens minne varit för oss en drivvande kraft, väl hafva vi tänkt oss, att läsningen af denna skildring kunde blifva kär för släkten nu och framgent, men vi inse väl, att den i all sin redbarhet så anspråkslösa gärning, dessa fäder gjorde, icke i och för sig berättigar en skildring efter större mått. Berättigad blir denna skildring endast i den mån, som dessa borgare och präster kunna träda fram som typer för stånd och tid, endast när deras öden förmå visa, hur lifvet och dess gärning gestaltades för dem, som lefde under samma vilkor.

De särskilda kraf, som alltså ställas på en skildring som denna, hafva skarpare och mera öppet, än hvad vanligen är fallet, ställt oss inför den törhända allvarligaste af de vanskligheter, som vidlåda den historiska forskningens metod och arbetssätt. Å ena sidan har en någorlunda klar uppfattning af vilkoren för dessa borgares och prästers lif varit en nödvändig förutsättning för vår forskning, å andra sidan har denna forsknings främsta mål och mening varit att genom en följd af en-

skilda fall, sammanknutna genom släktens band, gifva en starkare och djupare belysning åt dessa samma vilkor. När därtill kommer, att dessa vilkor äro föga kända och sällan på allvar berörda, har det syntts oundgängligt att i två inledande kapitel, ett för släkthistoriens borgerliga, ett för dess prästerliga del, gifva af dem en sammanträngd framställning. Dessa kapitel fylla alltså en dubbel uppgift: de gifva den släkthistoriska skildringen dess grundval, men de lämna tillika en kortfattad syntes af denna skildrings spridda resultat.

De förutsättningar, som föreligga för forskning om de skånska landskapens borgare och prästsläkter i äldre tid, hafva vi sökt närmare belysa i en inledning till källförteckningen. Där beröras äfven de metoder, hvaraf vi sökt betjäna oss för skilda syften. De grundsatser, vi följt vid återgifvandet af namn samt af numera icke eller mindre brukliga ord af danskt ursprung, liksom de inkonsekvenser, hvilka härvid icke undgåts, äro angifna bland anmärkningar och tillägg vid bokens slut.

Liksom det från början varit den af oss båda, hvilken ägnat sitt lif åt historiens studium, som uppgjort detta arbetes plan, så har gifvetvis den vetenskapliga fördjupning, ämnet oundgängligen medfört, i förening med den oväntadt långa tid, forskningarna kräft, äfven förorsakat en rubbning i det afsedda gemensamma författarskapet,

i det att den af oss, som planlagt arbetet, äfven blifvit nära nog ensam författare, medan den andres ställning mera varit medarbetarens. Dock har på hvarje punkt ett fruktbarande samråd ägt rum.

Sådan denna bok här föreligger, är den resultatet icke endast af vårt eget arbete, utan af många andras intresse och uppoffringar. Ekonomiskt hafva forskningarna, som varit förenade med omfattande resor, möjliggjorts endast genom Din redobogenhet att bekosta allt, hvad dessa forskningar kräft. Själfva boken åter har möjliggjorts allenast genom vår Farbror Henrik Palmes mångåriga intresse för historiskt studium och varma vänskap för Dig, hvilka tagit sig uttryck däri, att han bekostat denna boks tryckning. Många forskare, som behärskat skilda delar af vårt ämne, talrika tjänstemän vid svenska, danska och tyska offentliga arkiv och bibliotek, ett flertal ägare af släktarkiv eller af arkivaliska samlingar, hvilka villigt beredt oss tillgång till sina papper, samt åtskilliga personer med intim ortskänedom hafva lämnat vårt arbete ovärderlig hjälp. De äro för många att här alla kunna uppräknas, men när vi nu till Dig öfverlämna resultatet af vårt arbete, är det oss en glädje att särskildt med tacksamhet nämna Landsarkivarien Lauritz Weibull och Amanuensen Gustaf Clemensson, hvilka ej blott vägledt oss vid studierna i Lunds lands-

arkiv, utan äfven med uppoffrande intresse klarlagt för oss många skånska förhållanden, som vi utan sådan hjälp haft svårt att rätt förstå. Flera personer hafva slutligen medverkat vid bokens framträdande i värdigt och vackert skick. I sådant afseende vilja vi särskildt nämna Fröken Anna Berglund, som nedlagt ett lefvande intresse på bokens konstnärliga utstyrsel, samt Appelbergs Boktryckeri Aktiebolag, som ägnat stor möda och omtanke åt det ofta besvärliga tryckningsarbetet.

Det anspråkslösa, men allvarliga syfte, denna skildring äger, gör den törhända något tung och torr för mången inom slakten. Men för Dig, som lärt oss skatta människor och deras verk ej efter yttre mått, men efter sinnelagets redbarhet och syftets allvar, för Dig, som själf från tidig barndom fattat historiens studium som en hjärtesak och lärt oss älska det, bör denna släkthistoria, så är vår förhoppning, blifva som mångårig mödas vinst tacknämlig och som läsning kär. Blir endast detta fallet, anse vi vårt syfte vunnet.

Uppsala och Stockholm i juni 1917.

Olof Palme. Gunnar Palme.

DENNA BOK är tryckt endast för utdelning inom släkten och en trängre krets. Den undandraget sig själfallet icke vetenskaplig kritik eller vetenskapligt utnyttjande, men författarne anhålla, att den i öfrigt ej göres till föremål för recensioner eller omnämmanden. Boken är tryckt i en upplaga af 265 exemplar, hvaraf detta är

Louis Bobé's exemplar.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

NAMNET OCH URSPRUNGET Sid. 1.

Namnet och ursprunget Sid. 3.

Förutsättningarna för äldste skånske stamfaderns inflyttning till Ystad s. 3. — Kritisk granskning af släktraditionerna s. 5. — Språkgeografisk undersökning om äldste skånske stamfaderns namn s. 17. — Undersökning om Palmenamnets öfvergång från dopnamn till släktnamn samt om släktnamnets utveckling s. 21. — Om Palme-namnets ursprung och betydelse s. 47.

BORGARNE Sid. 53.

Staden och hafvet Sid. 55.

Ystads storlek, utseende, prägel, invånare; borgarnes nationalitet, stånd och yrken s. 55. — Ystads styrelse s. 64. — Hemmen och det borgerliga lifvet; stadens olycksöden från nordiska sjuårskriget till skånska kriget s. 68. — Slutord s. 78.

Palme Lyder och hans familj Sid. 81.

Palme Lyders lefnadsöden: de äldsta uppgifterna om honom; hans borgerliga näring, hans ställning såsom det lybska Schonensfarer-kompaniets hyresgäst och ombud, hans förmögenhetsförhållanden; hans giftermål med Marne Loch; hennes släkt; deras barn s. 81. — Marne Lochs änkestånd, hennes giftermål med Peder Christensøn, dennes lefnadsöden s. 98. — Hans Palmes lefnadsöden s. 104. — Kirstine Palmesdaatter och Christen Blegensfar s. 107. — Margrete Palmesdaatter och Søffren Trelborg s. 111. — Slutord s. 112.

Jacob Palme och hans familj Sid. 115.

Jacob Palmes födelse och ungdomsöden, hans borgerliga näring under 1650-talet s. 115. — Slakten Koefoed; Jacob Palmes giftermål med Inger Koefoed, deras bosättning och hem i Ystad s. 122. — Striden mellan svenskt och danskt närmast efter Roskildefreden, Ystads och särskildt Jacob Palmes ställning i denna strid s. 126. — Jacob Palmes borgerliga näring och ställning inom borgerskapet under 1660-talet s. 131. — Jacob Palme såsom föreståndare för Ystads latinska skola 1662—1670 s. 135. — Olika offentliga uppdrag 1671—1673 s. 168. — Jacob Palme såsom kyrkvård vid Ystads Vårfrukyrka 1672—1675 och hans roll i de samtidigt inom staden pågående striderna mellan svenskt och danskt s. 173. —

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Jacob Palmes hem och fastigheter; hans näring och ställning inom borgerskapet på 1670-talet; hans karakter och lynne s. 196. — Ystads öden under skånska kriget; krigets betydelse för Jacob Palme, hans offentliga uppdrag under dess lopp; hans flykt till Danmark under den stora plundringen 1678, hans död i Köpenhamn och begrafning i Ystad 1679 s. 205. — Inger Koefoeds lefnadsöden under änkeståndet s. 214. — Per Palmes lefnadsöden och efterkommande s. 217.

Simon Palmes släktgren

Sid. 225.

Simon Palme s. 225. — Palme Simonsson s. 226. — Simon Palm och hans ättlingar s. 240. — Slutord s. 245.

PRÄSTERNA

Sid. 247.

Kyrkorna och Prästgårdarna

Sid. 249.

De skånska kyrkornas och prästgårdarnas yttre s. 249. — Prästsläkterna och konservationer s. 253. — Lifvet i prästgårdarna s. 259. — Den kyrkliga och religiösa utvecklingen inom Lunds stift från 1600-talets slut till 1800-talets början samt släkten Palmes ställning i denna utveckling s. 263. — Slutord s. 274.

Simon Palm i Östra Sallerup

Sid. 277.

Simon Palms födelse 1664, hans barndom och skolgång i Ystad, hans flykt med föräldrarna till Köpenhamn 1678, hans skol- och universitetsstudier där s. 277. — Hans överflyttning till Lund 1682 och hans då företagna ändring af släktnamnet, framställd i belysning af försvenskningsproblemet och uniformitetsarbetet s. 281. — Simon Palms universitetsstudier i Lund och Wittenberg s. 289. — Hans täflan om Öfraby pastorat 1687—1688 och hans förhållande till släkten Aquilonius; om denna släkt och om Bartholdus Aquilonii dråp 1687; Simon Palms tjänst som hofpredikant hos Rutger von Ascheberg 1688—1689, hans utnämning till kyrkoherde i Östra Sallerup och hans giftermål med Margareta Aquilonia 1689 s. 295. — Om Östra Sallerups socken och kyrka samt om företrädaren, Jens Hindricsøn, s. 307. — Simon Palms arbete för folkundervisningen och uniformiteten s. 311. — Hans verksamhet i öfrigt som kyrkoherde s. 320. — Hans utnämning till häradsprost och verksamhet som sådan s. 325. — Hans ekonomi s. 335. — Östra Sallerups prästgård; Simon Palms familj, umgänge, hemlif s. 343. — Hans arbete för sönerna, hans ålderdom och afsägelse af pastoratet, hans och hans hustrus död 1726 s. 354. — Inger Palm, Mathias Sundius och Johan Wilhelm Corvin s. 357. — Margareta Palm och Nicolaus Robelius s. 360. — Gilius Palms lefnadsöden s. 361. — Några ord om Jacob Palm och Peter Palm s. 364.

Olof Palm i Frenninge

Sid. 369.

Frenninge socken och kyrka; Clemens Curtilius; Olof Palms lefnadsöden intill hans utnämning till kyrkoherde i Frenninge 1733 s. 369. — Olof Palms

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

strid emot Bengt Frölich s. 376. — Hans verksamhet i öfrigt som kyrkoherde och prost; Frenninge prästgårds byggnad s. 394. — Olof Palms giftermål med Brita Sundia, hans släkt, umgänge och hemlif s. 399. — Olof Palms ekonomi; hans och hustruns testamente; hans död 1760 och hustruns död 1768 s. 405.

Rutger Palm i Barkåkra

Sid. 409.

Barkåkra kyrka och socken s. 409. — Rutger Palms födelse och ungdomsöden intill hösten 1733 s. 410. — Eric Sinii och Catharina Maria Ingelotz' härkomst; Rutger Palms giftermål med Catharina Sinia s. 415. — Rutger Palms verksamhet såsom komminister i Brunnby 1733—1745; Eric Sinius och hans familj s. 421. — Striderna om Rutger Palms val till kyrkoherde i Barkåkra och Rebbelberga 1744, hans utnämning därtill 1745, hans verksamhet såsom sådan, hans val till prost öfver Bjära härad 1760 s. 428. — Rutger Palms verksamhet såsom häradsprost; storskiftets genomförande i Bjära härad och för Barkåkra prästgård s. 440. — Rutger Palms ekonomiska ställning; Barkåkra prästgård; Rutger Palms familj, hem och umgänge s. 447. — Rutger Palms förhållande till adeln inom pastoratet, hans ansökan om annat pastorat 1760, hans död 1762; Catharina Sinias änkestånd och död; om Gilius Palme s. 457. — Simon Palmes lefnadsöden s. 464. — Johan Rutgersson Palmes lefnadsöden s. 465. — Catharina Maria Palme och Jacob Östman s. 467. — Slutord s. 468.

Eric Palme i Nättraby

Sid. 471.

Eric Palmes födelse och ungdomsöden intill våren 1767 s. 471. — Johan Sundii och Cecilia Blanxias härkomst s. 472. — Johan Sundii personlighet, hem, familj; Eric Palmes verksamhet som komminister i Allerum 1767—1773, i Husie 1773—1775, hans kallelse till komminister i Backaryd 1775 och giftermål med Helena Sundia 1776 s. 480. — Eric Palme som komminister i Backaryd 1775—1794 s. 492. — Eric Palmes val och utnämning till kyrkoherde i Nättraby 1792; Nättraby kyrka, församling, prästgård; om företrädaren, Johan Quiding, samt om Eric Palmes förhållande till honom och hans släkt s. 499. — Eric Palmes verksamhet som kyrkoherde och prost i Nättraby 1794—1815 s. 504. — Hans och församlingens känning af samt hans tankar under den stora politiska krisen 1807—1810 s. 530. — Eric Palmes hem i Nättraby, hans ekonomi, hemlif, lynne, umgänge; hans sista år och hans död 1815 s. 537. — Slutord s. 548.

EXKURSER.

Sid. 551.

Identitet och släktskap

Sid. 553.

Om Palme Kopsetter

Sid. 569.

N A M N E T
och
URSPRUNGET

NAMNET OCH URSPRUNGET

EN betydande förskjutning skedde under det sextonde århundradets lopp inom den europeiska handeln. Om någon omhvälfning, betingad af de nya vägarna öfver världshafven till Indien och Amerika, kan man ej tala: den nya oceanhandeln kom, tvärtemot hvad ett häfdvunnet åskådnings-sätt lärt, att under detta sekel få en mycket begränsad och endast långsamt växande betydelse. Alldeles oberoende af de oceaniska ut-sikterna ägde dock en betydande förändring rum, betingad främst af politiska faktorer. Hvad särskildt Nord-Europa angår, hade under medeltidens senare del handeln endast i ringa mån varit grundad och stödd på politiska maktmedel. Statsmaktens allmänna svaghet möjliggjorde, att tyska borgare föreskrefvo Europas furstar handels-lagar — det var Hansans stormaktstid. Under 1500-talets lopp

gick Hansan under och detta främst därför, att dess politiska makt bröts genom framträdandet i skilda länder af en stark statsmakt på nationell grund, hägnad af en stark och ärfdig furstemakt och utvecklade en dittills okänd, nationell handelspolitik. Klar och medveten framträder en sådan politik redan i Sverige och Danmark under grefvefejden. Sitt mest lysande uttryck finner dock det nya sambandet mellan politisk makt och kommersiell förkofran först emot seklets slut i den holländska handelsmaktens uppkomst och växt till dominerande herravälde samtidigt med de sju provinsernas hårda och långa, men framgångsrika frihetskamp mot Spanien.

Hvad Danmark och särskildt Skåne angår, kom denna förskjutning, här betingad äfven af sillfångstens upphörande, att göra sig ganska kraftigt gällande. Väl fortfor för de skånska städerna, i synnerhet de östligare, handelsutbytet med vendiska och andra tyska städer, främst Lybeck och Rostock, att spela en hufvudsaklig roll. Väl uppstod också, särskildt i Malmö, en inhemsk handelsmakt af betydande omfattning, som ingalunda inskränkte sig till Östersjön allena. Men icke desto mindre fick Skåne, likaväl som öfriga Östersjöländer, emot århundradets slut allt starkare känna nederländarnes handelsvälde och pröfva dess expansiva och segrande kynne.

Till de utmärkande dragen i Nederländernas egenartade utveckling under det sextonde seklet hörde den starka utvandring, som från dem ägde rum åt skilda håll. Väl ej till Skåne, men till andra delar af det danska riket utvandrade nederländare i betydande antal, alltsedan Christian II upplåtit Amager och Saltholm åt holländska bönder. Under den följande tiden var det i synnerhet holländsk allmog, som — gynnad äfven af Christian II:s efterföljare på Danmarks tron — tog åtskilliga små danska öar i fredlig besittning. Men

när emot århundradets slut Nederländernas handel i de danska städerna började spela en alltmera betydande roll, blef antalet af nederländska skeppare och köpmän, som slog sig ned i dessa städer och där vunno burskap, så småningom tämligen stort. Denna invandring synes, åtminstone hvad Skånes städer angår, hafva nått sin höjdpunkt omkring öfvergången till det sjuttonde seklet: de holländska Indiafärderna och det holländska koloniväldets grundläggning under 1600-talets första årtionden torde då hafva riktat den holländska utvandringen åt andra, aflägsnare håll.

Af skånska städer var vid denna tid Ystad näst Malmö den största och mest betydande. Bland holländare, som vid öfvergången mellan det sextonde och det sjuttonde seklet slog sig ned i Ystad, befann sig äfven skepparen PALME LYDER. Genom sitt gifte med en Ystadborgares dotter knöts han så nära till staden, att han här tog sitt hemvist och vann burskap. Härifrån seglade han först såsom skeppare på hafven, här slog han sig sedan ned som handelsman. Här lefde han till sin död och blef stamfader för en talrik släkt¹.

SÅDANT torde med stor sannolikhet svenska släkten PALMES ursprung vara. Detta ursprung är ganska hvardagligt och föga romantiskt, men det utgör den enkla kärna af sanning, man med någorlunda visshet finner i släktsägnernas ofta motsägande och förvirrande uppgifter, när man sofrar dem med tillhjälp af de samtida skriftliga källornas säkrare vittnesbörd. Huru denna sofring skett, skall här med någon utförlighet visas och därmed ytterligare belysning gifvas åt ursprungets och namnets art.

Den förste, som i tryck behandlat släkten Palmes ursprung, är Severin Cavallin i »Lunds stifts herdaminne». I detta herdaminnes

år 1856 utgifna tredje del meddelas en kort biografi öfver släktens förste prästerlige medlem, prosten Simon Palm i Östra Sallerup. Denna biografi inledes af följande ord:

»Enligt sägen härstammade han från en fransman, som i anledning af religionsförföljelser utvandrat från sitt fädernesland. Dennes hustru säges på en Palmsöndag hafwa affidit i hafwande tillstånd, men barnet skall blifwit lefwande uttaget och sedermera, till minne af sin födelse på Palmsöndagen, kallat sig Palm».

Härefter framkastar Cavallin såsom en gissning, att prosten Simon Palm i Östra Sallerup vore son till den köpman Simon Palm, hvilken lefde i Ystad i början af 1700-talet.

Emellertid bedref Cavallin efter utgifvandet af detta sitt betydande ungdomsverk omfattande arkivforskningar rörande skånska prästsläkter, och dessa resulterade för släkten Palmes del i bland annat en odaterad anteckning¹, hvars viktigaste innehåll är följande:

»I Ystads kyrkobok nämnes på 1670-talet en *Palme Simonsson*, åt hvilken en son föddes 1677 och hvars enka Anna dog 1714, 72 år gammal.

Der nämnes ock på 1670-talet en *Jakob Palme*.

Vidare förekommer en *Peder Jakobsson Palme* — — —.

En af de två förstnämnde torde väl varit fader till kyrkoherden *Simon Palm* i Östra Sallerup. Dennes sonson, kyrkoh. Erik Palme i Nettraby, ändrade namnet Palm till Palme med anledning deraf, att det sistnämnda var det ursprungliga slägtnamnet, enligt hvad min far berättade».

Denna antecknings värde ligger till en del i den riktiga gissningen om prosten Simon Palms fader, men framför allt i uppgiften om Eric Palmes skäl till namnets ändring och det sålunda gifna vittnes-

bördet därom, att Cavallin stått i direkt beröring med traditionen inom Palmeska släkten.

Mellan släkterna Cavallin och Palme rådde också nära frändskap och vänskap. Frändskapen framgår af följande tabell:

JOHAN SUNDIUS, f. 1699, kyrkoherde i Allerum, † 1774.	
ANNA BEATA, f. 1742, † 1809. G. 1:o m. kyrkoherden i Kjells Nöbbelöf SEVERIN CAVALLIN, f. 1723, † 1783 (2:o m. prosten Berndt Darin, f. 1743, † 1820).	HELENA CATHARINA, f. 1749, † 1798. G. m. prosten i Nättraby ERIC PALME, f. 1737, † 1815.
OLIVA CATHRINA CAVALLIN, f. 1770, † ogift 1824.	SAMUEL CAVALLIN, f. 1772, prost i Borlunda, † 1841. G. m. ERICA ROOSVAL, f. 1795, † 1834.
	JOHAN PALME, f. 1778, kronofogde i Södra Möre, assessor, † 1845. G. m. CAROLINA VON SY- DOW, f. 1787, † 1854.
	SEVERIN CAVALLIN, f. 1820, kyrkoherde i Hvel- linge, herdamminnesförfat- tare, † 1886.
	CHRISTIAN ADOLPH PALME, f. 1811, landssekreterare i Kalmar, lagman, † 1889.

Eric Palme stod i nära vänskap icke blott med svägerskan Anna Beata och svågern Severin Cavallin, utan ock med deras barn och bland dem sonen Samuel. Äldsta dottern Oliva Cathrina vistades åtminstone vid ett tillfälle under längre tid i Eric Palmes hus, nämligen år 1797. Under denna tid vistades äfven Samuel Cavallin en vecka hos fränderna i Nättraby prästgård — ett besök, som han städse bevarade i kärt minne. Och när han under åren 1807 till 1809 innehade rektorstjänsten vid Carlshamns skola, var han en gärna sedd gäst på det närbelägna Nättraby, där han äfven hjälpte Eric Palme med predikande¹.

Samuel Cavallins berättelse åt sonen Severin om anledningen till, att Eric Palme ändrade sitt namn från Palm till Palme, hvilat alltså utan tvifvel på direkt meddelande af Eric Palme själf. Det är då ytterst sannolikt, att vi i ett sådant meddelande hafva att söka källan äfven till Severin Cavallins i herdaminnet lämnade berättelse om släktens och namnets romantiska ursprung. Denna berättelse skulle då återgifva den Palmeska släktrationen härom, sådan denna tradition fortlefde inom Rutger Palms släktgren*.

Att detta verkligen är fallet, bestyrkes af en annan uppteckning från samma släktgren, nämligen lagman C. A. Palmes år 1879 författade »anteckningar om Palmeska slägten»¹, hvilka begynna sålunda:

»Stamfadren Simon Palm föddes i Ystad i medlet af 1600-talet, war son af en fransk, eller möjligen holländsk, köpman, som för religionsförföljelser öfvergifvit sitt hemland och nedsatt sig i Ystad. Enligt en gammal sägen i slägten, dog modren under förlossningsarbetet och barnet uttogs lefvande genom s. k. kejsarsnitt; och då detta hände en Palmsöndag, säges Simon hafva därför blifvit kallad Palm».

I vissa stycken öfverensstämmer denna berättelse helt med Cavallins; dock äro ordalagen så olika, att det alls ej kan antagas, att C. A. Palme endast hämtat sina uppgifter från herdaminnet — han uppger f. ö. uttryckligen släktens lefvande muntliga tradition såsom, jämte släktanteckningar, sin källa². Äfven i sak råda tvenne betydliga olikheter mellan de två berättelserna. Dessa förtjäna noga beaktas.

Enligt båda uppteckningarna skulle den från Frankrike inflyttade stamfaderns son hafva förhjälppts till världen genom kejsarsnitt, men

* Af de olika släktgrenar, hvarom i denna framställning är tal, och deras inbördes samband gifves en öfversikt i Släktaffa 2.

medan den yngre berättelsen identifierar denne son med prosten Simon Palm i Östra Sallerup, lämnar den äldre berättelsen denna fråga så fullständigt öppen, att dess upptecknare t. o. m. uttalar en gissning i motsatt riktning. Denna särdeles belysande olikhet stärker ytterligare sannolikheten af, att den äldre uppteckningen i det väsentliga är ett uttryck för hvad Eric Palme berättat om släktens ursprung. Denne kan nämligen ej gärna hafva trott, att hans farfars, Simon Palms, moder dött vid sonens födelse, när hon faktiskt lefde till ganska hög ålder; ej heller kan han hafva varit okunnig om, att farfadern hade en äldre broder Per, hvilken äfven kallade sig Palme eller Palm, så mycket mindre som dennes dotter lefde ända till år 1770, då Eric Palme var 32 år gammal. För C. A. Palme däremot lågo dessa förhållanden i ett så fjärran förflutet, att han gifvetvis med stor lätthet, måhända utan att alls reflektera däröfver, identifierade den okände stamfaderns son med prosten Simon Palm. Vi se här i hvarje fall ett förmodligen ganska typiskt exempel på en släkttraditions utveckling eller rättare förvanskning.

Den andra betydande olikheten mellan de två berättelserna ligger däruti, att Cavallin endast har att förmäla om ett franskt ursprung, medan C. A. Palme säger, att stamfadern var »en fransk, eller möjligen holländsk, köpman». För sina barn berättade C. A. Palme, i full öfverensstämmelse med den äldre, eo ipso trovärdigare uppteckningen af traditionen, att stamfadern varit hugenott, alltså fransman. Allt talar för, att den inom Rutger Palms släktgren lefvande traditionen förmälde om ett franskt ursprung och om intet annat. Hvarifrån har då C. A. Palme hämtat den holländska möjligheten? Svaret på denna fråga ligger i de ord af hans »anteckningar», som följa omedelbart efter de ofvan anförda. De lyda sålunda:

»En af hans nu lefvande afkomlingar, Akad. Bibliotekarien Aug. Palm i Lund har dock, på grund af en afliden släktmans anteckningar, meddelat mig, att nämnde Simons i Ystad bosatte fader hetat Palme Simensen och att sonen Simon under sin studietid antagit tillnamnet Palme, men sedan bortlagt slutvokalen och kallat sig endast Palm . . . »

Från bibliotekarien August Palm var det heltvisst också som C. A. Palme erhållit uppgiften om det holländska ursprunget, äfven om han ej direkt uppger denne såsom källa. Hvad han från August Palm fick del af, var nämligen släkttraditionen, sådan denna upptecknats inom den släktgren, August Palm tillhörde, nämligen Jacob Palms gren. Denna tradition förmälde om holländskt ursprung och visste intet om något franskt. Att denna tradition har äldre anor och att den heltvisst i sin kärna är riktig, skall här visas.

I hvad form släkttraditionen inom Jacob Palms släktgren fortleft fram till bibliotekarien August Palm och dennes samtida, därom äga vi icke någon kunskap. Under sitt lif af stilla forskarmödor, hvilka tillfört släkten Palmes historia så värdefulla bidrag, synes nämligen August Palm ganska tidigt hafva påträffat en äldre uppteckning af den inom hans egen släktgren lefvande traditionen, nämligen hans farfars svågers, prosten Nils Hofverbergs år 1782 eller 1783 författade släktanteckningar¹. Det är om denne »släktman» och hans anteckningar som August Palm låtit lagman C. A. Palme få kännedom. För August Palm synas Nils Hofverbergs anteckningar hafva utgjort ett så säkert rättesnöre i släkttraditionens förvirrande dunkel, att han alls icke synes hafva bekymrat sig om, hvad af denna tradition tilläfventyrs muntligen fortleft fram till honom och hans samtida. Och han har häri haft rätt: Nils Hofverbergs

uppteckning af släkttraditionen förtjänar verkligen, ej blott genom sin ålder, utan ock genom sitt kritiskt utredande innehåll och sin på flera punkter bevisligen riktiga framställning, att tillmätas ett afgörande vittnesbörd.

För en riktig uppfattning af Nils Hofverbergs släktanteckningar kräfves, att man ser honom i samband med vissa grenar af Palmeska släkten alltifrån dess stamfader Palme Lyder fram till Hofverbergs samtida. Detta framgår af följande tabell (hvilken för sambandet med öfriga släktgrenar bör jämföras med Släktaflorna 1 o. 2):

PALME LYDER(SØN), borgare i Ystad, † 1630.			
SIMON PALME(SØN), f. o. 1624, borgare i Ystad, † 1654.		JACOB PALME, f. o. 1629, borgare i Ystad, † 1679.	
PALME SIMONSSON, f. 1649, borgare i Ystad, † 1712.		SIMON PALM, f. 1664, prost i Ö. Sallerup, † 1726.	
SIMON PALM(ESSON), f. 1675, borgare i Ystad, † 1709.		JACOB PALM, f. 1697, kyrkoherde i Efveröd, † 1772.	
PALME, f. 1694, länge kallad PALME SIMONSSON, antog omkr. år 1714 namnet PALMLÖFF.	HÅKAN, f. 1698, borgare i Ystad, † 1762.	SIMON ISRAEL, f. 1734, kyrkoherde i Efveröd, † 1785.	ANNA CATHARINA, f. 1740, † 1782, g. m. NILS HOFVER- BERG, f. 1725, prost i Barsebäck, † 1788.

Nils Hofverbergs släktanteckningar, som föreligga i hans egenhändiga manuskript, bärande titeln »Pro memoria», äro tillkomna på anmodan af professor Erland Samuel Bring, när denne sysslade med förarbeten till biskop Anders Rydelii historia. Nils Hofverbergs svärmoder, Jacob Palms maka, Anna Retzia, var nämligen systerdotter till bemälda biskop. I anteckningarna berättas också först med en viss utförlighet om Anna Retzia och Jacob Palm, med

särskildt afseende fäst vid den omvårdnad och det intresse, Anders Rydelius ägnade dessa sina fränder. Härefter omnämnes i korthet prosten Simon Palm i Östra Sallerup samt meddelas kortfattade, men delvis sakrika biografier öfver dennes barn Greta, Inger, Jacob, Gilius, Peter och Rutger. Omedelbart härpå följer ett så lydande stycke:

›Om probsten Simon Palms far, som förmenas varit köpman i Ystad, har man följande anecdote, at då modren ej kunde framföda fostret, utan satte lifwet til, blef fostret genom incision uttagit lefwande ur modrens sida; och aldenstund denna händelse tildrog sig på en Palm-söndag, blef belefwardt, at sonen skulle bära tilnamnet Palme, hwilket namn dess fader och förfäder ej haft; men sedermera har man i den omnämde branchen i stället för Palme kallat sig Palm›.

Härefter följa å särskildt blad en del tillägg under rubriken ›Addenda›, nedskrifna helt kort efter de ursprungliga anteckningarna¹. Det står utom tvifvel, att dessa tillägg tillkommit, sedan Nils Hofverberg låtit sin svåger Simon Israel Palm taga del af anteckningarna, och att de i sin helhet återgifva direkta meddelanden af denne svåger. I tilläggen meddelas nämligen först en mängd data rörande Simon Israel Palm, dennes hustru och barn, hvarefter Nils Hofverberg direkt fortsätter sålunda*:

›Kyrkioherden Jacob Palms fader Simon Palm war probst öfwer Frosta härad och kyrkioherde i Östra Sallerup. (Hwad anecdoten angår, som skulle denna senares fader genom utskärande wara uttagen af modrens sida, har min swåger lemnat följande anmärkning:) *Föregående lemnas i sitt wärde; men hwad wissare säges, är, at stamfadren här i landet för wår ätt war en holländare, som satte*

* Det viktigaste stycket, som måste anses normgifvande för bedömandet af traditionen inom Palmeska släkten, har af förf:ne kursiverats.

sig ned såsom handlande i Ystad, och han het Palme Simenssen, och så skrefwo hans barn sig til skilnad från de många skånska Palm-släkten, som och än i dag probsten Rutger Palms barn skrifwa sig Palme.

Desse gamle Palmer woro nära besläktade med Kofod, den berömtade borgmästaren i Ystad, som i danska tiden wardt halshuggen, som säges, för misstänkt statsbrott, men oskyldig befunnen.

På mödernet härstammar sal. kyrkioherden Jacob Palm från gamla prästsläkten Aquilonius samt Achtskilling. Hans moder war Margareta Aquilonius, prestedotter från Löderup etc. Häradsprobsten Simon Palm hade studerat i Vittenberg, blef kallad til husprest hos general gouverneuren grefwe Ascheberg och af honom befordrad til kyrkioherde i Östra Sallerup».

Ordalagen i det ofvan kursiverade stycket gifva vid handen, att det här föreligger i samma form som Simon Israel Palm, med all sannolikhet skriftligen (märk t. ex. ordet »*wår* ätt»), gifvit det samma. Han uttalar här till en början sitt tvifvel på sägen om kejsarsnittet och detta i så kategorisk, om än hofsam form, att denna sägen därmed torde vara bragt utom diskussionen. Ty hade verkliga Simon Israel Palm hört sin far berätta denna sägen med anspråk på sanning, så hade han heltvisst icke blankt afvisat densamma. Hans afvisande torde alltså få tolkas så, att han antingen aldrig hört sin far berätta denna sägen eller ock hört sin far berätta den med uttalande af starkt tvifvelsmål om dess riktighet. I hvarje fall är denna sägen helt afförd till sagornas värld. Simon Israel Palms skepticism på denna punkt ger emellertid ett desto större värde åt hans positiva uppgift rörande släktens ursprung. Detta värde förhöjes ytterligare däraf, att de öfriga, heltvisst äfven från honom

stammande uppgifterna om släktens äldre skeden äro, på ett undantag när, alldeles riktiga.

Riktiga äro sålunda uppgifterna om frändskapen med släkterna Koefoed, Aquilonius och Achtschelding, om Simon Palms studier i Wittenberg och hans tjänst hos Rutger von Ascheberg — de två sistnämnda uppgifterna röra därtill händelser, som timat på 1680-talet, alltså jämnt 100 år före deras nedskrifvande. Oriktigt är allenast uppgiften om den halshuggne borgmästaren Koefoed; den torde bero på någon förväxling, hvartill flera möjligheter finnas¹.

Det är uppenbart, att Simon Israel Palm erhållit alla dessa riktiga upplysningar af sin far, Jacob Palm. Detta förhållande i för- ening med den kategoriska form, han gifvit sin uppgift om släk- tens ursprung, gör det lika uppenbart, att äfven denna uppgift stam- mar från fadern. Törhända att den t. o. m. bekräftats af någon af farbröderna, t. ex. någon af de närboende Olof eller Peter Palm; sådant hör dock hemma på de lösa gissningarnas område. Säkert är, att icke hade Simon Israel Palm haft denna ingående kännedom om den långt före hans födelse aflidne farfaderns lif, ej heller hade han vetat så klart besked rörande sin släkts ursprung, därest han icke fått veta allt detta af sin far. En ytterligare bekräftelse på, att Jacob Palm är dessa uppgifters källa, ligger däruti, att han afidit endast 10 eller 11 år före uppgifternas nedskrifvande och att sonen Simon Israel vid detta dödsfall var nära 38 år gammal.

Vi kunna alltså fastslå, att kyrkoherden i Efveröd Jacob Palm, född år 1697 och son till prosten Simon Palm i Östra Sallerup, för sina barn berättat, att släktens stamfader i Skåne varit en hollän- dare vid namn *Palme Simenssen*, hvilken slagit sig ned såsom hand- lande i Ystad.

Denna uppgift har visserligen vållat senare forskare mycket bekymmer och äfven gifvit anledning till oriktiga antaganden, i det att man — så t. ex. August Palm och, sekundärt efter denne, Örnberg¹ — först oriktigt gjort den omförmälde *Palme Simenssen* till prosten Simon Palms fader och sedan lika oriktigt identifierat honom med den framstående Ystadborgaren Palme Simonsson d. ä., hvars namn alltifrån 1670-talet till hans död i pesten 1712 förekommer så ofta i Ystads stads arkiv, att dessa forskare ej kunnat undgå att lägga märke till detsamma, när de bläddrat i dessa papper.

I intetdera af dessa hänseenden kan emellertid uppgiftens upphofsman, Jacob Palm i Efveröd, hafva sväfvat i okunnighet. Han måste hafva vetat, att hans farfar hette Jacob och att det var efter denne han fått sitt namn i dopet. Han måste likaledes hafva vetat, att Palme Simonsson d. ä. var hans fars kusin och således omöjligt kunde vara släktens stamfader; med hänsyn till de lifliga förbindelser, Simon Palm i Östra Sallerup underhöll med den närbelägna fädernestaden Ystad, är det t. o. m. sannolikt, att sonen Jacob personligen lärt känna denne faderns kusin, vid hvars död han var 15 år gammal — den nära frändens död i den svåra pesten 1712 kan f. ö. ej gärna hafva undgått att göra intryck på hans unga sinne². Men när Jacob Palm alltså visste, att hans farfar hetat Jacob och att den i 1712 års pest aflidne Ystadborgaren Palme Simonsson omöjligt kunde vara släktens stamfader, hvem kan han då hafva afsett med stamfadern *Palme Simenssen*, som inflyttade från Holland?

Se vi på den ofvan (sid. 11) meddelade släkttabellen, finna vi, att i släktens äldsta gren namnen Palme och Simon regelbundet aflöst hvarandra såsom dopnamn: först stamfadern Palme, så dennes son Simon, så dennes son Palme, så åter en son Simon och slutligen en

son Palme. Af dessa fem har Jacob Palm i Efveröd känt de fyra sistnämnda till namnet: att han måste hafva känt sin fars kusin Palme Simonsson d. ä., är redan visadt; han måste då också hafva vetat, att dennes far hette Simon, och han kan likaledes ej hafva undgått att åtminstone till namnet känna sin sysling Simon och dennes son Palme Simonsson d. y. *När Jacob Palm sålunda kände de fyra sista länkarna af denna kedja af Simon och Palme, måste det hafva legat särdeles nära till hands för honom att tro, att äfven den förste af dessa fem varit en länk i en obruten kedja af dessa namn och alltså hetat Palme Simonson.* Att denne förste hetat *Palme Lyderson* och att namnet Simon kommit in i släkten genom stamfaderns gifte med Ystadborgaren Simon Lochs dotter *Marne Simonsdaatter* äro fakta, som mycket lätt kunde utplånas ur släktens medvetande, måhända redan hos Simon Palm i Östra Sallerup och med stor lätthet hos Jacob Palm i Efveröd.

Ytterligare en viktig omständighet bör här beaktas. I de föreliggande släktanteckningarna talas icke blott om stamfaderns namn och hans inflyttning från Holland, utan det säges äfven, att han »satte sig ned såsom handlande i Ystad». *Detta var faktiskt fallet med Palme Lyder.* Han var först skeppare och blef sedan handelsman i Ystad, slog sig alltså — efter ett rörligt lif på hafven som skeppare — ned såsom bofast handelsman i staden.

När nu dessa släktanteckningar i ett så viktigt hänsende visa sig vara riktiga, när de därjämte fullständigt riktigt uppgifva stamfaderns dopnamn Palme och när slutligen misstaget med hans fadersnamn visats vara synnerligen förklarligt, ja nära till hands liggande, så måste — när hänsyn tages äfven till dessa anteckningars pålitliga karaktär och riktiga uppgifter i öfrigt — den återstående punkten,

med Guds Gænde Ved. i forlyst, at hællem, an
 lader mi Linn Guds Gænde, beforment
 og looflydts mand, Linn Gælden og Rasmus
 Linn Gælden for hællem, Linn Gælden
 and mig vi beforment at hællem, Linn Gælden
 Den - 8 Aprilis - 1665:

(L.S.)
 Rasmus Gælden
 Gælden

(L.S.)
 Linn Gælden
 Gælden

(L.S.)
 Linn Gælden
 Gælden

SLUTET AF RASMUS HARBOES KÖPEBREF AF DEN 8 APRIL 1665
 Å EN STOL I S:TA MARIA KYRKA I YSTAD (AFSKRIFT).

født 1716 d. 11. Feb., Frantz født 1707 d. 23. sept. og Johannes
 født 1778 d. 9. Dec. Danni. Frantz og Gud; mig. d. 8. Apr. 1665
 Rasmus Gælden.

Rasmus Gælden Jacob Palm og Linn Palm over Gælden
 Gælden Linn Gælden og Rasmus Gælden i Linn Gælden
 anedoten mig, som Linn Gælden og Rasmus Gælden Gælden
 Linn Gælden, Linn Gælden og Linn Gælden Linn Gælden
 mig Gælden Linn Gælden. Linn Gælden Linn Gælden i Linn
 Linn Gælden; mig Linn Gælden Linn Gælden, Linn Gælden Linn Gælden
 Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden, Linn Gælden Linn Gælden
 mig Linn Gælden Linn Gælden i Linn Gælden, Linn Gælden Linn Gælden
 Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden
 Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden
 Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden Linn Gælden

att stamfadern var en till Ystad inflyttad holländare, a priori tillmätas en särdeles stor trovärdighet.

En undersökning enligt andra metoder skall föra denna trovärdighet allt närmare visshetens gräns.

NAMNET *Palme* är såsom dopnamn fullständigt okänt i Danmark, Skåne inbegripet, under medeltiden och nyare tiden intill 1658¹. Ej heller är det veterligen känt från andra germanska länder, fränsetd Island, Sverige och Norge.

På Island förekommer namnet, under formen *Palmi*, såväl under medeltiden — enligt belägg af år 1478 — som under nyare tiden ända intill våra dagar såsom dopnamn².

I Sverige finnes ett belägg af år 1568 från Jämtland³, hvarförutom påträffats en kunglig fogde i Västmanland *Palme Persson*, som lefde under Gustaf II Adolfs och Christinas tid⁴. I Norge finnes nämnd en *Palme Gregerson*, som år 1597 jämte tre andra män förde käromål emot konungens fogde i Gulddals län⁵. Dock torde i intet af dessa fall vara fullt utredt, huruvida namnet *Palme* verkligen äger karaktären af dopnamn⁶.

Kan sålunda namnet *Palme* i och för sig och såsom dopnamn betraktadt näppeligen gifva någon ledning vid sökandet af släktens ursprung, förtjänar det beaktas, att bland städernas borgerliga släktnamn vid denna tid tvåstafviga namn på *se* rätt ofta förekomma. Och härvid är att märka, att namn af denna typ i de danska städerna ej äro öfverhöfvan vanliga⁷. I de nordtyska städerna däremot äro sådana tvåstafviga släktnamn på *se* särdeles vanliga. I Lybeck t. ex. buro i regel omkring en femtedel, stundom t. o. m. en fjärdedel af de årligen i Schonenfarer-kompaniet inskrifna personerna

släktnamn af denna typ¹. Härvid bör dock observeras, att släktnamnsbildandet vid den tid, hvarom här är fråga, var vida mer utveckladt i de tyska städerna än i de danska.

Bland tvåstafviga släktnamn på *se* finner man i Lybeck på 1500-talet äfven *Palme*. Dock är endast en person med detta namn här känd, nämligen en borgare *Hans Palme*, i hvars testamente af år 1526 endast ett barn, en dotter, nämnes. Ingen anledning finnes att här förmoda ett fadersnamn, d. v. s. ett ursprungligt dopnamn, utan *Palme* synes här vara ett rent släktnamn af samma typ som *Berc*, *Borne*, *Falke*, *Kopke*, *Pale*, *Snarke*, *Wrede* och otaliga liknande².

Pålitliga upplysningar rörande förhållandena i Holland hafva icke stått till buds, men förmodligen var förhållandet ungefär detsamma i hela det lågtyska språkområdet³. Mot detta språkområde vida mer än mot det nordiska pekar alltså ett tvåstafvigt namn på *se* sådant som *Palme*. Att häraf draga någon slutsats, vore dock alltför djärft. Fastmera torde man få erkänna, att i den föreliggande frågan namnet *Palme* i och för sig ej ger någon vägledning alls och såsom typ endast ger en mycket sväfvande sådan.

Helt annorlunda förhåller det sig med namnet *Lyder*.

Om detta namn kan först och främst fastslås, att det såsom namn på en dansk borgare vid denna tid med bestämdhet visar på en inflyttning från främmande land. Under 1500-talet är namnet nästan fullständigt okänt i danska städer. Väl finnas från detta århundrade inga borgarelängder bevarade, men mönstringsrullorna, upptagande allt städernas vapenpliktiga borgerskap, gifva i detta hänseende klart besked. I detta syfte hafva genomgåtts alla bevarade mönstringsrullor för skånska städer från 1500-talet, nämligen för Ystad af 1555 och 1556 med resp. 245 och 234 namn, för Malmö

af samma år med resp. 729 och 731 namn, för Trelleborg, Åhus, Simrishamn, Falsterbo och Skanör af år 1556 med resp. 129, 115, 60, 47 och 43 namn. Likaså hafva genomgått rullor af år 1588 för Köpenhamn, Aarhus, Odense, Randers, Köge, Viborg, Tisted, Grenaa, Horsens, Kerteminde, Nyborg och Skive med resp. 2141, 433, 366, 266, 258, 243, 225, 211, 205, 159, 154 och 88 namn. Icke i någon af dessa mönstringsrullor förekommer namnet Lyder, vare sig såsom dopnamn eller fadersnamn¹. Från 1500-talet har i öfrigt i det arkivmaterial och den litteratur, som för detta arbete blifvit genomgångna, namnet Lyder såsom borgerligt namn i dansk stad, såframt man ej till dessa räknar det i ändå högre grad än andra sjöstäder af utlänningar fyllda Bergen, endast en gång påträffats, nämligen rådmannen och kämneren i Malmö *Lyder van Vreden*, som lefde på 1510-talet, och hvars släktnamn uppenbart är lågtyskt².

Det är egentligen först i början af 1600-talet som namnet Lyder begynner sporadiskt förekomma i skånska städer, och det synes här städse vara fråga om inflyttade utlänningar eller åtminstone utländsk härstamning. I Malmö mönstringsrulla för år 1624, upptagande 614 namn, förekommer namnet Lyder en enda gång, och det är då fråga om den framstående borgaren *Lyder Otteson*, som visserligen torde varit infödd Malmö-bo, men hvars far förmodligen var en inflyttad tysk³. Tidigare förekommer namnet Lyder veterligen endast tre gånger i Malmö på 1600-talet: en *Lyder Kremmer*, som nämnes omkring 1610⁴, en *Lyder Abraham*, som var stor handelsman på 1610-talet och hvars utländska härkomst ganska tydligt framgår af bevarade tullräkenskaper⁵, samt en *Lyder Bisterfeld*, som nämnes omkring 1620, den sistnämnde utan minsta tvifvel af tysk härkomst⁶. I Ystads mönstringsrulla för år 1624, upptagande

311 namn, förekommer namnet Lyder en enda gång, och det är — *Palme Lyder!*¹ Samtidigt med och före honom synes namnet *Lyder* vara fullständigt okänt i Ystad.

I och med nu anförda fakta torde det vara fullt bevisadt, att *Palme Lyder*, eller möjligen hans fader, var en till Ystad inflyttad utlänning. Äfven på denna väsentliga punkt visa sig alltså Simon Israel Palms uppgifter i Nils Hofverbergs släktanteckningar vara riktiga. När man ser detta *Palme Lyder* i längden af de öfriga tre hundra borgarenamnen i Ystad, verkar det f. ö. i sin helhet så främmande och egenartadt, att knappast någon statistik behöfves för att fastslå dess utländska ursprung. Men vi kunna gå längre.

Namnet *Lyder* pekar nämligen direkt mot det lågtyska språkområdet, och mer än så: det pekar mot en bestämd del af detsamma, den västra. Särdeles belysande härvidlag är, att alla de skeppare af detta namn, som under åren 1590—1607 passerade Öresund, synas hafva varit hemma i berörda språkområde och de allra flesta i dess västra del, nämligen i Bremen, Oldenburg, Ost-Friesland och Nederländerna. Några voro hemma i Bremen, men det saknar heltvisst ej betydelse, att två af dessa buro namn, som tydde på nederländsk härkomst, nämligen med visshet *Lyder von Campen* och sannolikt äfven *Lyder Graffstede*².

Det är möjligt, att en grundligare namngeografisk undersökning för namnet *Lyders* del skulle kunna gifva än större klarhet. Nu har syftet med denna metods tillämpning närmast varit att söka, huruvida den a priori såsom särdeles trovärdig betecknade släktraditionen om ett holländskt ursprung med hänsyn till den äldste kände stamfaderns namn äfven vore rimlig. Vi hafva ur denna synpunkt funnit sagda släktradition icke blott rimlig, utan äfven sannolik.

Att i Palme Lyders lefnad, sådan vi känna denna ur spridda och föga rika, men pålitliga källor, intet finnes som motsäger traditionen om ett utländskt ursprung, utan att fastmera ett och annat faktum direkt talar därför, torde komma att framgå ur den skildring af hans lif, som i det följande skall gifvas. Och när man af denna skildring ser, hurusom heltvisst alla Palme Lyders barn i hans gifte med Marne Loch blifvit födda under 1620-talets lopp eller t. o. m. omkring 1630, är det ej gärna tänkbart, att Palme Lyder kan hafva inflyttat till Ystad särdeles långt före sekelskiftet. De äldsta bevarade tullräkenskaperna för Ystad gälla året från den 1 maj 1606 till samma tid 1607. Här finna vi Palme Lyder, tidigast under den 14 april 1607, såsom skeppare hemmahörande i Ystad, och detta är den äldsta uppgift vi om honom äga¹. Vi kunna alltså säga, att därest han inflyttat till Ystad, har detta skett under något af 1600-talets första eller möjligen något af 1500-talets sista år, d. v. s. just den tid, då invandringen från Holland var som störst.

De vägar, vi här följt för att finna släkten PALMES ursprung, hafva ledt oss olika långt, men alla synas de föra till samma punkt, till samma okända händelse, timad en gång för mer än tre sekler tillbaka, till samma faktum: att släktens svenske stamfar, skepparen PALME LYDER, vid öfvergången mellan det sextonde och det sjuttonde seklet inflyttade till Ystad från den del af Europa, där lågtyskt språk då talades, och med stor sannolikhet från Nederländerna.

ATT släktens stamfar själf kallade sig *Palme Lyder*, därom kan näppeligen tvifvel råda. Visserligen äga vi hvarken sigill eller namnteckning af honom bevarade, men alla de aktstycken, bärande hans namn, som tillkommit under hans egna ögon eller genom per-

soner, hvilka kände honom väl, benämna honom *Palme Lyder*, någon enda gång *Palme Lydersen* eller *Palme Lydersen*¹.

Ett ganska betecknande exempel på förnamnets främmande klang i Danmark utgöres af de särdeles växlande skriftsätt, detta namn var underkastadt från sådana personers sida, hvilka ej närmare kände dess bärare. Detta var sålunda fallet med de stundom år från år växlande kungliga ämbetsmän, som hade tulluppbörden i Ystad om hand och som författade stadens tullräkenskaper. Det är som nämndt i dessa räkenskaper, förda från och till Philippi och Jacobi dag, d. ä. den 1 maj, som *Palme Lyders* namn tidigast nämnes (se Bilaga 1). Första gången sker detta i räkenskaperna 1606—07, där namnet skrives *Palem Liuder*. För det följande året finnas inga tullräkenskaper, och för året 1608—09 föreligga endast fragment, som icke upptaga *Palme Lyders* namn; ej heller förekommer det under de två åren 1609—11, oaktadt dessa års tullräkenskaper äro fullständiga. I 1611—12 års tullräkenskaper skrives namnet *Palm Luder*. Sedan saknas åter räkenskaper i två år, hvar efter namnet under de två åren 1614—16 skrives *Pallem Liuder*. Sedan saknas räkenskaper för fem år, och för åren 1621—23 torde de icke vara alldeles fullständiga; i hvarje fall nämnes ej *Palme Lyder*. I 1623—24 års räkenskaper finnes han åter, nu under namnet *Palmer Lyder*. Först i 1624—25 års tullräkenskaper för Ystad nämnes han rätt: *Palme Lyder*.

Af dessa former äro gifvetvis *Palm*, *Palem* och *Pallem* af mindre intresse såsom utgörande allenast olika skriftsätt, brukliga i både danskt och lågtyskt språk, för ordet *palme*. Formen *Palmer*, sannolikt bildad genom ljudlikheten med *Lyder*, synes däremot vittna om verklig okunnighet om namnets lydelse².

Första gången förnamnet skrives *Palme* är, såvidt hittills kunnat utrönas, i Köge tullräkenskaper för året 1608—09, där *Palme Lyder*, som under vintern inkom med sitt fartyg i Köge hamn, benämnes *Palme Lydert*¹.

I det lybska Schonenfarer-kompaniets räkenskaper skrives namnet städse *Palm Luders*, *Paelm Luederss*, *Palm Lüderss* eller liknande, och den med all sannolikhet tyskfödda person, som skrivit *Marne Lochs* namn under ett bref, hon år 1634 såsom änka tillskref en af Schonenfarer-kompaniets ledande män, har (se Bilaga 3) tecknat hennes namn i den på flerfaldigt sätt oriktiga formen *Marge Seligen Palm Lüderssen nachgelassene Wittwe*².

Alla dessa oriktiga former äro särdeles förklarliga. Hvad det lybska skrifsättet beträffar, förklaras formen *Palm* såsom varande vanligare i Lybeck än *Palme*, medan *Lüderss* m. fl. utgöra den då i Lybeck sedvanliga formen för fadersnamnen³.

Att vi emellertid måste anse formen *Palme* vara den riktiga, framgår icke blott däraf, att det var denna form, *Palme Lyder* själf använde, utan ock af det faktum, att det uteslutande var under formen *Palme* namnet fortlefde i nästa generation. Väl stafvas det här, egentligen när det användes som fadersnamn eller släktnamn, stundom *Palmoe* eller *Palmø*, men detta *oe* eller *ø* är endast ett annat skrifsätt för det obetonade *e*-ljud, hvarmed namnet ändas⁴.

Härmed äro vi emellertid inne på frågan om namnet *Palme*s öfvergång från dopnamn till släktnamn⁵. För att kunna förstå, huru detta gick till, måste man känna, huru släktnamn bildades i Ystad vid denna tid. Väl dominerade ännu fadersnamnen på *-son* eller *-sen*, men just under slutet af 1500-talet och i synnerhet förra hälften af 1600-talet lades i väsentlig mån grunden till släktnamnsbildandet i

staden. Genom att allvarligt beakta denna företeelse vinna vi ej blott klarhet öfver släktnamnet Palmes tillkomst, utan få äfven en inblick i den krets af namn, hvori släktens medlemmar i Ystad verkade och lefde. De namn, som här möta oss, finna vi senare nästan alla såsom släktens vänner eller fränder, medtäflare eller motståndare, och dessa namns ursprung ger en icke oviktig belysning åt Ystads och dess borgares lif*.

På den tid, hvarom här är fråga, förelågo i Ystad liksom i öfriga skånska sjöstäder tvenne särdeles vägende skäl att gifva personer andra efternamn än fadersnamnen. Å ena sidan var man vid val af dopnamn hänvisad till en i stort sedt så begränsad sfer, att en stor mängd personer å samma ort kommo att bära samma namn¹. I Ystad var det bland mansnamn särskildt *Anders (Andris), Christen, Giert, Hans, Jacob, Jens, Knud, Lauritz, Morten, Niels* och *Peder (Peiter)* som voro så allmänt i bruk, att förväxlingar med stor lätthet kunde ske, såsom då i Ystad på 1600-talet samtidigt funnos fyra borgare, hvaraf två rådmän, med namnet *Jens Jacobson* och nästan samtidigt två rådmän med namnet *Lauritz Pederson*². Å andra sidan verkade den betydande inflyttningen af främlingar starkt i samma riktning. Dessa främlingar buro ofta från början tillnamn eller verkliga släktnamn, och där detta ej var fallet, låg det närmare

* I den följande framställningen, liksom hittills, användes i detta sammanhang följande terminologi: med *förnamn* afses det första, med *efternamn* det andra och sista namnet, där — såsom vanligen är fallet — en person nämnes vid två namn och ej mera. Förnamnet är nästan alltid tillika *dopnamn*. Efternamnen kunna vara *fadersnamn*, i regel faderns namn med tillagdt *-søn* eller *-sen*, eller *tillnamn*, af hvilka de vanligaste äro *yrkesnamn* och *hemortsnamn*, eller ock verkliga *släktnamn*, d. v. s. tillnamn eller mera sällan fadersnamn, hvilka — vanligen genom arf från far till son — öfverflyttats till andra släktmedlemmar än den eller de, som ursprungligen burit namnet.

Samme dag med sig selv falden Lunden
 af sig selv
 Duff paa Bogen i sig
 xxix oxen — xxix Daller

Ur Ystads tullräkenskaper den 14 april 1607.

En mindre vovning af Skopul — 1/2
 faem ejendte af sig selv — 1/2
 faem vovning af ejendte — 1/2

Ur Køge tullräkenskaper vintern 1608—1609.

20 Junij Palm Lyders
 Arbet — sig selv — 1/2
 Arbet — sig selv — 1/2

Ur Ystads tullräkenskaper den 20 juni 1624.

PALME LYDERS NAMN I YSTADS OCH KÖGE TULLRÄKENSKAPER.

till hands att som efternamn gifva dem ett tillnamn än deras i regel okände faders namn. Ett sådant tillnamn kunde, särskildt där man endast var på kortare besök å främmande ort, vara af ganska tillfälligt karaktär, såsom då Ystad-skepparen *Hans Pederson*, när han år 1610 med sitt fartyg låg i Matviks hamn i Blekinge, benämndes kort och godt *Hans Drucken*, enligt hvad de därstädes förda tullräkenskaperna officiellt förmåla¹. Stannade man längre å en ort eller rentaf slog sig ned på platsen, erhöill man dock vanligen ett tillnamn, som åsyftade något mera väsentligt.

Det vanligaste af de tillnamn, som sålunda af en eller annan anledning gafs en person, var benämningen på hans yrke, såsom *Bager*, *Bodker*, eller på hans tjänst, såsom *Schriffuer*, eller ock en annan beteckning för hans verksamhet, såsom *Gigefinger* för spelmän², *Stenvig* för skulptörer³, *udi Kielleren* för krögare⁴, *Hallensfar* och *Blegensfar* för skeppare, som seglade på resp. Halland och Blekinge⁵.

Näst sådana yrkesnamn voro hemortsnamnen de vanligaste. Långt ifrån alla främlingar benämndes med hemortsnamn, men många voro dock de, som i sitt namn buro kring ett lefvande vittnesbörd om sin härkomst. Hufvudsakligen fyra olika sätt funnos att i namnform angifva hemorten. Ofta gafs eller antogs hemortens namn i oförändrad form, såsom *Søffren Abekaas* eller *Niels Colding*. Var främlingen tillika utlänning, tillades vanligen *von* eller *van*, någon gång *aff*; så var fallet med den heltvisst tyskfödde rådmannen *Claus von Trier*⁶, den sannolikt från Nederländerna inflyttade *Peiter van Dalen*⁷ samt *Staffen aff Thynnby* (engelsman från Tyne-mouth?)⁸. Icke ovanligt var det, att en inflyttad främling, vare sig han var dansk eller utlänning, såsom namn erhöill eller antog

4 *Palme*

den benämning, som var sedvanlig för invånarne å den ort eller i den trakt, hvarifrån han kom; vi finna alltså såsom borgare i Ystad tyskarne *Herman Bremer* och *David Dantzer*¹ samt danskarne *Jørgen Fønbo*, *Hans Lolicke* och *Hagen Ørlling*². På gränsen till folkslagsnamn står det ytterst vanliga *Jude* (*Jyde*) och slutligen förekomma rena sådana, såsom *Frijs*, *Hollender*, *Norbage*, *Skotte*, *Suenske* och *Thysk*³.

Om vi till en början beakta dessa två slag af tillnamn, nämligen yrkesnamn och hemortsnamn, såsom de ojämförligt vanligaste, finna vi, att de ofta ganska tidigt öfvergå till släktnamn på ett för forskaren ej sällan oåtkomligt sätt. Särskildt gäller detta yrkesnamnen. Vi finna sålunda bland skeppare i Ystad under 1600-talets förra hälft sådana namn som *Peder* och *Morten Bødicker*, *Anders Slagter* och *Jacob Smid*⁴. Här är det gifvetvis fråga om personer, som till far (ev. farfar etc.) haft en tunnbindare, en slaktare, en smed och som alltså bära dessa ursprungliga yrkesnamn såsom släktnamn. Det rätta förhållandet låter sig i detta särskilda fall med lätthet påvisa, enär de bevarade tullräkenskaperna upptaga alla skeppares namn, men i särdeles många fall finnes ingen möjlighet att på denna punkt vinna klarhet. När man möter sådana namn som *Bager* och *Bødker*, får man i hvarje fall icke tro, att man har med en bagare eller tunnbindare att göra, förrän man äger närmare upplysningar om personen ifråga⁵. Man får sålunda icke tro, att *Hans Schriffuer* var skrifvare i Ystad: han beklädde därstädes först rådmans-, sedan borgmästare-tjänst, och sitt tillnamn hade han heltvisst antingen däraf, att han själf tidigare varit byskrifvare, eller förmodligen af sin faders yrke, i hvilket fall namnet var ett verkligt släktnamn. Stundom användes, sannolikt för tydlighetens skull, dubbla efternamn,

i det att antingen fadersnamnet tillades före det till släktnamn öfvergångna yrkesnamnet eller det rätta yrkesnamnet tillades efteråt; men ej ens vid dubbla yrkesnamn äger man någon säkerhet, såsom framgår af det faktum, att Ystadborgaren *Hans Møller Kock* hvarken var kock eller mjölnare, utan byskrifvare¹. Ett betecknande exempel gifver Palme Lyders måg *Christen Pederson Blegensfar*, vanligen kallad *Christen Blegensfar* eller *Christen Schipper*. Denne skeppare seglade nämligen högst sällan till Blekinge. Förklaringen ligger däri, att han var son till Ystadskepparen *Peder Jensen Blegensfar*, hvilken torde varit den verkliga Blekingefararen, enär han synes hafva inflyttat från Jylland till Ystad, som han gifvetvis besökte på Blekingefärderna och där han slutligen slog sig ned².

Med hemortsnamnen var förhållandet alldeles liknande. Äfven dessa öfvergingo ofta till släktnamn på ett sätt, som är svåråtkomligt och som medför, att man ej heller här kan vara säker på, att en *Holst* eller en *Vendelboe* verkligen själf var inflyttad från Holstein eller Vendsyssel. Det är sålunda icke fullt säkert, om än sannolikt, att Palme Lyders måg *Søffren Trelborg* själf inflyttat till Ystad från Trelleborg. Vanligen kallades han så som nu angifvits — endast mera sällan användes fadersnamnet *Søffren Jørgenson* eller både detta och hemortsnamnet — hvarför det synes sannolikt, att han själf antagit namnet *Trelborg* såsom sitt verkliga tillnamn; släktnamn blef det veterligen icke, hvarvid dock bör märkas, att någon son till honom icke är känd³. Verkliga släktnamn af detta slag förekommo i ganska stor utsträckning i Ystad, och några af dessa namn hörde till stadens förnämsta. Sådana släkter voro *Aalborg*, *Faxe* (*Faxeöe*), *Holbeck* och *Risoer* med oförändradt hemortsnamn samt *Frijs*, *Holst* och *Jude*⁴. Till sådana släkter hörde den kapten

Per Riber, den postjaktsskeppare *Magnus Glimager* och den jungfru *Elsa Hedenschog*, som på 1700-talet blefvo gifta med medlemmar af släkten *Palme*¹. Denna grupp innesluter äfven en betydande släkt, som visserligen icke kan räknas till Ystads borgaresläkter, men som leder sin härkomst tillbaka till en af Ystads allra främste män under 1600-talet, nämligen den rike och mäktige borgmästaren *Simon Jacobsen*; dennes barn, från hvilka yngre led af släkten *Palme* på flera olika sätt härstamma, upptogo nämligen namnet *Ingelotz* efter Ingelstads gård, där deras fader tidigare varit förvaltare och där åtminstone ett par af dem voro födda².

En helt annan grupp tillnamn utgöres af de namn, som inflyttade främlingar buro vid sin ankomst till staden och som ofta voro gamla släktnamn. Att dessa namn, om än stundom i förvanskad form, kvarlefdes såsom släktnamn, därom vittna flera af Ystads främsta släkter på 1600-talet. Allra främst bör härvid nämnas den skotska släkten *Lichton*, hvars äldste kände skånske stamfader, borgmästaren i Ystad *Richardus Lichton* — vanligen kallad kort och godt *Recardus* — hörde till de yppersta män, som verkade i Ystad under stadens välmaktstid före Gustaf Horns härjning³. Till skotska släkter i Ystad vid denna tid äro också att räkna *Klerck*, *Key* och *Wright*, af hvilken förstnämnda en gren sedermera blef adlad under namnet af *Klercker*, samt med stor sannolikhet äfven *Loch*, *Low* och *Spit*⁴. Af otvetydigt tyskt ursprung äro däremot släkter med namn som *Junge*, *Meyer* och *Krutmeyer*⁵. Likaledes af tyskt ursprung är med visshet släkten *Popp* och med sannolikhet släkten *Lieberat*, en af de mera betydande i staden. Äfven personer, inflyttade till Ystad från andra delar af det danska riket, buro vid sin ankomst stundom verkliga släktnamn, hvilka sedan fortfarande användes.

Så uppstodo Ystadsläkterna *Weiboll* eller *Weibel*¹ samt *Koefoed*. Den sistnämnda, en gren af den stora Bornholmska släkten *Koefoed* från *Koefoedgaard*, förgrenade sig till både Malmö och Ystad och vann särskildt i sistnämnda stad, där tre af dess medlemmar son efter far voro borgmästare, en betydande ställning².

Många af de utländska släktnamnen undergingo i Ystad förvanskningar och förändringar. Sålunda skrefs *Lichton* ofta *Legtoun* eller *Lichtum*³, *Lieberat* skrefs *Libratt*⁴ o. s. v., utan att detta alls invercade på den ursprungliga namnformens bestånd. I andra fall däremot godtogs en sådan förändring af de inflyttade själfva, hvarpå kan gifvas följande belysande exempel. Till Ystad inflyttade omkring år 1640 den på Femern födde handelsmannen *Peiter op Diche*. Hans tillnamn skrefs väl ock till en början på detta vis, men blef mycket snart *oppen Dich* och därpå *Oppendick*. Före sin år 1654 timade död hette han *Uppendick*. I denna sist anförda form synes han verkligen själf hafva godtagit namnet, och så kallade sig både hans egna barn och hans hustrus barn i ett senare gifte. På så vis uppstod denna betydande borgare- och prästsläkt⁵.

Hufvudsakligen tvenne former för släktnamnsbildande återstå att nämna. Det ena är de inhemska tillnamnen, som ofta befästes till den grad, att de blefvo släktnamn. Dessa namns innebörd är ofta dunkel, och äfven då själfva ordet är begripligt, stannar man ofta i ovisshet om namnets ursprung och betydelse. När vi finna en skeppare och handelsman vid namn *Oluf Prest*, hafva vi med all sannolikhet icke med ett ursprungligt yrkesnamn att göra, utan med ett af annan, numera okänd anledning gifvet eller taget tillnamn⁶. Det samma torde vara fallet med ett namn sådant som *Brenduin* eller *Brendewin*, som bars af flera personer i Ystad på 1600-talet och

som näppeligen kan förmodas vara ett krögarenamn¹. Stundom voro dessa tillnamn föga ägnade att öfvergå till släktnamn, i synnerhet där — såsom ibland skedde — tillnamnet lades före dopnamnet. Sådana namn voro *Lange Mauris*², *Stamme-Claus*³ och *Lille Mickel*, under hvilket namn vandrade en ganska betydande borgare och handelsman⁴ eller, med tillnamnet sist, *Morten Buse*, *Hans Godendag* och *Lisebet i Stenhusit*⁵. Andra af dessa inhemska tillnamn lämpade sig däremot ganska väl till släktnamn. Att numera med bestämdhet afgöra, hvilka af de allra tidigast framträdande släktnamnen som verkligen äro inhemska, är gifvetvis i regel omöjligt, men med stor sannolikhet vill det synas, att t. ex. den stora, redan på 1500-talet betydande Ystadsläkten *Graa* varit inhemska i staden⁶, och förmodligen äfven släkter sådana som *Hiort*⁷ och *Guode (Gode)*⁸. Rörande åtskilliga senare, under 1600-talets lopp, tillkomna släktnamn kan däremot med nära nog visshet sägas, att de äro inhemska, i det att de antagits af personer, som länge bott i staden, stundom t. o. m. där varit barnfödda. På så vis hafva uppstått Ystadsläktena *Bech*, *Dahl*, *Munck*, *Ring* och flera andra⁹.

Slutligen hafva släktnamn uppstått direkt ur fadersnamnen. Många synas hafva hållit fast vid dessa med stor seghet. För att undvika förväxling med andra hände det, att man använde både sitt eget och sin faders fadersnamn; sålunda fanns i Ystad på 1600-talet en borgare, som både själf skref sig och städse benämndes med det långa namnet *Jacob Hanson Aageson*¹⁰. Detta var en otyplig åtgärd i det släktnamnsbildande tidehvarvet. På helt motsatt vis förforo andra, i det de bortkastade ändelsen i fadersnamnet och såsom tillnamn använde detta namn antingen oförändradt eller med tillagd ändelse (oftast genitivändelsen *ss*). Så gjorde, såsom redan visats,

Palme Lydersen, när han kallade sig *Palme Lyder*. Stundom öfvergick ett förkortadt fadersnamn till släktnamn. På detta sätt uppstodo släktnamnen *Tilling* (af dopnamnet *Tilluf*, en i Ystad sannolikt enastående namnbildning)¹, äfvensom *Sander*², *Stehen*³ och *Sifwertz*⁴. På så vis uppstod äfven släktnamnet *Palme*.

Innan vi öfvergå till att närmare granska, huru namnet *Palme* öfvergick från dopnamn till släktnamn, är det nödvändigt att känna ytterligare ett par betydelsefulla omständigheter, som präglade släktnamnsbildandet i Ystad under 1500- och 1600-talen.

Ett utmärkande drag är, att namn, som nått karaktären af släktnamn, stundom hade en ganska kort varaktighet. Gifvetvis berodde detta ofta därpå, att släkterna utdogo på manssidan, men stundom var anledningen en annan, nämligen att släktnamnet utan vidare upphörde att användas eller ock att den man, som skulle föra namnet vidare, antog ett nytt släktnamn. Detta förhållande, som klart visar, i huru ringa grad det, som vår tid anser utgöra själfva värdet af och meningen med släktnamn, ännu blifvit insedt och behjertadt, sätter i väsentlig mån sin prägel på släktnamnsbildandet i Ystad liksom i andra skånska städer vid denna tid. Några exempel ur det föreliggande rika materialet, tagna från släkter, som stått i nära beröring med slakten *Palme*, må belysa detta.

I Ystads mönstringsrullor för 1555 och 1556 förekommer en *Per Langwogen*⁵. Sedan förekommer detta släktnamn icke i Ystad förrän omkring 150 år senare, då handelsmannen Peter Segudsøns söner antaga namnet *Langwagen*, som sedan blir släktnamn. Hvarken Peter Segudsøn eller hans fader Segud Nielsøn, som var rådman i Ystad i början af 1600-talet, begagnade veterligen namnet *Langwagen*⁶. Namnets särdeles egenartade karaktär, i förening med åt-

skilliga andra omständigheter, gör det emellertid mycket sannolikt, att de tillhörde samma släkt som den 1555 och 1556 nämnde Per Langwogen. Namnet skulle alltså hafva upphört att användas för en tidrymd af omkring 150 år, men sedan åter kommit i bruk. Om detta är riktigt, torde fallet vara nästan, om än ej alldeles enastående. Vanligare äro fall sådana som följande.

Handelsmannen, sedermera rådmannen i Ystad *Lauritz Pedersen Weibøll* gifte sig på 1650-talet med *Marne Jensdaatter Graa*, änka efter *Hans Koefoed*. Deras äldste son kallade sig icke Weibøll, utan upptog sin moders förre mans släktnamn, i det han kallade sig och nämndes *Hans Koefoed*, stundom med ett inskjutet *Laurson*. På samma vis upptogo handelsmannen *Jens Torsons* samtliga barn i hans likaledes på 1650-talet ingångna gifte med *Anna Jacobsdaatter* sin moders förre mans, handelsmannen *Peter Uppendicks* släktnamn. Detta fall är dock mindre egendomligt än det förra, där det var ett förnämt namn, Weibøll, som öfvergafs. Båda fallen äga det egendomliga gemensamt, att barn, när de förkasta fädernena, icke upptaga moderns namn — som dock i det ena fallet var det förnäma namnet *Graa* — utan taga moderns förre mans namn. Detta förhållande vittnar om det nära samband och förbund, som enligt tidens uppfattning rådde ej blott mellan två män, som äktat samma kvinna, utan ock mellan deras släkter, ett samband som tog sig uttryck bland annat däruti, att den förste sonen i en kvinnas nya äktenskap undantagslöst erhöll den afidne makens, »salig formandens», dopnamn. Spörjer man efter anledningen till sådana släktnamnsbildningar som de tvenne nu anförda, torde den i det ena fallet, det Uppendickska, ligga däruti, att fadern *Jens Torson*, efter hvad det vill synas, ej bar något släktnamn, medan den i

fallet Weibøll-Koefoed måhända står att finna i namnet Koefoeds förnäma karaktär¹.

Ej ovanligt var det, att en man tog sina svärföräldrars släktnamn eller åtminstone benämndes därvid. Så gjorde t. ex. Malmöborgaren *Hans Berensen*, som var gift med en dotter till handlanden *Jost Krudmeyer*; han skref sig icke, men kallades vanligen *Hans Krudmeyer*². Ett annat fall från Malmö är särskildt för frågan om namnet *Palme* af stort intresse. På 1600-talet lefde i Malmö en märklig och äfventyrlig man vid namn *Fadder Olufson*; en månad innan Skåne blef svenskt stod han på så utmärkt god fot med de mäktiga i Köpenhamn, att han i en tvist med magistraten i Ystad erhöll Fredrik III:s egen arresteringsorder på borgmästare och råd därstädes; sedan blef han rådmann i Malmö, men afsattes på goda skäl från sin tjänst och stupade slutligen på dansk sida i slaget vid Lund. Denne *Fadder Olufson* antog tillika med sin broder *Mogens Olufson*, borgare i Malmö och senare känd falskmyntare, släktnamnet *Loch*. Hvarifrån de togo detta släktnamn, är icke utredt. De voro söner till rådmannen i Malmö *Oluf Mogenson*, hvilken såsom tillnamn, möjligen släktnamn, bar namnet *Dahl*. Namnet *Loch* var f. ö. i Malmö fullständigt okänt, och från moderne sidan har det ej kunnat komma dem till del. *Fadder Olufson* hade emellertid mycket förbindelser med Ystad, där bl. a. hans svärmoder var hemma. Möjligen var hon befryndad med den förnäma Ystadsläkten *Loch*. I hvarje fall är det tydligt, att bröderna *Mogens* och *Fadder Olufson* antagit släktnamnet *Loch* på grund af aflägsen frändskap och att det skett, emedan detta namn hade en god klang³.

Att vinna full säkerhet i fall sådana som det senast anförda är ofta omöjligt och detta till väsentlig del därför, att en person

kunde tillhöra en släkt och sålunda bära dess namn eller ock antaga ett eget tillnamn, utan att han någonsin, eller mer än ytterst sällan, begagnade detta släktnamn eller tillnamn eller nämndes vid det samma. Detta sakförhållande utgör måhända förklaringen till det oförmälda fallet *Langwagen*. Mycket talrika äro de fullt säkra fallen, såsom borgaren *Soffren Anderson*, hvilken endast sällan skref ut sitt namn *Munck*, som var eller åtminstone blef släktnamn¹, samt byskrifvaren, senare rådmannen *Hans Pederson*, hvilken nästan aldrig skref ut det namn *Ring*, hans söner upptogo såsom släktnamn². Och när i sådana fall det sällan använda tillnamnet eller släktnamnet utskrefs, var det i regel fråga om viktigare handlingar af ekonomisk eller juridisk art: kontrakt, köpebref, stads eller kyrkas räkenskaper, arfskiten, domar och liknande.

I samband med det senast anförda står *sigillens* stora betydelse för frågan om släktnamnens tillkomst. Sigill användes väl af olika personer i mycket olika utsträckning; några älskade att nästan alltid trycka sina sigill under namnen, medan andra endast mycket sällan brukade sina. I regel kommo de emellertid till användning under sådana viktigare handlingar som här nämnts. Detta medförde, att sigillen oftare än själfva namnen och namnteckningarna upptogo släktnamnen och att de, där de ej upptogo släktnamnet eller dess initial eller där släktnamn ej fanns, dock ofta sinnebildligt eller på annat sätt återgåfvo något mera väsentligt, mera konstant än samma persons namnteckning eller benämning. Såsom ett särdeles belysande exempel kan anföras, att *Palme Lyders* redan nämnde måg *Christen Pederson Blegensfar*, som var skeppare och särdeles ofta benämndes *Christen Pederson Schipper* eller blott *Christen Schipper* och som icke var skrifkunnig, äfven under viktigare handlingar

tecknade sina initialer *C. P. S.*, medan hans sigill (se afbildningen) jämte bomärke upptog initialerna *C. P. B.*¹ I det föregående har visats, att *Blegensfar*, i sigillet förkortadt *B.*, ägde karaktären af ett verkligt släktnamn. Namnteckningens *C. P. S.* betyda där emot *Christen PederSøn* eller möjligen *Christen Pederson Schipper*, där *Schipper* ej är annat än ett vanligt yrkesnamn. Såsom ett exempel på sigillets allmänt konservativa kynne kan anföras, att den tidigare nämnde *Peiter op Diche*, som under senare delen af sitt lif städse kallades *Peter Uppendick*, ej blott i sitt sigill hade utan äfven på sin grafsten fick sitt namn angifvet medelst initialerna *P. V. D.* omkring bomärket².

Det är allenast emot bakgrunden af det, som här anförts om tillkomsten af borgerliga släktnamn i Ystad, vi kunna förstå släktnamnsbildandet bland *PALME LYDERS* ättlingar. Att *Lyder* var ett förkortadt fadersnamn, är i det föregående visadt, liksom af allt det anförda klart torde framgått, att *Palme* ägde karaktär af dopnamn. Huru kom nu detta dopnamn att öfvergå till släktnamn?

Att namnet *Palme* hos *Palme Lyder* faktiskt var dopnamn, framgår med all tydlighet däraf, att hans dotter *Kirstine*, gift med skepparen *Christen Blegensfar*, väl någon gång under sitt äktenskap benämnes på det i Danmark vanliga sättet med mannens namn i genitivform, alltså *Kirstine Christen Schippers*, men eljest alltid *Kirstine Palmesdaatter*. Så benämnes hon redan såsom ungmö i det år 1648 förrättade arfskiftet efter modern (se Bilaga 5) och på samma vis benämnes hon på sin ålderdom och vid sin död, som timade år 1686, alltså efter det namnet *Palme* inom en släktgren vunnit otvetydig karaktär af släktnamn³. Hvad *Palme Lyders* andra dotter *Margrete* beträffar, nämnes hon i alla bevarade

handlingar med makens namn, alltså *Margrete Søffren Trelborgs*, men heltvisst var äfven hennes namn, där det ej bildades genom mannens, *Margrete Palmesdaatter*¹. Hvad slutligen *Palme Lyders* tre söner *Simon*, *Hans* och *Jacob* angår, synas de samtliga tre hafva kallat sig *Palme*, d. v. s. antagit faderns dopnamn oförändradt såsom tillnamn, alldeles såsom fadern på sin tid själf gjort med sin fars namn *Lyder*. Af de vid unga år bortgångna sönerna *Simon* och *Hans* finnas inga namnteckningar, liksom ej heller sigill bevarade. Den förre kallas dock nästan alltid *Simon Palme* (någon gång *Simon Palmesson*)². Den senare nämnes i regel, särskildt i *Ystad*, *Hans Palme*, men i *Köpenhamn*, dit han öfverflyttade och där han afled, kallas han stundom *Hans Palmeson* eller *Hans Palmoesen*³. Hvad den yngste sonen *Jacob* beträffar, skref han sig konsekvent *Jacob Palme*, ehuru han någon sällsynt gång af andra benämnes *Jacob Palmeson*⁴. Att *Palme Lyders* söner såsom tillnamn antogo faderns dopnamn oförändradt, kan alltså anses säkert. Därmed är dock ingalunda sagdt, att de antogo detta namn såsom släktnamn.

Redan den omständigheten, att *Palme Lyders* söner, när de antogo *Palme* såsom tillnamn, följde sin faders exempel, gör det föga sannolikt, att de därmed afsågo att skapa ett verkligt släktnamn. Om de hade hyst någon sådan afsikt, hade de i faderns tillnamn *Lyder* haft ett såsom släktnamn betraktadt riktigare namn. Att välja namnet *Lyder*, därest de haft en tanke åt att själfva skapa ett släktnamn, hade dock legat föga nära till hands, ja t. o. m. varit ganska orimligt, ty änskönt *Palme Lyder* gifvetvis ansåg *Lyder* vara sitt rätta tillnamn och i skrift vanligen nämndes så, kallades han i dagligt tal, man och man emellan, gemenligen *Palme i Kiel-leren* efter det lybska husets källare, där han höll krog, stundom

också — kanske rentaf oftast — kort och godt *Palme*¹. Att detta var brukligt med utlänningar, hvilkas namn föreföllo främmande, visar bland annat det omnämnda fallet med den skotske borgmästaren *Richardus Lichton*, kallad *Recardus*.

Det finnes emellertid omständigheter, som med vida större beviskraft ådagalägga, att *Palme Lyders* söner icke betraktade det af dem antagna tillnamnet *Palme* såsom släktnamn. En sådan omständighet är uppenbart den, att äldste sonen *Simon Palme* lät i dopet gifva sin ende kände son namnet *Palme*. Att denne skulle kalla sig *Palme Palme* var med hänsyn till skick och bruk i Skåne alldeles orimligt. Han kallade sig också *Palme Simonsson*². Lika stor betydelse har en annan omständighet, nämligen att *Palme Lyders* söner synas hafva betraktat mödernenas namnet *Loch* såsom sitt egentliga eller rentaf enda släktnamn.

Palme Lyder var som nämndt gift med *Marne*, dotter af den betydande *Ystadborgaren Simon Loch*. Att denne var af en förnäm, förmodligen från Skottland inflyttad släkt och att detta släktnamn hörde till dem, som på grund af sin goda klang upptagits af andra, är likaledes visadt. Det låge alltså, om full klarhet på denna punkt kunde vinnas, intet egendomligt eller oväntadt däri, att *Palme Lyders* söner skulle, i saknad af fäderne-släktnamn, hafva betraktat detta möderne-släktnamn såsom sitt. Nu finnas emellertid endast tvenne, dock betydande vittnesbörd härom.

Palme Lyders yngste son *Jacob Palme* var en man, som på grund af sina många offentliga tjänster och uppdrag nödgades skrifva mycket. Särdeles många äro de till eftervärlden bevarade bref och handlingar, som äro skrifna med hans vackra och lätt igenkännliga handstil och ofta undertecknade med hans namn, undantagslöst

skrifvet *Jacob Palme*. Bland alla dessa papper finnes dock intet köpebref, intet kontrakt eller annan liknande handling i original. Sigill brukade han endast sällan, och det är allenast genom en tillfällighet som hans sigill — under ett ofullbordadt koncept till en bouppsteckning — finnes bevaradt. Hans namnteckning under någon originalhandling af nu nämndt slag känna vi icke. Endast en afskrift af en sådan handling, undertecknad af honom, är veterligen bevarad. Denna afskrift, som heltvisst tillkommit år 1675 och då lagts under Jacob Palmes egna ögon — den tillhör handlingar, som nämnda år, då Jacob Palme var kyrkvärd, inlämnades till kyrkvärdarne vid ransakning om Vårfrukyrkans stolstånd — kräfver det största beaktande.

Handlingen utgöres af ett köpebref af den 8 april 1665 å den i koret belägna stolen nr 4 i S:ta Maria-kyrkan i Ystad, utfärdadt af Jacob Palmes halfsystems man Rasmus Harboe, kyrkoherde i Sjörup, till borgaren i Ystad och tingskrifvaren i Ingelstads härad Oluf Suendsøn¹. I brefvet utredes stolens historia. Den har ursprungligen tillhört Ystadborgaren Andris Loch och från denne kommit till systemen Marne Lochs senare man Peder Christensøn, Jacob Palmes styffader. Efter dennes år 1664 timade död har stolen ärfvs af dottern Marne, gift med Rasmus Harboe, hvilken nu säljer den till Oluf Suendsøn. I köpebrefvets slut säger Rasmus Harboe på sedvanligt vis:

»Till ydermehre stadfestelse hafr ieg trøcht mit signet her neden vnder och med egen haand vnderschreffuet, och venligen ombudet min kiere hustrues broder, velfornemb och forstandig mand Jacob Palme, och Søfren Anderssen her sammested, til witterlighedh med mig at besegle och vnderschrifue. Ex Ydsted den 8 Aprilis 1665».

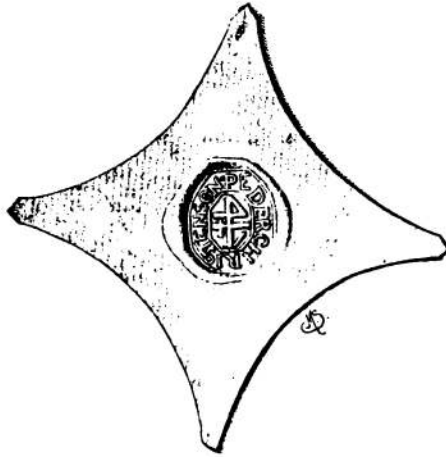
Härefter följa tre sigillbeteckningar och därefter namnunderskrifterna (se fotografi):

›Rassmus Jenss	Jacob Pallm	Søfren Anderssen
Harboe Mpp	Mpp lock	Munck Mpp›

Det kan icke gärna råda något tvifvel därom, att Jacob Palme här skrifvit sitt namn *Jacob Palme Loch*. Härvid bör märkas, att namnet *Loch* ofta skrefs *Lock* och att stafningen *Pallm* hos afskrifvaren är mycket förklarlig såväl i och för sig som särskildt med hänsyn därtill, att i Ystad åren 1665 till 1674 fanns en uppsvensk borgmästare Nils Palm, som stafvade sitt tillnamn *Pallm*. Det är vidare att märka, att de två öfriga namnen äro så skrifna, att släktnamnen stå jämte manu-propria-beteckningen på en ensam rad under dopnamn och fadersnamn — ett då mycket brukligt skrifsätt. Att Jacob Palme, genom att skrifva sitt namn på samma vis, här angifvit sig tillhöra släkten *Loch*, torde stå utom tvifvel. Näppeligen har han gjort detta för att visa sin släktskap med stolens ursprunglige ägare Andris Loch. Heltvisst har han här ansett sig böra, i likhet med de två öfriga undertecknarne, ditskrifva ett släktnamn, och då har han skrifvit det enda verkliga släktnamn, han ansett sig äga, nämligen modernenamnet *Loch*.

Det andra vittnesbördet därom, att namnet *Loch* af Palme *Lyders* ättlingar betraktades som det verkliga släktnamnet, utgöres af hans äldste sonsons, Ystadborgaren *Palme Simonssons* sigill¹. Detta bär nämligen i omskriften initialerna *P. S. L.* och å fältet dessa tre bokstäfver i monogram (se afritning). Sigillens stora beviskraft i förevarande hänseende är redan nämnd. Med slutbokstafven *L.* skulle möjligen kunna afses stamfaderns tillnamn *Lyder*. Det finnes

dock icke det ringaste skäl att antaga, att detta namn någonsin af de efterkommande brukats såsom släktnamn; fastmera framstår, såsom tidigare visats, en sådan möjlighet såsom nästan orimlig. Då återstår allenast den ej blott rimliga, utan redan i och för sig, i betraktande af hvad här tidigare anförts, ytterst sannolika tolkningen, att *L.* i detta fall betyder *Loch*. Palme Simonsson har i ett bevaradt bref visat sig äga icke blott god kunskap om sina förfäder, utan ock en verklig känsla för det ideella sambandet med dem (se Bilaga 10). Att äfven han ansett *Loch* vara det rätta släktnamnet, är i betraktande däraf ytterst sannolikt. Denna sannolikhet kan sägas uppnå visshetens gräns, när man ser, huru bland Palme Simonssons ättlingar namnet Palme alltjämt betraktades såsom rent dopnamn. Åt sin äldste son, den ende som nådde myndig ålder, gaf han namnet Simon. Denne torde i yngre år kallat sig *Simon Palme* och benämndes i hvarje fall så, men ändrade sedermera detta till *Simon Palm*. Dock kallades han särdeles ofta, t. o. m. i de tryckta verser, som utdelades vid hans bröllop, *Simon Palmeson*¹. Att han icke ansåg Palme vara släktnamn, visade han genom att i dopet gifva sin år 1694 födde äldste son namnet *Palme*². Denne kallades som ung *Palme Simonsson*, men antog vid myndiga år namnet *Palmlöff*³. Denna släktgren dog i Ystad ut år 1762 med en broder till Palme Simonsson den yngre, handelsmannen *Håkan Palm*, såsom han själf kallade sig. Med undantag möjligen för denne sistnämnde, har tydligen namnet *Palme (Palm)* inom hela denna gren betraktats såsom ett rent dopnamn. Häraf framgår med full visshet, att Palme Simonsson den äldre med slutinitialen *L.* i sitt sigill, till hvilken icke finnes någon annan rimlig förklaring än *Loch*, afsåg att angifva sitt släktnamn.

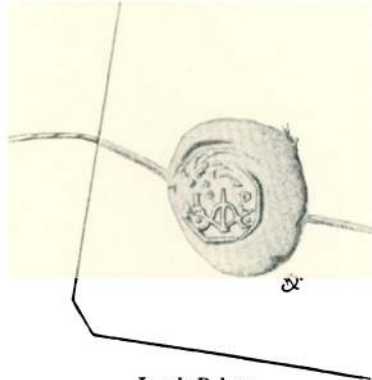
Peder Christensøn

Christen Pedersøn
Blegensfar

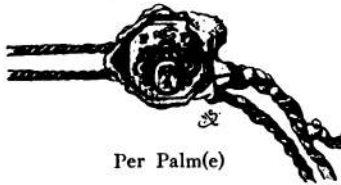
Simon Jacobsøn

Jacob Palme

Palme Simonsson

Per Palm(e)

Lauritz Koefoed

SIGILL HÖRANDE TILL SLÄKTEN PALMES BORGERLIGA SLÄKTLIED.

När nu detta namn *Loch* alltså betraktades såsom släktnamn af Palme Lyders och Marne Lochs ättlingar, framställer sig frågan: hvarför använde de icke detta släktnamn oftare? Denna fråga är väl redan delvis besvarad genom hvad i det föregående blifvit sagdt om släktnamns upphörande och deras ofta ytterst sällsynta användning. Därmed är dock intet sagdt om de särskilda omständigheter, som i detta fall förorsakat det sällsynta användandet af ett släktnamn, när samtidigt andra brukade sina släktnamn — och bland dem äfven namnet *Loch* — ofta eller t. o. m. alltid. Denna fråga förtjänar ett närmare skärskådande.

Härvid framställer sig osökt en jämförelse med bröderna *Mogens* och *Fadder Olufson*, hvilka som nämndt båda antogo släktnamnet *Loch* på grund af säkerligen ganska aflägsen frändskap med denna släkt. Åtminstone Fadder Olufson skref sig nästan alltid *Fadder Olufson Loch*, ehuru han nästan aldrig benämndes annorlunda än *Fadder Olufson* eller *Fadder Olson*¹. Man får häraf ett bestämdt intryck, att andra människor i allmänhet ej ägde någon närmare kunskap om hans släktnamn *Loch* eller måhända icke funno anledningen till dess bruk fullt befogad. För det såta brödparet i Malmö kunde däremot två fullgoda skäl föreligga för detta släktnamns antagande och flitiga bruk, nämligen dels behovet att särskilja sig från andra bärare af de ganska vanliga namnen Fadder, Mogens och Oluf, dels och framför allt önskan att åt sina äfventyrliga, delvis utom lagens gränser förlöpande lif gifva det sken af stabilitet och aktningvärdhet, som ett ansedt namn plägar skänka.

För Palme Lyders ättlingar förelåg intet af dessa skäl. Deras namn *Palme* var å ena sidan så lätt igenkännligt och åtskiljbart, å andra sidan så aktadt och ansedt, att det icke för dem förelåg något

behof att bruka ett särskildt släktnamn. I sin enkla borgerliga handel och vandel kände de ingen lust att åt sina personer gifva någon obehöflig glans, när deras namn *Palme*, användt som dopnamn eller tillnamn, gaf dem all den borgerliga heder, de kunde kräfva.

När öfvergår då egentligen detta namn *Palme* till släktnamn?

Att *Simon Palmes* släktgren genomgående betraktade namnet *Palme* såsom dopnamn, är redan visadt. *Hans Palme* torde dött barnlös. Den tredje och yngste af *Palme Lyders* söner, *Jacob Palme*, hade i sitt äktenskap med *Inger Koefoed* två söner, *Per* och *Simon*. Dessa kallade sig i yngre år *Per* och *Simon Palme*, alltså klart och tydligt användande namnet *Palme* såsom släktnamn¹. Fråga är emellertid, om icke namnet *Palme* åtminstone till en viss grad betraktats såsom släktnamn redan tidigare. Två omständigheter tala med ganska stor bestämdhet härför.

Om det egenartade och nära sambandet emellan två män, som äktat samma kvinna, är redan taladt. Nu blef *Palme Lyders* änka *Marne Loch* omgift med *Ystadborgaren Peder Christensøn*. Denne skref sig alltid och kallades i allmänhet så; någon gång användes af andra i skrift förnamnsformen *Per*, som allmänt brukades, hufvudsakligen i talspråket, i stället för *Peder* (men ej i stället för *Peiter* eller *Peter*)². Af andra kallades han dock stundom för *Peder Palme* eller *Per Palme*³. Nu var han visserligen nära förenad med *Palme*-släkten äfven därigenom, att han, i saknad af egen son, betraktade styfsönerna som sina egna; särskildt synes förhållandet emellan *Peder Christensøn* och yngste styfsonen *Jacob Palme* varit prägladt af nära vänskap⁴. Allt detta medförde, att *Peder Christensøn* betraktades såsom tillhörande »formandens» och styfsönernas släkt. När man angaf detta genom att tillägga honom namnet *Palme*, var

detta icke ett vanligt tillnamn, utan ägde gifvetvis i mycket hög grad karaktären af släktnamn.

Den andra omständighet, som tyder på, att namnet *Palme* i någon mån, åtminstone af Jacob Palme, hvars söner också upptogo namnet såsom släktnamn, tillmättes släktnamns karaktär, ligger i Jacob Palmes sigill (se afritning). Detta innehåller förutom bomärket allena initialerna *J. P.*¹ I betraktande af att han städse skref sig *Jacob Palme*, kunna ej heller initialerna i sigillet tolkas på annat sätt. Detta förhållande visar en ej ringa begränsning i namnet *Lochs* egenskap af släktnamn, i det att namnet *Palme*, om det än icke var rent släktnamn, dock ansågs tillräckligt representativt, tillräckligt väsentligt och konstant för att duga, med undanskjutande af namnet *Loch*, till de viktiga funktioner, som på denna tid i vida högre grad än nu voro sigillet.

Ägde alltså namnet *Palme* i någon mån släktnamns karaktär, redan innan det genom Jacob Palmes söner definitivt antogs såsom sådant, var genom denna åtgärd namnets karaktär af dopnamn ingalunda försvunnen. Därom vittnar namnets användande inom Simon Palmes släktgren. Ett vittnesbörd från Jacob Palmes släktgren finnes äfven.

Jacob Palmes äldste son *Per Palme* hade i sitt äktenskap med Brita Watz bland annat dottern Margareta, som i det första af sina tre giften var förenad med handelsmannen i Ystad Jacob Andersson. I detta äktenskap föddes år 1711 en son, som i dopet erhöll sin morfaders namn, men som döptes icke till *Per* utan till dubbelnamnet *Per Palme*. Just vid denna tid hade dubbla dopnamn, om än i mycket ringa utsträckning, kommit i bruk i Ystad. Att namnet *Palme* här användes såsom dopnamn, står utom tvifvel².

Den främsta anledningen till, att Jacob Palmes söner definitivt antogo namnet *Palme* såsom släktnamn, låg utan tvifvel däri, att de ägnade sig åt den lärda banan. För en student och en präst var det af en helt annan och större vikt att äga ett verkligt släktnamn än för en borgare. Hvad *Per Palme* beträffar, afbröt han snart sina studier, ägnade sig åt borgerlig näring och afled som nämndt vid unga år utan att efterlämna någon son¹. Hvad åter Simon Palme angår, blef den omständighet, nämligen hans prästerliga bana, som för honom gifvit släktnamnsfrågan dess särskilda vikt, äfven anledningen till att han ändrade släktnamnet från *Palme* till *Palm*. Såsom vid skildringen af hans lif närmare skall utredas, vidtog han heltvisst denna namnförändring i klart och medvetet svenskhetssyfte. *Palme* ljöd danskt — svenska formen var *Palm*. Denna namnförändring ägde rum på hösten 1682, när han inskrefs vid Lunds universitet efter att förut hafva studerat i Köpenhamn. Från denna dag hette han *Simon Palm*, och i formen *Palm* var det han efterlämnade släktnamnet åt sina söner.

Medvetandet om det ursprungliga och rätta släktnamnet kvarleefde dock inom slakten. Från Simon Palm i Östra Sallerup utgingo trenne släktgrenar, som samtliga ännu lefva, nämligen genom hans söner Jacob, Peter och Rutger. Redan den sistnämndes fyra söner återtogo på 1750-talet namnformen *Palme*². Att detta steg togs af sonen Eric, från hvilken hela den nu lefvande slakten *Palme* härstammar, emedan han var klart medveten därom, att denna namnform var den ursprungliga, därom äga vi den honom närstående prosten Samuel Cavallins genom sonen Severin Cavallin gifna vittnesbörd (se ofvan sid. 6)³. Att Eric Palmes tre bröder voro drifna af samma medvetande, är själfallet. Gifvet är också, att dessa

fyra bröder fått sin kunskap om släktens rätta namn genom sin fader, prosten Rutger Palm, liksom denne mottagit samma kunskap af sin fader, vid hvars död han var nitton år gammal — denne fader, som själf en gång hetat *Palme*. Kanske fanns under de åttio år, hvarunder namnet *Palme* ej var i bruk, något mera än blott ett medvetande om släktens rätta namn, kanske lefde under denna tid en hemlig önskan, att detta namn en gång måtte återtagas? Vare härmed huru som helst, så är det allenast genom Eric Palmes och hans bröders åtgärd att återtaga namnet *Palme*, som en släkt af detta namn lefvt kvar i Sverige.

Visserligen återtogs det ursprungliga namnet äfven inom Jacob Palms släktgren, men denna åtgärd blef utan betydelse, enär man där snart återgick till formen *Palm*. Inom Jacob Palms släktgren ägde återtagandet af formen *Palme* rum en generation senare än inom Rutger Palms. Här var det nämligen först Simon Palms sons sons, kyrkoherden Simon Israel Palms barn, hvilka återupptog den ursprungliga namnformen. Det äldsta vittnesbörd, vi härom äga, utgöres af en psalmbok¹, hvori Simon Israel Palms andre son, Rutger Palm, tecknat sitt namn dels (förmodligen under skoltiden) *Rutger Palmé*, dels (med utsatt årtal 1791) *Rutger Palm*, hvilket sista namn dock senare ändrats till *Palme*. En tradition förmäler, att det var på Simon Israel Palms önskan som hans söner Jacob, Rutger och Johannes i sin ungdom kallade sig *Palme*. Hvarför de öfvergåfvo denna namnform och åter kallade sig *Palm*, är ej klart. Enligt anförda tradition, nämligen en år 1913 lämnad muntlig uppgift, senare skriftligen bekräftad, af Rutger Palms dotter fröken Sophie Louise Palm, skulle hennes far och dennes bröder hafva återgått till namnformen *Palm* redan under sin skoltid på 1780-talet och

detta därför, att »kamraterna i Christianstads skolan alldrig lämnade dem ifred för detta E, utan sade att det var högfärd af dem att ej hetta enkelt Palm»¹. Häremot strider dock, att det var under namnet *Palme*, sannolikt stafvadt *Palmé*, som de tre bröderna i januari 1789 inskrefvos vid Lunds universitet². Det kan tänkas, att den af Sophie Louise Palm omtalade inverkan från kamraternas sida ägt rum vid universitetet, ty när äldste brodern Jacob efter ett års vistelse där, nämligen i februari 1790, inskrefs i Skånska nationen, skedde det under namnet *Palm*, och detsamma var förhållandet med de två yngre bröderna Rutger och Johannes, när de i april 1793 blefvo medlemmar af samma nation³. Sedan har namnet *Palm* bibehållits inom denna släktgren, liksom ock inom den gren, som utgått från Simon Palms i Östra Sallerup son Petrus Palm.

Från stamfadern *Palme Lyder* får man alltså led efter led följa den yngsta grenen för att finna, huru det nu lefvande släktnamnet *Palme*, under kamp med andra namn och under allehanda växlingar, vuxit fram och blifvit befast. Man finner, huru *Palme Lyders* yngste son Jacob, ehuru väl han anser mödernenas namnet *Loch* vara sitt egentliga släktnamn, dock använder fadersnamnet *Palme* såsom tillnamn med en konsekvens och en styrka, som nära nog gifva det släktnamns karaktär. Man finner vidare, huru Jacob *Palmes* yngste son Simon såsom student behöfver ett verkligt släktnamn och därtill använder namnet *Palme*, som han dock inom kort af svenskhetsskäl ändrar till *Palm*. Man finner slutligen, huru det endast är Simon *Palms* yngste son Rutger, inom vars släktgren namnet *Palme* återupptages för att sedan lefva i obruten släktföljd fram till våra dagar.

HVAD betyder då detta namn *Palme*? Hvar kom det ifrån och hvilken var dess innebörd och mening, när det, förmodligen i det sextonde seklets åttonde årtionde, gafs af den okände stamfadern LYDER såsom dopnamn åt en son?

Från det latinska *palma*, flata handen, och det däraf härledda längdmåttet *palmus*, handsbredden, har utvecklats sig en rik mångfald af ord i de moderna språken. Sådana ord användes på den tid, hvarom här är fråga, inom det germanska och enkannerligen det lågtyska språkområdet i många fler betydelser och sammansättningar än i våra dagar. Flera af dessa ordets användningar äro sådana, att de mycket väl kunna hafva legat till grund för bildandet af ett dopnamn¹.

Ordets form inom det lågtyska, liksom äfven inom det danska språkområdet var *palme*, ehuruval äfven formerna *palm* och *pallem* förekommo. Detta *palme* användes allmänt i betydelsen flata handen, hvarom ett stort antal, delvis än i dag använda folkliga uttryck, särskildt i Nederländerna, bära vittne. Att ordet i denna dess ursprungliga betydelse skulle användts såsom dopnamn, synes dock föga troligt. Snarare har då *palme* i den öfverflyttade betydelsen af längdmåttet handsbredden eller tvärhanden brukats som dopnamn; det nyfödda barnets litenhet eller någon annan omständighet kan hafva gifvit anledning därtill. Härvid är att märka, att måttet *palme* framför allt användes inom skeppsfart samt inom viss handel: fartygens master uppmättes härmed och ett fartygs storlek angafs ofta efter mastens *palme*-mått, hvarförutom måttet särskildt brukades vid uppmätning af timmer samt af höjden på hästar. Nu fanns det näppeligen något yrke som så allmänt gick i arf från far till son som sjömansyrket. Väl slog sig en skeppare ofta ned i en stad

som handelsman, men att någon ägnade sig åt sjömansyrket utan att vara uppfödd därvid, torde varit ytterst sällsynt. Ofta ägde f. ö. en skeppare sitt fartyg, och detta utgjorde då heltvisst hans söners enda värdefulla arfvedel. All sannolikhet talar för, att Palme Lyders fader varit skeppare eller möjligen borgare, som sysslade med skeppsfart. *Palme*-måttets användning särskildt inom detta yrke är sålunda kanske ej utan betydelse. Det var emellertid ej endast måttet *palme* som användes inom sjöfart och handel.

Af *palme* i dess betydelse flata handen var nämligen bildadt ett verb *palmen*, som fordom användes i åtskilliga betydelser, såsom t. ex. att omfatta, uppmäta, skjuta eller vrida något med handen, men som hufvudsakligen torde användts inom sjömansspråket och som nu är känt endast inom detsamma. Såsom sjömansterm betecknar detta verb — på svenska *palma* — inalandet af en lina medelst händernas växelvisa förflyttande eller ock förflyttandet af en farkost eller af sig själf på samma vis¹. Det synes ej osannolikt, att det är detta särskildt inom sjömansyrket kända verb som gifvit tillnamnet åt den man af förmodligen tysk börd, som år 1603 för en Lybeck-borgare utskippade varor från Köge under namnet *Jacob Pallmeirer*². Ett sådant tillnamn, taget från en stundom föga väsentlig detalj af en verksamhet eller ett yrke, är — såsom i det föregående visats — ingalunda sällsynt. Allt detta visar emellertid, att ordet *palme* i betydelsen hand måste vara känt alldeles särskildt bland sjöfolk.

Att ordet i denna betydelse var särskildt brukadt äfven inom handelsyrket, framgår af sammansättningen *palmeslag* (eller *palm-slag*, *palmslach*), hvilket ord användes såsom ett högtidligare uttryck för handslag och alltså särskildt kom att betyda handslag

såsom bekräftelse på köp eller annan viktig öfverenskommelse (jämför vårt ord »köpslagan»). Från denna betydelse öfverflyttades ordet t. o. m. på vissa afgifter (jämför vårt ord »handpenning») vid köp och auktioner.

Ehuru det alltså ingalunda får anses uteslutet, att namnet *Palme* kan hafva bildats af ordet *palme* i dess ursprungliga betydelse af flata handen eller handsbredden, så synes det betydligt mera sannolikt, att namnet haft sitt ursprung i ordets öfverflyttade, redan i latinet förefintliga betydelse af palmträdet eller palmbladet, som med sina utskjutande flikar liknar en hand med utspärrade fingrar. Väl torde dopnamn, lika väl som tillnamn, bildade af trädets eller växters namn vid denna tid varit okända, men hvad tillnamn angår, utgjorde palmträdet, segersymbolen, härvid ett bestämdt undantag, och det är ingalunda otänkbart, att detta symboliska trädnamn kommit att användas såsom dopnamn. Vida mer sannolikt är det dock, att namnets ursprung står att finna i den årliga högtid, som af palmträdet fått sitt namn, nämligen palmsöndagen. Härvid äro trenne viktiga omständigheter att beakta, nämligen först att de årliga högtiderna dåfortiden spelade en mycket större roll än nu och att deras namn voro mycket allmännare i bruk, vidare att ordet *palme* såväl i lågtyskan som i danskan brukades ensamt, alltså utan tillägg af dag eller helg, såsom benämning på palmsöndagshelgen¹ samt slutligen att namn — dock endast tillnamn, knappast dopnamn — grundade på årstider eller årliga högtider vid denna tid voro ganska vanliga². Att en man lät döpa en son, som var född på palmsöndagen eller på »palme løffuerdag» såsom dagen före palmsöndagen i Skåne benämndes³, till namnet *Palme*, får alltså ingalunda anses som en orimlighet. Måhända hafva vi här t. o. m.

7 *Palme*

den mest sannolika möjligheten i fråga om namnets ursprungliga betydelse och mening, hvarvid det ej alldeles får förbises, att inom släkttraditionen, på sätt som i det föregående blifvit närmare utredt och belyst, talas om födelse på palmsöndagen¹.

Om vi frångå det språkområde, som här närmast kommer ifråga, finna vi af ordet *palme* eller *palm* på skilda håll många växlande betydelser. Af dessa må här anföras tvenne engelska, nämligen dels ankarfly, d. ä. den bladlikt utbredda spetsen af ankararmen, dels ett slags kaus, använd vid segelsömnad. Båda dessa betydelser vittna om ordets rika användning inom sjömansspråket². En betydelse i detta sammanhang synes vara af större intresse. Denna betydelse är känd uteslutande från en enda källa, nämligen den svenska Erikskrönikan, som bland stridsvapen eller till stridsbruk dugliga redskap, hvarmed Stockholms borgerskap vid ett tillfälle beväpnade sig, nämner »mangen palm»³. Därest verkligen ett vapen af detta namn varit i allmännare bruk, skulle måhända därur kunna förklaras såväl det anförda tillnamnet *Pallmeirer* som dopnamnet *Palme*. Härvid bör ej alldeles lämnas obeaktadt, att om ett sådant vapen funnits, det förmodligen erhållit sitt namn på grund af befintliga »fingrar» — italienskan har ett ord *palmola*, som betyder högaffel⁴ — samt att Jacob Palmes bomärke (se afritningen af hans sigill och öfverstycket till detta kapitel, ofvan sid. 3) förmodligen utgjordes af ett treuddigt vapen. Det synes t. o. m. ej omöjligt, att detta bomärke framställer en kombination af ett treuddigt vapen och ett skeppsankare, något som leder tanken äfven till den oförmälda engelska betydelsen af ordet.

Hvad Jacob Palmes bomärke angår, synes det dock vida mera troligt, att detta föreställer treudden, hafsgudens redskap. Härvid

framstår möjligheten af ett helt annat ursprung till namnet *Palme*. Den grekiska mytologien känner nämligen en hafsgudomlighet *Palaimon*, hvars namn under formen *Palæmon* är känt i nyare tid; särskildt användes det i Danmark såsom latinisering af det därstädes brukliga namnet *Palne* eller *Palle*¹. Knappast är det sannolikt, att en enkel skeppare eller handelsman känt till hafsguden *Palaimon*, men detta namn kunde först hafva gifvits åt fartyg — åt sådana gåfvos ofta hafsgudomligheters namn — och därifrån öfverflyttats till dopnamn, hvarvid sammandragningen *Palme* kunde vara ursprunglig eller ock senare gjord. Att *Palaimon* utrustats med treudd, är icke otänkbart. Dock ligger, om nu Jacob Palmes bomärke föreställer en treudd, den tolkning vida närmare till hands, att han, som dref sin handel öfver hafven, till bomärke valde hafssymbolen.

Ännu en möjlighet återstår i fråga om namnet *Palmes* ursprungliga betydelse, nämligen att det skulle vara bildadt ur ett ortnamn, t. ex. den ostfrisiska orten *Palmar*². Det synes dock ytterst osannolikt, att ett dopnamn bildats på detta sätt, och där tillnamn verkligen hämtats från ortnamn, har namnbildandet, såsom i det föregående genom exempel belysts, skett på helt annat vis.

Hvilken af dessa tolkningar af namnet *Palme* är den rätta? Ingen lär någonsin kunna säga det. Öfver släktens ursprung kan måhända ännu mycket ljus spridas. Den okände *LYDER*, från hvilken slakten stammar, kan möjligen en dag stå för oss lika välbekant som hans efterkommande, borgare i Ystad, präster i Skåne och Blekinge. Men öfver namnets ursprung torde därmed knappast något nytt ljus komma. Själva namnet utgör heltvisst en gåta, som näppeligen någon forskning kan lösa. Skilda släktmäns sigill, alltifrån Per Palmes på 1680-talet, hafva upptagit palmträdet som

namnets sinnebild, och på 1700-talet sättes släktens ursprung medvetet i samband med palmsöndagen. Såsom mera än försök till lösningar af gåtan torde detta dock knappast få betraktas.

Icke heller bekymrade det dessa skånska borgare och präster mycket, hvad för slags ursprung deras namn hade. För dem var det nog, att detta namn skilde dem från utomstående, att det inbördes band dem samman och att det, hållet i heder af dem själfva, äfven gaf dem heder af andra. I sin enkla handel och vandel, i sin enfaldiga fromhet skulle de heltvisst alla hafva funnit de ord, hvar med en skånsk borgaredotter på deras tid begynte sin dagbok¹, utgöra ett sant uttryck för deras egna tankar om namn och börd:

»Adel er jeg iche,
men erlig er jeg west.
Jngen wed min lycke
wden min Herre Christ».

BORGARNE

STADEN OCH HAFVET

STADEN, dit PALME LYDER kom, var föga anse-
lig, jämförd med de holländska och tyska städer,
han plägade besöka. Men inom det danska riket,
där endast Bergen och Köpenhamn kunde mätas
med europeisk måttstock, var Ystad ingen obetyd-
lig stad. Af de danska öarnas städer var, fränsedt
Köpenhamn, endast Helsingör i väsentlig mån större, och i Skåne
öfverträffades Ystad allenast af Malmö, som var ungefär dubbelt
så stort. Men medan Malmö vid denna tid gick märkligt tillbaka i
makt och välstånd, befann sig Ystad i växt och framåtgång¹.

Ystad låg på Palme Lyders och hans söners tid² på samma mark,
som än i dag rymmer den egentliga staden. Vi kunna ännu följa
den gamla stadsvallen, som omslöt staden åt alla sidor utom åt sö-
der, och den, som söker i gårdar och gränder, kan än idag följa

loppet af ån, som fordom klöf Ystad i tvenne delar. Midt i staden låg då som nu torget med dess rådhus och bakom rådhuset S:ta Maria kyrka eller Vårfrukyrkan, den förnämsta i Ystad. Dess torn var så högt, att det milsvidt omkring tjänade sjöfarande till märke, och än idag berättas af de gamla, att när år 1647 en våldsam nordanstorm slog tornet och halfva kyrkan i spillror, föll spiran ned uti hamnen. Kring kyrkan låg kyrkogården med dess grafvar. Från detta stadens centrum utgingo trenne hufvudgator: Stora Västergatan till Västerport, Stora Norregatan till Norreport, Stora Östergatan till Österport. Utanför portar och vallar lågo vångarna med trädgårdar, fiskdammar och åkertäppor, och på kullarna norr om staden lyfte kvarn vid kvarn sina vingar mot skyn.

Särdeles många voro icke stenhusen i staden. Förutom Vårfrukyrkan fanns då som nu i stadens norra del S:t Petri kyrka med klostret, efter reformationen vordet ett hospital. Likaså fanns mellan kyrkogården och Stora Västergatan S:t Laurentii kapell, som vid denna tid upplåtits åt stadens latinska skola och som med sin höga trappgafvel ännu utgör ett af Ystads få byggnadsminnen från medeltiden. En stor del af hvad i öfrigt kunnat kvarstå af den medeltida staden blef brändt och förstördt i de härjningar, som under nordiska sjuårskriget blefvo stadens lott, först genom danska legotrupper, sedan och värst genom svenskarna, arffjenden från norden. Hastigt reste sig dock Ystad ur askan och förödelsen till förnyadt välstånd och snabb förkofran, och den stad, som då byggdes, var en korsvirkesstad. Sådan den då växte upp, förblef den i allt väsentligt i mer än två hundra år, och än i den dag som är kunna vi vandra i skumma gränder kantade af hus, som skådat 1600-talets borgerliga lif.

Sin hela prägel, sin anda och sin kraft fick denna stad af hafvet, som bredde sig i söder under solen så långt ögat nådde. Mot land var staden slutet af vallar och portar; mot hafvet vände den sin öppna famn. Hafvets hundrade vägar till nära eller fjärran länders lågo öppna, för Ystads borgare lika välbekanta som hemstadens sandiga gator. På dessa vägar hämtade de lifvets nödtröft och lifvets glädje. På dessa vägar voro hundrade af dem själfva komma från länder, som — lågo de än fjärran — dock voro Ystad mera nära än Göinge härader i Skåne. På dessa vägar drogo många af dem bort för att aldrig lefvande vända åter. Seglen, som slog mot rår och master, ankarena, som rasslade i hamnen eller på Spanska redden, hafsvinden, som i stormiga nätter tjöt kring gafarna, berättade dessa borgares enkla och kärftva lefnadssaga.

Träda vi så in midt ibland dem, Ystads borgare på Palme Lyders och hans söners tid, finna vi män från skilda länder, af skilda tungomål, af olika yrken och stånd. Främst finna vi där skepparne med sitt sjöfolk. »Det behöfver ej sägas», yttrar på tal om just denna tid en utmärkt kännare af sjöstäders lif¹, »att ett yrke, hvilket kräfde ett så utomordentligt mått af förtroende som skepparens, var högt ansedt». Dessa skeppare voro endast sällan en mäktig redares lejda tjänare. I Ystad voro många af skepparne sina fartygs ägare, och där de ej ensamma ägde fartygen, voro de nästan alltid delägare i skeppet eller åtminstone i lasten. Ett slags hälftenbruk synes varit en vanlig form för skeppsfartens idkande: två ägde då hvarsin »part» i ett fartyg, och ofta seglade de båda ut tillsammans, växelvis bärande skeppares namn och ansvar. Men vare sig en skeppare ägde sitt fartyg eller endast en skeppspart eller endast del uti lasten, så var han i främmande land redares och befraktares om-

bud, som ägde att på eget ansvar sköta försäljning och uppköp. Föga kunde man i Ystad känna och bedöma de priser och möjligheter, som i ett gifvet ögonblick förelågo i Bergen eller Amsterdam. Sålunda var skepparen i de flesta fall tillika handelsman. Ofta slog han sig omsider ned såsom sådan, när han tröttnat på sjölivets hårdhet. Gränsen mellan sjöfartens och storhandels idkare är därför ofta mycket svår att draga.

De stora, de »förnäma» handelsmännen, såsom tidens uttryck lydde, voro af tvenne, längre fram skarpt åtskilda slag. Den ena gruppen behärskade utförseln af hästar och oxar samt handeln med spannmål och salt. Årligen utskeppades från Ystad till Lybeck och Rostock tre till fyra hundra hästar, vanligen ock oxar till samma antal. Äfven utfördes betydande mängder af korn, hafre och malt från det rika upplandet, medan salt, råg och humle fördes in. De flesta af dessa borgare bryggde tillika öl och höllo öppen krog, men deras handel var ren storhandel, och några bodar höllo de icke annat än möjligen ölbodar på torget, när där var marknad. Bodar för deras varor behöfdes icke, ty spannmål och salt köptes icke till hushållen i mindre partier än tunnor och läster. De förnämste af denna grupp voro stundom tillika ridefogdar eller förvaltare på någon adlig gård; så var t. ex. borgaren Knud Olson, Palme Lyders svåger, tillika förvaltare på Örup, och borgmästaren Simon Jacobsen, som på sin tid var Ystads mäktigaste man, var en tid förvaltare på Ingelstad och Smedstorp. Den andra gruppen af förnäma handelsmän kunde väl äfven utskeppa hästar och oxar samt handla med spannmål och salt, men tyngdpunkten af dessa borgares handel låg dock ej här, utan på införsel till Ystad antingen af andra lifsförnödenheter, framför allt fisk, eller ock af allt det, som gick

under namn af »kram». Fisk spelade vid den tid, hvarom här är tal, i enskild och allmän hushållning en roll så stor, att vår tid knappast kan göra sig rätt föreställning därom; fisk torde ersatt en god del af det kött och de trädgårdsalster, men framför allt mycket af det bröd, man i vår tid äter. Till kramvaror åter räknades nästan allt, som såldes i smärre partier och styckevis: kryddor från Holland lika väl som varor af tyg, metall och glas från nordtyska städer och oändligt mycket annat af skilda slag. I regel torde handelsmännen af denna grupp, äfven de förnämsta, såsom den mäktige rådmannen Jens Jacobsøn d. ä., hvars hus idag utgör ett af Ystads främsta byggnadsminnen, hållit öppen bod i sina fönster. Dock rådde under 1600-talet före skånska kriget ingen djupare skillnad mellan de två grupper af förnämte handelsmän, som här skildrats. Mycken handel var för dem gemensam, och många varor läto sig ej passa in under gängse slagord eller titlar. När hus skulle byggas, hämtades gärna virke från Gotland eller Norge, enestakar från Lolland, kalksten från Öland, taktegel från Lybeck. Lin och hampa odlades föga i Skåne, utan hämtades på hafvet. På samma väg kom också det bästa ölet, tyskölet från Lybeck eller Rostock, bryggdt med härlig humle. Föga odlades ännu denna växt i Skåne. Väl infördes ej ringa mängder däraf, men så som öl vid denna tid var hvar mans dryck till morgon, middag, kväll och natt, kunde den tyska humlen alls ej ersätta porsen. Men bryggdt med humle eller pors, till jäsningen »gement» eller »dubbelt», stod danskölet lågt i kurs, om än det bryggdes i hvar gård i staden¹.

Man må ej tro, att en handelsman alltid handlade på samma länder och en skeppare alltid seglade till samma hamnar. Hvad vår tid kallar trader, det var då okänt. Där god vinst lockade, dit

drogs skeppet, och skepparens väg från hamn till hamn öfver hafvet kände inga andra regler än de olika staternas växlande, ofta drastiskt hårdhändta bud och privilegier. Ofta följde en eller flera af befraktarne med på resorna. När vådligare färder gjordes, när vin skulle hämtas från Holland eller Frankrike eller salt direkt från Spanien, då sammanslöt man sig stundom till ett »kompani», såsom tidens uttryck lydde. Främst bland dessa stod i Ystad det »hispaniska kompaniet», som försåg staden med det grofva salt, som i dåtidens hushållning spelade en vida större roll än i senare tiders. Om detta kompani minner än idag den yttersta redden utanför Ystad, nu Spanska redden, på 1600-talet äfven Spaniefarar-redden kallad. Några större rederier med många fartyg voro dock dessa kompanier knappast. Stor var också risken, ej blott genom sjöfartens osäkerhet i farvatten, där sjöröfvarna voro många och fyrarna få, utan ock därför, att hvarje sådan sammanslutning skedde allenast på tro och heder utan några fasta laga former.

Se vi oss närmare omkring i den skara af handelsmän, skeppare och sjöfolk, som lefver sitt rörliga lif vid Ystads skeppsbro, ej skyddad som i senare tid af mäktiga pirar, finna vi en brokig samling, där danskarna äro de färre. Vi se män från norra och västra Europas alla länder; mest se vi dock tyskar från Lybeck, Rostock, Stralsund, Stettin och Greifswald. Många af dessa utlänningar voro bröder i de Schonenfarer-kompanier, som i skilda städer och länder lefde kvar från medeltiden, det skånska sillfiskets stora tid. Sedan sillen dragit bort från Skåne och Hansans makt brutits, förde väl dessa Schonenfarer-kompanier ett ganska tynande lif och många domnade alldeles bort, men ett af dem hölls ännu vid lif, och det var det främsta af dem alla, Schonenfarer-kompaniet i Lybeck, Hansans

hufvudstad. Detta kompani ägde sedan gammalt ett eget hus i Ystad, tvenne praktfulla stolar och tvenne fönster i Vårfrukyrkan. Dessa utländska män, som vimlade vid Ystads skeppsbro, voro dock ingalunda alla främlingar i staden. Många hade på allvar slagit sig ned i Ystad. En del stannade väl endast några år och flyttade sedan bort, när nya vindar fyllde seglen, men andra förblefvo i staden till sin död. Under 1500-talets lopp blef mängden af skottar, som drefvo kramhandel i Ystad, så stor, att borgarne därom förde bitter klagan hos sin konung. Men det gick ej att få dem bort, och då tog man dem upp ibland sig: de voro också mäktigt sammanslutna i sin Skottegård, i årtionden under ledning af sin höfding Richardus Lichton, de behärskade en god del af kramhandeln i staden, de hade liksom Schonenfararne stol och fönster i Vårfrukyrkan och de fingo omsider upplefva, att deras grånade höfding besteg Ystads borgmästarestol och med mäktig hand ledde stadens öden. Voro måhända skottarne de utländska män inom Ystads borgerskap, som främst böra nämnas, stodo dock tyskarne dem nära i makt och antal. En och annan holländare var där äfven, och man torde nog våga den satsen, att det lågtyska och det skotska tungomålet i nästan lika hög grad som danskan voro modersmål i Ystad. Särskildt hörde lågtyskan, Hansans och Nederländernas språk, hafvets sannskyldiga modersmål, äfven Ystad till. Det begreps af enhvar, som trampat på Ystads skeppsbro, och brukades gärna i samtal äfven mellan danskfödde män.

Bakom denna brokiga, högröstade skara af myndiga skeppare och köpmän skönja vi en annan, ringare i makt och mera dansk till börd och språk, men äfven den fyllande sina särskilda uppgifter i stadens lif och fullt ut medveten om dessa uppgifters vikt och värde.

Det är skaran af smärre handelsmän och krämare, som sällan eller aldrig beforo hafven, samt främst af handtverkare och andra »ämbetsmän», sammanslutna i sina gillen och lag. Här hade en och hvar sin noga begränsade uppgift. En spinnrockssvarfvare var icke någon svarfvare, lika litet som en semlebagare hörde bagarne till; hvarje detalj var ett yrke eller »embt» för sig, i hvilket ingen främmande fick göra något intrång. Många handtverkslag besutto ganska stora rikedomar; de kunde också utveckla åtskillig prakt och därmed häfda sin betydelse i stadens lif. Flera af dem hade särskilda lagshus; flera ägde också präktigt snidade stolar i Vårfrukyrkan och åtminstone garfvarne hade i samma kyrka egna, skönt utsirade fönster. Några af lagen ägde uppsättningar af allt, som tarfvades vid dåtida begrafning; främst bland dessa stod skomakarnes skrå, som också ombestyrde alla förnämre begrafningar i Ystad. En tunna öl, vid hvarje sådant tillfälle skänkt till skomakarelaget, fyllde en dubbel uppgift: löna ståten och bringa den döde yttermera heder genom det gästabad, som var tunnans mening. Ej få af dessa lag hade allenast skeppsfarten att tacka för sin betydelse och ställning. När väktaren i Vårfrukyrkans torn eller brokikaren vid skeppsbron upptäckt, att ett fartyg nalkades Ystad, blef det rörelse ej blott bland hamnens tullbesökare, konungens ämbetsmän, utan ock inom åtskilliga af stadens egna »embt». Sedan fartyget lagt till vid skeppsbron och skepparen i hospitalets där uppställda fattigbössa nedlagt en penning, hvars storlek berodde af de faror, han undgått på hafvet, uppstod ett myllrande lif. Där kommo »byens maalere», stadens bemyndigade mätesmän och vågmän, för att mäta och väga skeppets last. Dragarne kommo för att forsla godset i land, vagnmännen för att köra det till skilda platser inom eller utom staden.

För intet af det arbete, dessa lag utförde, fingo de enskilda betaldt, utan lönen uppbars af laget. Men där kommo ej blott dessa, hvilkas »embt» direkt hörde skeppsarten till. Det var mycket mer, som skulle ske, när ett fartyg, ofta fördröjdt och i ovisshet otåligt väntadt vecka efter vecka, äntligen kom: hus skulle byggas af infördt virke, tak täckas, fisk »blötas» eller saltas, humle torkas, öl bryggas. Knappast ett skrå fanns, knappast en verksamhet drefs inom staden, som ej hade sitt mått, sin regel och sin tidsindelning af skeppen, som seglade ut och in i Ystads hamn. Till stadens innersta skrymslen och vrår, till alla dess borgares dagliga lif och id nådde, starkt eller dämpadt, hafvets böljeslag.

En enda näring fanns i Ystad, som det stod enhvar fritt att idka. Det var att brygga och utskänka öl. År 1576 gjordes väl ett försök att bilda ett bryggarelag, men åtgärden väckte bland borgarne en storm, som nödde konungen att inom ett år upphäfva lagets privilegier, och näringen gafs åter fri, såsom den varit »fra Arilds tid»¹. Denna dyrbara och urgamla frihet nyttjades också fullt ut. Dessa borgare drucko mycket öl. Mellan den 1 maj 1611 och samma dag 1612 utskänktes i Ystad 2190 tunnor dansköl och infördes 360 tunnor tysköl, och dessutom bryggdes till husbehof i hvarje gård. Antalet personer, som sagda år höllo öppen krog eller åtminstone utskänkte öl, var 63, och vi finna bland dessa flera förnåma borgare, ja t. o. m. förnåma änkor sådana som Inger Hans Adrians och Marne Anders Spits². De större krogarne höllos i källare, där ölet, som alltid tappades direkt från faten, kunde hålla sig färskt. I dessa krogar utskänktes jämväl mjöd och mumma, brännvin och vin. Främst bland stadens källare stod rådhusets, gemenligen »stadskjelleren» kallad och belägen vägg i vägg med fångelset; arrendet

däraf utgjorde för borgmästare och råd en icke ringa inkomst. Af öfriga krogar voro särskildt kända den tyska krogen vid stranden samt källaren under lybska kompaniets hus. Men den, som ej ägde någon källare, tog gärna emot skänkgäster i sin stora och rymliga »stue.» Här var enhvar välkommen, som ville taga sig en »drik» eller en hederlig »pott» öl. Dock fick han skylla sig själf, om ölet ej öfverallt var av det bästa slag. Det stod ej i hvarje borgares förmåga att brygga med humle eller bjuda tysköl, än mindre att hämta mumma eller mjöd från Rostock, och minst af allt föll det på hvar mans lott att ifrån Holland föra ett oxehufvud eller ens en åm af rhenvin eller spanskvin.

HUR brokigt skiftande Ystad än var i sin inre byggnad, hur öppen staden än låg för hafvets vindar, fanns där dock en lefvande enhet, som hägnade allt och band allting samman, och denna enhet var staden själf — staden med dess uråldriga rätt och dess privilegier, helgade af seklers kungaeder, staden, i hvars tjänst hvar enskild sträfvan måste gå och mot hvars välfärd intet steg fick tagas. Ystad var inom det danska riket, likt dess andra städer, en sluten värld för sig. Väl hade konungen sin byfogde, som uppbar kronans inkomst och som på bytinget, tillsammans med de valda stockemännen, afdömde lättare mål. Väl hade konungen även sin tullnär, som ofta tillika var byfogde. Men öfver byfogde och tullnär, liksom öfver hvar enskild borgare i staden, stodo borgmästare och råd: två borgmästare, åtta rådmän, nästan undantagslöst valda bland de förnäma handelsmännen och städse drifvande sin borgerliga näring jämte tjänsten. Öfver domar af denna magistrat, såsom borgmästare och råd mera sällan, men i hvilken funktion som helst

benämndes, kunde appelleras till Skåninge landsting och därifrån till konungen själf, men denna kostsamma och besvärliga utväg tillgreps endast sällan och då i de viktigaste mål. Vål var äfven konungens »lensmand», landshöfdingen på Malmöhus, magistraten öfverordnad, men det försök, som genom 1619 års lag om stadsstyrelse gjordes att ställa städerna i starkare beroende af dessa adliga ämbetsmän, misslyckades lika fullständigt som de flesta öfriga nyheter i Christian IV:s stadslagstiftning under tiden 1613—1643¹. I Ystad styrde, oberoende af dessa från fjärran komna lagar, nu som förut borgmästare och råd. De ej blott dömde stadens dom: de fastställde priser på varor och förnödenheter, de bestämde om stadens borgerliga lif in i de minsta enskildheter, de tillsatte nästan alla offentliga tjänster och sysslor. Utåt nödgades de ofta med kraftiga medel häfda stadens höghet och rätt. Men så hvilade det också i borgarnes ögon verklig glans öfver dessa enkla borgmästare och rådmän, när de styrde med kraft, och än mer öfver de släkter, som led efter led besatte stadens borgmästarestol, såsom den gamla Tillufslakten och slakten Koefoed. Å andra sidan ledde en sådan maktställning lätt till missbruk. Christian IV:s stadslagstiftning sökte råda bot för slikt, men lyckades icke. Äfven Ystad fick pröfva denna makts missbruk.

Huru fullständig och omfattande borgmästares och råds makt i staden var, framgår däraf, att de tillsatte äfven kyrkans tvenne världsliga styresmän i staden: kyrkvärdarne eller, såsom titeln på danska mera egentligt lydde, »kirkewergerne». Intet mindre än att hafva kyrkan i sin värjo, var nämligen i städerna dessa två mäns uppgift: de skötte ensamma kyrkans penningar och förde dess räkenskaper, de förvaltade borgarnes dyrbara »kirkegods», d. v. s. graf-

platser och stolstånd, de hade äfven i öfrigt kyrkan med alla dess ägodelar i sin vård. Att dessa platser besattes ur det förnämsta borgerskapets led och särskildt med män, som voro vana vid skrifgöromål och penningeförvaltning, därom vittnar Ystads S:ta Maria kyrkas historia alltifrån de äldsta bevarade kyrkoräkenskaperna för 1570-talets sista år.

Förutom kyrkvärdar tillsatte borgmästare och råd årligen tvenne kämnerer, som förvaltade stadens medel och förde dess räkenskaper. Likaså tillsatte de byskrifvaren, som förde dombok vid både byting och rådstufvurätt och äfven i öfrigt var stadens edsvurne sekreterare — »notarius civitatis» eller stadsnotarie, såsom han benämndes, sedan Skåne blifvit svenskt. Slutligen tillsatte magistraten en mängd andra tjänster alltifrån öfverförmyndare och hospitalsföreståndare ned till bysvenner eller stadstjänare, bödel och rackare. Men ej nog härmed. Medan de, som önskade utöfva vanlig borgerlig näring, sällan förvägrades burskap, funnos yrken, hvars utöfvare endast i mycket ringa antal kunde få finnas i en stad och som därför betraktades som ett slags offentliga tjänster. Sådana yrkesutöfvare eller tjänstemän voro bartskårer, koppsättare, apotekare, boktryckare, musikanter och konterfejare. Att dessa ej ledo intrång i sin näring genom främmande konkurrenter, däröfver vakade magistraten med stränghet, och rätten att utöfva sådant yrke i staden utdelades endast med sparsam hand. Men äfven i det enklaste handverk gafs burskap af borgmästare och råd allena, liksom det äfven var deras ensak, hvilka utlänningar som blefvo upptagna bland stadens borgerskap — konungen hade därvid intet ord att säga.

Af hela 1619 års märkliga, men förfelade lag om städernas styrelse, som afsåg att gifva dels konungen, dels borgerskapet mera

makt och som i skilda städer hade mycket olika verkan, kom i Ystad en enda bestämmelse att göra en mera betydande insats i stadens lif, och det var bestämmelsen om »taxere-borgere». Enligt 1619 års lag valdes nämligen i Ystad årligen af borgerskapet åtta sådana taxeringsmän. Dem ålåg det viktiga värfvet att bestämma hvarje borgares skatteförmåga och angifva denna i s. k. skillingtal, vanligen växlade mellan $\frac{1}{3}$ och 10. Genom en och samma multipel af dessa olika skillingtal, t. ex. »paa huer skilling tho marck møntt», uträknades sedan skatternas belopp och uppgjordes skattelängderna, indelade efter stadens åtta rotar, hvar och en med en rådman i spetsen. Dessa åtta taxeringsmän utsågos alltid bland såväl ringare som förnämre borgerskap, men till deras ordförande, »formand», utsågs alltid en af de förnämra borgarne. Frånsedt dessa taxeringsmän, utöfvades borgerskapets inflytande på stadens styrelse hufvudsakligen i åldriga och lösa former, genom inkallande medelst klockringning eller budskickning till samfällad öfverläggning inför borgmästare och råd. Stundom inkallades till sådant möte endast de förnämra borgarne, stundom åter hela det gemena borgerskapet, allt efter ämnets art och vikt. Kunde en fråga ej genast bringas till slut, valdes ett utskott, vanligen »tolf män», som ägde att efter närmare undersökning afgifva yttrande till magistraten. Med dessa lösa former synes borgerskapet varit tillfreds. Endast sällan finner man någon större ifver att vid sådana allmänna sammankomster göra sin mening gällande; vida vanligare var det, att man »undskyllde» sig och blef borta. Lika litet finner man något jäktande efter tjänster och förtroendeposter. Endast borgmästare och rådmansbefattningarna voro förenade med sådan ekonomisk vinst och gäfvo i öfrigt sådan förmånsställning, att de voro efterträdade. I denna tid,

då både stads och kyrkas inkomster och utgifter ofta utgjordes af brödsäd eller skor och då kapital kunde förräntas endast genom placering hos enskilda, inneburo särskildt de penningförvaltande tjänsterna alltför stor risk för att någon onödd skulle påtaga sig en sådan. Såsom en tung, om än hedersam börda betraktades hvarje verksamhet, som hörde det offentliga lifvet till.

INOM denna slutna värld, bland denna brokiga befolkning, i denna starka lednings hägn utvecklade sig medeltidens stadslif i delvis nya, af tidens nya tankar gifna former. Är bilden af Ystads borgerliga lif på Palme Lyders och hans söners tid i många stycken hård och arm, så möta oss jämväl varmt blod och starka färger. Genom de hårda öden, staden utstod, fick detta lif till sist ett stänk af tragiskt öde, och öfver staden breder sig, ju närmare vi höra, hur dess pulsar slå, en egenartad dager.

Stå vi på denna tid en dag vid Österport och gå vi Stora Östergatan fram, se vi, att denna gata, en af de förnämsta i staden och den, där de flesta bodarna finnas, är stenlagd, medan tvärgatorna och gränderna, »stræderne», sakna stendläggning. Korsvirkeshus kanta gatan på båda sidor, många med gafvel utåt. Fönstren sitta glest; i fattigare hus äro de små och på öfre botten stängda endast af träluckor. Eljest har glas på denna tid kommit allmänt i bruk, och vid denna förnäma gata äro många hus, såsom Jens Jacobsøns till höger strax innanför Österport, försedda med stora glasfönster inom präktigt snidade karmar och poster. Träsnideriet står högt i kurs: på många af husen se vi vackert utskurna bjälkar och konso-
ler. Komma vi en morgon, fällas bodarnas fönster ned och handeln — direkt från gatan — begynner. Komma vi en afton, äro luckorna

uppdagna och vi se borgarne sitta samspråkande i husens »bislag», bänkförsedda utbyggnader vid portarna, som stundom sträcka sig ut inemot halfva gatans bredd. Nästan lika långt ut sträcka sig nedgångarna till de källare, som här och hvar, dock mera sällan, finnas. Nedtill på husen se vi egendomliga små luckor. Det är »möggluggarna», hvarifrån orenligheten kastas ut på gatan — alla äro ej lika lyckligt lottade som de, hvilka bo vid ån! Längs husen bildas också stora högar, där svinen och hundarna rota. Är det en varm sommardag, känna vi en olidlig stank, och det är då en ren barmhärtighet, om det blåser ordentligt från öster, så att vinden för in öfver staden hela moln af sand, som täcka högarna och stundom bilda fotshöga drifvor längs gatorna. Öfver Bastugubron invid det gamla Birgittiner-kapellet nå vi fram till torget. Där råder ett rörligt lif. Där samlas bönderna, som kommit in med jordens och fäskötselns produkter, och de handtverkare, som icke hålla bodar i sina hus. Men äfven de, som hafva bodar hemma i husen, ja t. o. m. de förnäma handelsmännen drifva en god del af sin handel på torget, ty torget är handelns hufvudpunkt på helt annat sätt än i senare tider. Denna handel är, vare sig den sker på torget eller i gatabodar, i de flesta fall byteshandel. Dock måste penningen, som städse är värdemätare, om än ej köpeskillning, vara känd af enhvar, och det är en sak, som vållar ej ringa bekymmer. Skilda länders och tiders mynt äro gångbara, och det egna landets lagliga enheter äro lika många som till sitt värde ovissa och växlande. Ideliga kungliga förordningar, som omöjligen kunna motsvara det verkliga läget i rikets skilda delar, lika litet som de kunna hejda penningvärdets våldsamma fall, gifva ringa rättesnöre, och ofta måste i hvarje särskildt fall noga bestämmas, om på riksdalern skall gå 64,

80 eller kanske 84 skillingar. Lika växlande och ovissa äro mått och vikt. Konungamaktens försök att här bringa enhet ske fullständigt förgäfvnes. Koppar väges stundom enligt ett särskildt viktsystem på »kaaber bismar», kopparbesman, medan stundom äfven i kopparhandeln »rett bismar» är i bruk; i denna handel måste alltså för hvarje gång göras klart, hvilket viktsystem som afses. Liknande förhållanden råda inom de mest skilda af handelns grenar. All denna osäkerhet vållar tvist och kif, och stundom går det hett till vid gatubodarne och på torget. Vid marknadstider, då främmande köpmän och handtverkare strömma till staden, är det ofta svårt att enas om priser och vikter. Då råder på torget ett myllrande lif kring marknadsbodar och ölbodar, som resas, när krogarna rundt omkring ej längre räcka. Men vare sig det är marknad eller hvardag, finnes på torget städse en dyster väktare, och det är »kagen» — kåken eller skampålen — där skökor och galgfåglar under mängdens spott och skämt utstå sina straff i väntan på det, som värre är. Ty vid torget samlas ej blott borgarne och deras kunder, alla de aktningvärda med sin breda trygghet, utan äfven de utstötta och förtappade, som drabbats af lagens arm, afsedd och brukad till straff och hämnd allenast. »Godtsfolk» är de förras namn, »uærligt folk» benämnas alla de, som brutit mot lag eller sed på skamligt vis. Från rådhusets ena källare ljuda sång och glam, men från den andra blicka missdådarnes sorgsna ögon oss till mötes och ljuda stundom skrik af ångest eller smärta, när bödeln skär örat af en tjuv eller pinar en trollkvinna. I rådhusalen därofvän dömas hårda domar. Tiden känner ingen mildhet. Dock står för en ogärningsman alltid en utväg öppen: att fly staden och på främmande ort begynna ett nytt lif. Därtill se vi mången äfven af de förnäma nögdad,

och genom sådan frivillig landsflykt se vi tvenne af Ystads främsta släkter, Lichton och Weibøll, sluta sin korta saga. En missgärning, var den än dråp, gaf intet »oärligt» märke för lifvet. Värre var det för den, som för tjufnad eller annat nesligt brott var märkt för alltid; han var utstött ur godtfolks gemenskap; som galgens och bödelns gäldenär lefde han den förtappades lif, tills han var »hengefærdig» nog. Lika utstött vardt den, som frivilligt ställt sig i de »oärligas» led genom att hysa bödeln eller utöfva rackarens nesliga handtverk, var det än bara, att han själf kört bort orenligheten från sin gård eller från gatan vid sin port.

Träda vi in genom bislag och ekport i ett af de förnämre bland Ystads borgarehus, se vi måhända golfvet af ler och finna ljuset alltför dämpadt genom färgade, blyinfattade rutor. Men eljest är inredningen präktig. Väggarnas stolpar och lera äro stundom öfverstrukna med kalk, där scener ur bibeln i rika färger äro målade. Äfven i taken finnas målningar på kalk eller trä. Där väggarna sakna sådan prydnad, äro de behängda med präktiga väfda tapeter af samma slag, som pryda bord och bänkar. Järnkakelugnar äro allmänt i bruk. De väggfasta sängarna, där hela familjen sofver, och de väldiga ekskåpen hafva god plats i de stora rummen. Från skåp och hyllor glänser silfret. Är det afton i en sådan »stue», kunna vi, äfven i de förnämligaste hus, vid bordet i hörnet finna skänkgäster glammande vid krusen, måhända äfven vid ett parti piquet eller annat kortspel, medan barnen leka och husmodern förrettar sina aftonsysslor strax bredvid. När då skeppare förtälja om hvad som händt på hafven eller grannar och vänner yppa stadens hemligheter, lämnar husmodern gärna sitt arbete och lyss till talet. För hon det sedan vidare eller kommer det eljest ut, så göres genast

sak inför byting eller rådstufvurätt. Ofta sker öppen ärekränkning. Under glammet vid ölkrusen, vare sig man sitter i en borgares dagligstufva, i en källare, å ett lagshus eller i det förnåma Knutsgillet, blifva kinderna lätt nog heta, och förrådet af grofva ord och ärekränkande tillmälen är då outtömligt. Men hvarje sådan sak måste lyktas genom process vid rätten, äfven där, såsom ofta är fallet, intet annat än förlikning afses. Är kvällen, då ölet öppnar hjärtan och munnar och då all otämd vildhet bryter fram, en farlig stund, så är den dock intet emot natten, som sänker allt i tystnad och mörker. Då äro stadens portar stängda, men in längs gatorna smyger sig på okända vägar nattens lösa folk, tjuftar och ogärningsmän, trygga i det mörker, som höljer allt. De kunder, som fördröjda vandra hem från lagshus och källare, äro föga bättre att möta. Väl finnas väktare, väl göra borgarne själfva vakttjänst och väl förbjuder magistraten vid stränga straff all kroghandtering efter klockan nio, men ensam och utan tvingande skäl går ingen ut med sin lykta, sedan portarne stängts. Ej ens hemma i sitt väl tillbommade hus är den fredlige borgaren trygg under nattens timmar. Än är det studenter eller handtverkssvenner, som gå grassat längs gatorna med sång och spel, slående ut fönsterrutor och väckande de sofvande i husen. Än mötas två skaror på hemväg från krog och där uppstår »klammeri» och »parlament», så att luften fylles af rop och stenarna färgas av blod. Än åter är det stadens lurande fiende elden, som väcker de sofvande och hotar allas välfärd. I sanning: dessa borgare i sin slutna stad och sina trygga hus hade lika fullgoda skäl att hvar morgon tacka sin Gud för att de undgått nattens faror som skepparne efter storm för att de undgått hafvets. Lifvet, ständigt hotadt, skattades ringa, och det är tidens djupa känsla af

all jordisk tillvaros otrygghet som än i dag talar till oss från de gripande ord, Jens Jacobsøn lät skära i trä ofvanför porten till sitt hus:

WI VANCKER HER I VERDEN SOM FREMMEDE GESTE
ENDDOG VI BYGGER HER STORE FESTE.
GUD GIFVET VI VILLE NOGET BYGGE DERE
SOM VI TIL EVIG TID SKVLLE VERE*.

De kvinnor, som skötte dessa hus och hem, voro lika litet som männen några subtila och vekhjärtade varelser. De kunde styra och ställa med slakt och brygd, dem ålåg vården af visthus och brygg^z hus med de hopade förråden af salt fisk, rökt kött, säckar och tunnor. Deras sak var det att tillse maltens torkning i kölnan, att i tid fylla på och tappa ättikfaten, att svara för utfodringen af svin och kor. Detta och mycket mera ålåg dem, samtidigt som de hvarje eller hvartannat år födde barn till världen och sedan, när dessa barn växte upp, ledde deras fostran. Och döttrarna fostrades tidigt till detta sträfsamma lif; fanns det kvinnor nog i ett hus, om det så var förnämt eller ringa, togo dess döttrar plats hos andra, de förnämre som »stadsmör», de ringare som pigor. När en köpman var ute på hafven, skötte hustrun ensam ej blott hus och hem, utan handel och näring tillika. Blef en borgarhustru änka, forsatte hon, där hon ej var orkeslös, mannens handel eller handverk eller åtminstone en del däraf. Det fanns änkor som drefvo storhandel så väl som någon borgare i staden; så lät Anne Jacobsdaatter under

* Med denne rådman Jens Jacobsøn d. ä., som blef stamfader för en af Ystadsläkterna Dahl, är släkten Palme på tvenne vis befyndad: dels var han måg till rådman Jacob Ebbesøn och alltså svåger till borgmästaren Simon Jacobsøn, från hvilka släkten Palme på flera vis härstammar, dels blef hans son, rådmannen Morten Jensson, gift med Per Palmes änka Brita Watz. Se härom Släkttaforna 1 och 16.

sitt änkestånd efter förste mannens, Peter Uppendicks död, ingen köpman i Ystad få försteg framför sig i handelns omfattning och storlek, och Helvig Loch, Palme Lyders svägerska, skötte i många år efter makens, Knud Olsøns, död två af Ystads största kvarnar. Det fanns intet yrke, som ej en änka ansågs mäktig sköta, om ej själf, så genom någon annan. Så innehades i Ystad bödelstjänsten länge af en bödelsänka. De förnäma änkor, som med framgång och kraft drefvo borgerlig näring, voro mer än de flesta invånare högt ansedda i staden, och de mäktigaste män bevisade dessa »borgerskor» en särskild vördnad. De flesta af dessa kvinnor förblefvo dock ej länge i sitt änkestånd: voro de än till åren komna, fanns det städse friare nog, och det var tidens sed, att änka eller änkeman så fort som möjligt ingick nytt gifte. Genom de många giften, som utgjorde regel för både kvinnor och män, voro snart sagdt alla borgarhus i Ystad genom konstrika kedjor af svågerskap förbundna med hvarandra, hvarvid dock bör märkas, att tiden såsom svåger betecknade äfven den, som var gift med ens kusin, ens farbror eller morbror. När gifte ingicks, gällde det ofta att föröka redan stora rikedomar, att skaffa en barnskara passande förmyndare eller rädda en annan från nöd och undergång; sällan var det annat än klok beräkning, som styrde valet. Om de talrika tvister, som föddes af slika giften, förmynderskap och svågerskap, berättar för sena släktled domböckernas gulnade skrift.

De háfvor, dessa borgare förmådde samla, lågo — om rika eller ringa — främst i deras hus och hem, alltifrån gårdens präktiga byggnad och sirade yttre till silfret, som blänkte från väggens hyllor eller hustruns hals. De, som samlat mera, ägde flera gårdar; den de bebodde, benämndes deras hufvudgård; de andra hyrdes ut.

Alla välbärgade borgare hade därjämte sina trädgårdar och åkerstycken på vångarna utanför staden. Ej få voro de, som där ägde fiskdammar, fyllda af karpar och rudor. Med stränghet vakades öfver, att dessa fasta ägodelar höllos i behörigt skick. Den, som lät sin gård förfalla, sin åker komma i vanhäfd eller fisken dö ut i sin damm, kunde snart nog hafva förverkat sin äganderätt till förmån för den, som bättre behjärtade sitt ansvar som borgare i staden.

Bland fasta ägodelar fanns det en, som skattades högre än åkrar och dammar, ja nästan högre än gårdar och hus, och det var »kirkegodset», grafplatserna och stolstånden i kyrkan. Grafplats i kyrkan ägde väl blott de förnämsta, stolstånd ägde många. På båda erhöellos kyrkans af kyrkvårdarne utgifna fastebref, båda gingo i arf, båda pantsattes och såldes. Deras värde var högt. De förmögna ägde ofta många stolar och grafvar, som vid arfskifte fördelades på fordringsägare och arfvingar. En gång fick en borgare i Köpenhamn, som ägde en större fordran hos ett Ystadsterbhus, fyra grafvar i Vårfrukyrkan som likvid. Sådant var ingalunda sällsynt. När en graf på detta sätt bytte ägare, vräktes ofta grafstenar hänsynslöst undan eller höggos deras inskrifter bort; hur det gick med de döda inunder, förmäles icke. Det blef trångt i kyrkan till sist, och ändock ansågs det vara en särskild heder att där blifva lagd till den sista hvilan. Trots denna hänsynslösa framfart, finnas dock vittnesbörd äfven från dessa tider om verklig känsla för fädrens grafvar, vare sig de lågo inom eller utom kyrkan. Och den sena tid, som låtit S:ta Maria kyrkas kyrkogård försäljas och bebyggas, dess grafstenar slås sönder till grus och dess stolar från 1600-talet vräkas undan, har ej mycket att gentemot gångna hårdare tider förhäfva sig öfver.

Hård ter sig den tid, hvarom här är tal, främst därför, att ödet slog så hänsynslöst. Ystads historia efter nordiska sjuårskrigets slut är historien om förkofran och växande välstånd, om liflig verksamhet till stadens fromma under kraftig ledning, men äfven om de uppbyggande krafternas fåfänga kamp mot ödets hårda och allt hårdare slag. I denna kamp gick småningom stadens välfärd under.

Ödet slog på mångahanda vis, det kom i skilda former. En form var pesten. Under 1500-talets senare och 1600-talets förra hälft drogo ohyggliga farsoter öfver norra Europa och äfven öfver Skåne. I städerna härjade de svårast; så som människorna där bodde och lefde, föllo de hoptals offer för dessa härjningar. Hvar gång pesten nådde Skånes landamären, visste man i Ystad, att besökelsen var oundviklig, och när budet om första pestfallet inom stadens portar spriddes från man till man, då visste alla, att Guds straffdom var nära. Intet stod att göra annat än kristligt bereda sig på härjarens slag. Om den pest, som åren 1601 till 1603 härjade i Ystad, vittnar antalet dödsfall, som från den 1 maj 1601 till samma dag 1602 utgjorde 179 och under det påföljande året 307, medan det normala antalet årliga dödsfall vid denna tid låg mellan 40 och 50. År 1619 rasade pesten kortare, men ändå mer fruktansvärdt. Från juni 1619 till juni 1620 dogo nämligen i Ystad 528 personer, häraf de flesta eller 341 under månaderna september och oktober, medan antalet dödsfall under såväl föregående som efterföljande räkenskapsår var 62¹. Under de följande årtiondena härjade pesten gång på gång, senast år 1654. Familjer dogo ut och gårdar lades öde. Skräck och ängslan fyllde människornas sinnen.

En svårare härjare än pesten fick dock Ystad pröfva. Det var kriget. Efter mer än sju årtionden af lugn och fredlig blomstring

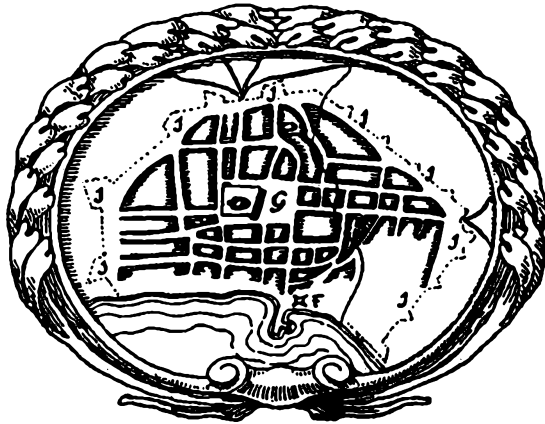
kom på 1640-talet krigets första hårda och krossande slag. Redan detta första slag var så hårdt, att staden aldrig reste sig mer. Det var Gustaf Horns härjning. Under det skånska krig, som bär hans namn, blef Ystad ett af de första offren. Knappt hade detta det första af de stora krigen om Skåne börjat, förrän Ystad fastlags-söndagen år 1644 blef härjadt och brändt af svenskarne. Sedan låg Gustaf Horn med sin här i Ystad under ett halfårs långt vinter-kvarter från hösten 1644 till våren 1645. Väl sakna vi en samlad skildring af fastlagssöndagens röda timmar och den långa vinterns ej mindre hårda pröfning, men de talrika spridda upplysningar, som bevarats, styrka till fullo, att »svenskingen» i Ystad befäste sitt gamla rykte. Stadens gårdar plundrades och förstördes, dess åkrar och trädgårdar lades platt öde. I hundradetal seglade invånarne bort till Malmö, Köpenhamn och Bornholm, på skeppen medförande sina dyrbaraste ägodelar. Staden affolkades. Själff stannade väl den gamle borgmästaren Richardus Lichton kvar på sin post, men hans familj skingrades på skilda håll, delvis till Köpenhamn, dit flera af magistratens ledamöter liksom af de förnämsta borgarne — bland dem äfven Simon Jacobsøn — tagit sin tillflykt. Väl återvände ett stort antal af dessa »fordrefne», sedan freden slutits i Brömsebro, men många blefvo borta för alltid. De, som återvände, funno en utplundrad och förhärjad stad. Mycken kraftig sträfvan ägnades åt att bringa staden på fötter igen, men ännu på 1700-talet funnos jordar, som legat öde sedan Gustaf Horns härjning, och det finnes starka skäl, som tala för, att vissa af stadens ödestomter än i dag vittna om denna härjnings framgång. Säkert är, att Ystad fått ett slag, som drabbat stadens innersta lifskraft, och lika säkert, att svenskhädet blifvit djupare befäst än någonsin¹.

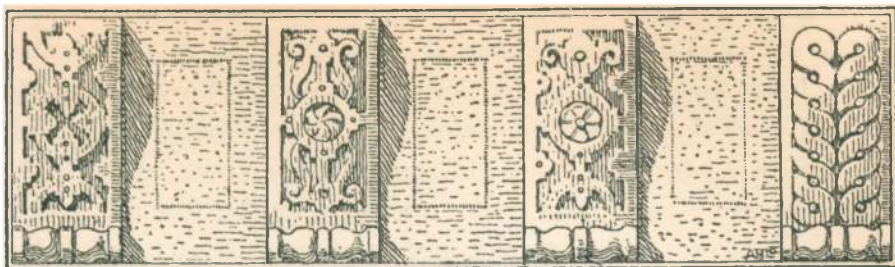
Länge blef ej staden förskonad för krigisk härjning. Sedan Skåne blifvit svenskt, fick Ystad, hur helt dess borgerskap än höll fast vid Danmark, snart nog pröfva danskar som fiender. Den 7 september 1659, under Carl Gustafs andra krig mot Danmark med dess våldsamma rörelse i hela Skåne, landsattes i Ystad under ledning af Friedrich von Ahlefeldt och Christian Urne danska trupper, som förblefvo i staden några dagar. Att dessa trupper af borgerskapet mottogos med öppna armar, hindrade ingalunda, att de före sin nödtvungna affärd brände och plundrade i staden. Någon svårare härjning var det dock knappast¹.

Det dröjde något, men omsider kom ödets hårdaste slag mot Ystad. Det var Nils Juels härjning under skånska kriget — kriget utan förskoning och nåd. Om huru Ystad då fick pröfva krigets öde, om huru svenskt och danskt herrskap växlade i staden, om huru slutligen Nils Juel den 4 och 5 juni 1678 fullgjorde sin konungs befallning att förstöra Ystad, därom skall berättas vid skildringen af Jacob Palmes lefnad, som af dessa händelser rönt den djupaste inverkan. Vid skildringen af hans och släktens öden, närmare knutna än mångas till stadens eget växlingsrika lif, skall ock förmälas om innebörden och följderna af denna Nils Juels härjning, den »stora plyndringen», hvars minne aldrig dog i Ystad. Där skall äfven talas om kampen mellan svenskt och danskt, som för Skåne blef tidehvarfvets mest lefvande verklighet och som för Ystads borgare afslöjade sin menings allvar genom blod och brand.

GENOM en af Ystads borgarsläkter skola vi alltså kunna skönja staden själf, skåda dess lif i många lifvets former, träda några af dess söner nära och förnimma, hur dess pulsar slå. Särskildt i

Jacob Palmes skiftande och slutligt dystra öden skola vi kunna — om ej helt, dock glimtvis — se, hur lifvet lefdes af de många i deras enkla gärning, kunna fånga kanske en ringa stråle af det ljus, som ledde deras steg i hvardagsmödan och i ödesstunden. Och alla se vi dem jämväl på hafvets vägar, allt från den obekanta vårdag, då Palme Lyder som en främling ankrade på Ystads redd, till de septembernätter, då Inger Koefoed ensam seglade sin makes Jacob Palmes lik hem till den stad, de lämnat brinnande och plundrad. Så skall berättelsen om dessa borgaröden törhända gifva något ringa bidrag till stadens långa, hafvets ändå mycket längre häfder.

PALME LYDER OCH HANS FAMILJ

PM släkten Palmes svenske stamfars, PALME LYDERS, härkomst är i det föregående utförligt berättadt. Starka skäl tala för, att han var holländare till börden och att han var född på 1570-talet — möjligen 1560-talets slut eller 1580-talets början¹. Till Ystad torde han hafva inflyttat vid öfvergången mellan sextonde och sjuttonde seklet. Tidigast nämnes han den 14 april 1607, då såsom skeppare hemmahörande i Ystad².

Före 1620-talet äro de upplysningar, vi om Palme Lyder äga, både få och knappa. Vi veta sålunda, att han på våren 1607 såsom Ystadskeppare utförde hästar och oxar från hemstaden till Tyskland³. I samma egenskap finna vi honom en gång på vintern 1608 till 1609, antingen omkring den 10 december 1608 eller snarare mellan den 1 och 18 februari 1609, med sitt fartyg anlöpa Köge hamn⁴.

Sedan sakna vi om honom hvarje upplysning, tills vi i november 1611 finna honom såsom handelsman i Ystad införa varor från Lybeck med skepparen från denna stad Peter Schutte¹. Heltvisst var Palme Lyder från denna tid handelsman i Ystad, ehuru vi för tiden före 1620 härom äga endast spridda uppgifter från åren 1612, 1614 och 1615. Först från och med år 1620 till år 1630, då Palme Lyder på sensommaren eller hösten afled, äga vi om honom år för år upplysningar, som kunna gifva oss en riktig, ehuru långt ifrån fyllig bild af hans verksamhet och lefnadsförhållanden.

När Palme Lyder år 1607 såsom skeppare i Ystad intog hästar och oxar på sitt fartyg, skedde det för tvenne förnämde Ystadborgares räkning, nämligen den tidigare omtalade skotteledaren, sedermera borgmästaren Richardus Lichton samt Oluf Prest. Den förres namn utgör det tidigaste vittnesbörd, vi äga, om den nära förbindelsen mellan Palme Lyder och utlänningarne, enkannerligen skottarne, i Ystad. Hvad åter Oluf Prest angår, kallas denne, samtidigt med att han var en af de större handelsmännen i Ystad, vid denna tid äfven skeppare. I betraktande af den ringa förekomsten af Palme Lyders namn i de äldsta tullräkenskaperna, förefaller det då ingalunda osannolikt, att mellan Palme Lyder och Oluf Prest kunnat råda ett sådant sambruk af fartyg, som vid denna tid var vanligt. Huru härmed än kan hafva förhållit sig, var det skepp, Palme Lyder förde, icke stort: det lastade 29 hästar eller oxar. Förmodligen var det en *bojert**, en af de fartygstyper, som på 1500-talet utgått från Nederländerna och vid denna tid vunnit allmän spridning i norra Europa, ej minst i Östersjön⁶.

* En bojert finnes afbildad till vänster å öfverstycket till kap. »Namnet och ursprunget», ofvan sid. 3.

Såsom handelsman stod Palme Lyder som nämndt i nära förbindelse med utlänningarne, såväl af Ystads borgerskap som af de skeppare, hvilka ombesörjde Ystads skeppsfart. Tillsammans med lybeckaren Hinrich Bruningk och af Ystadborgare bland andra Tomas Spit befraktade han Lybeckskepparen Peter Schuttes fartyg. Äfven två andra tyska skeppare, Carsten Lorentzøn från Lybeck och Matz Pedersøn från Rostock, räknade Palme Lyder bland befraktarne af sina fartyg, men för öfrigt använde han sig ofta nog äfven af Ystadskeppare, såsom Lauritz Bønn, Knud Jensøn och Lauritz Faxe. Bland de handelsmän, som tillsammans med Palme Lyder befraktade dessa fartyg, befunno sig Richardus Lichton, Hans Tilling, rådman, byfogde, tullnär och konungens ridefogde, samt Niels Graa, sedermera borgmästare, samtliga hörande till Ystads främste män. I betydligt närmare förbindelse än med någon af de nu nämnda stod dock Palme Lyder med Ystadborgarne bröderna Hans och Peter Loch, skeppare och köpmän liksom han själf¹.

De spridda upplysningar, vi äga om Palme Lyders verksamhet såsom handelsman i Ystad, visa med tydlighet, att tyngdpunkten af hans handel låg på allehanda lifsförnödenheter, framför allt fisk. Den första uppgift, vi härom äga, säger oss, att Palme Lyder den 30 november 1611 införde 12 tunnor Lüneburgsalt från Lybeck till Ystad. Denna uppgift saknar ej intresse. Under medeltiden hade Lüneburgsaltet, såsom det enda finare saltet i norra Europa, helt behärskat Östersjöländerna. Det fördes från Lüneburg till Lybeck, tidigare delvis på vagnar, men alltifrån år 1398 på den då färdiga Stecknitzkanalen mellan Elbe och Lybeck — den äldsta verkliga kanalen i Nordeuropa och den första i världen med slussar försedda. Under 1500talets lopp begynte emellertid hafssaltet, för hvars rening

nya metoder uppfunnits och hvars pris ytterligare sänkts genom skeppens ökade storlek och de däraf nedbragta frakterna, uttränga Lüneburgsaltet från Östersjömarknaden. Till saltning af fisk och kött synes också i Ystad på Palme Lyders tid det spanska saltet hafva hufvudsakligen användts, medan »Lønborger salt» eller »smaa salt», såsom Lüneburgsaltet benämndes, alltjämt föredrogs till köket och bordet. Sådant salt, kommet på den märkliga gamla Stecknitzhandelsvägen, var det som Palme Lyder införde till Ystad. I öfrigt införde han från samma håll ärter — Nord-Tyskland var ett föregångsland inom allt hvad trädgårdsskötsel heter — samt kringlor och bröd. Det sistnämnda var gifvetvis torrt eller hårdt bröd, ty vid ett tillfälle införde han däraf en hel läst. Men Palme Lyder idkade ingalunda endast införsel. I likhet med de flesta Ystadköpmän utskeppade han till Tyskland hafre och korn, men därtill äfven smör, nötter och talg. Större rum än någon af de varor, hvilka nu omtalats, synes dock som nämndt i Palme Lyders handel hafva intagits af fisk.

Om Palme Lyders handel med fisk äga vi en något fylligare kunskap därigenom, att han var den störste leverantören af fisk till Ystads hospital och att detta hospitals räkenskaper för räkenskapsåret från den 1 maj 1625 till den 8 april 1626 äro fullständigt bevarade. Oaktadt hospitalet hade eget »fiskeri», en institution af betydande omfattning, som kostade ej så litet, men heltvisst inbragte stora mängder fisk, utgör denna vara utan gensägelse den största utgiftsposten på inköpsafdelningen. Trots det egna »fiskeriet» inköptes stora mängder färsk fisk, i synnerhet torsk, som man på hospitalet själf saltade ned med salt, köpt från det hispaniska kompaniet. Mest köptes dock fisk, som redan var saltad eller också

»blött». Palme Lyder var just den förnämste leverantören till hospitalet af »blötter Bergefisch». Härmed afses helt enkelt hvad vi benämna lutfisk; vid beredningen häraf både »blötes» och »lutas» fisken. Denna fisk hämtades ett par gånger på året — hufvudsakligen under månaderna september och oktober — från Bergen, antingen direkt eller öfver Lybeck. Den befann sig då i torkadt skick, benämndes »tør Bergefisch» och hade äfven såsom sådan åtskillig användning. I hemmen blöttes och lutades denna torra fisk och förtärdes under det anförda namnet »blötter Bergefisch» ingalunda endast till julen, utan synes året rundt, dock hufvudsakligen under vinterhalfåret, hafva utgjort en högt skattad rätt vid borden i Ystad. Redan år 1611 finna vi Palme Lyder införa ett helt skeppund torr Bergen-fisk från Lybeck, och till Ystads hospital sålde han under förevarande år tolf till omfattningen ej nämnda poster »blötter Bergefisch» till ett värde af 7 daler 2 marker 5 skillingar. Det lutades säkerligen mycken fisk i lybska kompaniets gård! Därjämte sålde Palme Lyder under detta räkenskapsår till hospitalet tre tunnor Nordlandstorsk för ett pris af tillsammans 24 daler eller hälften af hospitalets årskonsumtion häraf, äfvensom något ål. Med all sannolikhet införde Palme Lyder all den norska fisken till Ystad tillsammans med Hans och Peter Loch på något af deras ägande och förande fartyg, i hvilket Palme Lyder förmodligen såsom medredare ägde någon part; att vi ej hafva någon fullt säker kunskap härom, beror därpå, att tull för sådan fisk ej erlades, när den hämtades direkt från Norge. Förutom fisk sålde Palme Lyder till Ystads hospital äfven Lüneburg-salt¹.

Huru stor roll denna handel med fisk än kan hafva spelat för Palme Lyder, utgjorde den dock heltvisst icke hans hufvudsakliga

näringsfång. Såsom handelsman synes han nämligen icke hafva hört till de största. Af bevarade, visserligen mycket fragmentariska, tullräkenskaper framgår, att Palme Lyder sannolikt icke i likhet med de större handelsmännen utskiepat hästar och oxar till Tyskland¹. Den ringa förekomsten af hans namn i dessa räkenskaper i öfrigt förklaras väl till någon del af deras fragmentariska skick och till väsentlig del däraf, att han, såsom i fråga om fiskhandeln närmare blifvit belyst, handlade med varor, för hvilka tull i regel ej erlades; icke desto mindre kan af anförda sakförhållande den slutsats dragas, att hans handel hade en ganska begränsad omfattning, äfven om han på ett af handelns viktigare områden står som en af de större handelsmännen i staden. Att Palme Lyder utan tvifvel var en af de mera framträdande bland sin tids borgare i Ystad, berodde sålunda icke på hans handel, utan på hans ställning som bryggare och krögare. Såsom sådan var han heltvisst en af sin tids främste i Ystad. Såsom sådan bar han det ofta använda namnet PALME I KIELLEREN efter den källare, där han höll krog, under hans senare år belägen i »lybska kompaniets hus», som han bebodde.

Här möta vi alltså för första gången detta märkliga hus, *det lybska Schonensfarer-kompaniets hus i Ystad*, till hvilket tre generationer af släkten Palme så nära blefvo knutna och som inom denna släkt till sist, oaktadt den ej var husets ägare, betraktades såsom en gammal släktklenod, detta vackra hus, som utgjorde ett af Ystads allra märkligaste minnen, när det år 1908 i grund brann ned. Här är ej platsen att skrifva detta det lybska husets i Ystad historia, huru märkelig denna historia än ur flera synpunkter kan vara, men några ord om husets öden äfven före den tid, då Palme Lyder där fick sitt hem, måste dock anföras².

Den tomt, där detta hus var byggdt, belägen å Stora Väster-
gatans södra sida, rätt söder om Vårfrukyrkan och snedt emot
latinska skolans hus, tillhörde ursprungligen Tomerups kloster och
var redan under medeltiden bebyggd, sannolikt med ett stenhus.
Redan år 1492 voro tomt och hus, förmodligen sedan lång tid till-
baka, af klostret upplåtna åt Schonensfarer-kompaniet i Lybeck emot
årlig jordskyld. År 1578 köpte sig lybeckarne fria från jordskylden,
hvarefter en öfverenskommelse träffades med borgmästare och råd
i Ystad, att Schonensfarer-kompaniet skulle äga och besitta huset
såsom sin fria egendom, blott därför erlades en årlig jordskyld till
staden af 9 marker 9 skillingar danskt mynt. Detta hus begagnades
af både lybeckarne och andra Hansestäders Skånefarare såsom en
af deras stapelplatser vid sillfångsten och Skånehandeln; vården af
huset ålåg de olika städernas fogdar eller ombud, »vogte», gemen-
samt; dessa skulle en viss tid hvarje sommar bebo huset och samt-
liga bidra till dess underhåll. Sedan sillen dragit bort från Skåne
och Hansestädernas handel därstädes starkt förlorat i omfattning
och betydelse, fick emellertid huset förfalla. Vid 1500-talets slut
beskrifves det såsom alldeles bofälligt, nära att sammanstörta. Med
bitterhet klagade Schonensfarer-kompaniet i Lybeck för rådet där-
städes, att de öfriga städerna ej längre höllo några »vogte» — en-
dast stralsundarne höllo »pro forma einen schlechten knecht, der
nur in ihrer vitten bier geschencket» — så att underhållet af det
bofälliga huset ålåg lybeckarne allena. Emellertid anskaffades så
småningom penningar till husets nybyggnad, och byggnadsmaterial,
både bjälkar, tegel och kalk, öfverfördes år efter år till Ystad. På
hösten 1608 stod man färdig att rivva det gamla huset och upp-
bygga ett nytt, och med all sannolikhet ägde både rifningen och

bygget rum på sommaren 1609. Det hus, som då uppbyggdes, var ett korsvirkeshus med en synnerligen stor och rymlig källarvåning, stammande från det äldre huset, en öfre våning, bestående af en större och en mindre sal, samt en vindsvåning, inredd till boningsrum; på den inåt gården vettande sidan fanns en väldig bakugn, som sträckte sig från källaren ända upp under taket. I detta skick befann sig huset ända långt in på 1700-talet. Väl undergick det sedermera många reparationer och tillbyggnader, men bindningarnas konstruktion och konsolernas ornamentik* ådagalägga, att kärnan af 1609 års hus stod kvar vid 1908 års brand.

Vid hvad tidpunkt Palme Lyder kom att inflytta i detta hus, är icke med säkerhet känt. Lika litet vet man, när han begynte idka bryggerirörelse och kroghandtering. Han nämnes icke bland de 63 borgare, som mellan den 1 maj 1611 och samma dag 1612 utskänkte öl i Ystad; att detta dock visst icke betydde, att han på denna tid ej bryggde och skänkte ut, framgår bland annat däraf, att han redan den 30 november 1611 införde en tunna mjöd och ett skeppund humle från Lybeck¹. Under de följande åren införde han flera gånger mjöd, och i juli 1622 benämnes han i S:ta Maria kyrkas räkenskapsbok »Palme j Kielderens»², hvilket heltvisst icke skett, därest ej denna benämning då varit allmänt och sedan länge i bruk. Med all sannolikhet höll alltså Palme Lyder krog i källare redan före 1620. Denna källare var dock heltvisst icke det lybska husets. De omständigheter, hvarunder Palme Lyder först ställes i samband med detta hus, äro nämligen följande.

* Sedan lybska kompaniets hus, såsom det intill senaste tid i Ystad benämndes, brunnit år 1908, räddades till Ystads fornminnesförenings museum åtta af husets konsoler. Fyra af dessa finnas afbildade i öfverstycket till detta kapitel, s. 81 ofvan.

SCHONENFARER-KOMPANIETS HUS I YSTAD.

Synes med sin utskjutande öfverbyggnad t. v. å bada bilderna. Å den öfre synes t. h. det gamla skolhuset från medeltiden.

I Schonensfarer-kompaniets eljest mycket fullständiga räkenskaper finnes någon inkomst af huset i Ystad öfverhufvud alls icke upptagen förrän den 11 december 1626. Då finnas uppförda 4 R 3 S 6 D såsom ett års hyra inbetald af Palme Lyder för husets vinds- och källarvåning, äfvensom ett års hyra med samma belopp inbetald af Jochim Bruningk till afidne Hinrich Bruningk¹. Nu hade just denne Hinrich Bruningk jämte Jürgen Meyer, båda borgare i Lybeck, ombestyrt förarbetena till husbygget i Ystad under åren 1601 till 1609², och Hinrich Bruningk, som var en af Schonensfarer-kompaniets främste och ledande män, hörde till dem, som särskildt mycket idkade handel på Ystad³. Läger man härtill, att hyror på denna tid i regel beräknades från den 1 oktober och betaltes i efterskott, kan man våga följande förmodan rörande det sätt, hvarpå Palme Lyder kommit att blifva det lybska husets bebyggare:

Huset var tidigare hyresfritt upplåtet åt lybska köpmän, men på grund af de alltmera ökade svårigheter, Christian IV lade för lybeckarnes handel på Skåne, blef huset för dessa af allt mindre vikt och betydelse. För att åtminstone få någon förmån af egendomen beslöt man sig då för att begära hyra af dem, som bodde där. Hyra har också för tiden från den 1 oktober 1624 till samma dag 1625 erlagts af lybeckaren Jochim Bruningk, som måhända bott där tidigare, men som flyttade bort den 1 oktober 1625. Huset utbjöds då till hyra, och Palme Lyder, som hade gamla förbindelser med Lybeck, särskildt med Hinrich och kanske äfven med Jochim Bruningk, anmälde sig, hvarefter kontrakt med honom blef uppgjordt⁴.

De vilkor, hvarpå Palme Lyder bebodde detta hus, voro följande: Han disponerade »den boden», vindsvåningen, och »den keller», källarvåningen, medan den mellanliggande våningen, vanligen

benämnd »das haus» — själfva huset benämndes ofta »die compagnie» — var afsedd för de lybska köpmännen. Där skulle dessa hyresfritt få taga sin bostad, och i gården skulle de få lägga upp sina varor. Såsom hyra skulle Palme Lyder dels betala den årliga jordskylden till staden om 9 Ƴ 9 β danskt mynt, dels årligen vid Michaëlis erlägga precis samma belopp till Schonensfarer-kompaniet i Lybeck. Underhållet af huset ålåg Schonensfarer-kompaniet. Med all sannolikhet ansågs Palme Lyder i och med det, att han på nu anförda villkor bebodde det lybska huset, äfven vara Schonensfarer-kompaniets ombud i Ystad, till hvilken lybeckarne vid förekommande tillfällen kunde vända sig med uppdrag af skilda slag. Vi veta nämligen med säkerhet, att så var fallet med dem, hvilka efterträdde Palme Lyder i hans ställning i det lybska huset, och den omständigheten, att Schonensfarer-kompaniet i november 1622 med ett uppdrag rörande dess intressen i Ystad vände sig icke till Palme Lyder, utan till den omnämnde lybeckaren Jürgen Meyer, som då bodde i Ystad, gör yttermera tydligt, att hvarken Palme Lyder eller någon annan Ystadborgare då ännu bebodde det lybska huset¹.

Visserligen veta vi från en något senare tid, då Ystads stadstjänare bodde i lybska kompaniets hus och där disponerade endast källarvåningen, att denna våning var till så stor del belägen ofvan jord, att den var duglig till människobostad². Icke desto mindre förefaller det sannolikt, att Palme Lyder hade sin bostad i husets vindsvåning och att han i källaren endast höll krog. I denna källare funnos vid 1908 års brand vissa lämningar från åldrig tid, hvilka tvifvelsutan haft samband med Palme Lyders krog. Sålunda funnos, enligt synnerligen pålitliga upplysningar, i källarens mäktiga stensmurar flera svagt hvälfda dörröppningar, försedda med gångjärn

af en handlofves tjocklek. I den vida större del af källaren, som var belägen under husets östra del, fanns med visshet en sådan dörröppning på norra sidan, d. v. s. åt gatan, och minst tvenne på södra sidan, d. v. s. åt gården. Den förstnämnda dörren förmenades på 1800-talet naturligtvis leda till en underjordisk gång, som förde rätt in i den midtöfver gatan belägna Vårfrukyrkans grafvar; någon annan förklaring kunde då ej tänkas. Emellertid torde det numera stå klart, att denna hvälfda dörröppning åt gatan ledde till den trappa, som från gatan förde ned till krogen. Dörröppningarna åt gården åter behöfdes för ölfatens in- och utforsling. Ett annat minne från denna krog utgjorde måhända de väldiga ekpelare, som midt under huset uppburo källarens takbjälkar. I öfrigt gick källaren, sådan den vid 1908 års brand befann sig, under hela det stora husets yta, och dess höjd var sådan, att en man af medellängd kunde nå upp till nämnda takbjälkar, men icke till själfva taket¹.

Redan den omständigheten, att Palme Lyder disponerade en af Ystads största och förnämligaste källare, belägen i omedelbar närhet af torget, gör det mycket sannolikt, att han var en af stadens största bryggare och krögare. Att så faktiskt var fallet, framgår af flera med visshet kända förhållanden. Sålunda hörde Palme Lyder till de få borgare, som på 1610-talet från Tyskland införde mjöd, och åtminstone för tiden från den 1 maj 1614 till samma dag 1616 stod han främst bland dessa. Än mer beviskraft ligger däri, att Palme Lyder utan gensägelse stod främst äfven bland de få Ystadbor, hvilka på 1620-talet utskeppade mjöd och ättika från staden². Den ättika, det här är fråga om, var utan tvifvel s. k. ölättika, hvilken tillverkades på så vis, att man lät öl droppa genom tunnor, delvis fyllda af bokspån. Sådan ättika tyckes på denna tid hafva

haft rik användning i hushållen; stora mängder däraf åtgingo t. ex. vid tillagningen af färskt kött och färsk fisk. Heltvisst tillverkades också öl-ättika af alla stadens större bryggare, hvilka på detta sätt funno användning för sådant öl, som börjat surna eller blifvit illa bryggt¹. När en borgare, som ej hörde till största handelsmännen, tillverkade så mycket af denna ättika, att det blef öfver till utförsel, och när han därtill var den störste bland de mycket få utskepparne af denna vara, måste detta betyda, att han var en af stadens mest betydande bryggare. Med utskeppningen af mjöd förhåller det sig gifvetvis på samma sätt. Ett annat förhållande, som härvid är lika beviskraftigt, ligger i de siffror, vi äga för utskänkningen af bränvin i Ystad mellan den 1 mars och den 22 september 1624. Under denna tid stod nämligen Palme Lyder utan jämförelse främst, i det han utskänkte 144 potter bränvin, medan de öfriga åtta borgarne (af dem en borgerska), som under samma tid idkade bränvinsutskänkning, ej nådde högre tal än resp. 80, 64, 64, 64, 33, 30, 24 och 12 potter. Med en pott afsågs ett mått af i det närmaste en liter. Dessa siffror visa sålunda äfven, att bränvinsutskänkningen i Ystad var af särdeles begränsad omfattning².

Om Palme Lyders ekonomiska ställning äga vi icke någon säker kunskap; inga skattelängder för Ystad finnas från hans tid, ej heller bouppteckning eller arfskifte efter honom. Vi sakna dock icke all ledning i detta hänseende. Af de omförmälda hospitalsräkenskaperna framgår, att under år 1625 för de fattiga i hospitalet anordnades tvenne, tydligen sedvanliga, fester, nämligen en pingstfest och en julfest. Några dagar före förstnämnda fest, som ägde rum den 6 till 8 juni, skänkte Richardus Lichton, då ännu ej borgmästare, till de fattiga en tunna torsk, borgmästaren Oluf Koefoed

en tunna råg och Palme Lyder en daler i penningar, hvilka tre gåfvor voro de enda, som tillfölo de fattiga mellan den 1 maj och pingstfesten. Direkt till festen skänkte en mycket stor del af stadens borgerskap — dock icke dessa tre, som redan gifvit sina bidrag — varor och i synnerhet penningar. Härvid utgjordes de flesta gåfvo: beloppen af endast några få skillingar; de två personer, som gåfvo mest, skänkte en half daler vardera. Vid julfesten åter nämnes Palme Lyder bland de 104 personer, som bidrog till själfva festen. Af dessa gåfvo 77 sina gåfvor i kontanta penningar. Palme Lyders bidrag var 10 skillingar. Samma belopp gafs af 10 och större belopp af 14 personer¹. Skulle dessa siffror få anses utslagsgifvande, så finge man gifvetvis räkna Palme Lyder till de mest burgna i Ystad på sin tid. Emellertid torde en sådan slutsats vara förhastad. Såsom en af de största leverantörerna till hospitalet ansåg sig måhända Palme Lyder med hänsyn till de fattiga äga särskilda förpliktelse, och vid ett annat tillfälle, när en af kyrkklockorna år 1620 skulle gjutas om, finna vi honom vara en af de allra minsta bidragsgifvarne till detta företag². Hans änkas Marne Lochs skillingtal var också år 1634 — det enda år, för hvilket skattelängder från hennes tid finnas bevarade — ganska lågt, nämligen 1, medan de 206 personer, som finnas uppförda i årets första skattelängd, hade ett sammanlagdt skillingtal af 315 och medeltalet alltså var $1\frac{1}{2}$ ³. Härtill bör dock anmärkas, att änkors skillingtal städse beräknades synnerligen lågt. Om en verklig god ekonomisk ställning vittnar för Marne Lochs del det, som är vida väsentligare än skillingtalet, nämligen arfskiftet. Fullständigt arfskifte efter henne finnes ej bevaradt, endast en kort uppteckning i stadens äldsta skiftesbok, en år 1622 upplagd liggare, hvori antecknades de viktigaste siffror och fakta

ur hvarje arfskifte; denna uppteckning visar emellertid, att Marne Lochs barn tillsammans ärfde 900 daler, en betydande summa (se Bilaga 5)¹. Man torde, vid sammanställning af allt hvad här anförts, kunna göra gällande, att Palme Lyder hörde till de mera burgna af sin tids borgare i Ystad, ehuru ingalunda till de få verkligt förmögna.

Om den fasta egendom, Palme Lyder kan hafva ägt i Ystad, veta vi intet. Däremot är det känt, att han kort före sin död af sin medborgare Jacob Guode köpte en stol i Vårfrukyrkan, belägen i norra sidoskeppet nära altaret (se Bilaga 2), hvilket naturligtvis ej hindrar, att han äfven tidigare kan hafva ägt stol eller stolstånd därstädes.

Det är okänt, hvad Palme Lyder kan hafva beklädt för tjänster i staden. Rörande hans ställning till det offentliga lifvet vet man endast, att han deltog i 1624 års mönstring af det vapenpliktiga borgerskapet, uppgående till ett antal af 311, och att han därvid hänfördes till de 218 borgare, hvilkas vapen var bössa. Detta betydde dock icke, att han själf behöfde draga ut med bössan på axeln, utan endast, att han vid förefallande behof hade att ställa upp en bössbeväpnad karl².

Äro alltså de upplysningar, vi äga om Palme Lyders verksamhet och ställning i Ystad, spridda och ofullständiga, så äro vi föga mera gynnsamt ställda med hänsyn till hans giftermål och familjeförhållanden.

Visserligen veta vi, såsom af det föregående torde framgått, åtskilligt om Palme Lyders äktenskap med Marne Loch, om deras barn, om hennes bröder och om Palme Lyders ställning till dessa. Däremot äga vi ingen kunskap om det tidigare gifte, Palme Lyder af allt att döma ingått i Ystad. Såsom redan nämnts, voro heltvisst

alla Palme Lyders barn i hans äktenskap med Marne Loch födda på 1620-talet eller omkring 1630. Redan detta förhållande talar med styrka för, att han tidigare i Ystad varit gift; det var ej tidens sed att en man i sin bästa ålder gick ogift under mer än ett årtionde. Ensam för sig bevisande synes härvid den omständigheten vara, att Palme Lyder vid tvenne skilda tillfällen, nämligen den 24 juli 1622 och den 19 maj 1624, betalade afgift för sin svärmoders begrafning¹. Att det vid dessa två tillfällen skulle vara fråga om samma svärmoder, är mycket litet sannolikt. Ytterligare en omständighet gör det troligt, att Palme Lyder varit gift i Ystad, innan han ingick äktenskap med Marne Loch, nämligen hans och hans ättlingars släktskap med den s. k. Kopsetter-släkten, inom hvilken en medlem bar dopnamnet Palme. Detta namns förekomst därstädes och förbindelsen mellan de två släkterna erhåller, vill det synas, sin mest naturliga förklaring, om man antager, att en dotter till Palme Lyder i ett tidigare äktenskap blifvit gift med Bertel Kopsetter, fader till Palme Kopsetter. Om denne sistnämnde, liksom om Kopsetter-släkten i öfrigt och dess förbindelser med Palmeska släkten, skall blifva närmare tal å annan plats*.

Med MARNE SIMONSDAATTER LOCH ingick Palme Lyder äktenskap senast år 1622². Hon var dotter till borgaren och handelsmannen i Ystad SIMON LOCH, som med stor sannolikhet var af skotsk börd, och dennes hustru KIRSTINE. Simon Loch, som alltsedan år 1591 ägde gård i Ystad, hörde under 1600-talets första årtionde till de större utskepparne af hästar och synes i öfrigt hafva hört till de mera betydande handelsmännen och krögarna i staden; han dog

* Om Palme Kopsetter och hans släkt se en särskild exkurs efter slutet af den egentliga släkthistorien.

före april månad 1621, efterlämnande, förutom änka, tre söner och två döttrar¹. Sönerna PETER LOCH och HANS LOCH voro liksom fadern betydande handelsmän, därtill ock skeppsredare och skeppare. De bebodde hvar sin af tvenne präktiga gårdar, belägna intill hvarandra vid Stora Norregatan nära Norreport; Peter Loch ägde dessutom en mindre gård vid ån nära Bastugubron. De utskeppade hästar och oxar och synas i öfrigt hafva handlat mest med spannmål samt — åtminstone Peter Loch — äfven med fisk och andra lifsförnödenheter. En god del af sin handel drefvo de i nära samband såväl med hvarandra som med sin svåger Palme Lyder och med borgmästaren Richardus Lichton. Dessa två voro sannolikt också delägare i bröderna Lochs fartyg. Peter Loch, som var stadskämner år 1632, afled detta år. Hans änka ANNE dref betydande handel, men hans gård vid Norreport och förmodligen äfven hans fartyg ärfdes af brodern Hans Loch, hvilken under 1630-talet framstår som en af Ystads förnämsta redare och handelsmän. Af okänd anledning råkade han dock på obestånd, och vid hans död år 1640 räckte tillgångarna ej på långt när till gäldens betalning². Simon Lochs tredje son, ANDRIS LOCH synes aldrig hafva drifvit någon större handel; det synes ej osannolikt, att han drogs med i brodern Hans' ekonomiska olycka, ty vid sin död år 1646 efterlämnade han större skulder än tillgångar³. Hans Loch var liksom brodern Peter gift; däremot synes Andris Loch varit ogift; ingen af bröderna torde efterlämnat någon son. Simon Lochs ena dotter HELVIG LOCH var gift med KNUD OLSØN, som på 1630-talet var stor handelsman i Ystad, på 1640-talet ridefogde eller förvaltare på det närbelägna Rosencrantzska godset Örup och tillika ägare af två kvarnar i Ystad. Efter hans död omkring år 1650 slog sig Helvig Loch ned i Ystad,

där hon ägde mer än en gård och där hon i årtionden fortsatte kvarndriften; hon afled på hösten 1679. Dessa makars talrika barnskara skingrades åt skilda håll. Dottern Anna Kirstina blef gift med kyrkoherden i Högestad Björn Olofsson Glimager. Deras sonson Magnus Glimager, som var postjaktskeppare i Ystad, blef gift med en medlem af Palmeska släkten, alltså med en af Helvig Lochs syster Marnes ättlingar (se Släktafla 3)¹.

Marne Loch, som sannolikt var åtskilligt äldre än system Helvig, blef nämligen i sitt äktenskap med Palme Lyder stammoder för hela den svenska släkten Palme. I deras äktenskap föddes fem barn, som nådde vuxen ålder, tre söner och två döttrar. Äldst af dessa barn var med stor sannolikhet dottern KIRSTINE, som var född år 1622 (möjligen i början af 1623)². Att denna dotter i dopet erhöll sin mormoders namn, tyder med stor bestämdhet på, att det var Simon Lochs änka Kirstine som begrofs den 24 juli 1622 (se ofvan s. 95). Ty lika säkert som det är, att vid denna tid intet barn erhöll ett godtyckligt namn, utan att hvarje barn uppkallades efter en anförvant, lika uteslutet är det, att ett barn då uppkallades efter en lefvande person. Det var i Ystad regel, att första dottern i ett äktenskap erhöll namn efter den af farmoder och mormoder, som var död, och om båda voro döda, vanligen efter mormodern. För söner gällde motsvarande regel, dock med den redan nämnda skillnad, att om modern tidigare varit gift, första sonen i hennes nya gifte alltid erhöll hennes förre makes namn³. I enlighet med de regler, som sålunda rådde för namngifning, är det möjligt att i släktfrågor göra sannolikhetskonstruktioner, som ofta gifva god ledning. När man sålunda finner, att Palme Lyders och Marne Lochs andra dotter döptes till MARGRETE, har man skäl förmoda, att detta var

hennes farmoderns, Palme Lyders moders namn. Om denna dotter var äldre eller yngre än Palme Lyders och Marne Lochs två äldsta söner, är alldeles ovisst. Däremot torde det vara säkert, att den äldste af sönerna var SIMON, uppkallad efter morfadern Simon Loch och med stor sannolikhet född omkring år 1624. Ett eller snarare ett par år yngre var andre sonen, som i dopet erhöll namnet HANS¹. Yngst af alla barnen var JACOB, född omkring år 1629². Efter hvem dessa två yngsta söner erhållit sina namn, är alldeles ovisst³.

När sonen Jacob föddes, var Palme Lyder heltvisst 50 år fyllda. Om hälsa och krafter vittnar det, att han själf om höstarna plägade segla till Lybeck med sin hyra för lybska huset. Han gjorde så ännu i november 1629. Men den 15 oktober 1630 erlades hyran i Lybeck af Andris Loch å systemns vägnar, ty Palme Lyder var då nyligen död. Han hade aflidit sannolikt i september, tidigast i augusti månad⁴. Han blef begravnen på Ystads S:ta Maria kyrkogård⁵.

EFTER Palme Lyders död bodde MARNE LOCH kvar i lybska kompaniets hus, utan tvifvel fortsättande mannens kroghandtering, såsom tidens sed var⁶. Hos henne synes hafva bott brodern Andris Loch; åtminstone var han den af bröderna, som närmast stod henne bi i hennes änkestånd⁷. Huru länge Marne Loch — eller Marne Palmes, såsom hon vanligen benämndes — förblef änka, veta vi icke. Sannolikt stod redan i slutet af år 1634 eller under år 1635 hennes bröllop med Ystadborgaren PEDER CHRISTENSØN, men det är äfven möjligt att detta äktenskap ingicks fem år senare. I hvarje fall synes Marne Loch ända till omkring år 1640 varit den, som stod för kroghandteringen⁸. Peder Christensøn, som ej får förblandas med den något äldre Ystadborgare af samma namn,

hvilken på 1620^r och 1630^rtalen var först byfogde, sedan rådman i staden, men därefter flyttade bort till Sjöland¹, intog emellertid så småningom Palme Lyders ställning i lybska huset.

Detta hus hade nu börjat förfalla. Knappast får man taga Marne Loch alltför noga på orden, när hon i ett bref om denna sak till en af de ledande inom Schonensfarer-kompaniet i juni 1634 säger, att huset var nästan bofälligt (se Bilaga 3); hon ville kanske bara till sitt stundande bröllop se sitt hem i prydligt skick. Lybeckarne togo också saken med godan ro. Först i augusti togo de upp saken till behandling och beslöto då sända en af de sina till Ystad för att besiktiga huset och göra upp med Marne Loch om reparationen samt om de villkor, hvarpå hon framdeles skulle få bebo huset². Om någon lybeckare reste till Ystad, veta vi icke. Säkert är, att år efter år förflöt, utan att någon reparation kom till stånd. År 1640 var Peder Christensøn två gånger öfverrest till Lybeck och anförde där sådana klagomål, att Schonensfarer-bröderna bekymrade började öfverlägga om medels anskaffande. Längre än till öfverläggning kom det dock ej. Men Peder Christensøn gaf sig icke. I juli 1641 var han åter i Lybeck och vägrade betala hyra, förrän reparation kommit till stånd. Han fick då med sig till Ystad 2000 taktegel jämte en skriftlig fullmakt att reparera huset. År 1642 skedde ändt-ligen reparationen; att det icke var någon större ombyggnad, framgår däraf, att Peder Christensøns kontanta utlägg endast uppgingo till något öfver 56 lybska marker, hvartill dock sannolikt kommer en okänd mängd byggnadsmaterial från Lybeck³.

När Peder Christensøn i september 1642 var öfverrest till Lybeck för att få sin byggnadsräkning likviderad, skedde äfven den nya öfverenskommelse om det lybska husets beboende, hvarom tal

varit redan 1634. Huset i Ystad hade verkligen år för år blifvit af allt mindre betydelse för lybeckarne; endast i mycket ringa utsträckning kom det till sin ursprungliga och egentliga användning. Därför upplåto de nu (se Bilaga 4) hela huset åt Peder Christensøn för hans återstående lifstid. Däremot bestämdes i det upprättade kontraktet, att hädanefter all underhållsskyldighet ålåg hyresgästen, hvarjämte hyran höjdes till 9 lybska marker. Kontraktet föreskref vidare, att Peder Christensøn skulle på sin bekostnad underhålla Schonenfarer-kompaniets fönster i Vårfrukyrkan, som voro försedda med det »lübsche wapen», heltvisst Skånefararnes vapen, tre sillar*. Slutligen skulle Peder Christensøn såsom Schonenfarer-kompaniets ombud ej blott fritt upplåta bostad och magasin åt lybska köpmän, utan äfven bevaka kompaniets rätt och försvara dess privilegier¹.

Bestämmelserna i detta kontrakt kunde icke till alla delar upprätthållas; de brötos af nöd. Mindre än halftannat år efter den dag, då Peder Christensøn växlade ord och handslag i Schonenfarer-kompaniets »hinderste stube» i Lybeck, begynte med den röda fastlagssöndagen år 1644 Gustaf Horns förstöring af Ystad. När de svåra åren voro öfverståndna, måste Peder Christensøn segla till Lybeck och bedja om lindring i hyran: det svenska krigsfolket hade förstört husets fönster och dörrar. Han bad om förskoning från fyra års hyra, men fick nöja sig med, att blott ett års frihet beviljades². Detta skedde på hösten 1646. Efter ytterligare halftannat år kom en ny olycka: Vårfrukyrkans instörtande. Äfven

* Detta vapen finnes bl. a. utskuret på en af gaflarna till den år 1506 förfärdigade Schonenfarer-stolen i S:ta Maria-kyrkan i Lybeck, där heltvisst Palme Lyder och Peder Christensøn sutto, när de besökte den hanseatiska hufvudstaden. En afbildning af det här utskurna vapnet finnes i anfangsbokstafven till detta kapitel, ofvan s. 81.

lybeckarnes fönster gingo härvid till spillo. Ej heller denna kostnad kunde Peder Christensøn bära, utan Schonensfarer-kompaniet bestod nya fönster med det lybska vapnet¹.

Peder Christensøn hörde, i likhet med sin »formand» i äktenskapet och i lybska huset, till de handelsmän i Ystad, som handlade med lifsförnödenheter till och från främmande land; han idkade alltså skeppsfart tillika och följde stundom själf med på resor öfver hafvet. Han utskäppade äfven hästar till Tyskland, och hans handel synes i mer än ett hänseende hafva haft större omfattning än Palme Lyders. Så länge svågarna lefde, dref Peder Christensøn mycken handel tillsammans med dem; sedan blef det styfdottern Kirstines man, Christen Blegensfar, äfvensom Willom Lichton, son af Richardus, samt Hillebrand Petersøn, hvilka stodo honom närmast; när så omsider Palme Lyders söner blefvo myndiga män, var det till ej ringa del med dem som Peder Christensøn delade hafvets risk och vinst². Emellertid blef aldrig heller Peder Christensøn någon af Ystads ledande handelsmän, och detta berodde heltvisst främst på den särskilda och ansvarsfulla börda, som lades på hans axlar. Hans krafter togos i anspråk för en viktig uppgift, som fyllde hans bästa mannaår och som ger honom ett särskildt rum i Ystads häfder.

De tvenne kyrkvärdar, som — tillsatta af borgmästare och råd — under deras ledning och kontroll hade kyrkorna i sin vård, förvaltade åtminstone i Ystad högst sällan denna tjänst mer än tre eller fyra år, ofta endast ett eller två. Denna mödosamma uppgift, till hvilken endast stadens bästa krafter ansågos goda nog, tog alltför mycken tid i anspråk för att någon skulle anse sig skyldig bära dess tunga alltför länge. Till kyrkvärdar för S:ta Maria kyrka i Ystad utsågos vid 1640-talets midt Peder Christensøn och

Hillebrand Petersøn. Äfven de skulle väl lämnat denna tjänst, när några år förflutit, men så drabbades Ystads Vårfrukyrka af sitt första stora olycksöde, när år 1648 tornet föll och en god del af kyrkan störtade samman. Det kan näppeligen råda något tvifvel därom, att det var denna utomordentliga händelse som var orsak till, att de två kyrkvärdarne stodo kvar på sin post och att Peder Christensøn behöll sin plats som kyrkvärd, äfven sedan Hillebrand Petersøn dött och efterträds af Peder Berntsøn. Ända till kort före sin död, under nära tjugo års tid, tjänade Peder Christensøn som

Peder Christensøns namnteckning
(1662)

kyrkvärd Ystads Vårfrukyrka. Väl erhöll rådmannen Jens Graa, såsom särskildt förordnad inspektor för kyrkbygnadsverket, högsta uppsikten öfver detsamma, men jämte

honom voro kyrkvärdarne, och främst Peder Christensøn, de ledande krafterna vid kyrkans återuppbyggande, alltifrån det mödosamma anskaffandet af medel till stolståndens rättvisa fördelning i kyrkans nybyggda del. Från denna tid stammar en väsentlig del af de vackert snidade kyrkstolsgafflar, som i vår tid hänsynslöst vräcks undan och som utan tvifvel skulle varit helt tillintetgjorda, därest de ej genom en enkel Ystadsnickares uppoffrande intresse delvis bevarats under kyrkans tak*. Trots slik förstörelse bär Ystads Vårfrukyrka än i dag väsentligen den prägel, kyrkan erhöi genom det kärleksfulla arbete, de årslånga mödor, i hvilka Peder Christensøn tog en ledande del¹.

* De bevarade kyrkstolsgafflarna äro numera uppresta längs Mariakyrkans väggar. Ornamentik hämtad från desamma finnes i slutvignetten till detta kap. samt i anfangsbokstafven och slutvignetten till kap. »Jacob Palme och hans familj».

Marne Loch fick icke upplefva detta makens arbete. Hon afled sannolikt i januari år 1648 (möjligen i slutet af år 1647)¹. I sitt äktenskap med Peder Christensøn hade hon ett enda barn, som öfverlefde henne, nämligen dottern Marne, som blef gift med kyrkoherden i Sjørup och Katslösa Rasmus Jensøn Harboe i hans första gifte². Peder Christensøn gifte ej om sig och efterlämnade alltså ingen son. Till sin »formand» Palme Lyder blef han genom dennes söner, som växte upp under hans faderliga hägn, och genom lybska huset knuten med så nära band, att han nästan kan anses som en medlem af Palmeska släkten. Han kallades också rätt ofta, äfven i officiella handlingar, Peder Palme³. Själaf skref han sig dock alltid »Peder Christenssen» eller, mera sällan, »Per Christenssen».

Peder Christensøn nämnes under sin tid städse som en af de främste bland Ystads borgerskap. När detta borgerskap år 1655 lät trycka »otte aff worriss fornembste medborgeris» sigill under stadens fullmakt för dem, som å dess vägnar skulle deltaga i prins Christians hyllning i Köpenhamn, var Peder Christensøns sigill det tredje af dessa åtta⁴. Under sina bästa år var också Peder Christensøn en verkligt förmögen man. Han ägde redan vid 1630-talets slut en präktig gård, belägen omedelbart öster om Schonenfarer-gården; allt talar t. o. m. för, att han i den förra, som benämndes hans hufvudgård, hade sin egentliga bostad. Äfven på annat håll i staden ägde Peder Christensøn en större gård. Båda sina gårdar nödgades han dock försälja, den sistnämnda år 1662, hufvudgården kort före sin död, och med hyran för lybska huset hade han under sina senare år svårt att komma ut⁵. Hans skillingtal, som på 1640-talet var 3, ett af de högre i staden, hade år 1663 sjunkit ned till 1½ (medel-talet var vid båda tidpunkterna obetydligt mer än 1)⁶. När han i

februari 1665 afled, var han skyldig lybeckarne ett mindre beslopp, som dock efterskänktes under motivering, att han dött »i armod»¹, en uppgift som heltvisst ej får tagas alltför noga. Af allt att döma efterlämnade nämligen Peder Christensøn ett väl ej stort, men ej heller alldeles ringa arf till sin enda dotter².

Efter Peder Christensøns död gick lybska kompaniets hus för en tid ur Palmeska släkten. Själff hade han ingen son, som kunde öfvertaga rollen som Schonensfarer-kompaniets hyresgäst och ombud, och af styfsönerna voro de två äldsta döda, medan den yngste, Jacob Palme, sedan många år hade sitt eget hem i annan gård. Lybeckarne öfverlät o därför nu huset åt en tyskfödd hattstofferare vid namn Jacob Popp, som vunnit burskap i Ystad, på i hufvudsak samma villkor, som varit uppgjorda med Peder Christensøn. År 1670 öfversände de till Jacob Popp åtta fönster med Schonensfarer-vapnet, af sedda att insättas i huset. Oblida öden gick dock det lybska huset igenom, innan det åter kom i Palmeska släktens hand³.

AF Palme Lyders söner blefvo tvenne, den äldste och den yngste, stamfäder för hvar sin gren af släkten Palme och komma såsom sådana att i det följande närmare behandlas. Den tredje af sönerna åter, HANS PALME, slöt själf sin släktgren. Dessförinnan hade han dock genomlevvat skiftande och ovanliga öden.

I sin första ungdom bodde Hans Palme i Ystad och började där drifva handel, men under något af 1650-talets första år, sannolikt redan år 1651, då han var några och tjugo år gammal, flyttade han till Köpenhamn. Här lefde han flera år ogift och dref en betydande handel, stundom på fädernestaden⁴. Omsider gifte han sig, okänt med hvem, och bodde då i en egen gård, belägen på Vestergades

S:TA MARIA KYRKA I YSTAD.

södra sida strax intill denna gatas utlopp ur Gammeltorv. Gården var ej stor, men dess läge var godt, och Hans Palme var en burgen köpman¹. I denna gård fick han upplefva det krig, som skilde Skåne från Danmark, och när 1658 års andra krig mellan de två nordiska rikena begynte, stodo Hans Palme och hans syskon i Ystad såsom två fientliga staters undersåtar. Detta fall, långtifrån ovanligt, fastmera typiskt för städernas del, belyser såsom sådant det faktum, att danskheten i Skåne just bland städernas borgare hade sitt fastaste värn. Under dessa år fick Hans Palme med Köpenhamns övriga borgerskap bära inkvarteringars och krigsskatters tunga börda, och när på natten mellan den 10 och 11 februari 1659 svenskarnes stora stormning mot Köpenhamn utspelade sitt fruktansvärda sorgespel, var det just mot den sträckning af stadens vall, som låg Hans Palmes hus närmast, den sträckning, där i våra dagar Vestervoldgade löper fram, som Wawassor och Fersen i hufvudangreppet ödslade sitt och de sinas hänsynslösa hjältemod förgäfves. Just från dessa kvarter var det som ej blott hvar vapenför man, utan äfven kvinnorna, försedda med kokhett beck och tjära, bestego vallarna till den hotade rikshufvudstadens försvar².

Om Hans Palmes hustru upplefde detta år, är ovisst; vi veta nämligen, att han blef änkling efter ett kort och sannolikt barnlöst äktenskap och att han såsom sådan på hösten 1660 bodde i sin gård vid Vestergade med endast sin svärmoder samt en dräng och en piga i huset³. Vid denna tid var han dock redan trolofvad på nytt, och därmed var det sista och korta, i sin enkla tragik gripande skedet af hans lif begyndt.

I Köpenhamn bodde vid denna tid en känd och framstående läkare, mästern Morten Sixen von Møinichen. Han var son af läkaren

Sixtus von Møinichen, som från fädernestaden Rostock, där släkten från ett adelskap af ovisst ursprung öfvergått till borgerlig näring, öfverflyttade till Ystad. Där lefde Sixtus von Møinichen till sin död år 1613, och där föddes år 1599 sonen Morten Sixen. Sedan denne gått sina läroår dels hemma hos modern i Ystad, dels under skiftande och stundom äfventyrliga resor genom hela Europa, slog han sig år 1626 ned såsom »bardscher» i Malmö, gifte sig där med Malmöbryggaren Hindric Daabelstens dotter Margrete, men flyttade år 1638 öfver till Köpenhamn, där han länge verkade och åtnjöt ett godt namn. I Malmö föddes år 1631 hans son Hindric, som blef en af Danmarks främste läkare och lifmedicus hos trenne konungar. I Köpenhamn åter föddes den 24 september 1640 Morten Sixen von Møinichens och Margrete Daabelstens sjunde barn, dottern MARGRETE MORTENSDAATTER VON MØINICHEN. Heltvisst på grund af det gemensamma ursprunget från Ystad fördes Hans Palme in i det Møinichenska hemmet, och den 16 mars 1660 hölls hans jaöl med den då endast 19-åriga Margrete Mortensdaatter. Den 10 april firade de sin troslofning, och den 20 december, då Margrete nyss fyllt 20 år, stod deras bröllop i mästern Morten Sixens hus.

Deras lycka blef försvinnande kort. Endast fem snabbt flyktade dagar fingo de lefva i lugn och frid i gården vid Vestergade. Den 26 december föll Hans Palme i en svår sjukdom. Svärfaderns konst och den unga hustruns kärleksfulla vård båtade lika föga. Tvärtom: när några veckor gått, blef äfven hustrun sjuk. Från detta sjukläger reste sig ingen af dem mera. Den 13 mars 1661 dog Margrete von Møinichen, och Hans Palme kunde icke öfverlefva att än en gång förlora en älskad maka. På dagen två veckor efter hustruns död afled äfven han. Båda begravos i Helligaands kyrka¹. Om deras

korta kärlekssaga har Morten Sixen von Møinichen nedskrifvit en enkel och from berättelse*.

Arfvet efter Hans Palme togs af hans syskon i Ystad¹.

OM Palme Lyders äldsta dotter, KIRSTINE PALMESDAATTER, veta vi, att hon, när arfskifte hölls efter modern, ännu var ogift och att hon till förmyndare hade moderns svåger Knud Olsøn (se Bilaga 5). Sannolikt något af 1650-talets första år ingick hon äktenskap med borgaren och skepparen i Ystad CHRISTEN PEDERSON BLEGENSFAR². Denne, hvars namn och härkomst tidigare berörts, var ingen alldeles ung man. Han hade redan förut varit gift med Ystadborgaren Lauritz Andersøns dotter Inger och hade med henne fyra barn, tre söner och en dotter, hvilka vid sin moders död, som sannolikt inträffade i början af år 1650, alla voro små³. Åt dessa styfbarn fick Kirstine Palmesdaatter ägna sin moderliga omsorg; några egna barn fick hon sannolikt aldrig⁴. För sin make blef hon ett godt stöd. Sällan följde hon med honom öfver hafvet, men förutom vården af det stora hemmet vid Stickgatan med dess trädgård och dess jordar utanför staden, föll på hennes lott månget värf till makens stöd och bistånd i hans handels- eller redar-näring, och mer än en gång förde hon inför rätten med myndig kraft hans talan⁵.

Christen Blegensfar förde en bojert om 20 läster — ett ganska litet fartyg och dock ett af de största bland dem, som voro hemma i Ystads hamn. Dess namn var S:t Jørgen. I detta fartyg ägde han själf en sannolikt väsentlig part, och den störste eller åtminstone förnämste af hans medredare var länge den rike borgmästaren Niels

* Denna berättelse, som ingår i Morten Sixen von Møinichens egenhändiga lefnadsskildring, finnes aftryckt som Bilaga 6. Om släkten von Møinichen se Släktafla 4.

Laurson Graa, som själf ej sällan följde med till fjärran land. Skeppet benämndes därför ofta »Borgemester Niels Graaes boiiert», och dock voro delägarne eller redarne flera; om den eller de öfrigas namn äger man ingen kunskap¹. Detta skepps växlande färder skulle för den danska tiden kunna, med stöd af i rikt mått bevarade offentliga räkenskaper, beskrivas år för år och månad för månad. Vi välja ett enda år, året 1656, för att gifva en bild af en Ystad-skeppares lif, sådant det lefdes af Christen Blegensfar och heltvisst äfven ett halft sekel tidigare af Palme Lyder².

Året 1656 begynte Christen Blegensfar långt fjärran i främmande land. Den 23 september 1655 hade han nämligen afseglat från Ystad med Bergen eller Romsdal i Norge såsom angifvet mål, förande en last af 240 tunnor malt, 200 tunnor korn och 160 tunnor råg, allsammans för Niels Graas räkning utom 40 tunnor malt, hvilka utgjorde »schipz och bossmans føring», d. v. s. den fria last, som städse utom den egentliga lastens ram tillkom skeppare och besättning såsom en deras förmån. Den 20 oktober passerade Christen Blegensfar Öresund och uppgaf där för konungens tullnär i Helsingör sitt mål vara Bergen. Vintern tillbragte han möjligen i Norge, snarare i Holland. Den 23 februari 1656 finna vi honom nämligen passera Öresund på hemfärd från Amsterdam med en last af bland annat 3¹/₂ skeppund humle och 2 läster flamländsk sill för Niels Graas räkning. Redan den 28 februari löpte St: Jørgen in i Ystads hamn. Här låg bojerten en knapp månad. Den 21 mars löpte den åter ut, tillbaka åt Holland med 325 tunnor korn och 275 tunnor råg för Niels Graas räkning. Den 26 mars passerades Öresund, och den 29 april var Christen Blegensfar där igen, nu medförande hem från Holland 3 oxehufvud vin, 150 pund stärkelse, 80 pund toppsocker och be-

tydande mängder äfven af russin, fikon, korinter och annat sådant, samt slutligen 4000 »klincker», d. v. s. små holländska murtegel, allt hufvudsakligen för Niels Graas räkning. Den 4 maj var Christen Blegensfar hemma i Ystad med denna dyrbara och förvisso välkomna last. Föga mer än två veckor fick han nu stanna hemma. Redan den 20 maj nödgades han afsegla till Gotland för att där hämta virke, sannolikt till något angeläget husbygge i Ystad; han hann denna gång ej ens få skeppet lastadt, utan nödgades segla med endast ballast, om man frånser 3 tunnor malt och 2 tunnor råg. Men tillbaka från Gotland kom Christen Blegensfar, redan den 1 juni, med full last af virke och ved. Emellertid kräfdes mera virke till detta eller annat bygge, och redan den 6 juni nödgades han åter afsegla från Ystad till Gotland med 16 tunnor malt och resten sandballast. Törhända hade han denna gång otur med vädret, ty Gotlandsresan, som i maj tagit blott tio dagar, kräfdes nu öfver en månad. Först den 14 juli inlöpte S:t Jørgen åter i Ystads hamn, denna gång förande virke till ett värde af 100 slette daler och därtill 24 tunnor Gotlands-tjära. Det är möjligt, att på den senaste långa Gotlandsfärden rentaf en grundstötning eller annan olycka inträffat med bojerten, ty när Christen Blegensfar den 23 juli åter var klar till affärd, gällde resan Lybeck, där S:t Jørgen skulle kölhalas. Torrdockor voro ännu ej uppfunna. När ett fartyg skulle repareras, tätas eller rengöras, fick man företaga kölhalning, d. v. s. medelst linor lägga ned fartyget på sidan emot en kaj eller strand. Sannolikt funnos i Lybeck särskildt lämpliga anordningar för denna procedur. På resan dit medfördes 9 hästar för byskrifvaren Hans Pedersøns räkning, för öfrigt endast sandballast. Arbetet med bojerten i Lybeck tog tydligtvis ganska lång tid i anspråk, ty först den 1 september var Christen Blegensfar

Laurson Graa, som själf ej sällan följde med till fjärran land. Skeppet benämndes därför ofta »Borgemester Niels Graaes boiirt», och dock voro delägarne eller redarne flera; om den eller de öfrigas namn äger man ingen kunskap¹. Detta skepps växlande färder skulle för den danska tiden kunna, med stöd af i rikt mått bevarade offentliga räkenskaper, beskrivas år för år och månad för månad. Vi välja ett enda år, året 1656, för att gifva en bild af en Ystad-skeppares lif, sådant det lefdes af Christen Blegensfar och heltvisst äfven ett halft sekel tidigare af Palme Lyder².

Året 1656 begynte Christen Blegensfar långt fjärran i främmande land. Den 23 september 1655 hade han nämligen afseglat från Ystad med Bergen eller Romsdal i Norge såsom angifvet mål, förande en last af 240 tunnor malt, 200 tunnor korn och 160 tunnor råg, alltsammans för Niels Graas räkning utom 40 tunnor malt, hvilka utgjorde »schipz och bossmans føring», d. v. s. den fria last, som städse utom den egentliga lastens ram tillkom skeppare och besättning såsom en deras förmån. Den 20 oktober passerade Christen Blegensfar Öresund och uppgaf där för konungens tullnär i Helsingör sitt mål vara Bergen. Vintern tillbragte han möjligen i Norge, snarare i Holland. Den 23 februari 1656 finna vi honom nämligen passera Öresund på hemfärd från Amsterdam med en last af bland annat 3¹/₂ skeppund humle och 2 läster flamländsk sill för Niels Graas räkning. Redan den 28 februari löpte S:t Jørgen in i Ystads hamn. Här låg bojerten en knapp månad. Den 21 mars löpte den åter ut, tillbaka åt Holland med 325 tunnor korn och 275 tunnor råg för Niels Graas räkning. Den 26 mars passerades Öresund, och den 29 april var Christen Blegensfar där igen, nu medförande hem från Holland 3 oxehufvud vin, 150 pund stärkelse, 80 pund toppsocker och be-

tydande mängder äfven af russin, fikon, korinter och annat sådant, samt slutligen 4000 »klincker», d. v. s. små holländska murtegel, allt hufvudsakligen för Niels Graas räkning. Den 4 maj var Christen Blegensfar hemma i Ystad med denna dyrbara och förvisso välkomna last. Föga mer än två veckor fick han nu stanna hemma. Redan den 20 maj nödgades han afsegla till Gotland för att där hämta virke, sannolikt till något angeläget husbygge i Ystad; han hann denna gång ej ens få skeppet lastadt, utan nödgades segla med endast ballast, om man frånser 3 tunnor malt och 2 tunnor råg. Men tillbaka från Gotland kom Christen Blegensfar, redan den 1 juni, med full last af virke och ved. Emellertid kräfdes mera virke till detta eller annat bygge, och redan den 6 juni nödgades han åter afsegla från Ystad till Gotland med 16 tunnor malt och resten sandballast. Törhända hade han denna gång otur med vädret, ty Gotlandsresan, som i maj tagit blott tio dagar, kräfdes nu öfver en månad. Först den 14 juli inlöpte S:t Jørgen åter i Ystads hamn, denna gång förande virke till ett värde af 100 slette daler och därtill 24 tunnor Gotlands-tjära. Det är möjligt, att på den senaste långa Gotlandsfärden rentaf en grundstötning eller annan olycka inträffat med bojerten, ty när Christen Blegensfar den 23 juli åter var klar till affärd, gällde resan Lybeck, där S:t Jørgen skulle kölhalas. Torrdockor voro ännu ej uppfunna. När ett fartyg skulle repareras, tätas eller rengöras, fick man företaga kölhalning, d. v. s. medelst linor lägga ned fartyget på sidan emot en kaj eller strand. Sannolikt funnos i Lybeck särskildt lämpliga anordningar för denna procedur. På resan dit medfördes 9 hästar för byskrifvaren Hans Pedersøns räkning, för öfrigt endast sandballast. Arbetet med bojerten i Lybeck tog tydligtvis ganska lång tid i anspråk, ty först den 1 september var Christen Blegensfar

hemma i Ystad igen. Från Lybeck medförde han för egen räkning 13 tunnor Lüneburgs-salt, för Peder Christensøn 2 skeppund $\frac{1}{2}$ lispund hampa, för handelsmannen Hendric Risoer 31 alnar »vimerdug», d. v. s. duktyg från Ulm, jämte åtskilliga andra tyska kramvaror samt för Hans Pedersøn 500 taktegel. Nu stannade Christen Blegensfar hemma en full månad, beredande sig till vinterfärd öfver fjärran haf. Den 3 oktober seglade så S:t Jørgen ut med en del ej närmare angifvet gods, som skulle lossas i Köpenhamn, samt med 600 tunnor malt och 300 tunnor korn för Niels Graas räkning till Bergen. Den 13 oktober seglade Christen Blegensfar sin så lastade bojert förbi Kronborgs slott ut till höststormarna på Nordsjön.

På detta sätt förflöt det ena året efter det andra; frågades det efter Christen Blegensfar i Ystad, löd svaret oftast, att »hand som en schipper och seiglingsmand ey var hiemme»¹. Så lefde dessa skeppare sitt farliga och sträfsamma lif, såsom seglingsmän gjort i alla tider och göra än, fordom dock dubbelt farligt och sträfsamt med små och bristfälliga fartyg i farleder utan prickar och fyror.

Att borgmästaren Niels Graa år 1656 var den störste befraktaren af bojerten S:t Jørgen, hvars hufvudredare han var, utgjorde en gifven följd däraf, att han just vid denna tid, under 1650-talets lopp, var Ystads rikaste och mäktigaste man. På 1660-talet blef det andra, som jämte Christen Blegensfar voro bojertens redare och befraktare, bland dem särskildt, såsom i det följande skall visas, svågern Jacob Palme. Äfven färderna lades om, sedan Skåne blifvit svenskt. Tidigare hade Christen Blegensfar sällan eller aldrig seglat till svenska hamnar. Nu blefvo sådana färder allt tätare, och mer än en gång kastade han sitt ankare i Stockholms hamn². Omsider kom dock den dag, då sjölifvet blef den åldrade skepparen för hårdt. När

han den 6 maj 1672 efterträdde sin svägerskas Margrete Palmesdaatters måg Enevold Dahl som stockeman vid Ystads byting och såsom sådan tjänstgjorde ända till årets slut, hade han gifvetvis upphört att som seglingsman befara hafven¹. Detta förtroendesuppdrag är för öfrigt icke enda vittnesbördet därom, att Christen Blegensfar under sina senare år räknades till de främste bland Ystads borgerskap, och detta oakadt han hvarken kunde läsa eller skriva².

Christen Pedersøn Blegensfar afled sannolikt på sommaren 1676 i Ystad³. I arfskiftet nämnas såsom arfvingar »den Sahl. Mandtz sønner, om nogen af dennem leffuer»; i annat fall vore en hans syster närmaste arfvinge. Dottern var alltså död utan att efterlämna barn, och sönerna voro heltvisst bortresta till fjärran land. I maj 1683 omnämnes en af sönerna med orden »warit lenge vthe», och enligt en senare anteckning var äfven denne död⁴.

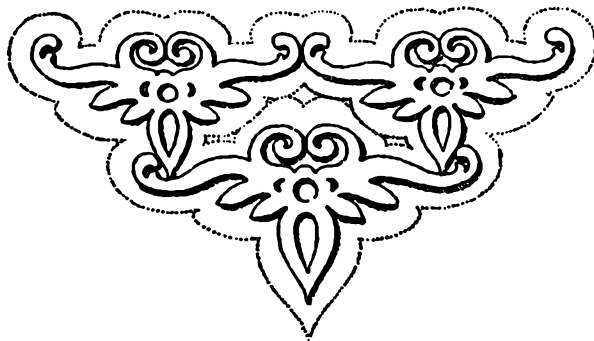
Christen Blegensfar efterlämnade emellertid intet arf. Under sin välmakts dagar, då han trampade S:t Jørgens däck, var han en af de burgnare bland Ystads borgerskap. År 1666 var hans skillingtal 3, medan stadens medeltal var $1\frac{1}{2}$; endast 17 borgare ägde då högre skillingtal än han. På ålderdomen gick det dock utför, och vid hans död räckte tillgångarna nätt och jämt till att betäcka skulderna⁵. Heltvisst fick dock Kirstine Palmesdaatter njuta en bekymmerfri ålderdom hos sina burgna fränder, brodern Jacob Palme och brorsönnen Palme Simonsson⁶. Hon afled säkerligen strax i början af året 1686, ty hon begrofs den 31 januari på S:ta Maria kyrkogård⁷.

VI veta om MARGRETE PALMESDAATTER vida mindre än om systemen Kirstine. När arfskiftet skedde efter Marne Loch i februari 1648, var dottern Margrete sedan ett eller två år gift med skomakaren och

borgaren i Ystad SØFFREN JØRGENSON TRELBOG¹. Denne hade tidigare varit gift med Karine Hendricsdaatter, som afled sannolikt på sommaren 1645, efterlämnande tre vuxna döttrar i ett tidigare gifte, men intet barn i sitt senare äktenskap². Søffren Trelborg, som förvisso var åtskilligt äldre än Christen Blegensfar, var vid den tid, då han ingick gifte med Margrete Palmesdaatter, en af de mera framträdande bland handtverkarne i Ystad; år 1652 var han sålunda stockeman vid bytinget³. Längre fingo dock dessa makar ej lefva tillsammans i sin hufvudgård vid Stora Norregatan⁴. Redan omkring år 1656 afled nämligen Søffren Trelborg⁵. I sitt äktenskap hade de fyra kända barn, sonen Jörgen, som försvann i okända öden i främmande land⁶, samt döttrarna Pernilla, Marna och Karna. Genom de giftermål, som de två förstnämnda af dessa döttrar ingingo med hvar sin af två inbördes besläktade sämskmakare i Ystad, Pernilla med Ennevold Christoffersson och Marna med Christoffer Söffrensson, blef Margrete Palmesdaatter stammomoder för en af de två Ystadsläkterna DAHL (se Släktafla 5)⁷. Efter Søffren Trelborgs död ingick Margrete Palmesdaatter af allt att döma nytt äktenskap med en vid namn HERMAN. Att vi härom sakna närmare kunskap, beror därpå, att hon ganska snart afled (sannolikt före 1661, med visshet före 1665). En dotter i detta äktenskap, Bengta Hermansdotter, blef senare gift med en Hindric Clausson Ficke, som icke var Ystadbo⁸.

GENOM två af Palme Lyders söner lefde Palmesläkten kvar i Ystad. Den äldste, Simon Palme, dog vid unga år, sannolikt ett offer för den pest, som 1654 härjade i staden. Därför möta vi först den yngste, Jacob Palme, borgare och handelsman, föreståndare för Ystads latinska skola, kyrkvärd vid Vårfrukyrkan, landtdagsman

för staden, en af dess främste borgare under de två årtionden af oro, fejd och sjudande lif, som voro det svenska herradömets första tid i Skåne. Först emot slutet af denna tid träder vid hans sida Palme Simonsson, brodern Simon Palmes enda barn. Denne och jämte honom sonen Simon Palme uppbära efter Jacob Palmes tragiska slut ej blott med heder Palmeska namnet bland Ystads borgerskap, utan taga äfven arf efter den hädangångne i skilda offentliga tjänster och värf. I trenne släktled efter Palme Lyder stod alltså Palme-släkten i främsta ledet bland Ystads borgerskap. Det är skildringen af dessa män, deras lif och värf, som nu följer.

JACOB PALME OCH HANS FAMILJ

JACOB PALME, yngste son af Palme Lyder och Marne Loch, föddes med stor sannolikhet i Ystad år 1629 eller 1630. Heltvisst föddes han i lybska kompaniets hus vid Stora Västergatan, där fadern bodde. Något minne af sin fader kan han dock aldrig hafva haft — äfven om han ej var född posthum, hvilket icke är uteslutet — ty när fadern på hösten 1630 afled, var Jacob Palme allrahögst två år gammal¹. Till förmyndare erhöll han hattmakaren och borgaren Peder Berntson, en betrodd och ansedd man, som heltvisst räknade frändskap med Palme-släkten eller släkten Loch².

Sina första barnår tillbragte Jacob Palme med visshet i lybska kompaniets hus, där modern i flera år bodde kvar som änka, men sedan Marne Loch blifvit omgift med Peder Christensøn, är det

sannolikt, att hela familjen tog sin bostad i styffaderns hufvudgård, granngården i öster. Här var det som Jacob Palme mottog sina första ungdomsintryck af lifvet. Vid pass femton år gammal var han den fastlagssöndag, då Gustaf Horns krigsfolk plundrade och brände Ystad, och han såg måhända med egna ögon, huru svenskarne slogo sönder dörrar och fönster i lybska huset. Sjutton eller aderton år var han den stormnatt, då Vårfrukyrkans torn föll ned; sof han den natten i styffaderns gård eller i lybska huset, öfver hvilkas tak det ramlande tornets stenar förvisso regnade, bör denna natt för honom mer än för de flesta i Ystad hafva blifvit ett minne för lifvet. Heltvisst stod han också under de följande åren Peder Christensøn nära i dennes arbete som kyrkvärd vid S:ta Maria kyrka.

Är det för djärft att i dessa ungdomsintryck spåra uppräningen till tvenne bestämmande drag i Jacob Palmes lefnad: hans klara och mer än hos de flesta af Ystads borgare skarpt medvetna danskhet, hans lifliga intresse för kyrka och skola? Vi tro det icke. Fastmera tro vi, att det är ungdomsintryck af denna art som kanske mer än något annat gifva en människas lif dess riktning.

Liksom Jacob Palme allt från sin tidigaste barndom midt emot fädernehemmet såg Ystads Vårfrukyrka resa sin mäktiga kontur mot höjden och strax nedanför hemmets fönster såg kyrkogårdens grafvar, så såg han äfven från dessa fönster snedt öfver Västergatan det gamla skolhuset med trappgafvel från medeltiden*. Antingen här eller ock i hemmet mottog Jacob Palme en grundlig skolutbildning. Dessa borgare i Ystad höllo den bokliga bildningen högt i ära. De flesta

* En afbildning af detta hus, sådant det såg ut, innan det på 1890-talet i någon mån förstördes genom ett stort butiksfönsters upptagande på gafveln, finnes i anfangsbokstafven till kap. »Staden och hafvet», ofvan s. 55.

förnäma handelsmän höllo, antingen hvar för sig eller flera tillsammans, för sina söner privata preceptorer eller ock satte de dem, utan afsikt att sönerna därför skulle blifva präster, i stadens latinska skola, där de blifvande borgarne gingo många år ända upp till högsta klassen, från hvilken de »aliis negotiis sese addixerunt», såsom tiden uttryckte öfvergången till borgerlig näring. Att den skolutbildning, Jacob Palme mottog antingen i skolan eller af preceptorer i hemmet, verkligen var grundlig, därom vittnar ej blott hans piktur och hans klara, ofta pregnanta skriftspråk, utan äfven hans tidigt ådagalagda betydande förfarenhet i allmänna värf.

Den store Holberg säger i sin klassiska skildring af Bergen, sin födelsestad: »Mange fornemme Borgere føre deres Skibe selv, som Skippere, og sætte en Kabuds paa deres Sønner, og giøre dem til Cajut-Vogtere, saa at mangel Borger-Søn, førend han har naaet sit 20 Aar, er bleven en experimenteret Søemand, og beqvem til at fortsætte sin Faders Handel»¹.

Efter allt att döma var denna sed, att köpmanssönerna tidigt fingo följa skeppen ut på fjärran haf, äfven i Ystad allmän. Hvad Jacob Palme angår, hafva vi särskild anledning förmoda, att han redan i sin tidiga ungdom befor hafven, på sin svågers Christen Blegensfars bojert eller på annat Ystad-skepp. Heltvisst var det från Island eller Norge han år 1650 hemförde de åtta »Jsslands reffuebeller», d. v. s. fjällräfskinn, med hvilka han dref den första handel, som kommit till vår kunskap.

Dessa åtta dyrbara skinn försålde nämligen Jacob Palme till Ystad-skräddaren Lauritz Ipsøn, som heltvisst skulle använda dem till ett präktigt pälsverk åt någon af traktens många adelsmän eller kanske åt någon af stadens rikaste borgare. Som Lauritz skräddare

alltså hade att vänta redbar och god betalning, gjordes upp, att Jacob Palme för räfskinnen skulle få en riksdaler stycket eller 12 slette daler tillhopa i reda pengar. Men när Lauritz Ipsøn skulle betala, bjöd han i stället Jacob Palme två tunnor hafregryn, värda 6 daler tunnan. Denne vägrade mottaga grynen, och det blef omsider process vid bytinget, som lyktade därmed, att Lauritz Ipsøn dömdes betala den krädda summan kontant inom fjorton dagar¹.

Ännu var dock Jacob Palme icke egentligen handelsman. Enligt ungdomens sed, ej minst bland Ystads borgerskap vid denna tid, lefde han under dessa sina tidigaste mannaår ett något oroligt lif. Sin process med Lauritz Ipsøn förde han ej själf, utan genom advokaten — eller »procuratorn», såsom titeln lydde — Tønnes Hansøn, son af den mäktige byfogden och rådmannen Hans Tilling. Dessa sakförare hade, trots en viss lagfäst ställning, mycket dåligt anseende. Man förmenade dem hafva sin förtjänst af det, som slemt är, och de förmodades till egen vinning underblåsa de ändock så talrika tvisterna inom stadens borgerskap. Ett utmärkande drag är också, att slika prokuratorer välvilligt togo hand om unga borgarsöner, hvilkas fäder voro döda och som vid inträdd myndighetsålder disponerade större arf. Tønnes Hansøn synes, trots sina förnäma släktskapsband, ingalunda hafva utgjort något undantag bland prokuratorer; törhända är förklaringen till hans förbindelse med Jacob Palme att söka i någon dylik sträfvan från hans sida. Osannolikt är ej heller, att det var genom Tønnes Hansøn som Jacob Palme kom i beröring med en ridefogde på Högested vid namn Marcus Willomsøn. Denna förbindelse blef liflig, men för Jacob Palme föga lycklig. Han synes år 1651 varit rest till Malmö såsom Marcus Willomsøns ombud i en sak vid Skåninge landsting. Detta åtagande medförde

ömsesidiga skrifverier af synbarligen ganska ärerörig beskaffenhet, hvilket gifvetvis ledde till likaledes ömsesidig ärekränkingsprocess vid rätten. Sådant hörde till tidens umgängesritual, och slika processer ledde sällan till annat än förlikning. Processerna mellan Jacob Palme och Marcus Willomsøn ledde icke ens härtill, utan runno, såsom många andra ärekränkingsmål, ut i sanden. En särskild anledning härtill var, att Jacob Palme, innan dessa processer ens begynt, hade afflyttat från Ystad till Köpenhamn¹.

Förmodligen någon gång under senare delen af året 1651 företog Jacob Palme denna öfverflyttning. Med all sannolikhet var det till brodern Hans Palme, eller kanske *med* denne, han flyttade. Nu ansåg visserligen tiden ej handelsyrket kräfvat särskild utbildning. I synnerhet sådana förnäma borgaresöner, som hunna till myndiga år stodo där med ett arf att lyfta (och det var genom tidens äktenskaps seder de flesta), begynte vanligen nästan genast fullständig handel på egen hand. Detta var helt enkelt en nödvändig följd däraf, att ett arf endast till mindre del kunde utbetalas i kontanta penningar. Särskildt större arf utgingo för det mesta i fastigheter, inteckningar eller varor (i regel två eller tre af dessa värdeslag), men varor kräfde afsättning för att göras fruktbara, ofta snabb afsättning för att ej förfaras, och på så vis nödgades arftagaren genast blifva handelsman². Icke desto mindre hände det ej sällan, att en sådan borgareson dock ett år eller två gick i lära hos någon anförvant. Detta tyckes hafva varit fallet med Jacob Palme under året 1652. Särdeles länge förblef han dock icke hos Hans Palme i Köpenhamn. Redan i mars 1653 finna vi honom nämligen såsom välbeställd handelsman i Ystad³.

Alltifrån detta år framstår Jacob Palme icke endast såsom en af de mera betydande handelsmännen i staden, utan ock som en mer

än de flesta lugn, sansad och försiktig man. Visserligen finna vi honom enligt tidens sed då och då stämma gäldenärer inför rätten, liksom han själf någon sällsynt gång blef utsatt för krafsmål, men från den härfva af ärekränkingsmål, skandalprocesser, ryktessmideri och andra inbördes tvister, hvori en mycket stor del af Ystads borgerskap var hopgyttrad, stod Jacob Palme fullständigt fri. Nödgades han någon gång vittna i ett dylikt mål, skedde det alltid med klok försiktighet. Också finna vi Jacob Palme mycket hastigt vinna ett godt anseende i Ystad. Därom vittnar bland annat, att han år 1654, alltså vid en ålder af högst 25 år, utsågs till förmyndare för sin brorson Palme Simonsson¹. Ett annat vittnesbörd är, att han i juni 1654, tillsammans med sin styffader Peder Christensøn, sin forne förmyndare Peder Berntsøn och andra ansedda män, af bytinget utsågs att åt byskrifvaren Hans Pedersøn Ring, som var fördjupad i en mängd svåra processer, afgifva ett s. k. »schudsmaal», d. v. s. ett af lagen i vissa fall kräfdt intyg om lif och lefverne². Till den ställning, Jacob Palme alltså vid unga år intog i Ystad, hade han också redan, efter allt att döma, hunnit lägga en rätt solid ekonomisk grundval.

Det är som nämndt i mars 1653 vi första gången finna Jacob Palme, då ungefär 23 år gammal, drifva egentlig handel i Ystad. Han utskeppade då på ett Simrishamnsfartyg öfver 20 tunnor fisk och 1 tunna linfrö till Åhus. Under årets lopp utskeppade han vidare 28 hästar till Tyskland, hvarifrån han i stället hemförde Lüneburgsalt och Nordlands-torsk, och till Köpenhamn sände han på sin svåger Christen Blegensfars bojert 4 tunnor linfrö. Under de följande åren finna vi, huru förbindelsen med svågern blir allt lifligare; en god del af sin handel börjar också Jacob Palme drifva i

kompaniskap med Christen Blegensfars hufvudredare, borgmästaren Niels Graa, ehuru långt ifrån alltid på svågerns bojert. Första gången vi möta Niels Graas och Jacob Palmes namn tillsammans är den 30 mars 1655, då de till Ronneby utföra 240 tunnor malt, 122 tunnor korn, 36 tunnor hafre, 15 tunnor hafregryn och åtskilligt annat på en Köpenhamn-skeppares fartyg. Denna resa är med hänsyn till såväl mål som varor att anse såsom typisk: vid 1650-talets midt koncentrerar nämligen Jacob Palme alltmåra sin handel på spannmål, som han dels för egen räkning, dels i förening med Niels Graa utskeppar hufvudsakligen till Blekinge. Stundom se vi Jacob Palme själf följa med på resorna, särskildt när dessa gälla tyska hamnar¹.

En gång, det var kort före julen 1656, råkade Jacob Palme genom sin verksamhet som handelsman i tvist med Christianstad-borgaren Svend Myrre, en tvist som fick en ganska betecknande utgång. Svend Myrre ägde en fordran på 10 daler i ett parti varor, som stodo under Jacob Palmes vård. Han befann sig själf i Ystad och stämde där Jacob Palme inför bytinget för att få ut sin andel. Jacob Palme icke blott erbjöd sig betala, utan framlade genast för rätten af varorna tre musköter, värderade till 3 daler stycket, jämte 1 daler kontant, alltså 10 daler tillsammans. Denna Jacob Palmes åtgärd synes hafva kommit helt oväntad för motparten. Den hade nämligen till följd, att — »Suend Myrre løb fra retten og ey wille annamme betaling». På Jacob Palmes begäran beslöt då bytinget, att de tre musköterna och dalern af stadstjänarne skulle bäras till Svend Myrres bostad och Jacob Palme såsom behörig verifikation erhålla ett utdrag af protokollet härom².

Den tilldragelse, hvarom här berättats, utgör ett af de många tecknen därpå, att det endast är en del, dock sannolikt den hufvud-

sakliga, af Jacob Palmes handel, om hvilken vi erhålla kunskap genom de källor, som förmåla om hvad som skeppades ut och in i Ystads hamn. Jämte spannmålshandeln öfver hafven dref gifvetvis en köpman som Jacob Palme mycken handel innanför stadens vallar, med dess egna borgare och ändå mera med de främmande köpmän, som besökte Ystad. De enskildes räkenskapsböcker, huru omsorgsfullt de än städse bevarades af de närmast efterkommande såsom lag- giltig grundval till egna kraf och försvar mot andras, äro länge sedan förmultnade eller brända, och det vore omöjligt att ens tillnärmelsevis konstruera fram en köpmans handel ur de offentliga handlingarna, äfven om dessa vore bevarade i vida mer fullständigt skick än fallet är. Hvad vi kunna få fram, är endast vissa sidor och drag, som dock för många handelsmän, och med all sannolikhet för Jacob Palme, torde höra till de väsentliga¹.

MELLAN Ystad och Malmö, Skånes två största städer, rådde ganska liflig förbindelse såväl i sjöfart och köpenskap som i mera personligt umgänge mellan dessa städers borgare; många voro äfven de, som flyttade öfver sina bopålar från den ena af de två städerna till den andra, särskildt, vill det synas, från Malmö till Ystad. På sina resor mellan Ystad och Köpenhamn och äfven eljest besökte Jacob Palme ofta Malmö. Här trädde han i förbindelse med medlemmar af en släkt, som han väl kände från Ystad, där den hörde till de ledande och främsta. Det var släkten KOEFOED.

Från Koefoedgaard i Östermarie socken på Bornholm utgick en af de största och mest kända bland de Koefoed-släkter, som räkna sitt ursprung från denna ö (se Släkttafla 7)². Dess äldste med visshet kände stamfader var PEDER KOEFOED, som var född år 1548,

som ägde, förutom Koefoedgaarden, tre gårdar i Poulsker, två gårdar och en kvarn i Clemensker, en gård i Aaker samt en gård i Rutsker socken och som alltså var en stor och mäktig man på Bornholm. I sitt andra äktenskap med Inger Pedersdaatter hade han tre döttrar och sex söner, af hvilka den äldste, Poul Koefoed, blef borgare i Stralsund, och den femte, Jørgen Koefoed, blef borgmästare i Slagelse. Andre sonen, Oluf Koefoed, som var född år 1588 och som ärfde Koefoedgaard, slog sig ned i Rønne och blef där rådmann, men flyttade år 1624 såsom borgmästare öfver till Ystad. Han sålde Koefoedgaarden till sin yngste broder Mads Koefoed, inom hvars släktgren den bevarats ända till våra dagar, och afled i Ystad år 1636. I sitt första gifte med Margrete Sifversdaatter hade han sönerna Sifver Koefoed, som blef borgmästare i Ystad, samt Peder Koefoed, som blef handelsman därstädes och stamfader för de yngre grenarna af släkten Koefoed i Ystad. I sitt senare gifte med Giertrud Lauritzdaatter Solter hade han fyra söner, af hvilka den äldste, Hans Koefoed, blef handelsman i Ystad, men afled vid unga år redan 1652, och den andre, Lauritz Koefoed, flyttade öfver till Malmö, där han blef rådmann. Till Malmö hade dock redan tidigare en äldre gren af släkten Koefoed flyttat öfver från Bornholm.

Gamle Peder Koefoeds tredje son PEDER KOEFOED¹, uppkallad efter sin morfader Peder Hansøn, ärfde af fädernegodset de två gårdarna jämte kvarnen i Clemensker samt gården i Rutsker socken, men sålde dessa egendomar år 1626. Måhända är han den Peder Koefoed, som år 1624 var konungens ridefogde i Frosta härad i Skåne. Säkert är, att han år 1629 var borgare och handelsman i Malmö och att han år 1634 där blef rådmann. Han var då sedan några år gift med MARGRETE JOSTSDAATTER KRUDMEYER, dotter af den från West-

falen till Malmö inflyttade handelsmannen Jost Hermandsøn Krudmeyer och hans hustru Abele Bøllicken, från hvilka släkten Krudmeyer i Malmö och Ystad, som skänkt dessa städer en lång följd af borgmästare, rådmän och andra ledande krafter, räknar sin härstamning (se Släktafla 8). Peder Koefoed och Margrete Krudmeyer hade i sitt äktenskap trenne barn, sonen Hans samt döttrarna Inger och Anne. Dessa barn blefvo tidigt fader- och moderlösa. Margrete Krudmeyer afled nämligen i februari 1635 och Peder Koefoed föll i augusti 1637 ett offer för den pest, som då härjade i staden. De efterlämnade ett betydande arf åt sina trenne barn, men med tillsynen öfver detta arf synes det icke varit så alldeles väl bestäldt. Af barnen blef HANS KOEFOED med tiden handelsman i Malmö. Han var gift tre gånger, men de två första äktenskapen, med Dorete Michelsdaatter och Anne Madsdaatter Odder, voro barnlösa, och i det tredje, med Dorete Jostsdaatter Nermand, föddes endast tvenne döttrar. Han afled sannolikt på 1680-talet. Om system ANNE KOEFOEDS öden är intet känt; det är sannolikt, att hon dött ung.

Peder Koefoeds och Margrete Krudmeyers äldsta dotter INGER KOEFOED var född på våren 1631¹. Med stor sannolikhet fann hon efter faderns död jämte sina syskon hem och vårdnad hos moderns bröder, af hvilka Hermand Krudmeyer då var borgmästare i Malmö och Tidemand Krudmeyer därstädes rådman, en befattning som senare innehades jämväl af brodern Johan Krudmeyer². Emellertid afledo dessa Inger Koefoeds morbröder ganska tidigt; sist afled Johan Krudmeyer i januari 1654, förmodligen i pesten. Med all sannolikhet var Inger Koefoed då redan gift. Under sina besök i Malmö stiftade Jacob Palme hennes bekantskap, och när han år 1653 på allvar slog sig ned som handelsman i Ystad, följde hon sannolikt

med som hans maka. Allra senast vid 1650-talets midt ingicks detta äktenskap; i september 1657 voro Jacob Palme och Inger Koefoed, enligt säkert vittnesbörd och sannolikt sedan flera år, man och hustru¹.

Hvar Jacob Palme bodde i Ystad under första tiden efter sin återflyttning dit från Köpenhamn, veta vi icke. Sedan han i början af år 1654 förlorat sin äldste broder och förordnats till en af förmyndarne för dennes fyraårige son, flyttade han in i broderns hufvudgård vid Stora Västergatan. Denna gård, som Jacob Palme senare köpte af sin brorson och som sålunda var och förblef hans hufvudgård intill hans död och därefter Inger Koefoeds, var belägen på Stora Västergatans södra sida, vid den obetydliga utvidgning af denna gata, som benämndes Madtørret, d. v. s. Mattorget; gården låg alltså strax sydväst om latinska skolans hus och blott obetydligt väster om lybska huset. Snart erbjöd sig tillfälle att utvidga gården åt väster; i december 1656 förvärfvade Jacob Palme en del af den närmast i väster liggande gården och senare förmodligen återstoden. Hans samlade gård kom på så vis att gå fram till den från Stora Västergatan emot söder löpande gränd, som senare benämnts Svinickegränd och som i våra dagar, till skam för Ystad, omdöpts till Teatergatan². Redan på 1650-talet ägde Jacob Palme en trädgårdsjord utanför staden³. För sina hästar och kreatur åtnjöt han dessutom andel i stadens västra allmänningsbetesmark eller »fædriff och fællids græsgang», såsom benämningen var. För denna allmänning ingicks den 1 maj 1653 en därefter under lång tid gällande öfverenskommelse, »den wester jordtz skraae», såsom den kallades, hvori fastställdes noggranna regler för betets utnyttjande. Bland dem, som jämte Jacob Palme ingingo denna öfverenskommelse, voro Niels Graa, Peder Koefoed och Peder Berntson⁴.

I gården vid Stora Västergatan bodde Jacob Palme och Inger Koefoed jämte sitt tjänstefolk och ett Jacob Palmes biträde i handeln, Christen Pedersøn. Dennes ställning var dock snarast en personlig tjänares; han räknade Inger Koefoed för sin »matmoder» och användes mången gång af henne i skilda arbeten till hushållets tarf. I det enskilda som det offentliga lifvet fanns intet annat tjänsteförhållande än det rent personliga¹.

NÄRA trettio år gammal och starkt rotfast i fädernestaden Ystad, mötte sålunda Jacob Palme den tid, då Skåne vardt svenskt. Ej blott till sin hemstad och sitt skånska hemland, utan äfven till andra delar af det danska riket måste han hafva känt sig nära knuten af starka band. I Köpenhamn, där han själf en tid varit bosatt, lefde hans ende broder, och dit sände han ännu i december 1657 varor till konungens provianthus². Genom sitt giftermål med Inger Koefoed var han knuten till en urdansk släkt och hade nära fränder ej blott på Bornholm, utan i skilda trakter af riket. Af Sverige och svenskarne visste han föga mera, än att de sagor, han som barn hört förtäljas om svenskingens stränga framfart, inför hans egna ögon tagit gestalt såsom en lefvande verklighet i Gustaf Horns härjning af Ystad. Likt städernas borgerskap i gemen, blott mera starkt och medvetet än de flesta, höll därför Jacob Palme fast vid det danska.

Sedan konung Carl Gustaf på hösten 1658 begynt sitt andra krig mot Danmark, redde man sig mångenstädes i Skåne till en allvarligt menad kamp mot det svenska väldet. Mindre betydde snapphanebandens bedrifter. Den rörelse, som var af verklig fara, råde bland städernas borgerskap, men dess ledare hade förbindelser både med adeln och med snapphanebanden. Malmö blef denna rörelses

hufvudpunkt. Under ledning af Bartolomeus Mickelson, ägare af Limhamns gård och kalkbruk, samt Malmöborgarne Johan Jørgensøn och Jochim Brun, knötos under senare delen af året 1658 trådarne samman till en farlig sammansvärjning: med hjälp från Köpenhamn, som dock månad efter månad lät vänta på sig och som slutligen aldrig kom, skulle Malmö återeröfras under danska kronan. I Ystad och trakten däromkring grundades under ledning af hela denna rörelses kanske mest energiske hufvudman, Ludvig Stats, en liknande organisation, byggd lika mycket på snapphanarne och en del af adeln som på stadens borgerskap. Förbindelsen med Köpenhamn upprätthölls till väsentlig del genom en ung och oförvägen man vid namn Jens Jacobsøn, som var son till den aflidne kyrkoherden i Ystads S:t Petri församling Jacob Jensøn och som senare, då han som byskrifvare, byfogde, rådman och råds-kämner var en af Ystads ledande män, ej är att förväxla med den något äldre rådman Jens Jacobsøn, som var stor handelsman och hvars till vår tid bevarade hus i det föregående flerstädes omtalats. Denne yngre Jens Jacobsøns broder Peder Jacobsøn, som år 1660 blef kyrkoherde i faderns församling, sedan modern Dorete Pedersdaatter, omgift med förste makens efterträdare Bonaventura Weyser, ånyo blifvit änka, studerade på denna tid vid Köpenhamns universitet. Heltvisst under förevändning att besöka brodern kunde Jens Jacobsøn tidt och ofta resa mellan Köpenhamn och Ystad såsom Stats' högra hand och de upproriskes budbärare. En tredje broder, Anders Jacobsøn, som år 1659 inskrefs vid Köpenhamns universitet och sedan blef skolrektor i Ystad, synes äfven varit behjälplig. Heltvisst förde Jens Jacobsøn bud äfven mellan Hans och Jacob Palme. Särskildt den sistnämde stod på mångfaldigt sätt de skånske sammansvurne nära.

Jochim Brun var hans hustrus kusin (se Släktafta 8), och i Ystad framstodo såsom den svenskfientliga rörelsens ledare tvenne andra af hustru Ingers kusiner, nämligen Sifver och Peder Koefoed, den förre borgmästare i staden. Samtidigt med att Jens Koefoed i december 1658 förvärfvade sig titeln »Bornholms Befrier», framstod äfven i Skåne namnet Koefoed såsom danskhetens bärare. Bland de härvid verksamma var också Inger Koefoeds broder Hans Koefoed i Malmö. Redan på ett tidigt stadium af Malmö-sammansvärjningen tog kusinen Jochim Brun honom med sig ut till Bartolomeus Mickelsøn på Limhamns gård; han invigdes där i afsikterna och uttalade sitt gillande af planen. Någon mera framträdande roll synes Hans Koefoed icke hafva spelat, men han var dock den 18 december 1658, då upproret på kvällen skulle brutit löst, en af middagsgästerna hos Johan Jørgensøns husvärd Balzer Lorck, där några af de sammansvurne råkades. Under förra hälften af påföljande år heter det, att han vistades hos sin svåger Jacob Palme i Ystad. Något närmare härom är icke känt, men med all sannolikhet var detta en af de vägar, hvarpå förbindelsen mellan de upproriske i Malmö och Ystad upprätthölls, och heltvisst spelade Jacob Palme härvid åtminstone en förmedlande roll¹.

Var upprorsrörelsen farligast i Malmö, den starkt befästa skånska hufvudstaden, så framträdde å andra sidan danskheten vida mer öppet och skarpt i Ystad. Inom stora kretsar i Malmö rådde hela tiden försagdhet och ängslan, äfven där man innerst önskade det svenska väldets fall, och det var endast med tvekan och i största hemlighet som en af stadens borgmästare, Evert Wilfang, trädde i förbindelse med de sammansvurne och detta blott för att strax draga sig bort från det farliga umgänget. Helt annat i Ystad. Där fram-

trädde som nämndt en af borgmästarne, Sifver Koefoed, öppet fiendligt mot det svenska herradömet, och bland stadens borgerskap tog sig samma tänkesätt gång på gång starka och enhälliga uttryck. Betecknande är den behandling, som kom borgaren Jens Fribonde till del. Denne hade på hösten 1658 i sin bojert forslat svenska ryttare till Bornholm, men i december, då det svenska väldet på ön störtades, blifvit tagen i dansk fångenskap. I början af februari 1659 lyckades han rymma öfver till Ystad, där han till de svenska myndigheterna afgaf rapport ej blott om hvad som händt på Bornholm, utan äfven om Malmö-sammansvärjningen, om hvilken han erhållit åtskillig kunskap genom danska och holländska officerare. Jens Fribondes rapport gaf verkligen uppslaget till sammansvärjningens uppdragande med därpå följande rättegång och domar. Han erhöll också af konungen ett »frihetsbref», som förunnade honom tio års frihet från alla skatter till såväl kronan som staden. Men i Ystad var han därmed utstött ur de andra borgarnes gemenskap. Redan vid sin ankomst från Bornholm blef han utsatt för en förföljelse, såsom hvars hufvudman uttryckligen nämnes Sifver Koefoed. Sedan han fått konungens frihetsbref, blef det än värre. Han kunde knappt visa sig på gatan eller dricka en pott öl på krogen utan att utsättas för smädelser. Det gjordes inbrott i hans hem: hans hustru miss-handlades och hans bohag förstördes. Trots frihetsbrevet pålades honom de tyngsta skatter, och när han vägrade betala, gjordes utmätning af hans ägodelar. Visserligen fick han i skattefrågan full upprättelse genom en sträng dom af Göta hofrätt, men i Ystad var och förblef han i stort sedt en fågelfri och rättslös man, ansedd som en förrädare. Såsom all denna förföljelses hufvudmän nämnas städse stadens främste borgare med borgmästare och råd i spetsen¹.

När i september 1659 Christian Urne och Friedrich Ahlefeldt gjorde sin landstigning i Ystad, måste Jens Fribonde hals öfver hufvud fly, medan de andra borgarne mottogo den danska krigsstyrkan som en befriare. Och när dessa danska trupper lämnat Ystad, kunde knappt ett segel nalkas staden, förrän de förnämsta bland borgarne, väntande danskarnes återkomst, lupo »hopewiss tillhopa áth stranden», såsom en svensk kommissarie nödgades rapportera. När denne kommissarie vistats en tid bland Ystads borgare, var han öfvertygad därom, att både stadens och bygdens befolkning haft god kännedom om danskarnes landstigningsplan, innan den sattes i verket. »Borger-skabet holla sig så tillhopa», skrifver han äfven, »att ingen snart kan något erfahra aff theem». De äro dock rädda, berättar han, »ty the haffwa ellagt samweet»¹.

Det svenskfientliga sinnelag, som den svenske kommissarien här på sitt sätt träffande beskriver, förändrades ingalunda af den okloka politik, Sverige under de följande sexton åren, intill skånska krigets utbrott, förde gentemot de skånska städerna, en politik, såsom hvars enda mål åtminstone för dessa städers borgare framstod hänsynslöst penningeförvärf och hvars lopp tecknades af tullar och skatter, tyngre än hvad man någonsin förr varit van vid. De svenskar, hvilka som borgmästare och i andra befattningar sändes till de skånska städerna, synas i många fall haft en uppfattning af sin ställning, som åtminstone i fråga om penningeförvärfvet stod i god samklang med den högsta styrelsens tendenser; ofta voro de äfven i andra hänseenden lågt kvalificerade. I de strider, som häraf uppkommo, iakttogs från ofvan en svag och vacklande hållning. Om denna olyckliga politik och dess vedermödor bära Ystads öden under detta tidsskede nogsamtt vittne². Här är ej platsen att förtälja dessa

öden, men allenast emot den bakgrund, som här i korta drag tecknats, framträder en enskild borgares lif, och nu närmast Jacob Palmes under hans bästa mannaålder, i sitt rätta ljus.

NÄR året 1660 inbröt, var väl den rörelse inom Skånes borgarstånd, som åsyftade det svenska väldets störtande, sedan en vecka dränkt i blod på Malmö stortorg, men den utbredning och styrka, rörelsen visat sig äga, hade varit de svenska styrande en nyttig varning. Till ej ringa del för att hålla denna inre fara nere, förlade de under de närmaste åren betydande truppstyrkor i Skånes städer, och borgarne fingo alltså, förutom dryga tullars och skatters, äfven inkvarteringers tunga börda att bära. Från Ystad finnas inga egentliga inkvarteringslängder bevarade, hvarför vi sakna kunskap om den börda, som härvid hvilat på de enskilda¹. Blott från ett enda tillfälle äga vi för Jacob Palmes del en uppgift härom. Det var, när generalmajoren Rutger von Ascheberg mellan den 11 och 22 september 1665 vistades i Ystad med sitt följe af krigsfolk och tjänare. Dessa elfva dagar kostade stadens borgerskap öfver 409 daler silfvermynt. På Jacob Palmes lott föll vid detta tillfälle att hysa en kapten, hvars namn skrefs Nerrp². Heltvisst anade han under dessa dagar föga, att den barske generalmajoren en gång skulle blifva hans nu ettårige son Simons store gynnare och välgörare.

Trots den börda, som sålunda tyngde Ystad, gick staden under loppet af 1660-talet och 1670-talets förra hälft ganska kraftigt framåt i folkmängd, handel och välstånd. När man finner, att antalet skattebetalande borgare år 1663 är 101, men redan år 1666 stigit till 156, beror denna stegring heltvisst till väsentlig del därpå, att många borgare, som antingen flytt från staden eller genom hårda öden

blifvit förarmade, återkommit till Ystad eller återvunnit ett visst välstånd. Tio år senare, i början af år 1676, innan Ystad fått pröfva det nya kriget, är siffran höjd till 181¹. Heltvisst bidrog till denna fortsatta stegring Ystads nya roll som genomfartsort mellan det gamla Sverige och dess tyska provinser, om än hufvudgrunden låg i den betydelse, inga än så hårda öden kunde frántaga Ystad, såsom utskeppningsorten för ett af naturen rikt välsignadt uppland.

Den första af de skattelängder, som ligga till grund för här gifna uppgifter om antalet skattebetalare, säger oss äfven, att Jacob Palme redan år 1663 hörde till de mera burgna inom Ystads borgerskap. De 101 borgare, längden upptager, hade nämligen ett sammanlagdt skillingtal af 104^{1/2}, och medeltalet var alltså nästan precis 1. Jacob Palmes skillingtal var 1^{1/2}. Samma skillingtal hade tio andra borgare, bland dem Christen Blegensfar, medan tre borgare hade skillingtalet 2, åtta borgare 2^{1/2}, tre borgare, bland dem borgmästaren Sifver Koefoed, talet 3, och en enda, nämligen borgmästaren Niels Graa, talet 4. Tre år senare äro skillingtalen i allmänhet väsentligt höjda. De 156 borgarnes sammanlagda tal år 1666 är nämligen 229 och medeltalet alltså nästan jämnt 1^{1/2}. Jacob Palmes skillingtal är nu 3^{1/2}. Öfver honom stå visserligen alltjämt 15 borgare, detta år med skillingtal växlande mellan 4 och 8, hvilket högsta tal nås endast af rådmannen Hans Graa, son till den nu afidne borgmästaren Niels Graa, medan talet 7 endast nås af Jens Torsøn. Men en väsentlig skillnad ligger däri, att det år 1666 endast är en borgare, nämligen Ifver Laursøn, som har samma skillingtal som Jacob Palme, medan deras antal år 1663 var tio. Detta jämte den betydliga höjningen ofvan medeltalet visar, att Jacob Palmes ekonomiska ställning under dessa år ytterligare väsentligen förbättrats².

De bevarade stadsräkenskaper för åren 1663 och 1666, som gifva oss här meddelade uppgifter om borgarnes skillingtal, jämte de likaledes bevarade räkenskaperna för året 1667, visa oss också, hvad handelsmännen beträffar, genom de bokförda inkomsterna af s. k. bropenningar, i någon mån den grund, hvarpå dessa borgares ekonomiska ställning hvilade. Visserligen betaltes bropenningar endast för vissa begränsade slag af varor, men en bestämd ledning gifva oss dock de uppgifter, som här föreligga. Vi finna alltså, att Jacob Palme år 1663 utskeppade ej mindre än 96 hästar och 30 oxar till Tyskland, hvarmed han stod i främsta ledet af de Ystadborgare, som ägnade sig åt denna heltvisst inbringande handel. Ett skeppund humle utgör däremot den enda till Ystad införda vara, för hvilken han detta år erlade bropenningar. År 1666 utskeppade Jacob Palme 60 hästar och införde från Greifswald 312 tunnor råg. År 1667 var de af honom utskeppade hästarnas antal endast 46; därjämte betalte han bropenningar för 30 tunnor salt, som han infört från Spanien. Det är möjligt, att Jacob Palmes utskeppning af hästar med åren minskades, ehuru det heltvisst vore för djärft, att ur de tre siffror, som föreligga, draga någon bestämd slutsats. Där emot står det utom tvifvel, att hans handel alltmera koncentrerades på *spannmål* och *salt*, hvori den för öfrigt alltifrån början torde haft sin tyngdpunkt. Jacob Palme kom snart att stå i allra främsta ledet bland de Ystadborgare, som införde spanskt salt till staden och som i stället utskeppade korn, hafre och malt af den skånska slättens skördar. Mycket af denna handel dref han i kompaniskap med andra köpmän, liksom han heltvisst var delägare i mer än ett af de fartyg, som voro hemma i Ystads hamn. Det mesta af den handel, som här omnämnts för åren 1663, 1666 och 1667, dref

sålunda Jacob Palme i kompaniskap med andra Ystad-borgare, bland hvilka främst märkas Jens Torsøn, Oluf Kiertemind och Hans Tilufson. Särdeles ofta anlidade han svågern Christen Blegensfars bojert S:t Jørgen, i hvilken han med all sannolikhet äfven ägde en större eller mindre skeppspart¹.

Liksom de flesta af dem, som handlade med spannmål och salt, var Jacob Palme äfven bryggare och krögare och såsom sådan en af de mera betydande i staden. Att hans bryggare-handtering var stor, kan man döma bland annat däraf, att han hörde till de ganska få borgare, hvilka vid marknadstider höllo ölbod på torget; vid 1663 års höstmarknad hölls slik ölbod, förutom af Jacob Palme, endast af Ystads ene läkare Jacob Möring, förnäme handelsmannen Peder Jyde samt borgaren Hans Fegter². Att Jacob Palme höll ölbod på torget, berodde heltvisst främst därpå, att han icke ägde någon källare eller annat särskildt krogrum. Vi veta nämligen, att han mottog skänkgästerna i sin stue³, liksom han äfven gärna logerade resande främlingar i sitt hem. Detta sistnämnda kunde vara inbringande nog och brukades allmänt af både hög och låg, men sågs med oblida ögon af stadens ende privilegierade gästgifvare. När denne på hösten 1663 stämde ett antal borgare inför bytinget för att de »locerat fremmande giäster, som för betalning hooss dhem legat hafwer», befann sig Jacob Palme bland dessa, men han var i godt sällskap, ty främst bland de instämnda stod borgmästaren Sifver Koefoed⁴. Att få bukt med så mäktiga konkurrenter var rent omöjligt för gästgifvaren Peder Lauritzøn. När skånska kommissionen i november 1669 höll ransakning i Ystad, förnyade han sina klagomål inför denna. Sifver Koefoed var nu död. Såsom borgare, hvilka »ordinari fremmede giester indtager», uppräknar Peder

Lauritzøn i sin klagoskrift Hans Røll, Johannes Apoteker, Jacob Popp (i lybska huset), Jacob Palme och några till, de flesta hörande till det förnämsta borgerskapet. Ej heller nu synas klagomålen ledt till den ringaste påföljd¹.

Såsom en af de mest betydande utöfvarne af borgerlig näring i Ystad finna vi alltså på 1660-talet Jacob Palme. Men vi finna honom därjämte alltmera framträda såsom en af de mest betrodde i stadens offentliga lif. Under större delen af detta årtionde se vi honom såsom föreståndare för Ystads latinska skola, d. v. s. såsom ledare af denna skolas drätsel. En icke ringa del af sina bästa mannaårs kraft nödgades han ägna åt denna mödosamma och föga tacknämliga uppgift. Skildringen af de vedermödor, denna uppgift bragte, tillhör ej blott Palmeska släktens och Ystads, utan jämväl den skånska kyrkans och skolans historia.

YSTADS latinska skola eller lärdomsskola under nyare tiden räknar, likt Skånes nyare skolväsen öfverhufvud, sitt ursprung från Christian III:s kyrkoordinans af år 1539, som uttryckligen bjuder, att »wdy huer kiøbsted skal wære en latine schole», och som fastställer noggranna regler för dessa skolors både lif och lära. Här finnes in i de minsta detaljer bestämdt, hvilka auktorer som skola läsas morgon och afton i skolornas olika »lectier» eller klasser, men om skolornas drätsel innehåller kyrkoordinansen nästan intet. Den förutsätter, att skolor med någorlunda stadgad ekonomisk grundval förefinnas i de flesta städer, samt gifver ett kungligt löfte att »gierne legge til aff wort, huor naaget fattes». Endast på en punkt göres ett bestämdt påbud, nämligen att de landssocknar, som ligga nära städerna, skola »tage seg sogne degner aff scholerne oc

lade dennom faa den wonlige rente for een hielp at studere med». Här fastställdes alltså, att skolornas disciplar, gifvetvis de äldre bland dessa, skulle göra klockaretjänst i stadens grannsocknar och då äfven uppbära klockareräntan, d. v. s. den i brödsäd af jorden utgående klockarelönen. Om ledningen af skolornas drätsel stadgade kyrkoordinansen intet, lika litet som andra gällande lagar och stadgar. Däremot påbjöd ordinansen, att städernas kyrkvärdar skulle »holde scholen oc scholetienernes bolig wed mact», d. v. s. ansvara för skollokal och bostad åt lärarne, något som stod i nära samband med kyrkvärdarnes allmänna funktion såsom vårdare af kyrkornas fastigheter¹.

Så stark var i städerna borgmästares och råds maktställning och så helt värdsilig var den i deras hand lagda, af kyrkvärdarne utöfvade ledningen af kyrkornas drätsel, att man väl kunde väntat finna äfven skolornas ekonomiska ledning ordnad på samma vis. Emellertid utvecklade sig, genom saknaden af laga stadgar, olika praxis inom skilda städers skolväsen. I Ystad synes under danska tiden skolans ekonomi närmast varit lagd i händerna på skolmästaren eller rector scholæ — den förra titeln var hans i tal och skrift allmänt gängse, den senare en mera högtidlig och sällan brukad. I detta som i andra hänseenden stod dock skolmästaren under nära uppsikt och ledning af kyrkoherden i S:ta Maria i dennes egenskap af skolans inspektor. Hos honom var den verkliga makten och myndigheten samlad². En sådan ordning kunde heltvisst vara tillfredsställande, så länge präst och skolmästare voro dugliga och rättskaffens män. Så synes också länge varit fallet i Ystad. Men sedan Hans Hansøn Resen år 1654 blifvit kyrkoherde i Ystads S:ta Maria församling och kort därpå prost öfver Ljunits och Herrestads

härader, inträdde i ledningen af skolans drätsel förhållanden, som nödgade de världsliga myndigheterna att ändrande ingripa.

Det skulle föra för långt att här söka framställa den i dunkel höljda upprinnelsen till den starka motsättningen och de bittra striderna mellan Hans Resen å ena sidan, Ystads magistrat och stadens ledande borgerskap å den andra. Hans Resen var af förnäm börd. Fadern, Hans Poulsøn Resen, var biskop i Själlands stift och halfbroder till Lunda-biskopen Peder Winstrup. Själfr framträder han såsom en begåfvad och kraftig, men mycket hätsk och obehärskad man, heltvisst mindre väl lämpad för det prästerliga kallet. När borgmästare och råd anklagade honom för att vanvårda skolans ekonomi och fördela disciplarnes »beneficia» med våld och manna-mån, talar mycket för, att denna anklagelse varit befogad; när de påstå, att skolans inkomster under Hans Resens ledning användes »mehra till egen profit och fördhel ändh dee fattiges underhållande», ligger måhända sanning äfven i en så allvarlig beskyllning. Huru härmed än kan hafva förhållit sig, så har heltvisst en tidigt uppkommen motsättning på andra områden bidragit att öka magistratens missnöje med skolans skötsel¹. Att detta missnöje varit fullt befogadt, framgår däraf, att när landshöfdingen Peder Hammarskiöld, sannolikt i januari eller februari 1662, besökte Ystad och gjorde sig underrättad om skolans tillstånd, detta befanns mycket dåligt: kapitalen vanvårdade, inkomsterna försummade, disciplarne därför få och illa utrustade. Peder Hammarskiöld blef då vred, tog skolans donationsbref och värdehandlingar från Hans Resen och öfverlämnade dem till borgmästare och råd med befallning, att dessa skulle »förordna een behollen [d. v. s. burgen] borgare att wara schole förståndare samt öf. medlen åhrlig räckning holla»². I följd af

denna landshöfdingens uttryckliga befallning förordnade magistraten den 4 mars 1662 Jacob Palme att såsom Ystads latinska skolas föreståndare omhänderhafva skolans drätsel, visserligen i samråd med rektor och kyrkoherde, men med ansvar och redovisningsskyldighet inför borgmästare och råd allena¹. Jacob Palme blef härmed den förste i raden af de skolföreståndare, som — tillsatta af borgmästare och råd — ända långt in i nästa århundrade hade skolans ekonomiska ledning i sin hand.

Att Jacob Palme utsågs till denna befattning, berodde heltvisst därpå, att han å ena sidan var en driftig och redbar handelsman, å andra sidan ådagalagt intresse för skola och kyrka. Måhända medverkade äfven den omständigheten, att han var bosatt midt emot skolhuset, där ej blott undervisningen ägde rum, utan äfven skolans tre lärare bodde. Emellertid kan det icke förvåna, att Jacob Palme var föga angelägen att antaga den redan genom sin tillkomst bekymmerramma befattning, som här blef honom tilldelad. Också underlät han under hela första året att efterkomma magistratens befallning; med skolans drätsel fick det alltså fortgå som förut. Men härmed nöjde sig icke magistraten. Den 27 januari 1663 riktade den en skrifvelse till Jacob Palme, hvori uttalades både missnöje med hans underlåtenhet och förtroende till hans person och hvori gafs honom en sträng order »som en ret forstandere . . . allting paa scholens weigne at forwalte». Såsom skäl till åtgärden framhålles spetsigt, att den vidtagits, »paa dhet Welb^{mt} Mr Hanss Reesen noget lunde dessbedre for wroo och wmag kand blifwe entlediget»; till ironien emot prosten hör gifvetvis äfven påståendet, att Hans Resen själf anhållit om en särskild skolföreståndares tillsättande, medan uttalandet, att biskopen gillat åtgärden, synes ägt någon, om än svag

grund¹. Efter en så uttrycklig och sträng order kunde Jacob Palme icke underlåta att söka taga skolans ekonomi i sin hand. Från och med året 1663 får man anse honom, i den mån det var honom möjligt, utöfva sin tjänst såsom Ystads latinska skolas föreståndare.

Hvad innebar i själfva verket den uppgift, som härmed lades i Jacob Palmes hand? Den innebar, hvad utgifterna beträffar, icke blott vården af skolhuset, lärarnes aflöning och kostnaderna för undervisningen, utan äfven lärjungarnes underhåll med kläder, föda, böcker och all annan nödtröft. Ringa bekymmer skulle dock allt detta vållat, därest ej inkomsterna varit af så skiftande och osäker art. Här låg uppgiftens allvarligaste och svåraste sida.

En af skolans ordinarie inkomstkällor utgjordes af vissa gårdar och jordar i staden. Härvid märkas främst de gårdar, som under medeltiden hört till S:t Laurentii och S:tæ Birgittæ kapell och hvaraf en årlig jordskyld nu utgick till skolan. Andra fastigheter innehade skolan med äganderätt; dessa arrenderades eller hyrdes ut. Sällan inflöto alla dessa afgifter ordentligt. Flera af gårdarna hade lagts öde under Gustaf Horns krig, så att de ej längre gáfvo en skillings jordskyld eller hyra, och äfven där gårdarna stodo bebyggda och jordarna brukades, var inkomsten ej sällan osäker genom bebyggarnes och brukarnes slarf eller obestånd. Liknande var förhållandet med en annan af skolans hufvudinkomster, nämligen dess olika kapital, uppkomna genom en följd af testamenten under 1600-talets förra hälft. De flesta af dessa kapital hade verkligen en gång förelagat, men icke desto mindre till en del blifvit »ovissa». Härmed menades, att när ett kapital, såsom alltid måste ske, utlånats till en enskild person mot säkerhet af pant i fastighet, denna fastighet förstörts eller låntagaren råkat på obestånd, så att räntan ej inflöt och

själfva kapitalet kanske så småningom upphörde att existera. Andra kapital hade aldrig faktiskt förelegat, utan från början utgjorts af pantebref eller andra, vida mindre säkra fordringar. Trots allt detta utgjorde inkomsten af fastigheter och kapital skolans enda s. k. ordinarie inkomst.

I själfva verket voro de extraordinarie inkomsterna mera betydande och framför allt mera säkra. Främst stå härvid att nämna de inkomster, skolan hade genom musik och sång. Vid förnämare bröllop, dop, kyrkotagningar och begrafningar utförde flera eller färre af skolans disciplar, i särskildt förnäma fall med rektor i spetsen, musik och sång i kyrkan. Efter en bestämd taxa, hvars norm var respektive borgares förnämhet och rikedom, utgick då en afgift, som vid en något senare tidpunkt, på 1680-talet, så fördelades, att skolmästaren erhöll hälften, medan, af de två öfriga lärarne, öfverste höraren eller collega secundæ classis erhöll en fjärdedel och nederste höraren eller collega primæ classis en åttondedel samt den återstående åttondedelen var anslagen till inköp af böcker och papper; på 1660-talet var skolans andel af dessa medel endast en sextondedel, hvaraf kan slutas, att fördelningen då varit något annorlunda. Minst lika mycket betydde den inkomst af musik och sång, som gick under namn af omgångs- och diskant-penningar. Fyra gråa vinterkvällar hvarje år, Mårtensafton, julafton, nyårsafton och trettondagsafton, vandrade skolmästaren med en kör af disciplar och öfverste höraren med en annan kör gata upp och gata ned i staden, spelande och sjungande utanför de förnäma borgarnes hus; dessa borgare gáfvo då en frivillig afgift, hvilken städse nämnes som en mycket betydande del af skolans inkomst. Slutligen spelades och sjöngs vid skolans stora majfest midsommarafton. Då samlades redan tidigt på dagen

skolmästare, hörare och disciplar jämte mycket annat godt folk utanför staden i en grön lund. Där höll först skolmästaren en oration, hvori han prisade »hwor deyeligh och grön marchen och säden ståår» samt Guds däri uppenbarade godhet, hvarefter sjöngs »Te manent laudes». Härefter klädde alla barnen ut sig »paa dhet zirligste» med löf och annat grönt och valde en af de sina — en god mans son, om hvilken det är god förhoppning, heter det — till majgrefve. Under dennes anförande gick så tåget in emot staden och gatorna fram, med sång och spel vid de förnämns hus och med undfägnad af såväl öl och bröd som penningar af dem, som rönte denna heder.

Förutom nu omförmälda inkomster funnos flera af rätt stor betydighet. Till skolmästares och lärares aflöning gaf staden ett direkt årligt bidrag. Adeln på de stora godsens kring Ystad skänkte om vintern ved till skolstufvans uppvärmning. I skolhuset fanns en stock, där besökande nedlade en frivillig afgift. Fattiga disciplar utan hem i staden åtnjöto hos borgarne matdagar. Främst märkas dock härvid de redan nämnda, åt vissa äldre disciplar anslagna klockaretjänsterna och klockareräntorna. Sommar och vinter, i ur och skur fingo dessa barn i de tidiga söndagsmorgnarna vandra de långa och tunga vägarna ut till de två häradenas sockenkyrkor, några miltals, såsom till Sjörup eller Högestad. Väl framkomna fingo de stå i de kalla kyrkorna i klockarestolen bredvid altaret, taga upp sången under gudstjänsten och därefter undervisa församlingarnas barn i läsning, skrifning och katekes. Först till sena kvällen voro de åter hemma i Ystad.

Om alla dessa inkomster utgjorts af penningar eller sådana varor, som kunde användas, hade bekymret varit mindre. Men så var ingalunda fallet. Klockareräntorna utgingo i brödsäd, hvars mängd

vida öfverskred behofvet; öfverskottet måste säljas mot penningar eller andra varor. Svårare var det med räntorna af kapital och andra afgifter i staden. Dessa skulle egentligen utgöras i penningar eller »goda köpmansvaror», men ofta fick man taga hvad man kunde få. I ett sterbhus hade skolan en gång en räntefordran om 10 daler 20 öre och fick som likvid en järnkakelugn, som var så gammal, att den ej kunde säljas; skolföreståndaren hade därför mödan hyra ut den gamla kakelugnen, men kunde i årlig hyra ej få mera än 22 öre. Att handhafva slika ting öfvergick måhända skolmästares och prosts förmåga och låg i hvarje fall fjärran från deras egentliga uppgift. Att vården häraf, liksom af kyrkornas i mycket likartade drätsel, lades i erfarna handelsmäns händer, framstår, i ljuset af hvad här berättats, som en nyttig och befogad åtgärd.

Det allvarsammaste i själfva det värf, Jacob Palme nödgats taga sig an, låg dock däri, att han, enligt tidens djupt grundade uppfattning, var personligen ansvarig för hvarje ekonomisk förlust, som drabbade skolan. Om en ränta ej erlades i rättan tid eller om varor, som ej genast kunnat säljas, förforos eller skämdes, fick skolföreståndaren personligen ersätta förlusten — honom gifvetvis obetaget att, där skulden var en annans, genom laga rättegång söka sin skada igen. Samma grundsats gällde för kämnerer och kyrkvårdar, och vi se därför nästan alltid dessa ledare af stadens, kyrkans eller skolans drätsel, förutom möda och bekymmer, lida ekonomisk skada på sina offentliga värf. Det kan tyckas, att detta var väl betaldt för den heder, värfven gáfvo¹.

Var själfva värfvet att sköta skolans drätsel alltså fylldt af risk och möda, så var dock detta ringa mot de vådor, som lågo i den nya befattningens tillkomst. När Jacob Palme väl tagit sig värfvet an,

fick han genast pröfva innebörden häraf. Den 4 februari 1663, alltså en vecka efter det magistraten sändt honom sin förnyade fullmakt och befallning, voro borgarne Søffren Andersøn Munck och Hans Tillufsøn å Jacob Palmes vägnar hos latinske skolmästaren Hans Andersøn Delphin för att af honom, med stöd af magistratens bref, begära skolans räkenskapsbok. På själfva brefvet skref Hans Andersøn till svar, att han mottagit den bok, som kräfdes, af Hans Resen och att han endast till prosten kunde lämna den tillbaka. Hans Resen var då bortrest. Så snart han återkommit, tog han skolans räkenskaper till sig, indref själf fordringar och vägrade lämna någon som helst upplysning om skolans drätsel till Jacob Palme eller någon annan, som kom å magistratens vägnar¹. Detta år var också det, då striden mellan Hans Resen och Ystads borgerskap inträdde i sitt mest svårartade skede.

Inledningen till detta skede synes hafva gifvits af ett vida spridt rykte, att Hans Resen vore fader till ett af hans tjänstepiga födt barn. Detta rykte gaf prosten anledning att under ett samtal, som han på våren 1663 vid ett bröllop förde med borgmästaren Sifver Koefoeds hustru, utfara i häftiga beskyllningar mot magistraten, som han förmenade hafva befordrat detta rykte; han skall t. o. m. genom en ohöfvisk åtbörd hafva gifvit sitt förakt för borgmästare och råd tillkänna. Härpå följde från magistratens sida en skarp ärekränkningsprocess, å dess vägnar inför bytinget förd af Søffren Andersøn Munck, som tidigare varit stadskämner. Hans Resen väckte å sin sida åtal emot magistraten, och processerna fortgingo under sommarens lopp både vid bytinget och vid andlig domstol, nämligen inför en särskildt förordnad vice prost. De fördes med stor bitterhet; ömsesidigt riktades beskyllningar för fylleri i själfva

S:t Petri kyrka, när den andliga rätten där hölls. Att Hans Resen betett sig ytterst våldsamt, intygades af många vittnen. I klosterkyrkan gick han sålunda vid ett tillfälle fram till en man vid namn Anders Knudsøn Viborg, som tidigare varit latinsk skolmästare, men som Hans Resen låtit afsätta från denna befattning, kallade honom »vagant» och »landlöpare» samt tog honom och kastade honom ut genom kyrkdörren. Anders Viborg väckte naturligtvis åtal emot Hans Resen, detsamma gjorde en borgerska, som prosten offentligen kallat »hora, tjuf och taska», och flera andra processer uppstodo i samband med dessa mål.

Jacob Palme gjorde till en början allt hvad han kunde för att hålla sig fjärran från dessa processer. Han instämdes upprepade gånger som vittne af Søffren Andersøn, men till dennes öppet uttalade förtrytelse underlät Jacob Palme helt enkelt att infinna sig. Skolmästaren Hans Delphin däremot nödgades, trots sin bepröfvade lojalitet emot Hans Resen, i ett vittnesmål anföra ganska graverande saker emot denne. Han intygade sålunda, att när två rådmän inkommit i klosterkyrkan den kritiska dagen och gått fram till Hans Resen, som »lop op och neder åth golfwet och tornerade», samt sökt lugna honom med orden »Gudh regere oss med sin helge ande», så hade prosten svarat: »Dhen helge ande regere mig, men giefwelen regere borgm. och råd».

I längden kunde Jacob Palme icke undgå att dragas in i dessa upprörda strider. Annandag jul 1663 kom nämligen Hans Resens vrede att taga sig uttryck, som stötte allt Ystads borgerskap för hufvudet. I själfva sin högmässopredikan denna dag utfor han nämligen i de gröfsta smädelser emot magistraten och en del af borgerskapet, slog häftigt med näfven i predikstolen, kallade borgmästare

och råd för storlögnare och tjuftar och använde än värre ord emot enskilda, dock ej namngifna personer. I den rättegång, som härpå följde, kunde Jacob Palme ej undandraga sig att vittna. Hans vittnesmål utmärker sig för stor moderation och försiktighet. Han bekräftar visserligen några af de svårare uttrycken i Hans Resens predikan, men säger om det öfriga, att han ej kunde uppfatta det »for Mester Hanssis jffrigheedz schyldh». Mängden af öfriga graverande vittnesmål, afgifna af ledande och förnäma borgare såsom Laurs Pedersøn Weibøll, Peder Berntson, Hans Bjørnsøn, Christen Aalborg och Ifver Laursøn, visa tydligt, att Hans Resens julpredikan väckt allmän förfäran och förbittring i Ystad¹.

Med ett par af Ystads borgarsläkter hade emellertid Hans Resen nu blifvit befryndad och erhöll på så vis en liten grupp af stadens invånare, som stod på hans sida. Han ingick nämligen på hösten 1663 giftermål med Ingeborg Jacobsdaatter, en dotter till den afidne kyrkoherden i S:t Petri församling Jacob Jensøn och alltså syster till bland annat de i det föregående omtalade bröderna Peder, Jens och Anders Jacobsøn, af hvilka den förstnämnde nu var kyrkoherde i S:t Petri, medan de två senare ännu icke innehade några befattningar i Ystad. Genom detta giftermål förband Hans Resen med sig icke blott denna betydande syskonskara, utan äfven deras moders, Dorete Pedersdaatters, syskon, bland hvilka främst märkes den framstående och inflytelserike rådmannen Hans Pedersøn (Ring). Denne frände blef så helt vunnen af Hans Resen, att han söndrade sig från magistratens öfriga ledamöter och i alla följande skiften blef ett af prostens bästa stöd. Däremot lyckades Hans Resen icke genom detta giftermål vinna på sin sida rådmannen Anders Hals, oaktadt denne varit gift med en syster till Dorete

Pedersdaatter och Hans Pedersøn; i magistraten stodo alltså svågarne Hans Pedersøn och Anders Hals såsom bittra motståndare¹.

Vänskapen mellan Hans Resen och hans svågrar gjorde sig snart gällande på ett för Ystads borgare, och främst för Jacob Palme, mycket kännbart sätt. Redan vid den i januari 1664 drifna rättegången om Hans Resens märkliga julpredikan förde Anders Jacobsøn såsom prokurator sin svåger prostens talan². Kort därpå tog sig denna vänskap ett mera betydelsefullt uttryck. För skolmästaren Hans Delphin kunde ställningen mellan magistraten och skolförståndaren å ena sidan, prosten å den andra ej vara särdeles angenäm, i all synnerhet sedan han genom graverande vittnesmål nödgats uppträda emot denne sin sistnämnde förman. Han sökte därför bort från Ystad, och det är sannolikt, att han härvid i hemlighet gynnades af Hans Resen och dennes farbroder biskopen. Framgång hade Hans Delphin åtminstone: han utnämndes, sannolikt i februari 1664, till kyrkoherde i Röddinge och Ramsåsa pastorat. Utnämningens innebörd för Ystad blef samtidigt uppenbar. Innan magistraten hunnit tänka på att utse efterträdare på skolmästareposten, hvartill den ansåg sig allena hafva myndighet, måhända t. o. m. innan den erhållit kunskap om Hans Delphins transport, hade nämligen biskopen till rektor för Ystads latinska skola utsett Hans Resens svåger Anders Jacobsøn³.

Detta var icke den enda åtgärd, hvarmed Peder Winstrup vid denna tid öppet stödde sin brorson i Ystad. Han gjorde nämligen hvad han kunde för att på högre ort förminska det ogynnsamma intrycket af brorsonens snart i vida kretsar bekanta julpredikan. För generalguvernören framhöll han sålunda, att denne mycket prisats i den klandrade julpredikan. Han gick härvid in äfven på enskild-

heter. Slagen i predikstolen sökte Peder Winstrup sålunda försvara därmed, att »eenhver prest hafver gestus, som hans natuur medförer» samt med hänvisning till Moses, som slog stentaflorna itu¹.

Denna skickligt affattade skrifvelse föranledde från generalguvernörens, Gustaf Otto Stenbocks, sida en order till biskop och landshöfding att söka åstadkomma förlikning. I maj 1664 reste därför Peder Hammarskiöld jämte ett ombud för biskopen till Ystad. De höllo här en ransakning, hvarunder Hans Resens förseelser ganska skarpt belystes. Som emellertid biskopen i en medsänd skrifvelse halft erkände brorsonens förlöpningsar och förmanade honom att »her effter publice och privatim fredelig, finligen och wäel at willia omgååss sine tillhörare, serdeles wälwysse borgm. och råd, endoch så på predikstoolen at wilde modera[!] sine affecter», gick magistraten in på förlikningen. Det sades dock uttryckligen, att denna icke gällde striden om skolan².

Genom nu skildrade händelser, främst Anders Jacobsøns utnämning till rektor och biskopens öppet gifna stöd åt Hans Resen, hade ställningen i Ystads skolstrid både skärpts och klarnat. Här stod nu å ena sidan Jacob Palme som skolans föreståndare med magistratens stränga befallning att taga skolans hela drätsel i sin hand och bakom dem landshöfdingen Peder Hammarskiöld såsom samma befallnings yttersta upphofsman. Å motsatt sida stod Anders Jacobsøn som skolans rektor, stödd af dess inspektor prosten Hans Resen, båda förnekande Jacob Palmes rätt att taga den minsta befattning med skolans drätsel, och bakom dem båda Skånes andliga öfverhufvud, biskopen Peder Winstrup. Å ena sidan stod här magistraten med dess uråldriga makt öfver stadens lif, å andra sidan stadens främste präst med alla kyrkans resurser att påverka sinnena

samt skolans rektor med nära nog envåldsmakt öfver disciplarnes tillvaro och framtid. Å ena sidan landshöfdingen, representanten för den nya, starka och fruktade statsmakt, som nu hägnade Skåne, å andra sidan biskopen, hvars danska språk man bättre förstod och till hvilken man under århundraden vant sig blicka upp i allt hvad andligt var. Det var en klar stridsuppställning. Endast föga stordes denna klarhet af rådmannen Hans Pedersøns divergerande hållning.

Mot Anders Jacobsøns utnämning till rektor afgaf magistraten omedelbart, redan den 8 mars 1664, å sina och hela borgerskapets vägnar en skarp protest i en skrifvelse till generalguvernören Gustaf Banér. Skrifvelsen är undertecknad af borgmästarne Jonas Gavelius och Sifver Koefoed samt rådmännen Jens och Hans Graa, Anders Hals och Christen Jensøn. Staden häfdar här sin oafvisliga rätt att själf utse skolmästare och förklarar sig icke betjänt med Anders Jacobsøn. Bilagd är en borgerskapets supplik till magistraten af den 1 mars, undertecknad — såsom sed var — af tolf förnäma borgare, bland hvilka märkas Peder Christensøn, Lauritz Pedersøn Weibøll, Hans Tillufsøn, Peder Jyde, Ifver Laursøn och Jacob Palme. I denna supplik begäres till skolmästare »een hæderlig, lærdt, flittig och ædrueeligh person, som mere weed dyeedh och flittigheed ennd weed stoert swogerskab och riigdom sinn promotion agteet at søeege». Missnöjet med Anders Jacobsøn kan knappast klarare uttryckas. Om denna protest och supplik hos generalguvernören ledde till någon påföljd, är icke känt¹. Däremot hade de besvär, staden vid årets riksdag anförde i samma sak, god påföljd. I Kongl. Maj:ts resolution af den 9 september 1664 å dessa besvär stadgades nämligen i uttryckliga ordalag: »Hans Kongl. May:t kan icke approbera och gilla, att biskopen j Lund skall

hafwa påtrentgt staden een scholemestare emoth dess willia och wetskap». För framtiden skulle sådant vara strängt förbjudet, hette det i resolutionen, men i den skedda utnämningen gjordes ingen ändring¹. Sådän ändring hade heltvisst ej heller påräknats, och man torde därför kunna säga, att i denna inledande kraftmätning den världsliga parten afgick med segern. Att den kyrkliga parten såsom följd häraf såg sig nödgad till vissa eftergifter, betydde icke någon minskad skärpa i motsättningen i Ystad. Denna motsättning, som nu alltmera och så småningom nästan odeladt tog sig uttryck i kampen om ledningen af skolans drätsel, antog endast, i mån af stridens skiften, nya former.

Omedelbart efter framgången med riksdagsresolutionen begärde magistraten hos Hans Resen, att han skulle utlämna skolans räkenskaper jämte en ordentlig ekonomisk redogörelse. Prosten vågade nu icke vägra, men förebar, att räkenskaperna först till årsskiftet kunde blifva färdiga. Dock angaf Hans Resen vissa skolans fordringar om tillsammans 64 daler, omedelbart förfallna till betalning, och magistraten beordrade i oktober Jacob Palme att indrifva dessa medel och därför inköpa kläder åt skolbarnen till vintern. Jacob Palme lyckades indrifva penningarna, mottog dessutom af borgarne en hel del frivilliga bidrag till skolan och hade sedan all möda ospard att härför inköpa skor och kläder åt barnen.

Emellertid nalkades årsskiftet och man kom in på året 1665, utan att någon redovisning från Hans Resen hördes af. När man slutligen hänvände sig till honom, erhöil man fullgod förklaring: prosten kunde nu uppvisa biskopens uttryckliga order, att han skulle behålla skolans räkenskaper hos sig och fortfarande sköta dess ekonomi. Peder Winstrup hade tydligen icke fällt modet på

grund af motgången med riksdagsresolutionen! Jacob Palme anhöll nu, i en supplik till magistraten af den 14 mars 1665, i bevekande ordalag att blifva befriad från uppdraget att vara skolans föreståndare. Denna anhållan blef icke beviljad. Fastmera blef Jacob Palme inom kort hårdare än någonsin bunden till denna tjänst, med hvars utöfning han knappast på allvar kunnat begynna. På våren 1665 afled nämligen Sifver Koefoed, och vid midsommartiden kom Peder Hammarskiöld själf till Ystad för att såsom efterträdare i Ystads borgmästarestol insätta den uppsvenske Nils Palm. Vid detta tillfälle uppsökte Jacob Palme landshöfdingen personligen med sina sannolikt ganska bittra klagomål. Peder Hammarskiöld visade honom härvid all välvilja, men förnyade sin oafvisliga order, att Jacob Palme omedelbart skulle taga sig an skolans drätsel i hela dess vidd. Särskildt beordrade landshöfdingen honom att till magistraten inlämna en numrerad och med snöre genomdragen bok, som på rådstufvan skulle förseglas och hvari magistraten till Jacob Palmes efter rättelse skulle låta införa noggranna uppgifter om skolans tillgångar och inkomstkällor. I en samtidigt affattad, något barsk skrifvelse till magistraten underströk Peder Hammarskiöld vikten af den till Jacob Palme gifna ordern. Magistraten bör gå skolföreståndaren tillhanda, heter det här; vikten af »at hannom netto undervijsses af wederböhrande all skolens jndkomst» betonas särskildt. »Huru will han elliest kunna det forrätte?» frågar landshöfdingen. Skrifvelsen slutar med följande tydliga ord:

»Forsumar och Magistraten här uthinnan det, som bör beobachtas, stande paa deris forsuar, och denne [d. v. s. Jacob Palme] da jngen skuld kan tillmättas, effter han intet befodras vthj det, som skiälligt ähr».

Det ansvar, som landshöfdingen här helt lade på magistraten, hade denna något svårt att bära, enär den i själfva verket stod maktlös gentemot den af biskopen stödde prostén. Väl inlämnade Jacob Palme, i enlighet med landshöfdingens order, till magistraten en numrerad räkenskapsbok, men han fick den icke tillbaka förseglad och försedd med de uppgifter, landshöfdingen kräft. Anledningen härtill var ingalunda någon försummelse från magistratens sida, utan helt enkelt Hans Resens fasthållande vid sin intagna ståndpunkt. När detta inrapporterades för Peder Hammarskiöld, aflät denne i augusti till Nils Palm en sträng skrifvelse, hvori han förnyade de order, han gifvit vid sitt midsommarbesök. Måhända hade han vid detta besök fått tillfälle se, huru vid skolans midsommarfest betydande medel utan kontroll inflöto i skolmästarens ficka. I skrifvelsen af den 5 augusti till Nils Palm framhöll nämligen landshöfdingen med styrka vikten däraf, att de medel, som insamlades vid midsommarfesten, icke utan vidare disponerades af skolmästaren, utan att dessa medel inräknades och redovisades i skolans räkenskaper. »Så frampt probsten och kyrckioheerden här emot opinierar, gör han illa och sigh suspect», skref Peder Hammarskiöld i detta bref, som afslutades med orden: »Konungens jnseende och rätt är öfuer allt och bör icke betagas». I sådana ord ligger samlad den yttersta rättsgrunden för ena partens ståndpunkt i denna strid.

Men hotet emot Hans Resen båtade intet, och för Jacob Palme blef ställningen alltmera bekymmersam. Åter kom senhösten, då disciplarna plägade utfå sina »beneficia». Visserligen lyckades Jacob Palme alltjämt indrifva de årliga fordringar, hvarpå han föregående år erhållit specifikation, liksom han äfven detta år mottog enskildas bidrag och dessutom gjorde afsevärda tillskott af egna

medel. Men detta var ingalunda tillräckligt. Skolan gick nämligen under dessa år raskt framåt, ej minst hvad disciplarnes antal beträffar. Heltvisst var detta en följd främst af Ystads allmänna uppblomstring på 1660-talet, ehuru det gifvetvis äfven betydte mycket, att Anders Jacobsøn af allt att döma varit en duglig rektor med liflig åtrå att skapa en god skola. Till följd af skolans uppblomstring måste emellertid Jacob Palme med smärta se, att de begränsade medel, som stodo till hans förfogande, icke räckte till och att de fattiga skolbarnen voro sämre utrustade än hvad de kunnat vara. Det ljuder också en uppriktig medkänsla med disciplarnes nöd och en icke ringa bitterhet öfver det egna, oförvålladt dystra läget i den skrift, Jacob Palme kort före julen 1665 ingaf till magistraten med förnyad anhållan om befrielse från sitt uppdrag¹. Denna nya anhållan ingaf han dagen efter det han mottagit en direkt order från Hans Resen att icke vidare befatta sig med skolans drätsel. Svaret på Jacob Palmes supplik blef äfven nu nekande².

Magistraten var nämligen fast besluten att segra i denna strid. Det gällde här intet mindre än dess höghet och rätt, och den kände sig stark i känslan af stödet från ofvan. Därför skred den under året 1666 till åtgärder, som voro ägnade att i hög grad skärpa striden, men äfven att föra den till ett afgörande slut.

En af skolans inkomster var faktiskt af sådan natur, att den kunde af Jacob Palme uppbäras utan några särskilda uppgifter eller bestyrkande handlingar. Denna inkomst var klockareräntorna eller klockarekornet i socknarna. Att han, heltvisst i samförstånd med magistraten, dragit sig för att här göra sin myndighet som skolans föreståndare gällande, berodde med all sannolikhet på medvetandet därom, att ett ingripande här måste te sig ganska utmanande. Se-

dan lång tid hade nämligen disciplarne själfva uppburit sin klockarelön, och spannmålens försäljning hade ombestyrt af deras fäder, där de hade sådana i staden, eljest af skolmästaren. På hösten 1666, sedan äfven borgmästaren Jonas Gavelius på våren aflidit¹, inleddes på denna punkt en skarp aktion, såsom hvars energiske ledare framstår den nye borgmästaren Nils Palm.

Aktionen inleddes den 3 september, då Nils Palm till kronans befallningsman öfver Ljunits och Herrestads härad Lars Persson Sörman sände en order, grundad på landshöfdingens i afskrift biflagda skrifvelse af den 5 augusti 1665, att arrest, d. v. s. närmast kvarstad eller sekvester, omedelbart skulle göras på alla Ystads skola tillkommande klockareräntor i bägge häradena. Dock skulle, skref borgmästaren, inom få dagar anlända en person, försedd med Ystads magistrats behöriga fullmakt att uppbära räntorna; om de dessförinnan utgjordes till obehörig person, finge befallningsmannen själf ansvara därför och räntorna ånyo gäldas. Denna hotfulla order ledde till, att Lars Sörman redan samma dag beordrade länsmän och kyrkvärdar att noga ransaka om Ystads skolas inkomster samt tillse, att bönderna tills vidare behöllo den säd, som tillkom skolan, hemma hos sig. Kort därpå, den 14 september, gaf magistraten Jacob Palme förnyad fullmakt »att wara scholens förståndare, som dess åhrlige jntächt opbära och vpfordra skall så wäll jn som vthan staadhen, ehwar dhe då finnas». För första gången sades här i en fullmakt eller order till Jacob Palme uttryckligt och ofrånkomligt, att han skulle uppbära jämväl skolans inkomster *utom* staden, d. v. s. klockareräntorna. Heltvisst erhöll han äfven muntliga instruktioner, liksom han under alla de följande svåra skiftena mottog direktiv från borgmästare och råd eller åtminstone handlade i

nära samråd med dem. Jacob Palme lät redan i september Lars Sörman få del af sin nya fullmakt, och denne sände genast ny order till länsmän och kyrkvårdar, denna gång att de skulle vara Jacob Palme på allt sätt behjälpliga att utbekomma skolans fordran.

Nu kunde alltså Jacob Palme begifva sig af till socknarna för att uppbära klockareräntorna. Dessförinnan gjorde han emellertid omfattande beställningar till skolbarnens förseende med skor och kläder; bland annat beställde han tyg från Lybeck. Dessa utgifter bestred han af egna medel. Måhända var det bestyret härmed, som var orsak till, att han först i början af november kunde på allvar begynna arbetet med att uppbära klockarekornet. När han då kom ut i socknarna, fick han mångenstädes erfaras, att Anders Jacobsøn, trots förbud och kvarstad, besparat honom denna möda. Bönderna hade låtit skolmästaren uppbära säden, enär denne af gammal häfd ansågs behörig därtill. Sådan rättsgrund betydde för bönderna mera än landshöfdings och befallningsmans stränga order. Dock funnos åtskilliga socknar, som Anders Jacobsøn ännu ej hunnit besöka eller där han ej haft framgång.

Att skildra de vedermödor, Jacob Palme fick utstå i alla dessa socknar, blefve alldeles för långt. Ehuru rika upplysningar föreligga äfven från andra håll, skall skildringen här knytas endast till Öja och Hedeskoga socknar af Herrestads härad, hvilka då tillsammans utgjorde ett själfständigt pastorat, emedan förloppet där kan anses typiskt. Det är kyrkoherden i detta pastorat Stephen Nielsøn, som gifvit den ännu bevarade berättelsen härom.

Söndagen den 28 oktober mottog Stephen Nielsøn af Jacob Palme ett bref, hvori han ombads samma dag för menigheten kunna göra, att Jacob Palme hade landshöfdings order att uppbära det

Ystads skola tillkommande klockarekornet och att detta alltså skulle utlämnas till honom och till ingen annan. Uppgiftens riktighet och Jacob Palmes behörighet voro genom påskrift å brefvet bestyrkta af Nils Palm och Lars Sörman. Nästa söndag, den 4 november, då sockenstämma hölls i Öja kyrka, kom Jacob Palme själf dit, åberopade för socknemännen landshöfdingens order och gjorde upp med dem, att han påföljande fredag skulle låta afhämta säden, hvilket också skedde. Dock försummade några bönder lämna sin andel. Följande söndagar var Jacob Palme utrest till andra socknar, talade med bönderna på sockenstämmor eller samlade dem kring sig i vapenhusen, medan hans ombud voro ute i likartadt ärende på andra håll.

Hela denna verksamhet afbröts dock snart genom en åtgärd från motpartens sida. Så snart Nils Palms och Lars Sörmans i september utgångna order blifvit känd, hade Anders Jacobsøn rest till Lund och inberättat saken för biskopen, som dock till en början icke visade någon brådska att ingripa. Måhända fick han i de första dagarna af november veta, att det var hög tid. Alltnog: den 7 november utfärdade Peder Winstrup ett bref, hvori han i skarpa ordalag förklarade den påbudna kvarstaden olaglig, befallde, att klockarekornet skulle utgifvas till skolmästaren och ingen annan, samt befullmäktigade denne att stämma alla vederbörande till förhör inför häradsprosten.

En afskrift af detta biskopens bref sände Anders Jacobsøn till bland andra Stephen Nielsøn. Denne blef mäktä bekymrad. Som han mottog brefvet just en söndag, den 11 november, yppade han sina bekymmer för bönderna, men Öja socknemän lugnade honom med orden, att »dersom Jacob Palme udi Ydstedh haffde imood

rätten anammet degnekornet aff dennem, så war hand och den mand, der war god for at betale dennem det igen». Emellertid kom följande söndag en man vid namn Oluf Stampere från Ystad till Hedeskoga kyrka såsom Jacob Palmes ombud för att uppbara klockarekornet. Men bönderna vägrade utlämna något korn, sägande, »att dhe haffde ännu inthet hört Jacob Palme siunge for dem j dheris kirche». De sade rent ut, att endast när den kom, som hade biskopens order, ville de utlämna skolans klockarekorn. Med detta besked fick Oluf Stampere vända om till Ystad.

Resultatet af kraftmätningen i socknarna hade till omedelbar följd tvenne rättegångar.

Redan den 14 november utfärdade Hans Resen ett bref, hvar igenom han stämde ifrågavarande socknars prästerskap jämte Jacob Palme och flera andra till förhör i prostens hus fredagen den 23 november. Här upplästes först biskopens bref. Sedan höll Hans Resen ett dundrande förhör. Visserligen var Anders Jacobsøn som nämndt af biskopen förordnad till åklagare och uppträdde äfven som sådan, men då och då tog Hans Resen ordet från sin svåger för att till en instämd ställa en hotfull fråga, om han »hemmelig eller abenbare haffwer conspireret med Jacob Palme». De flesta prästers svar voro ytterst försiktiga och undfallande. Det vittnar då om icke ringa både mod och väfnasthet hos Jacob Palmes svåger Rasmus Harboe i Sjörup, att denne helt kort förklarade, att de, som utlämnat kornet till Jacob Palme, lagligen icke kunnat handla annorlunda. Själ fann sig Jacob Palme gifvetvis icke, utan inlämnade en längre försvarsskrift. Heltvisst var det ej utan bitterhet han här bad rätten »efftertäncke, sådant aff egen dumdristigheed ey ad wære skedt, efftersom dhet är ett wärch, hwar aff profit

(under sin egen samwittigheeds forlost) ey kand søgis». I öfrigt hänvisade han till landshöfdingens och magistratens flera gånger gifna uttryckliga order.

Protokollet öfver detta förhör insändes till biskopen.

Den andra rättegången fördes vid Herrestads häradsting, och här var det Jacob Palme, som instämt dem, hvilka vägrat utgifva klockarekornet till honom. Han fick allt det stöd från ofvan, han kunde begära. Redan få dagar efter stämningens utfärdande, den 16 november, sände Lars Sörman till tingfogden, d. v. s. härads- höfdingen, i Herrestads härad Christen Tomesøn ett bref, hvori han varnande manade honom att döma så, att han sedan kunde stå till svars därför. Den 7 december kom saken före på tinget. Det visade sig då, att ej heller motparten hvilat. Från biskopen inlämnades nämligen en längre skrift, som visade, att han noga studerat sitt protokoll från förhöret inför prosten. Hedeskoga-böndernas ord, att de ej hört Jacob Palme sjunga i sin kyrka, synes hafva roat Peder Winstrup. Han tog upp ordet och utvecklade det ytterligare i följande fråga: »Hworledes kand Jacob Palme eller nogen borger udi Ydsted, som icke haffwer siunget, ey heller kand siunge på landzbyerne, till sig anname degnekornet?» För öfrigt fylldes biskopens skrifvelse till väsentlig del af ett försök att ur kyrkoordnansens här tidigare anförda ord pressa fram den meningen, att ingen annan än disciplarna själfva finge uppbära klockareräntorna. Äfven han slutade med en skarp varning till domaren, att denne icke måtte understå sig döma emot ordinansens klara bokstaf^t. Flera bönder voro som nämndt instämnda. Jacob Palme frågade dem, om de vore villiga utgifva kornet till honom eller om de ämnade gifva det till disciplarna. En af dem svarade, att när den

komme, som ägde rätt därtill, skulle han gärna erhålla kornet. Bonden kunde, trots Jacob Palmes ifriga anmaningar, icke förmås att formulera sitt svar annorlunda, och de öfriga gáfvo lika försiktiga och undvikande svar. På Jacob Palmes begäran uppsköts då målet till nästa år. Den 15 februari 1667 kom det ånyo före och den 15 mars föll domen. Jacob Palme hade då ingifvit alla de fullmakter, bref och order, hvarpå han stödde sitt handlingssätt. I domen utreddes först, huru här stod order af magistrat mot prost, af landshöfding mot biskop, och sist förklarade sig Christen Tomesøn icke våga döma mellan dessa högheter, utan underställde saken landsdomarens pröfning.

Det var icke endast direkt genom domen å Herrestads häradssting som denna sak nu drogs inför Skåninge landsting. På biskopens order väckte nämligen Anders Jacobsøn käromål mot såväl tingfogden Christen Tomesøn som Jacob Palme — mot den förre för det genom hans dom vållade uppskofvet, som möjliggjort för bönderna att alldeles innehålla klockarekornet, mot den senare för det han utan biskopens samtycke påtagit sig att vara skolans föreståndare.

Under landsdomaren Ulf Bondes dom på Skåninge landsting, en öfverrätt, närmast motsvarande hvad som i Sverige kallades lagmansrätt, var alltså denna segslitna tvist i hela dess vidd nu hänskjuten. Till Jacob Palmes olycka lämnade Peder Hammarskiöld Skåne i början af året 1667, i det han utnämndes till landshöfding i Kalmar län¹. När saken den 29 juni 1667 kom före på landstinget, saknade alltså den världsliga parten i denna strid det stöd, den eljest kunnat förvänta från den mans sida, hvars kraftiga ingripande och upprepade order utgjorde den enda, men fasta rättsgrunden för denna parts hållning och handlingssätt. Dock kämpade man så

tappert man kunde. Jacob Palme ingaf en synnerlingen lång skrift, där han till försvar emot Anders Jacobsøns tillvitelse anförde det enkla faktum, att han enligt sin borgared var ovilkorligen förbunden att i detta som i annat lyda magistratens order. Anders Jacobsøn hade talat om Jacob Palmes skolföreståndareskap såsom en »ohörlig novitet». Denne genmälte nu, att den enda »ohörliga novitet», här förelåg, var den, att klockareräntorna förut användts »till häste-kiøbmandskab och andet»; man hade därför haft högsta orsak att inrätta denna nya befattning¹. Magistraten ställde sig obetingadt stödjande. I en lång skrift förklarade sig borgmästare och råd vara Jacob Palmes hufvudmän; de påtogo sig här hela ansvaret och häf-
dade uttryckligt »woris borgeris oskyldigheet». I öfrigt motiverade de utförligt sin åtgärd att tillsätta skolföreståndare samt förklarade, att Jacob Palme så föga vore skyldig Anders Jacobsøn någon redovisning, att fastmera denne vore skyldig göra redo inför magistraten². Motparten blef ej svarslös. Anders Jacobsøn kräfd, stödd på biskopens auktoritet, af såväl Christen Tomesøn som Jacob Palme betydande skadeersättningar till skolan samt fordrade därjämte, att Jacob Palme skulle upphöra att befatta sig med skolans drätsel och främst med klockareräntorna. Med särskildt stark betoning framhöll han, att Peder Hammarskiöld aldrig uttryckligen talat om dessa räntor. Ett skickligt drag af skolmästaren var, att han låtit revidera sina skolräkenskaper för de två sista åren. Revisionen, undertecknad äfven af Nils Palm, intygade räkenskapernas felfrihet; den visade t. o. m., att skolan var skyldig Anders Jacobsøn en afsevärd summa för inköpta musikinstrument. Lika verk-
ningsfulla voro flera intyg af disciplar om Anders Jacobsøns mot dem visade välvilja och åt dem gifna, äfven ekonomiska, stöd; in-

tygens värde förminskas blott däraf, att de starkt bära prägel af att vara skrifna af Anders Jacobsøn själf.

Skåninge landstings dom, afkunnad den 29 juni 1667, alltså samma dag målet första gången var före, blef föga gynnsam för magistraten och skolföreståndaren. Visserligen afvisades alla ersättningsanspråk mot såväl Jacob Palme som Christen Tomesøn — den som ville göra sådana gällande, ägde, hette det, att föra talan härom inför Ystads byting. Väl förklarades också uttryckligen, att Jacob Palme var behörig att såsom skolföreståndare omhänderhafva skolans drätsel. Härifrån undantogos dock uttryckligen klockare-räntorna. Att dessa utan landshöfdingens direkta order dragits »under samma consideration» som skolans öfriga inkomster förklarades vara olagligt. Uttryckligen dömdes, att då dessa räntor »aff arilds tijdh» — en något kort urminnes tid, då det blott var sedan år 1539 — varit anslagna till underhåll åt dem, som sjunga i kyrkorna, så tillerkändes »skolemesteren dispositionen dher aff så her effter som tillförna». Rektorn, ej disciplarne själfva, skulle alltså uppbära räntorna. Slutligen påpekades med skärpa motsägelsen mellan beskyllningarna för oriktighet med skolans drätsel och revisionen af Anders Jacobsøns räkenskaper för de två sista åren¹.

Huru svår denna dom än måste kännas för Jacob Palme, var han dock sinnad att nöja sig därmed. Han hade i december 1666 ånyo i en enträgen supplik anhållit om befrielse från detta skolföreståndareskap, som blef honom en allt tyngre börda, men denna anhållan hade mötts af blankt afslag². Inför domen, som trots allt dock gaf något fast att hålla sig till, var han böjd att resignera³. Men icke så magistraten, hvars anseende vid denna tid äfven i andra frågor stod på spel. Magistraten öfverklagade domen hos Göta

Anders Jacobson förmåder In spector
Anders Jacobson, borgmästare
Laffars Måns Andersson; Gie
Den frömbittne för ut för de för sig per
Andersson Måns, Gie Jönköpings län för de
Göring Gie Den för de till: Den summan af
Andersson Måns Andersson ut för de baneig
gub yiprvdygale: Giedes den 18 Juno:
Niels Jacobson
Måns Andersson En ligitig Copie: ut för
Erövinnelen Andersson Gub
Jacobson

EGENHÄNDIG HANDSKRIFT AF JACOB PALME.

Borgmästaren Niels Palms order af den 18 januari 1666 till Jacob Palme om utbetalande af 10 daler.
i afskrift af Jacob Palmes hand och vidimerad af honom.

hofrätt, som i november instämde Anders Jacobsøn jämte Ulf Bonde att den 29 januari 1668 i Jönköping svara i målet¹. Jacob Palme blef icke instämd. Däremot erhöll han i januari 1668 order af Nils Palm att till Anders Knudsøn Viborg, som befullmäktigats föra magistratens talan inför hofrätten, utbetala ej mindre än 50 daler af skolans medel*. Anders Knudsøn, hvars namn alltsedan år 1663 ej nämnts i samband med Ystads ecklesiastika strid, torde inför hofrätten ensam hafva företrätt den sida, där Jacob Palme stod².

Om hofrättens förhandlingar i denna sak och om de akter, som företeddes den 29 januari, är intet känt. Endast hofrättens särdeles utförliga dom, daterad den 18 mars 1668, är bevarad till eftervärlden³. Af denna dom framgår emellertid med stor tydlighet den svåra ensidigheten hos de akter, på hvilka domen var grundad. Det är tydligt, att Anders Jacobsøn haft all möda ospard att samla ett öfverväldigande bevismaterial, medan icke en enda af Jacob Palmes alla suppliker om befrielse eller af andra till hans försvar talande aktstycken företetts. Det är äfven tydligt, att Anders Jacobsøn skickligt anlagt en aktion icke så mycket emot magistraten som fastmera mot Jacob Palme. Anmärkningsvärdt är emellertid, att denne, som var hvarken käre eller svarande, mer än någon annan drabbades af domen⁴. Det väsentliga af denna märkvärdiga doms innehåll kan i korthet refereras sålunda:

Jacob Palme har alltsedan år 1663 eftertraktat att blifva skolans föreståndare, men till en början ej haft framgång. Han har då den 19 juni 1665 beklagat sig för landshöfdingen och af denne ut-

* Den 18 januari beordrades Jacob Palme att utbetala 10 daler (se i fotografi hans egenhändiga afskrift af ordern), den 22 januari att utbetala 40 daler. I sistnämnda order sades, att penningarne skulle tagas af »schollens redeligste indkombster».

verkat ett bref till magistraten med order att utse honom till den åtrådade befattningen. Alltså är Jacob Palme roten och upphofvet till alla tvistigheter och processer. I rak strid såväl emot kyrkoordnansen som äfven, enligt hvad som styrkts genom intyg af prost och rektor i Christianstad, emot urminnes häfd, har Jacob Palme, så snart han lyckats blifva skolans föreståndare, själfrådigt begynt uppbära de åt disciplarna anslagna klockareräntorna. Då här af följt process, hafva borgmästare och råd oförmodadt förklarar sig vara Jacob Palmes hufvudmän, sålunda inträngande sig i denna sak i afsikt att draga den under sin stadsrätt, hvilket försök emellertid afvisats och äfven nu af hofrätten afvisas. Den förlust, skolan lidit genom magistratens olaga sekvestreringsåtgärd och Jacob Palmes själfrådiga ingripande, skola han och magistraten gemensamt ersätta. Klockareräntorna skola disciplarna själfva uppbära. För skolans öfriga inkomster skall skolmästaren jämte den person, *biskopen* utser till skolföreståndare, gemensamt svara; dock får magistraten genom ett ombud närvara, då de af staden tillskjutna medlen distribueras. Slutligen skola borgmästare och råd, med undantag af Hans Pedersøn, samt Jacob Palme gemensamt ersätta Anders Jacobsøns rättegångskostnader med 75 daler silfvermynt¹.

Rent groteska i sin oriktighet te sig, i ljuset af här tidigare framhållna fakta, hofrättens påståenden, att Jacob Palme eftertraktat skolföreståndareskapet, att han därför varit upphofvet till alla tvister och att magistraten först år 1666 trängt sig in i denna sak. Hofrätten har uppenbarligen blifvit fullständigt vilseledd. Sannolikt har dess dom äfven rönt inverkan af det befogade missnöje, hofrätten just vid denna tidpunkt hade anledning att i andra hänseenden hysa med Ystads magistrat och borgerskap. Det var nämligen i decem-

ber 1667 Göta hofrätt afkunnat sin stränga dom öfver borgmästare och råd i Ystad för deras handlingssätt emot Jens Fribonde¹, och samtidigt började uppmärksamheten fästas på den egennyttia och det själfsväld, som präglade Nils Palms utöfning af borgmästarekallet och som slutligen ledde till hans afsättning². Det är ej heller osannolikt, att hofrätten från ett tidigare tillfälle bevarat ett ogynnsamt intryck af magistratens ombud Anders Knudsøn Viborg³.

Emellertid var denna strid ej ännu lyktad. Det fanns en makt, hvars ord ej ännu ljudit. Omsider kommo, trots Göta hofrätts dom, Ystads magistrat och Jacob Palme att stå som segrare på Ystads skolas valplats.

Den utgång, saken hittills haft, var heltvisst främst en följd däraf, att i afgörandets stund det yttersta stödet undanryckts den part, som fälldes. Det var detta, som skedde, när Peder Hammarskiöld lämnade Skåne. Men den styrelse, som stått bakom honom, leddes alltjämt af samma syften. Inför den svenska riksstyrelsen hade redan i denna strids början, då Anders Jacobsøn utsetts till Ystads skolas rektor, biskopen dragit det kortaste strået. Under de följande åren fick denna styrelse anledning till allt skarpare missnöje med Peder Winstrup. Där, hvarest afgörandet ytterst låg, fanns föga hopp om framgång för kyrkliga maktkraf, minst af allt från Skåne. När så omsider år 1669 skånska kommissionen, d. v. s. Johan Gyllenstjerna och Claes Rålamb, begynte sitt väldiga värf att å konungens vägnar ordna alla skånska förhållanden och afgöra alla skånska saker, var det bestämmande ordet om världslig och kyrklig makts myndighet att vänta. Genom denna kommissions slutgiltiga ord fick också striden om Ystads skola sitt för generationer bestående slut.

I själfva verket hade, långt innan skånska kommissionen ingrep, magistratens makt öfver skolans drätsel, med eller mot fällda domar, vunnit i styrka och stadga. Afgörande synes härvid varit Skåninge landstings dom. Huru ogynnsam för magistraten och Jacob Palme denna dom än var i den särskilda sak, som förelåg, så erkände den dock uttryckligen magistratens befohgenhet att utse ledare af skolans drätsel och Jacob Palmes behörighet såsom sådan. Också torde det stå utom tvifvel, att Hans Resen och Anders Jacobsøn i denna del nöjt sig med domen, som de förmodligen betraktade såsom slutgiltig, och att de i öfverensstämmelse härmed öfverlåtitt åt Jacob Palme att verkligen utöfva sitt föreståndarskap för Ystads skola¹. Så till vida betydde Skåninge landstings dom en seger för den världsliga parten. Det är anmärkningsvärdt, att hofrättens dom häri icke åstadkom någon som helst ändring, liksom den ej heller på någon annan punkt ledde till efterföljd. För tiden intill skånska kommissionen berodde detta heltvisst därpå, att ingen makt mer än generalguvernör eller landshöfding fanns med förmåga att exekvera hofrättsdomen och fråntaga magistraten och skolans föreståndare vården af dess drätsel, och att ingen af dessa två högsta ämbetsmän synes hafva velat eller haft tid att bekymra sig om denna sak. Och när kommissionens verksamhet begynt, bidade alla dess afgörande ord. Flera särskilda anledningar funnos också för Hans Resen och Anders Jacobsøn att under dessa år iakttaga en viss försiktighet och icke gå alltför bröstgänges tillväga. Å ena sidan blef nämligen Peder Winstrup alltmera upptagen af sina bittra fejder dels med Josua Schwarz, hvars utnämning år 1667 till professor i Lund ytterligt förbittrat den koleriske biskopen, dels och främst med universitetets prokansler Bernhard Oelreich. De allvarsamma

skrapor, Peder Winstrup särskildt under året 1669 på grund af dessa strider fick mottaga från regeringens sida, manade honom direkt att icke för kraftigt stödja sin på flera sätt alltmera komprometterade brorson i Ystad. Visserligen aflät han i november 1668 ett bref till stadens magistrat med order, att Göta hofrätts dom skulle efterlevas och Jacob Palme upphöra att befatta sig med skolans drätsel, men till denna enda åtgärd synes Peder Winstrup nu hafva inskränkt sig. Allt tyder också på, att Hans Resen under dessa år känt sig sakna stödet från ofvan. Å andra sidan var det icke att vänta, att kommissionen skulle blifva någon befordrare af kyrkliga maktkraf. När den verkat en tid, blef det uppenbart, att den höll sträng räfst ej minst med kyrkans män och att den, i full enlighet med sin uppgift, sin sammansättning och riksstyrelsens afsikter, i sådana tvister, där världsliga kraf stodo emot kyrkliga, afgjordt stödde de förra¹.

Ett tecken uppå, att den kyrkliga parten i Ystads skolstrid år 1668, trots Göta hofrätts dom, ansåg sig i det väsentliga hafva förlorat spelet, ligger däri, att Anders Jacobsøn på sommaren detta år besökte Stockholm och att hans afsikt därmed var, icke att söka ytterligare stöd i striden om skolans ledning, utan att — söka komma bort från Ystad. Försedd med biskop Winstrups varma rekommendation lyckades han också åt sig utverka Kungl. Maj:ts förord till första lediga pastorat i Skåne. Han gjorde sedan allt hvad han kunde för att erhålla ett sådant. I Ystad vågade han länge ej ens skrida till åtgärder för utbekommande af den honom tilldömda ersättningen för rättegångskostnader. Endast en gång drogs vederligen under året 1668 skolfrågan fram till strid, nämligen kort före jul i en skarp inlaga till magistraten af rådman Hans Pedersøn,

som bland mycket annat kräfde Jacob Palmes afsättning. Denna åtgärd ledde dock till intet annat än att Hans Pedersøn själf blef af magistraten öppet desavouerad och, enligt hans eget påstående, t. o. m. skymfligen behandlad¹.

I november 1669 höll skånska kommissionen stor ransakning i Ystad om alla stadens förhållanden. Flera af de svåraste tvistesfrågorna blefvo dock undanskjutna, bland dem frågan om stadens latinska skola. Det synes ovisst, om denna ransakning öfvat något inflytande på Anders Jacobsøn, när denne beslöt att till den 6 december stämma Jacob Palme inför bytinget. Hvad denna stämning innehållit, är icke känt; sannolikt var dess syfte endast utbekommande af den ersättning för rättegångskostnader, hofrätten ådömt Jacob Palme. I hvarje fall fullföljde Anders Jacobsøn icke denna stämning, som för öfrigt blef utan inflytande på sakens vidare utveckling, liksom den utgjorde bemälda rektors sista åtgärd i Ystads skolstrid². Inför skånska kommissionen drog han aldrig denna strid, hvilket i och för sig är betecknande nog. Frågan om Ystads latinska skola kom veterligen under skånska kommissionens pröfning endast genom en supplik af Jacob Palme, som denne själf frambar i Lund den 23 mars 1670, när kommissionen där sammanträdde. Jacob Palme ger här en af talrika bilagor styrkt redogörelse för saken, försvarar sitt handlingssätt och sin af Anders Jacobsøn angripna heder samt anhåller att blifva befriad dels från skolförståndareskapet, dels från de ådömda rättegångskostnadernas erläggande³. Kommissionen tog ärendet till behandling redan påföljande dag. Antalet ärenden, de två höga kommissarierna varje dag måste afgöra, var så öfverväldigande stort, att någon ingående detaljgranskning af mera invecklade frågor ej kunde ifrågakomma.

På Jacob Palmes supplik resolverades helt kort, att han icke kunde befrias från den ådömda ersättningen, att han ej borde orimligt belastas med skolans börda samt att — och detta var själfva hufvudpunkten — landshöfdingen skulle beordras ordentligt ransaka om Ystads skolas förhållanden och ställa dem till rätta¹.

Frågan om rättegångskostnaderna fann snart sin lösning. På våren eller sommaren 1670 afled nämligen Anders Jacobsøn, sedan han inför kommissionen gjort ett sista fåfängt försök att erhålla ett pastorat². Hans efterlevande synas icke gjort krafvet gällande.

Hvad skolans förhållanden i öfrigt angår, så var stridens utgång gifven i och med kommissionens beslut att lägga afgörandet i landshöfdingens hand. Därmed var det slutgiltiga ordnandet, hvaremot ingen appell fanns, af Ystads skolas förhållanden hänskjutet till den myndighet, som alltifrån stridens början varit ena partens faktiska hufvudman och yttersta drifkraft. Biskopen var undanskjuten, landshöfdingen triumferade. Den nye landshöfdingen, Augustin Leyonskiöld, var dessutom just vid denna tid häftigt förbittrad mot Peder Winstrup för dennes honom visade sidvördnad och begagnade särskilgen med glädje ett tillfälle att göra sin makt gällande mot biskopens och kyrkans kraf³. Det är högst sannolikt, att Augustin Leyonskiöld företagit den honom ålagda grundliga och afgörande ransakningen om Ystads skola redan på sommaren 1670, ehuru vi intet veta därom. Vi känna endast resultatet, och det var, att Ystads skolas drätsel alltifrån denna tid, utan någons motsärgelse eller intrång, leddes af föreståndare, tillsatta af borgmästare och råd och ansvariga inför dem allena, samt att dessa föreståndare hade jämväl klockareräntorna under sin uppörd och förvaltning. Någon strid härom synes aldrig mera hafva uppstått⁴.

För Jacob Palme var nu äntligen den tid kommen, då han med heder kunde lämna denna befattning och befrias från dess börda. Heltvisst i samband med landshöfdingens ransakning beviljades äntligen hans så enträget framställda begäran om afsked¹. Till hans efterträdare utsågs förnäme borgaren Suend Suendsøn².

Af de ansenliga förskott, Jacob Palme tidigare gjort skolan, hade han tydligen emot slutet återfått det mesta. När år 1672 rådmannen Jens Jacobsøn (senior) samt öfverförmyndarne Suend Suendsøn och Hans Laurson på magistratens uppdrag reviderat Jacob Palmes skolräkenskaper alltifrån år 1664, befanns nämligen skolan vara skyldig honom allenast 12 daler, hvilka Suend Suendsøn beordrades utbetala. Härmed var dock näppeligen skolans faktiska skuld till dess förste särskildt förordnade föreståndare gäldad³.

När Jacob Palme lämnade sin befattning som Ystads latinska skolas föreståndare, hade han alltså till alla delar gjort rätt för sig i det bekymmerfulla värfvet. Men han kunde gå därifrån jämväl med en annan trygghetskänsla, grundad på medvetandet att till seger hafva fört en hård och oviss kamp, som han aldrig velat och i hvilken han, enligt eget och andras vittnesbörd, endast till det yttersta sökt fullgöra sin borgerliga och mänskliga plikt.

ATT Jacob Palme såsom Ystads latinska skolas föreståndare ådagalagt ej blott redlighet och nit, utan jämväl en betydande duglighet och förmåga, framgår af den mängd borgerliga förtroendeuppdrag af skilda slag, som under 1670-talets lopp kom honom till del, de betydande befattningar inom stadens offentliga lif, han under detta årtionde kom att bekläda. Magistraten, som stått bakom honom i skolstridens svåra dagar, var härvid till en början

alltjämt hans fasta stöd och synes gärna velat använda hans i hårda skiften bepröfvade kraft. Under dessa år framstår emellertid, med en tydlighet som ej kunde framträda i striden om skolan, att Jacob Palme uppbars jämväl af det ledande borgerskapets allmänna sympati och förtroende. När så småningom en allt starkare motsättning uppstod mellan magistraten och borgerskapet, synes Jacob Palme länge, sin försiktiga natur trogen, sökt hålla sig utanför. Men sedan denna motsättning, inför det nya kriget om Skåne, skärpts till en hård kamp mellan svenskt och danskt, var Jacob Palmes ställning gifven: på borgerskapets sida, på den danska, framstår han öppet som en af ledarne. Det är denna utveckling af Jacob Palmes offentliga verksamhet, som nu skall skildras.

Den 9 januari 1671 var borgerskapet kalladt till rådstufvan för att välja de åtta taxeringsmännen för året, »taxereborgerne», såsom de ännu kallades. Till ordförande, »formand», valdes Jacob Palme. Såsom sådan var han ej blott ledare för skattläggningen i staden, utan äfven för andra uppdrag, som hörde dessa taxeringsmän till, såsom förrättande af laga syner och värderingar å hus och gårdar. Dessutom deltog Jacob Palme ensam i dessa ärendens handläggning inom magistraten. Heltvisst var detta en af de besvärligare befattningar, en borgare i Ystad nödgades påtaga sig¹.

Följande år valdes Jacob Palme af borgerskapet till tvenne mera begränsade, ehuru ingalunda oviktiga uppdrag. Riksdag stundade, och Ystad hvarken kunde eller ville undandraga sig den dryga kostnaden af att dit sända en riksdagsman. Bland annat skulle denne frambära en noggrann uppgift på alla de försträckningar, Ystad under de gångna åren gjort kronan. Näppeligen var kontant ersättning att vänta, men skattelindringar och andra

liknande förmåner, som utgjorde kronans vanliga betalningsmedel i slika fall, voro ej att förakta. När borgerskapet i juni 1672 första gången var samladt för att rådgöra om dessa viktiga angelägenheter, befanns emellertid, att ingen ägde rätt kunskap om alla stadens försträckningar till kronan. För att i bref och dokument forska om dessa försträckningar och öfver dem uppgöra en förteckning valdes sju borgare, bland hvilka Jacob Palme. Sedan detta värf fullgjorts samt en reseskatt påbudits och uppburits, gällde det att närmare ordna riksdagsresans besvärliga ekonomi. Rådmannen Lauritz Koefoed, son till handelsmannen Peder Koefoed och alltså brorson till borgmästaren Sifver Koefoed, hade åtagit sig att såsom riksdagsman resa till Stockholm. Han uppgjorde därför ett förslag till nödvändiga utgifter. Till att pröfva detta och noga göra upp med Lauritz Koefoed om resekostnaden, valdes i juli ombud så af högre som lägre borgerskap. Af det förnäma borgerskapet valdes Lauritz Pedersøn Weibøll, Jens Torsøn och Jacob Palme¹.

Särdeles många för Ystad viktiga frågor framburos till konungen i stadens vid denna riksdag af Lauritz Koefoed framburna besvär. På några af dessa besvärspunkter erhöles vid riksdagens slut, den 13 december, resolution i sak, men rörande åtskilliga af de viktigaste frågorna meddelade samma kungliga resolution, att konungen själf ville göra sig underrättad om dem vid sitt stundande besök i Skåne, då staden alltså borde frambära dem ånyo².

Carl XI uppfyllde på sommaren 1673 sitt löfte att besöka Skåne. Han reste långsamt längs Sveriges västkust mot söder, på hvarje ort öfverlupen af ansökningar och klagomål, framburna af städers och socknars deputationer samt af enskilda supplikanter. Den 20 augusti nådde han Malmö, och ett par dagar senare inträffade

underrättelsen härom i Ystad. Nu gällde det att handla raskt: ingen kunde veta, huru länge konungen ämnade stanna i Malmö, och det var alls icke sannolikt, att han komme att besöka Skånes sydöstliga del. Stadens borgerskap kallades därför den 23 augusti att infinna sig på rådstufvan. Där upplästes först den kungliga resolutionen af den 13 december föregående år. Borgarne begärde då, att de skulle få välja en magistratsperson och en annan borgare, som ofördröjligen skulle resa till Malmö för att inför konungen frambära de besvärspunkter, han lofvat upptaga till afgörande under sin skånska resa. Magistraten var af samma tanke, och så valdes till att fullgöra nämnda viktiga värf Lauritz Koefoed och Jacob Palme. Till deras resekostnad anslogs ett belopp af 30 daler, som Jacob Palme lofvade förskottera, därest stadskämneren, såsom i själfva beslutet förutsågs, skulle finna det svårt att i hast uppbringa så stor summa. Heltvisst begåfvo sig de två fränderna på väg redan samma eller påföljande dag¹.

Om Lauritz Koefoeds och Jacob Palmes resa till konungen i Malmö är intet känt, vare sig om förloppet eller om resultatet. Med all sannolikhet fingo de företräde, framburo muntligen och skriftligen stadens önske och klagomål samt mottogo konungens muntliga svar. Någon skriftlig resolution af Carl XI är åtminstone icke känd. Det var heltvisst ej många af Ystads infödda borgare, som kommit till tals med den unge konungen eller ens sett honom för sig. Man kan undra, hur han förstod deras danska språk. Man kan fråga sig, hvad dessa danskfödde män tänkte och kände inför den till det yttre så oansenlige härskare, som vid späda år fått dem och deras jord till gåfva. Sådana frågor nå djupare in i människornas hjärtan än någon historieskrifning kan komma.

När Jacob Palme å Ystads borgerskaps vägnar uppsökte Carl XI i Malmö, innehade han sedan mer än ett år en af de mest makt-påliggande befattningar i staden. Den 20 juni 1672 hade nämligen, sedan båda kyrkvärdarne vid Vårfrukyrkan afgått från sina befattningar, till deras efterträdare utsetts borgarne och handelsmännen Jacob Palme och Hans Bjørnsøn¹. Den senare var en gammal man, som hade ringa kraft att ägna åt sitt kyrkvärdskap. Värfvets börda kom därför alltifrån början att hvila nästan uteslutande på Jacob Palme, som efter ett par år äfven formellt blef ensam².

Man kan säga, att i och med denna utnämning den världsliga partens seger äfven i Ystads skolstrid fått sin för alla synliga bekräftelse. Visserligen hade aldrig Hans Resen satt i fråga att uppställa något hinder för kyrkvärdarnes funktion att ensamma, med ansvar inför ingen annan än borgmästare och råd, omhänderhafva kyrkan med dess fastigheter och dess hela drätsel; det hade varit omöjligt, så klara och bestämda som orden härom ljödo i Christian IV:s stora recess. Men det faktum, att Jacob Palme, innan ett halft år förflutit, sedan han lämnat det skolföreståndareskap, hvar till Hans Resen förklarar honom obehörig och hvars utöfning han gjort allt för att hindra, sattes till vårdare af själfva kyrkan, måste förvisso för prosten hafva känts såsom ett hårdt slag. För Jacob Palme åter var denna utnämning en lysande upprättelse. I känslan af sin maktlöshet synes dock Hans Resen icke hafva försökt att vålla Jacob Palme några hinder eller obehag i hans nya befattning, liksom äfven denne synes låtit det gamla vara glömdt.

Också kunde Jacob Palme med kraft och utan hindrande strider gripa sig verket an. Där var mycket att göra. Snart blef det uppenbart, på ett helt annat sätt än som varit möjligt vid den om-

stridda ledningen af skolans drätsel, hvilken dugande man Jacob Palme var. De tre och ett halft år, hans kyrkvärdskap räckte, blefvo för Ystads Vårfrukyrka en nyskapandets tid. Att de senare af dessa år tillika blefvo år af strid och att resultatet till stor del slogos till intet af det nya kriget, hörde med till Jacob Palmes tragiska öde. Så länge denna vackra kyrka står, är dock hans namn, likt styffaderns före honom och senare brorsonen Palme Simonssons, ristadt, om än osynligt, på kyrkans mur bland deras, som varit dess sanna värfjäre och befordrare.

YSTADS Vårfrukyrkas tidigare öden äro redan nämnda. På 1650-talet hade väl själfva kyrkan åter blifvit uppbyggd efter dess fall en stormnatt 1648. Den nybyggda kyrkan var större och präktigare samt framför allt bättre byggd än den gamla, hvars fall delvis förorsakats af murarnas oriktiga byggnadssätt. Dock var vid denna tid kyrkan ännu ingalunda helt återställd, och framför allt: den stod utan torn. Till tornets byggnad hade mot 1650-talets slut samlats en myckenhet tegel, men när Carl X Gustaf belägrade Köpenhamn, hade han låtit afhämta allt detta tegel till belägringsverkets tarf. Väl erhöll Ystad sedan både tullfrihet för byggnadsmaterial till kyrkan och andra förmåner ägnade att befordra tornets byggnad, i viss mån ansedt som ett statsintresse på grund af detta torns uråldriga betydelse som båk och landmärke för skeppen. Till någon byggnad hade det dock icke, när Jacob Palmes kyrkvärdskap begynte, ännu kommit. Väsentligen berodde detta därpå, att de gårdar, jordar och kapital, på hvilka kyrkans ekonomi i ännu högre grad än skolans hade sin grund, liksom de sistnämnda delvis gått under i krigens tid eller åtminstone blifvit

»ovissa», som ordet städse lydde. Emellertid vill det också synas, som hade det kyrkliga byggnadsverket, liksom återupprättandet af stadga i kyrkans drätsel, alls icke bedrifvits med någon rätt kraft. Det var alltså bekymmer och möda, som mötte Jacob Palme och Hans Bjørnsøn, när de blefvo kyrkvårdar för S:ta Maria kyrka¹.

Sedan de två kyrkvårdarne grundligt satt sig in i kyrkans ekonomiska ställning samt gjort en beräkning af kostnaderna för dess färdigbyggande, inlämnade de den 14 november 1672 till magistraten en ingående redogörelse härför, tillika anhållande, att en noggrann kyrkans »fundatz» måtte lämnas dem, d. v. s. en af magistraten upprättad och bestyrkt förteckning öfver kyrkans alla fastigheter, jordskylder, kapital samt andra tillgångar och fordringar. Magistraten tackade dem för deras nit och lofvade göra sitt bästa².

Det dröjde länge, innan kyrkvårdarnes skrifvelse ledde till någon påföljd. Emellertid är det mycket sannolikt, att den af dem gifna impulsen stod i nära samband med en samma år vidtagen åtgärd för att skaffa medel till tornbyggnaden. När Lauritz Koefoed reste upp till riksdagen, medförde han nämligen dit en prydlig gåfvobok, inledd af på både svensk och latinsk vers författade beskrifningar af den gamla kyrkan med dess torn, hvori särskildt detta torns betydelse för sjöfarten framhölls. Konungen skänkte 200 daler silfvermynt, och åtskilliga andra gåfvor hunno inskrifvas i boken, både af riksråd och andra, innan kriget begynte. Till någon tornbyggnad kom det dock icke nu. Kyrkans nuvarande vackra torn uppfördes, såsom i det följande närmare skall förmälas, först femton år senare, och den flerstädes synliga uppgiften, att tornbyggnaden ägt rum år 1673, torde bero på en misstolkning af de åtgärder, magistraten vid denna tid vidtog till medels anskaffande³.

Först i maj 1674, halftannat år sedan Jacob Palme och Hans Bjørnsøn inlämnat sin stora skrifvelse till magistraten, förmärktes däraf en första påföljd. Då öfverlämnade nämligen magistraten till kyrkvärdarne en med stadens sigill besegrad, noggrann förteckning på kyrkans utestående och ovissa »gamble capitaller» jämte ränta beräknad till den 11 juni 1674. Summan af dessa kapital och räntor öfversteg 1445 daler silfvermynt. Detta synnerligen betydande belopp beordrades kyrkvärdarne att med all flit söka indrifva¹. Innan några resultat af dessa försök kommo till synes, liksom innan något nytt eljest timade i denna sak, hade emellertid den sedan åtskilliga år rådande motsättningen emellan magistrat och borgerskap i Ystad utvecklats till en öppen och våldsam kamp, i hvilken Jacob Palme kom att taga en ledande del och hvori jämväl hans kyrkvärdskap indrogs.

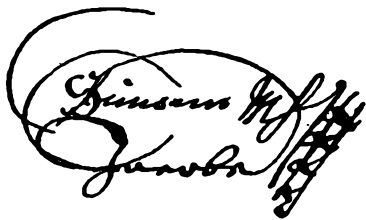
En på uppenbara intresse motsatser grundad motsättning emellan magistrat och borgerskap får heltvisst anses utgöra en permanent företeelse i äldre tiders stadslif. I Skånes städer under perioden från Roskilde-freden till skånska kriget skärptes denna naturliga motsättning genom den svenska styrelsens sträfvan att med svenskfödde män besätta städernas borgmästarestolar, liksom äfven därigenom, att magistraternas danskfödde ledamöter visade en förklarlig tendens att anpassa sig efter det nya regementet, medan borgarne i öfrigt höllo fast vid allt hvad danskt var. Denna skärpta motsättning framträdde, såsom redan visats, till en början föga eller intet i Ystad, detta på grund af magistratens utpräglade danskhet. Sedan borgmästaren Sifver Koefoed afidit år 1665 samt rådmännen Jens Graa och Anders Hals emot 1660-talets slut, Christen Jensøn och Hendric Risoer vid 1670-talets början gått hädan,

skedde dock en betydlig förändring. Mycket bidrogo härtill de svenskfödde män, som inkommo i magistraten. Med den förste af Ystads svenska borgmästare, Jonas Hansson Gavelius, synes visserligen samarbetet gått någorlunda drägligt, men efter hans död på våren 1666 blef det värre. Nils Palm, hvilken som nämndt året förut blifvit utsedd till Sifver Koefoeds efterträdare, fick nu tvärt emot åldrig häfd kvarstå såsom ensam borgmästare och hade i denna ställning tillfälle att missbruka sin makt på så groft och uppenbart sätt, att han, sedan såväl rådmännen som borgerskapet anfört upprepade och bittra klagomål, i mars 1672 blef suspenderad. Vid detta tillfälle var landshöfdingen Augustin Leyonskiöld, hvilken framstår såsom en energisk och ganska skicklig befordrare af svenskheten i Skåne, själf i Ystad. Han förklarade, att borgmästareplatsen skulle stå obesatt tillsvidare, samt bad rådmännen gifva honom förslag till några nya rådmansplatser — en sådan stod just nu ledig. Af de föreslagna utnämnde landshöfdingen den svenskfödde tullnären Oluf Carlsson samt borgarne Aage Laurson och Ifver Laurson, af hvilka de två förstnämnda voro tillstädes och genast installerades. Ifver Laurson åter blef aldrig rådmän; han tog nämligen det ovanliga steget att omedelbart afsäga sig befattningen, en åtgärd, som väckte synnerligt uppseende och till vilken ingen fullt säker förklaring finnes. När man ser, huru han inom kort framstår som en af de ledande på den danska sidan i Ystads inre strider, ligger det dock nära till hands att förklara hans afsägelse såsom en följd af motvilja att tillhöra en magistrat, som tycktes honom foga sig till ett alltför villigt redskap i den svenskets ifrande landshöfdingens hand. Till efterträdare utnämnde Augustin Leyonskiöld handelsmannen Erhart Michelson, visserligen en skå-

ning, men liksom den nyutnämnde Aage Laursøn icke infödd i Ystad, något som försvagade deras ställning inom staden och i samma mån gjorde dem mera benägna till hörsamhet emot den svenska styrelsens bud. I Ystad väckte dessa rådmansutnämningar djupt missnöje bland borgerskapet. Det råder också knappast tvifvel därom, att rådmännen, i saknad af ledande kraft, utvecklade åtskilligt själfsväld. Skarpast riktade sig allt detta missnöje mot Oluf Carlsson, en helt ung, kraftig och begåfvad man, som måhända under dessa sina tidigare år uppträdde något utmanande och ej alltid var fri från egennytta och maktlystnad, men som dock under sin långa borgmästaretid utförde ett arbete, hvars värde för Ystad knappast kan öfverskattas, ej blott till svenskhetens befordrande, utan ock till stadens allmänna välgång och förkofran. På grund af sina personliga egenskaper, sin svenska börd och det för troende, som visades honom från ofvan, blef han efter sin utnämning till rådmän, af allt att döma, mycket snart magistratens ledande kraft. Men med så mycket bittrare missnöje sågs denne svenske maktutöfvare af det dansksinnade borgerskapet. Den ende af rådmännen, som i någon mån utgjorde en motvikt mot Oluf Carlsson och äfven af borgarne betraktades såsom sådan, var Lauritz Koefoed.

Sådan var, i korta drag tecknad, den inre ställningen i Ystad på våren 1674, en tidpunkt, hvilken såväl för motsättningen mellan magistrat och borgerskap som för Jacob Palmes kyrkvärdskap blef kritisk. Den händelse, som vållade detta, var ett kungligt bref af den 12 maj 1674 till Augustin Leyonskiöld. Genom detta bref blef Nils Palm definitivt afsatt från sitt ämbete och beordrades landshöfdingen resa till Ystad för att där låta magistraten fritt välja en borgmästare inom sin egen krets.

Så snart brevrets innehåll blifvit känt i Ystad, uppstod bland borgerskapet en stark rörelse. Man kom snart öfverens om, att man genom ett samfällt uppträdande skulle göra sin mening gällande vid borgmästarevalet. Med stor enighet samlade man sig kring borgaren Simon Jacobsøn. Denne var född jute och skarpt dansksinnad; han hade, kort efter det han som skeppare och handelsman vunnit burskap i Ystad, fördrifvits till Köpenhamn genom Gustaf Horns krig, hade sedan återvändt, hade varit förvaltare och arren-

Simon Jacobsøns namnteckning (1674).

dator vid adliga gods men samtidigt drifvit handel i staden samt hade år 1670 lämnat godsens och definitivt slagit sig ned i Ystad. Han hade samlat stora rikedomar och framstod under sina senare år såsom den i makt och anseende främste af Ystads borgare.

I de inre striderna blandade han sig aldrig. Man har intrycket, att han såväl härigenom som genom sina personliga egenskaper stod hufvudet högre än allt stadens öfriga borgerskap. Att samlas kring Simon Jacobsøns namn till borgmästarevalet var af borgarne så mycket klokare som till dennes »stora svågerskap», såsom termen lydde, hörde nära nog samtliga rådmän. Såsom den mest energiskt drifvande kraften vid denna *borgerskapets samling till strid framträdde handelsmannen Lauritz Pedersøn Weibøll, såsom de jämte honom ledande framstodo Ifver Laurson och Jacob Palme.*

När Augustin Leyonskiöld den 11 augusti 1674 kom till Ystad för att förrätta borgmästarevalet, medförde han själf ett förslag till kandidatur. Han önskade nämligen till denna mera själfständiga

och indräktiga befattning befordra den svenskfödde landssekreteraren i Malmö Olaus Harman, en man, som synes hafva tillvunnit sig allmänna sympatier i Skåne. Öfver borgerskapets önskan om Simon Jacobsøn blef han mycket bekymrad. Däremot accepterade han med glädje ett förslag af magistraten, att två borgmästare ånyo skulle tillsättas, såsom det varit sedan urminnes tid. Han tyckte sig förmärka, att rådmännen mest lutade åt Oluf Carlsson och Simon Jacobsøn, men de anhöllo tills vidare om uppskof.

Genom brevet af den 12 maj hade konungen ej medgifvit mera, än att rådmännen skulle få utvälja en enda borgmästare ur sin egen krets. I deras egen anhållan om två borgmästares tillsättande fann Augustin Leyonskiöld ett godt medel att befordra svenskheten och enkannerligen sin egen kandidat Olaus Harman. I en skrifvelse till konungen föreslog han nämligen, att denne skulle utnämna den ene af borgmästarne och att denna plats skulle gifvas åt Harman, medan magistraten enligt konungens löfte skulle få tillsätta den andra platsen. Det har uppgifvits, att denna skrifvelse föredrogs i rådet och att den där bifölls på det sätt, att fullmakter för Olaus Harman och Simon Jacobsøn skulle utskrifvas och sändas till Kungsör att underskrifvas af Carl XI, men att denne underskref endast fullmakten för Simon Jacobsøn. Säkert är, att konungen, dock i Stockholm, den 23 september underskref en fullmakt för Simon Jacobsøn att vara borgmästare i Ystad. Detta var första resultatet i denna sak af ett hemligt inflytande i Carl XI:s närhet, tydligen riktadt personligt emot Augustin Leyonskiöld, måhända ock personligt för Simon Jacobsøn. Man torde knappast misstaga sig, om man såsom detta inflytandes hufvudman nämner Eric Lindschöld. Det kanske mest anmärkningsvärda i denna sak är,

att Augustin Leyonskiöld länge hölls okunnig om Simon Jacobsøns borgmästarefullmakt.

När landshöfdingen i midten af september åter kom till Ystad, hade den inre striden skärpts och klarnat. Lauritz Pedersøn Weibøll, Ifver Laursøn och Jacob Palme hade tillsammans uppsatt en klagoskrift mot magistraten och främst mot Oluf Carlsson. De hade låtit bära kring den bland det ledande borgerskapet och fått den undertecknad jämväl af sjutton andra framstående borgare, bland hvilka märkas Suend Suendsøn, Reinhold Klerck, Peter Segudsøn och Palme Simonsson. Augustin Leyonskiöld fann det under sådana omständigheter vara lämpligt att låta borgerskapets mening vid borgmästarevalet taga sig uttryck. Som dess medverkan jämväl kräfdes vid afgörandet af alla de frågor om inkvarteringar och annat, som uppstått genom det nya kriget, lät landshöfdingen den 15 september borgerskapet välja tolf män, som å dess vägnar skulle förhandla med magistraten. Den främste af de tolf valde var Lauritz Pedersøn Weibøll; Jacob Palmes namn stod som tredje, och i öfrigt hörde namnen nästan alla till dem, som stått att läsa under klagoskriften mot magistraten. Dessa tolf män inlämnade två dagar senare till landshöfdingen en skrift, hvori de med utförlig motivering begärde, att borgmästare icke måtte utses ur rådmännens krets och att särskildt Oluf Carlsson icke måtte befordras; till borgmästare föreslogo de Olaus Harman, Simon Jacobsøn och Jacob Rasmussøn, bland hvilka trenne de bådo landshöfdingen utse bägge borgmästare. Som Jacob Rasmussøn, en stor godsförvaltare¹, af flera skäl ej gärna kunde komma i fråga, betydde de tolf borgarnes skrift i själfva verket endast, att borgerskapet här angaf sin samling kring Olaus Harmans och Simon Jacobsøns namn. Af

dessa var den sistnämnde deras egen man, medan samlingen kring Olaus Harman heltvisst skedde nästan uteslutande för att — då det ansågs oundvikligt, att en af platserna besattes med en svenskfödd man — undgå Oluf Carlsson.

Vi förbigå här all den hänsynslösa inkquisition, som från magistratens sida igångsattes för att få kunskap om upphofsmännen och ursprunget till den omförmälda klagoskriften, för att i stället följa utvecklingen af borgmästarestriden, i hvilken så småningom kampen mellan svenskt och danskt tog sig allt starkare uttryck. Augustin Leyonskiöld sökte vid sitt besök i Ystad i september 1674 pressa magistraten att äntligen skrida till val, men det såg länge ut, som om de våldsamma meningsbrytningarna skulle förhindra detta. Först när landshöfdingen den 24 september stod i begrepp att afresa, infunno sig hos honom två af rådmännen, medförande deras och deras kollegers skriftliga vota. Genom dessa vota ställdes Oluf Carlsson främst med 5 röster, därefter Simon Jacobsøn och Olaus Harman med hvardera 3 röster, sedan Lauritz Koefoed med 2 röster. Det är högst sannolikt, att Augustin Leyonskiöld i betydlig mån inverkat redan på dessa vota, framför allt genom påtryckning på rådmännen Aage Laursøn och Erhart Michelsøn, som också bägge afgåfvo sina röster på de två svenskfödda kandidaterna. I hvarje händelse var landshöfdingen fast besluten hindra, att den framstående och mäktige juten Simon Jacobsøn blef vald. Han lyckades också förmå den ene af de två utsände rådmännen, nämligen Hans Graa, som röstat på Oluf Carlsson och Simon Jacobsøn, att frångå den senares namn och i stället ansluta sig till Olaus Harman. Till något afgörande kom det dock ej nu, enär landshöfdingen omöjligt kunde uppskjuta sin afresa. Först en må

nad senare, den 25 oktober, var han åter i Ystad. Ingen ägde ännu kunskap om den fullmakt, konungen utfärdat för Simon Jacobsön. Med hänvisning främst till Hans Graas muntligt ändrade votum samt till Harmans stora tjänstemeriter framför Simon Jacobsön, förklarade landshöfdingen nu Oluf Carlsson och Olaus Harman vara genom magistratens fria val insatta till borgmästare i Ystad. Augustin Leyonskiöld hade all anledning förmena, att denna besvärlighet nu var ordnad och att han skött saken bra. Men inom Ystads borgerskap rådde en dof förbittring.

Såsom ett utslag af denna förbittring torde man åtminstone till en del få betrakta den åtgärd, Jacob Palme vidtog den 26 oktober 1674, omedelbart efter det Oluf Carlsson och Olaus Harman blifvit af landshöfdingen högtidligt installerade i sina nya befattningar. Han framträdde nämligen på rådstufvan och höll ett längre anförande, buret af en viss skärpa mot magistraten, om alla sina svårigheter och bekymmer såsom kyrkvärd. Det var nu nära två år sedan han och Hans Bjørnsön anhållit om en kyrkans »fundatz», och ännu hade de icke erhållit någon sådan. Jacob Palme påpekade vikten af, att en verklig kyrkans jordebok upprättades. Han framhöll äfven kyrkans stora bristfällighet. Redan tidigare, på våren 1674, hade han till magistraten inlämnat ett kostnadsförslag, som han infordrat från en blytäckare i Malmö, på det oundgängliga fullbordandet af kyrktakets södra sida medelst ett ordentligt blytak. Nu framhöll han åter vådan af, att detta och andra arbeten uppskötos. Slutligen vände sig Jacob Palme direkt till landshöfdingen med en anhållan, att denne ville anmoda svenske residenten i Hamburg att befordra stadens anhållan hos »dee Hamburger herrar» om hjälp till tornbyggnaden, hvilket Augustin Leyonskiöld beredvilligt lofvade göra.

Jacob Palme hade förvisso goda sakliga skäl till den åtgärd, han här vidtog. Att han framträdde just vid detta tillfälle, synes dock visa, att han gärna inför landshöfdingen ville ådagalägga sitt eget nitiska intresse och magistratens försumlighet vid vården om kyrkan. Att magistraten fattade Jacob Palmes uppträdande såsom ett direkt, i samband med borgmästarestriden utfördt angrepp, framgår af den ur sakliga skäl föga motiverade motåtgärd, magistraten företog den 28 december. Då uppkallades nämligen de två kyrkvärdarne på rådstufvan och tillfrågades, om kyrkans kapital ännu voro indrifna. De nödgades svara, att detta var fallet endast med en mindre del. Magistraten kände heltvisst till, att så var förhållandet. Den visste tillfyllest, att kapital placerade i gårdar, som Gustaf Horn bränt och hvars ägare öfvergifvit Ystad, ej voro så alldeles lätta att indrifva.

För den gamle Hans Bjørnsøn började emellertid kyrkvärdskapet kännas alltför besvärligt. Han hade upprepade gånger anhållit om befrielse, och Jacob Palme hade alltmera skött det hela ensam. På årets sista dag förnyade han sin anhållan, och den beviljades nu af magistraten. Samtidigt vidtogs en betydande förändring i ledningen af kyrkans drätsel. Sedan mycket gammal tid — med visshet sedan 1570-talets slut — hade kyrkans ekonomi, i enlighet med kyrkoordinansens bud, omhänderhafts af två kyrkvärdar, som efter något skiftande grundsatser haft arbetet fördelat sig emellan. Nu tillsporde magistraten Jacob Palme, om han vore villig att vara ensam kyrkvärd under året 1675. Magistraten motiverade denna åtgärd främst därmed, att dess genomförande skulle medföra större reda och klarhet i kyrkans räkenskaper. Jacob Palme svarade, att han var skyldig efterlefva borgmästares och

råds befallning i detta som i allt annat. Han anhöll i sitt svar ej utan en viss udd, att magistraten måtte räcka honom handen och icke pålägga honom något emot lagen. Härtill genmälte magistraten likaledes något spetsigt, att man gärna skulle tillmötesgå denna Jacob Palmes anhållan hädanefter liksom hittills, blott denne ordentligt infordrade kyrkans ovissa kapital.

Det synes osäkert, om magistratens åtgärd att utse Jacob Palme till ensam kyrkvärd för året 1675 stod i något samband med kampen mellan magistrat och borgerskap, mellan svenskt och danskt; med hänsyn till den följande utvecklingen synes det ingalunda osannolikt, att så var fallet. Denna kamp i Ystad utvecklade sig nämligen stadigt i allt skarpare och oförsonligare riktning.

I slutet af november 1674, omkring en månad efter det Augustin Leyonskiöld, belåten med sitt väl utförda värf, lämnat Ystad, mottog han från Simon Jacobsøn ett den 16 november dateradt bref, hvori denne sade sig med senaste post hafva fått den borgmästarefullmakt, konungen den 23 september för honom utfärdad. Var detta ett svårt slag för Augustin Leyonskiöld, så kom efter få dagar ett ändå värre. Då mottog han nämligen från Lauritz Koefoed ett bref jämte en af konungen den 10 november för denne utfärdad fullmakt å den andra borgmästarebefattningen i Ystad!

Huru Lauritz Koefoed lyckats förvärfva denna fullmakt, är höljdt i dunkel. Första upprinnelsen synes hafva varit ett löfte, att Ystad skulle förunnas en borgmästare »aff des egne och indfödde», af konungen gifvet förmodligen till Lauritz Koefoed och Jacob Palme, när dessa i augusti 1673 uppsökte honom i Malmö. Vid ett senare tillfälle samma år erhöll Lauritz Koefoed genom Eric Lindschöld ett uttryckligt muntligt löfte af konungen, att han skulle

utnämnas till borgmästare i Ystad. Att dessa löften nu i november 1674, helt plötsligt och för många oväntadt, uppfylldes, torde heltvisst få tillskrifvas samma hemliga inflytande vid tronen, som något tidigare ledt till fullmakten för Simon Jacobsøn. Af afgörande betydelse var det heltvisst, att Lauritz Koefoed var gift med Simon Jacobsøns dotter (se Släktaflorna 9 och 16) och att han var, liksom svärfadern och i enlighet med sin egen släkts tradition, starkt dansksinnad. När man i medvetande härom spanar efter det inflytande, som kunnat leda till Lauritz Koefoeds utnämning, stannar tanken gärna därvid, att den makt, Simon Jacobsøn genom väl använda rikedomar ägde i Ystad och Skåne, mycket väl kan hafva sträckt sig jämväl upp till tronens närhet. Äfven om så varit fallet, hafva dock heltvisst de krafter, som på samma vägar arbetat till Augustin Leyonskiölds fördärf, icke varit utan inverkan. Att svenskheten i Ystad härmed fick ett hårdt slag, har man måhända ej haft fullt klart för sig eller snarare icke bekymrat sig om.

Att utreda all den förvirring, alla de svårigheter och bekymmer, som ställningen med de fyra borgmästarne åstadkom såväl i Ystad som för landshöfdingen, skulle här föra för långt. Augustin Leyonskiöld framlade skriftligt för konungen den uppkomna ställningens alla vanskligheter af skilda slag. I all denna förvirring stod det dock för honom med sällspord skärpa klart, att frågans kärnpunkt var den, att här stodo två svenskfödde och svensksinnade män emot två danskfödde, som voro afgjorda fiender till det svenska väldet, eller, såsom Augustin Leyonskiöld uttryckte saken, »två swänska» emot »een född juthe och hans swährsohn, som drager sin extraction ifrån Bornholm, hwars nambns consorter hafwa waret bahnemän till den revolte, som i sidste krigztijdhen

emoth Kongl. May^t och Crohnan Sverige derpå landet skedde». Man finner af sådana ord, att blotta namnet Koefoed alltjämt ljöd med hotfullt svenskfientlig klang.

Ännu hade dock Augustin Leyonskiöld icke druckit i botten den förödmjukelsens dryck, som var åt honom tillredd. I slutet af januari 1675 mottog han ett strängt bannbref af Carl XI, som i de skarpaste ordalag tillrättavisade honom för hans mot konungens utgifna fullmakter och order gjorda föreställningar och som befallde honom att ofördröjligen installera Simon Jacobsøn och Lauritz Koefoed som borgmästare i Ystad. Att själf förrätta detta värf kändes dock alltför svårt för Augustin Leyonskiöld. Han sände därför till Ystad landsbokhållaren Isac Larsson Stiren med fullmakt att exekvera konungens order. När denne den 8 februari uppträdde å Ystads rådstufva, läto dock Simon Jacobsøn och Lauritz Koefoed af magistratens öfriga ledamöter förmå sig att gå med på ett uppskof i afsikt att hos konungen anhålla, att Olaus Harman, som ännu ej hunnit tillträda sin tjänst, måtte få träda tillbaka och de öfriga, Simon Jacobsøn, Lauritz Koefoed och Oluf Carlsson, vara borgmästare alla tre. Denna ansökan fann sig dock landshöfdingen, efter konungens bannbref och uttryckliga order, böra utan vidare afslå. Den 16 februari satt Oluf Carlsson sista gången i rätten, och två dagar senare installerades Simon Jacobsøn och Lauritz Koefoed af Isac Stiren i sina ämbeten samt aflade ed enligt Christian IV:s recess. Visserligen lyckades Oluf Carlsson genom klagan inför konungen i mars utverka ett kungligt bref, hvori han erkändes såsom borgmästare jämte de två af konungen utnämnde. Att sitta i magistraten vid Simon Jacobsøns sida bjöd honom dock alltför mycket emot. Han infann sig ej vidare i rätten.

Nu hade Ystads borgare allt skäl att glädjas. Nu sågo de åter i sin stads ena borgmästarestol en höfding af gamla stammen, hvars språk de förstodo, en man, som i årtionden lefvat deras eget lif på hafvet och i staden, en grånad dansk, som flytt för Gustaf Horn. Och vid hans sida sågo de en ny Koefoed, den tredje i Ystads borgmästarestol, en ny bärare af släktens stolta och danska traditioner. Det förmåles, att borgerskapets glädje tog sig uttryck, som gjorde lifvet föga glädjerikt för de till födsel eller sinne svenska.

Lång blef denna glädje icke. I maj 1675 dog Simon Jacobsøn. Samtidigt hade landshöfdingen vidtagit den enda åtgärd, som kunde leda till ett mot honom rättvist slut. Han hade rest till Stockholm och själf framlagt sin sak för konungen.

Augustin Leyonskiöld fann här, att hans skrivelser ej ens kommit för konungens ögon. Orsakerna till den svåra onåd, hvori han råkat, voro flera, och öfverallt fann han Eric Lindschöld vara upphofsmanen till hans olyckor. Hvad Ystadssaken angår, fick han tillfälle personligen framhålla för Carl XI, huru denne genom brefvet af den 12 maj 1674 direkt beordrat honom att låta anställa borgmästareval och huru han häri ej blott lydt konungens order, utan t. o. m. utfört det ålagda värfvet med framgång. Han lärde konungen inse, att Simon Jacobsøns och Lauritz Koefoeds utnämningar haft sin grund endast i »een ofullkommen berättelse» af Eric Lindschöld. Han visade klart för konungen ställningens oformlighet och vansklighet, dess våda för Sveriges sak i Skåne. I allt detta hade han full framgång. Om Eric Lindschölds senare onåd här haft något ursprung, veta vi icke. Säkert är, att Augustin Leyonskiöld fick all upprättelse, han kunde önska. Simon Jacobsøns död underlättade Ystadfrågans lösning. Den 29 maj 1675

löstes genom ett kungligt bref denna fråga så, att Oluf Carlsson och Olaus Harman förordnades till ordinarie borgmästare, medan Lauritz Koefoed fick behålla sin tjänst endast som extraordinarie och med rådmans lön. Från den svenska riksstyrelsens sida var detta en slutgiltig lösning. Att den ändock varade kort, berodde allenast på kriget, som förde den danska flottan till Ystads redd¹.

Den upphetsning och förbittring, dessa strider vållat, hade redan under senare delen af året 1674 tagit sig uttryck i allehanda förföljelser från magistratens och dess ledamöters sida mot det dansksinnade borgerskapets ledande män; om hvad Jacob Palme då fick utstå för sin fiskdam på stadens norra vång, skall i det följande berättas. Sedan Olaus Harman och Oluf Carlsson i slutet af juni 1675 tagit ledningen i magistraten, började snart sådan förföljelse bedrifvas på ett ändå mer hänsynslöst sätt. I Jacob Palmes kyrkvärdsskap fann man mot honom en kärkommen angreppspunkt.

Det var på denna tid ej sed, att offentliga räkenskaper blefvo färdiga så särdeles snart. Så inlämnade t. ex. Suend Suendsøns efterträdare som Ystads latinska skolas föreståndare, borgaren Morten Jensson, sina skolräkenskaper för åren 1678—1683 först i december 1685. Detta ansågs på intet vis anmärkningsvärdt². Fastmera var det ovanligt, att man inlämnade räkenskaper i så god tid som Jacob Palme gjort med sina skolräkenskaper, så att revisionen kunde vara afslutad halftannat år efter sista räkenskapsårets utgång. Såsom något synnerligen ovanligt måste det då betecknas, att Jacob Palme och Hans Bjørnsøn redan den 15 april 1675 till magistraten inlämnade sina fullt färdiga kyrkräkenskaper för året 1674 med begäran om revision. Ett af magistraten vid detta tillfälle kräfdt sammandrag af räkenskaperna kunde de redan

en vecka senare öfverlämna. Allt detta visade deras redliga nit och deras månhet om att ej gifva anledning till någon anmärkning. Magistraten lofvade ombestyra revision med det snaraste, men Simon Jacobsøns kort därpå timade död och den därefter följande omhvälfningen vållade uppskof med revisionen. Först sedan Jacob Palme den 31 juli framställt en uttrycklig begäran om revisorers tillsättande, togs detta inledande steg. Redan i valet af de personer, som denna dag utsågos till revisorer, låg en utmaning. Dessa personer voro rådmännen Aage Laursøn och Erhart Michelson, som i borgmästarestriderna visat sig mer svensksinnade än de svenskfödde själfva, samt borgarne Claus Lieberat och Peder Tønnesøn, hvilkas namn i samma strider åtminstone aldrig synts på borgerskapets sida. Med revisionen gjorde de sig god tid.

Samtidigt härmed vidhöll magistraten alltjämt med stränghet sin fordran, att Jacob Palme skulle infordra kyrkans ovissa kapital. Den stödde sig härvid på en paragraf i Christian IV:s recess, som stadgade: »Hvis beholdning oc restands, som kirkerne hafve, skulle kirkevergerne med lovlig dom oc proces det første mueligt indkrefve»¹. Dessa ord voro dunkla nog för att tillåta vidt skilda tolkningar. Magistraten, i hvars sammanträden Lauritz Koefoed ej vidare deltog, åberopade sig på dem för att af Jacob Palme strängt kräfva ovilkorligt ansvar för alla kapital, kyrkan någonsin ägt. Denne genmälte, att intet sådant stod i paragrafen, och hänvisade bland annat till ett magistratsbeslut, fattadt när hans företrädare som kyrkvärd Giert Hansøn Frølinghus på denna post efterträdt Peder Berntsøn, af innehåll, att Giert Frølinghus frikallades från hvarje ansvar för de kapital, som under Peder Berntsøns tid blifvit ovissa. Nu kräfdes af Jacob Palme ansvar för försvunna och ovissa

kapital ej blott från Giert Frølinghus' tid, utan från Peder Berntsøns och än längre tillbaka. Detta kraf kändes för Jacob Palme så mycket svårare som de tre personer, mot hvilka kyrkan med någon utsikt till framgång kunde göra fordringar gällande, stodo honom mycket nära. Dessa personer voro nämligen hans svåger Rasmus Harboe i Sjørup, hans forne förmyndare Peder Berntsen och hans fränka Birgitte Hendricsdaatter Solter, borgmästaren Sifver Koefoeds änka¹. Att draga dessa nära fränder och vänner inför bytinget för gäld, syntes Jacob Palme vara alltför tungt.

När han allt hårdare ansattes af magistraten med detta kraf och när revisionen endast drog ut på tiden, vände sig Jacob Palme till Augustin Leyonskiöld. Vid ett besök af denne i Ystad omkring den 1 september 1675 bar Jacob Palme fram sin klagan såväl offentligt inför magistrat och landshöfding som enskildt för den senare. Sannolikt hade Augustin Leyonskiöld vid uppgörelsen om skolan fattat sympati för Jacob Palme; heltvisst blef han äfven nu öfvertygad om dennes rättvisa sak. Resultatet blef nämligen ett ganska strängt bref från landshöfdingen till borgmästare och råd, hvori han helt lade på dem ansvaret för kyrkans kapital samt befallde dem att med det fortaste afsluta revisionen af kyrkräkenskaperna. Visserligen skulle, skref landshöfdingen, Jacob Palme med all flit söka indrifva de utestående fordringarna, men han skulle icke ansvara för andra medel än dem, han verkligen lyckades indrifva².

Sedan landshöfdingen lämnat Ystad, men innan Jacob Palme af okänd anledning ännu hunnit för borgmästare och råd framlägga hans stränga bref, förnyade dessa den 18 september i skarpa ordalag sin befallning om kyrkans fordringar. Med anledning af klagomålen öfver revisionens långsamhet uttalade de nu, att någon

revision ej kunde komma till stånd, emedan en god del af kyrkans utestående kapital ej voro upptagna i räkenskaperna. Detta uttalande gaf Jacob Palme anledning att förnya sina klagomål inför landshöfdingen. Resultatet häraf blef ett nytt bref till magistraten från Augustin Leyonskiöld, hvare denne med tydligt uttaladt missnöje befallde, att den af Jacob Palme begärda revisionen skulle vara slutförd inom fjorton dagar.

Landshöfdingens båda bref försatte borgmästare och råd i ett tillstånd af vanmäktigt raseri. När de den 9 oktober fingo del af det senare brefvet, beslöto de visserligen göra ett skriftligt gemmäle, men inseende den ringa utsikten att härmed vinna något, fattade de äfven ett annat beslut, nämligen att Jacob Palme på grund af sin trotsighet, försumlighet och otjänlighet skulle vid det stundande årsskiftet afsättas från sitt kyrkvärdskap¹. För Jacob Palme betydde detta heltvisst föga: sannolikt hade det varit hans afsikt att själf begära afsked, och framför allt hade han genom landshöfdingens tvenne bref fått rätt i hufvudsaken. När årsskiftet kom, betraktades också Jacob Palmes kyrkvärdskap utan vidare som afslutadt. Magistraten utsåg då, sannolikt för att ställa sig väl med borgerskapet, till hans efterträdare Lauritz Pedersøn Weibøll.

Vid årsskiftet voro ändtligen revisorerna färdiga med Hans Bjørnsøns och Jacob Palmes kyrkräkenskaper. Revisionen utvisade, att den förre blifvit skyldig kyrkan en summa, som han dock vederbörligen öfverlämnat till Jacob Palme, medan den senare hade en fordran på kyrkan om 10 daler silfvermynt. Revisionen var tillfullo afslutad och räkenskapernas riktighet intygad, oaktadt kyrkans ovissa kapital icke voro däri upptagna. På denna punkt var magistratens nederlag fullständigt.

Hvad indrивandet af de ovissa fordringarna beträffar, måste visserligen Jacob Palme under senare delen af året 1675, till åtludnad af landshöfdingens order, skrida till rättsliga åtgärder äfven mot sina nära fränder, men han gjorde det på så skonsamt sätt som möjligt. Den gamle Peder Berntson befanns härvid omsider vara skyldig kyrkan en ej så obetydlig summa, men åtalet mot Birgitte Hendricsdaatter Solter och Rasmus Harboe blefvo resultatlösa, oaktadt åtalet mot den senare af Jacob Palme på magistratens order appellerades till Skåninge landsting. I den mån kyrkans ovissa kapital sålunda icke kunde indrivas, skulle nu, enligt magistratens med sådan envishet häfdade uppfattning, Jacob Palme varit personligen ansvarig för beloppen. Något sådant ansvar utkräfdes dock aldrig. Till det stöd, landshöfdingen gifvit Jacob Palme, fogades alltför starka uttryck af sympati och förtroende från borgerskapets sida för att magistraten skulle våga drifva sin uppfattning till det yttersta. Sedan dessa förtroendebevis i mars 1676 nått sin höjdpunkt däri, att Jacob Palme valts till stadens ombud vid landtdagen i Malmö, föllo borgmästare och råd alldeles till föga: i en order rörande hans kyrkräkenskaper för år 1675 förklarade de uttryckligt, att hvad han ej lyckats indriva af kyrkans kapital, skulle han specificera i en balans till sin efterträdare. Genom denna förklaring var Jacob Palmes seger i själfva hufvudfrågan erkänd. Till någon afslutning af hans kyrkräkenskaper för år 1675 och därmed af hans kyrkvärdskap kom det dock icke nu. Sådant förhindrades genom de hävlfningar och skiften, som följde, sedan ledningen på Ystads rådstufva i juni 1676 tagits af — amiral Tromp¹.

De yttre konturerna af Jacob Palmes kyrkvärdskap hafva nu, i deras oundgängliga samband med de inre striderna i Ystad, i kort-

het tecknats. Härvid hafva framstått icke blott de stora svårigheter, hvarunder han utöfvade sin befattning, utan äfven vissa sidor af hans verksamhet till kyrkans fromma. Vi hafva sålunda sett hans kraftiga ingripande redan på hösten 1672 för att få till stånd en oundgänglig reglering af kyrkans oordnade drätsel genom upprättande af en s. k. kyrkans »fundatz». Vi hafva likaledes sett, huru en del af de kraftiga åtgärder, som under dessa år vidtogos till kyrkans fullbordan, särskildt tornets byggnad, direkt hade Jacob Palme till upphofsman; hans vädjan till landshöfdingen rörande insamling af bidrag i Hamburg tyder på, att han i hela detta arbete var den drivande kraften¹. Vi vilja nu något närmare beröra såväl dessa som andra sidor af Jacob Palmes verksamhet som kyrkvärd vid Ystads Vårfrukyrka.

De till tornbyggnaden insamlade medlen kommo aldrig till sin afsedda användning. När Augustin Leyonskiöld i augusti 1674 besökte Ystad för borgmästarevalets skull, lånte han af dessa medel allt det, som fanns kontant i kyrkans hos Jacob Palme förvarade kista*, eller 240 daler. Det skedde »till Kongl. May^{tz} tjenst och ryetterietz vthreedning» — ett af de första tecknen på det nya krigets närhet. Att dessa penningar någonsin återbetaltes, är högst osannolikt². Kort därefter kom ett nytt slag. Bland de åtgärder, som vid 1650-talets början vidtagits för att skaffa medel till det då pågående byggnadsarbetet vid kyrkan, var äfven ett lån å 700 daler af Malmö hospital. När man nu i Ystad begynte få in stora medel till tornbyggnaden, blef detta lån uppsagdt. Härom pågingo

* Kyrkans vackra kista, heltvisst densamma som under den tid, Jacob Palme var kyrkvärd, förvarades i hans hus, finnes afbildad i slutvignetten till kap. »Simon Palmes släktgren».

långa förhandlingar. Slutligen kom, i november 1674, Malmö-rådmannen Caspar Heublein — gift med en dotter till Inger Koesfoeds kusin Karine Hansdaatter Krudmeyer — till Ystad med kraf på omedelbar likvid. Då nödgades ett antal enskilda personer, bland dem äfven Jacob Palme, i all hast sammanskjuta penningar; i öfrigt togs, hvad som fanns i kyrkans kassor, och öfver dessa gick gifvetvis det enskilda sammanskottet omsider ut¹. På detta vis blef kyrkan fattigare än den någonsin varit.

Helt annat var resultatet af Jacob Palmes sträfvan att bringa reda i kyrkans drätsel. Visserligen hindrade kriget äfven här verkets fullbordan, men hans trägna arbete för detta mål utgjorde dock till ej oväsentlig del grunden för hvad som ett årtionde senare under lyckligare omständigheter vardt fullbordadt. Om det arbete, Jacob Palme här nedlade, finnas än idag talande vittnesbörd.

En icke oviktig inkomst hade kyrkan, såsom redan är nämndt, af stolstånden i kyrkan. De vilkor, hvarunder dessa stolar och stolstånd ägdes och ärfdes, voro väl fastställda genom ett kungligt bref af år 1622, men dels hade sedan dess nya förhållanden inträdt — så t. ex. genom kyrkans fall och nybyggnad —, dels hade de fastställda reglerna, som visserligen kunde tydas på mer än ett sätt, icke blifvit iakttagna. Följden häraf var, att den allra största oreda rådde. Mellan de enskilde utvecklade sig bittra tvister, kyrkans rätt förtrampades och dess inkomst förminskades. Intet rättesnöre fanns heller i denna oordning. Redan år 1673 sökte Jacob Palme bringa ordning i dessa förhållanden, men förgäfves. Påföljande år tog han kraftigare tag. Han lät då numrera alla stolarna — numren finnas ännu kvar på flertalet af de bevarade stolgafarna — och han utverkade en sträng order af magistraten om inlämnande af

alla åtkomsthandlingar till stolar och stolstånd. Detta var inledningen till en grundlig ransakning, som följande år ledde till en preliminär stolståndslängds upprättande. Det rörde sig här om ganska invecklade förhållanden. Genom arf hade vissa stolar, som rymde några få personer, sönderdelats därhän, att arfvingar funnos, som blott disponerade en ringa bråkdelen af stolen; så små delar af en stol som $\frac{1}{31}$ förekommo. Andra stolar och stolstånd hade genom arf samlats i stor myckenhet på en enda hand. Rörande åter andra stolar hade själfva äganderätten genom ofta ovissa och stridiga pantsättningar, försäljningar och utmätningar blifvit sväfvande och omstridd. I all denna oordning åstadkom Jacob Palmes arbete ett utredande af själfva grunderna och gaf i 1675 års ännu bevarade stolståndslängd ett någorlunda säkert, om än gifvetvis omstridt rättesnöre¹.

Ett liknande arbete utförde Jacob Palme med afseende å kyrkans grafvar. Här rådde i någon mån likartade förhållanden, kanske ej lika invecklade, men mera grannliga med hänsyn till de döda, som hvilade under stenarna. Äfven här vittna än idag de nummer, hvarmed de äldre af Vårfrukyrkans grafstenar äro försedda, om Jacob Palmes verksamhet som kyrkvärd. Öfver grafvarna lika väl som öfver stolstånden upprättades en längd, som blef af grundläggande betydelse².

Ytterligare ett minne af Jacob Palmes vård om Ystads Vårfrukyrka har funnits, men är nu borta. År 1672 blef nämligen kyrkans största klocka omgjuten. Såsom minne häraf stodo de två kyrkvärdarnes, Hans Bjørnsøns och Jacob Palmes, jämte samtliga rådmännens namn att läsa i denna klockas malm ända till år 1777, då ny omgjutning af klockan företogs³.

Det är sant, att Jacob Palme lämnade vården af Ystads Vårfrukyrka under starkt missnöje mot honom från den myndighets sida, som var hans hufvudman och som vården af kyrkan ytterst ålåg. Men vi hafva sett, huru detta missnöje hade sin grund allenast i den roll, Jacob Palme spelat i de Ystads inre strider, som hade sin djupa innebörd i motsatsen mellan svenskt och danskt. Vi hafva också sett, hvilket nitiskt och delvis framgångsrikt arbete Jacob Palme nedlade till kyrkans fromma och hvilket godt stöd han under förföljelsens dagar njöt af landshöfdingen Augustin Leyonskiöld. Att hans verksamhet som kyrkvärd endast ökat och befast det allmänna förtroende, hvaraf han städse i Ystad var buren, därom vittnar den alltjämt fortsatta följderna af de borgerliga förtroendepuppdrag, som blefvo honom gifna. Dessa uppdrag kommo, ju längre det led i detta för Ystad och Skåne så ödesdigra årtionde, alltmera att röra sig kring det nya kriget. Därmed nalkas vi också alltmera stadens liksom Jacob Palmes stora ödesstund. Innan vi skrida in på den väg, som leder dit, vilja vi stanna ett ögonblick och betrakta den man, hvars öden här skildras, sådan han på sin lefnads höjdpunkt bodde i sitt hem och vandrade bland borgare i Ystad, sådan han lefde, verkade och var.

MEDAN åren förgingo under möda, kamp och skiftande öden, hade Jacob Palme sin lugna fristad och sin slutna värld i hemmet vid Västergatan. Folkrik var denna värld icke. Endast två barn, som nådde mogen ålder, hade skänkts honom af hustru Inger, två söner, som växte upp och gáfvo god förhoppning¹. Den äldre, som var född sannolikt år 1662, hade i dopet fått namnet Peder eller Per efter morfadern Peder Koefoed och faderns styffar

Peder Christensøn¹. Den yngre af sönerna var född år 1664 och hade efter faderns äldste broder fått namnet Simon, som burits jämväl af faderns morfar Simon Loch². Förutom hustru och barn hade Jacob Palme i sitt hus alltjämt en tjänare och ett par pigor³. Efter år 1675 bodde där jämväl en student, som var de två sönernas informator⁴.

Huru stort Jacob Palmes hus vid Stora Västergatan var, veta vi icke. Helt säkert var det ett präktigt korsvirkeshus med bislag och snidade konsoler. Genom bislaget kom man in i den stora »stuen» med jernkakelugn och väggfasta bänkar. Två bord funnos där äfven, det ena med skifva af sten, samt Jacob Palmes husbondestol, en hög skinnklädd länstol med snidade karmar. Några sängplatser funnos icke i denna stufva, som synes varit mera enkelt inredd, förklarligt nog, då det var här Jacob Palme mottog både resande främlingar och skänkgäster från staden. Innanför denna sal låg »røe stue», röda stufvan, husets präktigaste rum, med namn efter möblernas och panelernas färg. Här voro väggarna helt fyllda af målningar, här hade Jacob Palme och Inger Koefoed sin stora väggfasta säng. Bland öfriga rum i gården fanns ett, som kallades »skoelen» och som fullt ut gjorde skäl för namnet. Här hade sönerna och deras informator hvar sin sängplats. Midt i rummet stod ett långt bord med bänk utefter; på bordet stod ett stort timglas och lågo två griffeltaflor, på hvilka räknades och skrefs — papper förekom icke. Järnkakelugn fanns äfven i denna stufva, och en svart tafla hängde på väggen.

Att Jacob Palmes samlade gård var stor, är redan nämndt. Den sträckte sig ned längs den gränd, som senare kallades Svinickegränd, sannolikt ända till den gata, som i våra dagar heter Lång-

gatan. Där längst nere hade Jacob Palme sin stora saltbod. En annan, heltvisst mindre saltbod var belägen »vd till gadhen», hvar med troligen afses Västergatan. Att det skulle varit en egentlig salubod, sådan som kramhandlarne hade, torde dock vara uteslutet; sannolikt var dess ändamål blott, att kunderna där skulle lättare kunna hämta de tunnor, hvarom aftal träffats vid ölkrusen i stufvan. I öfrigt funnos i gården alla de bodar och hus, som näringen och hushållet kräfde. Jacob Palme hade häst och ett par kor; för dem fanns stall. Han torkade malt och bryggde öl; alltså funnos kölna och bryggghus. Särskildt nämnda äro ett stort packhus, äfven detta väsentligen afsedt för salt, och ett magasin för spannmål. En källare nämnes äfven med nedgång från gatan¹.

Af denna gårds beskrifning framgår tydligt, att Jacob Palmes handel, såsom för tidigare skeden redan visats, väsentligen bestod i utförsel af spannmål och införsel af salt från Portugal och Spanien. Af denna handel stod, såsom äfven gårdsbeskrifningen visar, salt-handeln främst². När likvid kräfdes af Jacob Palme och han erbjöd sig betala med »goede kiøbmandss warer, nemblig godt Santhyppis salt», d. v. s. salt från Setubal i Estremadura, var detta den form af köpeskillning, som för honom föll sig mest naturlig³. På 1670-talet blef Jacob Palme äfven intresserad i Andrarums alunverk och hörde till de borgare i Ystad, som drefvo stor utsklippning af alun därifrån⁴.

Af all denna handel nödgades Jacob Palme att föra ett rörligt lif. Under sina senare år följde han måhända ej längre så ofta med skeppen öfver hafven, men hans handel och, såsom vi sett, äfven hans många offentliga värf nödgade honom att resa mycket och vida kring i Skåne. Särdeles ofta nämnes han stadd på resande fot.

Heltvisst besökte han på dessa resor ofta svågern Hans Koefoed och andra fränder i Malmö; ändå oftare färdades han säkerligen landsvägen fram längs hafvet från Ystad till Sjörup, till halvesystemen Marne och svågern Rasmus Harboe, med hvilken han stod i nära vänskap. Alla dessa resor företog han med egen häst och vagn¹.

Äfven när Jacob Palme vistades hemma i Ystad, förde han ett rörligt lif, ej blott genom sin handel, sina offentliga värf och sitt umgänge med nära vänner sådana som Lauritz Koefoed och hans yngre broder Sifver Koefoed, Ifver Laursøn och Jens Torsøn, utan äfven för att vaka öfver och tillse de många fastigheter af skilda slag, han ägde i och utom staden. Förutom hufvudgården ägde han åtminstone en tid en gård vid Norregatan². År 1666 inköpte han en af de ödetomter, som funnos vid Stora Västergatan nedanför hans egen gård³. När det senare förmåles, att han där hade ej mindre än tvenne skilda »hageplatser», får man kanske antaga, att den ena utgjordes af den inköpta ödegården, som i så fall förmodligen blifvit uppodlad⁴. Utanför staden hade Jacob Palme alltså jämt sin trädgårdsjord och förvärfvade därtill en fiskdamm. Till denna damm knyter sig af flera skäl ett särskildt intresse.

Dammen, belägen på stadens norra vång vid den dåvarande stora vägen till Bjersjöholm, hade förnäma anor. Det är ej osannolikt, att den tillhört den gamla Tillufsläkten, Ystads stora borgmästaresläkt under 1500-talets senare hälft. I hvarje fall ägdes den vid 1600-talets början af borgmästaren Hans Søffrensen, som vanligen kallades Hans Schriffuer, men äfven benämndes Lerskof. Genom sitt gifte med Margrete Tillufsdatter, som var af gamla Tillufsläkten och som i ett senare äktenskap var borgmästaren Richardus Lichtons maka, blef Hans Schriffuer stamfader för yngre

Tillufsläkten i Ystad. Dammen ärfdes af sonen Jacob Hansøn, som hade flera barn, af hvilka sonen Tilluf Jacobsøn fick dammen på sin arflott. Med denna släkt stod Jacob Palme i nära vänskap. Vi hafva sett, huru Hans Tillufsøn, som var Tilluf Jacobsøns kusin, hörde till de borgare i Ystad, med hvilka Jacob Palme ofta dref handel i kompaniskap. Äfven Tilluf Jacobsøn stod han nära. Nu inträffade det vid pass år 1662, att Tilluf Jacobsøn af någon anledning ej hade behof af sin damm och att han därför tillät vännen Jacob Palme att där insätta karpar och rudor. När denne fann fiskodlingen lönande och Tilluf Jacobsøn alltjämt ej behöfde dammen, sålde han den år 1673 till Jacob Palme. Följande år dog Tilluf Jacobsøn. När någon tid därefter, i september 1674, striden mellan magistrat och borgerskap inträdde i sitt mest svårartade skede och Jacob Palme började taga en ledande del i det dansksinnade borgerskapets kamp mot rådmännen, funno dessa i Jacob Palmes damm en kär möjlighet till personlig förföljelse. De tre skarpast svensksinnade af rådmännen, Oluf Carlsson, Aage Laurson och Erhart Michelsøn, företogo sig nu helt enkelt att systematiskt bortföra fisken och betrakta dammen som sin egen. Jacob Palme stämde rådmännen för bytinget, och en vidlyftig process uppstod. Rådmännen sökte härvid, till en början ej utan en viss framgång, göra gällande, att Tilluf Jacobsøn aldrig ägt dammen, utan att den var stadens egendom. Omsider drogo de dock det kortaste strået. Dammen förblef i Jacob Palmes ägo till hans död och därefter i Inger Koefoeds. Och mer än så: den fick efter Jacob Palme namnet »Palme-damm». På 1750-talet, då de flesta af fiskdammarna utanför Ystad för länge sedan blifvit fyllda med jord, var Palme-damm ännu så stor, att en gosse däri drunknade, när

han skulle låta hästar simma. Omsider förvandlades dock äfven denna damm till åker, men än idag, i nuvarande ägarens åtkomst-handlingar, bär den sitt gamla namn efter Jacob Palme, ett i all sin ringhet dock ännu lefvande minne från fädrens dagar i Ystad¹.

Stort kyrkogods hade Jacob Palme icke. Någon graf i kyrkan ägde han aldrig. Däremot ägde han del i två stolar i Vårfrukyrkan, båda på kvinnfolksidan. Den ena af dessa var en hel stol, n:r 97; den hade, såsom tidigare är nämndt, ägts af Palme Lyder, tillhörde sedan hans arfvingar gemensamt, men brukades främst af Kirstine Palmesdaatter. Den andra stol, hvori Jacob Palme ägde del, var stolen n:r 44, belägen närmast intill predikstolen på dess västra sida (predikstolen står än idag kvar på samma plats som då). Tre stånd i denna stol hade år 1643 förvärfvats af Andris Loch och Peder Christensøn och hade efter den senares död tillfallit dottern Marne Pedersdaatter, Jacob Palme, Kirstine Palmesdaatter samt Søffren Trelborgs barn gemensamt. Stolen användes främst af Inger Koefoed*. Hvar Jacob Palme själf hade sin plats i kyrkan, vet man icke; måhända var det i någon af fränden Lauritz Koefoeds många stolar².

Det är anmärkningsvärdt, att Jacob Palme icke hade större kyrkogods, ty han var nu vorden en af Ystads allra förmögnaste män. Vi hafva sett, huru Jacob Palme redan på 1660-talet stod mycket högt öfver skillingtalens medelsiffra, ehuru då ännu femton borgare hade högre tal än han. År 1676 finna vi, att skillingtalen växla mellan $\frac{1}{6}$ och 4 och att Jacob Palmes är $2\frac{1}{2}$, medan de 181

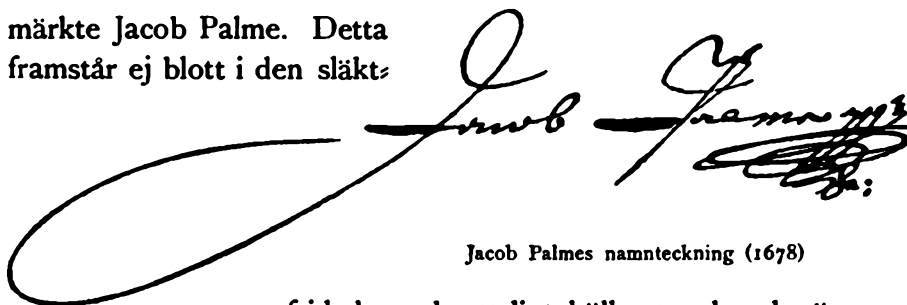
* Gafvelstycket till denna stol, i hvilken sannolikt redan Marne Loch hade sin plats, finnes bevaradt, numera upprest mot kyrkans södra mur. Ornamentik från denna gafvel ligger till grund för slutvignetten till detta kapitel.

borgarnes sammanlagda tal är 122 och medeltalet alltså nästan precis $\frac{2}{3}$. Samma skillingtal som Jacob Palme har ingen, och öfver honom stå nu endast sex borgare, nämligen Niels Haagensøn med talet 4, Ifver Laursøn och Jens Torsøn med talet $3\frac{1}{2}$ samt Peter Segudsøn, Sifver Koefoed och Lauritz Pedersøn Weibøll med talet 3¹. Endast med en sådan ekonomisk grundval var det möjligt att utöfva de offentliga värf, som kommo Jacob Palme till del. Som kyrkvärd fick han vidkännas så stora personliga utgifter och uppoffringar, att han år 1675 på grund häraf anhöll få sitt skillingtal nedsatt från 3 till $2\frac{1}{2}$, hvilket af magistraten beviljades³. Denna förmögenhet, högt värderad inom borgarnes stånd, bidrog ock i ej oväsentlig grad att gifva Jacob Palme den hedrade och ledande ställning, han intog i Ystad.

Med hela sin och Inger Koefoeds vidsträckta släkt höll Jacob Palme frid och vänskap. Sådan släktfrid var på denna tid ytterst sällsynt. Blott en gång stördes friden; det var, när den hetsige brorsonen Palme Simonsson i sin första, stormiga ungdom för förmynderskapets skull reste strid emot sin farbror. Sedan striden snart nog bilagts, lärde de två fränderna värdera hvarandra och blefvo goda vänner³. Detta förmynderskap var icke det enda, Jacob Palme hade under sin hand. Sedan systerdottern Pernilla Söffrensdotter aflidit år 1672, fick han öfvertaga det förmynderskap för hennes systrar Marna och Karna, som dittills innehafts af hennes man Enevold Dahl⁴. Tre år senare, efter fränden Palme Kopsetters död, fick han öfvertaga det förmynderskap, denne innehafte för sin broder Hans Kopsetters barn⁵. Ytterligare ett förmynderskap pålades Jacob Palme, ehuru han aldrig kom att tillträda detsamma. Rådmannen Hans Graa aflod år 1676 och efterlämnade

(se Släktafla 6) sex barn, af hvilka en dotter var änka efter Jacob Palmes motståndare i skolstriden Anders Jacobsøn. På grund af ganska aflägsen släktskap — en syster och två kusiner till Hans Graa voro gifta med hvar sin af tre bröder Koefoed, som voro hustru Ingers kusiner — förordnades Jacob Palme till förmyndare för dottern Anna. Genom en inlaga till magistraten (Bilaga 7) sökte han i april 1678 befrielse från detta besvär¹. Mindre än två månader därefter hade han för alltid lämnat Ystad.

Ett fridsamt sinne utmärkte Jacob Palme. Detta framstår ej blott i den släkt-

Jacob Palmes namnteckning (1678)

frid, han obrottsligt höll, utan kanske än mer i de strider, som genom hans offentliga värf föllo på hans lott. Han uppträdde här alltid med stor måttfullhet och försiktighet. Samtidigt var han dock, såsom vi sett, en kraftigt verksam man. Rastlös arbetsamhet tycker man sig från början till slutet skönja som ett af hans utmärkande drag. Dock synes hans hälsa icke varit stark; måhända bröts den äfven af de svåra bekymmer, som vållades honom genom arbetet för skola och kyrka. Kort före sin landsflykt klagade han, oaktadt han ännu ej fyllt femtio år, att hans krafter voro brutna af sjuklighet och ålder². Dåligt eller nedstämdt lynne synes eljest icke hafva utmärkt honom. Fastmera framlyser, såsom vi sett, någon gång i hans uttalanden den robusta humor,

ej sällan parad med en bred ironi, som präglade tidehvarvet. Följande tilldragelse synes rätt väl spegla denna sida af hans lynne. År 1670 stämde Carsten Hermandsøn och Hans Jensøn inför bytinget ett flertal personer, bland dem Jacob Palme, för skuld till ett sterbhus. Han infann sig icke och sände ej heller ombud. När saken kom före på tinget, befanns det, att han nöjt sig med att på själfva stämningen skriva följande ord:

»Denne seddell haffr Madts Bads ladet mig see, meness ved iche, om det ehr en steffnings seddell eller iche, efftersom ieg men, at den finheed maatte vere hoes Carsten Hermandssen och Hanss Jenssen, at di først maattet ladet mig derom anmoedhe, om dee haffr mig nogedt at kreffwe».

Äfven de andra instämde förklarade, att de aldrig förut blifvit krädda för denna skuld. För Jacob Palme kändes det dock alltför kränkande att blifva dragen inför bytinget för en sådan sak! Han uttalade, med en ironisk artighet mot kärändena, sitt tvifvelsmål på stämningens karakter af stämning. Skämtet hade tydligen framgång, ty saken hördes aldrig vidare af¹.

En man i Jacob Palmes ställning kunde tillåta sig ett skämt inför själfva rätten. Från en sådan mans sida sågs ej dylikt med oblida ögon. Allt, som är känt om Jacob Palme under hans fulla mannaålder, bär vittne om den stora och odelade aktning, som kom honom till del från alla håll, alltifrån landshöfdingen till Ystads borgerskap. Själfva magistraten gaf honom midt under den skarpaste stridens tid bevis på förtroende. Mot plats i denna magistrat tenderade också alltmer hans bana. Om han själf hyst sådan förhoppning, veta vi icke. Säkert är blott, att han hoppats få gråna i frid och dö och sofva sin sista sömn inom fädernestadens vallar.

Föga kunde han ana, att hans barndomsminnen från Gustaf Horns röda fastlagssöndag skulle förvandlas till en ny verklighet i ett än hårdare öde och att han själf skulle sändas att dö i landsflyktens ensamhet och armod. Om den storm, som vållade detta, skall nu till sist förtäljas.

DEN 22 juli 1674 hördes plötsligt Vårfrukyrkans stora Knuts-klocka sända sin mäktiga klang ut öfver Ystad, kallande borgarne till brådskande och viktig öfverläggning. Det var det första allvarliga budet om det nya kriget — det krig, som för alltid skulle afgöra Skånes öde. Väl hade staden tidigare haft känning af trupptransporterna till Pommern, men denna dag förnams det stundande krigets närhet för första gången i allt sitt bistra allvar. Ett landshöfdingens bref hade kommit med befallning om hopbringande inom staden af ansenliga förråd af öl och spannmål. Det var härom klockklangens bar bud. Borgerskapets svar på detta första budskap var, att ingen af de förnäma kom tillstädes. Landshöfdingebrefvets innehåll hade alltså blifvit känt på förhand. Endast några få af de allra ringaste borgarne, som intet ägde att förlora, samlades på rådstufvan. För dem upplästes landshöfdingens bref. Sedan de svarat, att de ej ägde någon spannmål, utan själfva köpte »deris brø i skillingtal», gjorde magistraten en längd öfver det förnäma borgerskapet, dock borgmästare och råd, som voro fria från alla kontributioner, undantagna. På aderton borgare fördelades 75 tunnor råg, 120 tunnor korn och 206 tunnor öl, siffror som dock rätt snart betydligt ökades. På Jacob Palmes och Palme Simonssons del kom ingen spannmål, endast öl, för den förre 20, för den senare 10 tunnor.

Det, som denna dag hände, var endast en ringa början till hvad som snart följde i allt raskare takt. Sedan på hösten kriget med Brandenburg börjat, blef Ystad en af de stora utskेppningsorterna för trupper och förråd. Närmaste följden häraf för staden var inkvarteringar, som blefvo tyngre och mer långvariga, ju längre det led. I mån af durchmarschernas och inkvarteringarnas storlek ökades äfven utskrifningen af öl, bröd och spannmål.

Den 4 maj 1675 kom från landsbokhållaren Isac Stiren, som under landshöfdingens vistelse i Stockholm skötte dennes tjänst, till Ystad ett bref om sextio ryttares ankomst och inkvartering. Dagen därpå, då borgerskapet var kalladt till rådstufvan för att öfverlägga härom och för näst sista gången såg Simon Jacobsøn i Ystads borgmästarestol, beslöt man att till landsbokhållaren sända en borgare med skriftlig och muntlig begäran om förskoning eller lindring. Till uppdraget valdes Jacob Palme. Han afreste genast och var redan den 10 maj tillbaka. Svaret var föga gunstigt; det innehöll blott en uppmaning om väntan till landshöfdingens snara återkomst.

Men landshöfdingen kom åter från Stockholm med helt annat budskap än Ystads borgare hoppats. Inkvarteringar och durchmarscher ökades. Båtsmän utskrefvos. Brandenburgska kaperier och Hollands krigsförklaring lamslogo handeln. Sedan på hösten Danmark börjat kriget, befalldes borgerskapet anlägga tranchéer och andra fästningsverk kring staden. Allmän borgarbevapning infördes; befälet gafs åt Ifver Laursøn, och systematisk exercis begynte. Borgarne förbjödos gå till sjös ens på fiskefärder.

Mer än en gång klagade Jacob Palme öfver den börda, som föll på hans lott. Särskildt lades på honom tunga inkvarteringar, förklarligt nog, då han hade sitt hem anordnad för härbärgering

af resande gäster. Under början af året 1676 fick Jacob Palme hysa högste befälhafvaren öfver de trupper, som förlagts i Ystad, öfverstelöjtnanten Hagedorn. Kort därpå kom i samband med krigets bördor ett viktigt, ehuru besvärligt och kostsamt uppdrag Jacob Palme till del.

Den 13 mars 1676 upplästes för Ystads borgare ett bref af den nye generalguvernören Fabian von Fersen med konungens kallelse till en landtdag i Malmö den 20 mars för att förhandla om Skånes försvar. Den 17 mars voro ombud af hela borgerskapet samlade på rådstufvan för att meddela magistraten, att borgerskapet enhälligt beslutit utse Jacob Palme till stadens landtdagsman. Af magistraten utsågs Oluf Carlsson, och de två gamla motståndarne begåfvo sig genast på väg. Landtdagen blef helt kort. Bland dess resultat för Ystad var, att magistratens ledamöter skulle bära en del af inkvarteringsbördan och att borgarne genom en vald ombudsman skulle få deltaga i denna bördas fördelning. Äfven beviljades på denna landtdag särskilda skatter till Skånes försvar. En enda sådan skatt hann i Ystad i april uppbäras, innan staden undandrog den svenska statsmaktens hägnande, men tunga hand.

När man ser, huru borgerskapet syntes besjäladt af en enda samfälld önskan att slippa så lindrigt som möjligt undan krigets bördor, kan detta mycket väl förklaras ur allmänt mänskliga känslor och egenskaper. Men när man ser, hur alla de förnäma borgarne, när krigets klocka första gången ljöd, lugnt sutto kvar i sina hus i stället för att följa klangens maning, söker man en djupare orsak och finner då förvisso rätta grunden i deras danska sinnelag. Detta sinnelag blef snart ställt på sitt afgörande prof, sedan danskarne eröfrat Ystad¹.

Den 27 juni 1676 fylldes hafvet utanför Ystad af segel. Det var den dansk-holländska flottan under holländske amiralen Cornelius Tromp. En våldsam rörelse uppstod i staden. Den fåtaliga svenska styrkan tågade i hast bort, och allt, hvad svenskt hette, lämnade Ystad. Olaus Harman och Oluf Carlsson flydde äfven. Ingen hann medtaga något nämnvärdt af sitt gods, ty redan samma dag stego danska trupper i land, och dagen därpå stod amiral Tromp på Ystads rådstufva, dit allt stadens borgerskap kallats och dit de, som tredskade, tvungos med hot. Här kräfde Tromp ögonblicklig trohetsed af alla och enhvar till konungen af Danmark. De, som vägrade, skulle slås i kedjor och järn och föras till Danmark med hustrur och barn, deras hus skulle sättas i brand och deras gods ges till sköfving. Så ljödo amiralens ord, skräckinjakande äfven för dem, som eljest gärna gifvit den kräfda eden. Till borgmästare utsåg Tromp samma dag Lauritz Koefoed och byfogden Mattias Frijs: till ytterligare rådman utnämnde han något senare Lauritz Pedersøn Weibøll och till byfogde byskrifvaren Jens Jacobsøn (junior). Sedan alla trädt fram och aflagt eden, fordrade Tromp under strängt hot utlämnande af allt svenskt gods, kräfde skatt af öl och bröd samt gaf order om borgerskapets medverkan till forceradt arbete på stadens befästningsverk*.

Nu fruktade man i Ystad brand och plundring. För att om möjligt undgå detta öde tillgrep man det yppersta medel, tiden kände, nämligen mutor eller, såsom ordet lydde, discretioner. I all hast insamlades bland det förnäma borgerskapet 210 daler silfvermynt i reda pengar — Jacob Palme lämnade något mer än 7 daler —

* Den ännu bevarade karta, Tromp i juni 1676 lät uppgöra öfver Ystad, finnes afbildad i slutvignetten till kap. »Staden och hafvet», sid. 79.

och beloppet fördelades mellan Tromps sekreterare Hubert Crantz och befälhafvaren öfver de landsatta trupperna, danske majoren Bernhard Valentin Lützow. För att ersätta den försträckning, dessa borgare gjort, utskrefs genast en skatt, hvars ändamål officiellt angafs med orden »stadssens nøtte och tarff», men som sedan på folkets läppar gick under namn af trumf-skatten (Tromps skatt). Väl undgick staden genom denna välbetänkta åtgärd sköfling och plundring, men dess öde under den följande tiden blef hårdt nog ändå. Dag och natt fingo invånarne arbeta på befästningsverken; för flottan rekvirerade Tromp proviant af öl och bröd, för sitt eget kök »kallkonsche høns» och andra läckerheter; danska trupper in-kvarterades i staden.

Om det stannat blott vid detta danska välde, så hade bördorna, hur tungt de tryckte, dock varit möjliga att bära. Det råder knappast något tvifvel därom, att Ystads borgare i all den nöd och vånda, det danska väldet bragte, dock till en början närde en liflig önskan, en innerlig förhoppning, att detta välde måtte bestå, Skåne genom detta krigs skiften åter blifva danskt och de aderton svenska åren försvinna som en dröm, en saga att förtälja för kommande släktled. Att det svenska väldet i Skåne alltjämt var en lefvande verklighet, fingo dock Ystads borgare snart pröfva. Allt efter som detta egendomliga krig fortgick med växlande frammarscher och återtag öfver Skånes slätter, växlade också de två härarnas möjlighet att nå Ystad. Den här, som nådde staden med tillräckligt stark hand, begagnade genast denna makt till hänsynslöst utpressande af penningar och varor. Ystads historia från juni 1676 till juni 1678 är historien om växlande danskt och svenskt välde, hvarunder staden pressades till det yttersta genom dryga skatter till tvenne

herrar. Det hände, att ena dagen Tromp från sin flotta gaf order på Ystads rådstufva med makt bakom orden, medan dagen därpå Fabian von Fersens bud kräfdde af borgarne lika ovillkorlig lydnad. Efter slaget vid Lund vågade Olaus Harman återkomma, dock endast för att utskrifva hårda skatter och efter några månader åter lämna staden. Ju längre kriget led, kräfvande städse ökadth håll, ju mera härarnas ledare, måhända å båda sidor, dock säkert å den danska, började tvifla på möjligheten af en seger med Skånes slutgiltiga besittning som segerpris, desto mer hänsynslöst nyttjades från båda sidor hvarje möjlighet att pressa det yttersta ut af Ystads borgerskap. Mänskligt var, att under dessa skiftens ökade hårdhet så småningom en djup förtviflan fyllde sinnena i staden¹.

För Jacob Palme, som förnämligast dref handel öfver hafven, måste detta krig förstöra en god del af den näring, som frodats i fredens hägn. Alldeles lamslagen blef denna handel icke. Väl veta vi sålunda, att Jacob Palme ännu i oktober 1677 fick in en betydlig saltlast på en lybeckares fartyg; dock utgjorde heltvisst hans närings särskilda läggning förklaringen därtill, att hans kontributioner i spannmål städse voro påfallande små. Så snart det gällde malt eller öl, stod han däremot bland de allra främsta, och mer än en gång fick han släppa till häst och vagn för provianttransporter till aflägsna läger².

Ju längre det led i detta blodiga och för Skåne förödande krig, desto mer uppenbart blef det för Christian V och de styrande i Danmark, att Skåne var för alltid förloradt. Den systematiska förstöring af de skånska landskapen, som då begynte, kommer alltid att höra till det mörkaste, dessa landskaps och de svensk-danska förbindelsernas historia känner. På våren 1678 inträdde på allvar detta

skede af skånska kriget. När danska flottan under Niels Juels befäl då utlopp, förde den med sig konungens order af den 28 maj att härja och sköfla längs Skånes och Blekinges kuster. Invånarne skola plundras och utarmas, alla hästar skjutas, alla förråd förstöras, all boskap och alla krigsdugliga män bortföras, så mycket som skeppen kunna rymma — detta var Christian V:s order till Niels Juel. Flottans mål var då närmast Carlshamn, där fyra svenska krigsskepp sades ligga.

Tidigt i dagningen den 4 juni 1678 hade Niels Juel hunnit till Ystads redd, där flottan kastade ankar. Genom ilbud öfver land mottog han här af konungen ändrade order. Färden till Blekinge skulle uppskjutas och Ystad i stället förstöras. Christian V:s befallning härom lydde i all sin innehållsdigra korthet så:

»Du hast auch den commendirenden Officirer, welcher den Landgang werckstellig machet, zu beordren, dass er Ydsted und da umbliegende contrée gäntzlich ruinire».

Nu var Ystads öde afgjordt. Nu följde »den stora plundringen», som afskar banden mellan Ystad och Danmark med samma makt, som Gustaf Horns härjning trettiofyra år tidigare haft att binda dessa band fasta. Nu blef ej endast en blomstrande stad förödd och plundrad långt öfver det bittraste armods gräns, utan människornas hjärtan, som dock så länge och så segt hållit fast vid det danska, sargades sönder och förblödde. Ställda inför ett obönhörligt öde, drefvos de redan hårdt provvade i sina handlingar fram af den stora förtviflan, som säkrare än något annat uppenbarar det innersta i människohjärtat.

När Niels Juel mottagit sin konungs befallning, gaf han genast order till öfversten Egidius Christoffer Lützwow om stadens förstöring.

Sist i ordern skref han med makaber humor, att på proviant behöfde man ej tänka, enär folket nog skulle skaffa sig föda själf. Så sattes trupperna i land och släpptes lösa längs stadens gator.

I två dagar och en natt, från den 4 juni på morgonen till den 5 juni klockan sex på kvällen, pågick Ystads förstöring. Från gård till gård, längs alla stadens gator, drogo hopar af soldater fram, förstärkta af snapphanar, som strömmat till. Allt dyrbart husgeråd, som kunde bäras, fördes till de vid stranden väntande båtarna, men guld och silfver, som rymdes i egna fickor, gömdes där. Det, som ej kunde tagas, höggs sönder i bitar eller lades upp till väldiga högar på gårdar och gator, och snart flammade bål vid bål mot skyn. I borgarnes stufvor höllos larmande gästabud, där drucko vilda kämpar det bästa ölet och vinet, där skändades hustrur och döttrar. Slagsmål uppstodo om det bästa bytet, och de enda af dessa soldater, som stupade vid Ystads plundring, voro några, som stuckos ned af kamrater vid kamp om rofvet. Eld sattes på den dyrbara skeppsbron, som i grund förstördes. Här och hvar fattades äfven en gård af bålens eld eller sattes i brand, och ett hotfullt budskap ljöd från man till man, att innan fienden drog bort, skulle hela staden brännas ned i grunden. Så skedde icke, men många gårdar brändes, och vid stadens plundring följdes danske kungens order: allt förstördes. Niels Juel kunde rapportera: »iche meget er bleffuen tilbage».

I sin högsta nöd skyndade några borgare med sina dyrbaraste ägodelar ned till de danska båtarna vid stranden. Hvad som dref dem, hafva de icke förtalt oss. Helt säkert var det den största mänskliga förtviflan inför hemmens plundring och sköfling och hotet om deras jämnande med marken. Några voro hotade till lifvet,

så Sifver Koefoed, som af en mordisk snapphane jagades i blotta träskorna längs stadens gator och som nådde båtarna ensam och med tomma händer. De flesta hunno dock dit förflytta nästan allt sitt dyrbaraste bohag. Detta visar, att de icke tänkte återvända. I landsflykt ville de gå, tillbaka till detta Danmark, som de fordom tillhört. Är det för djärft att mena, att de väl drefvos ned till strandens båtar af stundens nöd och fasa, men att de äfven drogos dit af banden, som bundit dem i sekler vid det danska riket och som än ej brustit? Var ej den kraft, som ledde deras steg, innerst densamma, som under tjugoårigt främlingsvälde hållit dem uppe i hopp om bättre tid, som aldrig kom? Så vill man gärna mena, när man ser, att de, som flydde, alla hörde till de borgare i Ystad, som i dittills genomlupna skiften stått starkast fast vid Danmark och det danska.

Främst bland dem, som flydde till de danska båtarna vid Ystads strand, var Jacob Palme med hustru och söner. Så voro där borgarne och handelsmännen Sifver Koefoed, Peder Gode och Oluf Kierteminde, de två senare med hustrur och barn. Så voro där ett par af det ringare borgerskapet. Slutligen var där Ingeborg Jacobsdaatter, Hans Resens änka. Hon förde intet med sig, ty allt, hvad hon ägde, blef vid plundringens början röfvadt och brändt.

I båtarna fördes dessa män och kvinnor ut till ett af de danska örlogsskeppen. Där fingo de vänta, tills plundringen var öfverstånden och danska flottan lättade ankar. Så fördes de bort öfver hafvet från sin rykande, sköflade, förödda stad¹.

Om Jacob Palmes öden efter flykten från Ystad är föga att förtälja. Från Köge, dit han förts af örlogsskeppet, begaf han sig med hustru Inger och sönerna till Köpenhamn. De hårda öden, han genomgått, hade brutit hans krafter, och redan följande år, i

september 1679, afled han i den danska hufvudstaden. Innan han dog, hade han upplefvat freden, som för all framtid band Skåne vid Sverige, och hade uttalat en önskan att föras till den sista hvilan i sin hemstads jord. Hos sina fäder ville han sofva den sista sömnen, och han ville förvisso än i döden visa, att han i lifvet varit en ärlig man, som icke för brotts skull öfvergifvit Ystad. Till konungen måste Inger Koefoed rikta en ansökan härom. Den bifölls. Sönerna lämnade hon då i Köpenhamn, där de blifvit satta i stadens lärda skola. Ensam seglade hon sin makes lik jämte allt, hvad hon ägde, till Ystad. Den 30 september blef Jacob Palme begrafven på Vårfrukyrkans kyrkogård med all den prakt och heder, som tillkom en af de främste bland Ystads borgerskap¹. Så fick han dock hvila till sist i sitt skånska hemlands, i sin hemstads jord. Så fick han genom sin sista färd betygadt, att han oförvanskadt intill slutet burit det, som bland borgare skattades högst: ett ärligt namn.

INGER KOEFOED stannade efter sin makes död kvar i Ystad. Under ett nära tjugoorigt änkestånd fick hon här upplefva den tid, då Skåne allt fastare bands vid Sverige. Hon fortsatte, som seden var, en del af Jacob Palmes näring och lefde aktad som en af de främsta bland borgerskor i Ystad.

Många bekymmer uppstodo till följd af Jacob Palmes bråd-
störtade flykt från staden. Hufvudgården befanns orörd; blott ett större parti salt, som funnits kvar efter den stora plundringen, hade af svenska kronan konfiskerats². Åtskilliga skatter voro obetalda. De efterskänktes med den uttryckliga motivering, att Jacob Palme utan den ringaste ersättning gjort åtskilliga resor för staden³. Ej heller voro kyrkräkenskaperna för år 1675 afslutade; det hade

Tromps infall omöjliggjort. Dessa räkenskaper avslutades nu af Inger Koefoed och inlämnades af henne till de revisorer, som först nu tillsattes. Revisionen slutade med en afsevärd skuld till kyrkan, som blef gäldad på det då sedvanliga vis, att Inger Koefoed å beloppet utfärdade ett skuldebref med panträtt i hennes hufvudgård¹.

Bland de åtgärder, som vidtogos för att bringa staden på fötter igen efter krigets långvariga lidanden och Niels Juels stora plundring, var äfven upprättandet af ett bryggarelag. Detta hade länge, på grund af allt intrång från främmande, varit ett önskemål bland de större bryggarne i staden. Ett kort efter nordiska sjuårskrigets slut gjordt försök att få ett sådant lag till stånd, hade som nämnt misslyckats på grund af motstånd från flertalet borgare, vana att sedan urminnes tid fritt brygga och skänka ut. Inför hotande af folkning och för att locka åter till staden alla dem, som under kriget flytt åt skilda håll, skred man nu åter till att gifva bryggarenäringen detta kraftiga stöd. Efter åtskilliga förberedelser var på nyåret 1681 allt färdigt, och den 12 februari instiftades laget högtidligt på rådstufvan. Tretton borgare och fyra borgerskor inträdde såsom ledamöter. Främst bland borgarne märkes Olaus Harman och i öfrigt Sifver Koefoed och Palme Simonsson. Af borgerskorna hörde trenne till de allra förnämsta i staden, nämligen Elne Niels Haagens, Inger Jacob Palmes och Inger Hans Rings².

Inger Koefoed fortsatte alltså Jacob Palmes bryggarnäring. Likt alla bryggare höll hon jämväl krog i stuen; hon har själf i en bevarad skrift berättat härom (Bilaga 9). Sannolikt är, att hon alltjämt mottog resande främlingar i den stora gården, som heltvisst var alltför stor för henne under änkeståndet. Att hon fortsatt äfven makens handel, är med visshet känt. Till en början var det ingen

ringa näring, Inger Koefoed dref; under bryggarlagets första tid stod hon i rörelsens omfattning främst bland bryggerskor och framför de flesta äfven af bryggarne i staden. Under senare år blef dock rörelsen mindre, och sannolikt är, att Inger Koefoeds handel under änkeståndet aldrig varit stor¹.

Alldeles ensam med sitt tjänstefolk bodde icke Inger Koefoed i den stora gården. Rasmus Harboe hade i sitt äktenskap med Marne Pedersdaatter, Jacob Palmes halvesyster, dottern Margrete, men hustrun var nu död och Rasmus Harboe omgift. När Inger Koefoed återkom från Köpenhamn, upptog hon den moderlösa flickan som eget barn och hade henne hos sig i sitt hem i Ystad². Äfven sonen Per bodde heltvisst i början hos sin moder, sedan han afbrutit sin studiebana och återgått till fädrens näring i Ystad. Sedan han gift sig med en styfdotter till Inger Koefoeds kusin Anne Hermansdaatter Krudmeyer, flyttade han väl in i egen gård, men för sin åldriga moder var han alltjämt ett godt stöd³. Hans förtidiga död var för Inger Koefoed ett hårdt slag. Äfven sonen Simon fick hon heltvisst ofta se, sedan han, något senare än brodern, flyttat åter till Skåne. Under studieåren i Lund var resan till Ystad lätt. När han sökte Öfraby pastorat, var närheten till modern och fädernestaden helt säkert en drifvande kraft. Sedan han i stället fått Östra Sallerups gäll, var den fyramila vägen dit ej längre än att han stundom där mottog besök af modern⁴. I öfrigt lefde Inger Koefoed i nära umgänge och vänskap med sina många fränder bland Ystads borgerskap. I sin stol i kyrkan (n:r 44) stod hon hvar söndag tillsammans med Anne Haagensdaatter, Palme Simonssons hustru, samt Jacob Palmes systerdotter Marna, gift med Christoffer Dahl⁵. I särdeles god vänskap stod Inger Koefoed med

sonen Pers hustru Brita Watz, äfven sedan denna blifvit änka och omgift med handelsmannen Morten Jensson¹.

Inger Koefoeds ekonomiska ställning under änkeståndet synes varit tämligen god. Hon fick visserligen med hela staden lida under det betryck, som var en naturlig följd af Niels Juels plundring. Hon fick äfven pröfva de osäkra rättsförhållanden, som genom plundringens verkningar uppstodo. En prokurator vid namn Peter Lundell, en processmakare af sämsta slag, som i de osäkra rättsförhållandena fann sitt rätta element, dref under dessa år sitt spel i Ystad, och äfven Inger Koefoeds materiella välfärd var en tid af honom ganska starkt hotad.

Inger Koefoeds namnteckning (1685)

Mer än obehag synes han dock genom sina processer knappast hafva vållat henne. Frånsedt dessa processer, som för öfrigt voro afslutade före 1691 års utgång, synes Jacob Palmes änka hafva upplefvat ålderns dagar under lyckliga och lugna förhållanden².

Inger Koefoed dog i Ystad den 13 december 1698 och begrafns på S:ta Maria kyrkogård den 10 januari följande år. Gården, där hon bott i mer än fyrtio år, såldes af arfvingarna — sonen Simon samt Morten Jensson såsom förmyndare för Per Palms döttrar — till den sistnämndes svärson handelsmannen Gert Langwagen³.

PER PALME var omkring sexton år gammal, när han med brodern Simon följde föräldrarna på deras flykt från Ystad till Köpenhamn. Om huru de två sönerna här, äfven efter Inger Koe-

foeds återfärd till Ystad, drefvo studier först i Vor Frue skole, sedan vid Köpenhamns universitet skall berättas vid skildringen af brodern Simons lefnad. Det är möjligt, att båda sönerna af fadern varit bestämda för den prästerliga banan. Per Palme afbröt dock efter endast några månader sina studier vid universitetet. Redan i början af år 1682 finna vi honom i Ystad vid moderns sida såsom hennes hjälp och stöd¹. Att Inger Koefoeds behof af detta stöd varit en af de krafter, som drifvit äldste sonen att för alltid afbryta studiebanan, synes då rätt sannolikt.

I Ystad stannade Per Palme sin korta lefnad ut. Ätminstone emot dess slut, under 1680-talets sista och 1690-talets tidigaste år, kallade han sig icke Palme utan Palm. Att detta betydde en medveten försvenskning af namnet, står utom tvifvel. Om innebörden af en dylik namnförsvenskning, sådan denna innebörd framstår än djupare och mer betydelsefull, när det gäller en präst, skall förmälas vid skildringen af brodern Simons lefnad. Det är anmärkningsvärdt, att Per Palme i urkunder och handlingar från denna tid med stor konsekvens benämnes Palme; endast högst sällan ser man hans namn skrifvet Palm. Men när man ser, att han under sista delen af sitt lif, vid 25 till 30 års ålder, själf skrifver sig Palm och att det är i denna form hans barn låta namnet lefva kvar, torde man under hans myndiga år böra kalla honom Per Palm².

Under de första åren efter återkomsten till Ystad ägnade sig Per Palm hufvudsakligen åt modern, stod henne bi både i hennes näring och i de svårigheter, som voro en följd af plundringen och flykten. Så småningom började han dock alltmera drifva handel äfven på egen hand. Sannolikt fanns ingen skarpare gräns mellan hans och moderns näring, hvilket torde förklara, att han länge

underlät att söka burskap som borgare. I december 1685 mottog han en ganska skarp anmaning härom af magistraten, och i november 1687 vann han sitt burskap¹.

Om Per Palms handel äga vi icke någon närmare kunskap. Med hänsyn därtill, att såväl fadern som kusinen Palme Simonsson hörde till den kategori af handelsmän, som handlade med spannmål och salt samt bryggde öl, är det troligt, att äfven Per Palms näring var af detta slag². Vid denna tid började tobak komma i allmännare bruk i Skåne; vi veta, att Per Palm stod bland de främsta af dem, som införde denna högt skattade vara till staden³. Det är sannolikt, att han därjämte dref en tämligen stor boskapsafvel⁴.

Per Palm begynte tidigt vandra i sin faders fotspår genom utöfvandet af ofäntliga värf. I januari 1690 utsågs han till en af stadens åtta taxeringsmän för året⁵. Under senare delen af samma år erhöll han ett annat och mera betydelsefullt uppdrag. Till det systematiska försvenskningsarbete, som efter skånska kriget vidtogs i Skåne, hörde äfven rättegångsväsendets omdaning. I städerna innebar detta främst, att bytinget omdanades till kämnarsrätt med i hufvudsak samma funktioner. Denna förändring ägde i Ystad rum i början af år 1682. I den nya rätten presiderade en af rådmännen under namn af justitiekämner; till platsen utsågs byfogden eller, såsom han under svenska tiden börjat benämnas, stadsfogden Jens Jacobsøn. Så till vida var förändringen ringa. En större omdaning skedde därutinnan, att de många stockemännen ersattes med endast två bisittare, såsom de numera kallades⁶. Till bisittare i

Per Palms namnteckning
(1688)

kämmersrätten utsågs i november 1690 Per Palm, och han innehade denna befattning ända till sin död¹.

Per Palm hade vid denna tid hunnit blifva en ganska burgen borgare. I en i oktober 1690 upprättad skattelängd för de s. k. bakugnspenningarne, upptagande 163 namn, står Per Palm uppförd för 1 daler 16 öre. Samma skattebelopp tillkom 21 andra borgare, medan 20 namn stå uppförda för högre skattebelopp. I förhållande till andra stod alltså Per Palm ganska högt på förmögenhetsskalan, hvarvid dock ej bör glömmas, att hela nivån ännu var starkt sänkt genom det dråpslag mot stadens välstånd, den stora plundringen innebar².

Till en del var Per Palms välstånd grundadt genom ett förmöget gifte. Handeln samt förbindelsen med moderns ende broder och öfriga fränder medförde sannolikt täta resor till Malmö, och liksom fadern fann Per Palm här sin maka. I Malmö bodde vid denna tid en förmögen handelsman vid namn POFVEL WATZ eller WATZEN. Han var son af Landskrona-borgaren Willum Watzzen och förmodligen af skotsk släkt. Han hade i ett tidigare gifte två söner, Willum och Erhart, af hvilka den senare blef handelsman i Malmö, medan den förre återflyttade till faderns fädernestad Landskrona, samt en dotter, BIRGITA eller BRITA WATZ. På 1680-talet var Pofvel Watzzen omgift med Inger Koefoeds kusin Anne Krudmeyer, dotter till Malmö-borgmästaren Herman Krudmeyer; heltvisst var det denna frändskap som förde in Per Palm i det Watzenska hemmet. Sannolikt år 1687, då Brita Watz var omkring 19 år gammal, firade Per Palm sitt bröllop med henne i Pofvel Watzzens vackra hus, beläget vid hörnet af Södergatan och Stortorget i Malmö³.

Under Per Palms och Brita Watz' korta äktenskap föddes fyra barn, två söner och två döttrar. Äldst var sonen JACOB, född år 1688 och uppkallad efter farfadern; sedan följde de två döttrarna GÄSCHA och MARGARETA, födda 1689 och 1690; yngst var sonen PÅFVEL, uppkallad efter morfadern och född på våren 1692. De två sönerna dogo späda, den yngste några veckor efter fadern. Med honom utdog denna gren af Palmeska släkten på manssidan¹.

Om Per Palms hälsa varit klen, veta vi icke. Under kämnersrättens sammanträde den 28 juli 1692 nödgades han plötsligt »absentera sig», måhända hastigt insjuknad. Den 2 augusti var han visserligen närvarande i rätten en liten stund, men detta var sista gången. Han afled i Ystad den 12 augusti 1692 och begrofs på S:ta Maria kyrkogård².

BRITA WATZ var vid Per Palms död endast 24 år gammal, hon satt i ett förmöget bo, till ej ringa del ärfdt från hennes fader, och hon hade tvenne späda döttrar. Det låg i sakens natur, att hon skulle ingå nytt gifte. Några månader före Per Palms död hade förnäme handelsmannen MORTEN JENSSON (DAHL), en son af rådmannen Jens Jacobsøn (senior), förlorat sin hustru. Han friade till Brita Watz, i december 1694 hölls deras jaöl, såsom trolofningsfesten vid denna tid i Ystad vanligen benämndes, och i september 1695 firade de sitt bröllop. Morten Jensson, som var sin tids störste kramhandlare i Ystad, blef med tiden rådman och afled år 1709. Nu satt Brita Watz änka i fyra år, men gifte sig år 1713, då hon var omkring 45 år gammal, för tredje gången, nu med handelsmannen i Ystad JOCHIM PETTER VOLCKMAN. Efter ett tioårigt äktenskap afled denne, och Brita Watz blef åter änka. Hon dog slutligen den 22 augusti 1735, fyratjotret år efter förste makens död³.

Af Per Palms döttrar blef den äldre, GÄSCHA PALM, vid sjutton års ålder i november 1706 gift med handelsmannen JACOB FROM, som då nyligen tillsammans med flera af sin släkt inflyttat från Simrishamn till Ystad, där han dref stor kramhandel och snart gjorde sig bemärkt bland borgerskapet. De hade i sitt äktenskap åtminstone tvenne barn. Efter några få år fanns dock ingen af denna familj kvar i lifvet: för 1712 års förhärjande pest föllo nämligen ej blott Jacob From och Gäscha Palm, utan äfven samtliga deras barn offer¹.

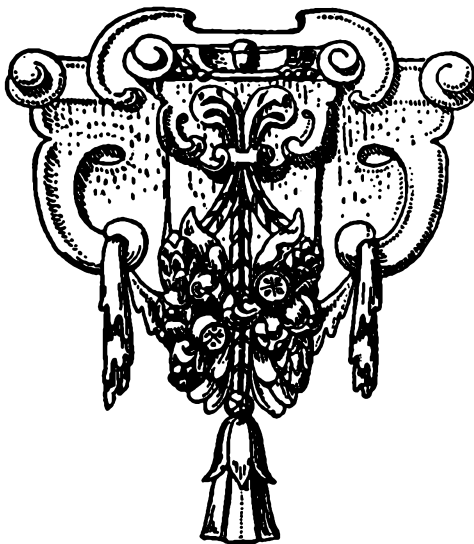
Margareta Palms namnteckning (1716)

En längre lefnad blef beskärd åt Per Palms yngre dotter, MARGARETA PALM. Hon blef redan vid nitton års ålder, i januari 1710, gift med en betydande man vid namn JACOB ANDERSSON. Denne, som börjat sin bana som tullbesökare i

Ystad, hade — till en början tvärt emot häftiga protester från borgerskapets sida — samtidigt med sin tullsyssla begynt drifva en alltmera omfattande handel. Slutligen lämnade han besökaretjänsten, vann burskap som handelsman och blef som sådan en af de främste i Ystad. Han hade tidigare varit gift och blef genom sina barn i första giftet stamfader för släkten Sylvan. Han var nu ej längre ung och afled redan på sommaren 1714. Längre satt ej Margareta Palm änka. Redan i juni 1716 firade hon sitt bröllop med kaptenen PETTER RIJBER, som dock inom ett år afled. Nu väntade Margareta Palm i åtta år. Först år 1725 ingick hon nytt gifte, denna gång med ryttmästaren EMANUEL CHRISTOFFER LYDENDAHL. Med denne lefde hon i Ystad i öfver fyrtio år, tills han år 1767 vid nära 88 års ålder afled. Hon öfverlefde äfven honom, bodde som änka

kvar i fädernestaden och dog där först i februari 1770, nära 80 år gammal och mer än ett halft århundrade efter förste makens död¹.

Innan den gamla kaptenskan fru Margareta dog, hade hon upplefvat, huru den siste Ystadborgaren af Palme-släkten lagts till hvila på sina fäders kyrkogård och huru släkten genom hennes faders yngre broder Simon Palm förvandlats till en vidt utgrenad prästsläkt. Tre led af dessa präster hann hon se verka i kyrkans tjänst; hon upplefde äfven, huru den yngste af dem återtog den namnform Palme, som hon förvisso mindes från sin farmors, Inger Koefoeds, dagar. Innan vi gå att skildra dessa prästers öden, vilja vi dröja något vid den gren af släkten, som längst lefde kvar i Ystad. Det var den gren, som utgick från stamfadern Palme Lyders äldste son, eller Simon Palmes släktgren.

SIMON PALMES SLÄKTGREN

OM SIMON PALME, äldste son af Palme Lyder och Marne Loch, veta vi ej mycket. Han föddes, såsom redan är nämndt, med stor sannolikhet i Ystad omkring år 1624 och erhöi i dopet namn efter sin morfader Simon Loch¹. På sommaren 1646 nämnes han första gången såsom drivvande handel; han utskeppade då från Ystad 19 hästar. Under de följande åren utvidgades hans handel alltmera, och ofta följde han själf med öfver hafven. Emot 1640-talets slut och under 1650-talets början framstår han såsom en af de mera betydande bland de handelsmän i Ystad, hvilka utskeppade hästar och spannmål². I sin ungdom bodde Simon Palme heltvisst hos styffadern i lybska huset eller snarare i Peder Christensøns omedelbart öster därom belägna hufvudgård. År 1647, troligtvis på sommaren, ingick han

emellertid äktenskap och inflyttade i samband därmed i egen hufvudgård, belägen på Stora Västergatans södra sida obetydligt väster om lybska huset — samma gård, som senare blef brodern Jacob Palmes hufvudgård¹.

Simon Palme hann under de få år, han verkade som handelsman i Ystad, blifva en icke blott burgen, utan sannolikt mycket förmögen man². Af borgerliga förtroendeuppdrag hann veterligen blott ett enda komma honom till del, i det att han på hösten 1652 valdes till stockeman vid bytinget³. Allt detta varslade om en god, kanske vacker framtid inom Ystads borgerskap. Hans bana afbröts dock i förtid. Under någon af de första månaderna af året 1654 afled Simon Palme, med stor sannolikhet i den pest, som då härjade i Ystad. Arfskiftet hölls samma år i maj månad⁴.

Med hvem Simon Palme var gift, är icke känt. Hans hustru afled före honom eller senast tillsammans med honom i 1654 års pest⁵. De hade i sitt äktenskap ett enda barn, som öfverlefde dem, nämligen en son, som föddes den 25 oktober 1649 och som i dopet erhöll namnet Palme efter sin farfader⁶. Från denne son utgick en stor gren af Palmeska släkten, inom hvilken dock, såsom redan visats, namnet Palme aldrig erhöll karakter af släktnamn. Själaf blef Palme Simonsson, såsom Simon Palmes son kallade sig, en af de främste och ledande bland Ystads borgerskap under de årtionden, som följde efter Jacob Palmes död.

EJ mindre än fyra förmyndare förordnades för PALME SIMONSSON, ett talande vittnesbörd om den betydande förmögenhet, Simon Palme efterlämnat. Dessa förmyndare voro styffadern Peter Christensøn, farbrodern Jacob Palme samt faderns tvenne svågar

rar Christen Blegensfar och Søffren Trelborg; af dessa afled dock den sistnämnde ganska snart, och äfven styfffadern dog, innan Palme Simonsson hunnit till myndig ålder. Hvilken af förmyndarne som närmast tog hand om den vid faderns död fyraårige gossen, är icke känt; mycket talar för, att det var Peder Christensøn, men måhända var det Jacob Palme. Om hans barndomstid äga vi i hvarje fall ingen kunskap¹.

Vid sannolikt föga mer än femton års ålder — månne i samband med Peder Christensøns död år 1665? — flyttade Palme Simonsson till eget »lossement». Han bytte bostad, måhända flera gånger, och bodde under sina sista omyndiga år, 1668—1669, i en gård vid Norregatan. Det är ej osannolikt, att han redan här höll krog. I hvarje fall blef denna hans bostad samlingsplatsen för en del unga män af lefnadslustigt och obändigt lynne, hvilka där lefde ett vildt lif. Själff synes Palme Simonsson varit ej blott värd, utan äfven ledande själ, hvilket allt kostade honom åtskilligt i ersättning för den förstörelse, som under samkvämen ägde rum i gården.

Samtidigt med att Palme Simonsson sålunda i sin tidiga ungdom visade en lidelsefull och otyglad natur, ådagalade han en betydande duglighet och begåfning. En god grund var lagd genom en synbarligen grundlig skolutbildning. Så snart han år 1669 begynt öfvertaga sitt fädernearf, begagnade han dess medel till öppnandet af en betydande handel och krogrörelse, näringar, som han alltifrån början synes skött med drift och förmåga.

Palme Simonssons namnteckning
(1680)

Afvecklandet af ett stort förmynderskap och öfvertagandet af ett stort arf var på denna tid ingen lätt sak. Den kvarlåtenskap, en handelsman som Simon Palme efterlämnade, bestod endast till en mindre del af penningar eller af varor, som kunde direkt omsättas i klingande mynt. Det mesta utgjordes af fast egendom af skilda slag, som lätt kunde undergå skiftande öden, samt af varor, som kräfde en alltså fortsatt handel. Och där verkligen kontanta penningar kunde åstadkommas, fanns ingen annan möjlighet att förränta dem än att placera dem hos enskilda mot säkerhet i gårdar och annat. Vi se därför alltid förmyndare endast långsamt och med svårighet kunna afveckla sina förmynderskap. För att se till, att allt gick rätt till, funnos särskilda ämbetsmän, de två s. k. öfverförmyndarne. En noggrann och i detalj gående uppsikt öfver arf och förmynderskap, under sträng personlig ansvarighet, var den enda, men viktiga funktion som i Ystad tillkom dessa ämbetsmän, ursprungligen afsedda äfven till andra värf.

För en man af Palme Simonssons lynne var det ej lätt att vänta, tills förmynderskapen hunnit på sedvanligt vis afvecklas. Han framträdde med kraf på ögonblicklig och kontant likvid. Detta var icke lätt för de två kvarlevande förmyndarne, Jacob Palme och Christen Blegensfar, i synnerhet icke för den sistnämnde, enär en god del af de honom anförtrodda arfmedlen placerats i en gård, som bytt ägare och som hvarken före eller efter ägarebytet befunnit sig i särdeles solventa händer. Därtill kom, att Palme Simonsson uppträdde på ett pockande och sårande sätt.

Till detta Palme Simonssons beteende bidrog i ej ringa grad, att han snart nog råkade i händerna på en af dessa sluga och mindre nogräknade sakförare, för hvilka just ett fall sådant som detta er

bjöd det yppersta verkningsfält. Prokuratorn i fråga hette Jens Örn och synes haft en betydande förfarenhet i sitt föga ansedda yrke. Han fann också snart verkliga brister icke så mycket i de två förmyndarnes som fastmera i såväl tidigare som då varande öfverförmyndares räkningar öfver Palme Simonssons arf. Jens Örn lyckades också drifva in den förmögne arfvingen i processer, som åtminstone hvad arfvet och förmynderskapen angår blefvo för dem gynnsamma. Dessa processer hade emellertid delvis äfven helt andra föremål.

Palme Simonsson ingick nämligen vid ej fyllda tjugo år äktenskap med ANNE HAAGENSDAATTER, som var född omkring år 1642 och alltså flera år äldre än han. Hon var dotter till Ystadborgaren HAAGEN PEDERSØN, som dött, när hon var barn. Haagen Pedersøns änka, DAARETTE GIERTSDAATTER FRØLINGHUS, lefde under mer än tjugo år efter makens död såsom en af Ystads mera framträdande borgerskor. I hemmet uppstod en allvarlig skism emellan modern och sonen JENS HAAGENSØN å ena sidan, dottern Anne å den andra. Visserligen synes den sistnämnda icke hafva behandlat sin åldriga moder med all tillbörlig vördnad, men hon tyckes å andra sidan i hemmet hafva lefvat under ganska olidliga förhållanden. Giftermälet med Palme Simonsson, med hvilken hon företer åtskilliga likheter i hetsigt och obändigt lynne, blef för henne en räddning. Emellertid gåfvo dessa förhållanden i förening med Daarette Giertsdaatters på gamla dagar iråkade ekonomiska obestånd anledning till allehanda tvister. Äfven i dessa drefs Palme Simonsson af Jens Örn till vidlyftiga processer.

Jens Örns intresse och förmåga sträckte sig ändå längre. Han lyckades leta upp gamla osäkra och tvifvelaktiga fordringar från

Simon Palmes tid och drog å Palme Simonssons vägnar äfven dessa inför bytinget. Under 1669 och följande år fanns icke i Ystad någon större processmakare än Palme Simonsson. Han skydde icke att stämma stadens mest förnäma och ansedda män inför rätten, ej heller att i sina inlagor behandla dem på ett föga vördnadsfullt sätt. Vanligen spårar man Jens Örn som en drifvande kraft, men man får äfven ett lifligt intryck af, att Palme Simonsson själf fann stort nöje i processerna. Han blef snart ansedd som en mycket bråkig ung man, ehuru äfven fruktad på grund af sin såväl inför rätten som i den borgerliga näringen på flerfaldigt sätt visade skicklighet och begåfning.

Så särdeles många år sysslade icke Palme Simonsson med detta processmakeri. Magistraten förordnade honom själf på hösten 1671 till förmyndare för en förmögen borgareson, heltvisst i afsikt att lära honom se förmynderskapets bekymmer äfven från motsatt sida. Framför allt erfor dock Palme Simonsson ganska snart, att de feta processerna ej sällan gáfvo magert resultat. Det öfversvallande ungdomsblodet började kanske också flyta något lugnare i hans ådror, ehuru han sin lefnad ut bibehöll ett hetsigt lynne.

Det är gifvet, att förhållandet mellan Palme Simonsson och Jacob Palme under dessa år ej var det allra bästa. Den förre synes hafva skrivit rent äreröriga ord emot farbrodern, och mer än en gång framlyser i den señares uttalanden en allvarlig sorg öfver brorsonens förlöpningar. Emellertid ledde, väsentligen tack vare Jacob Palmes lugn och besinningsfullhet, själfva de ekonomiska tvistefrågorna dem emellan ganska snart till förlikning och full öfvenskommelse. Denna ingicks högtidligen på rådstufvan den 19 oktober 1671. Att detta var en verklig förlikning, framgår ej blott

däraf, att Palme Simonsson inför rätten kallade Jacob Palme för sin »kiere fadherbrodher» och att de räckte hvarandra handen, utan ock däraf, att Palme Simonsson samma dag till farbrodern sålde sin fader Simon Palmes hufvudgård vid Stora Västergatan, i hvilken Jacob Palme, såsom redan är berättadt, alltsedan broderns död haft sitt hem. Från denna dag synes frid och vänskap hafva rådt mellan de två nära fränderna¹.

Det var också Palme Simonsson som kom att blifva Jacob Palmes egentlige efterträdare i Ystad, både som handelsman och i offentliga värf. Vi hafva sett, att den af Jacob Palmes tvenne söner, som ägnade sig åt fädrens yrke, hade goda förutsättningar att fortsätta faderns borgerliga gärning, men att en förtidig död afbröt hans lofvande bana. Nu blef det den något äldre kusinen Palme Simonsson, som framträdde såsom släktens främste man. Vål nådde han kanske aldrig fullt samma ställning som farbrodern Jacob Palme haft i staden, men han var dock på sin tid, under 1600-talets tvenne sista årtionden och intill den stora pestens år 1712, en af de ledande inom Ystads borgerskap.

Som handelsman gick Palme Simonsson i fädrens fotspår: han handlade med spannmål och salt samt bryggde öl och höll krog. Redan i sin tidiga ungdom framträdde han, som nämnt är, både som handelsman och än mer som krögare. Vid bryggarelagets inrättande efter skånska kriget var han en af de drifvande krafterna. Under detta krig voro hans kontributioner af malt och spannmål endast hälften af Jacob Palmes, men två årtionden senare innehade han inom spannmålshandeln en ledande ställning; när det då behöfde fastslås, hvilka spannmålspris som rådde, utsågs Palme Simonsson att jämte tre andra borgare afgöra saken. Alldeles sär-

skildt synes han hafva varit en stor tillverkare och försäljare af malt. Det är slutligen äfven känt, att han utskeppade hästar till Tyskland och att han till Ystad införde tobak¹.

Den duglighet, Palme Simonsson ådagalade i sin borgerliga näring, och den goda ekonomiska ställning, som härigenom så småningom uppstod, utgjorde tillsammans grundvalen för en lång följd af borgerliga förtroendeuppdrag. Åren 1678 och 1680 var Palme Simonsson en af de två mantalsskrifningsförrättarne för stadens västra del². År 1681 valdes han till en af de åtta taxeringsmännen, ett uppdrag, som förnyades flera gånger, så 1684, 1689, då Palme Simonsson var taxeringsmännens förman, såsom det numera på svenska hette, 1698, 1700, då han likaledes var förman, samt slutligen 1705³. Ett viktigare uppdrag kom honom till del år 1682, då han utsågs till stadskämner, ett ej minst efter all krigets oreda och förödelse bekymmersamt uppdrag, hvarifrån han på sin enträgna begäran efter ett år befriades. Detta var just den tid, då borgmästaren Oluf Carlsson begynte sitt besvärliga, men kraftiga och framgångsrika arbete att bringa staden på fötter igen. Med en sällspord energi och en mer än vanlig ekonomisk skarpblick och förmåga lyckades Oluf Carlsson under 1680-talets lopp återuppätta stadens, kyrkornas, skolans och hospitalets jordar och kapital, hvarefter alla grenar af enskildt och offentligt lif åter kunde blomstra och alla företag, som länge väntat på fullbordan, med kraft bedrifvas. Han förstod också att till allt detta arbete vinna dugliga och lämpliga medhjälpare. Bland de främsta kraf, som genast vid årtiondets början framstodo, var den af Niels Juel uppbrända stadsbryggans återuppbyggande. I de omfattande förberedelserna härtill blef Palme Simonsson som stadskämner i tillfälle att nedlägga åtskilligt

arbete¹. En större insats kom han dock att göra i det nu med kraft återupptagna arbetet på Vårfrukyrkans fullbordan. Han utsågs nämligen till kyrkvärd vid denna kyrka för åren 1686 och 1687. Just under dessa år pågick med den största kraft nydaningen af kyrkans ekonomi. Heltvisst var Oluf Carlsson den, som äfven om detta arbete inlade större förtjänst än någon annan, men Palme Simonsson var dock i egenskap af omedelbar ledare af kyrkans drätsel hans närmaste man och stod honom med kraft bi vid upprättandet af en ny »fundats» för kyrkan, vid indrifvandet af de medel och utnyttjandet af de förmåner, som beviljats, liksom äfven vid de organisatoriska förarbetena till byggnadsarbetets återupptagande. Detta kunde också äga rum kort efter det Palme Simonsson lämnat sitt kyrkvärdskap, och redan under loppet af år 1688 blef det vackra kyrktorn, som ännu kvarstår, färdigbyggdt, om än det dröjde långt in i nästa århundrade, förrän det i sin helhet blef kopparbeklädt och i öfrigt fick sin nuvarande yttre gestaltning. Utan tvifvel har Palme Simonsson gjort sig mycket förtjänt om detta torns tillkomst².

Nu nämnda uppdrag och tjänster voro ingalunda de enda, som kommo Palme Simonsson till del. Få borgare i staden torde varit betrodda med en sådan mängd olikartade sysslor som han. Från sedt revisorsskap för stadens räkenskaper och åtskilliga andra smärre förtroendeuppdrag³, mottog han flera uppdrag af den betydenhet, att de här förtjäna omnämnas. Längre tjänstgjorde han sålunda såsom en af stadens fyra brandmästare⁴, länge äfven såsom den ene af de två öfverköpmän, hvilka det ålåg att utöfva viss uppsikt öfver handeln, medling i köptvister och annat dylikt⁵. Då och då inkalades han såsom tillförordnad stockeman vid bytinget eller senare bisittare i kämnersrätten, någon gång t. o. m. såsom tillförordnad

rådman¹. När under 1700-talets första årtionde staden åter fick pröfva den tunga bördan af inkvarteringar, spelade Palme Simonsson i ordnandet af de svåra och grannliga förhållanden, som i samband därmed uppstodo, en ledande roll².

Alla de offentliga sysslor och uppdrag, som kommo Palme Simonsson till del, voro gifvetvis en följd äfven af den goda ekonomiska ställning, han alltmera förvärfvade. Redan år 1681 stod han högt öfver medeltalet. De skattskyldiga borgarnes antal var då 129 och det samlade skillingtalet $71 \frac{2}{3}$, alltså medeltalet föga mer än $\frac{1}{3}$, medan Palme Simonsson hade 1 till skillingtal³. Fullt likvärdigt jämförelsematerial finnes tyvärr icke från den tid, då Palme Simonsson heltvisst stod högst i välstånd, d. v. s. 1690-talet eller 1700-talets allra första år. Ej förrän år 1710 finna vi åter en längd öfver borgarnes skillingtal. Den visar, att de skattskyldiga borgarnes antal stigit till 206 och att deras sammanlagda skillingtal är $169 \frac{1}{6}$. Medeltalet ligger alltså ej oväsentligt under 1, medan Palme Simonssons tal höjts till $2 \frac{1}{3}$. Dock hafva tre andra samma skillingtal, och alltjämt stå tolf borgare högre än Palme Simonsson, hvilket med all sannolikhet vid en något tidigare tidpunkt icke varit fallet med ett lika stort antal⁴.

Hvar Palme Simonsson bodde under första året af sitt äktenskap, är icke känt. Redan år 1670 flyttade han emellertid in i sin afidne frände Peder Christensøns forna hufvudgård, som nämndt belägen omedelbart öster om lybska huset, alltså på Stora Västergatans södra sida strax vid dess utlopp ur torget. Denna gård hade Peder Christensøn som nämndt kort före sin död nödgats försälja, men köpeskillingen hade till större delen utgjorts af ett pantebref i samma gård; f. ö. visade sig köparen vara insolvent och afled några

år senare, hvarför köpet gick tillbaka. Gården tillföll då Peder Christensøns dotter och hennes man Rasmus Harboe. År 1670 upplåt denne gården åt Palme Simonsson, som först i femton års tid hade gården i hyra, men år 1686 köpte den af Rasmus Harboe. Alltifrån år 1670 och ända till sin död, i mer än fyratio års tid, bebodde Palme Simonsson denna gård¹. Förutom denna sin hufvuds gård hade han åtskilliga fastigheter af skilda slag. I Vårfrukyrkan ägde han en kort stol om allenast tvenne stånd; denna stol, n:r 25, sträckte sig från adelfolvvet, d. v. s. stora midtelgången i hufvudskeppet, till den sydvästra pelaren i kyrkans nybyggda del². Jordar hade han på vångarna och gårdar på skilda håll i staden³. En af dessa känna vi väl från Palmeska släktens tidigare öden. Det var lybska kompaniets gård.

Vi hafva sett, huru denna vackra och minnesrika gård, det lybska Schonensfarerskompaniets gård i Ystad, efter Peder Christensøns död år 1665 hyrdes ut åt hattstofferaren Jacob Popp, som därmed tillika blef Schonensfarerskompaniets ombud i staden. Denna befattning saknade dock numera hvarje betydelse. Det var nu så länge sedan lybeckarne gjort sin rätt till gården gällande, att Ystads borgerskap år 1668 hos konungen anhöll att få inrätta tullkammare i huset. Konungen biföll denna anhållan, men det hela ledde, måhända efter protest från Lybeck, icke till någon påföljd. Emellertid råkade Jacob Popp under 1670-talets lopp på fullständigt obestånd och afled år 1684 i det yttersta armod. Huset hade då fått förfalla, och någon hyra till Lybeck hade alltsedan år 1675 ej erlagts. Lybeckarne synas dock föga hafva bekymrat sig härom; det förefaller, som om de så småningom nästan glömt bort Ystadsgårdens existens. Under sina sista sjukliga år bodde Jacob Popp hos sin måg Enevold

Dahl — som i ett tidigare gifte varit Søffren Trelborgs måg — och upplät då lybska huset åt andra personer. Efter Jacob Poppes död tog Enevold Dahl i någon mån vård om huset; förmodligen genom hans försorg hyrdes det alltjämt ut, bl. a. en längre följd af år åt en gammal klockare vid namn Jöran Möring. Med allt detta synas lybeckarne icke hafva tagit den ringaste befattning. Emellertid hade dessa personer, som utan säker rättsgrund innehade och bebodde gården, intet intresse af dess vidmakthållande. Den fick år för år alltmera förfalla och syntes gå sin undergång till mötes.

Då ingrep Palme Simonsson. Han var ej blott närmaste granne, utan han kände äfven väl till, genom muntlig tradition och törhända genom bevarade familjepapper, att hans farfader bott i gården, att hans fader där var uppfödd och att faderns styffader haft den i hyra till sin död. Han tyckte synd om det gamla huset, som berättade om fädrens tid, och beslöt gripa in till dess räddning. Vid denna tid lefde i Lybeck en stor köpman vid namn Lütke Prael, som hade lifliga släkt- och handelsförbindelser med Skåne och ej minst med Ystad, där hans moder var omgift med en förnäm borgare och där han räknade vänskap och svågerskap med många, bland dem Palme Simonsson. Genom denne vän gjorde Palme Simonsson år 1696 en framställning till Schonenfarer-kompaniet om att få dess Ystad-gård upplåten åt sig; han ville gärna reparera det svårt förfallna huset, blott han finge bo där hyresfritt i tjugo år. Jöran Möring, som bebodde gården, ville dock ogärna lämna den och gjorde därför, sedan nu hyresfrågan ändtligen dragits inför rätter ägare, ett förmanligare anbud. Palme Simonsson blef då förargad och skref på våren 1697 till Lütke Prael ett bref (Bilaga 10), hvori han kallade den stackars klockaren för en »prackare», som, äfven om han bjöde

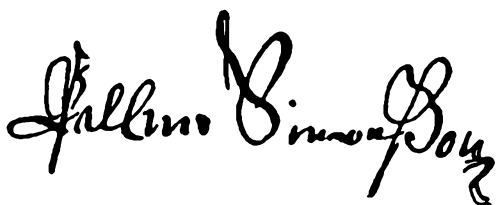
fem riksdalers hyra, blott skulle låta gården förfalla liksom hittills; sådana kunde man finna tio, så länge det fanns tak på huset. Själff bjöd Palme Simonsson nu två riksdaler specie i hyra, hvarjämte han förband sig att betala jordskylden i Ystad och att sätta huset i fullgodt skick. Förslaget antogs omedelbart, Jöran Möring fick flytta bort, och följande år uppgjordes mellan Schonenfarer-kompaniet och Palme Simonsson ett detaljeradt kontrakt, hvarigenom denne insattes i sina fäders ställe såsom hyresgäst och ombud. Villkoren voro i hufvudsak desamma som fordom; dock hette det nu, att om en lybeckare toge i anspråk sin rätt att bo i huset, skulle han betala skälig ersättning därför¹. Palme Simonsson höll ej blott öfverens-kommelsen om att väl reparera huset; han uppförde äfven på egen bekostnad en större magasinsbyggnad inne på gården².

Den samlade gård, Palme Simonsson på detta sätt kom att bebo, var stor och präktig. Själffva hufvudgården var väl knappast jämförlig med farbrodern Jacob Palmes, ej heller var dess inredning lika dyrbar, men det var dock ett rikt borgarehem med skulpterade ekkistor och gyllenlädersstolar, ett hem, där man åt på tenntallrikar och med silfverskedar³.

Här lefde Palme Simonsson med sin hustru Anne Haagensdaatter; hon styrde heltvisst detta stora hem i den kraftiga och liffulla anda, som synes hafva utmärkt henne såväl som honom. I hemmets skötsel hade hon hjälp af en stadsmö, såsom döttrar ur förnäma hem benämndes, när de togo tjänst hos andra. Denna stadsmö, Elsa Hermansdotter, var ett faders och moderlöst barn från Malmö, som från början upptagits i hemmet »för medhynek» och närmast betraktades såsom barn i huset⁴. Många egna barn hade Palme Simonsson och Anne Haagensdaatter icke i sitt äktenskap. Med visshet två,

måhända flera barn dogo såsom helt små¹. Yngste sonen, JACOB, född år 1682 och uppkallad efter farbrodern Jacob Palme, nådde visserligen sådan ålder, att han begynte gå i stadens latinska skola, men han afled redan vid nio års ålder år 1691². Enda kvarlevande barnet var då äldste sonen SIMON, född i mars 1675 och uppkallad efter farfadern Simon Palme³. Genom denne ende son kom dock denna gren af Palmeska släkten att lefva kvar i Ystad.

Om huru Palme Simonsson, i saknad af fäderne-släktnamn, sanno-

Palme Simonssons namnteckning (1704)

likt betraktade det gamla mödernena-mnet Loch såsom sitt enda och egentliga släkt-namn, är redan med en viss utförlighet berättadt. Sitt dopnamn Palme stafvade han alltid »Pallme», lade alltså aldrig bort den danskt lju-

dande slutbokstafven. På en annan punkt vidtog dock Palme Simons-son en heltvisst medveten försvenskning af sitt namn. I yngre år skref han nämligen alltid sitt fadersnamn i dess danska form »Simonssen», men under 1680- och 1690-talen öfvergick han så småningom till den svenska formen »Simonsson», hvilken han sedan konsekvent använde (se fotografier af hans namnteckning). I sitt skriftspråk sträfvade också Palme Simonsson medvetet, om än — liksom de flesta på hans tid i Skåne — trefvande och osäkert efter svenskhet. Huru danskt ännu språket var i hemmet, bland dessa som lefvat sin barndom under danska tiden, framgår dock tydligt af Anne Haagensdaatters mera omedelbart utslungade ord i den enda skrift (Bilaga 11), vi äga bevarad af hennes hand⁴.

Ett säreget öde fogade det så, att Palme Simonsson på sin ålderdom föll offer för en farsot af samma slag som den, hvilken skördat hans fader vid alltför unga år. Den svåra pest, som redan år 1710 öfverfördes till Sverige och då rasade i Stockholm, bröt under samma och följande år förhärjande mot söder. Redan år 1711 kräfde den svåra offer i norra Skåne, men först påföljande år nådde den Ystad. Hela södra Skåne blef år 1712 förödt af denna farsot, men svårast drabbades de två största städerna, Malmö och Ystad. Under årets lopp dogo i Ystad i pesten 600 personer, de flesta under månaderna juli till oktober. Under dessa månader uppgick antalet dödsfall om dagen stundom till 10 eller 15. Hvilka omgestaltningar af lifvet, pesten medförde, hvilken sannskyldig förödelse för staden, den innebar, kan icke med få ord förtäljas. För de enskilde kom den fruktansvärda dödens slag städse hastigt, på några få timmar eller högst dagar¹.

Anne Haagensdaatters namnteckning
(1712)

Den 6 augusti 1712, då pesten rasade som svårast, var Palme Simonsson såsom fadder bjuden till barndop hos handelsmannen Johan Kröger. Han befann sig här i en talrik krets af vänner och fränder, som sannolikt gjorde högtiden heder genom att hafva muntert tillsammans trots tidens hårdhet². Fem dagar senare var Palme Simonsson död i pesten. Sannolikt den 11 augusti 1712 föll han offer för dess slag. Han begrofs den 12 augusti på den nyinvigda pestkyrkogården utanför Västerport³.

Anne Haagensdaatter öfverlefde ej länge sin make. Sannolikt i november 1714 afled äfven hon, och den 23 af denna månad begrofs hon på S:ta Maria kyrkogård⁴.

Arfvet efter Palme Simonsson och Anne Haagensdaatter togs af deras barnbarn. Sonen Simon hade nämligen aflidit före dem.

Till arfvedelarna räknades icke lybska kompaniets hus. Väl ägde enligt kontraktet Palme Simonssons arfvingar företrädesrätt till gården, men däraf blef intet. Ingen hade längre någon känsla för den. Den lämnades åter vind för våg och fick förfalla, bortglömd i Lybeck och föga aktad i Ystad. Efter skiftande öden blef den vid 1720-talets slut af Schonenfarer-kompaniet såld till enskild man¹.

SIMON PALME var det namn, hvarmed Palme Simonssons och Anne Haagensdaatters äldste son under sin korta lefnad vanligen benämndes, alltså samma namn som burits af hans farfader, denna släktgrens stamfar. Stundom kallades han Simon Palmesson. Själaf skref han sig dock alltid Simon Palm, vidtog alltså samma försvenskning af tillnamnet som faderns kusiner Simon och Per Jacobssöner. Det torde alltså vara riktigast att här kalla honom så².

Efter en synbarligen grundlig skolutbildning ägnade sig Simon Palm åt fädrens yrke. Han handlade som de med spannmål och salt och höll förmodligen krog³. Sannolikt visade han duglighet i sin näring, hvilket i förening med släktens traditioner och en solid ekonomisk grund var orsak till, att han år 1698 betroddes med ett ansvarsfullt värf, i det att han trots sina unga år — han hade ej fyllt tjugotre år — utsågs till föreståndare för stadens latinska skola. Under tio års tid, till och med år 1707, innehade han denna befattning, nu ej längre så mödosam som på Jacob Palmes tid, men dock kräfvande mycken omtanke, ej minst sedan kriget kommit med nya bördor och bekymmer⁴. Detta var den enda viktigare offentliga befattning, Simon Palm under sin korta lefnad hann utöfva.

Simon Palm gifte sig vid mycket unga år. Han hade nämligen nyss fyllt nitton år, när han i april 1694 ingick ett af omständigheterna påskyndadt äktenskap med rådmannen och justitiekämneren Jens Jacobsøns (juniors) dotter ANNA MARGARETA JENSDOTTER, som var fem år äldre än han¹. Hvar han till en början bodde med henne, är ej känt. År 1696 köpte han en präktig gård vid Stora Östergatan och inredde där sitt hem². Här drabbades han af svåra olyckor — man kan icke säga alltjämt, ty såsom en olycka betraktades ingalunda det rätt ofta bland det förnäma borgerskapet förekommande fall, som påskyndat hans äktenskap. Första olyckan i gården vid Östergatan var, att hans hustru år 1700 vid endast trettio års ålder afled³. Detta var dock en olycka, som tiden tog på ett helt annat och lugnare sätt än vi göra. Redan påföljande år firade Simon Palm i lust och gamman sitt bröllop, denna gång i en prästgård, nämligen med prosten Eilert Barfoths i Glemminge dotter JUDITHA BARFOTH, ett af denne prosts tjugo barn och ett af de sexton i hans senare äktenskap med Ystadborgaren Ifver Larssons dotter Catharina⁴. Genom sin mormoder stammade alltså Simon Palms nya maka från Koefoedsläkten (se Släktafla 14). Längre fingo ej Simon Palm och Juditha Barfoth bo i lugn och ro i gården vid Östergatan. I denna gård fanns, liksom i Jacob Palmes och Palme Simonssons, en kölna eller malttorka, ett badstuguliknande hus, där malten torkades på stora lafvar. Dessa kölnor voro naturligtvis mycket eldfarliga. På kvällen den 29 oktober 1702 utbröt eld i Simon Palms kölna. Man lyckades visserligen begränsa dess framfart, men en god del ej blott af hans egen, utan äfven af borgmästaren Oluf Carlssons angränsande gård brann

Simon Palms namnteckning (1695)

ned. Förutom den skada, han själf led, fick Simon Palm som följd af denna eldsvåda ett otrefligt åtal af Oluf Carlsson med kraf på ersättning för liden skada¹.

Förutom hufvudgården vid Stora Östergatan ägde Simon Palm fastigheter på skilda håll i staden. Vid en af dessa är ett särskildt intresse knutet. År 1700 anhöll nämligen Simon Palm hos magistraten om tillstånd att få uppodla en utanför Västerport belägen trädgårdsjord, som legat öde alltsedan Gustaf Horns härjning. Denna anhållan beviljades på så vis, att jorden uppläts åt Simon Palm på lifstid emot årlig jordskyld².

Sannolikt var Simon Palm icke stark till hälsan. År 1706 klagade han, att han var »af en häftig siukdom betagen»³. Härtill kommo ytterligare bekymmer af skilda slag. Efter rådman Jens Jacobsøns (juniors) död år 1702 utbröto våldsamma och genom invecklade omständigheter vidt utgrenade arfstvister, i hvilka Simon Palm såsom förmyndare för sina barn med Anna Margareta Jensdotter var inblandad⁴. Ett annat bekymmer var, att förhållandet mellan Juditha Barfoth och hennes svärmoder Anne Haagensdaatter icke var det bästa⁵. Sjukdom och bekymmer bröto i förtid Simon Palms krafter. Han afled på sommaren 1709 och begrofs den 6 augusti på S:ta Maria kyrkogård⁶. Han öfverlefdes af sin andra hustru och en talrik barnskara.

I sitt första äktenskap, med Anna Margareta Jensdotter, hade Simon Palm fyra barn. Äldst var sonen PALME, född i oktober 1694 och uppkallad efter farfadern Palme Simonsson; för detta talande vittnesbörd om Palme-namnens inom denna släktgren ännu bevarade karakter af dopnamn har tidigare redogjorts. Andra barnet var en dotter, som föddes i november 1695 och i dopet erhöil dubbel-

namnet ANNA CATHRINA, Anna efter sin farmoder och Cathrina efter sin mormoder; detta är det första fall inom Palmeska släkten af dubbla dopnamn, något som just vid denna tid började, om än sparsamt, förekomma i Ystad. Tredje barnet var en son, som föddes i maj 1697 och som i dopet äfvenledes erhöi ett dubbelnamn, nämligen sin morfaders både dopnamn och fadersnamn, alltså JÖNS JACOB. Yngst var sonen HÅKAN, född i december 1698 och uppkallad efter faderns morfader¹.

Af dessa Simon Palms barn i första giftet afled dottern i späda ålder², medan sonen Håkan blef borgare och handelsman i Ystad och såsom sådan den siste af hela Palmeska släkten. Äldste sonen, PAL-

A handwritten signature in cursive script, reading "Palme Sim: Palmlöff" with a small superscript "3" above the final "f". The signature is written in dark ink on a light background.

Palme Simonsson Palmlöffs namnteckning (1715)

ME SIMONSSON d. y., inskrefs i oktober 1704, alltså i den månad, då han fyllde tio år, i Ystads latinska skolas andra eller mellersta klass. När man ser, att han år efter år fortsatte skolgången, tills han år 1709 uppflyttades i högsta klassen, där han gick ännu i november 1710, vill man gärna förmoda, att fadern afsett honom för den prästerliga banan. Emellertid slutade han skolgången vid sist anförda tidpunkt. Från slutet af år 1713 finna vi honom åtskilliga gånger stå fadder vid skilda barndop, äfven hos sådana personer, med hvilka näppeligen släktskap fanns, något som tyder på ett frivilligt lynne. I kyrkoboken nämnes han alltid Palme Simonsson. Emellertid antog han vid denna tid tillnamnet PALMLÖFF, heltvisst i afsikt att därmed skapa ett släktnamn. Redan i februari 1714 skriver han sig sålunda »Palme Simonson Palmlöff». De handlingar, hvar-

under hans namn detta år förekommer, utgöras af ett skuldebref å upplånta penningar samt köpebref, hvarigenom såväl han som brodern Jöns Jacob bortsälja delar af faderns jordar. Följande år blir syftet med dessa transaktioner klart. Den 16 februari 1715 anhålla nämligen Palme Simonssons och Anne Haagensdaatters arfvingar, d. v. s. Simon Palms barn, om auktion å kvarlåtenskapen, hvarvid särskildt åberopas, att de två äldsta sönerna »behöfwa dheras andel till deras eqviperande och resas fortsättiande». Denna handling är egenhändigt undertecknad af »Palme Sim. Palmlöff» (se fotografi) och »Jöns Jacob Palm». Deras förestående, sannolikt vidlyftiga resa omtalas äfven på annat håll. Väl var den äldre brodern ännu i oktober 1715 kvar i Ystad, men sedan nämnas de ej vidare. Afreste de till fjärran land eller stannade de inom Sveriges gränser? Därom vet man intet¹.

I sitt senare äktenskap, med Juditha Barfoth, hade Simon Palm sex barn, fyra döttrar och två söner. Äldst var dottern ANNA MARGARETA, född i juni 1702 och uppkallad efter faderns första hustru. Nästa barn var äfven en dotter, som föddes i juni 1703 och i dopet erhöll namnet CATHARINA efter sin mormoder. Tredje barnet var en son, född i maj 1704 och kallad EILART efter morfadern. Sedan följde tvenne döttrar, DOROTEA, född i december 1705, och KARINA, född i december 1706; efter hvem den förra erhöll sitt namn är ovisst, medan den senare utan tvifvel liksom sin nu afidna äldre syster Catharina uppkallades efter mormodern. Yngst i skaran var sonen IFVER, som föddes i oktober 1708 och erhöll namn efter moderns morfader Ifver Larsson².

Af de sex barnen i andra giftet dogo döttrarna Catharina och Dorotea samt sonen Ifver som barn³. Om äldsta dottern Anna Margaretas öden är intet bekant⁴. Om sonen Eilart vet man, att

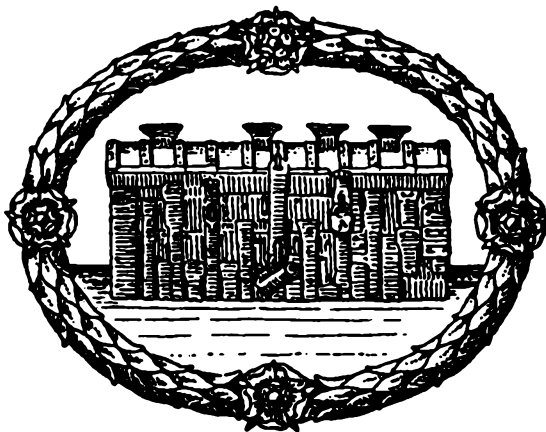
han åren 1715—1717 gick i Ystads latinska skola, men efter sistnämnda år är intet heller om honom känt¹. Endast dottern KARINA PALMS öden äro kända. Hon blef nämligen vid unga år gift med en aflägsen frände, postjakskepparen i Ystad MAGNUS GLIMAGER, som var af gammal prästsläkt och som härstammade från Palme Lyders svåger Knud Olsøn (se Släktafla 3). Hon hade med honom flera barn och afled år 1749².

Af Simon Palmes söner var Håkan som nämndt den ende, som bodde kvar i Ystad. Han kallade sig HÅKAN PALM, men hans tillnamn skrefs af andra någon sällsynt gång Palme. Han fortsatte fädrens näring som handelsman i Ystad, men synes hvarken såsom sådan eller i stadens offentliga lif hafva nått någon ledande ställning. Han var gift tvenne gånger, första gången med handelsmannen Lars Hedenskogs dotter ELSA HEDENSKOG, som afled år 1737 i barnsäng vid helt unga år, andra gången med gästgifvaren och postmästaren Bengt Kocks dotter PETRONELLA KOCK. Han afled år 1761 och öfverlefdes i sexton år af sin andra hustru³. I detta senare äktenskap hade han intet barn, i det tidigare allenast en dotter, GERTRUD MARGARETA PALM, som var född år 1735 och som året efter faderns död blef gift med Ystadborgaren och handelsmannen JOHANNES LANGWAGEN⁴. Gertrud Margareta Palm dog den 6 juli 1795, den sista af sin släkt i den gamla fädernestaden, dit släktens stamfader Palme Lyder, hennes farfars farfars fader, två hundra år tidigare kommit öfver fjärran haf.

VI hafva nu följt Simon Palmes släktgren, äldsta grenen af skånska Palme-släkten, den gren, som längst lefde kvar i Palme Lyders stad. Vi hafva sett, huru släktens siste hufvudman af denna gren

likt stamfadern bär Palme-namnet såsom dopnamn blott och huru han försvinner under ett själfgjordt tillnamn i ett okänt öde. Vi hafva sett, huru pest och andra skiften gått fram öfver denna släktens hufvudgren, tills dess sista manliga ättling i Ystad dör vid adertonde seklets midt och dess sista kvinnliga vid seklets slut.

Då hade dock redan för länge sedan en yngre gren af skånska Palme-släkten, en gren, som utgått från Palme Lyders yngste sonson, beredt släkten ett rum i skånska prästsläkters led. När vi följa denna yngre släktgren, som ännu lefver, lämna vi alltså Ystads gator och skeppsbro och gå ut öfver det skånska landet, ut till trappgävels- prydda kyrkors och halmtäckta prästgårdars värld.

PRÄSTERNA

KYRKORNA OCH PRÄSTGÅRDARNA

HVITA resa sig kyrktornen öfver Skånes slätter och dungar. Landskapet växlar, från slättlandets gröna vidder inramade af hafvets blå till skogsbygdens frodigt lummiga och runda backar, men öfverallt äro kyrkorna lika lysande hvita, öfverallt lyfta tornen sina rappade murar mot krönet, upp för hvars gafveltrappa tanken stiger i stilla andakt och glädje mot höjden. I detta så rikt välsignade land med all dess glada trygghet finns knappt en vrå så enslig, att ej synen af en kyrkas hvithet stämmer sinnet jämväl till ett ödmjukt tack.

Och så som dessa hvita kyrkor stå där nu, så ha de stått i hundraden af år. Gå vi tillbaka till den tid, då Simon Palm från Ystad och hans söner verkade som präster i det skånska landet, voro dessa gamla slagets kyrkor, hvita, tornförsedda, trappgafvels

prydda, endast fler än nu. Några voro mer än andra vördnadsvärda. I Långaröds kyrka se vi än idag ett fönster, smalt som en skottglugg, från den första kristna tiden. I Barkåkra gråstenskyrka trampa vi ännu på de stora tegel, som då voro sedvanlig golfbeläggning. Blott mera sällan, såsom i Brunnby, var golvet belagdt med ornerade medeltida plattor. De kalkmålningar, vi nu kunna beskåda mångenstädes, antingen från äldsta medeltiden, såsom i Vinslöf, eller från gotiken, såsom i Långaröd och Brunnby, voro väl då i regel hvitbestrukna, men murarnas mäktighet och hvalfvens lyftning förtalde lika säkert som målningarnas linjer om dessa kyrkors medeltida härkomst.

Stammade alltså af dessa skånska kyrkor de flesta från medeltiden, så var deras inredning till större delen renässansens och barockens verk. Under sextonde och sjuttonde seklen verkade i Skåne på den kyrkliga bildkonstens område mästare, om hvilka man känner föga mer än de oförgängliga konstverk, de skapat, och i dessa mästaresskola utbildades en talrik skara skickliga efterföljare. Ej alla kyrkor kunde glädjas som Löderups åt sin predikstol af Jacob Kremberg eller som Smedstorps åt sitt praktfulla grafmonument af okänd konstnär öfver en skånsk storman. Men äfven predikstolar sådana som Efveröds och Östra Vrams, epitafier och kyrkstolar sådana som Ystads Vårfrukyrkas utgöra vackra minnesmärken af renässansens skånska konst. Att denna konst ej inskränkte sig till bildsnideri allenast, därom vittnar ett arbete så ädelt som Östra Sallerups altarduk.

Till föregående släktleds samfällda arbete gaf 1700-talet sina egna, stundom värdefulla tillskott. När vi stå i Barkåkra åldriga medeltidskyrka med dess inredning, till nästan hvarje del från ader-

tonde seklets midt, då se vi kring oss en helhet, ej blott så orörd, att luften liksom dallrar af svunna århundradens hviskningar, utan jämväl fullödigt vacker i all sin anspråkslösa enkelhet.

Så hade århundradens kärleksfulla nit skapat och prydt de rum, där fädren talte Herrans ord till folket. Vål skulle dessa rum synts oss, deras sena efterkommande, som föga gästvänliga tillflyktsorter. Kalla voro kyrkorna om vinterdagarna. Stolarna, från början ingalunda afsedda till sittplatser, utan till afbalkningar mellan byalag och gårdar, voro — äfven där verkliga bänkar anordnats — trånga nog och föga bekväma. Orglar funnos endast i de förnämligaste kyrkor. Stundom anskaffades ett »positiv», men då kunde det hända, såsom i Önnestad på Magnus Aquilonii tid, att de mera granntyckta flydde kyrkan på grund af instrumentets »illaka broml». Nej, hellre hörde man klockarens stämma, om än stundom hes och sprucken, taga upp psalmen i klockarestolen vid altaret. En sådan klockarestol står i Barkåkra ännu orörd kvar. Där stod klockaren, vänd mot en fulltalig församling, och sången ljöd utan orgel mäktig under de kalla hvalfven.

Kring hvar och en af dessa kyrkor låg då som nu kyrkogården med tufvor och lutande kors, och strax utanför kyrkogårdsmuren, sällan på längre än ett stenkasts afstånd, bredde prästgården ut sin fyrkant. Så som förnämligare äldre bondgårdar i Skåne ännu te sig, så sågo de ut, dessa det sjuttonde och adertonde seklets prästgårdar, af hvilka blott ett försvinnande fåtal nu står kvar. Innanför fyra längor af korsvirke under mossbelupna halmtak låg den stenlagda gården med sin brunn och sina vattpussar, där gässen plaskade, sina bandhundar och bokvedstaplar. Längorna voro sällan byggda

på samma tid och växlade därför ofta i både bredd och höjd. Mest voro de oförklarligt smala och oändligt långa, särskildt boningslängan, där rummen lågo det ena efter det andra som pärlor trädde på en tråd. Utanför boningslängan låg vanligen trädgården och nära därintill fiskdammar och humlegård. Längs en af uthuslängorna strök ofta nog landsvägen fram; därifrån ledde inkörsporten till prästgårdens slutna inre, där man kände sig trygg och hemma på ett ljuft och obeskrifligt sätt, som heltvisst blott en infödd skåning förmår fullt förstå.

Dessa sina prästgårdar besutto Skånes kyrkoherdar själfva i kraft af kyrkoordinans och andra stadgar, bekräftade genom högtidligt besvurna fredsfördrag. Här var icke, såsom i det gamla Sverige, tal om församlingens hus och prästens hus med noga fördelad och ofta omstridd både äganderätt och underhållsskyldighet. Liksom prästens besittningsrätt i Skåne var oinskränkt, så ålåg underhållet honom ensam; hvar daler, han lagt ned därpå, blef noga bokförd och vägdes vid hans död mot bristerna; med mellangift från ena eller andra sidan afträddes prästgården då till efterträdaren, hvarefter denne innehade gården med samma rätt, men ock med samma plikt och ansvar.

Sådan var den yttre värld, där dessa präster verkade och lefde. Hemmet var ringa, som sig borde, kyrkan stor med tornet pekande mot höjden. Från tornets hvälfda gluggar gick klockklangen vida ut öfver det skånska landet. Den klangen kallade då med annan makt än nu. Det berättas, att ljudet af Allerums stora klocka, än idag af gripande makt, då hördes ända till Köpenhamn, så att danske kungen i hemlighet lät borra hål i klockans malm för att slippa en stundlig erinran om Skånes förlust. Vi lämna säggen därhän.

Så mycken sanning synes dock ligga däri, att mången klockas klang försvagats sedan de dagar, då prästen vid hvarje gudstjänst såg hela sin församling i kyrkans stolar och då han satt i sin anspråkslösa prästgård som erkänd ledare af dess andliga och timliga välfärd ¹.

PRÄSTERNA, som fyllde denna yttre värld, dessa kyrkor och prästhus, med lifvets skapande kraft, hade ofta utgått från bonde- eller borgarhem. Begåfning och fallenhet torde ofta, för bondsönernas del väl alltid, varit bestämmande, när det gällt den lärda banan. Hvad borgarsönerna angår, kan man dock spåra äfven andra krafter, som härvid verkat. Bland städernas borgarsläkter kan man tydligt urskilja två olika typer, som hvar för sig väsentligt höjer sig öfver det förnäma borgerskapets allmänna plan. Den ena typen är de mäktiga storköpmans- och borgmästaresläkterna. Af dem blef högst sällan någon medlem präst. Till dem hörde Ystads två stora borgmästaresläkter, Tillufsläkten och släkten Koefoed. Trots deras stora medlemsantal öfvergick veterligen ingen släktman till den lärda banan, och äfven de rikt utvecklade svågterskapsbanden leda här endast sällan till kyrkans män. Inom den andra typ af borgarsläkter, hvarom nu är tal, voro väl flertalet släktmän äfven storköpmän, men till plats i magistraten nådde de endast sällan, och deras släkter spelade såsom sådana aldrig samma roll i stadens borgerliga lif som de verkliga borgmästaresläkterna. Det som gaf dessa andra släkter deras prägel och särställning, var något annat; det var intresse och verksamhet för kyrka, hospital och skola, liflig förbindelse med kyrkans män och en af allt detta närd önskan att se sönerna helt ägna sig åt det, som för fäderna aldrig kunnat blifva mer än en, låt vara viktig, bisak. Heltvisst voro dessa borgare i

regel äfven verkligt fromma män, som önskade se sönerna helga sina lif åt kyrkans tjänst. Inom Ystads borgerskap hörde släkterna Uppendick och Klerck till denna typ. Ingen af denna stads borgare blef dock stamfader för en så stor och vidt förgrenad prästsläkt som Jacob Palme.

Men vare sig en af tidehvarfvets skånska präster utgick från det egna hemlandets ringare stånd eller han — såsom de skånske grundläggarna af släkterna Sinius och Sundius — stammade från ett uppsvenskt prästhem, så blef han ofta, om än ej alltid på manlig linje, stamfader för en skånsk prästsläkt; alltid gick någon af hans söner den lärda banan, och döttrarna blefvo i regel prästers hustrur. Några af dessa skånska präster intaga såsom stamfäder ett särskildt hedersrum. Om kyrkoherden i Visseltofta Jørgen Simonsøn Schee, som var borgarson från Stavanger, berättas det, att han fick se »sina barn och barnbarn till 50 själar»; till hans talrika afkomlingar hör äfven Palmeska släkten. Svenske superintendenten i Bremen professor Bernhard Oelreich, som tillika var kyrkoherde i Åsum och från hvilken släkten Palme på tre olika vis räknar sin härkomst, kallas af Cavallin¹ med allt skäl för »denne sannskyldige Abraham, fader för mycket folk». Ödets lotter föllo gifvetvis olika nog. Medan Eric Sinius i Brunnby af sina åtta döttrar fick se blott trenne gifta med präster, däraf två med män af Palmeska släkten, och de öfriga lefva, fyra ogifta och en som änka, i syskons eller fränders hus, så fick Johan Sundius i Allerum med sina fyra döttrar sex mågar, som alla voro präster och som därtill voro knutna både vid honom och inbördes med mer än vanligt starka band. Men hur man än ser ödet skifta, kan man dock i dessa prästsläkters lif klart urskilja allmängiltiga och bestämmande drag.

Ett sådant drag är det nära bandet mellan kyrkoherde och församling — eller rättare församlingar, ty socknarna voro i Skåne så många, att nästan hvarje pastorat omfattade jämväl en annexförsamling. Detta band hade en styrka, hvarom senare tider svårligen kunna dana sig en rätt föreställning. Prästen, som öfvade den mest intima uppsikt öfver församlingsbornas personliga lif, som var deras hufvud och ledare ej blott i kyrkan, utan i det dagliga lefvernets handel och vandel, å tinget, inför öfverheten och i alla lifvets skiften, prästen, som var ej blott kyrkoherde, utan i ordens mest egentliga mening äfven själaherde och församlingsherde, smälte i hela sin gärning och i det allmänna medvetandet samman med sin församling till en oupplöslig enhet. Men detta nära samband inskränkte sig icke till prästen allena, det omfattade äfven hans hustru och barn, hela prästhuset från dess främsta till dess ringaste. Prästhustrun, på hvilken omsorgen om gården och de skiftande näringsbekymren till stor del hvilade, stod äfven i många af den prästerliga gärningens värf sin make bi och knöts äfven hon nära till församlingsborna, i de bästa fallen såsom en församlingens moder, till hvilken enhvar kunde vända sig med sina bekymmer mera otvunget än till prästen själf. Från det borgerliga lifvet var det väl känt, huru driftiga borgaränkor ensamma med kraft fortsatte makens näring. En prästgårds ekonomiska skötsel var tillräckligt vidlyftig och invecklad för att väl kräfva samma obrutna kontinuitet. Hvad kunde under sådana omständigheter vara mera önskvärdt för en församling, för ett prästhus, för en prästänka, än att änkan måtte få stå kvar i sin ställning äfven efter makens död? Här hafva vi att söka en af de källor, hvarur den egendomliga, för Skåne i högre grad än för det öfriga Sverige utmärkande institution framgått, som benämndes *präst-*

husens konservering och som faktiskt innebar intet mindre än *pastoratens ärflighet* efter vissa märkvärdiga grundsatser — »per gentium», såsom det af samtiden träffande uttrycktes.

Denna institutions uppkomst är ännu icke på tillfyllestgörande vis utredd och förklarad. Säkert är, att den framträder tidigt under den lutherska tiden såsom en allmän benägenhet därhän, att vid en kyrkoherdes död hans efterträdare gifte sig med antingen änkan eller dottern. Förutom de källor till denna institutions uppkomst, som redan nämnts, förelåg ett mycket påtagligt motiv däri, att en prästänka utan prästgård var så fullständigt både brödlös och rådlös, att hennes »utstötande» från gården ej gärna kunde ifrågasättas. De skånska prästernas oinskränkta besittningsrätt af sina prästgårdar torde starkt bidragit att här starkare än annorstädes befästa änkornas ställning. Det blef därför alltid efterträdarens sak att ej blott låta änkan bo kvar i gården, utan äfven sörja för henne och barnen med ett anständigt underhåll. Huru mycket lättare var då icke saken ordnad, om han ingick äktenskap med änkan eller möjligen med hennes dotter! Med ordet »konservering», som från början ej torde betydtt annat eller mera än den gamla prästfamiljens underhåll, började också snart nog afses prästhusets bevarande medelst giftermål — »konservera huset» och »konservera änkan» blefvo så småningom nästan identiska begrepp. Redan vid 1600-talets midt, alltså blott ett sekel efter reformationen, var prästhusens konservering i nu anförd mening ej blott allmänt genomförd och erkänd, utan var af alla behöriga myndigheter godtagen såsom en bestående, om än icke kodifierad och knappast kodifierbar rätt. Från släkter, som spela en roll i denna släkthistoria, finnas tidiga och äfven typiska fall att nämna.

BERNHARD OELREICH.

Efter oljemålning i Lunds Universitetsbibliotek.

År 1650 afled i Löderup församlingens kyrkoherde Bertil Knudsøn Aquilonius, en af Danmarks främste humanister. Till efterträdare erhöll han en ung magister, som nyligen i Rostock fullbordat — medicinska studier. Magistern var född i Ystad af skotsk släkt och hette Claus Nielsøn Lesle; till pastoratet hade han sannolikt befordrats genom inflytelserika ortsförbindelser. Allt artade sig att aflöpa väl, ty trots sin ungdom förklarade sig Claus Nielsøn genast benägen att ingå äktenskap med Bertil Knudsøns femtioåriga änka Lisebet Nielsdaatter. Oväntadt nog sade hon härtill blankt nej, men erbjöd honom i stället med varm hand sin dotter Birgitte. Detta förslag afböjde dock Claus Nielsøn af okänd anledning, och så uppstodo bittra fejder och processer, som sträckte sina verkningar vida omkring. Lisebet Nielsdaatter var en manhaftig kvinna: hon satt helt enkelt kvar på prästgården och tog upp pastoratets inkomst; när Claus Nielsøn eller någon hans utsände vågade sig dit, blefvo de med hån och hot bortkörda. Så småningom nödgades han resignera och sökte endast komma till en draglig uppgörelse, men förgäfvades. Slutligen tog han en dag två prästmän med sig som vittnen och vågade sig fram till prästgården. I ett referat af hans egen berättelse om detta besök heter det (i öfversättning), att han »tillbjöd Lisebet förlikning, vare sig hon ville hafva en summa i ett för allt, eller ett årligt underhåll af 10 pund korn, 10 lam, 20 gäss, 1 fett slagtdjur och 20 daler i penningar, eller också äktenskap; han skulle i sistnämnda fall gärna trolofva sig med henne nästföljande onsdag». I de två aktade vittnenas närvaro vågade Lisebet Nielsdaatter ej gifva annat svar än begäran om betänketid. Hennes verkliga svar kom senare och bestod af nya beskyllningar och åtal mot Claus Nielsøn, hvars lefverne och framfärd verkligen synas

hafva lämnat rum för allvarliga och befogade anmärkningar. Hon gjorde slutligen lifvet så surt för honom, att han nödgades begifva sig därifrån. Som läkare i Aarhus tillbragte han återstoden af sin lefnad. Men till kyrkoherde i Löderup fick Lisebet Nielsdaatter sin son Oluf utnämnd¹.

Detta fall är så till vida afvikande från den vanliga typen, att änkan själf ej här önskade konserveras, men med ovanligt krass tydlighet framstår i Claus Nielsøns förlikningsförslag äktenskapsanbudets fulla ekvivalens med korn, gäss och dalar. I detta viktiga hänseende är fallet Aquilonius-Lesle klassiskt.

Ledde i detta fall, som i så många, konserveringsfrågan till strid, så funnos åter andra, där ett prästhus konserverades och ett pastorat alltså ärfdes släktled efter släktled, ja sekel efter sekel. Det var år 1651 som Bernhard Oelreich utnämns till kyrkoherde i Åsum och Skepparslöf. Redan i sin lifstid, nämligen år 1673, då han blifvit pastor primarius och superintendent i Bremen, öfverlät han pastoratet åt Johan Simonsson Ingelotz, dock mot vilkor, att denne skulle äkta hans omkring tioåriga dotter Cathrina. Nio år senare, år 1682, for Johan Ingelotz mycket riktigt till Bremen och höll bröllop med Cathrina Oelreich. Efter fyra års äktenskap blef hon änka. Hon ingick då gifte med makens efterträdare Mathias Eklund och, sedan äfven denne aflidit, med en tredje kyrkoherde i Åsum, Johannes Sundius. Med honom flyttade visserligen Cathrina Oelreich till Helsingborg, till hvilket pastorat han blef befordrad, men Åsum stannade inom släkten, ty efterträdaren, Severin Risberg, gifte sig med en Ingelotz. Efter honom fick sonen Johan Risberg pastoratet. Denne åter efterträddes år 1760 af Samuel Sinius, dotterson till den nämnde Johan Ingelotz. Efter Sinii död ärfdes pastoratet af

Johan Peter Orrberg, gift med en sondotter till den omförmälde Johannes Sundius, och sedan äfven han gått hädan, skedde — så sent som år 1807 — regelrätt konservation genom dotterns gifte med efterträdaren, Carl Rönbeck. Först vid dennes död år 1841 gick pastoratet, för första gången på nära två hundra år, helt ur släkten. Detta fall belyser ganska väl det faktum, att man vid studiet af en skånsk prästsläkt, trots medlemmarnas många giften, talrika barnskaror och vidlyftiga svågerskap, städse rör sig inom en starkt begränsad krets af både namn och gäll. Af de tio kyrkoherdar i Åsum, som här omtalats, höra fyra till släkten Palmes förfäder i rätt uppstigande led, medan trenne voro med sådana förfäder direkt besvägrade. Tager man ordet sväger i en äldre tids gängse mening, kunna alla tio Åsum-prästerna räknas till Palmeska släktens fäder eller svågrar. Det nära samband, som rådde mellan prästsläkt och prästhus, har i Åsum-fallet fått ett typiskt uttryck¹.

DE förhållanden, som här i korthet skildrats, gáfvo sin bestämmande prägel åt tidehvarfvets skånska prästhus. Där var ett myller af människor. Endast sällan saknades prästhustruns barn i ett eller flera tidigare giften eller ock, om pastoratet konserverats genom dotter, prästfruns moder, syskon eller andra anförvanter. Så voro där prästhusets egna barn, ej sällan till ett antal af mellan tio och tjugo. Vidare fanns nästan alltid en eller annan ogift syster, faster eller moster, som funnit sin lifsuppgift i husets, barnens, djurens eller trädgårdens ans och vård. Var pastoratet stort, hade prästen i regel en »medhjälpare», såsom den gängse titeln löd; hade huset söner öfver tioårsåldern, fanns äfven en student såsom informator. Var klockaren ogift, gick han ej sällan till prästens bord; ofta fanns

ock ett eller annat grånadt inventarium, en gammal medhjälpare, som aldrig hunnit längre på den prästerliga vädjobanan, eller någon annan, som grånat i pastoratets tjänst och hägn och som gifvetvis hörde prästhuset till. Pigor och drängar till stundom ej ringa tal fullbordade den brokiga skaran.

Förutom dessa prästhusets ordinarie ledamöter funnos mer eller mindre tillfälliga besökare i ett för senare tider ofattligt antal. Hvarje förnämligare resande, som kom till bygden, var själfskrifven gäst i prästgården, där obegränsad gästfrihet mindre hade karakter af dygd än af hård nödvändighet. Stundom kom den resande i ämbetsförrättning eller annat ärende, som kräfde dagars eller rentaf veckors uppehåll. Lifligt umgänge med ämbetsbröder och andra grannar möjliggjordes af de korta afstånd, som nästan öfverallt rådde. Ej under, om inkomsterna äfven af ett bland Skånes »feta» prästgäll stundom voro knappt tillmätta för en så stor stat!

Ju närmare man tränger de skånska prästhusens verkliga lif i forna dagar, desto klarare uppenbart blir det, att ordet om de »feta» pastoraten inneburit en mycket stor öfverdrift. Väl voro allmogens naturaprestationer betydande, men de slukades till stor del af de väldiga hushållen, och omsättningen af det öfriga i reda penningar eller andra varor vållade allehanda ledsamheter och förluster; ofta försummade dessutom bönderna på det svåraste sina skyldigheter, och i sådana fall var det för prästerna ofta omöjligt, städse obehärligt att indrifva sina fordringar. Ehuru inkomsternas art tvingade till rent köpmansskap, voro prästerna heltvisst sällan framgångsrika medtäflare till näringsidkarne, och såsom rent undantag får man betrakta Oluf Bertilsøn Aquilonius i Löderup, som säges hafva förtjänt goda penningar på en egen farkost, med hvilken han sände karpar

och rudor till Köpenhamn. Såsom ett allmänt utmärkande drag kan man säga, att ekonomiska bekymmer följde dessa präster från studieåren till grafven. Prosten i Malmö Nils Quiding berättar, att han som komminister aldrig nådde upp till mer än 40 riksdalers årlig lön; denna inkomst var, säger han, »knappast tillräckelig att hålla söndags- och söckendagsrocken i nogorlunda skick samt stöflarne hela, galoscher anlades först efter fyllda 30 år». Något bibliotek förmådde han, trots liflig önskan, ej ens som prost samla; talrika bref och handlingar intyga, att detsamma var fallet med nära nog alla hans ämbetsbröder. Äfven för dem, som vid högre ålder nått fram till prostetunnornas välstånd, slukades i regel allt öfverskott af de vuxna sönerns kostsamma och besvärliga underhåll vid akademien. Bouppteckningarna efter dessa präster tåla heller ingen jämförelse med borgarnes i Ystad; de förra vittna allmänt lika säkert om knappa villkor som de senare om gedigen burgenhet. Steget från det borgerliga till det prästerliga ståndet var intet steg uppåt på det timliga välståndets trappa.

Härmed vare ingalunda sagdt, att dessa skånska präster ledo brist. Sådant kunde väl någon gång förekomma, vålladt af sjukdom, hög ålder eller rena olyckor; från sådana fall finnes för öfrigt att förtälja om vacker inbördes hjälpsamhet. Tvärtom lefde dessa präster allmänt ganska godt på sina prästgårdar, höjande sig i alla hänseenden ej oväsentligt öfver allmogens plan, men till någon jordisk fågnad utöfver prästhusets lekamliga spis nådde de sällan. Allt hvad en senare tid räknat för en finare odlings enklaste nödtorft, var för dem okänt. Om vi sett en af dessa präster sitta i dagligstugan i sina grofva stöflar, sin hemväfda och hemmasydda rock, rökande långpipan i kretsen af allt gårdens folk, kunde vi tagit honom för en

förnämligare bonde. Om vi lyssnat till hans tal, hade vi dock snart förstått, hvem som satt inför oss, och när han rest sig upp, gått in i »studerekammaren» och slagit sig ned i tagljustets fladdrande och svaga sken till fromma eller lärda mödor, lutad öfver de få, men dyrbara och flitigt lästa böckerna från studieåren, då hade vi måhända fått ett lefvande intryck af ett allvarligare och ärligare lif än det som lefves i våra dagars bekväma, bokuppfyllda, rikt upplysta arbetsrum. Om vi sedan sett samme präst på söndagen, iklädd sin fotsida svarta kaftan med den stora fyrkantiga prästkragen ned öfver bröstet, hade han törhända ingifvit äfven oss en vördnad, som heltvisst blott vuxit, när vi sett honom efter gudstjänstens slut stiga till häst för att rida den milslånga vägen till annexkyrkan eller på obanade stigar i brådskande sockenbud.

Dessa präster i Skåne redo mycket. Klassisk är den store Lager's bringes berättelse om sin farmor, att hon ljöt döden genom hästens störtande, när hon red i kapp med sin man på den backiga vägen mellan Norra Rörum och Brönnestad. När en prost färdades kring i sitt prosteri, skedde färden merendels till häst. Dessa besvärliga ridter företogs vida oftare än senare tiders resor, trots dessa senare tiders bekväma fortkomstmedel. På hästryggen lärde dessa kyrkoherdar känna sina socknar och dessa prostar sina härader. Till häst kunde de nå äfven den aflägsnaste stuga.

Så bidrog allt till, att dessa präster år för år växte allt starkare samman med bygden och dess folk. Där en nitisk präst verkade i en ren allmogebygd, ter sig ofta församlingens yttre lif i en sann patriarkalisk dager. Endast där adelsgodsen lågo, var detta förhållande oftare stördt. Till den uråldriga, på skilda lefnads- och tänkesätt grundade motsättningen mellan adel och prästerskap kom

under detta tidehvarf adelns hållning till religion och kyrka, som, vare sig den rubbats åt pietism eller åt fritänkeri, vållade prästerskapet för hvarje årtionde växande bekymmer. Främst hos och genom adeln började just under adertonde seklets lopp den helgade vördnad skakas, prästerna af ålder njöto såsom Guds tjänare och sändemän¹.

Guds särskilda tjänare och sändemän bland folket — det var ju dock detta de voro i all sin mänskliga bristfullhet, det var ju dock detta som fyllde deras inre lif och deras yttre gärning.

VID tidehvarfvets början bar det kyrkliga och religiösa lifvet ännu helt den gamla lutherska ortodoxiens prägel. Väl innebar detta främst, att sträng renlärighet kräfdes af kyrkans män, liksom den för det gemena folket var en själffallen sak, men ensamt dominerande var detta kraf icke. Fastmera kan det sägas, att ansatserna till afvikelser i läran ännu voro föga betydande och att renlärighetskrafvet därför var lätt att fylla och sällan vållade strid. Det kraf, som — häfdadt af den lutherska ortodoxien med icke mindre styrka — främst gjordes gällande, var krafvet på ett rättfärdigt lif i sträng åtlydnad af kyrkans noga preciserade bud. När en senare tid, för hvilken frihet från alla tryckande band alltmera framstått som det främsta evangeliet, läser om, huru här kräfdes kyrkogång hvar söndag och regelbunden nattvardsgång vid större helger, huru försummelse häraf belades med böter eller frihetsstraff, då vill den undra, hvad slikt hade att skaffa med en kristlig vandel. Men den, som ärligt träder in i tidens lif och ser, i hvilken grad det ännu präglades af hedendom, vidskepelse och råhet, förstår och vet, att denna stränga fostran var nödvändig. I Skåne, där under

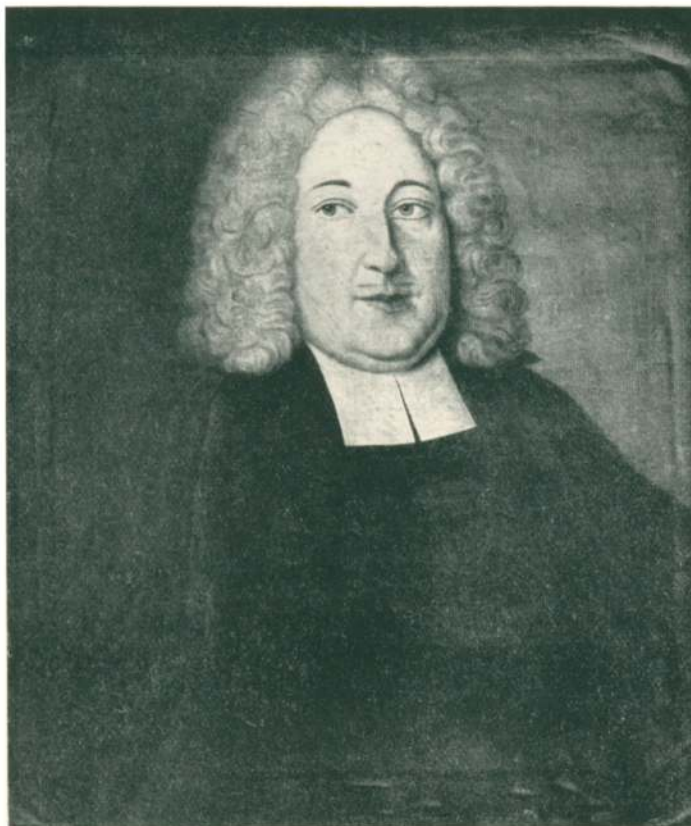
de stora krigen — nordiska sjuårskriget, Gustaf Horns krig, skånska kriget — så starka lidelser rasat, så mycken vildhet släppts lös, var under den följande tiden mer än annorstädes en hård och hälsosam tuktan väl af nöden. Stödda af den världsliga makten och i nära samarbete med denna, framstodo prästerna för folket såsom, mer än kanske något annat, beifrare af all oordentlighet, laglöshet och sedeslöshet, såsom kyrkotuktens stränga utöfvare. Främst måste de då öfva tuktan inom sin egen krets, där ännu mycken råhet och förvildning rådde. Så skedde ock, framför allt genom de dugliga och kraftfulla män, som sutto på Lunds biskopsstol, öfvande öfver stiftets prästerskap en sträng uppsikt. Denna kyrkotukt framstår såsom särskildt den karolinska tidens dominerande drag inom det kyrkliga lifvet.

Väl kan det hända, att alla de kyrkliga budens efterföljd hos många stelnat till tomma former, hvilka man iakttog af vana eller fruktan, väl inträffade det stundom, att »presterna skrefwo som läns- män», såsom Cavallin träffande säger, ja att de nödgades handla som fiskaler — det hindrar icke, att inom dessa hårda former, under denna stränga tuktan trufdes en lefvande fromhet. Ett tidehvarfs så väl som en människas värde bör bedömas efter det, som var bäst. Den lefvande kraft, som verkade i karolinska tidens kyrkotukt, var dock densamma, som rest sig till kamp i Luthers bröst under de ensliga timmarna i Erfurts klostercell. Denna religiositet saknade måhända de veka, känsliga och innerliga drag, som vi så gärna vilja se hos hvad vi kalla fromhet. Den var kärf och stridbar som tidehvarfvet själf; dess rock var af enkelt kläde, men den värmde dock, ty den var hårdt tillknäppt. Denna fromhet var förvisso ej mindre sann, ej mindre lefvande och verksam än senare tidens. Dess

NÄTTRABY PRÄSTGÅRD.

Efter pastell, befintlig i Friherrinnan Annie Åkerhielms, född Quiding
ägo i Stockholm. Signerad: »Nättraby d. 5 Juli 1826 af Sophi Mari»

IVAR BLANNIUS.
Efter oljemalning i Lunds domkapitel.

bestämmande drag var en stark och trygg förtröstan till Guds all-
visa makt. Den tid, som i världsliga ting så starkt förtröstade till
en högre lednings råd, fann heltvisst ett sannt och fullt uttryck för
sin religiösa trängtan i den lutherska stridspsalmens ord »Låt see
tin macht, o Herre kär, som alla Herrars Herre är», såsom orden
lyda i den karolinska psalmbokens öfversättning. Att denne mäktige
Gud tillika var en rättvis Gud, att denna Guds rättvisa uppfordrade
till ett rättfärdigt lif, därom var tiden äfven klart medveten och djupt
öfvertygad, och här hafva vi också att söka egentliga ursprunget
till kyrkotuktens stränghet. Guds allmakt, kräfvande ovilkorlig
lydnad för hans bud, Guds rättvisa, kräfvande ett rättfärdigt lif vid
risk af evig fördömelse — vissheten härom och betonandet häraf
utgör den karolinska tidens religiösa särdrag. Att denna visshet var
en lefvande och fruktbärande kraft i det af kyrkan hägnade religiösa
och sedliga lifvet, det vet enhver, som något djupare trängt in i
denna tids historia.

Men i människohjärtats djup funnos källor till ett varmare och
rikare fromhetslif på luthersk grund än den ortodoxa tiden kände.
Det var inga nya källor, som något trollslag väckte. De hade flödat
rika i tusenden af år, i de profetiska skrifterna, i själfva evangelierna,
hos Paulus, hos Tomas a Kempis, hos Luther själf; ortodoxien hade
endast med hårda händer stängt af deras flöden. Dessa källor voro
den religiösa kärlekens, den innerliga gudsgemenskapens, den intimt
personliga fromhetens. De hade ej ens under ortodoxiens storhetstid
 varit helt tillslutna. Ur dem hade flödat en snillrik och underbar
mystik sådan som Jacob Böhmets, en praktisk fromhet med lösens-
ordet imitatio Christi sådan som Johan Arndts. Främst i Tyskland,
där ortodoxien varit mera hård och trång än i de nordiska länderna,

hade de innerliga och personliga fromhetskrafven aldrig tystnat. Där var det också som dessa kraf emot sjuttonde seklets slut, uttalade och häfdade af män sådana som Spener och Francke, skapade den religiösa rörelse, som kallats pietismen. Allt efter förkunnarnes lynnen växlade äfven förkunnelsen, men grundtankarna och grundkrafven voro desamma: en personlig omvändelse till en innerlig och verksam kristendom, en sammanslutning i konventikelns form af dessa lefvande kristna inom hvarje församling, det andliga prästdömets utöfning i Luthers mening. Ur dessa pietismens ursprungliga tankar och kraf föddes snart andra, som blefvo af ändå mer genomgripande art för det kyrkliga och religiösa lifvet. För den, som var omvänd och lefde sitt lif i Guds närhet och som tillika var fullt och klart medveten härom, måste det ligga nära till hands att gifva den upplysning och ledning, man i sitt hjärta mottog direkt från Gud, vitsord framför all annan, ja framför Skriftens egen. Så uppstår läran om det inre ordet såsom den religiösa kunskapens sanna källa och det religiösa lifvets enda norm. Men hade man väl erkänt detta, då hade man också underkänt allt yttre kyrkoväsen, all lagstadgad kult, alla prästerliga kraf. Detta är den radikala pietismen, föga lik Speners och Franckes. Mer eller mindre ytterligt i sådan riktning verkade under 1700-talets första årtionden skilda förkunnare, främst den i anden brinnande Gottfried Arnold, hos hvilken läran om det inre ordet hade en djup och mystisk innebörd, och dennes lärjunge Johan Conrad Dippel, en skarp och stridbar tänkare, som på allvar tog upp kampen såväl emot ortodoxiens lärobyggnad som mot sakramenten och allt yttre kyrkoväsen.

Hvilken stor inverkan, å ena sidan rubbande kyrko- och lärobyggnad, å den andra fruktbarande för det kristliga lifvet, pietismen

än kom att utöfva i såväl Tyskland som Sverige, så var den dock i sitt innersta väsen alltför fientlig emot kyrkan själf, för att inom denna blifva en nyskapande kraft. Större förutsättningar härför hade en annan kyrklig rörelse, som framträdde under 1700-talets lopp, arbetande väsentligen på pietismens grund, men dock i skarp motsats till denna. Denna rörelse var herrnhutismen, den store Zinzendorfs märkliga skapelse, en snillrik syntes af ortodoxi och pietism. Hade pietismen betonat den personliga omvändelsen och det intima gudsförhållandet såsom den allt dominerande religiösa verkligheten, så hade den dock i sin radikala form och sina yttersta konsekvenser ledt bort från den historiske Jesus, hans ord och hans frälsningsverk — detta, som dock måste vara det centrala i hvarje kristen religion och som af ortodoxien, liksom äfven af den äldre pietismen, fattats och erkänts såsom sådant. Hos Zinzendorf hade, under inflytande från pietismen, krafvet på ett personligt gudsförhållande blifvit lefvande, men det hade tidigt riktats icke mot Fadern, utan mot Sonen. Från sin tidiga barndom gripen af ett glödande svärmeri för den historiske Jesus, som blödt på korset, såg han i Sonen och Hans frälsningsverk främst ett uttryck af Guds kärlek, kräfvanne genkärlek. Om Guds allmakt var ej längre tal och än mindre om Guds rättvisa; det var Guds kärlek som genom Frälsaren åstadkom undret i människohjärtat. Hade de radikala pietisterna, såsom en skånsk ortodox något drastiskt sade, »slätta tanckar om Christo vår Frälsare», så drefs Kristusdyrkan af herrnhutarne längre än någonsin förr. Det öppna såret i Jesu sida vidgade sig för deras ögon, och i hans blod läste de frälsningens budskap och sågo dess väg. Huru motbjudande och nästan ofattliga uttryck i tal och skrift, i psalmer och predikningar denna dyrkan af såren och blodet, af det slaktade

Lammet än kunde taga, så blef dock herrnhutismen på ett helt annat sätt än den radikala pietismen en nyskapande kraft inom kyrkan. Vål höllo herrnhutarne konventiklar, väl slöto de sig tillsammans till ett samfund, något som pietisterna aldrig gjort, men de förnekade icke kyrkan, ej heller sakramenten, af hvilka nattvarden fastmera gafs en ökad och mystisk innebörd, och de kunde därför, verkande inom kyrkan själf, vida mer än pietisterna genomsyra den i större eller mindre mån med sin anda. Att kyrkan häraf tillfördes ett rikt innehåll och mycken ädel kraft, därom vittnar ej minst det skånska stiftets historia under adertonde seklet. Dock är det svårt att här särskilja, hvad som tillförts kyrkan från herrnhutismen eller den äldre pietismen. Hufvudsaken var, att personligheter funnos, som togo det på allvar med religionen och som af förkunnarnes skrifter, de må nu varit Franckes eller Zinzendorfs, drefvos till det afgörande, som skapar en helgjuten och lefvande fromhet.

Under 1700-talets två första årtionden framträdde pietismen endast helt sporadiskt inom Lunds stift. Egendomligt nog samlade sig detta framträdande till Carlskrona, där personer, mer eller mindre starkt påverkade af de tyska pietisternas skrifter, gång efter annan framträdde, de flesta oberoende af hvarandra. En plats, som spelade en liknande roll, var Andrarums alunverk. Starkare blef dock rörelsen först sedan de karolinska krigarne emot 1710-talets slut och främst under 1720-talets lopp kommit hem från Ryssland och Sibirien. Under fångenskapens långa och tunga år hade de svenska krigarne vänt sina tankar bort från denna världen och dess vidriga öden. Arndts, Speners och främst Franckes skrifter, som några medfört, blefvo till en lefvande kraft ibland dem. I juni 1713 skrefvo från Tobolsk, denna underbara svenska kulturhärd i Sibirien, nio svenska

officerare ett bref till Francke själf för att bringa honom sitt tack samt bedja om hjälp och ledning. Sådan gafs ock i rikaste mått. Knappast torde de fångna karolinerna hafva gjort bekantskap med den radikala pietismen, Arnolds eller Dippels, men mottagliga som de voro för pietistisk förkunnelse, slöto de sig, väl hemkomna igen, lättare till hvarje sådan rörelse i Sverige. Äfven det skånska stiftet fick erfara detta.

Nästan samtidigt med karolinerna, på sommaren 1726, kom Johan Conrad Dippel själf till Skåne. Han kom ur fångenskap som de, ur sjuårig fångenskap på Bornholm, dit sänd af danske konungen och nu af denne benådad. Han ville till Tyskland, men som intet fartyg dit afgick, begagnade han en lägenhet till Simrishamn i afsikt att öfver Ystad nå Stralsund. I Ystad nödgades han stanna en tid i afsaknad af pass, och senare hindrades hans resa dels af oväder, dels af vänners öfvertalning. Slutligen slog han sig ned för återstoden af året hos en vän i Christianstad. Hans ankomst till Sverige hade väckt ett oerhördt uppseende. Redan i Christianstad samlade han trogna kring sig, och i Stockholm, dit han på nyåret 1727 begaf sig, gaf hans besök impulsen till en religiös rörelse af stor omfattning och betydelse.

Genom sina skrifter och sin personliga inverkan vann Dippel i Skåne ett flertal lärjungar och efterföljare, som modigt gjorde sin insats för en pietism af ofta det mest radikala slag. Den märkligaste af dessa lärjungar är utan något tvifvel grefve Bengt Frölich, hemkommen karolin, som i Ryssland blifvit omvänd och efter hemkomsten dippelian, men som tillika mottagit bestämmande intryck af den radikala mystiken. Alla dessa skånska pietister blefvo utsatta för den svåraste förföljelse, Frölich slutligen drifven i landsflykt; såsom

förföljelsens hufvudman framstår Lunda-biskopen Andreas Rydelius, troget stödd af ett enigt konsistorium och ett i stort sedt enigt prästerskap. Det låg i sakens natur, att prästerskapet själf ej kunde ansluta sig till dippelianism eller radikal pietism i annan form. Två skånska präster funnos dock, hvilka, sedan de mottagit bestämmande intryck af den äldre pietismen samt kommit till personligt afgörande och verklig omvändelse, drefvos till långt gående konsekvenser i radikal riktning — om under påverkan från radikalt pietistiskt eller möjligen herrnhutiskt håll, är icke utredt. Dessa präster voro Peter Murbeck, som verkade i Malmö och sedan i Helsingborg, samt Carl von Bergen, som verkade i Frillestad i Luggude härad. Deras starkt pietistiskt färgade kristendom blef till en fruktbringande kraft i deras prästerliga gärning, men riktade äfven det ortodoxa nitet mot dem, oaktadt de sorgfälligt undveko dippelianismens ytterligheter. Förföljda och dragna inför domstol, förfäktade de dock med tapperhet flera ganska långt i pietistisk riktning gående satser, förklarande dem vara fullt förenliga med luthersk tro, liksom de oförfärdt fortsatte med konventiklar. I deras ställning synes dock ligga åtskilligt af både halfhet och dubbelhet. Man har ett bestämdt intryck af, att de för sin ställnings och utkomsts skull ej vågade stå för sina yttersta meningar, sin mest omstörtande öfvertygelse, liksom de ej gärna kunnat undgå att inse, åtminstone ej Carl von Bergen, att flera af deras tankar, huru väl förenliga de än voro med kristen tro, dock voro föga öfverensstämmande med luthersk lära. De framstå knappast som helgjutna personligheter. Ensamma som de stodo, under långa tider borta från Skåne, Carl von Bergen slutligen afstängd från prästerlig verksamhet, blef också deras gärning inom Lunds stift af ganska begränsad verkan.

Samtidigt med Dippels förkunnelse och den radikala pietismen hade emellertid äfven Zinzendorfs tankar nått fram till Skåne, där de så småningom vunno talrika och varma anhängare, äfven inom prästerskapets led. Främst bland dessa anhängare står utan gensägelse Johan Sundius, hvars verksamhet som kyrkoherde i Allerum från 1729 till 1774 varit af mycket stor betydelse för det kyrkliga lifvet i Skåne. Under sin ungdom starkt påverkad af den äldre pietismens, främst Franckes och Speners, skrifter, mottog han under 1730-talets lopp en för lifvet bestämmande inverkan från Zinzendorf. Ehuru herrnhutarne aldrig räknade honom helt till sin krets, måste han dock anses höra till dem. Vål bar hans helgjutna religiositet de särdrag, en stark karakter städse ger, men han var dock genomträngd i lära och lif af det bästa i Zinzendorfs förkunnelse. Räkna vi honom till herrnhutarne, var han utan tvifvel en af deras ädlaste personligheter, mer än de flesta fri från öfverdrifter. Cavallin säger, att han »aldrig hört någon människa omtalas med djupare vördnad, än Sundius omtalades af personer, som lärt känna honom genom deras berättelser, hwilka personligen umgåtts med honom». En sådan vördnad ingaf hans i all sin tillbakadragna anspråkslöshet så imponerande personlighet äfven samtiden, att intet försök någonsin gjordes till angrepp emot honom, oaktadt han ej blott i sin prästerliga gärning icke så litet afvek från gängse ord och meningar, utan äfven varmhjärtadt trädde fram till försvar för Murbeck och von Bergen, när dessa verkade inom samma härad som han. Från när och fjärran samlades präster och lekmän till konventiklar i Allerums prästgård, som var, säger Cavallin, »ett ställe, som ansågs helgdadt och med synnerlig gudomlig välsignelse öfvergjutet i anledning af den fromme mannens der till himmelen uppsända böner». Sina

trognaste lärjungar fick Johan Sundius i sina två söner, som dock ej blefvo präster, samt i all synnerhet i sina sex mågar, samtliga präster inom Lunds stift, fostrade i svärfaderns skola, bärare och förkunnare långt efter hans död af hans innerliga och djupa fromhet¹.

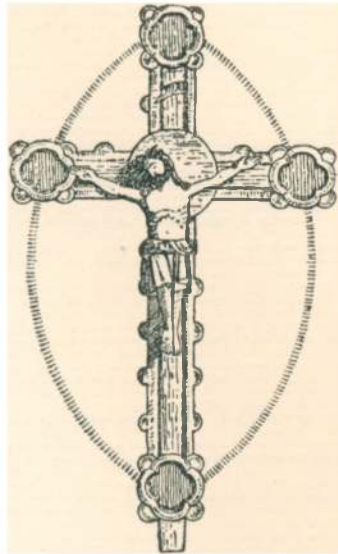
Inom den skånska prästsläkt, hvars stamfader var Simon Palm från Ystad, kan man med sällspord klarhet följa den utveckling inom det skånska stiftets kyrkliga och religiösa lif, som här i korthet skildrats. Vi se i stamfadern själf en karolinsk präst af gamla stammen, som inom sitt pastorat, Östra Sallerup och Långaröd, där endast bönder bodde, var en oinskränkt ledare och en gammalfrom fader. Hans äldste son, Olof Palm i Frenninge och Vollsjö, räknade bland sistnämnda församlings ledamöter den radikale pietisten och mystikern greve Bengt Frölich. Stående helt på den gamla ortodoxa grunden — oaktadt han var gift med Johan Sundiis syster — kämpade Olof Palm med allvar och nit mot Frölichs kätteri och bidrog i sin mån till, att denne blef landsförvist. Trygg och nöjd med kampens utfall, trots alla vidrigheter den medfört, kunde Olof Palm sitta i ro i Frenninge prästgård till sin död. Hans yngste broder Rutger Palm mottog sin predikoutbildning af sin broders och sin systers svåger Johan Sundius och kallades vid helt unga år af denne till komminister. Han flyttade dock inom kort från Johan Sundius och Allerum till Eric Sinius i Brunnby, som var en högt begåfvad och mycket stridbar präst, af domkapitlet med förkärlek använd till visitator och aktor i kampen mot Murbeck, von Bergen och andra, uppdrag, som han med glädje mottog samt med kraft och stor dialektisk förmåga till konsistoriets stora belåtenhet utförde. I mer än tio år stannade Rutger Palm i Brunnby som komminister och gifte sig med Eric Siniis dotter. Knappast synes han dock hafva

fostrats i svärfaderns stränga skola, lika litet som han var af dennes lynne eller anda, ehuru väl det å andra sidan synes sannolikt, att hans flyttning från Allerum till Brunnby stått i samband med Johan Sundii alltmera utpräglade utveckling i från den officiella kristendomen afvikande riktning. Som kyrkoherde i Barkåkra och Rebbelberga fick Rutger Palm pröfva många svårigheter af den inom pastoratet bosatta adeln, och mot slutet af sin lefnad, på 1760-talet, fick han upplefva, att främsta platsen bland Barkåkra församlingsbor intogs af en son till den landsförviste grefve Frölich, oförsonlig pietist som fadern. Genom allt detta vållades honom svåra bekymmer. Det är betecknande för den senare tid, som nu inträdt, att Rutger Palm kort före sin död i bitterhet sökte sig bort från »herreporten», såsom han skref, till annat pastorat, medan den yngre Frölich med tiden blef — landshöfding i Malmöhus län. Dock finnas vittnesbörd, som visa, att Rutger Palm alls icke intog samma rent afvisande hållning mot pietismen som äldste brodern Olof. Efter Rutger Palms död kom den ende af hans söner, som ägnade sig åt den prästerliga banan, Eric Palme — såsom han, återupptagande det ursprungliga släktnamnet, kallade sig — till Allerum som komminister, aldeles som fadern trettio år tidigare. Men Eric Palme blef på ett helt annat sätt än fadern djupt gripnen af Johan Sundii kristendom. Den blef bestämmande för hans som för så mångas religiösa utveckling, för hela hans personliga lif. När han lämnade Allerum för att verka först i nära tjugo år som komminister i Backaryd, sedan under än längre tid såsom kyrkoherde i Nättraby, var han gift med en af Johan Sundii döttrar, knuten till dennes krets och liksom alla sina svågrar en trogen förkunnare af svärfaderns starkt herrnhutiskt betonade och af den äldre pietismens anda genomträngda kristendom.

Den korta öfversikt, här gifvits af det skånska stiftets kyrkliga och religiösa lif under den tid, då Simon Palm från Ystad och hans ättlingar där verkade som präster, har lämnat mycket, som i detta lif var viktigt och väsentligt, utanför. Allestädes tillkom prästerskapet viktiga kulturuppgifter utöfver vården af en Guds församling, men sällan har det skett i sådan grad som i det skånska stiftet under dess första svenska sekel. Intet mindre än det svenskhetsverk, som under detta sekel med fullständig framgång genomfördes, var den väldiga kulturuppgift, som blef det skånska prästerskapet förelagd. Släkten Palmes tidigare öden torde hafva gifvit någon inblick i denna uppgifts allvarliga och djupa innebörd. Vi hafva skymtat något af den klyfta, som måste öfverkommas, af det sekelgamla hat, som måste brytas, af de makter, hvilka stridde mot hvarandra. Uppgiften kunde synas nära nog olöslig. Hur denna uppgift löstes, därom förtäljer den karolinska tidens skånska prästhistoria. Denna uppgift och dess lösning blef för tidehvarfvets skånska präster, och för Palme-släktens prästerlige stamfar mer än för de flesta, ett värf af samma mått — så vill det synas — som det prästerliga kallets egna.

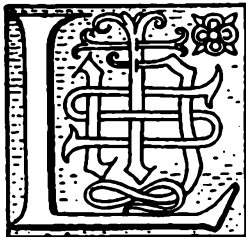
NÄR vi följa Palmeska prästsläktens öden från sjuttonde seklets slut till nittonde seklets början, från Carl XI:s till Carl XIII:s tid, skola vi alltså få en inblick jämväl i det skånska stiftets lif, ej blott i det yttre lifvet bland prästgårdarnas brokiga frändeskaror, utan äfven i kyrkans inre lif, i den prästerliga gärningens gestaltning under tidehvarfvets skiftande skeden. De fyra släktmän, denna skildring främst gäller, blefvo samtliga prostar, de tre första öfver hvar sitt härad, den siste öfver egen församling. I en tid, då föga mer än hälften af dem, som i Skåne ägnade sig åt den prästerliga

banan, ens nådde ordinarie befattning, torde man alltså äga fog förmena, att dessa fyra prostar voro dugande och redbara kyrkans tjänare. Det är inga föregångsmän eller ledande andar, vi här möta, men det är män, som hvar i sin församling troget och under ofta svår kamp mot fattigdom, bekymmer och motgång förvaltade sin andel af ordets sådd och vårdade sin gnista af det eviga ljuset. Det är inga märkvärdiga öden, som här skildras, men vi se återspegladt i dem det bästa af de tankar, som då tänktes, och af den gärning, som då gjordes, under de skånska prästgårdarnas låga tak, under de skånska kyrkornas hvalf.

SIMON PALM I ÖSTRA SALLERUP

LIKSOM Jacob Palme var yngst af Palme Lyders söner, så blef af hans barn med Inger Koefoed den yngre sonen, Simon Palme, stamfader för senare släktled. I det föregående har redan berättats, att denne SIMON JACOBSSON PALME var född år 1664, med all sannolikhet i Ystad¹. Om hans tidigaste barndom hafva vi oss intet bekant. Heltvisst tillbragte han den i föräldrahemmet vid Stora Västergatan i närheten af lybska kompaniets till slakten så nära knutna gård och af det gamla skolhuset från medeltiden. Simons skolgång skedde däremot icke i denna skola. Anledningarna härtill kunna hafva varit flera. Säkert har sålunda det dåliga tillstånd, hvori skolan då befann sig, härtill bidragit, möjligen har ock den skism, som tidigare varit rådande mellan Jacob Palme och skolans rektor, medverkat. Härmed

må förhålla sig huru som helst, så valde Jacob Palme den bland de förnåma handelsmännen vanliga utvägen, i det han lät gifva sina söner, Simon och den två år äldre Per, enskild undervisning. Till sammans med en vän, den i det föregående flera gånger omtalade förnåme borgaren Jens Torsøn, samt måhända äfven andra borgare i staden, hade nämligen Jacob Palme för sina söners undervisning på det tidigare skolstadiet anställt en lärare, som synes hafva meddelat sin undervisning i Jens Torsøns hem, men som aflönades dels genom kontanta sammanskott af barnens föräldrar, dels in natura genom matdagar i familjerna samt lyse och vedbrand¹. Jens Torsøns ifrågavarande söner, af hvilka en sedermera blef präst, en annan rådman i Ystad, antogo som nämndt namnet Uppendick efter sin moders förre man, handelsmannen Peter Uppendick. De äro i så måtto af intresse för Simon Palmes historia, som den enes, Peter Uppendicks, lefnadsöden i mycket sammanfaller med Simons. Född ett par år tidigare än denne, inskrefs Peter Uppendick samma år som Simon, år 1682, i Skånska nationen vid Lunds nyupprättade universitet för att två år före Simons utnämning till kyrkoherde i Östra Sallerup erhålla Västra Nöbbelöfs och Skifarps pastorat.

Simon Palmes skolgång i Jens Torsøns hem slutade år 1675, då husmodern, Anne Jacobsdaatter, afled. Förhållandena gestaltade sig där så ogynnsamt, att sönerna i flera år blefvo utan undervisning, tills åtminstone Peter insattes i Christianstads skola². För Jacob Palmes söner blef det bättre ställt. För dem antogs då en egen informator. Om huru denne bodde tillsammans med Per och Simon i »scholen», skolstufvan, i gården vid Västergatan, är i det föregående berättadt. Här mätte det stora timglasets sand år efter år ut de mödosamma studietimmarna, medan grifflarna raspade

mot skiffern och de latinska glosorna rabblades, tills detta språk blifvit ett andra modersmål.

I denna enkla stufva var det Per och Simon Palme upplefde krigets svåra år, från dess lugna id var det de kallades den junidag, då Jacob Palme med hustru och barn gick i landsflykt öfver hafvet. Det upplefda och genomlidna måste i gossarnas sinnen hafva lämnat spår för lifvet. Måste icke krigstiden med dess ständiga utpressningar af ögonblickets makthafvare, med dess plundring och härjning, hos enhvar framkalla en längtan efter lugn och ordning? Huru mycket starkare då hos den, hvilken likt Simon Palme knappt fjortonårig fått gå i landsflykt från en plundrad och härjad hemstad! Måste icke allt, hvad han som barn upplefvat, den nationella motsättningen, de ständiga kompromisserna mellan svenskt och danskt med split och intriger — måste icke detta hafva hos honom väckt känslan för, att endast en stark och enhetlig statsmakt kunde komma till rätta med det dåvarande Skåne?

Komna till Köpenhamn fortsatte bröderna Palme sina studier i stadens lärda skola, »Vor Frue skole», hvilken — liksom i allmänhet de högre skolorna i Danmark efter den lärde konung Fredrik III:s genomgripande reformer — stod på en hög ståndpunkt. Här kommo de under ledning af den utmärkte rektor Peder Foss, en medlem af den ryktbara lärdomssläkt af detta namn, med hvilken senare generationer af släkten Palme blefvo på mångfaldigt sätt befryndade. Rörande deras studier i Köpenhamn veta vi för öfrigt ej mycket. År 1681 admitterades de till därvarande universitet, hvarest de den 18 juli inskrefvos under namn af Petrus och Simon Palmæus och där de kommo under särskild ledning af professor Cosmus Bornemann. Efter aflagda föreskrifna prof vunno de genom teologiska

fakultetens beslut af den 27 juli samma år inträde vid universitetets ryktbara kommunitet och finga alltså taga sin bostad inom den gamla Regensens murar¹.

Redan ett par år innan Simon Palme som liber studiosus trädde ut i lifvet, hade han blifvit lämnad ensam med sin bror i Köpenhamn. I september 1679 dog Jacob Palme och återvände hustru Inger till Ystad med sin makes lik. När nu sönerna fortsatte sina studier i Köpenhamn, måste de sålunda reda sig på egen hand; dock hade de säkerligen ett godt stöd i sin mors danska släkt.

Liksom Inger Koefoeds återresa till Ystad icke torde få tillmätas någon politisk innebörd, så torde det varit rent praktiska skäl, som föranledde sönerns kvardröjande i Köpenhamn. Det ansågs förvisso lämpligare, att de slutförde sina studier vid därvarande skola, i stället för att än en gång göra ett ombyte, så mycket hellre som den akademi, hvilken närmast kunde komma ifråga vid deras fortsatta studier, var den Köpenhamnska. Lunds universitet, som under sin korta tillvaro från år 1668 till krigsutbrottet på grund af sina delvis underhaltiga lärarekrafter och sina ständiga inre stridigheter icke haft något godt anseende, hade nämligen hvarken vid hustru Ingers afresa från Köpenhamn 1679 eller vid sönerns slutade skolgång 1681 ännu återupprättats. Visserligen ansågs det från svenskt håll önskvärdt, att den skånska ungdomen studerade vid de svenska akademierna i Upsala eller Greifswald, hvilken önskan i december 1680 tog sig formen af en kunglig befallning. I någon större utsträckning torde emellertid denna önskan icke blifvit verklighet. Därtill drogo de andliga frändskapsbanden alltför starkt de skånska studenterna till Köpenhamns universitet, för hvilket val jämväl de ekonomiska skälen talade. När den lundensiska akademien på som-

maren 1682 återupprättades, då först stod Simon Palme liksom öfriga Skåne-studenter i Köpenhamn inför det stora afgörandet, men då hade också frågan fått ett annat läge genom de senaste årens händelser och genom de syften, som i dem afspeglades¹.

DEN bittra tragik, som präglar Skånes uppgifvande af sin egen nationalitet och införlifvande med Sveriges rike, ligger liksom koncentrerad i de närmaste åren efter Skånska kriget. Politiskt var visserligen landet redan förenadt med Sverige genom Roskildefreden, men dess verkliga *införlifvande* med riket blef icke ens på allvar påbörjadt förr än långt senare. I Sverige saknades visserligen icke under tidrymden mellan krigen statsmän, som insågo, att endast en verklig försvenskning af de nyeröfrade provinserna kunde trygga deras besittning. Men i stort sedt var det icke denna uppfattning, som gjorde sig gällande i den praktiska politiken. De maktmedel, som stodo eröfraren till buds, användes icke främst i försvenskningssyfte², utan för att försona de sinsemellan och mot riket stridiga elementen och därigenom bryta udden af den rörelse för skånsk själfstyrelse, som otvifvelaktigt under de första åren gjorde sig gällande, samt i ej ringa mån för att frampressa högre skatter och utlagor och därigenom bidra till den genom kriget tömda statskassans fyllande. Denna på en gång egennyttiga och försonliga politik nådde i vissa afseenden sitt mål, men samtidigt skapades genom vacklan och kompromisser en i längden ohållbar situation, fylld af rättsosäkerhet och till sin karaktär provisorisk. Mycket af allt detta förklaras heltvisst därigenom, att icke de eröfrade och kanske icke heller eröfraren betraktade Skånes införlifvande med Sverige såsom definitivt.

Sålunda kom det sig, att Skåne vid krigets utbrott 1675 i stort sedt var lika danskt som när det 1658 kom under svensk spira. Hvad de kyrkliga förhållandena beträffar, hade några få patronella pastorat, som under tiden mellan krigen blifvit lediga, visserligen af svenskfödda patroner gifvits åt svenskar uppifrån landet, och en del skånska studenter hade nog, lockade af de särskildt för skåningar inrättade stipendierna i Upsala, gjort sina studier därstädes och blifvit i någon mån försvenskade. Men i stort sedt hade landet i kulturellt, enkannerligen i kyrkligt afseende, fått lefva sitt lif som förut, och det språk, som talades från de flesta predikstolar, var danskan, hvilket språk jämväl var det som i skrift i allmänhet användes af prästerna och öfriga innebyggare ej blott inbördes, utan äfven i skrivelser till statens organ¹. Vid riksdagarna under denna tid hände till och med det i Sveriges historia enastående, att anföranden höllos på renaste danska. Eljest torde den dialekt, som i Skåne före skånska kriget användes i dagligt tal och af obildadt folk, hafva utgjort ett blandspråk, som nära småländska gränsen öfvergick till svenska för att i trakten af Helsingborg med dess lifliga danska förbindelser och äfven i södra Skåne närma sig hög-danskan.

Det var detta Skåne med dess obestämda nationella färg, dess resignerade underkastelse under eröfraren och latent missnöje, som 1675 blef skådeplatsen för det ohyggligaste af de krig, som rasat mellan Sverige och Danmark. Under dessa fasans år hade det arma landet två konungar och två styrelser, och från båda sidor visades samma hårdhet vid utkräfvandet af lydnad och underkastelse eller härjades och brändes lika hänsynslöst under den växlande krigslyckans upprepade återtåg. Från båda sidor haglade befallningar

och påbud, medan härar, ströfkårer och snapphaneband regerade så långt och så länge deras makt räckte. De drag från krigsåren i Ystad, som i det föregående tecknats, äro typiska för dessa slitningar mellan svenskt och danskt, men på landsbygden var befolkningen i än högre grad utlämnad åt godtycket hos ögonblickets herrar, och här var det prästerna, som hårdast ledo däraf. Otaliga äro de samtida berättelserna om präster, som med hugg och slag tvingats att utföra den tillfällige maktägarens befallningar eller af honom släpats i fångenskap; de många uppbrända och härjade prästgårdarna kunde äfven vittna om krigets hårdhet. De flesta präster sökte nog, ställda mellan de svenska och de danska herrarna, så långt det sig göra lät, iakttaga en försiktigt neutral ståndpunkt, men många kunde icke dölja sina sympatier åt endera sidan eller lämnade rentaf någondera parten en ofta välkommen hjälp genom upplysningar om fienden eller trakten, genom hemlig budskickning eller dylikt. Härvid, liksom i fråga om den öfriga befolkningens ståndpunkt under kriget, var det danska sympatier, som i främsta rummet kommo i fråga. Flera präster flydde, i känslan af sin tydligt intagna danska hållning, vid svenskarnas återeröfring af landet från sina församlingar för att i regel finna en ny verksamhet i Danmark. Några återkommo väl till hembygden, sedan lugna förhållanden åter inträdt, men blott för att ställas till ansvar som förrädare eller som feiga och pliktförgättna herdar, och deras pastorat besattes med andra och pålitligare män¹.

Det är mot denna bakgrund man har att betrakta allt, som i Skåne hände under decennierna efter kriget, och särskildt den svenska politik, som skapade villkoren för Skånes och skåningarnas lif. I aldeles särskild mån måste Simon Palmes öden ses mot samma

bakgrund, ty hans hembygds lif sätter med ovanlig styrka sin prägel på hans egen historia, enkannerligen hans första mannaår.

Det var på sommaren 1681 Simon Palme inskrifvits vid Köpenhamns universitet. Redan följande år se vi honom som student i Lund, men han har nu ändrat sitt namn från Palme till Palm. Väl tecknade han sig »Simon Palme» ännu den 28 augusti 1682, då han skref sitt namn i det återupprättade universitetets Liber academicum, men när samma namn två månader senare, den 20 oktober, inskrefs i Skånska nationens matrikel, skedde det under formen »Simon Palm», och denna namnform bibehöll han sedan alltjämt, under hela sin lefnad. Namnändringen blef definitiv¹.

Att Simon Palme sålunda återflyttade till Skåne, förklaras väl till väsentlig del däraf, att han var skåning, att han i Skåne hade sitt föräldrahem, sina närmaste, det ekonomiska stödet för sina studier och att han där såg sin framtid såsom präst. Att denna öfverflyttning skedde just nu, förklaras till fullo däraf, att Lunds universitet först nu återuppstått i ny gestalt. Men att Simon Palme i samband med öfverflyttningen ändrade sitt släktnamn från det danskt ljudande Palme till det svenska Palm, detta tyder på, att äfven andra motiv till öfverflyttningen funnos². Måne man icke däri får se ett utslag af den ändrade uppfattning rörande Skånes förhållande till Sverige, som just vid denna tidpunkt — i stundom hård strid med äldre åskådningar, grundade i den nationella instinkten och närda af intima förbindelser med Danmark — bröt sig fram till erkännande i Skåne och säkert äfven sträckte sina verkningar öfver Öresund? Att i namnändringen se ett tydligt och medvetet svenskhetstecken, är heltvisst riktigt, när man tillika ser, huru talrika andra skåningar, särskildt studenter och präster, handla på samma vis,

huru Neerland blir Nehrman, Harboe blir Harbo och søn börjar uttränga søn i fadersnamnen. Vål hafva vi sett sådan namnändring ske äfven bland borgarne i Ystad, vål hafva vi där sett Simons broder Per — liksom skilda släktmän af en äldre släktgren — göra samma ändring af Palme till Palm, men vidtagen af en blifvande präst framstår denna ändring som mera medveten, liksom den utan tvifvel blef mera betydelsefull. Säkert är, att Simon Palm från den dag, han ändrade sitt namn, framstår som rent svensk. För slakten blef denna namnändring af genomgripande betydelse: släktens borgerliga grenar hafva längesedan utdött eller försvunnit i okända öden, men af Simon Jacobsson Palms ättlingar kalla sig tvenne grenar än i dag Palm, och så hade heltvisst blifvit fallet äfven med den tredje, därest ej hans yngste son Rutgers söner återupptagit namnformen Palme, som de visste vara den ursprungliga och rätta.

Krigets lärdomar med afseende å Skånes förhållande till Sverige voro icke mindre hårda och hälsosamma för rikets ledande män än för det återeröfrade landets hårdt pröfvade befolkning.

Skånes opålitlighet som svensk provins och nödvändigheten af dess fullständiga försvenskning — det var ur svensk synpunkt krigets dyrköpta erfarenhet. Och nu leddes den svenska politiken af *en* man, som med järnhård viljekraft sträfvade mot detta mål. Redan före fredsslutet utsåg Carl XI sin närmaste medhjälpare i det stora försvenskningverket, i det han såsom vice biskop vid den opålitlige och dåmera orkeslöse biskop Winstrups sida ställde den uppsvenske Canutus Hahn, som redan 1680 efterträdde Winstrup på Lunds biskopsstol. Jämvål före fredsslutet uppgjordes under samarbete mellan konungen och Hahn den plan, efter hvilken sedermera arbetet med segerviss energi och oväntad framgång bedrefs.

Kyrklig uniformitet, d. v. s. likhet med det öfriga Sverige i språk, undervisning och kyrkoceremonier — se där det viktigaste af de medel, som af Skåne skulle göra ett svenskt landskap. Detta medel kunde emellertid å ena sidan icke användas mot prästernas vilja, då dessa i första hand däraf berördes, men å andra sidan kunde deras medverkan, huru nödvändig den än var, icke lagligen framtvingas, då detta med skäl skulle betraktats såsom ett brott mot de i samtliga de senaste fredssluten besvurna privilegierna, tillerkända Skånes präster. I planen för försvenskningverket ingick därför, att man skulle förmå prästerskapet att frivilligt lämna sin nödvändiga medverkan eller fasthellre att drifva saken så, att prästerna själfva *anhöllo* hos konungen om uniformitetens genomförande. Och sedan biskop Hahn till medhjälpare lyckats förvärfva några af stiftets inflytelserikaste prästmän, hvilka blefvo hans verktyg i det smidiga och målmedvetna agitationsarbete, som genast igångsattes, såg han sig redan den 3 maj 1681 framme vid detta första mål, i det prästerna genom häradsprostarna och valda ombud från hvarje härad, samlade till möte i Malmö inför generalguvernören, till denne framställde en direkt anhållan om uniformitetsverkets påbörjande, hvar efter vissa normer för detta verk fastställdes.

Nu började för de dansksinnade prästerna i Skåne en svår tid. Det kyrkoskick, det språk, som för dem blifvit ett med det kyrkliga lifvet, tvungos de att steg för steg öfvergifva, och gudstjänsten måste af dem förrättas i öfverensstämmelse med bruket i det öfriga Sverige, där just under dessa år i anslutning till arbetena på den nya kyrkolagen en större »uniformitet» börjat göra sig gällande. Dubbelt svårt blef detta tvång för de präster, hvilka hos sina församlingsbor iakttago en allt större ovilja mot den offentliga guds-

tjänsten, som i sin nya form störde deras sinne för de gamla kyrko-
bruken eller som rent af, på grund af folkets bristande kunskap i
det svenska språket, icke blef förstådd¹. Men under ständiga visita-
tioner med alltjämt ökade fordringar på uniformitet öfvervakades
verket af biskop och prostar, hvilka senare utsågos bland de för
uniformitetsifver kända². Äfven vid besättandet af de under denna
tid ledigvordna pastoraten tog man hänsyn till de sökandes kunskap
i svenska språket och intresse för uniformitetsverket, hvilket senare
den nyutnämnde i sin prästed måste förbinda sig att befordra³.

En jämförelse mellan å ena sidan det envisa, om ock stundom
förtäckta motstånd, som före skånska kriget af prästerna gjordes
mot de då sporadiskt förekommande ansatserna till försvenskning
af det kyrkliga lifvet, och å andra sidan det understöd, det nu
energiskt igångsatta uniformitetsverket rönte från just samma präster
på några undantag när, måste hos iakttagaren framkalla en fråga
om orsakerna till denna förändring. Frågans besvarande är icke
lätt, ty en hel serie af orsaker torde här hafva medverkat till ett
resultat, som måste väcka förvåning. Hos mången svag karaktär
torde de styrandes vilja och de fördelar, som kunde vinnas genom
ett handlande i öfverensstämmelse därmed, hafva verksamt bidragit
till deras omsvängning. Att emellertid detta icke var en väsentlig
orsak till förändringen i prästernas uppfattning öfver hufvud, framgår
redan däraf, att bland de ifrigaste förkämparne för uniformiteten
befunno sig många af ståndets på karaktärens och begåfningens
vägnar mest betydande medlemmar, som dessutom tidigare varit
Danmark varmt hängifna. Starka måste i sanning de skäl hafva
varit, som kunde förmå dessa Danmarks trogna söner att ställa
sig i deras led, som af Skåne ville göra ett svenskt landskap.

Liksom förändringen af den svenska politiken gentemot Skåne var en direkt följd af krigets dyrköpta lärdomar, så torde man hafva att till samma orsak hänföra omsvängningen i uppfattning hos befolkningen i Skåne, enkannerligen dess präster. Under krigets härjningar, icke mindre våldsamma från de danska än från de svenska härarna, hade danskarnes traditionella mildhet i jämförelse med de »hedniske» svenske visat sig icke hålla streck, och snapphanarna, som tidigare gällt för att vara af svenskarna förföljda, sitt land trogna danskar, hade under kriget afslöjat sin rätta karaktär som samhällsfientliga röfvarband. Det var efter fred och samhällslugn, som den af kriget utpinade befolkningen längtade; man ville lyda en enda och en stark herre. Och Sverige hade visat sin makt. Detta rike syntes på höjden af sin stormaktstid kunna gifva hägnet af den starka statsmakt, som det arma landet för sitt lugn behöfde och som Danmark under denna period af svaghet icke kunnat erbjuda. Härtill kommer, att den starka tillförsikt om den skånska eröfringens dåmera definitiva karaktär, hvarom alla de svenska åtgärderna gentemot Skåne efter kriget bära vittne, säkerligen äfven var på väg att genomtränga samma befolkning, som före skånska kriget till stor del torde hafva betraktat det svenska regementet som ett beklagligt, om ock drägligt provisorium. Slutligen torde, hvad särskildt angår prästerskapets förhållande till uniformitetsverket i dess fortsättning, en önskan hafva gjort sig gällande att genom ett tillmötesgående af de styrandes önsknings återvinna den ställning inom rikets prästerskap med säte och stämma i dess prästestånd, som Skånes präster före kriget innehåft, men som efter deras under kriget visade sinne lag blef dem förvägrad. Att den svenska kyrkoordningen tillerkände prästerskapet en mera ansedd ställning än den danska, om hvilken

det hette, att den »luchter af den danske adels invidia emot den geistlige stand», torde till sist för mången hafva spelat en viss roll¹.

I de nu framställda förhållandena har man förvisso att söka förklaringen till den omsvängning i den allmänna uppfattningen i Skåne och särskildt bland prästerna, som i det föregående skildrats. Äfven Simon Palms historia bör ses i detta ljus. Ehuru hela hans skolbildning liksom hans första universitetsbildning var dansk, något hvarom under hela hans lif danismer i skriftspråket bära vittne, visa hans senare öden på en klar svensk ståndpunkt. Utom hans öfverflyttning till Sverige med åtföljande namnändring tala härför hans påfallande goda ställning till de svenska myndigheterna, hans utan kryperi vunna tidiga och goda befordran och hans samvetsgranna arbete för försvenskningen inom de honom anförtrödda församlingarna. Och icke har han intagit denna ställning för att vinna sina förmäns gunst: det skulle icke hafva öfverensstämt med hans rakryggade och manligt själfständiga karaktär, sådan denna framstår under lefnadens olika skiften. En djupgående andlig kris gaf heltvisst utslaget i Simon Palms val mellan svenskt och danskt: alla starka skäl tala för, att hans val träffades på grund af barndomens minnen från Ystad och under påverkan af den nya rörelsen i Skåne. I hans ungdomsöden, sådana de här skildras, kan man alltså se spegladt hans skånska hemlands eget inre lif under den brytnings-tid, som gjorde detta danska land till svenskt².

LITET och fattigt låg Lund på det skånska slättlandet. Med afseende å både borgarnes lefnadssätt och stadens allmänna utseende med de små halmtäckta, ej ens till 300 uppgående husen, liknade den mera en bondby än en stad. Också lämpade den sig

föga som säte för ett universitet, och under de första åren efter dettas återupprättande framställdes från studenterna ständiga klagomål öfver en tryckande bostadsnöd, som borgarne på grund af sin fattigdom, än mer ökad under krigets härjningar, icke förmådde afhjälpa. Äfven om sålunda de yttre förhållanden, som mötte Simon Palm, när han år 1682 från Köpenhamn flyttade till Lund, i många afseenden skilde sig från och voro ogynnsammare än dem, under hvilka han lefvat i Köpenhamn, torde dock andra omständigheter varit ägnade att underlätta hans omplantering i denna nya jordmån.

Den academia carolina, som år 1682 på sommaren åter började sin verksamhet, sedan den i sex år legat nere, liknade föga den, som år 1676 af kriget tvingades till upplösning och flykt. Universitetet före kriget hade förnämligast haft till uppgift att demonstrera de nya herrarnas omtanke om »Hertugdömet Skåne» och att försona de svenska och danska intressena, hvaremot något försvensknings-syfte så mycket mindre torde föresväfvat grundläggarna, som det af lika antal svenskar, danskar och tyskar bestående akademiska konsistoriet icke kunde anses lämpadt att förverkliga ett sådant syfte. Vid universitetets återupprättande uttalades däremot försvensknings-syftet öppet, och det inflytande, universitetet i sådant afseende fick under de första decennierna efter skånska kriget, kan näppeligen öfverskattas och är så mycket mer anmärkningsvärdt, som detta inflytande för de ledande aldrig blef det hufvudsakliga målet och icke framtvingades genom förhatliga tvångsmedel. Det vid undervisningen använda språket var här liksom i Köpenhamn latinet, och i hvardagliga samtal användes länge, åtminstone bland skånska studenter, danskan. Allt detta måste hafva för Simon Palm underlättat öfvergången från det danska till det svenska universitetet. Denna öfver-

gång torde härjämte för honom, som förut passerat studentlivets grader, hafva underlättats genom befrielse från den vid denna tid säkerligen allt annat än behagliga »depositionen» samt den därpå följande förnedrande novitietiden.

I än högre grad torde det intima nationslifvet bidragit att underlätta nämnda öfvergång. Medan de uppsvenska studenterna nära nog kände sig lefva som i fiendeland, tedde sig äfven för de skånska landskapens studenter många förhållanden främmande. Inom nationsföreningarna slöto sig därför de från samma hembygd kommande studenterna tillhopa, och inom deras ram utvecklade sig studentlifvet med dess stränga penalism och uppoffrande hjälpsamhet, dess råa och vilda karaktär, men också med något af stormaktstidens friska och storvulna kynne. Tidens stora nationella spörsmål tryckte sålunda sin prägel äfven på studenternas lif. Motsättningen mellan uppsvenskt och skånskt tog sig uttryck i ständiga stridigheter mellan särskildt den skånska och den småländska nationen. Under biskop Hahns femåriga prokanslerstid minskades dock denna motsättning steg för steg, och universitetet i dess nya form lyckades intaga den enande och försonande ställning mellan de skilda nationella elementen, som det gamla universitetet redan genom sin vedertagna benämning, academia carolina conciliatrix, medvetet sträfvat till, men aldrig lyckats nå. Denna universitetets verksamhet synes visserligen hafva motverkats af vissa från Köpenhamns universitet öfverflyttade studenter af skånsk börd, men från biskop Hahns sista verksamhets- och lefnadsår bevaras tydliga bevis för att äfven de skånska studenterna då lärt sig att med stolthet räkna sig som svenskar.

Bland kamraterna i skånska nationen återfann Simon Palm många vänner från barndomsåren i Ystad.

Här mötte han sålunda Palle Bång, som var son af den engång till borgmästare i Ystad föreslagne godsförvaltaren Jacob Rasmusson och som admitterats till akademien från Ystads skola, där hans bror var rektor. Här mötte han Bartholdus Aquilonius, prästson från det nära Ystad belägna Löderup och dotterson till borgmästaren Simon Jacobsøn. Här mötte han Niels Graa, enda manliga telning af denna urgamla Ystadsläkt, och Jöran Gabriel, styfson till Simons sysling Sifver Koefoed, som flytt med Jacob Palme på Niels Juels fartyg. Här fann han slutligen Peter Uppendick, kamraten från barnaårens skola i Ystad. Denna krets af sex Ystadstudenter, inskrifna vid Lunds universitet samma höst det återupprättats, gick oblida öden till mötes. Om det tragiska öde, som drabbade Bartholdus Aquilonius, den af de jämnåriga, som Simon Palm under studentåren trädte närmast, skall i det följande berättas. Niels Graa invecklade sig i Ystad under 1680-talets lopp i allehanda vidlyftigheter af ekonomisk och erotisk art, från hvilka han räddade sig genom en äfventyrlig flykt till Danmark, där han inom kort afled. Ej heller Jöran Gabriel fortsatte studiebanan; han synes liksom Niels Graa haft ett oregerligt lynne och lefde många år i Ystad utan känd sysselsättning, hvarefter han försvinner i okända öden. De tre öfriga af 1682 års Ystadstudenter i Lund blefvo visserligen alla präster, men Palle Bång och Peter Uppendick afledo redan efter några få års prästerlig verksamhet, den förre 1695, den senare 1696. Åt Simon Palm ensam af de sex från Ystad utgångna studenterna blef det beskärdt att verka som präst ett långt lif och att grunda en skånsk prästsläkt¹.

I kretsen af nu nämnda och andra kamrater dref Simon Palm sina studier i Lund, åhörande föreläsningarna, som till hufvudsaklig

del höllos i domkyrkans kor, och lefvande den dåtida studentens torftiga lif. Den lärare, som förvisso gaf hans studieår deras prägel, var förste teologie professorn och domprosten Christian Papke. Denne fint bildade och skarpsinnige filosof och teolog utöfvade såsom professor ett mycket stort inflytande, mindre måhända såsom en af de förste framställarne i Sverige af Cartesii satser än fastmera såsom en varmhjärtad lärare, hvilken vann ungdomen genom en sann och lefvande religiositet på den gamla ortodoxiens grund, genom ett själfullt föredrag och en uppriktig nitälskan för de blifvande prästernas bästa. Förvisso fostrades de skånska studenterna här i den svenska lutherdomens bästa anda.

Huru länge Simon Palm under det gamla templets hvalf och Christian Papkes säkra ledning arbetade på sin utbildning, är ovisst. Vi veta blott, att han, liksom mången student både före och efter honom, greps af längtan ut till främmande land, ut att skåda nya nejder och lyssna till andra lärare, greps af önskan att gifva studieåren den afslutning, som då mer än senare ansågs vara deras nödvändiga fulländning: en resa till främmande akademier. Mer än en student eller magister, som återkom från tyska universitet, hade heltvisst åtskilligt lockande att förtälja. Sålunda återkom år 1684 från Wittenberg Lundastudenten Turo Liebman efter vunnen magistergrad och trolofvad med en tysk professorsdotter. Det torde ej vara för djärft att antaga, att Turo Liebmans återkomst från Wittenberg var en af de krafter, som drefvo Simon Palm till denna stad. Liebman var son till en gelbgjutare i Malmö, hos hvilken Christian Papke tagit sin tillflykt under skånska kriget. Professorn begynte här undervisa husets son Turo; han fann denne så duktig, att han engång utbrast: »Du bist mir ein lieber Mann!» Från denna

dag bar Turo namnet Liebman. År 1680 reste han till Wittenberg, blef magister där 1682 och återkom som nämndt efter ytterligare tvenne år. Han blef sedermera kyrkoherde i Löderup, gifte sig där, sedan han två gånger blifvit änkring, med Anna Aquilonia och blef på så vis Simon Palms svåger. Han slutade sin bana som kyrkoherde i Christianstad och prost öfver Gärds härad. Förbindelsen med Löderup och släkten Aquilonius samt den nära ställningen till Papke göra det sannolikt, att Turo Liebmans återkomst från Wittenberg 1684 öfvat inflytande på Simon Palms beslut. Om denne liksom Liebman lyckades få stödet af något stipendium, veta vi icke; i hvarje fall hade han hos modern och brodern i Ystad en tillräcklig ekonomisk grundval. Alltnog: den 10 september 1684 inskrefs hans såväl som Lundakamraten Bartholdi Aquilonii namn i det vidtberömda universitetets i Wittenberg ståtliga Liber studiosorum.

Det var alltså till den lutherska reformationens urhem Simon Palm begaf sig. Detta ärevördiga universitet, alltsedan Luthers tid besökt af så många studenter från de nordiska länderna, utgjorde vid denna tidpunkt ett den ortodoxa lutherdomens starkaste bålverk emot de redan framträdande pietistiska strömningarna. När Simon Palm och Bartholdus Aquilonius inskrefvos i Wittenberg, var den fromme och egendomlige teologen Christian Donatus universitetets rektor. Det berättas om honom, att han dagen före hvarje stor helg sände ut penningar, invecklade i små papperslappar, till stadens fattiga utan att någon fick veta, hvem som sändt dem. Den främste af professorerna, den, hvilken utan tvifvel på de unga skåningarna utöfvade det största inflytandet, var den ryktbare Johan Friedrich Mayer, som senare blef professor i Greifswald och svensk general-superintendent i Pommern, en af sitt tidevarfs allra främste teologer,

Carl XII:s vän och pietismens store hufvudfiende. Samma andas män voro Quenstedt, Deutschmann och alla de andra teologerna i Luthers stad. För dem studerade nu de två vännerna från Lund, liksom de förvisso tillbragte mången stund i det märkliga bibliotek, som i Wittenberg hopbragts af den på sin tid vida bekante polyhistorn Schurtzfleisch. Heltvisst bidrog det inflytande, alla dessa män öfvade på Simon Palm, starkt därtill, att hela hans senare verksamhet som präst kom att bära den luthersk-ortodoxa kyrkans prägel. Som en egendomlighet förtjänar dock nämnas, att bland hans kamrater i Wittenberg befann sig — Gottfried Arnold¹.

Huru länge Simon Palm stannade i Wittenberg, veta vi icke, liksom vi heller intet känna om hans vidare öden i främmande land. Vi veta blott, att han på våren 1687 var hemma i Skåne igen. Med hans då tilländalupna vandringsår, som förvisso burit rik frukt i ökade kunskaper, samlad erfarenhet och vunnen mognad, var hans egentliga studiebana lyktad.

EFTER sin hemkomst från Tyskland stod Simon Palm beredd att börja den prästerliga bana, till hvilken han utbildat sig. Om de första stegen på denna bana veta vi icke mera, än att han under våren 1687 erhöll tillfälle att predika för Skånes generalguvernör Rutger von Ascheberg och att detta skedde till generalguvernörens fulla belåtenhet, en omständighet, som blef af största betydelse för Simon Palms fortsatta bana². Samma vår syntes han, då tjugutreårig, stå vid målet för mången äldre kamrats varmaste önskningsar, en kyrkoherdebefattning. Han hade nämligen, heltvisst under något af sina besök i fädernestaden, kallats att predika i de Ystad närbelägna socknarna Öfraby och Benestad, då som nu bil-

dande ett prästgäll, och hade utfört detta värf till sådan belåtenhet, att socknemännen enhälligt kallade honom till det just nu lediga pastoratet. Af betydelse var äfven, att Simon Palm genom sina predikningar i Öfraby kommit i stor bevågenhet hos öfverstelöjtnanten Axel Rosencrantz, ägare af det gamla säteriet Örup i Benestad. Måhända var det genom dennes förmedling han fått tillfälle predika för Rutger von Ascheberg. Säkert är, att Axel Rosencrantz gjorde allt hvad han kunde för Simon Palm och att såväl biskopen som generalguvernören, påverkade af Rosencrantz, syntes honom bevåagna. Hade han själf några förhoppningar om pastoratet, för han dock grundligt vill. Kallelsen till Öfraby utgjorde fastmera endast inledningen till ett af de mest egenartade skedena i hans skiftande lefnad — egenartadt och dock så typiskt för den tid, hvori han lefde.

I det sakernas läge, som i korthet skildrats, anmälde sig nämligen två nya sökande till det ledigblifna pastoratet. Den ene, som aldrig blef Simon Palm någon farlig medtäflare, var regementspastor i Landskrona och hette Eric Åman. Han hade konungens bref på att erhålla första lediga pastorat i Skåne. Den andre medtäflaren, som under händelsernas gång erhöll rekommendationer från många och inflytelserika personer, var »öfverste hörare» eller kollega vid Ystads skola och hette Hans Julius. Bland hans meriter nämnes, att han hade uppnått en jämförelsevis hög ålder utan befordran, att han var skicklig predikare och att han tidigare erhållit ett löfte, af hvem framgår ej klart, om nästa lediga pastorat, men främst att han var — ogift.

Under tiden hade nämligen den affidne kyrkoherdens i Öfraby, Otto Ericsson Engels, änka Anna Trälundh igångsatt en omfattande

intrig för att jämte sina fyra omyndiga barn blifva konserverad vid pastoratet. Engel synes under skånska kriget, särskildt under fejderna mot snapphanarne, hafva förhållit sig mycket väl; belöningen härför förelåg i ett kungligt bref af år 1680, som tillerkände honom frihet från vissa skatter. Änkan, hvars »goda och omgängeliga lif och lefwerne» synes varit ställdt utom allt tvifvel, åberopade nu detta mannens välförhållande i en till generalguvernören inlämnad böneskrift af den 3 maj 1687 såsom stöd för hennes fordran att »få blifva i pastoratet»; hon lär såsom ytterligare stöd hafva uppvisat nämnda frihetsbref, hvori dock alls intet nämnes om konservation.

Nu synas de två ogifta sökandena till platsen, Julius och Palm, hafva tillfrågats, huru de ställde sig till den af änkan framställda fordran att blifva vid platsen konserverad. Julius förklarade sig omedelbart beredd att äkta änkan, medan Simon Palm icke genast kunde lämna något bestämdt svar. Dock förklarade han sig beredd att, därest han erhöle platsen, men någon konservation genom giftermål icke kunde äga rum, hålla änkan skadeslös genom att till henne betala antingen en summa en gång för alla eller ett årligt underhåll. Axel Rosencrantz, som fortfarande understödde Simon Palms kandidatur, förklarade sig beredd att ansvara för, att denne skulle göra änkan tillfreds på nu nämndt sätt (se Bilaga 12). Visserligen förklarade han äfven, att såväl han som de öfriga församlingborna hoppades få »niuta och behålla» Simon Palm till själasörjare, men i verkligheten hade socknemännen, tagande det säkra för det osäkra, redan nu öfvergått till den giftaslystne Julii sida, i det de för honom inlade sitt ödmjuka förord.

Simon Palms namnteckning (1690)

Detta sakernas nya läge utnyttjades kraftigt både af Hans Julii förespråkare och af dem, som arbetade för änkans konserveration. Bland dessa senare märkes särskildt den duglige krigskommissarien Sven Erlandsson Ehrenflycht, som själf vunnit sina sporrar under snapphanefjderna, hvarunder han åt sig förvärfvat hedersnamnet Sven Blanketröja. Från den tiden mindes han kyrkoherden Engels förtjänster och uppträdde nu kraftigt i bref till både generalguvernören och biskopen för änkans konserveration, hvilket han förklarade sig göra så mycket hellre, som »någon annan torde arbeta derpå, att sökia få änkian uthstött». I stället rekommenderade han varmt Julius, som både kunde och ville konservera Anna Trälundh.

Generalguvernören liksom biskopen stod nu inför en svår situation: å ena sidan änkans berättigade kraf att blifva »med en duktig och skickelig person försynt», å andra sidan Simon Palms styrkta kompetens för tjänsten, till hvilken han dessutom mottagit en kallelse, som icke utan vidare kunde negligeras, låt vara att denna dåmera återkallats. Generalguvernörens uppfattning, sådan den finnes framställd i två särskilda koncept till bref, båda ställda till biskopen, var till Simon Palms förmån. Redan den 25 maj 1687 framställer han till biskopen förfrågan rörande Palms utsikter till pastoratet, men gör detta på sådant sätt, att hans önskan, att Palm måtte erhålla det, tydligen skiner igenom. Den 13 juni är hans egen ståndpunkt fullt klar. I bref till biskopen uttrycker han nämligen sin missbelåtenhet med att änkan »medh trotz och wäldh will blifwa i kallet och kanskee förmehnar conservationen består uthi gifftermåhlet». Af principiella skäl bör man därför, menar Rutger von Ascheberg, tvinga änkan att gå in på de af Palm erbjudna villkoren eller låta henne lämna pastoratet utan något underhåll.

För Canutus Hahn väga däremot konservationshänsynen tyngre, och vid ett tillfälle, antagligen i början af juni månad 1687, låter han Simon Palm, som gör honom sin uppvaktning, förstå, att giftermålet med änkan i Öfraby är ett ofrånkomligt villkor för pastoratets erhållande. Simon Palm, som ser sin framtid som prästman hotad, tvekar då och begär betänketid¹. Hvarför tvekar han månne? Hvarför tager han icke pastoratet och änkan, såsom hundrade skulle gjort i hans ställe?

Under barndomsåren i Ystad, under de första studentåren i Lund och slutligen under vandringsåren i främmande land se vi i Simon Palms sällskap BARTHOLDUS OLUFSSON AQUILONIUS af förnäm prästsläkt. Hans farfader var den märklige BERTIL KNUDSØN AQUILONIUS, en af sin tids främste lärde i Danmark. Bertil Knudsøn var född år 1588 i Kongsted på Själland, där fadern, Knud Nielsøn Nordrup, var kyrkoherde; genom latinisering af faderns enkla tillnamn danade han det ståtliga släktnamnet Aquilonius. Efter mycket vidsträckta resor blef han år 1612 rektor vid Malmö latinska skola och året därpå slottspräst därstädes. Hufvudsakligen under vandringsåren och Malmötiden författade och utgaf han de latinska dikter och den mängd latinska bref, som ställa honom i främsta ledet bland Danmarks och hela Nordens humanister. År 1619 blef han kyrkoherde i Löderup, beläget omkring två mil öster om Ystad, samt prost öfver Ingelstads härad; här verkade han till sin död år 1650. Dessförinnan hade han under Gustaf Horns krig nödgats jämte andra präster taga sin tillflykt till det fasta Christianstad, där de afgåfvor en liflig och hätsk berättelse om svenskarnas grymheter. Med sin redan omtalade andra hustru, Lisebet Nielsdaatter, hade han flera söner, af hvilka fyra blefvo präster. Öfver samtliga sönerna hvilat

ett äfventyrardrag, en hetsig och fantasifull prägel; ett par hade dock ärft faderns sinne för lärda och vittra idrotter.

OLUF BERTILSØN AQUILONIUS, Bartholdi fader, född år 1630, synes utan att hafva ärft faderns lysande gåfvor dock varit en mer än de flesta dugande prästman. Han blef kyrkoherde i Löderup år 1659 och senare häradsprost liksom fadern. Det berättas, att Carl XI under skånska kriget vid något tillfälle hos honom valt sin bostad, hvilket konungen förvisso icke gjort, om ej herr Oluf ansetts pålitlig.

Oluf Bertilsøn Aquilonii namnteckning (1682)

Att häraf sluta sig till tidig och klar svenskvänlighet hos Oluf Bertilsøn, vore dock mycket förhastadt. Väl anföras om honom drag, som tyda på intresse för uniformiteten, men å andra sidan

framställdes äfven klagomål öfver hans bristande intresse för försvenskningen. Förmodligen innebar detta sista mera af sanning. Vid hans död år 1684 hölls likpredikan på danska språket, som heltvisst var hans hems och hans hjärtas språk. Han var nämligen gift med ingen mindre än borgmästaren Simon Jacobsøns, den danske Ystadhöfdingens, dotter MARGRETE SIMONSDAATTER, hvars morfader var byfogden i Ystad Jacob Ebbesøn och hvars mormoder var dotter till Ystadborgmästaren Johan Frijs¹.

Den nära förbindelse, hvori Oluf Bertilsøn alltså stod till Ystad och dess dansksinnade borgerskap, gör sannolikt, att Jacob Palme och hans familj väl känt och kanske umgåtts med prästfamiljen på Löderup. Troligtvis har ock Simon Palm plägat besöka Bartholdus Aquilonius i föräldrahemmet. Om allt detta veta vi dock intet. Hvad vi veta, är endast, att Simon Palm, när han i juni 1687 stod inför

sitt val mellan att äkta prästänkan i Öfraby eller afstå från pastoratet, då var det vännens och studiekamratens tjuogoettåriga syster, MARGARETA OLUFSDOTTER AQUILONIA, till hvilken hans tankar gingo. Att »Simon Palm annorstedz hade sin giftermåhls tanckar», såsom Axel Rosencrantz senare skref till Ascheberg¹, betydde förvisso, att han var fäst vid sin väns syster med en stark och uppriktig kärlek. Har han ändock tvekat, så timade snart en dyster händelse, ägnad att gifva hans tankar åt Margareta Aquilonia ökad styrka och att låta dem bestämma hans val.

Bartholdus Aquilonius bebodde i Lund en kammare i Christian Papkes hus. En lördagsafton under den tid, som Simon Palm begärt att sig betänka, närmare bestämdt den 25 juni, mottog magister Bartholdus här på sitt rum en danslektion af akademiens franske dansmästare de Craux. De trufdes godt tillsammans, och Aquilonius bad fransmannen komma till honom dagen därpå blott för att sällskapa. På söndagen, den 26 juni, kom alltså de Craux strax efter middagen upp till Bartholdus Aquilonius. Han fann där före sig skånska nationens kurator prästsonen Corfitz Paulsson eller Cornificius Ibinsulanus, såsom han vanligen kallades. Denne student innehade tillika det viktiga depositorämbetet och var i alla hänseenden en »aff dhe considerablaste studiosi». De två kamraterna drucko Wismaröl och rökte tobak. De inbjödo strax de Craux att delta, och så utvecklade sig eftermiddagen till ett lifligt dryckesgille, hvarunder äfven dansöfningar förekommo. Emellertid tyckte sig de Craux hela tiden märka, att Aquilonius ej var vidare glad åt kamratens därvaro. Så småningom uppstod också tvist dem emellan, särskildt sedan de upptagit frågan om betydelsen af ordet »civilitet». De tvistade härom först på tyska, men sedan de blifvit alltmera

upphetsade, öfvergingo de till latinet, och det började arta sig stor-
 migt. Visserligen lyckades de Craux tillfälligt försona dem, så att
 de t. o. m. drucko en försoningsskål på knä, men sedan de Craux
 i mörkningen aflägsnat sig, blossade grälet upp igen. Slutligen
 kastade Aquilonius ut Ibinsulanus genom dörren och skrek: »Vill
 du så ut, du hundsfott», hvarefter han reglade dörren. Förgäfves
 sökte den utkastade bryta sig in igen, och tillstädeskomna kamrater,
 som bodde i huset, voro på väg att afstyra fortsatt »klammeri», då
 Bartholdus Aquilonius helt oväntadt själf åter öppnade sin kammar-
 dörr. Cornificius drog då genast sin värja, stack den tvärs igenom
 sin motståndare och sprang bort, innan någon kommit sig för att
 hindra honom. Värjstöten var dödande: Bartholdus Aquilonius afled
 efter en kort stund.

Denna händelse väckte i Lund och Skåne ett stort uppseende.
 Dråparen rymde till Danmark undan lagens arm, Bartholdus Aquil-
 onius fördes till fädrens graf på Löderups kyrkogård¹. Innan Simon
 Palm följde sin vän på denna sista färd, hade han dock träffat
 sitt val i frågan om Öfraby gäll. Att dråpet å Bartholdus Aquilonius
 inverkat på detta val, framstår som mer än sannolikt, när man ser
 det omedelbara tidssammanhanget mellan dråpet och valet. Några
 få dagar efter den sorgliga söndagen gick nämligen Simon Palm
 upp till biskop Hahn och gaf honom klart besked: han sade sig
 »intet wara sinnader» att äkta änkan i Öfraby.

För biskopen fanns endast en konsekvens af detta Simon Palms
 beslut. Att låta denne få pastoratet utan änkan och sålunda »uth-
 stöta henne med hennes små faderlösse barn», det vore, skref
 Canutus Hahn till Rutger von Ascheberg den 1 juli, ett »samwetz-
 wärk», till hvilket han ej ville låna sig. Han kunde i samma bref

berätta, att »åthskillige gamla studenter sig offerera» att konservera Anna Trälundh. Alldeles utan bekymmer för sin skyddsling var dock biskopen icke. Han ansåg det möjligt, att omsider ingen skulle taga både pastorat och änka. Men då borde, skref han till generalguvernören, en gift man utnämnas till tjänsten. Här framstår konversationsprincipen i sin brutala nakenhet: de ogifta prästerna borde sparas för att användas till fattiga prästänkors konserveration!

Emellertid är det tydligt, att Simon Palms öppna uppträdande och klara besked gjort ett godt intryck på biskop Hahn. I samma bref till Ascheberg, hvori han förklarar Palm inkompetent till pastoratet, inlägger han nämligen en varm rekommendation för den behjärtade unge prästen till den just då ledigblifna hofpredikantsyslan hos generalguvernören. Förslaget antogs genast af denne¹. I Malmö fick alltså Simon Palm nu slå sig ned. Måhända erhöll han bostad i det hus vid Adelgatan, där generalguvernören residerade, Malmös märkligaste enskilda byggnad, som med sina medeltida källarhåll och sin höga trappgafvel åt gatan än i dag berättar om Corfitz Ulfelds och Leonore Christines romantiska flykt, om Rutger von Aschebergs hälsosamma regemente och Magnus Stenbocks flammmande tid². Åtminstone under det närmaste året, sannolikt ända till sommaren 1689, verkade Simon Palm här som hofpredikant hos Skånes generalguvernör och stärkte därunder yttermera den ynnest, han hos denne förvärfvat.

Tjänsten i Malmö betydde dock ingalunda, att Simon Palm afstått från tankarna på Öfraby gäll. Lågo dessa tankar måhända någon tid nere, så vunno de ökad styrka, sedan Canutus Hahn aflidit en af de sista dagarna af året 1687. Under tiden hade emellertid Hans Julius med oförtruten kraft arbetat för sin sak. Han hade

skaffat sig förord från allehanda inflytelserikt håll, han hade ideligen besökt församlingarna och där lyckats vinna för sig ej blott socknemännen, utan äfven Axel Rosencrantz. När Simon Palm efter den i konversationsfrågan omedgörlige Hahns afgang åter begynte få hopp om pastoratet, använde han sig dock icke alls af Julii metoder. Han höll sig för god att alls besöka församlingarna och att öfverhufvud arbeta för sin egen befordran; ej heller utnyttjade han sin ställning hos generalguvernören på sätt som heltvisst varit honom möjligt (se Bilaga 13). I stället ägnade han sig med kraft dels åt fortsatta studier, dels åt tjänsten hos Rutger von Ascheberg med dess rika tillfällen till öfning i predikande. Om det försiktiga och väl uttänkta sätt, hvarpå Ascheberg nu stödde sin skyddsling, skall senare berättas. Själ f ingaf Simon Palm, för att ändtligen bringa saken till afgörande, den 23 mars 1688 till domkapitlet en längre skrift (se anförda bilaga), den första vi af hans hand äga bevarad. Han häfdar här lugnt, men kraftigt rättmätigheten och betydelsen af socknemännens ursprungliga kallelse, redogör öppet för sin ställning och sina afsikter samt bekräftar, att han icke vill äkta änkan, men att han står fast vid sitt erbjudande om ekonomiskt vederlag för äktenskapet.

Denna Simon Palms inlaga föranledde domkapitlet att två dagar senare i ett bref till generalguvernören göra ett tillägg om Öfraby pastorat. Stiftet saknade nu öfverhufvud, och i konsistorium var Simon Palms forne lärare Christian Papke, som innan årets slut utnämndes till biskop, den ledande kraften. Visserligen måste äfven detta förändrade domkapitel behjärta församlingarnas ansökan om änkans konservation, »hvilken deras ansökning så mycket skiähhligare är, som den förnembl. deras ewiga saligheet angår», men man

stod icke kvar på Hahns oförsonliga ståndpunkt. Måhända har här vid bevågenhet från Papkes sida mot Simon Palm medverkat. Allt nog: konsistorium föreslog, att både Julius och Palm måtte sändas till Öfraby att i prostens närvaro där profpredika, hvarefter församlingarna skulle inkomma med slutgiltig kallelse.

När dessa skrifter mellan den 20 och 30 mars 1688 växlades, visste de agerande icke, att frågan om Öfraby gäll redan var afgjord. På denna prästerliga vädjobana hade nämligen uppträdt en ny sökande, som icke vändt sig till domkapitel eller generalguvernör, ej heller till socknemännen eller till herren på Örup, utan som valt en vanskligare, men dock säkrare väg, i det att han vändt sig till — konungen själf. Denne nye pretendent var dock ingen uppsvensk man; han var fastmera af urskånsk prästsläkt från Göinge härad, och han hette Petrus Pontoppidanus med det ståtliga tillnamnet taget från skånska sockennamnet Broby. Han hade rest till Stockholm, där han förvisso ägde någon mäktig förespråkare, och den 17 mars blef han af konungen utnämnd till kyrkoherde i Öfraby och Benestad.

När Petrus Pontoppidanus väl anländt till Skåne med konungens utnämning på fickan, voro gifvetvis alla andra sökande ur spelet. Blott en enda fråga uppstod nu: skulle Pontoppidanus konservera änkan? Rätt snart lät han »sig förmärkia, dett han will wthstöta änkan från brödet», såsom Rosencrantz å egna och församlingarnas vägnar klagade, och något senare kastade han fullständigt masken: han tog pastoratet utan änka! För Anna Trälundh återstod då intet annat än att försäkra sig om ett drägligt underhåll. Striden om Öfraby gäll erhöll också i juli 1688 sin afslutning genom ett inför häradsprosten Gilius Achtschelding — Simon Palms blifvande hustrus

styffader — upprättadt kontrakt, hvarigenom Petrus Pontoppidanus förband sig att gifva prästänkan i Öfraby ett noga fastställt underhåll¹. Denna afslutning framstår i en rörande belysning, när man ser, med hvilka ord den nye kyrkoherden här betitlar pastoratets nyss så giftaslystna änka, som intet högre önskat än se honom själf som make; han kallar henne — »kära moor».

Blef sålunda Öfraby pastorat för Simon Palm blott en bedräglig förhoppning, så var den ställning, han vunnit hos generalguvernören, en borgen för, att han ej skulle nödgas vänta länge på befordran. Rutger von Ascheberg hade fattat ett verkligt intresse för sin unge hofpredikant. Heltvisst som ett led i kampen om Öfraby sände han i februari 1688 Simon Palm till konsistorium i Lund med en handskrifvelse, hvari han anhöll, att denne måtte blifva examinerad. Domkapitlets svar, dagtecknad den 23 februari², innehöll tillika betyg öfver den undergångna examen. Det korta betyget lød:

»Altså hafwer consistor. till hörsampst föllie medh särdeles behagh och förnöijelse anhördt den profect, som han j sina studier giordt hafwer, giörandes sigh der uthaf den wissa förhoppningh, att der han framdeeles sålunda j gudzfruchtan och behör. flijth fortfahr, deruppå man icke twiflar, lærer hans tjänst blifwa Gudz försambling till een märcheligh upbyggelse och hugneligh nytta».

Den duglighet för en prästerlig gärning, som här i allt annat än vanligt starka ordalag intygas, nådde också under nästföljande år sitt erkännande i handling. Den 30 april 1689 blef nämligen Simon Palm af konungen utnämnd till kyrkoherde öfver Östra Sallerups och Långaröds församlingar i Frosta härad, den 5 juni installerades han i sitt ämbete af häradsprosten Per Sommar, och den 5 juli blef han prästvigd³. Ej långt därefter blefvo äfven i annat afseende hans

varmaste önskingar verklighet: den 8 oktober blef han i Löderups kyrka vigd med Margareta Aquilonia¹.

Ungdomen med dess utståndna stormar och pröfningar, med dess modigt genomkämpade strider, var förliden. I en lugn och bred fåra flöt hans lefnad solbelyst vidare.

I SKÅNES midt breder Ringsjön ut sin vattenyta, speglande präktiga herrgårdar och lummiga bokskogar. Till hela sin utsträckning så när som på en remsa längst i nordväst är denna sannskyldiga pärla sluten inom Frosta härad af Malmöhus län. Räknadt efter bördighet och rikedom allena, intager detta härad intet framstående rum bland mera gynnade systrar i Skåne. I naturskönhet åter, i landskapets omväxlingsrika behag, hör det förvisso till ett af de främsta.

I väster och söder är trakten vid Ringsjön lågländt och bördig, typiskt skånsk i sin afundsvärda rikedom. I norr åter tager skogsbygden vid, och i öster stiger marken mot Linderödsåsen, som mot Ringsjön utsänder sina västligaste utlöpare. Här antager landskapet, alltmera ju längre österut man kommer, den för denna ås typiska karakteren: skogbevuxna småbackar omväxla med smärre åkrar, ljunghedar och mossar.

När Östra Sallerups nyutnämnde herde, herr Simon Palm, i början af juni år 1689 färdades mot öster på väg till sina församlingar², kunde han följa denna landskapets utveckling. Han lämnade de bördiga fälten, slättlandet med dess vida utsikt, mötte de första större bokdungarne, och när han till slut, sedan han vikit af från stora vägen, skymtade den gamla kyrkans torn, befann han sig redan på åsens sluttning. Ehuru färden gått under långsamt stigande, såg

han vid framkomsten till kyrkbyn icke mycket af sina församlingar eller af den kringliggande trakten¹. Kanske klättrade han efter framkomsten därför upp till det lusthus, han upptäckte öfverst på backen norr om kyrkan, byggdt på toppen af en ättehögliknande kulle. Här var utsikten vid. Här skymtade han mellan bokdungarne hela det härliga landskapet kring Ringsjön med Höörs kyrka långt i norr, och i fjärran såg han Rommele klint höja sig öfver Lunda-slätten. Här kunde han också få en överblick öfver den närmaste neiden. Rik verkade den icke. Inga herrgårdar, omgifna af böljande sädesfält, skänkte den sin glans. Endast låga bondgårdar skymtade mellan backarna, och åkrarna voro steniga och vattensjuka. Österut såg han ej mycket. Här höjde sig marken alltmera för att snart nå åsens hjässa, från hvilken den sedan sjönk mot Kristianstadslätten. Den backiga och krokiga vägen till annexkyrkan Långaröd försvann här i en skog, som endast föga afbröts af magra åkrar, men mera af väldiga mossar. Själftva Långaröd såg han icke. Icke heller kunde han se de två stora landsvägar, båda ledande från Söderslätt öfver Linderödsåsen mot nordost, mellan hvilka Östra Sallerup låg på ungefär samma afstånd: den södra, som ledde förbi Västerstads och Långaröds kyrkor, och den norra, som strax sydost om Ringsjön ledde förbi systerkyrkorna Lyby och Hörby.

Söndagen den 5 juni talade Simon Palm för första gången till sina församlingar från den låga predikstolen i Östra Sallerups kyrka. Häradsprosten, den blide herr Per Sommar, var på biskopens order *kommen från Hörby att för menigheten tillkännagifva konungens utnämning och den nye pastorn »på bästa sätt för dhem att framställa»*. Kanske läste herr Per upp konungens fullmakt, hvari talas om det goda vittnesbörd, både generalguvernören och biskopen

gifvit Simon Palm »så wähl om dess giorde framsteeg i studier, som gode gåfwor i predikande och skickeligheet uthi lefwerne»¹. Hvad församlingsborna sålunda fingo höra, var säkerligen ägnadt att öfvervinna eller minska den misstro, de tilläfventyrs kunde hyst mot den okände nye pastorn. Eljest kunde det från deras synpunkt sedt nog finnas skäl till misstro. Den 10 april hade den gamle kyrkoherden, Jens Hindricsøn, dött, och redan å sista dagen i samma månad hade konungen, utan att i detta regala pastorat hafva inhämtat församlingarnas önsknings, utnämnt hans efterträdare, som dessutom hvarken medelst giftermål eller genom blodsband förde den förre herdens traditioner vidare. Huru som helst, församlingen hade blott att godtaga den gjorda utnämningen, hvilken som nämndt fick sin kyrkliga bekräftelse, då Simon Palm den 5 juli 1689 i Lunds domkyrka blef vigd till kyrkoherde i Östra Sallerup och Långaröd.

Att Jens Hindricsøn, företrädaren i ämbetet, hade varit en ovanlig man, det märkte herr Simon snart nog². Under en mer än fyrtyoårig ämbets tid hade denne märklige man vetat att gifva den miljö, inom hvilken han verkade, sin säregna prägel. Skönhet och glädje hade herr Jens älskat. Det var han, som på backens krön låtit uppkasta ättehögen och resa lusthuset med den präktiga utsikten. Nere på prästgårdens egen mark hade han släppt sin fantasi riktigt lös. Här hade han till glädje för sig och sina gäster byggt ett lusthus, omgifvet af grafvar och försedt med vindbrygga. Här hade han rest upp tjugonio pyramider af sten, hvilka han uppkallat efter »namnkunnoga hieltar» och i hvilkas spetsar han vid festliga tillfällen fäste vimplar. Här slutligen hade han till ära för sin nye konung med väldiga stenar och bokstäfver, tre alnar höga, upplagt orden: »Carolus XI Monarcha Sveciae».

Men icke endast till sin egen trefnad hade Jens Hindricsøn gjort anläggningar. Det intresse för sina församlingar, hvarom hans långa, erkänt förtjänstfulla prästerliga verksamhet bär vittne, hade tagit sig uttryck äfven i intresse för kyrkan. Här hade han öfverst på kvinnfolksidan låtit bygga en präktig graf, hvori sedermera förnäm- ligare döda funno sin fristad. En prydnad för kyrkan var också den graf, han strax utanför densamma åt sig själf sammanfogat af sex väldiga stenar och i form af en kista. Med sina präktiga inskrifter, inhuggna i stenarna af konstförfarna händer, vittnade grafven därom, att den, som därunder hvilade, icke förlorat sin ungdoms litterära intresse, men att han också ägde sinne för det effektfulla och ståt- liga. Mellan basunblåsande änglabilder stod här sålunda, bland andra tänkvärda ord, att läsa denna vers:

MISVND : MIG : ICCE : DENNE : STEEN :
 HVORVNDER : HVILER : MINE : BEEN :
 DET : ÆR : AL : DEN : FORMVE : OCH : SKAT :
 DEN : IÆG : HAR : MIG : HÆR : EFTERLAT :

Säkert unnade Simon Palm sin företrädare den fattiga glädjen att »sofva roligt» under de sirade stenarna, och säkert behjärtade han den gamle pastorns jämväl på grafven inristade enträgna uppmaning: »O successores pii, hoc monumentum ab interitu vindicate».

En vacker sommardag år 1914 vandrade de, som skriva dessa rader, fram till Östra Sallerup, i hopp om att där återfinna den om- gifning, i hvilken Simon Palm verkat. De gingo därvid äfven in i kyrkan. Hade den redan utifrån tedt sig vanskaplig genom en miss- prydande utbyggnad åt söder, så hade i dess inre en sannskyldig förödelse gått fram. Intet fanns kvar. Icke den graf, Jens Hindricsøn där inrättat, icke den gamla predikstolen, icke altartaflan från 1609,

märkt med Hindric Ramels och hans makas namn, icke den vackra altarduk, äfven den från renässansens tid, framför hvilken Simon Palm stått hvar söndag och sett Tobiaë öden framställda i skönt broderade bilder och ord*. Ett misspydande golf var inlagdt, nya bänkar stodo och skräpade, säkert mycket bekväma, men fula öfver det tillåtnas gräns. För att finna ett enda minne från Simon Palms dagar måste man stiga uppför tornets smala och branta medeltids-trappa till klockorna, af hvilka en bär inskrift från 1600-talets början. Äfven ut på kyrkogården gick vandringen, i hopp om att där finna en graf med Simon Palms namn. Förgäfves! Ej ens af Jens Hindricsøns engång så ståtliga graf sågs något spår. Dock — på en sönderbruten sten, nu inmurad som sidostycke i trappan upp till kyrkogården, lästes i nötta bokstäfver, i halft utplånad skrift:

O SUCCESSORES:PII:
 HOC:MONVMENTUM:
 AB:INTERITV:
 VINDICATE

DET var en märklig period icke blott i Skånes utan äfven i det öfriga Sveriges kyrkohistoria, Simon Palm kom att upplefva. Den kyrkolag, på hvilken de styrande under hela hans studietid arbetat, antogs år 1686 att träda i kraft året före hans utnämning

* På altarduken, som räddats till Kulturhistoriska museet i Lund, äro öfverstycke, anfangsbokstaf och slutvignett till detta kapitel in i de minsta detaljer grundade.

till kyrkoherde. Samma år utfärdades en sträng stadga om slagsmål i kyrka. År 1687 följde en förordning om rättegång i domkapitel samt en stadga om eder och sabbatsbrott. Genom de nya lagarna icke blott fastställdes de yttre formerna för gudstjänstens förrättande, utan bekräftades äfven kyrkoherdarnas ställning som sina församlingars mäktiga ledare, hvilka det tillkom att vaka öfver det yttre lifvets gestaltning efter tidens noga fastställda regler. Här ålades prästerna att vaka öfver kyrkobesökens och nattvardsgångens behöriga fullgörande. Särskildt borde de öfvervaka den, som under någon förevändning i hemmet läste sin postilla, »om thet märkes, at han gör af sitt postilleläsande ett kyrkioförakt». Här stadgades, att ingen under gudstjänsttid fick »gå til skogs och skiuta eller fara til siös at fiska» eller för öfrigt under sabbats tid fullgöra annat än nödvändigt och till sin beskaffenhet noga angifvet arbete, hvilket borde förrättas under psalmers afsjungande och gudeliga tankar. Här gafs också åt kyrkoherden möjlighet att med eftertryck straffa den, som trotsade hans bud eller lagens uttryckliga stadganden. Vid hvarje kyrka skulle finnas en stock eller horepall, där den försumlige på prästens befallning satt »sig til blygd för hela församlingen». Böterna för brott mot lagens ord voro höga, och frihetsstraffen träffade skoningslöst. Hårdast träffade dock kyrkans bann. Redan det mindre bann, som medförde afstängning från nattvarden och »andra kyrkiones frijheter», böjde vanligen äfven den motspänstigaste till lydriad. Sällan behöfde därför det större bann tillgripas, som i de svåraste fall ledde till den skyldiges landsförvisning.

Stor var den makt, som sålunda sattes i tjugufemåringens hand. Nödvändig var den emellertid, om han rätt skulle kunna fylla de kraf, som vid denna tid ställdes på Skånes präster.

Bland de första åtgärder, Simon Palm fick vidtaga som kyrkoherde, var ett kraftigt ingripande till folkundervisningens förkofran. Af de medel, som begagnades till Skånes försvenskning, var detta ett af de främsta, liksom det mer än andra försonade folket med försvenskningens verk. Att folkundervisning kunde vara själfändamål, var en tanke, som denna tid ej kände. Väl var ökad läskunnighet ägnad att befordra insikten i kristendomens hufvudsanningar, men slik förkofran medförde äfven lätt nog sådant, som för den lutherska ortodoxien tedde sig som bibelläsningens afvigssidor: fallenhet för pietism eller irrmeningar. Att i Skåne dessa sista hänsyn fingo vika, att folkundervisningen där under den karolinska tiden kraftigt främjades, det var försvenskningens verkets förtjänst. Man insåg, att en grundlig folkundervisning, innefattande kunskapers meddelande i läsning och något i skrifning, vore det bästa medlet för svenska språkets rotfastande som folkets språk. Men härtill kräfdes kraftiga tag, ty den skånska folkundervisningen, sådan densamma framstår efter skånska kriget, stod i stort sedt på samma låga ståndpunkt som i Danmark. Ett mekaniskt eftersägande af en föreläst mening i katekesen, af en bön eller en psalm, till dess densamma inpräglats i minnet, se där den metod, som i stort sedt användes, och det resultat, som afsågs. Denna undervisning, som under kyrkoherdens ledning meddelades af klockaren eller i städernas närhet af lärjungar i latinskolornas högsta klass, måste helt ömläggas, om den skulle kunna i nämnvärd mån bidraga till uniformitetens befordran.

Det gällde härvid främst att skaffa lämpligare lärare än de oftast okunniga och dansksinnade klockarne. Härvid framgick man icke på samma väg, som i det öfriga Sverige ledt till en öfver hufvud taget bättre folkundervisning än i Skåne, nämligen att lägga folk-

undervisningen i kyrkoherdens prästerlige medhjälpare, kapellanens, hand. Tvärtemot sökte man i Skåne genom att höja klockarnes kunskapsnivå och genom att vinna dem för försvenskningen skaffa sig lärare, som lämpade sig för tidens kraf. Därför stadgades, att klockarne, som förr kallats af församling och kyrkoherde, nu skulle tillsättas af biskopen eller å hans vägnar af häradsprosten och kyrkoherden, hvilka skulle tillse, att endast helt infödde män skulle antagas. De gamla klockarne åter tvungos genom hot om afsättning att förbättra sina kunskaper, som genom förhör kontrollerades, och de många fall, då klockare suspenderats från sina tjänster på grund af bristande kunskap i svenska språket, visa tydligt, att hotelserna icke voro tomma. Genom bref till prästerskapet inskärpte biskopen vikten af att öfvervaka klockarnes verksamhet och af omedelbar anmälan, när någon klockare icke syntes lämplig för uniformitetens förkofran¹.

Länge hade icke Simon Palm verkat som kyrkoherde, förrän han insåg, att pastoratets åldrige klockare, Christian Baltzersøn, icke var den medhjälpare, han behöfde. Christian Baltzersøn tillhörde släkten Textorius, var son af denna släkts stamfader, kyrkoherden i Östra Sallerup Baltzer Hansøn, Jens Hindricsøns företrädare, och farbroder till prästerna Anders och Malto Textorius, med hvilka simon Palm kom i nära förbindelse, främst med den förre, som var kyrkoherde i Borlunda, men äfven med den senare, när han var komminister i Fulltofta, båda i Frosta härad. Född för 60 år tillbaka i Östra Sallerups prästgård, hade Christian Baltzersøn under 40 år verkat i födelseförsamlingen som klockare, men var nu gammal vorden och orkeslös. En lämplig efterträdare till tjänsten fann herr Simon snart i en student Per Sörensson, som blef honom rekommenderad af bland andra den framstående uppsvenske

prosten GILIUS ACHTSCHELDING i Löderup. Han hade så mycket större skäl att fästa afseende vid denna rekommendation som Gilius Achtschelding efter Oluf Bertilsøn Aquilonii död äktat änkan Margrete Simonsdaatter, Simon Palms svärmoder. Per Sörensson, som var borgarson från Horsens på Jutland, torde bedrifvit sina studier i Sverige, ty sådan han framträder under sin tjugufemåriga verksamhet som klockare, är han rent svensk. Icke är det heller mycket troligt, att den nitiske uniformitetsifraren magister Gilius skulle gifvit sin rekommendation åt någon, som icke i detta hänseende fyllt måttet.

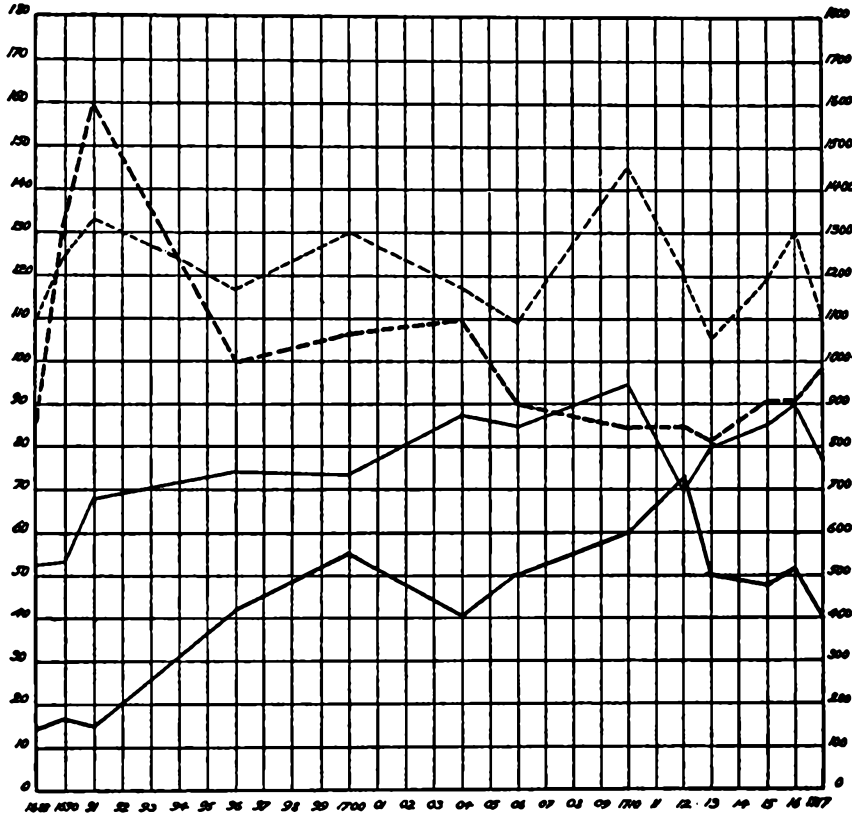
När emellertid den nyblifne kyrkoherden, under åberopande af ett rörande klockarevalen från biskopen utgånet bref, för denne anmälde Christian Baltzersøns »ålder och oförmögenhet» och anhöll, att Per Sörensson måtte förhjälpas till klockaretjänsten i Östra Sallerup, kunde han till stöd för sin anhållan anföra ett skäl, som kanske verkade starkare än de för den unge mannen lämnade rekommendationerna. Den gamle klockaren och hans hustru ägde en dotter, Kiersti, som Per Sörensson, blott han erhöll klockaretjänsten, förklarar sig villig att äkta, i hvilket fall han äfven var beredd att lämna sina svärföräldrar ett understöd på deras ålderdom. Simon Palm framhöll för biskopen med styrka den tillämnade klockarens för tjänstfulla villighet att konservera klockarehuset. Man ser häraf, att när han själf ej långt förut vägrat böja sig för konserveringsprincipen, var det icke en häfdvunnen åskådning, han reste sig emot, utan endast dess tillämpning i ett särskildt fall. Emellertid erhöll Per Sörensson sysslan. Med hans prydliga handstil fördes kyrkoböckerna under mer än två årtionden, och tack vare hans intresserade arbete lyckades Simon Palm rycka upp folkundervisningen ur den lägervall, hvori den förut befunnit sig¹.

Jens Hindricsøn, herr Simons företrädare i ämbetet, hade för visso efter måttet af sina krafter arbetat på barnens undervisning. Att han i detta afseende icke uppnått samma resultat som ämbetsbröderna inom Frosta härad, får säkerligen tillskrifvas hans höga ålder och hans danska börd. Troligen var det också hans bristande förmåga att inom sina församlingar befordra uniformiteten, som år 1687 förhindrade hans val till häradsprost, till hvilket ämbete han eljest torde varit själfskrifven¹. De första åren af Simon Palms ämbets-tid måste därför upptagas af ett intensivt arbete på barnens försummade undervisning, åt hvilken uppgift han ägnade sig med ungdomlig kraft. Det gällde i första hand att bibringa alla församlingens barn åtminstone någon kunskap i kristendomens hufvudsanningar med katekesen såsom främsta grundval. Vid den första prostvisitationen efter Simon Palms tillträde till ämbetet, den år 1689 hållna, visade det sig, att 87 af Östra Sallerups barn ägde endast denna kunskap att »läsa utan bok», såsom tidsbeteckningen var. Redan året därpå kunde prosten Sommar konstatera, att antalet barn, som blott kunde läsa utan bok, stigit till 132 eller med nära 52 procent af samma antal föregående år, för att år 1691 hafva uppnått talet 159 eller en stegring sedan 1689 af nära 83 procent (se vidstående grafiska tablå). Vida viktigare för det afsedda ändamålet var dock som nämndt själfva läskunnighetens befordran. I detta afseende intog Östra Sallerups socken vid Simon Palms tillträde till ämbetet ett ännu sorgligare rum. Gentemot de 87 barn, som läste utantill, kunde blott 14, eller knappt 14 procent af alla de undervisade barnen, »läsa i bok», medan motsvarande siffror för hela häradet utgjorde 530 gentemot 1104 eller öfver 32 procent af hela antalet. Under sina första ämbetsår hade den unge kyrko-

TABELL

öfver folkundervisningens utveckling i Östra Sallerups socken och i Frostås härad åren 1689-1717.

Antal barn $\left\{ \begin{array}{l} \text{som läro både i} \\ \text{bok och utan bok} \end{array} \right\}$ ————— i Ö. Sallerups socken (västra skolan)
 i Frostås härad (lägre skolan)
 $\left\{ \begin{array}{l} \text{som endast läro} \\ \text{utan bok} \end{array} \right\}$ - - - - - i Ö. Sallerups socken (västra skolan)
 i Frostås härad (lägre skolan)

herden nog med att öfvervaka, att alla de barn, som förut icke åtnjutit någon som helst undervisning, erhöilo en åtminstone nödortfigt sådan, och antalet barn, som vid prostvisitationerna anmäldes äga kunskaper i innanläsning, befann sig därför knappast i stigande. Då emellertid under täta och flitigt besökta läsemöten, hållna af kyrkoherden själf eller klockaren, samt under »catechismi-förhör» såväl i kyrkan vid de talrika gudstjänsterna som ute i hemmen, den första uppgiften blifvit löst, kunde herr Simon med kraft gripa sig an med att befordra barnens undervisning jämväl i innanläsning. Redan vid visitationen år 1696 kunde prostén glädja sig åt, att 42 af socknens barn kunde läsa i bok eller mer än 29 procent af de 143, som blifvit undervisade. År 1700 hade dessa siffror stigit till 55 läskunniga barn eller nära 34 procent och år 1712 till 72 läskunniga barn eller mer än 46 procent af de undervisade¹.

Ehuru vackra framsteg sålunda ägde rum med afseende å barnens och särskildt gossarnes undervisning, blef dock under Simon Palms tid kunskap i innanläsning aldrig allmän bland församlingsborna. Under hans ämbetstids första årtionden tillhörde de äldre i församlingen en generation, som aldrig mottagit undervisning i svenska, än mindre i svensk innanläsning. I samma mån som dessa gingo bort, blef kunskapen i innanläsning gifvetvis mera vanlig. Dock synes äfven bland dem, som mottagit svensk undervisning, kunskaperna i innanläsning varit mindre vanliga, än hvad man af de gynsamma siffrorna för barnundervisning haft skäl att antaga. Särskildt beredde kvinnornas okunnighet häri Simon Palm allvarliga bekymmer. Vanligen måste han sålunda med afseende å de äldre församlingsborna nöja sig med kunskap i läsning »utan bok» af två eller flera hufvudstycken i katekesen, till en början ofta på danska.

Ej sällan kunde man också läsa »Lutheri uttydning» af vissa delar eller i något enstaka fall af katekesen i dess helhet.

Jämsides med svenska språkets utbredning medelst en kraftigt bedrifven folkundervisning skedde äfven en försvenskning af det yttre kyrkolifvet. Redan under 1680-talets lopp vidtogos viktiga förändringar: kyrkoherdarna lade bort de stora, rundt om halsen gående kruskragarna, helgdagarna ändrades till öfverensstämmelse med svenskt bruk och från predikstolarna började de världsliga myndigheternas kungörelser uppläsas. Redan dessa och andra liknande förändringar möttes bland befolkningen och äfven bland prästerna af så starkt motstånd, att man fick gå ytterst varsamt tillväga med införande af svenskan som gudstjänstspråk; särskildt fick stor hänsyn tagas till äldre och danskfödda präster. Dock skred man målmedvetet fram, kräfvande i början blott läsningen af en bön jämte episteln, evangelium och välsignelsen på svenska, sedan vissa psalmer och hela liturgien. I Östra Sallerup och Långaröd var denna grundläggande utveckling heltvisst fullbordad, när Simon Palm tillträdde pastoratet, och under hans ledning blef med Per Sörenssons bistånd kyrkolifvets försvenskning snart fullständig. Redan år 1703 kunde sålunda kyrkoherden och hans klockare med sina namns underskrift intyga, att 22 svenska psalmer kunde sjungas af största delen af Östra Sallerups församling, 19 psalmer af Långaröds. Psalmerna voro i de två socknarna ej alldeles desamma, men båda förteckningarna börja med »Alleenaste Gud i himmelrijk» och sluta med »Gud gifwe vårom konung» samt »Förläne oss Gud så nådelig»¹. Väl heter det samma år, att en del af de äldre »läste på danske», men utan tvifvel var dock vid denna tidpunkt gudstjänsten i Simon Palms församlingar icke blott helt svensk, utan äfven såsom sådan

till fulla förstådd af församlingsborna. Befolkningens här som annorstädes heltvisst sega motstånd mot försvenskningen var brutet¹.

När man frågar sig, huru en så hastig utveckling varit möjlig, torde svaret blifva, att många krafter härvid verkat. En sådan kraft var den fördjupade folkundervisningens egen segrande kraft: när de gamla vid barnens läsning ur de heliga böckerna i hemmet erforo en andakt, som de förut blott känt i kyrkan, då blef det förut så hatade uniformitetsverket af folket välsignadt². Dock måste man antaga — när man ser det sega motstånd, som i andra församlingar lefde kvar, liksom de ständiga admonitioner, andra präster erhöilo för bristande nit och framgång i uniformitetsarbetet — att mycket äfven berodde på Simon Palms personlighet. Han hade engång gjort sitt val, och han tog dess konsekvenser med allvar och kraft.

INOM sina af svenskt språk och svensk anda alltmera genomträngda och präglade församlingar verkade Simon Palm som herde i den karolinska tidens anda³. Hans kraft och duglighet i de prästerliga värfven intygades gång efter annan af prosten Sommar såväl inför församlingarna vid de årliga visitationerna som i skrivelser till domkapitlet, och samma vittnesbörd lämnades år 1703 af biskopen, Mathias Steuchius, vid den enda biskopsvisitation, som i dessa församlingar hölls under Simon Palms tid, för öfrigt den enda som då i mannaminne hållits. Värfvet att vårda och leda dessa församlingar efter tidens kraf var i hög grad underlättadt däraf, att befolkningen var ren allmoge. Få församlingar torde i detta hänseende varit så utpräglade som Östra Sallerup och Långaröd: från sedt herr Simon själf samt innehafvaren af Östra Sallerups ryttmästareboställe, hvilken för öfrigt under den långa krigstiden befann

sig i fält, fanns i de två församlingarna icke en enda ståndsperson. Bland denna allmoge synes äfven god sed och god anda i stort sedt varit rådande. Gröfre förbrytelser omtalas aldrig under herr Simons tid. Inga äktenskapstvister eller andra »casus» stodo att anmäla vid visitationerna. Med dessa skånska bönder, som han godt förstod och som förstodo honom, lefde han också i frid och endräkt. Som en from och sträng faders, så ter sig hans bild i deras krets. Såväl församlingsborna som deras herde själf motsvarade förvisso tämligen väl det kraf på »en rätt disciplin uthi gudzfrucktan», som biskopen med en för tidens tanke betecknande ordvändning ställde, sedan han hört Simon Palm predika i Östra Sallerups kyrka öfver de af herr Simon själf utvalda vackra textorden (1 Tim. 4: 8) om den lekamliga öfningens ringa värde och gudaktighetens nytta i tiden och för evigheten.

Härmed vare ej sagdt, att församlingarnas tillstånd i allo motsvarade tidens bästa och strängaste kraf. Tvärtom: åtskillig osed hade herr Simon att år efter år bekämpa. Till de söndagliga gudstjänsterna infann sig väl allmogen mangrannt, och likaså till visitationerna, som begynte klockan sju om morgnarna för att hinna fullbordas före skymningens inbrott. Däremot visade allmogen en afgjord obenägenhet att infinna sig till gudstjänsterna å apostladagar och mindre helgdagar, då vida talrikare än nu, äfvensom till de s. k. veckopredikningarna, som vid denna tid höllos om fredagsmorgnarna. Simon Palm såväl som de flesta andra präster lade ned mycket bekymradt arbete på att häruti åstadkomma en förändring, men allt strandade på allmogens enhälliga motstånd. Äfven vållade det allmänna öfverdådet vid bröllop och begrafningar herr Simon svåra bekymmer. På denna punkt stodo tidens kyrkliga och borgerliga

kraf i skarp motsats, och det kan icke sägas, att prästerskapet själf alltid stod på de förra krafvens sida. När Simon Palms svåger Turo Liebman år 1713 för domkapitlet framlade de skäl, han ansåg böra befria honom från frivillig krigsgärd, hörde till de tyngst vägande, att han »hederligen låtit begrafwa» två hustrur och åtta barn — ett talande vittnesbörd ej endast om den kostbara begrafningsståten, utan äfven om det erkännande, detta öfverdåds nog så världsliga kraf kunde förvänta hos domkapitlet själf¹. Också fingo liken stå obegravda i veckor och månader, medan grafölet tillreddes. Mot denna osed, som tolererad bland såväl andliga som världsliga ståndspersoner var svår att utrota hos allmogen, hade äfven Simon Palm att kämpa. Lika stort var öfverdådet vid bröllop, då brudfärderna till kyrkan skedde under trummors och flöjters ljud och man sökte utveckla allsköns prakt. Äfven sådant hade herr Simon att bekämpa; särskildt förvisades musiken från kyrkfärderna till gästabuden i hemmen. Ett svårt bekymmer vållade också den oenighet, som rådde mellan åtskilliga församlingsbor och som tog sig uttryck i år efter år fortgående tvister om de förnämligaste bänkplatserna i kyrkan. Den medling, kyrkoherden här sökte åstadkomma, hade ej alltid önskad framgång. Alla slika bekymmer voro dock af ringa tyngd. De svåra bördor, Simon Palm som kyrkoherde fick att bära, kommo af något helt annat: af de olyckor, som under denna tid hemsökte landet, af kriget, pesten och hungersnöden.

På våren år 1700 fick Simon Palm en förkänning af hvad som komma skulle: durchmarscherna på de närbelägna vägarna förbi Hörby och Långaröd började med inkvarteringar och rekvisitioner — den svenska hären var på väg mot Danmark². Den 4 juni voro häradets präster samlade till möte i Lyby för att utse ombud till en

sammankomst af stiftets prästerskap, som på konungens befallning skulle äga rum två dagar senare. Per Sommar jämte fem af kyrkoherdarna reste till Lund, medan de kvarvarande, bland hvilka Simon Palm befann sig, skriftligen förklarade sig beredda att efterlefva, hvad på mötet »Herrans oc konungens präster till största hugnadh» komme att beslutas. På mötet beslöts uppsättande af dragoner; äfven förband sig prästerskapet, om »den allerhögste Gudh behagade wälsigna åhret medh sin gröda», att de skulle förvandla så mycket som möjligt däraf i penningar för att bispringa konungen.

I jämförelse med skånska krigets fador och de kommande olycksårens hårda pröfningar voro dock Carl XII:s första krigsår goda för Skåne. Visserligen tryckte gärder och försträckningar till kronan, inkvarteringar af trupper och krigsfångar samt utskrifningar af krigsfolk, men skördarna voro här, i motsats till i det öfriga landet, jämförelsevis goda. Säkerligen bragtes äfven offren gärna, sedan de svenska vapnen visat sin makt att skydda landet för fientligt infall. Men hårdare tider kommo snart: Magnus Stenbocks år. I de alltmera ökade kraf på Skånes befolkning, han nödgades ställa, fick han villigt och gärna prästernas medverkan. På hans uppmaning, men äfven den förutan, sökte de hos sina åhörare inpräglade deras plikter såsom undersåtar.

Dessa plikter sattes snart på det hårdaste prof, äfven i Simon Palms församlingar. Redan när Magnus Stenbock efter danskarnes infall i november 1709 drog sin här tillbaka längs vägen söder om Ringsjön mot Christianstad, förorsakade den återåtåående hären befolkningen svåra lidanden, hvarom för Östra Sallerups och Långaröds del bland annat den starkt ökade dödligheten bär vittne. Svårare blef det dock, när Simon Palms församlingar kommo under danska

kronan. Den 10 januari 1710 hade danska hären nått Osby och Hörby, där den tagit nattkvarter, dagen därpå fortsattes eröfringen, och det är från denna dag danska herrar, som styra och befalla, danska trupper, som härja och plundra i Östra Sallerups socken. Långt blef deras välde icke. Genom Magnus Stenbocks mästerliga strategi blef den danska hären utmanövrerad från dessa trakter redan vid midten af februari månad. Återtåget gick mot — Helsingborg.

Knappt var Skåne återeröfradt, förrän den svenska regeringen fann sig nödgad att ställa nya kraf på den under det korta danska regementet hårdt pröfvade befolkningen. Af prästerskapet kräfdes nu, utom ordinarie och extraordinarie skatter samt hård inkvartering, äfven frivilliga gåfvor eller försträckningar till kronan. Mycket fanns dock ej att gifva. Prosten Sommar, som efterhört sina ämbetsbröders inom häradet förmåga härutinnan, nödgades för biskopen anmäla, att från hela häradet ej kunde uppbringas mera än 50 daler silfvermynt. Men tiderna blefvo än värre. För att skydda det hotade skånska landet nödgades man där hålla ansenliga trupper, i vilkas tungt tryckande inkvartering prästerna fingo taga del, lika väl som de nödgades utgöra äfven sådana skatter, från hvilka privilegierna befriade dem. Samtidigt kom 1712 års förhärjande pest, hvars fasor hos de barn, som lefde upp i Östra Sallerups prästgård, efterlämnade outplånliga intryck¹. Härtill kom, att allmogen, med hvars väl och ve prästerna voro så nära förbundna, utarmades genom krigets bördor och felslagna skördar samt minskades i antal genom pesten.

Endast föga återspeglas de hårda tiderna i de skrifter, där man har att söka Simon Palms historia. När vi läsa i Östra Sallerups döds- och begrafningsbok från dessa år, kunna vi förstå af de många dödsfallen, särskildt af soldater på genommarsch, att församlingen

låg nära den stora stråkvägen och att den hårdt berördes af de far-
soter, som voro krigens oskiljaktiga följeslagare. Äfven trolofnings-
och vigselboken talar sitt tydliga språk. Ofta under åren 1712 och
1713 sker trolofning af soldater dagen före vigseln, »efter ryttaren
intet wiste hwad tjma han skulle marchera». Likaså förmäler antalet
af i vigselboken införda giftermål om huru kriget bidrog till månget
äktenskap, men äfven om huru äktenskapens antal nedgick under
de år, då en stor del af männen voro i främmande land. Ett annat
tydligt vittnesbörd om de svårigheter, med hvilka Simon Palm under
de mörkaste krigsåren hade att kämpa, utgör den nedgång i ung-
domens kunskaper, som vid denna tid ägde rum (se den grafiska
framställningen å sid. 317). Den gamle prosten Sommar klagar
också bittert öfver en ökad försumlighet och förvildning bland ung-
domen och öfver alla de svårigheter, som mötte häradets präster, i
— såsom hans ord falla — »thenna, Gud warkunna sig öfwer os,
oroliga tiden».

DEN 13 september 1719 afled efter tjugotvå-årig verksamhet
som prost den gamle Per Sommar i Hörby. Närmast att efter-
träda honom var kyrkoherden i Harlösa Jöns Schulth, som alltsedan
år 1687, i allmänhet utan anmärkning, förvaltat sitt ämbete. Då
emellertid hans sjuklighet var för konsistorium väl känd, förordnades
den 21 november i stället den till tjänsten och lefnadsåldern näst
äldste af häradets kyrkoherdar, nämligen Simon Palm, till vikarie-
rande prost under Per Sommars sterbhus' nådår¹.

Följande år den 19 augusti voro Frosta härads präster kallade
till prostval i Hörby kyrka². Valets utgång torde icke varit tvifvel-
aktigt: Simon Palm var själfskrifven till ämbetet. Af häradets tretton

präster kommo, fränsedt den presiderande Simon Palm, blott fem tillstädes, medan de öfriga i vördsamma och af loford fyllda skrivelser gáfvo Simon Palm sina röster. Det var hans ålder och erfarenhet, hans kunskaper och aktningvärdas lif, som åberopades, men äfven hans ännu obrutna kraft, ett skäl, som dock vid denna tid torde inneburit någon öfverdrift. Valet blef af domkapitlet bekräftadt, och den 31 augusti 1720 utfärdade biskop Linnerius den ståtliga fullmakten för Simon Palm som prost i Frosta härad¹. I denna fullmakt talas om det berömliga sätt, hvarpå han förvaltat ämbetet som vikarierande prost. Här vitsordas »des wählgrundade lärdom, kunskap uti kyrkiowäsendet sampt exemplare lefwerne och förhållande, så wäl som eliest gudelige nijtälskan om Gudz namns ähra samt des församlingz upbyggelse och befrämjande och annan des lofwärdig skickelighet». Här talas om det goda namn, Simon Palm hos ämbetsbröder förvärfvat, tagande sig uttryck i det enhärliga prostvalet.

Officiella loford torde visserligen icke alltid böra tagas för goda, allraminst uttalade under detta tidsskede. Men när man vid genomläsandet af konceptet till den för Simon Palm utfärdade prostfullmakten iakttaget, huru ändringar och tillägg i den ursprungliga texten skett, efter allt att döma af biskopens egen hand, innefattande det ursprungliga utkastets ändring i berömmande riktning, när man vidare lägger märke till den aktningfulla och hjärtliga ton, som genomströmmar såväl denna fullmakt som prästernas vota vid prostvalet, får man intrycket, att Simon Palm af förmän och ämbetsbröder var i särskild grad aktad och afhållen. Detta intryck förminskas icke, när man läser de tjänsteskrivelser, han under sin sexåriga ämbets-tid som prost mottog från biskop och ämbetsbröder.

Samtidigt med prostfullmakten, som kom Simon Palm till handa den 14 september 1720 vid solnedgången, mottog han en skrifvelse från biskopen, daterad samma dag, hvori denne kallade honom att vara orator vid den förestående synoden i oktober¹. Till ombud för Frosta härad vid ett af dessa årliga prästmöten hade Simon Palm redan förut, år 1705, blifvit vald. Nu var han som prost själfskrifven till synodernas beivrande. Anledningen till den plötsliga kallelse att vara orator, som nu, så kort före synoden, kom honom till del, uppgafs af biskopen vara, att den tidigare förordnade oratorn ännu vistades i Stockholm, hvarifrån han af sjukdom hindrats att nedresa. Nu råkade Simon Palm i ett svårt bryderi. Å ena sidan ville han ogärna frånsäga sig det hedrande uppdraget, men å andra sidan måste han inse, att tiden var för kort för dess omsorgsfulla fullgörande. Särskildt svårt föll det sig för honom att just nu disponera tid för arbetet, då han vid denna årstid hade en del uppbördsstämmor. När han afdrog den tid, dessa stämmor kräfdes, liksom de dagar, han måste använda för att bereda sig till predikan, äfvensom själfva predikodagarna, återstod föga mer än tre dagar till orationens författande. Han afsade sig därför uppdraget under särskildt framhållande af den långa tid, nämligen ej mindre än 34 år, hvarunder han af trägna ämbetsgörömål hindrats att ägna sin tid åt »slijka academiska öfvningar».

Under de tjugo år, då Simon Palm under Per Sommars prostetid förestått endast sina egna församlingar, var det hufvudsakligen förhållandena inom dem, han kommit i beröring med och lärt känna. Sedan han blifvit satt att som häradsprost vaka öfver Frosta härad, nödgades han taga nära befattning med tjugo andra församlingars religiösa och sedliga lif². Hvarje höst färdades han häradet rundt

från pastorat till pastorat, öfverallt samlande menigheten omkring sig i kyrkan till visitation eller prosteting. Han förhörde både gamla och unga för ett utröna, huru de inhämtat kunskap i religionen eller huru de hållit vid makt sin barnalära. Men han ransakade också om kyrkoskicket och om de brott eller förseelser, som tilläfvventyrs blifvit begångna. Han stod kyrkoherden till buds med råd och fällde afgörandets ord i de spörsmål, denne icke ansåg sig själfständigt kunna afgöra. Blott när fråga var om »swäre måhl och samwetz saker», anmälde han saken för domkapitlet med begäran om förhållningsorder.

Egentliga casus förekommo väl ingalunda ofta under Simon Palms prostetid i Frosta härad, och än mindre brott och förseelser. Hans eget omdöme om detta härads allmänna tillstånd var, att kyrkotukten med kraft häfdades och att ungdomen såväl som de gamla voro väl och med trohet undervista i sin kristendom. När man läser de aktstycken, hvori hans verksamhet som prost åter speglas, får man ett bestämdt intryck af, att detta hans omdöme var riktigt. Dock förekommo här och hvar fall, som visade, att tillståndet icke var fullt så odeladt godt som i hans egna församlingar. Allvarsamma bekymmer vållade redan ett fall sådant som en kvinna i Harlösa by, som för tolf år sedan, då hon tjänte i Ystad, födt ett oäkta barn utan att därför stå kyrkoplikt och som nu åter försyndat sig, denna gång i Lund, utan att ens härefter visa någon åstundan att försona sig med sin Gud¹. Andra bekymmer vållades af allmogens vidskepelse. En gång uppträdde på skilda håll inom häradet en smedsgesäll vid namn Jacob Meijer, som botade boskapsjukan med vidskepliga och otillåtliga medel. Simon Palm uppträdde med kraft mot ofoget. Hos domkapitlet förfrågade han sig, huru

vida en del bönder, som veterligen användt sig af Meijers kur, borde få begå nattvarden, innan deras sak blifvit afdömd vid världslig rätt. Emellertid blef Meijer för sina konster häktad, och Simon Palm styrde då om, att han blef tilltalad äfven för sin underlåtenhet att nyttja salighetsmedlen¹.

Sådana fall voro klara och lätta att bedöma. Men äfven mera invecklade och svårbedömda casus kommo under Simon Palms ompröfning i hans utöfning af prostetjänsten.

Sålunda födde engång en bondhustru i Fulltofta tidigt en morgon ett barn, som fick ligga odöpt både denna dag och de två följande, hvarefter det dog odöpt nästa morgon. Föräldrarna hade ensamma varit tillstädes. De bedyrade, att de på intet sätt vållat barnets död; de hade, sedan barnet kvällen före sin död börjat något gråta, vakat hos det hela natten, till dess det tidigt på morgonen afidit. Simon Palm, till hvilken saken anmäldes af komministern i församlingen, Malto Textorius, framhöll för domkapitlet, att föräldrarnas vårdslöshet härvid varit så mycket mera straffvärd, som de haft prästen hos sig i byn, men hvarken tillkallat honom eller någon annan förständig man, som kunnat förrätta nöddop, då barnets dödsstund synbarligen nalkades. Prosten yrkade därför, att föräldrarna måtte androm till varnagel beläggas med ett skäligt straff, som han emellertid, då kyrkolagen saknade föreskrift för ett fall sådant som detta, icke ansåg sig kunna fastställa. Konsistorium gjorde sig i sin svarsskrivelse till målsman för en försonligare uppfattning, framhållande, att fallet borde helt olika bedömas, om föräldrarna handlat af ondska och vårdslöshet eller blott af oförstånd, i det de icke insett barnets hastiga sjukdom och på grund däraf icke i tid föranstaltat om nöddop. Därför tillrådde konsistorium, att saken för närmare

utredning måtte hänskjutas till världslig rätt. Emellertid påminde domkapitlet med anledning af det skedda därom, att årligen några kapitel i kyrkolagen skulle från predikstolarna uppläsas, på det att ingen skulle kunna skylla på obekantskap med dess föreskrifter¹.

De brott mot kyrkotukten, som Simon Palm sålunda ansåg sig böra draga under domkapitlets pröfning, äro uppenbarligen af godartad beskaffenhet och utgöra ett talande vittnesbörd om den stränghet, som kunde öfvas och äfven öfvades af denna tids präster. Äfven Simon Palm skulle emellertid som prost komma i beröring med de mot kyrkan fientliga strömningar, som vid denna tid började göra sig alltmera gällande².

Under våren 1720 inflyttade från Esarps församling till Gredby i Borlunda socken en kornettska vid namn Helena Sjöberg, hustru till den från kriget ännu icke hemkomne kornetten Christian Walkendorph. Snart iakttog kyrkoherden i Borlunda, Anders Textorius, att Helena Sjöberg blott sällan bevistade den offentliga gudstjänsten, liksom hon alldeles försummade nattvarden. Herr Anders förhöll henne upprepade gånger allvarsamt det förgelseväckande i ett sådant lefverne. När dessa förmaningar blefvo utan verkan, framställde han dem äfven i närvaro af kyrkans sexmän. Allt var dock förgäfves. När slutligen två år förflutit sedan hennes ditkomst utan att hon gått till nattvarden, anmälde kyrkoherden saken för häradsprosten Simon Palm och utbad sig af honom förhållningsorder. Herr Simon aflät då ett svar, som i sin kärfhet är typiskt för den tid, från hvilken vår ännu gällande kyrkolag stammar. Han hänvisade sin ämbetsbroder till bestämmelserna i kyrkolagens 11:e kapitel 2:a paragraf, hvarest stadgas, att den, som öfver år och dag försummar nattvarden, »skal ansees och tiltalas som en ochristen»,

emot hvilken borde förfaras enligt de stränga reglerna om uppenbar skrift och bann. Detta stadgande syntes Simon Palm så tydligt, att han, såsom hans ord föllo i bref till Anders Textorius, »intet sijr eller förstår, huru någon, han ware hög eller lågh, edell eller oedell, sig derifrån eximera kan». Anders Textorius borde, skref herr Simon, noggrant hålla sig vid lagens tydliga ord. Dock anvisade han äfven en utväg till ett mildare förfaringssätt. Om kyrkoplikten skulle synas kornettskan Sjöberg alltför svår, borde kyrkoherden sålunda föreslå henne att direkt hänvända sig till domkapitlet, som möjligen kunde bevilja något undantag.

Med anledning af denna prostens skrifvelse förelade kyrkoherden de två alternativen för Helena Sjöberg, men hon vägrade vare sig att undergå kyrkoplikt enligt kyrkolagen eller att hänvända sig till konsistorium med anhållan om befrielse. Då kornettskan Sjöberg sålunda framhårdade i sin synd, anmälde Anders Textorius henne direkt till konsistorium, bifogande ett af honom införskaffadt intyg från kyrkoherden i Esarps församling Johan Torslow af innehåll, att hon äfven under sin vistelse därstädes svårt försyndat sig i anmärkta afseenden. Samtidigt anmälde Anders Textorius, att kornettskan Sjöbergs hemmavarande barn erhållit en så vårdslös undervisning, att till och med de, som voro 17 till 18 år gamla, ägde en mycket ringa kunskap i sin kristendom. Domkapitlet uppdrog nu åt Simon Palm att vid årets visitation efterfråga orsaken, hvarför kornettskan Sjöberg icke ville begå nattvarden. På hans fråga härom förklarade hon, att hon — icke hade några hästar att åka till kyrkan med. Denna uppgift framstod dock omedelbart såsom allenast ett svepskäl, när det af kyrkoherden upplystes, att hon ofta midt i veckan till fots gick fram till Borlunda kyrkby i andra ärenden.

Under tiden hade emellertid en ny person indragits i målet. Den från kriget hemkomne kornetten Christian Walkendorph, kornettskans man, hade efter sin ankomst till Borlunda icke heller begått nattvarden, hvarför äfven han ställdes till ansvar. Den 17 juli 1723 utfärdades kallelse till makarna att den 28 påföljande augusti klockan 12 på dagen infinna sig inför konsistorium för att förklara sig i målet. Inför domkapitlet afgaf kornetten Walkendorph en skriftlig förklaring. Han omtalade här, huruledes han under långa år tjänat konung Carl XII samt huru hans hustru härunder, då hon »med bekömrande hiärtta» suttit nästan som en änka, »komit i tanckar at längta till min hemkomst, då wij bägge kune under communion antagas». Sedan han vid sin hemkomst anmält sig för kyrkoherden till nattvarens begående, hade denne på grund af kornettens prästintyg förklarat sig villig att låta honom undfå sakramentet, men däremot förvägrat hans hustru denna förmån. Nu visste sig kornetten ingen annan råd, så skref han till domkapitlet, än att helt lägga saken i dess hand, i förhoppning att konsistorium ville beforda både hans och hans hustrus salighet.

Då detta är i hufvudsak allt, som blifvit känt om denna sak, är fallet icke lätt att bedöma. Väl synes det möjligt, om än föga sannolikt, att ursprunget till det hela utgjorts, som kornetten inför domkapitlet påstod, af kornettskans sinnesoro under makens frånvaro i kriget. Men när man ser, huru hon själf vid Simon Palms förfrågan ej ger en antydning om sådan orsak, utan blott anför uppenbara svepskäl, ledes tanken till, att något ännu allvarsammare törhända varit sakens egentliga innebörd. Vi veta intet om kornetten Walkendorphs öden, men kunde icke han som andra karoliner blifvit utsatt för pietistisk väckelse, och kunde han icke på ett eller annat

sätt gjort sin hustru delaktig häraf? När vi i grefve Bengt Frölich möta en hemvänd karolin, som blifvit pietist, skola vi se, att alla yttre tecken äro in i de minsta enskildheter — äfven svepskålen om kyrkofärdernas besvärlighet — fullständigt lika. Men alla ägde icke Bengt Frölichs karska mod att säga sin mening rent ut. Därmed var alltför mycken risk förbunden.

Bland prostens ämbetsysslor var det förvisso de, som angingo tvister mellan underlydande ämbetsbröder, som voro minst angenäma att handlägga. I regel synas visserligen prästernas mellanhafvanden uppgjorts i all sämja, men vid ett tillfälle uppstod under Simon Palms prostetid en tvist, som det ålades honom att söka bilägga¹. Efter den gamle kyrkoherden Jöns Schulths i Harlösa på vintern 1621 inträffade död förordnade domkapitlet till nådårspredikant en präst vid namn Carl Bagger, som särskildt vid en senare tid gjorde sig känd för ett lastbart lif och en vårdslös ämbetsutöfning, hvarför han aldrig vann befordran till kyrkoherde. Carl Bagger begagnade sin ställning som nådårspredikant att med änkan, Anna Sophia Netzleroth, inleda en otillåten förbindelse och lyckades förmå en präst från ett annat härad att före sorgeårets utgång bekräfta denna genom lysning och vigsel. På grund af sitt dåliga rykte erhöll Carl Bagger ej tjänsten, utan till kyrkoherde i Harlösa utnämndes en ung präst vid namn Hans Ursell, som konserverade huset, i det han gifte sig med gamle herr Jöns' dotter Metta Stina Schulth. Vid nådårets utgång bodde emellertid Carl Bagger helt lugnt kvar, förmenande att änkan, med hvilken han gift sig, hade större rätt än dottern till både pastorat och prästgård. Hans Ursell utverkade då af generalguvernören en vräkningsdom, och så uppstod en långvarig tvist. På biskopens uppmaning att söka bilägga striden inbjöd härads-

prosten de tvistande till Östra Sallerups prästgård i afsikt att åstadkomma förlikning, men ingendera infann sig. Detta hindrar icke, att båda parterna, i all synnerhet Bagger, med ifver vädjade till Simon Palm för att vinna hans stöd och hjälp, hvarigenom prosten kom i en svår ställning. Om den slutliga utgången veta vi intet.

Prostens skyldighet att öfvervaka gudstjänstens behöriga för rättande var särskildt kräfvande, när ett pastorat genom den föregående kyrkoherdens död blifvit utan herde. Så inträffade under Simon Palms ämbets tid bland annat i Norra Rörums och Hallaröds församlingar¹. Här afled nämligen den 11 mars 1721 hans frände kyrkoherden Per Ifvarsson, en son till Ystadborgaren Ifver Larsson, Jacob Palmes vän, och dennes hustru Margrete Koefoed, herr Simons sysling (se Släktaflorna 7 och 14). Redan den 13 i samma månad anmälde Simon Palm dödsfallet för domkapitlet och anhöll, att någon prästman måtte förordnas att förestå församlingarna under änkans nådår, då det för grannsocknarnas präster skulle falla sig alltför svårt att ombesörja gudstjänsten därstädes på grund af de långa afstånden och de besvärliga vägarna. Endast fem dagar efter denna anmälan uppvaktade Simon Palm konsistorium med en ny skrifvelse om Norra Rörums pastorat, denna gång för att i bevekande ordalag rekommendera sin frände herr Pers högtbedröfvade änka och hennes sex faderlösa barn till domkapitlets bevägenhet. Innebörden var — en bön om konservation. Hänvisande till prästhusets många ömsämande omständigheter, framförde herr Simon änkans farhåga, att någon, som vore gift eller afgifvit äktenskapslöfte, skulle söka tjänsten. Blefve en sådan ansökan bifallen, så skulle, skref han i bevekande ord, »detta myckit hederliga huusett aldeles utstötas» och änkan med de små barnen råka i största elände. Änkans och hans

förenade böner blefvo dock fåfänga: en gift prästman utnämndes till pastoratet.

Sådana voro de mödor, hvilka fyllde Simon Palms ämbetstid som prost öfver Frosta härad i Skåne. Mycket har i denna korta öfversikt fått utelämnas. En icke oviktig sida af prosttjänsten var besvakandet af de ekonomiska intressen, som tillkommo prästerna ansetningen själfva eller å församlingarnas vägnar. När en generalguvernörens order syntes Simon Palm sätta möjligheten att inköpa bröd och vin till nattvarden i fara, ingrep han sålunda med kraft däremot ¹. Fyllda af liflig verksamhet voro, trots tilltagande ålder och försvagad hälsa, hans år ända in mot slutet.

EJ endast i sin prästerliga gärning trädde Simon Palm som församlingsherde allmogen nära i dess dagliga id och vandel; han gjorde det jämväl i sin hushållnings skiftande värf.

Det skånska prästerskapets inkomster voro af de mest olikartade slag. De hade utvecklats under århundradens lopp i ofta säregen riktning. Flera voro lagfästa och i någon mån bestämda genom kungliga stadgar, främst genom kyrkoordinansen och Christian IV:s recess. Mer än dessa allmänna stadgar betydde dock de särskilda rättsförhållanden, som i detta hänseende utvecklats inom hvarje församling för sig. Den yttersta rättsgrunden var här ofta höljd i dunkel, hade väl engång i regel utgjorts af en kunglig benådning åt viss person, af ett kontrakt mellan församlingsborna och deras präst eller af annan särskild öfverenskommelse, som dock numera vanligen var förgäten. *Urminnes häfd* var därför den rättsgrund, som på Simon Palms tid blef allmänt både åberopad och erkänd, när det gällde prästernas inkomst. Till denna rättsgrund

hänvisades i Malmö recess, och när genom 1723 års förordning om skånska prästerskapets uppbörd en första samlad kodifiering i svensk tid skedde af de viktigaste bland detta prästerskaps inkomst-källor, då var »gammal häfd och bewisligt bruk» den fasta grund, till hvilken hänvisades ej blott i förordningens allmänna ingress, utan äfven i de flesta af dess paragrafer. De öfverallt olikartade, i hvarje församling säregna förhållandena omöjliggöra en noggrann jämförelse mellan skilda församlingar och pastorat. Trots dessa rika skiftningar torde dock bilden af Simon Palms hushållning på Östra Sallerups prästgård vara ganska betecknande för den tid, hvori han lefde¹.

Den första direkta inkomst, Simon Palm åtnjöt vid sitt tillträde till pastoratet, utgjordes af *reseskallspenningarna*, ursprungligen en ersättning för de resor till biskop och lensmand, en nyutnämnd kyrkoherde behöfde företaga, utgörande för herr Simon ett heltvisst välbehöfligt bidrag till den svårt förfallna prästgårdens ombyggnad och många andra i samband med pastoratets tillträdande oundgängliga utgifter. Dessa reseskallspenningar utbetaltes ur kyrkans kista. Sina hufvudsakliga inkomster åtnjöt dock icke en präst af några kyrkans medel, ej heller utgingo de i kontanta penningar.

Främst bland inkomsterna stod *tertialtiondet*, äfven kalladt *stråtionde*, det senare namnet kommet däraf, att detta tionde utgick af all säd, det förra namnet däraf, att tertialtiondet utgjorde tredjedelen af det samfällda tiondet — af de två öfriga tredjedelarna gick en till konungen, en till kyrkan. Detta tionde utgick i de två socknarne på olika sätt, nämligen i Östra Sallerups socken »i kärften», i Långaröds socken »i skeppan», hvilket betydde, att i Östra Sallerup tiondekärfvarna kördes direkt från åkern till herr Simons lada, medan

han af Långaröd-bönderna fick säden tröskad; dock erhöll han, så berättar han själf, af de senare »någon wedergällningh för strååt». Detta tionde utgick dock vid denna tid ingalunda efter den faktiska skörden, utan dess storlek var genom en kunglig tiondekommission fastställd till ett mått, som heltvisst afsevärdt understeg skördens faktiska trettiondedel. Hela detta tionde, frånsedt prästgårdens och klockarebolets, uppgick för båda församlingarna sammantagna till 30 tunnor $\frac{1}{4}$ skeppa råg samt 40 tunnor $1\frac{3}{4}$ skeppa korn eller tillsammans 70 tunnor 2 skeppor rensäd, såsom råg och korn gemensamt benämndes. Denna säd värderades före den långa krigstiden till 9 marker tunnan för både råg och korn, alltså till sammanlagdt 158 daler 8 öre silfvermynt*. Detta var den största af posterna bland Simon Palms inkomster.

I säd utgick äfven *helgonskylden*, hvars åtnjutande ansågs — ovisst om med full rätt — utgöra grunden till de skånska prästernas skyldighet att själfva underhålla och bygga sina prästgårdar. Helgonskylden utgick i Östra Sallerup med 1 skeppa korn, i Långaröd med 1 skeppa råg af hvarje hemman, hvilket för båda socknarna tillsammans gjorde 16 tunnor råg och korn, alltså i penningevärde 36 daler silfvermynt.

Förutom dessa tvenne i säd utgående och till sin storlek noga fastställda löneförmåner, åtnjöt Simon Palm af sina församlingsbor allehanda skiftande inkomster. En betydande sådan var *kvicktiondet*, hvarmed menades hvart tionde af alla lamm, gäss, kalfvar och föl,

* På 1 tunna gingo 6 skeppor. I förhållande till det i det öfriga Sverige gängse måttet var 1 skeppa = 6 kappar, alltså 1 tunna = 36 kappar, medan man i Sverige af ålder räknade 1 tunna = 32 kappar; den skånska tunnan var alltså större än den gamla svenska, likaså det skånska tunnlandet i motsvarande mån. Myntenheten var 1 daler silfvermynt = 4 marker = 32 öre; 1 öre = 24 penningar.

som föddes kvicka, d. v. s. lefvande. I Simon Palms pastorat rådde det särskilda förhållandet, att kvicktionde utgick äfven af killingar och höns, däremot icke in natura af föl; i stället för tiondeföl gafs »enligt gl plägsedh» 1 öre silfvermynt för hvarje föl, som kom lefvande till världen. Detta betydde heltvisst icke så litet, ty Frosta härad var jämte Färs det härad i Skåne, där hästafveln stod högst. Af svin utgick ej tionde, detta på grund af afvelns starka beroende af ollonens förekomst. Goda ollonår åtnjöt herr Simon däremot *ollonfläsk*, ursprungligen en till kronan utgående ersättning för det bönderna fingo släppa sina svin på kronans regale ollonskog. Ollonfläskets storlek finnes ej angifven, men den torde varit fastställd. Andra afgifter voro med hänsyn till storleken helt och hållet öfverlämnade åt allmogens goda vilja. Af *lin* utgick sålunda tertialtionde, dock endast när årsväxten så tillät. *Offer* samt *altarmat* mottog herr Simon vid de större helgerna samt vid vigslar, barndop, kyrktagningar och andra ministeriella förrättningar, vid midsommartiden dessutom *Johannisost*, allt detta i den mån och omfattning bönderna behagade. Alldeles frivillig torde länge äfven *likstolen*, som utgick för begrafningar, varit; genom 1723 års förordning blef den dock noga fastställd. Den taxa, som då bestämdes, visar, att denna inkomst ej var obetydlig: 5 daler silfvermynt för begrafning af förnögnare bönder och bondhustrur med likpredikan, 3 daler för samma begrafning af fattigare, 1 daler för begrafning utan likpredikan, 24 öre för begrafning af barn och tjänstehjon. Ovisst torde dock vara, i hvad mån denna taxa efterlefdes, där gammal sed enväldigt rådde.

Voro alla dessa inkomster af skiftande slag, som Simon Palm åtnjöt direkt från församlingsbornas sida, tillsammantagna tvifvels utan hans största, så får man dock ingalunda förbise, att hans hus-

hållning till väsentlig del var grundad på besittningen af Östra Sallerups *prästgård* och Långaröds *annexhemman*.

Af bägge tillkom Simon Palm såväl de ordinarie räntorna som alla tre tiondena, alltså äfven kronans och kyrkans två tredjedelar. För prästgården, som herr Simon brukade själf, innebar detta gifvetvis endast en befrielse från utgift, alltså en inkomst af negativt slag; för annexhemmanets del betydde det däremot, att Simon Palm därifrån åtnjöt något öfver 15 daler silfvermynt in natura eller i penningar. Detta var dock gifvetvis endast en mindre del af den inkomst, Simon Palm hade af sina båda hemman.

Annexhemmanet var utarrenderadt till en bonde. Denne erlade först och främst årligen *landgille* med 6 pund smör, fullgjorde en längre och några små *äckor*, d. v. s. körslor, samt lämnade herr Simon ett *ollonsvin* de år, då det var godt om ollon. Detta var så att säga den grundafgift, annexbonden oberoende af allt annat erlade. Dessutom hade han att fullgöra *städja*, d. v. s. handpenning, när arrendet mottogs, hvilket af allt att döma icke skedde på lifstid, utan på vissa år; slutligen tillkommo herr Simon af annexbonden de särskilda förmåner, som genom städjebrevet närmare bestämdes och som sannolikt af bonden utgjordes dels i dagsverken, dels in natura. Dessa förmånens storlek berodde gifvetvis af hemmanets beskaffenhet. Detta hemman var ej ringa. Utsädet på dess åkrar var 12 tunnor rensäd, på dess vångar höstades 40 goda lass hö, hvarjämte fanns skog och mulbete till bondens eget husbehof samt en vattenkvarn, som dock kunde brukas endast höst och vår.

Prästgården hade ej så stora förmåner som annexhemmanet i Långaröd. Dess utsäde var blott 8 $\frac{1}{2}$ tunnor rensäd, hvaraf 3 tunnor råg, och dess höskörd endast 30 lass. Väl var dess betesmark

bättre än annexhemmanets, men dess skog räckte knappast ens till gårdsgårdarne. Skörden af råg och korn torde hafva uppgått till omkring 50 tunnor. Gården brukades med omkring 8 hästar, och nötkreaturens antal torde utgjort åtminstone 20. Bristen på skog fick herr Simon ersatt på annat håll. Sina svin fick han släppa in i en Långaröds kyrka tillhörig *ollonskog*, och *ved* tilldelades honom från allmanningen af häradsrätten. Det var här ej fråga om några små mängder. Vid 1700-talets början uppgick väl den ved, som årligen förunnades Simon Palm, icke till mera än 80 lass, men denna mängd ökades från år till år och steg året före hans död till 200 lass. Förutom den afkastning, åkern och fäskötseln gáfvo, hade herr Simon gifvetvis af prästgården alla de förmåner, som humlegård, trädgård, kålgård och fiskdammar gáfvo.

Till den inkomst, Simon Palm sålunda njöt som kyrkoherde i Östra Sallerups och Långaröds pastorat, kommo från år 1720 åtskilliga förmåner, som tillföll honom i hans egenskap af prost öfver Frosta härad. Främst äro här att nämna *prostetunnorna*, nämligen 1 tunna råg från hvarje prosteriet tillhörande församlings kyrkohärberge, alltså af kyrkornas i dessa »härbergen» förvarade tionde­spannmål; dessa tunnor voro dessutom fria från hvarje kontribution. I Frosta härad var församlingarnas och därmed prostetunnornas antal 21. Förutom denna betydliga inkomst tillkom Simon Palm såsom prost *altarehafre* och *fodermarskpenningar*. Härmed be-teknades afgifter, som kyrkoherdarne erlade, från början till kronan för befrielse från skjuts åt kungliga personer, men nu sedan länge tillbaka till häradsprostarna. Såsom kyrkoherde hade alltså herr Simon att erlægga dessa afgifter för Östra Sallerups församling; för Långaröd erlades de af annexbonden. Såsom prost åter njöt han

denna inkomst från alla häradets socknar. Till hvad belopp den uppgick, är icke kändt.

Den hushållning, som här blifvit, hvad inkomsterna beträffar, i korthet belyst, nödgade församlingsherden med kanske ännu större makt än tjänstens kraf att lefva sitt dagliga lif i böndernas närhet, väl hufvudet högre än de, väl ledare och föregångsman, men dock vid deras sida såsom broder och vederlike. Teg om teg med Östra Sallerups byamäns jord lågo prästgårdens långa och smala åkerremsor på byns tvenne vångar. Tegarnas smalhet tillät ingen dikning, och den vattensjuka jordens afkastning kunde ej blifva hög. Lika väl som tegarnas läge ställde Simon Palms hushållning i nära beroende af Sallerups byamäns, så gjorde tertial och kvicktionde, Johannisost och ollonfläsk socknarnas timliga välfärd till ett lifsintresse för kyrkoherden; hans egen välfärd berodde helt af grödans frodiga växt och afvelns behöriga framgång ej blott på prästgårdens ägor, utan i hvarje gård, på hvarje teg i Östra Sallerups och Långaröds socknar. Mångenstädes vållade en kyrkoherdes inkomster bittra fejder med församlingsborna; i domböckerna finner man talrika processer om tiondekalfvar, och högvördiga domkapitlet blef ej sällan besväradt med bekymmer af liknande slag. Af sådana tvister ser man här ej spår. I sin prästerliga hushållning så väl som i sin prästerliga gärning framstår Simon Palm såsom en fridens man.

Jämför man detta pastorat med andra inom samma härad, torde man kunna säga, att det hörde till de medelgoda (se omstående tabell)¹. Det var icke så godt som Hörby och Lyby med dess prästgård om 18 tunnors utsäde och 60 lass höskörd, dess tertialtionen om öfver 106 och dess helgonskyld om öfver 33 tunnor rensäd, siffror som visa, att Hörby och Lyby pastorat torde varit ungefär

Tabell utvisande de viktigaste fasta inkomsterna för pastoraten inom
 Frosta härad, äfvensom för pastoraten Öfraby och Benestad,
 Frenninge och Vollsjö samt Barkåkra och Rebbelberga,
 allt enligt 1696 års officiella uppgifter.

	Prästgårdens			Annexhemmanets			Tion- den, helgon- skyld, räntor* Dlr smt
	Utsäde		Hö- skörd	Utsäde		Hö- skörd	
	Ren- säd	Hafre		Ren- säd	Hafre		
	T:r	T:r	Lass	T:r	T:r	Lass	
Östra Sallerup och Långaröd .	8 ¹ / ₂	—	30	12	—	40	222
Hörby och Lyby	18	—	60	8	—	12	374
Högseröd	18	—	44	—	—	—	189
Fulltofta och Östra Espinge . .	14 ¹ / ₃	—	53	6 ² / ₃	—	48	235
Södra Rörum och Häglinge . .	10	—	20	11	—	20	249
Höör och Munkarp	10	—	16	—	—	—	216
Norra Rörum och Hallaröd . . .	7 ² / ₃	—	20	5	—	36	238
Bosjökloster	10	—	30	—	—	—	138
Gudmuntorp och Hurfva	11 ¹ / ₃	—	22	8 ¹ / ₃	—	14	275
Borlunda och Skeglinge	10	10	6	10	10	8	191
Harlösa och Hammarlunda . . .	18	—	40	7 ¹ / ₃	—	30	328
Strö och Skarhult	6	—	20	—	—	—	160
Gårstånga och Holmby	12	6	24	9	—	40	327
Öfraby och Benestad	11	10	20	11	6	20	304
Frenninge och Vollsjö	10	1	30	—	—	—	262
Barkåkra och Rebbelberga . . .	12	3	16	4 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂	6	172

* I denna kolumn uppföres summan af tertialtionen, helgonskyld samt prästgårds och annexhemmans räntor och tionden, allt beräknadt i penningar och summan afrundad till jämna daler silfvermynt.

dubbelt så inkomstbringande som Östra Sallerups och Långaröds. Men detta pastorat var ej heller obetydligt som Bosjöklosters, hvilket saknade annexhemman och hvars tertialtionden och helgonskyld ej uppgingo till mer än 32 tunnor rensäd tillsammans. Jämför man från denna synpunkt Simon Palms pastorat med det, han i sin ungdom sökte, Öfraby och Benestads, så finner man, att han gjorde en ganska allvarlig ekonomisk förlust, när han vägrade att äkta änkan i Öfraby prästgård och i stället lät utnämna sig till Östra Sallerups gäll.

Mot all den inkomst, Simon Palm åtnjöt som kyrkoherde och som prost, svarade, förutom alla dryga kostnader för egen och för andras lefnad, åtskilliga tungor, som särskildt hörde prästerna till. Liksom kyrkoherdarne medelst proste-tunnorna bekostade häradsprostens resor, så gåfvo de *catedraticum* åt biskopen för hans inspektionsfärder i stiftet. Denna och åtskilliga andra skatter — under kriget äfven dryga extraskatter och försträckningar till kronan — fick äfven Simon Palm utgöra. Drygare än något annat var dock den under Jens Hindricsøns tid svårt förfallna prästgårdens istånd-sättande. Härpå nedlade herr Simon omedelbart efter sitt tillträde till pastoratet stor möda och kostnad, men så blef också Östra Sallerups prästgård, redan förut präktig och egenartad genom företrä-darens anläggningar, under Simon Palms tid sådan, att den till fullo motsvarade tidens högsta kraf på ett prästerligt hem.

SALLERUPS prästgård bredde på Simon Palms tid ut sin fyrkant strax söder om kyrkan på samma plats, där prästgården ännu står¹. Den vackra och ålderdomliga gård, som nu pryder platsen, uppbyggdes till och med, sedan Simon Palms prästgård

år 1792 härjats af eld, på väsentligen samma grund och enligt delvis samma plan som den nedbrunna gården.

Från gatan eller landsvägen, som strök fram längs den norra af de fyra smala korsvirkeslängor, som bildade prästgårdens fyrkant, kom man genom den i längans västra ände befintliga inkörsporten in på gården med dess brunn. Bostadslängan låg i söder. En förstuga med stenlagdt golf, belägen närmare längans östra ände, afdelade den i tvenne delar. Till vänster om förstugan låg salen, prakt rummet, som blott användes vid festliga tillfällen, och bortom salen tvenne gästkammare. Till höger om förstugan låg dageliga stugan, ett väldigt rum med fem dörrar och sju fönster och en liten rund utbyggnad åt gården. Denna lilla absid var en ovanlig anordning, som heltvisst i samtidens ögon gaf prästgården ett anseeligare utseende. Dageliga stugan fyllde södra längans midt. Vid denna stuga fanns å längan en större, nästan kvadratisk utbyggnad åt söder. Denna utbyggnad hade herr Simon uppfört, liksom hela den nu beskrifna delen af boningslängan. I utbyggnaden hade han inredt sängkammare och studerekammare, och under dess golf hade han anordnat en präktig källare, till hvilken man kom ned genom en lucka i dagligstugans golf. Från dageliga stugan ledde dörrar till såväl spiskammaren som köket med dess stora, åt söder utbyggda bakugn; bortom köket lågo visthus, redskapshus, svinhus och drängkammare. Längan afslutades i väster af ett portluder, där vagnar och redskap ställdes in*.

* Vidstående fotografi af nuvarande södra längan — äfven nu bostadslänga, men betydligt kortare åt öster — visar bl. a. den af Simon Palm gjorda utbyggnaden, under hvilken än idag prästgårdens enda källare är belägen. Fönstret närmast utbyggnaden hör nu som på herr Simons tid till dagligstugan. Se f. ö. planen å nästa sida, uppgjord enligt 1758 års af- och tillträdessyn, jämförd med nuvarande grunden.

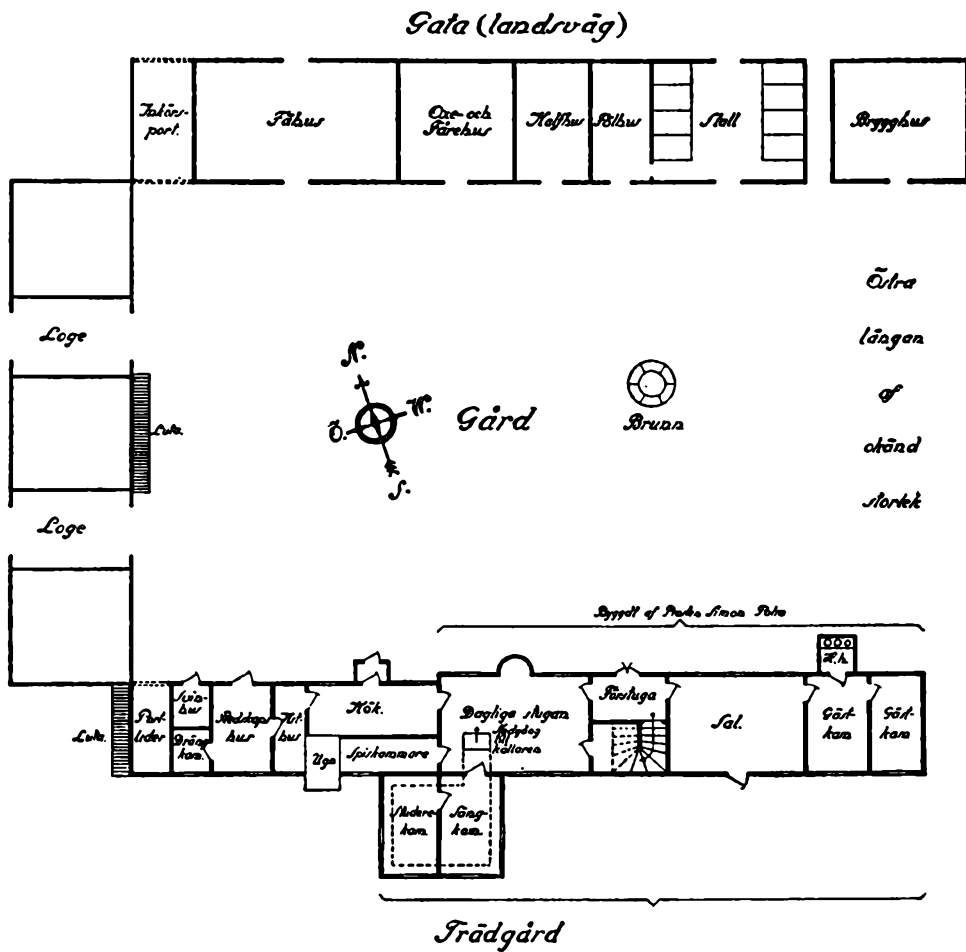
ÖSTRA SALLERUPS PRÄSTGÅRD.

ÖSTRA SALLERUPS KYRKA.

PLAN AF ÖSTRA SALLERUS. PRÄSTGÅRD

enligt 1758 års syn

Af de öfriga längorna fylldes den västra helt af tvenne logar, medan den norra upptogs hufvudsakligen af kreaturen: längst i väster, närmast inkörporten, fähuset, så oxehus och fårehus, kalffhus, fölhus och stall, det sistnämnda med 8 spiltor. Utanför denna längas östra ände låg bryggghuset med kölna. Malt beredde herr Simon själf till det öl, som bryggdes på gården; humlen fick han däremot köpa, ty denna växt trufdes ej väl på prästgårdens sidlänta mark. Om östra längans beskaffenhet på Simon Palms tid äga vi ingen kunskap; vi veta blott, att den nybyggdes af hans andre efterträdare och svärson Johan Wilhelm Corvin och att den då innehöll »åtskil- lige små indelte rum».

Omedelbart söder om prästgården låg trädgården med bärbuskar och fruktträd; åt dess iståndsättande och vård ägnade herr Simon ett lifligt intresse och mycken kostnad. Söder om trädgården lågo då som nu dammarna från salig Jens Hindricsøns tid, där än idag karpar och rudor trifvas, och i skogen, som längre i söder sträcker sig vida omkring, kan den, som ger sig möda att söka, ännu finna mången af träd och mossor öfvervuxen lämning af allt underligt, herr Simons företrädare där anlagt.

Sådan var, i korta drag beskrifven, den prästgård, där Simon Palm lefde sitt verksamma lif.

I denna prästgård hade under herr Simons tid många människor sitt hem. Af tjänare funnos här två eller tidvis tre drängar, som under husfaderns uppsikt och säkerligen äfven med hans och senare hans söners hjälp brukade gården, samt tvenne pigor, som biträdde hustru Margareta med kreaturens och hushållets skötsel¹. Utom tjä- narne bodde på prästgården för längre eller kortare tid andra per- soner, som hade någon uppgift att fylla i det stora huset. Sålunda

bodde här tidvis, sedan sönerna kommit i skolåldern, en eller annan student, som biträdde herr Simon med sönernas information. Bland dem, som i denna egenskap vistades i Östra Sallerups prästgård, märkes främst Olof Nordenberg, en skrädarens son från Stockholm, som besökt flera utländska universitet och som var känd för lärdom och skicklighet; han benämndes år 1708 »en gammal academicus», och torde alltså ej varit alldeles ung. Han synes hafva räknats till prästfamiljens goda och nära vänner¹.

I Östra Sallerups prästgård fostrades en talrik barnskara. Fjorton barn födde hustru Margareta åt sin make, men blott hälften uppnådde vuxen ålder. De öfriga dogo späda. Vid barnens namngifning följdes i nära nog all deras stränghet de regler, som vi känna från Palme Lyders och Jacob Palmes tid, med den olikhet blott, att namn numera gåfvos äfven efter lefvande personer. Men det var nu som fordom förfäders och närmaste släktmäns namn, som i noga bestämd ordning valdes. Stark var synbarligen föräldrarnas önskan, att icke de kära namnen skulle dö ut inom slakten, ty ett afidets barns dopnamn gafs städse ånyo åt någon senare född.

Äldst af barnen var sonen JACOB, född i mars 1691²; sedan denne son afidit på hösten samma år, gafs hans namn åt sjätte barnet, en son född i augusti 1697³. Andra barnet var en dotter, som föddes i september 1692 och som i dopet erhöill namnet MARGARETA efter sin mormoder⁴, medan tredje barnet, en dotter född i februari 1694, uppkallades efter farmodern och alltså fick heta INGER⁵. Sedan denna dotter efter en månad dött, gafs farmoderns namn jämväl åt fjärde barnet, en dotter född i januari 1695⁶. Femte barnet var en son, född i mars 1696 och kallad OLOF efter morfadern⁷, och äfven sjätte barnet var som nämndt en son. Härefter föddes, i februari 1699,

ånyo en son, som i dopet erhöU namnet GILIUS efter moderns då helt nyligen afidne styffader, Gilius Achtschelding¹. Äfven åttonde barnet var en son, född i februari 1701 och döpt till Peter efter farbrodern Per Palm²; denne son dog späd. Så föddes i april 1702 en dotter; hon erhöU i dopet namnet MAJA, törhända efter föräldrarnas då afidna nära vän Eva Maja Modée, ryttmästaren Orrfelts hustru, men dog inom ett år³. Efter en son JOHAN, som föddes i juni 1703 och erhöU sitt namn måhända efter föräldrarnas svåger och nära vän Johannes Jacobæus, men som dog vid ej fyllda tre års ålder⁴, följde en dotter, född i juli 1704 och döpt till CATHRINA efter just den af moderns systrar, som var gift med Jacobæus. Denna dotter dog nästan samtidigt med brodern Johan⁵. Tolfte barnet var en son, som föddes i oktober 1705 och erhöU samma namn, PETER, som en af de afidna bröderna⁶. Trettonde barnet var likaledes en son, som föddes i juni 1707; denne son uppkallade herr Simon efter sin välgörare från ungdomsåren, generalguvernören von Ascheberg — han döptes till RUTGER⁷. Yngst i denna stora syskonskara var sonen JOHANNES, född i mars och död i augusti 1709⁸.

Den släktkänsla, hvarom denna namngifning bär vittne, präglade äfven i öfrigt lifvet i Östra Sallerups prästgård. En gärna sedd gäst därstädes var herr Simons moder, den gamla Inger Koefoed, som mer än en gång reste till sin son och sonhustru, heltvisst för att stanna långa tider⁹, och som stundom åtföljdes af Per Palms änka, Brita Watz¹⁰. Äfven hustru Margaretas moder, Margrete Simonsdaatter, besökte dem gärna, särskildt sedan Gilius Achtschelding år 1698 slutat sina dagar som prost i Landskrona. Under detta hennes änkestånd och särskildt under nådårets brydsamma förhållanden hade hon ett godt stöd i sin kraftfulle och inflytelserike svär-

son i Sallerup. Visserligen kunde han på grund af det långa afståndet till Landskrona icke hjälpa henne vare sig med predikande eller andra prästerliga åligganden. Fasthellre måste hon, då närboende präster icke kunde eller ville stå henne till tjänst därmed, hos biskopen i de mest bevekande ordalag anhålla, att denne ville härtill förordna en »ledig person» och helst en resonabel sådan — en »from och noysam kär», så föllo hennes ord. Emellertid stod svärsonen herr Simon henne bi vid skötseln af hennes affärer, som äfven vållade henne bekymmer. Såväl den komminister, hon hade i annexförsamlingen Asmundtorp, som äfven de två stadskomministrarne i Landskrona drogo enligt hennes förmenande all inkomst ifrån henne (se Bilaga 15). I allt detta fick hon af Simon Palm stöd och hjälp. Från denna hans verksamhet finnes att förtälja en episod, betecknande för personer och förhållanden¹.

Till Landskrona pastorat hörde ingen prästgård, utan prosten Achtschelding och hans hustru hade bebott en gård, som tillhörde herr Gilius' företrädare, numera kyrkoherden i Malmö S:t Petri församling Johannes Hofverberg. Efter makens död fann Margrete Simonsdaatter gården vara alltför stor för henne ensam och förmenade därjämte, att en del henne åliggande reparationsskyldighet vore alltför betungande. Hon ville därför blifva gården kvitt. Hon styrktes än mer i detta beslut, sedan hon till råga på all olycka hem-sökts af tjufvar. Därför meddelade hon herr Johannes, som under tiden blifvit utnämnd till prost, att hon vid påsktiden år 1699 ämnade afflytta, för att använda den henne lagligen tillkommande hyresersättningen till en bostad på annat håll. Härmed lät sig dock icke Johannes Hofverberg nöja. Han påstod, att gården vore af magistraten och borgerskapet i Landskrona antagen till prästgård och

att den för sådant ändamål förhyrdes af kyrkan, som till honom erlade hyran, samt att prostinnan Achtscheldings förmån af fri bostad icke utgick i penningar utan in natura. Då emellertid Margrete Simonsdaatter stod fast vid sitt beslut att flytta, hänvände sig herr Johannes med framgång till guvernören öfver Skåne, Carl Gustaf Rehnschöld, som tog hans parti.

I detta sakernas läge bad Margrete Simonsdaatter sin svärson Simon Palm, att han skulle inför guvernören framlägga saken och söka förmå denne att ändra sitt beslut till hennes förmån. Dessförinnan hade emellertid tvisten dragits under biskopens pröfning, och denne hade ställt sig på ankans sida. Med ett bref af biskopen på fickan begaf sig herr Simon till Malmö, där han äfven hade ärenden för egen räkning, och erhöll den 31 mars 1699 på förmiddagen företräde hos general Rehnschöld. Han framlämnade biskopens bref och fick af Rehnschöld löfte, att saken noga skulle undersökas. Sedan Simon Palm härefter utträttat sina egna ärenden, var det hans afsikt att resa hem till Östra Sallerup, där hans närvaro var nödvändig dagen därpå. Emellertid fick guvernören från sitt fönster se herr Simon, just som denne var i färd med att stiga i vagnen, och ropade honom till sig samt begärde närmare upplysning om svärmoderns åstundan. Simon Palm gaf då en redogörelse för det invecklade målet och de skäl, på hvilka Margrete Simonsdaatter stödde sin talan. Rehnschöld uppmanade honom då att stanna kvar i staden till morgonen därpå, då han ännu en gång önskade tala vid honom. Till något sådant samtal fick dock Rehnschöld ej tid, och Simon Palm afreste till Sallerup efter att hafva lämnat saken i händerna på svågern Johannes Jacobæus, då rektor vid Malmö skola. Emellertid hade i Malmö Johannes Hofverberg gjort allt för att

ställa sig in hos Simon Palm, hvarom denne afgaf en skämtsam berättelse till svärmodern (Bilaga 14).

Sannolikt löstes alla dessa bekymmersamma frågor, sedan Margrete Simonsdaatter på hösten samma år genom dottern Annas giftermål med makens efterträdare Turo Liebman blifvit konserverad. Det synes dock något ovisst, om hon länge bodde kvar i Landskrona. Hon afled nämligen år 1707 i Östra Sallerups prästgård och begrofs på kyrkogården där. Det synes då sannolikt, att hon tillbragt åtminstone en del af sina sista år hos svärsonen Simon och dottern Margareta.

En annan gammal kvinlig frände bodde med visshet under sin ålderdom i Sallerups prästgård¹. En syster, Birgitte Nielsdaatter, till Bertil Knudsøn Aquilonii hustru Lisebet blef gift med kyrkoherden i Asarum Peder Bertilsøn Struck. I detta äktenskap föddes på 1630-talet dottern Elisabeth. Det var denna Elisabeth Struck, alltså en kusin till Oluf Aquilonius och numera en gammal fattig änka, som tillbragte sin ålders och sitt armods sista dagar hos fränderna i Östra Sallerup. Hon afled hos dem år 1700.

Det var icke endast Simon Palm och Margareta Aquilonia, som behjärtade vikten af släktmedlemmarnas inbördes sammanhållning och hjälpsamhet. Fasthellre synes denna känsla varit allmän bland fränderna. Den tog sig sålunda ett vackert uttryck, när kyrkoherden i Efveröds församling Jacob Simonsøn, morbroder till Margareta Aquilonia, år 1699 dött, efterlämnande fem omyndiga barn, af hvilka några voro i späd ålder. Då ingrepo de närmaste släktingarne, tvingade efterträdaren till en förbindelse att årligen till hvarje barn utbetala understöd och togo sig an barnen, så att dessa uppdelades på de olika frändernas hus, där de sedan fingo uppväxa med de

egna barnen. Simon Palm och Margareta Aquilonia upptogo sålunda som eget barn Jacob Simonsøns tvååriga son Simon, hvilken alltså uppfostrades tillsammans med de ungefärligen jämnåriga äldsta gossarna i prästgården. Denne Simon Jacobsson antog tidigt liksom syskonen det redan af deras farbroder nyttjade släktnamnet Ingelotz. Af syskonen kom med stor sannolikhet äfven en af systerna, Helena Jacobsdotter, något senare att få sitt hem i Östra Sallerups prästgård; hon upptogs nämligen vid faderns död af fastern Margrete Simonsdaatter och efter hennes död år 1707 af kusinen Simon Aquilonius, kyrkoherde först i Hellestad, sedan i Håslöf; först efter dennes död år 1713 var det som Helena Ingelotz med sannolikhet upptogs af kusinen Margareta Aquilonia i det stora prästhemmet i Sallerup (se Släktaflor 16 och 18)¹.

Utom de släktmedlemmar, som sålunda mera varaktigt vistades på Östra Sallerups prästgård, kommo äfven de öfriga medlemmarna af den talrika släkten gärna dit för längre eller kortare tid. Här se vi sålunda som gäster hustru Margaretas alla syskon, brodern Simon Aquilonius, system Catharina och hennes man Johannes Jacobæus, system Elisabeth, gift med kyrkoherden Joseph Bolmstadius i Tryde, samt Anna Aquilonia, som var gift först med Turo Liebman, sedan med prosten Johan Siöwall i Tygelsjö och som gått till eftervärlden med namn af »en rätt Xantippe»².

Äfven grannar och ämbetsbröder från när och fjärran sökte sig gärna till Östra Sallerups prästgård. Under herr Simons första år som kyrkoherde vandrade ryttmästaren Johan Orrfelt med sin fru Eva Maja Modée ofta öfver till prästgården från det omedelbart norr om kyrkan belägna ryttmästarbostället. Med dem synes prästfamiljen hafva stått i mycket nära vänskap³. År 1699 afled dock

fru Eva Maja och blef grafsatt i Östra Sallerups kyrka ¹. Ryttmästaren drog ut i kriget, där han stupade vid Klissow, men hade dessförinnan hunnit gifta om sig med Hedvig Eleonora Cronacker. De band, som under dessa svåra år knötos mellan de två familjerna, brusto icke, oaktadt den unga ryttmästaränkan efter makens död måste lämna bostället till dennes efterträdare. När därför år 1722 öfverstelöjtnanten Carl Detlof Balck kom till Östra Sallerup som innehafvare af ryttmästarebostället, förande med sig som brud Johan Orrfelts dotter Christina, blef umgänget mellan öfverstelöjtnantsfamiljen med dess militära släkt och vänner samt prästgårdsfolket åter lifligt ².

Bland ämbetsbröderna hörde, näst efter de nära fränderna, i första hand kyrkoherden i Västerstad Hans Holmby och hans hustru Anna Sture till den närmaste umgängeskretsen; Västerstad hörde, ehuru beläget inom Färs härad, till de nära grannförsamlingarna, hvartill kom, att Anna Stures broder kyrkoherden i Gladsax Mads Sture var gift med Cathrine Simonsdaatter, en moster till Margareta Aquilonia (se Släktafla 16). Sedan herr Hans affidit och Lars Gemzæus konserverat änkan vid kallet, fortsatte umgänget mellan de närbelägna prästhusen, där de talrika ungdomarna under tiden vuxo upp. Bland andra voro Hans Holmbys söner Nils och Henric, som antogo namnet Westerdahl, gärna sedda gäster i Sallerup. Genom Sturesläkten räknade Simon Palm frändskap och underhöll vänskapsband äfven med åtskilliga andra skånska präster, bland hvilka märkas den förut nämnde kyrkoherden Jöns Schulth samt herr Simons efterträdare i prostämbetet, Daniel Knopff i Högseröd ³.

Hörde alltså till Simon Palms umgänge och vänkrets främst fränder och grannar i talrika skånska prästhus, så hade han dock ej alldeles brutit förbindelsen med fädernestaden Ystad. Så länge

modern lefde, underhöll han som nämndt med henne en liflig förbindelse, men såväl under hennes lifstid som efter hennes död vidmakthöll han banden äfven med andra fränder i Ystad¹. När Lauritz Koefoed på 1690-talet beröfvades den lön som extra borgmästare, hvilken blifvit honom tillförsäkrad vid den stora uppgörelsen efter borgmästarestridernas slut, var Simon Palm denne sin frände och sin faders gamle vän behjälplig vid försöken att återfå den honom fråntagna förmånen². God förbindelse underhöll herr Simon jämväl med faderns gamle vän Ifver Larsson och dennes söner, af hvilka tre blefvo handelsmän i Ystad, medan en som nämndt blef kyrkoherde inom Frosta härad (se Släktafla 14)³.

Med alla sina fränder och vänner höll Simon Palm god endräkt och sämja. Lika litet här som i den prästerliga tjänstens eller den vidlyftiga hushållningens skiftande värf skönjer man ens en skymt af ofrid eller tvister i hans lif⁴. Eljest voro tvistigheter, processer och allsköns osämja ingalunda ovanliga bland denna tids präster i Skåne. Som en skarp motsats mot Simon Palm kunde man härvid framställa hans samtida i Västra Sallerups gäll, prosten Eric Golén. Från början till slutet af sin långa tjänstetid låg denne i svåra processer med fränder, ämbetsbröder, församlingsbor och öfverordnade⁵. Af sådant synes i Simon Palms lif intet. Han hade i det sigill, han under senare delen af sitt lif använde, af sina initialer danat devisen »Signa Piorum», och de fridens symboler, som prydde sigillet, voro i lefnadens alla skiften hans ögonmärke⁶.

SÖNERNAS uppfostran och deras utbildning för det prästerliga kallet låg herr Simon varmt om hjärtat. Visserligen medgaf honom icke hans strängt upptagna tid att ensam handleda dem

under skolåldern, men för deras studier hyste han ett varmt intresse, som följde dem jämväl vid akademien.

År 1715 hade de två äldsta sönerna, Olof och Jacob Palm, samt fostersonen Simon Ingelotz kommit så långt, att de kunde aflägga examen depositionis. Tiderna voro nu svåra: på grund af allmogens beträngda läge minskades prästhusets inkomster alltmera, medan skatter och utlagor nådde sin högsta höjd. Det hade därför säkerligen fallit sig mycket svårt för herr Simon att sända alla tre sönerna till akademien, därest icke just vid denna tid en i och för sig sorglig, men i detta afseende gynnsam händelse inträffat. Herr Simons trogne medhjälpare vid folkundervisningens förkofran, klockaren Per Sörensson, afled nämligen den 30 april 1715, och härigenom öppnades en möjlighet för honom att erhålla den välbehöfliga hjälpen till sönernas underhåll vid akademien¹. På Simon Palms ansökan anslog nämligen domkapitlet klockarelönen till studiehjälp åt prästsönerna, sedan herr Simon förbundit sig att låta klockaretjänsten fullgöras af ett substitut, som konsistorium godkänt. Genom denna ledighet hade alltså, så menade herr Simon, Gud »öppnat dörren till mina fattige söners studiers understödiande» (se Bilaga 17)². Simon Ingelotz afbröt väl snart sina studier för att ägna sig åt den militära banan, men Olof och Jacob Palm fortsatte på den lärda vägen. Några år senare skickade herr Simon ännu två söner, nämligen Peter och Rutger, till akademien, hvarigenom det lämnade understödet blef än mer välkommet och nödvändigt.

Redan tidigt hade Simon Palm börjat känna de första tecknen till den annalkande ålderdomen. År 1722 hade hans hälsa börjat

Simon Palms namnteckning (1726)

allvarligen försämras, och då hans arbetsbörda på grund af det honom anförtrödda prostämbetet afsevärdt ökats, måste han i mars detta år, under återopande af de 33 år han utan bistånd förestått sina församlingar, hos domkapitlet anhålla, att åt honom måtte förordnas en komminister. Han hade därvid glädjen att till denna tjänst kunna föreslå sin äldste son, Olof, som nu efter sju års akademiska studier stod färdig att börja sin prästerliga bana¹. Konsistorium biföll den gamle prostens anhållan, och den 1 juni 1722 prästvigdes Olof Palm och blef omedelbart missiverad till Östra Sallerup såsom faderns medhjälpare². Af någon anledning blef denna Olof Palms tjänst hos fadern dock ej långvarig. Två år senare stod nämligen Simon Palm inför nödvändigheten att söka sig en annan komminister. Biskop Linnerius, till hvilken han hänvänt sig, föreslog honom då en tjugonioårig präst vid namn Mathias Ulric Sundius, en son till den tidigt bortgångne prosten i Helsingborg Johannes Sundius och hans hustru Catharina Oelriech, som förut varit gift med Johan Simonsson Ingelotz, en morbroder till Margareta Aquilonia. Mathias Sundius, som tydligen gjort ett godt intryck på prosten Simon, blef också af honom kallad till komminister och mottog härtill domkapitlets missiv³.

Herr Simons krafter aftogo emellertid alltmera. Då han sålunda insåg, att aftonen snart var inne (se Bilaga 18), uppstod hos honom tanken att söka så beställa om sitt hus, att hans efterkommande ej alltför mycket skulle blifva lidande på hans bortgång. Då hans näst äldsta dotter, Inger, och Mathias Sundius till hvarandra fattat tycke, men den gamle prosten icke ville vedervåga sina efterkommandes välfärd på något så osäkert som en konservation efter hans död, tillgrep han på sommaren 1725 den ovanliga utvägen att söka

få afstå pastoratet åt sin efterträdare redan under sin lifstid. Beslut härom kunde domkapitlet ej fatta på egen hand. Men som det gärna ville tillmötesgå herr Simons ansökan, ingick konsistorium till konungen med en skrifvelse, hvori särskildt framhöllos de uppförringar, herr Simon under den gångna krigstiden gjort genom dragoners uppsättande, kontributioners erläggande samt dryg och långvarig in-kvartering. Äfven framhöll konsistorium för konungen den dryga kostnad, Simon Palm nedlagt på prästgårdens ombyggnad; främst betonades dock herr Simons långvariga framstående verksamhet samt de goda rekommendationer och förord, Mathias Sundius fått. Domkapitlets anhållan, att Simon Palms afskedsansökan måtte beviljas och Mathias Sundius erhålla pastoratet, blef också af Kungl. Maj:t bifallen¹.

Icke långt efter den erhållna utnämningen, den 5 juli 1726, vigdes Mathias Sundius och Inger Palm i Östra Sallerups kyrka². När Simon Palm alltså såg sin önskan uppfylld och sitt hus skyddadt, syntes hans krafter, som alltmera aftagit, med en gång vara slut. Han dog den 20 i samma månad och blef af sin måg och efterträdare vigd till den sista hvilan i Östra Sallerups kyrka³. Hans hustru, som trofast följt honom i livvets skiften, följde honom äfven i döden: den 14 september samma år lade hon för alltid sina händer samman⁴.

INGER PALM och MATHIAS SUNDIUS fingo ej länge lefva i frid och glädje i Östra Sallerups prästgård. Knappt var sorgen och nåd-året tilländalupet, förrän herr Mathias föll i en svår och långvarig sjukdom. Hans hustru vårdade honom med en ömhet och omsorg, som väckte »allas största förundran», men hennes kärleksfulla sträfvan var förgäfvad: efter ett äktenskap, som ej varat i ens fyra år,

dog Mathias Sundius i maj 1730. Han fick ett sällspordt vackert eftermäle. När Carl Detlof Balck kallar honom för »en god herde, som i lifztijden med oförtruten ämbetzflijth mycket upbygdt», så falla dessa ord med ett tonfall af uppriktig känsla. Samma omdöme tog sig talrika och vackra uttryck. I de verser, författade af någon bland bröderna Palm, som utdelades vid deras svåger herr Mathias' begrafning i Östra Sallerups kyrka den 26 juni 1730, sammanfattas omdömet om den hädangångne så: »En präst af präste sinne»¹.

Johan Wilhelm Corvins namnteckning
(1735)

Vida längre tid än eljest var vanligt satt Inger Palm änka. Redan ett år efter Mathias Sundii död utnämndes till hans efterträdare Johan Wilhelm Corvin, men det dröjde ända

till hösten 1732, förrän Inger Palm tog ut steget att enligt sed och skick gifta sig med denne och sålunda låta sig konserveras².

JOHAN WILHELM CORVIN var prästson från Ronneby och tillhörde en gammal borgarsläkt, hvars ursprungliga namn var Raffn och som intagit en förnäm ställning i både Malmö och Ystad, där en medlem stigit till borgmästare vid 1600-talets midt. Tidigt hade dock medlemmar ägnat sig åt den prästerliga banan, kallande sig än Raffn, än i latiniserad form Corvinus eller Corvin³. Johan Wilhelm Corvin, som var nästan på dagen jämnårig med Inger Palm, hade kämpat sig fram under svåra umbäranden. Han blef student år 1713, men nödgades inom kort på grund af fattigdom afbryta studierna. När han vid 1710-talets slut med en genom konditionerande hopsparad summa ville begifva sig till Lund, fann han sig ruinerad genom mynttecknens fallna värde. Först på 1720-talet, vid mer än 25 års ålder, fick han fortsätta studierna. Gedigna egenskaper förskaffade

honom en snabb befordran och år 1730 ett enhälligt val af församlingsborna i Östra Sallerup och Långaröd¹.

Ej endast genom prästhustruns börd och namn, utan äfven genom den nye kyrkoherdens anda och sinnelag blef Johan Wilhelm Corvins tjugofemåriga tjänstetid i Östra Sallerup och Långaröd ett fortsättande af traditionerna från gamle herr Simons tid. Ej minst berömdes Corvins arbete för folkundervisningen. Äfven så till vida kunde traditionerna från svärfaderns dagar lefva, att andan bland församlingsborna i stort sedt synes förblifvit den gamla. Väl förekom en allvarlig casus, som vållade kyrkoherden svåra bekymmer, nämligen den långa äktenskapstvisten mellan en af Johan Orrfelts döttrar, Eva Lisa, och hennes man, kaptenen Nils Ekengren. Frånsedt denna tvist synes dock församlingens lif under denna tid hafva fortgått i häfdvunnen anda.

Inger Palms namnteckning (1764)

Johan Wilhelm Corvin, hvars goda hälsa och muntra väsen gåfvo hopp om ett långt lif, angreps dock efter fyllda sextio år af en svår bröstsjukdom. Förgäfves rådfrågades landets främste läkare, professor Eberhard Rosén. Den 26 mars 1756 drabbades han af en blodstörtning, som ändade hans lif².

Inger Palm, hvars dopnamn på hennes gamla dagar ej sällan försvenskades till Ingrid, öfverlefde länge äfven sin andre make. Vördad och afhållen af fränder och församlingsbor, bodde hon kvar i Östra Sallerups prästgård, där den ene kyrkoherden efterträdde den andre. Ännu vid 1764 års prästval ingaf hon en egenhändigt undertecknad röstsedel, därmed visande sitt intresse för församlingarna. Hon dog i fädernehemmet den 28 oktober 1773, nära åttio år gammal³.

Många barn hade Inger Palm icke. Med förste maken, Mathias Sundius, hade hon två söner, Johannes Simon, född år 1727, och Simon Petrus, född år 1728. Den förre torde dött som barn. Simon Petrus Sundius blef präst och slutade sina dagar år 1780 som kyrkoherde i Grönby och Anderslöfs församlingar i sydvästra Skåne. Från honom härstammar en ännu lefvande gren af släkten Sundius¹. I sitt senare äktenskap hade Inger Palm veterligen ett enda barn, dottern Elisabeth Corvin, som blef gift med Hans Horster, kyrkoherde i Esphult och Linderöd af Gärds härad. Hans Horster, som lefde ända till år 1807, var en framstående prästman och hade genom flera söner och döttrar talrika afkomlingar. Med honom räknade samtida led af Palmeska släkten frändskap och vänskap².

MARGARETA PALM, äldst inom den syskonskara, som växte upp i Östra Sallerups prästgård, fick ej lefva ett lika långt och skiftande lif som yngre system Inger. Hon blef, förmodligen under 1710-talets senare hälft, gift med kyrkoherden i Nosaby NICOLAUS ROBELIUS, såsom han städse skref sig, ehuru hans dagliga namn utan tvifvel var Nils, hvartill han gifvetvis äfven var döpt. Han var nämligen bondson från Råby vid Lund och hade af det enkla hemortsnamnet bildat tillnamnet Robelius. Året innan han tillträdde Nosaby pastorat, eller 1712, gifte han sig med Johanna Maria Torslow, dotter af förste stadskomministern i Lund Severin Torslow. Det var efter denna sin första hustrus död i barnsäng år 1715 som han gifte sig med Margareta Palm. Med henne flyttade han snart till Västra och Östra Vrams pastorat, vid hvilket hans namn hufvudsakligen blef knutet. Han blef prost öfver Gärds härad och dog år 1747. Långt dessförinnan hade Margareta Palm slutat

Simon Palm
(tidigare)

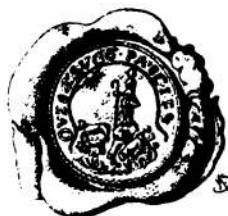
Simon Palm
(senare)

Eric Sinius

Olof Palm
(tidigare)

Olof Palm
(senare)

Rutger Palm

Johan Sundius

Eric Palme

SIGILL HÖRANDE TILL SLÄKTEN PALMES PRÄSTERLIGA SLÄKTLIED.

sina dagar; hon dog nämligen den 18 oktober 1732, liksom Robelii första hustru i barnsäng. Efter andra hustruns död gifte han än en gång om sig, med Maja Ebeltoft, men invecklades genom detta tredje gifte i svåra processer med hustruns släktingar i Simrishamn. Äfven denna tredje hustru dog före honom¹.

Med Margareta Palm hade Nicolaus Robelius flera barn, bland hvilka märkas en dotter Greta, som blef gift med kyrkoherden Hans Westerdahl i Arrie, samt en son Simon, uppkallad efter morfadern. Hans Westerdahl var son till klockaren i Westerstad Fredric Westerdahl och sonson till Simon Palms nämnde ämbetsbroder och frände Hans Holmby; heltvisst

Nicolaus Robelii namnteckning (1730)

var det denna gamla förbindelse mellan släkterna som tog sig uttryck i giftermålet mellan Greta Robelia och Hans Westerdahl. Med honom underhöllo medlemmar af Palmeska släkten goda vänskaps- och frändskapsband. Däremot synes Simon Robelius genom ett äfventyrligt lefnadssätt i viss mån blifvit utstött ur släktens gemenskap. Särskildt väckte det inom släkten stor förbittring, när han på 1750-talet utan någon af sina morbröders vetskap och mot deras uttryckliga vilja trolofvade sig med »en soldatetös». Om giftermålet blef af, veta vi icke. Ej heller äro hans vidare öden närmare kända².

GILIUS PALM, den tredje af de bröder, som fostrades i Östra Sallerups prästgård, blef den ende, som icke ägnade sig åt den prästerliga banan. Väl uttalade fadern (se Bilaga 17) ännu så sent som år 1715, då Gilius Palm var sexton år gammal, sin afsikt att alla sönerna skulle gå den lärda vägen. Gilius Palm synes ej

heller varit alldeles illa lämpad för prästkallet, åtminstone om man får döma af följande ord ur verser, tryckta vid hans död¹:

»Fast ey hans stånd tillät ståts bok i handen bära,
 Wid hwilket han dock war i yngre åren wan,
 Dock himblens rätta wäg af Guds ord daglig' lära
 Han aldrig underlät på all sin wandrings ban.
 Hans största nöije war wijd hwar en ledig tjemma
 J Schrivens Siälaskatt och Arents Christendomb.
 Af falsk Guds frucktans skien han aldrig wille glimma,
 Men uthaf hiertans grund blij gudelig och from».

Den upplysning, som här gifves om de två klassiska andaktsböckernas roll, saknar ingalunda intresse. Med all sannolikhet hade Gilius Palm fört med sig dessa böcker från föräldrahemmet och lärt hålla dem kära redan där. Om så är, utgör detta ett godt vittnesbörd om den verkliga fromhet, som kunde lefwa och trivas i ett skånskt prästhem äfven under den stränga karolinska tiden. Att en sådan fromhet fanns i Östra Sallerups prästgård, därom vittnar detta så väl som talrika andra drag ur Simon Palms och hans barns lefnadsöden. Hvad nu sonen Gilius angår, säges i dessa verser äfven, att han i yngre år dref studier; att dessa studier fördes ganska långt, därom vittnar faderns så sent som år 1715 uttalade afsikt, att äfven denne son skulle blifwa präst. Hvarför han ej blef det, veta vi icke.

Hvad vi veta, är endast, att Gilius Palm vid 1730-talets början var frälseinspektor vid hälften af de stora godsens Svaneholm och Brodda, det förra beläget i Skurups, det senare i Slimminge socken af Vemmenhøgs härad. Om äganderätten till dessa gods hade vid 1720-talets början stora processer pågått. Dessa hade ledt till, att

hälften tillerkänts generalen friherre Axel Roos och hans hustru, grefvinnan Hedvig Charlotta Cronhielm, såsom förmyndare för grefvinnans barn af namnet Coijet i ett tidigare gifte, medan hälften tillfallit fru Sophia Gyllenstierna, som tillhörde den danska Gyldenstiernesätten och som var änka efter danske öfversten Jens Sehested; fru Sophia dog emellertid år 1730, och hennes del af godsen tillföll då hennes dotterson danske ryttmästaren Berndt Juul. De bittra processerna i förening med motsättningen mellan svenskt och danskt torde medfört, att de två herrskapen på Svaneholm ingalunda brukade godsen gemensamt, utan att de fastmera stodo som bittra motståndare.

Gilius Palms namnteckning (1734)

Hos hvem Gilius Palm var inspektör, är ej fullt säkert, men med mycket stor sannolikhet var det hos den danska parten, hos ryttmästare Juul. Med sitt herrskap synes han stått på god fot: stundom följde han dem på deras resor¹.

Gilius Palm blef den förste af Simon Palms söner, som knöt en närmare förbindelse med släkten SINIUS. Om denna släkt skall närmare förtäljas vid skildringen af yngste brodern Rutgers öden. Att förbindelse tidigt knöts mellan släkterna Sinius och Palm berodde därpå, att prosten Eric Sinius i Brunnby blifvit gift med en kusin till Margareta Aquilonia, nämligen med Catharina Maria Ingelotz, en dotter af Margrete Simonsdaatters broder Johan Ingelotz. Mellan prästhusen i Brunnby och Östra Sallerup rådde med all sannolikhet god förbindelse redan under Simon Palms dagar, och denna förbindelse blef under Mathias Sundii tid än närmare. Bland dem, som under 1720-talets senare hälft vistades i Östra Sallerups prästgård,

var sålunda äfven BRITA CATHARINA SINIA, som med sina nyss fyllda tjugo år var äldst bland Eric Sinii åtta döttrar. Heltvisst var det här hon gjorde Gilius Palms bekantskap¹. I slutet af september 1734 firade de sitt bröllop, med all sannolikhet i Brunnby prästgård².

Mindre än två veckor fingo Gilius Palm och Brita Sinia lefva tillsammans på Svaneholm. Den 8 oktober 1734 dog nämligen Gilius Palm helt oväntadt och plötsligt, till bitter sorg och saknad ej endast för hans unga maka, utan för en vid krets af vänner och fränder, af hvilka han synes varit högt skattad och varmt afhållen. Hans minne blef hugfäst genom ej mindre än tvenne tryckta sorgeskväden, som utdelades vid hans högtidliga begrafning å Skurups kyrkogård den 20 november³.

Gilius Palms knappt trettioåriga änka ingick aldrig något nytt gifte. Hon flyttade till svågern Olof Palm i Frenninge prästgård, där hon lefde länge och spelade en betydande roll i Palmeska släktens lif, ej minst genom den afsevärda förmögenhet, hennes man efterlämnat. Vi skola där återfinna henne i en talrik frändekrets af släkterna Palm och Sinius.

OM trenne bland de barn af Palmesläkten, som vid adertonde seklets början fostrades i Östra Sallerups prästgård, har här i korthet berättats, hvad som är känt af deras lefnadsöden. Fyra söner, som alla blefvo skånska präster, återstå att nämna.

JACOB PALM, den näst äldste af dessa fyra bröder, gjorde törhända den i yttre hänseende vackraste karriären. Han blef student år 1715 och promoverades till magister såsom primus år 1726; samma år presiderade han för en disputation »De concordia rectæ rationis et fidei», hvarvid extraopposition förekom af ej mindre än

trenne professorer, nämligen Henric Benzelius, Carl Papke och Magnus Rydelius. Jacob Palm var då redan prästvigd till tjänstgöring i Hardeberga och Sandby, hvilka församlingar utgjorde prebendepastorat för dåvarande professorn, sedermera biskopen Andreas Rydelius. Han kom snart i stor ynnest hos denne professor och gifte sig år 1728 med hans systerdotter Anna Retzia, som Rydelius med faderlig omsorg tagit sig an, sedan hennes fader, prosten Israel Retzius i Vånga af Linköpings stift, år 1717 aflidit. Det var också på grund af Andreas Rydelii förord som Jacob Palm år 1731 befordrades till Efveröds och Östra Sönnarslöfs pastorat af Gärds härad. Här verkade han till sin död år 1772. Långt dessförinnan hade Anna Retzia dött, och Jacob Palm hade år 1741 gift om sig med Caisa Fredrica Weltzin, änka efter stadskomministern i Christianstad Peter Sylvander.

Jacob Palm var den ende inom denna brödrakrets, som uppträdde såsom teologisk författare — han utgaf år 1756 »en liten, dock grundelig tractat» under titeln »Förberedelse til cathechismi läran» — och mycket talar för, att han var den lärdaste af dessa fyra bröder. Säkert är, att han var den ende af dem, som vann en ekonomiskt någorlunda bekymmerfri ställning. Detta synes hafva skett såväl genom hans giften som genom Efveröds förmånliga pastorat. Han öfverlefde länge alla sina bröder, såg sin gren af släkten frodas och blomstra och knöt genom sin långa lefnad släktleden samman. Också var det inom hans släktgren som en pålitlig tradition om släktens i mörker höljda ursprung längst bevarades¹.

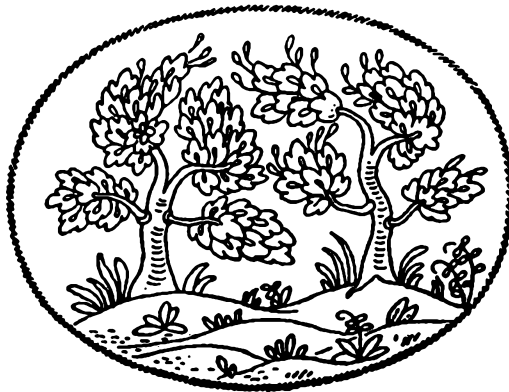
PETER PALM, den näst yngste af bröderna i Sallerups prästgård, blef student år 1724, men nödgades under de följande åren, särskildt sedan båda föräldrarnas död år 1726 bragt honom och hans nära

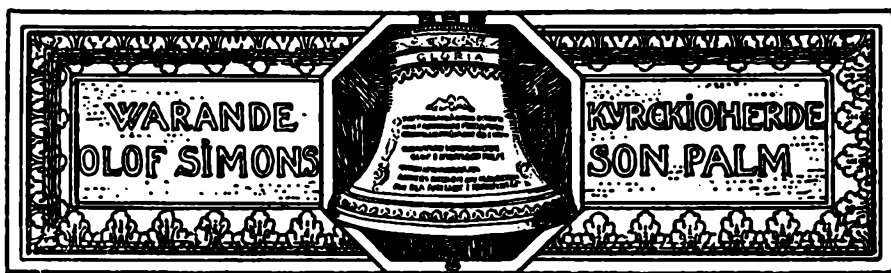
jämnåriga yngre broder Rutger i bekymmersamma omständigheter, hufvudsakligen ägna sig åt konditionerande. Sålunda var han i tre år informator hos dåvarande professorn, sedermera biskopen Carl Papke och i två år hos öfversten grefve Carl Posse på Åkesberg i Nerike. När han år 1730 blef i tillfälle fortsätta de akademiska studierna, var detta möjliggjordt därigenom, att han samtidigt i studierna handledde riksrådet grefve Claes Bondes yngste son Fredric Lorentz. Tre år senare blef Peter Palm kollega vid Lunds skola och verkade där i åtta år, hvarunder han bland annat förvärfvade magistergraden samt, år 1735, gifte sig med Eric Sinii andra dotter, BEATA MAGDALENA SINIA. Samtidigt med kollegatet skötte han alltifrån år 1734 en prästerlig tjänst, nämligen regementspredikantbefattningen vid Södra skånska infanteriregementet. År 1741 blef han kyrkoherde i Löfvestad och Fågeltofta i Färs härad; han dog i december 1759. Liksom brodern Jacob var han gift två gånger; sedan Beata Sinia dött år 1750, gifte han nämligen om sig med Catharina Elisabeth Kröger, änka efter kyrkoherden i Mjellby Henric Kemner.

Peter Palm — eller Petrus Palm, såsom han vanligen skref sig — var en man med utprägladt litterära intressen. Det sorgelväde, han som student skref och lät trycka vid en tidigt borttryckt studiekamrats graf, höjer sig väsentligt öfver dylika alsters särskildt vid denna tid stereotypa nivå. Han samlade också ett ansevärt bibliotek. Detta bibliotek liksom hela hans dyrbara bo blef helt förstördt genom en eldsvåda, som år 1744 lade Löfvestads prästgård i aska. Särskildt efter denna olycka trycktes han af ekonomiska bekymmer¹.

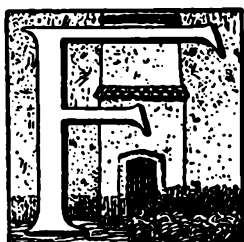
Dessa två bröder, Jacob och Peter Palm, blefvo stamfäder för hvar sin stor gren af Palmeska släkten, grenar som ännu lefva, men som bibehållit namnformen Palm och hvilkas historia därför icke

tillhör släkten Palmes. En utförligare skildring af Jacob Palms såväl som af Peter Palms lefnad tillhör de släktgrenars historia, som från dem utgått. I den skildring af släkten Palmes öden, som här gifves, kunde det törhända synas nog att följa endast yngste broderns, Rutger Palms, öden, då han var den af bröderna i Sallerups prästgård, från hvilken hela den nu lefvande släkten Palme utgått. Men enär Olof Palm, den äldste inom denna brödrakrets, dog barnlös och alltså ej kan räknas till någon släktgren Palm, och då vidare hans prästerliga gärning såväl som hans lefnadsöden i mycket bilda en öfvergång emellan faderns och den yngste broderns, skall hans lefnad här i korthet och från denna synpunkt skildras. I den utveckling, som leder från släktens prästerlige stamfar Simon Palm till dess siste prästerlige medlem Eric Palme, utgör Olof Palm i Frenninge ett viktigt och oundgängligt led.

OLOF PALM I FRENNINGE

FRENNINGE kyrka höjer, endast en mil söder om Östra Sallerups och Långaröds, sitt hvita torn öfver en nejd, i allt väsentligt bärande samma drag, vi känna från grannsocknarna i norr, törhända endast något mera leende och bördig¹. Af den kyrka, som på 1700-talet stod här, från en höjd dominerande landskapet vida omkring, finnes nu knappt mer än tornet kvar, men detta torn, som stammar från medeltiden, är vördnadsbjudande genom sin mäktiga fyrkant, sin åldriga portöppning åt söder, sin smala, branta trappa och sina hvälfda gluggar högst uppe, från hvilka klockklangen då som nu gick mäktig ut öfver det skånska landet — redan som barn hade Olof Palm förvisso lyssnat till dess ljud. En kvarts mil söder om Frenninge låg, nära Vollsjö gamla slott, kyrkan af samma namn. De tvenne socknar,

som kring dessa kyrkor bredde ut sig, fyllde den intill Långaröd gränsande nordvästra delen af Färs härad. Tillsammans bildade deras församlingar, så som de ännu göra, ett pastorat med Frenninge som moderkyrka*.

I detta pastorat lefde och verkade under årtiondet närmast efter Carl XII:s död en kyrkoherde, hvars namn och gärning stå skrifna på ett dystert blad i dessa församlingars och i det skånska stiftets historia. Hans namn var CLEMENS CURTILIUS. Född i Finland, blef han år 1718, under tjänstgöring vid finska församlingen i Stockholm, utan sin egen vilja eller vetskap utnämnd till kyrkoherde i Frenninge och Vollsjö — själf hade han önskat komma till ett västerbottniskt pastorat. Måhända stå de svåra förseelser och excesser, hvartill Curtilius — eller »herr Clemet», såsom han vanligen benämndes — i Frenninge och Vollsjö gjorde sig skyldig, i något samband med denna hans oväntade omplantering i en främmande jordmån. I hvarje fall framstå de som ett starkt uttryck af den otämdt vilda råhet, som lefde i tidens bröst. Herr Clemens' förseelser och excesser voro af osedlig art. Såsom en af de svåraste och mest allmänt kända kan anföras, att han vid jultiden 1726 i en julstuga döpte ett af klutar hopveckladt barn, som han först låtsat sig framföda. Han uppträdde drucken ej blott i sitt hus, utan i kyrkan under sitt ämbetes utöfning; han lefde ock i uppenbar oenighet med sin hustru, ELISABETH NUBB, en borgardotter från Borås. Allt detta och mycket annat, som lades honom till last, var ingalunda skvaller eller obestyrkta rykten, utan bevisades till fullo under långa rättsförhandlingars gång.

* Frenninge kyrktorn finnes afbildadt i slutvignetten till detta kapitel, portöppningen å tornets södra sida ingår i anfangsbokstafven, öfverstycket är till hvarje del grundad på den af Frenninge kyrkklockor, som bär inskrift från Olof Palms tid.

Det mest egendomliga i denna sak var, att Curtilius var varmt afhållen af sina församlingsbor. Han synes trots allt ägt några af de egenskaper, som dana en god präst; man tycker sig ur de många, men på denna väsentliga punkt dunkla och svårtydda aktstyckena i Curtilii sak kunna läsa fram, att han ägde goda predikogåfvor och framför allt ett kärleksfullt, deltagande sinnelag. Allmogen, för hvilken grofva skämt och råa seder voro föga främmande, öfversåg gärna med förseelser i sådan riktning, blott den fann detta andra och väsentliga, som slår bryggan från hjärta till hjärta. Så ter sig närmast förklaringen till Clemens Curtilii gåta¹.

Curtilii många allvarsamma brott, med hvilka domkapitlet ovanligt länge hade ett visst öfverseende, kunde dock gifvetvis ej fortgå utan att leda till laga tilltal och näpst. På hösten 1728 blef han suspenderad från sin tjänst i afvaktan på rättslig behandling af hans sak. Till att förvalta ämbetet förordnades af domkapitlet OLOF PALM, då prebendekomminister hos professor Jacob Benzelius. Första advents-söndagen höll herr Olof sin första gudstjänst i församlingarna².

Olof Palms tidigare öden äro i det föregående berörda³. Född den 25 mars 1696 i Östra Sallerups prästgård, var han andre son af prosten Simon Palm och Margareta Aquilonia. År 1715 kom han till Lunds universitet tillsammans med sin ett år yngre broder Jacob och sin med denne jämnårige fosterbroder Simon Ingelotz. Vid universitetet dominerade då Andreas Rydelii ädla personlighet, som från 1710-talets början till hans död år 1738 i väsentlig mån tryckte sin prägel på studielifvet och som heltvisst för det öfvervägande antalet blifvande präster bestämde riktningen och andan af deras tankelif och deras gärning. Vid hans sida stod brodern Magnus Rydelius och lärjungen Carl Papke; dit trädde ock snart

de två uppsvenska bröderna Jacob och Henric Benzelius. Det var utan tvifvel en fruktbringande undervisning, bröderna Palm från Östra Sallerup af dessa män mottogo, ett ädelt inflytande, de af dem rönte. Främst genom Andreas Rydelii lärarverksamhet blefvo de delaktiga af många bland de nya tankar, som kämpade sig fram vid början af det mest filosofiska bland tidevarf, samtidigt som de genom honom, såväl som genom de öfriga professorerna, befastes och utbildades i sträng ortodoxi. Denna ortodoxi var t. o. m. mer medveten, mer stridbar än den äldre tidens; den hade tvungits där- till af den allt starkare framväxande pietismen; under Andreas Rydelii ledning fingo dessa blifvande präster tvifvelsutän inhämta åtskilligt af den skarpa argumentation emot allsköns irrläror, som under samma tid mognade till frukt i denne professors eget anti-pietistiska författarskap. Den kamp, som sålunda redan i den akademiska undervisningen fördes emot pietismen, fattades ingalunda såsom en strid emot ett nyvaknande fromhetslif, utan såsom en försvarskamp mot hänsynlösa anfall, riktade mot trons mest omistliga värden, dess mest orubbliga såväl former som innehåll¹.

Det är nämndt, att Olof Palm, samma år han blef student, äfven blef klockare i Östra Sallerups och Långaröds församlingar, detta så till vida, att fadern å hans vägnar fick njuta klockareinkomsten till sönerns underhåll vid akademien, medan själfva klockare-tjänsten uppehölls genom ett substitut. Denna klockarelön var ingalunda obetydlig. Den utgick på i stort sedt samma vis som kyrkoherdelönen, om man frånser alla slag af tionden. Främsta posten utgjordes här af klockarekornet, som utgick med två skeppor korn af hvarje hemman i båda socknarna, hvilket tillsammans gjorde 32 tunnor korn, värda 72 daler silfvermynt. Offer, likstol, ollonfläsk och Jo-

hannisost åtnjöt klockaren såväl som kyrkoherden allt efter församlingsbornas goda vilja, den förre dock gifvetvis i något ringare mängder än den senare. Vidare besatt klockaren sitt klockarebol i Sallerup och ett annexhemman i Långaröd, det förra med ett utsäde af 3 tunnor rensäd och en höskörd om 10 goda lass, det senare med ett utsäde af 1 $\frac{1}{6}$ tunna rensäd. Af båda hemmanen åtnjötos dessutom alla tre tiondena samt åtskilliga andra förmåner. Väl afgick en del af denna inkomst åt substitutet, men det, som blef öfver till bröderna Palms underhåll vid akademien, var dock, så vill det synas, tillräckligt för att bereda dem tillfälle att med kraft bedrifva sina studier utan att nödgas spilla åtminstone alltför mycken tid på konditionerande eller annan kamp för brödet¹.

När Olof Palm efter sju års akademiska studier år 1722 stod färdig att beträda den prästerliga banan, blef han som nämndt prästvigd till sin faders medhjälpare i Östra Sallerup och Långaröd. Sannolikt två år verkade han såsom sådan, hvarestefter han förflyttades till komministraturen i Stångby och Vallkärra församlingar strax norr om Lund, hvilka utgjorde professor Jacob Benzeli prebendepastorat². Det var från denna befattning och sannolikt genom Benzeli tillstyrkan som Olof Palm i slutet af år 1728 förflyttades till Frenninge och Vollsjö för att upptaga det ingalunda lätta värfvet att under den Curtiliska oredans afveckling bringa församlingslifvet åter in i lugna och normala gängor.

Bland alla de svårigheter, som här mötte Olof Palm, står främst att nämna Clemens Curtilii eget oafåtliga och ifriga arbete på att åter få inträda i utöfningen af sin prästerliga tjänst. Visserligen måste Curtilius afhålla sig från egentlig ämbetsutöfning, men han bodde kvar i sin prästgård och upptog dess inkomst, allmogen

frambar till honom sina offer och andra frivilliga gärder, och den stödde honom i hans upprepade suppliker till domkapitlet om att få återinträda i ämbetets utöfning. Visserligen förmärktes härvid från allmogens sida icke den ringaste ovilja mot Palm, endast en stark samling till den afhållne Curtilii stöd, men att denna hållning måste i hög grad försvåra Olof Palms prästerliga verksamhet, är uppenbart. I nödens stund fick Clemens Curtilius stöd ej endast af sina församlingsbor, utan äfven af sin hustru; hon glömde allt det förflutna och förklarade, att ej den ringaste oenighet emellan henne och mannen rådde. Intet af allt detta hade dock någon verkan. Suspensionens börda aflyftes icke från den uppenbarligen svårt brottslige prästens skuldror, den lagliga undersökningen vidtog och fortskred i behörig ordning, Olof Palm skötte den prästerliga tjänsten i Frenninge och Vollsjö. Allt detta samverkade till, att herr Clemens greps af ett bittert och oresonligt hat mot Olof Palm. Han utmålade för domkapitlet saken så, som vore herr Olofs enda traktan att själf komma till pastoratet. Visserligen synes Olof Palm, när han sändes till Frenninge, hafva fått vissa försäkringar i sådan riktning, åtminstone af Jacob Benzelius, till hvilken han också enligt Curtilii terminologi satte »all förstörförtröstan». När han någon tid pröfvat värfvets vedermödor, sökte han sig dock med ifver bort till andra orter; bland annat sökte han på våren 1729 komma till det då ledigvordna Stora Köpinge pastorat vid Ystad. Någon särskild ifver att erhålla just Frenninge och Vollsjö pastorat, som icke hörde till de största och förmånligaste, kan man hos Olof Palm alls icke förmärka. Fastmera anförde han, när han sökte till Stora Köpinge, ett mycket vägande skäl, som talade rakt emot Frenninge och Vollsjö, nämligen hans alltifrån barndomen svaga hälsa, som gjorde det önsk-

värddt för honom att befordras till ett af de få bland stiftets pastorat, som utgjordes af en enda församling.

Om än Curtilius knappast var i tillfälle att hindra eller skada Olof Palms prästerliga verksamhet, så ägde han dock rika möjligheter att i ekonomiskt hänseende kännbart drabba denne inkräktare — i detta ord kan nämligen Curtilii syn på Olof Palm sammanfattas. Denna skadegörelse inskränkte sig icke till, att församlingsbornas frivilliga gärder nästan odeladt framburos till den afhållne herr Clemens, utan äfven tionden, helgonskyld och prästgårdens afkastning, hvaraf hälften skulle tillfalla herr Olof, undanhöllos denne i stor utsträckning, allt genom kyrkoherdens åtgörande. Curtilius förmådde härvid uppträda med sådan kraft och myndighet, att Palm stundom ej ens kom i tillfälle att beså sin andel af prästgårdens jord.

Omsider fingo alla dessa bekymmer sin afslutning. År 1732 hade Clemens Curtilii mål, som emot slutet förts af Eric Sinius i Brunby såsom aktor, passerat alla underrätter af världslig och andlig art och dragits under Kungl. Maj:ts pröfning. Herr Clemens reste då till Stockholm för att bevaka sina intressen. Där dog han plötsligt på våren 1733, enligt hvad som förtäljes genom följderna af ett fall från en trappa, där en hans ovän strött ärter. Därmed var Curtilii sak slut och hans pastorat ledigt¹.

Att Olof Palm, som icke lyckats i sina bemödanden att vinna befordran på annat håll, nu skulle söka Frenninge och Vollsjö pastorat, var själfället. Han hade också härvid full framgång. Väl hade han under de Curtiliska bekymrens svåraste dagar förmenat, att de två församlingarnas allmoge vore afvogt stämd emot honom — »emot mig uppretat», såsom han rent ut skrifver² — men när nu prästval efter Clemens Curtilius förestod, begärde församlingarna i juni 1733

enhälligt att få Olof Palm till kyrkoherde, betygande, att han varit dem uppbygglig »både uti lähra och lefwerne». Han blef också kort därpå utnämnd till denna befattning, som han sedan förvaltade ända till sin död. Efter att i nära fem års tid hafva skött pastoratet, fick han alltså nu taga sin bostad i Frenninge prästgård¹.

NÄR församlingsborna i Frenninge och Vollsjö kallade Olof Palm att vara deras kyrkoherde, var denna kallelse otvetydig och ovilkorlig — på en röst när. Denna enda röst tillhörde grefve **BENGT FRÖLICH** på Vollsjö gård.

Bengt Frölich var af gammal tysk adel, hans farfader hade gått i Gustaf Adolfs tjänst och stupat vid Köpenhamns belägring, fadern, Carl Gustaf Frölich, hade under Carl XI:s och Carl XII:s tid gått krigarevägen till grefskap, plats i rådet och höga ämbeten af skilda slag. SjälF hade Bengt Frölich, som vid det stora nordiska krigets utbrott var sexton år gammal, tidigt pröfvat krigarbanan. Som fånge hade han förts till Kasan och där år 1709 ingått äktenskap med Elisabeth Berner, en dotter till den fjärran stadens tyskfödde kommandant. I Kasan bodde Bengt Frölich med sin hustru i många år, sannolikt ända till år 1723, då han återvände till Sverige. När Olof Palm år 1733 blef kyrkoherde i Frenninge och Vollsjö pastorat, bodde Bengt Frölich, som efter hemkomsten förvärfvat öfverste-löjtnants titel, sedan flera år med hustru och barn på Vollsjö slott. Han ägnade sig nu åt ingen annan tjänst än skötsel af sin gård, men ett oroligt lynne och allehanda omsorger, sannolikt ej minst för de två äldsta sönerna, den nu adertonårige Bengt Gustaf och den sextonårige Johan, deras befordran och framtid drefvo honom till ganska täta resor, särdeles åt Stockholm².

Bengt Frölichs votum vid 1733 års prästval i Vollsjö församling var icke af något vanligt slag¹. I detta votum påvisade han till en början det vanskliga i hvarje mänskligt val, något som dessa församlingar i sanning fått erfaras; bäst vore därför, menade Bengt Frölich, att hänskjuta valet till Gud själf. Hvad han härmed åsyftade, framgick af hans förslag, att för församlingarna skulle uppläsas hela slutet, alltifrån 15:e versen, af Apostlagärningarnas 1:a kapitel. Det är i detta kapitelns fyra sista verser som det förtäljes om de elfva apostlarnas lottdragning för besättandet af den tolfte platsen i deras krets, en lottdragning företagen under bön till Gud och afsedd att gifva ett uttryck för Guds egen vilja. När på sådant vis »Gud sielf gör wahlet», så var Bengt Frölichs mening, kan man vara förvissad därom, att andens gåfvor följa med och att den valde städse minnes, af hvem han undfått ämbetet. Vål vore det därför, skref han, om församlingarna ville besluta sig för ett dylikt val i full enlighet med Guds tydligt uttryckta vilja. Milda ordasätt fyllde i öfrigt den för siktigt affattade röstsedeln.

Detta votum innebar i själfva verket äfven något annat och mera än det, som i de saktmodiga ordalagen öppet kom till synes. I det stycke ur Skriften, som grefven önskade uppläst för församlingsborna, finns nämligen något mera än blott berättelsen om apostlarnas lottdragning. Där förtäljes äfven om den falske aposteln, som förvärfvade sig en åker för orättfärdighetens lön, blodsåker. hvars namn gick med förbannelse från släkte till släkte. Klarast upplystes dock röstsedelns innebörd af de tvenne bibelställen, två verser ur Johannesevangeliet, som stodo angifna som öfverskrift, Det ena var 3:e kapitlets 34:e vers: »Ty den Gud har sändt, han talar Guds ord, ty Gud gifver icke anden efter mått». Denna hän-

visning var tydlig nog, här gaf Bengt Frölich lottdragningens innebörd. Det andra stället i Johannesevangeliet var 4:e kapitlets 34:e vers, där det förtäljes, huru Jesus vägrar äta, sägande: »Min mat är att göra dens vilja, som har sändt mig». Heltvisst såg Bengt Frölich ett mystiskt samband mellan dessa två verser med samma nummer. Ty det var en mystiker och pietist, som författat detta ovanliga votum.

Om ursprunget till Bengt Frölichs radikala och starkt mystiskt betonade pietism veta vi föga. Sannolikt hade han redan i föräldrahemmet fostrats i sådan riktning¹. Emellertid har han skrivit så tydliga och af allt att döma djupt kända ord om väckelsens och omvändelsens afgörande betydelse, att man näppeligen kan tvifla på, att han själf upplefvat en omvändelse på fullaste allvar². Någon visshet härom torde dock aldrig kunna ernås, lika litet som om Frölichs religiösa utveckling i öfrigt, ty sedan han väl hade vunnit frälsningens visshet och blifvit delaktig af det inre ljuset, bekymrade han sig synbarligen föga om sin personliga frälsningsväg; åtminstone ordade han föga därom. I motsats till flertalet andra bekännare och förkunnare af den radikala pietism, som vid denna tid bröt fram, var Bengt Frölich ingen egentligen inåtvänd natur; åtminstone gäller detta så till vida, att hans eget samvete, hans eget fromhetslif synas hafva vållat honom ringa bekymmer — hade han sådana, slöt han dem inom sitt eget hjärta. Därför är det ej heller lätt att säga, hvilka af tidens pietistiska förkunnare som varit afgörande för Frölichs religiösa daning. Sannolikt skedde hans omvändelse tidigt nog, ty hans grefvinna synes varit lika invuxen i pietistiska tänkesätt som han, och deras barn synas alltifrån tidiga år hafva fostrats i pietistisk anda. På 1720-talet gjorde Frölich bekantskap med Dippels skrifter och stod med all sannolikhet i personlig förbindelse med

denne, när han år 1726 gästade Sverige. Dock säger Frölich själf, att han icke läst mycket af Dippel, ett påstående, som förefaller sannolikt, ehuru väl han ej sällan andrager rent Dippelska satser och argument. Mera har han tvifvelsutän läst af de radikala mystikerna, törhända af Gottfried Arnold och heltvisst af antingen Jacob Böhme eller någon af dennes efterföljare. De enda svenska pietister, om hvilka man med visshet känner, att Bengt Frölich med dem stått i direkt förbindelse, voro de s. k. Ericssonerna, de finskfödda bröderna Jacob och Eric Ericsson, hvilkas verksamhet i Stockholm under 1730-talet blef banbrytande för den radikala pietismen i Sverige. Jacob Böhme och dennes engelska lärjungar John Pordage och Thomas Bromley voro de förkunnare, på hvilkas idéer Ericssonerna byggde, och till denna lika radikala som utprägladt mystiska riktning får äfven Bengt Frölich räknas, vare sig han läst dessa författares skrifter eller blifvit delaktig af deras tankevärld i andra hand.

Grefve Bengt Frölich var öfverhufvud ingen man, som läste mycket. Han var en bisarr enstöring, som heltvisst trufdes med böcker lika illa som med människor, knarrig och kantig, härsklysten och sannolikt föga sympatisk. Under nära tjuogo år af okända och kanske våldsamma öden i det fjärran Kasan hade han lärt sig att härska, men glömt att lyda. Nu dög han icke att umgås med människor. Mot sin regementschef förgick han sig så groft, att han år 1736 nödgades begära afsked från regementet. Vid en husesyn å Vollsjo sökte han hindra förrättningen och förgrep sig på förrättningsmännen. Stundom, såsom i tvisterna med Olof Palm, bröt en otämd vildhet fram i ord och handling. Lika litet dög han att umgås med böcker. Bengt Frölich har efterlämnat många skrifter i religiösa ting, de flesta af en enastående omständlighet och vidd. Ingenstädes

spårar man i dessa skrifter en genomförd tankegång, sällan en verkligt klar och obemängd slutledning. Hans tanke fladdrar utan styrsel, med en ständig oro, hugskotten bryta sig mot hvarandra i egenartad blandning och växelverkan, han är virtuos i upprepningar och långrandiga utläggningar af en och samma sak.

Men Bengt Frölich var utan tvifvel främst af allt en bottenärlig man, fri från fåfänga, utan åthäfvor och skryt. Han synes aldrig tagit ett enda steg för att påkalla uppmärksamhet för sin person, och förkunnarekallet, som han visste sig icke vara vuxen, tog han sig aldrig uppå. Hvad han begärde, var endast att få inrätta sitt personligt religiösa lif efter den upplysning, han förmenade sig hafva fått, att få blifva salig på sitt eget vis och främst att få grubbla fritt öfver de frågor, som lågo hans hjärta närmast. Det påstods väl någon gång, att han uppviglade andra i religionen, men när saken skulle bevisas, vågade knappast någon göra gällande, att han drivit sådan uppvigling, näppeligen ens inom kretsen af sitt eget husfolk, och när man önskade sådan upplysning om hans religiösa tankar, som man ej ville hämta hos honom själf, hans hustru eller barn, fanns ingen annan att vända sig till än — hans betjänter. Att icke desto mindre förargelse ansågs af grefven vållad, berodde endast och allenast därpå, att han underlät besöka gudstjänsten och gå till nattvardsbordet.

När man alltså fann sig nödgad gripa in emot Bengt Frölichs vantro, när skriftväxlingar, förhör, undersökningar och rättegångar började aflösa hvarandra i oafbruten följd och stegradt tempo, så fann man snart, att man hade endast med en egenartad grubblare att göra, en enstöring, hvars lidelse var att efter måttet af sina krafter tänka öfver de yttersta tingen, en man, fylld af apokalyptiska och

eskatologiska idéer, hugskott och fantasier. Gifvetvis var det de mystiska författarne som gifvit hans tankelif denna riktning, och utan tvifvel hade han direkt från dem hämtat mycket af själfva tankeinnehållet. Det vill dock synas, som om åtskilligt varit ganska själfständiga idéer och påfund, och äfven om en mera djupgående granskning skulle visa, att så icke var fallet, kvarstår alltid såsom ett obestriddigt faktum, att Bengt Frölichs framställning städse var buren af ett utprägladt lynne, att den var genomträngd af en själfständig, stark och egenartad anda. Ej sällan äro hans svar på framställda snärjande frågor trots all sin omständlighet träffande och fyndiga. Ofta finner han vackra och omedelbara uttryck för sina sannings- och fromhetskräf. Mest helt sig själf är dock heltvisst Bengt Frölich, när han kastar alla hänsyn, pålagda af månheten om egen välfärd, och när han då släpper sitt obändiga lynne löst i drastiska bilder, vresiga paradoxer och oresonliga utfall¹.

Den förste, som nödgades ingripa emot Bengt Frölich, var gifvetvis själasörjaren, församlingsherden². Längre hade heller icke Olof Palm tjänstgjort som vikarierande pastor i dessa församlingar, förrän han fann sig förpliktad att till herren på Vollsjö gård rikta »påminnelser» rörande kyrkobesök och nattvardsgång (se Bilaga 20); han hade funnit, att grefven själf högst sällan kom i kyrkan, grefvinnan aldrig, och till nattvarden gick ingendera. Ur dessa påminnelser utvecklade sig så småningom långa och ofta upprepade samtal, till hvilka herr Olofs tjänstenit gaf anledning, men som Bengt Frölich utan tvifvel gärna underkastade sig, ty hur föga agitatorisk hans läggning än var, synes hans karska och öppna lynne funnit ett visst behag i att säga sin mening rätt ut till den, som trängde sig på honom, skedde det än i aldrig så väl befogadt tjänstenit. Bergs-

fast öfvertygad som Bengt Frölich var om att han själf var delaktig af nåden och det inre ljuset, att han kommit till sann kunskap om en rätt kristendom, var han t. o. m. rätt angelägen om att visa de påträngande, hur rätt han hade, att öppna äfven deras ögon. En gång skref han till domkapitlet: »Iag för min person håller mig skiälf allenast för den orenligheten, som Christus melerade med sin spott, der med att öppna ögonen på ten blindfödda»¹. I sin för Bengt Frölich typiskt drastiska formulering utgör denna sats ett af de få uttalanden af honom, hvori han gifvit uttryck åt en känsla af kallelse att omvända andra. Det är dock väl att märka, att han med de blindfödda här ingalunda afsåg någon större eller mindre allmänhet, utan allenast de präster, som direkt visat sin blindhet gentemot honom själf. Men emot dessa präster vände sig, ju mera de trängde inpå honom, hans trosnit med en allt starkare ifver.

Det var mångahanda frågor, som dryftades under samtalen emellan Bengt Frölich och Olof Palm. Grefven framställde villfarande meningar om dopet, ogillande barndopet, samt om nattvarden, hvori enligt hans mening de ovärdiga ingalunda blefvo delaktiga af Jesu sanna lekamen och blod. Han bekymrade sig ock om personerna i gudomen, resande mången underlig tankebyggnad på Jesu ord: »Fadern är större än jag». Mest af allt uppehöll sig dock Bengt Frölich vid frågan om synden och nåden och särskildt om de eviga straffen (se Bilagorna 19, 20 och 21). Han framställde här i växlade utformningar en egenartad apokatastasislära; dess enkla grundtanke var, att det onda såsom ofullkomligt måste vara ändligt och sålunda en gång upphöra, det goda till sist ensamt förblifva och alla de fördömda blifva saliga, sedan de väl utstått de eviga straffen, men i grefvens fantasi växte denna lära ut i mystiska

fantasier och konkreta bilder. Ämne till dessa fantasier, gestalter till dessa bilder gaf Uppenbarelseboken i rikaste mått. Särskildt Lucifers öde fångslade Bengt Frölichs intresse med en särskild makt, vållade honom en uppriktig och deltagande oro. Dock tviflade han aldrig på, att äfven Satan till sist måste blifva salig¹.

Med djupt bekymmer åhörde herr Olof alla dessa »syndiga och willfarande meningar». När man läser de inlagor till domkapitlet, hvori han framlagt sina mellanhafvanden och samtal med Bengt Frölich, får man ett bestämdt intryck af, att han stod fullständigt oförstående inför grefvens tankevärld, som närmast fyllde honom med fasa och skräck, men att han å andra sidan fattade denna sak som en samvetssak af högsta vikt, att han nedlade mycken ädel kraft, mycket uppriktigt, oegennyttigt nit på att leda grefven in på den rätta vägen. Heltvisst tog han sig denna sak med allvar uppå, heltvisst vållade den honom sömnlösa nätter. Med sanning kunde konsistorium vittna inför konungen om Bengt Frölich och hans själasörjare: »Dess kyrckioheerde har och giordt alt hwad han förmådt till hans omvändelse, men blifwer af honom hatat och illa liden, ehuru han är en samwets man, förständig och sachtmodig»².

Mot Bengt Frölichs bergfasta visshet och säkra lynne båtade hvarken förstånd eller saktmod, än mindre nitiska omvändelseförsök. Följden blef endast den af domkapitlet nämnda: att Frölich greps af en allt starkare ovilja mot Olof Palm. När herr Olof för grefven framställde de farliga konsekvenser, som voro oundvikliga, därest gemene man begynte tvifla på de eviga straffens oändlighet, gaf Bengt Frölich det karolinska krigarsvaret, att han ej fruktade för någon och att han var beredd att försvara denna sanning med lif och blod. När Olof Palm ledde in samtalen på frågan om kyrko-

besöken och nattvardsgången, var Bengt Frölich icke alltid lika säker. Han sökte härvid stundom allehanda undanflykter, skyllande på kölden i kyrkan eller annat dylikt, men när han blef pressad, sade han rent ut sin mening äfven här: att han hade templet i sitt hjärta, att han där höll sin rätta gudstjänst. När Olof Palm ej nöjde sig med detta svar, utan dref saken längre, blef det nya svaret oundvikligt: hellre uppbygga sig hemma än sitta i kyrkan och förarga sig öfver en präst, som icke har Guds anda! Man får dock icke tro, att Bengt Frölich med sådana ord menade, att Olof Palm var en mer än andra andelös och ogudaktig präst. Nej, samma omdöme hade han om allt aflönadt prästerskap, om alla, som för fast lön tjänade kyrkan — »legoherdar» var hans ständiga benämning för dem. Här är det vi hafva att söka förklaringen till hans votum vid 1733 års prästval. Kort före detta val hade han också blifvit på denna punkt direkt utmanad, dock icke af Olof Palm.

Under loppet af vintern 1732—1733 hade nämligen en brevväxling förts mellan Bengt Frölich och Andreas Rydelius, sannolikt på den senares initiativ¹. Här hade Bengt Frölich, på en gång hof samt gentemot kyrkan och dock oförsiktigt blottande sina svåraste villomeningar, frimodigt framlagt sina tankar. Hans skrivelser gifva ett lifligt intryck af, att han verkligen trodde sig kunna förmå Rydelius att inse den fulla öfverensstämmelsen emellan hans tankar och Kristi lära. En rättvis bedömare skall aldrig kunna påstå, att Bengt Frölich i denna skriftväxling betedde sig utmanande. Där emot torde det ej kunna bestridas, att Andreas Rydelius här uppträdde med synnerlig skärpa. Grefven kände sig stött däraf, att Rydelius till bemötande upptog pietistiska lärosatser, särskildt om det inre ljuset, hvarom Frölich aldrig yttrat ett enda ord, och än

mer förargade honom den ton af ofelbar och öfverlägsen läromästare, professorn anlade. Svårast att bära var honom dock Rydelii beskyllning, att han skulle förmena sig besitta »Gudz anda såsom ett privilegium heller som ett monopolium». Att denna kyrka och dess män, som ej blott förmenade sig innehafva den enda rätta formeln för kristlig lära och kristligt lif, utan som äfven ville med makt påtvinga honom denna formel, skulle beskylla *andra*, skulle beskylla *honom* för monopol och privilegium i religionen, detta gick Bengt Frölich djupt till sinnes. Till denna beskyllning återkom han ständigt under årens lopp, och den torde varit bestämmande för hans alltmera ökade bitterhet emot kyrkans män.

Endast från denna brevväxling och främst från Andreas Rydelii monopolbeskyllning faller den rätta belysningen öfver Bengt Frölichs prästvals-votum af juni 1733. Blodså kern, det var Frenninge prästgårds åkrar och ängar, tiondena och helgonskylden, ollonfläsket och Johannisosten; såsom Jesus afstod från att äta, så borde en sann Guds ords tjänare afstå från all denna jordiska lön, borde liksom Mästaren se sin mat i att göra Guds vilja allenast. Och till detta höga värf kunde ingen världslig myndighet, endast Gud själf utse den rätte. Om än doldt i skickligt sammanställda bibelställen, låg i detta votum ett hot mot hvarje präst, hvem som än blef vald.

Emellertid blef Olof Palm af behöriga myndigheter vald och utnämnd till pastoratet Frenninge och Vollsjö och kände det från denna stund som en dubbelt angelägen sak att taga på sig bördan af Bengt Frölichs själavård. Han erhöll också direkt befallning här om af konsistorium¹, som genom Andreas Rydelius synes hafva bragts en verklig ovilja mot den förmätne karolinen. På sina förmäns order fortsatte alltså Olof Palm sina samtal med Bengt Frölich

och inberättade för domkapitlet deras bekymmersamma och föga framgångsrika förlopp. Domkapitlet fann sig då nödsakadt att i mars 1734 kalla Bengt Frölich att infinna sig till förhör den 24 nästföljande april¹. Därmed var den tioåriga kättareförföljelsen mot honom börjad.

Det är icke meningen att här följa de växlande skedena af den kyrkans kamp emot Bengt Frölich, hvars inledning nu skildrats och som ej upphörde, förrän han, år efter år förödmjukad och så småningom bragt ur all sinnesjämvikt, slutade sina dagar i landsflykt. Endast i den mån Olof Palm i denna kamp ingrep eller den direkt berörde honom, skola några af dess skeden här i korthet skildras.

På domkapitlets citation svarade Bengt Frölich med tvenne inlagor, hvari han med kraft tillbakavisade kapitlets påstående, att hans villomeningar blifvit utspridda; hade det skett, så vore, menade han, enda förklaringen, att Andreas Rydelius utspridt den förda korrespondensen. Emellertid framlade Bengt Frölich i dessa inlagor ånyo sina tankar om den eviga fördömselsen, riktande dem med ett nytt argument, som hade en udd mot domkapitlet själf. »Skulle det onda vara ööfwerwinneligt», skref han nämligen, så låge häri »en heder för Satan, som han gärna wille äga och derföre bedrager många at sålunda dock hedra honom». Men med dem, som på så vis hedrade Den Onde, ville Bengt Frölich ej hafva någon gemenskap, och därför infann han sig icke på den utsatta dagen².

Halfannat år förgingo nu under fortsatta samtal mellan Olof Palm och Bengt Frölich, allt under det den senare då och då till domkapitlet insände bekännelseskifter på vers och prosa³. Just under dessa tvenne år sökte sig hans trosvisshet och grubbel mer än en gång uttryck i bunden form. Ofta var denna form lika kantig

som hans lynne, men stundom ljödo verserna så innerliga och vackra som dessa ¹:

»Så kom, o Jesu, kom, Du Fadrens kärleks låga,
Utsprid Dit rena ord, som solens strålar klar!
Genom Thin anda god, låt oss frimodigt våga,
Att säga saningen, så widt som solen faar!»

För slik frimodighet hyste emellertid Venerandum Consistorium Lundense i längden föga sympati. I september 1735 sände domkapitlet tre betrodda prästmän till Vollsjö att där förhöra grefve Frölich. Under ett långt samtal framlade han för dem sin tro och sina tankar och äfven mycket af sina fantasier om de yttersta tingen (se Bilaga 21)². De återvände, såsom var att vänta, med i hufvudsaken oförrättadt ärende, och lika resultatlösa i detta för domkapitlet enda väsentliga hänseende blefvo fortsatta skriftväxlingar och förhör. Redan efter det första förhöret hade emellertid konsistorium anmält saken för konungen, och denne hade anbefallt åtal inför Göta hofrätt. Inför detta världsliga forum drogs alltså nu denna samvets-sak, och här begynte nu en rättegång, som varade i flera år och slutade därmed, att hofrätten den 30 maj 1739 dömde Bengt Frölich till landsförvisning³.

Under dessa år vistades Frölich långa tider borta, i Jönköping, Stockholm och annorstädes, och Olof Palm torde med honom haft ganska ringa beröring. Annorlunda förhöll det sig med grefvinnan Frölich, som bodde kvar på Vollsjö⁴. Ju mer olyckorna hopade sig, desto mer synes hennes sinne hafva böjts under deras slag, och när hon olycksåret 1736 — samma år maken nödgades taga afsked från sitt regemente — blef sjuk, sände hon bud efter Olof Palm

och begärde att få begå nattvarden. Kyrkoherden tillät detta, dock först efter allvarlig tvekan och en vidlyftig förberedelse, hvarunder han med en samvetsgrannhet, som heltvisst fyllde de strängaste kraf, förvissat sig om, att hon ej hyste några villfarande meningar (se Bilaga 22). Grefvinnan förklarade, att endast hennes svaga hälsa samt hennes och grefvens processer emot bönder afhållit henne från kyrko- och nattvardsgång. Olof Palm märkte också efter denna händelse till sin stora glädje, att både grefvinnan och hennes söner, sedan isen nu väl var bruten, rätt ofta kommo i kyrkan. Det vill om dem synas, som om de varit mindre afvogt stämda mot kyrkan än herren till Vollsjö själf. Sedan denne återkommit, var dock hans inflytande lika mäktigt som förut, och Olof Palm måste till sin sorg konstatera, att kyrkobesöken så småningom åter upphörde. Han erfor ock snart, att grefvinnan trots sina försäkringar ifrigt förfäktade vissa af grefvens satser, och till nattvardsbordet gick hon aldrig ¹.

Följden här af blef en af de dystraste händelserna i denna mörka historia. Något mer än tre år senare, i januari 1740, insjuknade grefvinnan Frölich åter och nu så allvarligt, att hon förnam döden förestå. Hon lät då åter kalla på herr Olof och bad få bli delaktig af nattvarens tröst på sitt yttersta. Han samtalande då ånyo med henne, men med döden inför ögonen kunde hon nu omöjligt bekänna någon ånger öfver sitt tidigare handlingsätt. Olof Palm vägrade då. Grefvinnan Frölich dog den 13 januari utan att, trots liflig önskan, på dödsbädden hafva fått mottaga nattvarens tröst. Den frimodiga och trygga ton, hvarmed Olof Palm inför domkapitlet redogjorde för sitt handlingsätt i denna sak, ställer utom tvifvel, att han häri erhöi sina förmäns fulla gillande, att han alltså handlat rätt enligt de kraf, kyrkan ställde på sina tjänare ².

Emellertid hade hofrättens landsförvisningsdom blifvit i justitie-revisionen upphäfd, detta emedan det icke bevisats, att Bengt Frölich sökt *utsprida* sina villomeningar; målet återförvisades alltså till hofrätten för förebringande af utredning härom. Vid ett extra ting i Färs härad på sommaren 1742 kom saken före. Såsom aktor upp-trädde en särskildt förordnad hofrättskommissarie med stor kraft, och mycken ifver ådagalades äfven af domkapitlets ombud, prosten i Hardeberga, sedermera professorn Gustaf Ernst Bildstein, som bland annat varmt försvarade Olof Palm och äfven erhöll dennes tacksamma stöd. En stor mängd vittnen inkallades. Vittnes-målen göra ett djupt och egendomligt in-tryck. Bonde efter bonde stod här upp och vittnade, att Bengt Frölich aldrig intalat dem någon af de om-handlade villomeningarna; flera af dessa bönder visste fastmera be-rätta, att grefven uppmanat dem att frukta Gud och hålla sig till Hans ord. Hvad tänkte dessa män, när de hörde sin fromme gref-ves tro framställas såsom en väfnad af allehanda syndig vantro? När man läser dessa vittnesmål, är det med vemod man tänker på, att denne man, som kunnat verka till så stor välsignelse bland dessa bönder, nu blef förföljd och drifven i landsflykt för denna befarade verksamhets skull. I själfva verket förebragtes ingen bevisning, att Bengt Frölich utspridt sina farliga satser, oaktadt såväl åklagaren som Olof Palm och andra gjorde sitt bästa att framlägga bevis. Endast några få personer af grefvens husfolk och af hans närmaste adliga och militära bekantskapskrets sade sig hafva hört en del yttranden i villfarande riktning. Resultatet af hela denna omfattande och besvärliga åtgärd var i stort sedt negativt¹.

Olof Palms namnteckning (1736)

Utän tvifvel var man på kyrkligt håll föga belåten med utgången af dessa tingsförhandlingar. Att det ändock gick allt sämre för Bengt Frölich, berodde endast på hans egna åtgöranden. Under år efter år af förföljelse hade en allt större bitterhet gripit hans sinne, och särskildt efter hustruns död förlorade han alltmera sin jämvikt och besinning. På våren 1740 reste han till Tyskland och vistades där en stor del af året; där umgicks han förmodligen i pietistiska kretsar och lät i Hamburg trycka två kortare trosbekännelser, som dock knappast voro af polemisk art¹. Icke desto mindre synes denna tyska resa endast hafva ökat hans bitterhet.

Hustruns död år 1740 och den därpå följande vistelsen i Tyskland inleda det sista skedet af Bengt Frölichs lif i Sverige. Detta skede utmärkes af ursinniga processer mot alla dem, han förmenade vara sina förföljare, mot bönder, grannar, präster och främst mot Olof Palm. Grefven kunde icke förstå, att något kyrkligt, något allmänt intresse var drifkraften i den alltjämt fortsatta förföljelsen; han såg häri endast utslag af personlig hatfullhet och tillgrep nu, i missriktadt själf försvar, processens vapen. Men med sin förlorade sinnesjämvikt handterade han detta vapen till sitt eget fördärf².

Efter åtskilliga enstaka processer, delvis långt tidigare, började Bengt Frölich sitt systematiska processande med allehanda angifvelser och åtal vid Färs härads höstting år 1741. Mot Olof Palm hade han förberedt ett dunderslag. Sakens förhistoria var denna. Olof Palm hade låtit med sin hingst betäcka ett sto tillhörigt bonden Per Persson, en underlydande till Vollsjö gård, och hade med Per gjort upp, att fölet skulle blifva tiondeföl. Grefve Frölich, som fått kunskap om uppgörelsen, hade skyndat till bonden och med lock och hot tilltvingat sig fölet. Det styrktes inför rätten, att grefven

hotat omedelbart köra bort bonden från gården, därest han ej sålde fölet till honom, och när Frölich bjudit Per Persson 10 daler silfvermynt, hvilket torde varit inemot dubbla värdet, hade denne sålt fölet. När sedan kyrkoherden önskade få fölet till sig, hade Per Persson, utan att säga ett ord om försäljningen, förklarar sig af rädsla för grefven ej våga föra djuret till Olof Palm. På Per Perssons direkta uppmaning hade denne därför själf afhämtat fölet, som gick i bete på Vollsjö betesmark. Nu stämde Bengt Frölich kyrkoherden inför tinget för stöld! Saken gaf honom anledning till vidlyftiga inlagor och diktamina till protokollet. Han utredde, huru tjufnad var en svår afvikelse från Kristi lära och anförde sedan 9:e versen i Johannes 2:a bref: »Hvar och en som afviker och icke förblifver i Kristi lära, han har ingen Gud». Ergo: Olof Palm har ingen Gud. Men den, som ej har någon Gud, duger ej till kristen lärare. Alltså borde, menade grefven, kyrkoherden ovilkorligen afsättas från ämbetet för detta sitt tjufnadsbrott¹. Olof Palm uppträdde själf med mycket saktmod till sitt försvar. Häradsprosten Magnus Pontoppidan, en son till Simon Palms framgångsrike medtäflare om Öfraby prästgäll, uppvisade däremot med synnerlig skärpa och segerviss trygghet Bengt Frölichs moraliska mindervärdighet. Slutet blef, ej blott att Olof Palm blef frikänd, utan att Frölich för sitt beteende i saken blef dömd att betala både böter och ersättning.

Redan vid detta ting väckte Bengt Frölich med samma ringa framgång åtal mot Olof Palm äfven för dennes uppbörd af Vollsjö gård och dref talrika andra processer. Det misslyckande, som öfverallt blef följden, bragte grefven än mera ur jämvikten. Närhelst han kunde komma åt, i offentliga församlingar så väl som i enskilda sällskap, kallade han alltifrån denna tid Olof Palm ej blott för »ulf»,

»själamördare» och »legoherde» såsom hittills, utan för »föletjuf». Samtidigt tog sig hans förbittring mot kyrkan allt svårare uttryck; han kallade kyrkan för ett »Babels hus» och predikstolen för en »Satans stol». Främst tog sig dock Bengt Frölichs bitterhet uttryck i nya processer. Under loppet af år 1742 ökades processernas tal från ting till ting, och särskildt vid hösttinget gingo de ut öfver Olof Palm. Denna gång gällde det svåraste målet en ko, som kyrkoherden köpt af en grefvens underlydande änka, men som Bengt Frölich skyndat sig att sedan köpa af änkan för högre pris. Slutet blef här, att Olof Palm fick behålla kreaturet och att änkan fick böta för det hon sålt kon två gånger!

Vid 1743 års vinterting kom slutkatastrofen. Bengt Frölich väckte här ett tiotal åtal, af hvilka flera voro mycket vidtomfattande och inneslöto ofta vidt skilda saker. Ett af de tre åtal, han riktade mot Olof Palm, gällde sålunda flera olika påstådda förseelser, af hvilka den första och allvarligaste var, att kyrkoherden skulle tubbat en bonde att beså en viss åker med hvete. Det stora slaget mot Olof Palm var emellertid ett åtal emot honom för det han höll komminister, samtidigt som Frölich åtalade denne komminister, Olof Palms vän Johan Gadd, för att hafva med orätt tilltvingat sig hö af bönderna. Detta mål gaf Bengt Frölich tillfälle till hetsiga utgjutelser mot de två prästmännen, som han sade vara »trätofulla», »motwilliga» och »skickeliga hwarcken effter Guds eller höga öfverhetens lag att föra den Hellga Andes ämbete». Det hufvudskäl, Bengt Frölich förebar i detta mål mot Olof Palm, var dennes påstådda goda hälsa, som tillät honom att ej försumma en enda höstmarknad i Ystad och därför borde tillåta honom äfven att sköta pastoratet ensam. Han kräfd, att båda prästerna skulle afsättas eller åtmin-

stone tillsvidare suspenderas. Nu först brast Olof Palms tålmod, i det han omsider väckte såväl rekonventionstalan för smädelse och falskt åtal som äfven åtal för försummad kyrkogång.

Bengt Frölich förlorade alla målen och dömdes i ett flertal af dem till afsevärda böter och betydande ersättningar. Då miste han all besinning. Öfver ej mindre än 12 utslag, som gått honom emot, anförde han besvär hos Göta hofrätt. Han ingaf jämte dessa besvär till hofrätten en inlaga, hvori han ej blott talade om häradsrättens »infamske dommar, som bör rifwas uthur domboken och upbrännas wid kåken», utan äfven anklagade denna rätts ordförande, härads- höfdingen Carl Finerus, för förfalskning af protokoll och andra brott. Han kräfdde vidare i samma inlaga, att »denna Carl Finerus med tiufwen Oluf Palm» måtte »ofördröjeligen till förekommande af vidare oredor effter Straff Balken 1 Cap. fängslas».

Då brast äfven hofrättens tålmod. Den lät omedelbart utgå befallning till landshöfdingen om Bengt Frölichs fängslande och förande till Kalmar. Längre kom han dock icke att vistas här. Hos konungen anhöll han att få begifva sig utrikes, och denna anhållan bifölls. Sannolikt på våren 1744 lämnade Bengt Frölich för alltid sitt fädernesland¹.

Sådant var i korta drag förloppet af en kätteriförföljelse i Sverige vid adertonde seklets midt. Sådana segrar kunde ännu vid så sen tidpunkt den stränga lutherska ortodoxien vinna i vårt land. Det råder intet tvifvel därom, att alla de kyrkans män, som deltog i kampen mot Bengt Frölich, ägde den djupa förvissningen, att de stridde för sin kristna tros dyrbaraste arfvedelar. En senare tid, som på dessa ting har en annan syn, får icke misskänna den troskraft och det samvetsömna nit, som tog sig uttryck i dessa prästers

kamp. Som ledare af kampen se vi länge Andreas Rydelius, en af sin tids ledande tänkare och ädlaste andar i Sverige. När Olof Palm stridde på hans och kyrkans sida mot kättaren Bengt Frölich, förrättade han icke blott »sitt embete redeliga», såsom prosten Pontoppidan om honom vittnade i kampens hårdaste stund¹, utan han handlade äfven i takt med den tids pulsslag, hvori han lefde, i samklang med denna tids ännu ledande tankar.

Men fram bröt just nu en ny tid i svenskt tanke- och tros lif. Bland dem, som bröto väg för denna nya tid, står såsom en kanske ej betydande, men dock i sin egenart fängslande personlighet greve Bengt Frölich till Vollsjo gård.

EFTER Bengt Frölichs landsflykt blef det så småningom lugnt i pastoratet Frenninge och Vollsjo. Vål hade Olof Palm en tid åtskilligt obehag af tvenne Bengt Frölich närstående personer. Den ene var sonen Bengt Gustaf Frölich. Herr Olof klagade en gång, att han knappt vågade resa inom pastoratet för denne yngre greve Frölichs hotelser med hugg och slag; äfven under processerna uppträdde Bengt Gustaf Frölich ett par gånger med skärpa på faderns sida. Snart fick dock den unge greven omsorger för sin karriär, hvilka tvungo honom bort från Vollsjo². Den andra person, som vållade Olof Palm bekymmer, var en gammal fattig löjtnant vid namn Lundgren, som lefde ett slags nådehjonslif under Vollsjo gård och som därför, af allt att döma mot sin vilja, såg sig nödsakad försumma både kyrko- och nattvardsgång³. Efter Bengt Frölichs landsflykt hör man dock ej af den fattige löjtnanten mer.

Frånsedt de Frölichska striderna torde församlingslifvet i Frenninge och Vollsjo fortgått i samma anda som vi känna från Östra

Sallerup under Simon Palms och hans svärsöners tid¹. Endast det i mån af stigande välstånd alltmera tilltagande fylleriet utgör här ett mörkare inslag i detta lif och vållade kyrkoherden mången bekymmerfull stund. Han kämpade dock redligt däremot. Vid visitationerna berömdes mer än en gång herr Olofs framgångsrika nit inom skilda delar af hans prästerliga gärning. Särskildt berömdes hans arbete för folkundervisningen; intresset därför, ingalunda något utmärkande drag för tidens präster, var fäderneärfdt. Vid 1734 års visitation kunde häradsprosten, faderns gamle vän Lars Gemzæus i Västerstad, förklara sig »grant märkia, att kyrkoherden sin trogna flit användt till sina åhörares siäla-wählfärd både med lära och förmaning». Samma omdöme ljuder med sällspord enstämmighet från skilda håll om Olof Palm. Hans yngre samtida prosten Martin Elm-gren, som genom sitt giftermål var besvägrad med Palmeska släkten (se Släktafla 25), skref om honom efter hans död²: »Han upförde sig både i lära och lefwerne som en rättsinnig präst ägnar och anstår». I slutet af år 1755 blef också Olof Palm utsedd till sin vän Magnus Pontoppidans efterträdare såsom prost öfver Färs härad³. I något mer än fyra år hann han verka såsom sådan.

Bland de omsorger, hvilka i särskild mån föllo på Olof Palms lott, voro äfven byggnadsbekymmer. Såväl Frenninge som Vollsjö kyrka befann sig, när Olof Palm tillträdde pastoratet, i ett långt ifrån tillfredsställande skick; särskildt den senare beskrifves såsom i nära nog förfallande tillstånd. Förhållandet var så mycket mera bekymmersamt som medel till nybyggnad ej funnos och kyrkornas inkomster voro små och, hvad särskildt Vollsjö angår, i aftagande, delvis på grund af minskade inkomster från Vollsjö gård under Bengt Frölichs tid. Emellertid nedlade Olof Palm mycken möda

på att anskaffa medel; bland annat sökte han få kollektmedel till Vollsjö kyrkas byggnad. Han hade härvid sådan framgång, att under åren 1736 och 1737 en betydande ombyggnad af Vollsjö kyrka ägde rum; arbetet var så genomgripande, att Vollsjö sockensbor under åtskilliga månader fingo gå till gudstjänst i Frenninge. Dock återstodo äfven efter detta byggnadsarbete åtskilliga brister å Vollsjö kyrka, som vållade herr Olof fortsatta bekymmer. I hvad mån någon ombyggnad eller grundligare reparation af Frenninge kyrka under Olof Palms tid kom till stånd, är ej närmare utredt. Däremot vittnar en af klockorna i Frenninge kyrktorn, som bär Olof Palms namn, än idag om hans verksamhet i denna församling¹.

Ett annat och heltvisst ej ringare bekymmer var, att Olof Palm ej mindre än tvenne gånger nödgades från grunden nybygga Frenninge prästgård. Den prästgård, i hvilken han år 1733 fick flytta in, var belägen helt nära kyrkan. Efter några få år, sannolikt år 1736, brann den ned i grund. Som grannskapet till kyrkan ansågs farligt för denna, uppförde herr Olof nu en prästgård längre bort. Denna förstördes i grund genom en eldsvåda år 1749. En ny prästgård byggdes omedelbart igen, denna gång åter i närheten af kyrkan, väl ej alldeles inpå densamma, utan ett stycke ifrån i sydost, dock på samma landskapet dominerande höjd, där kyrkan stod².

För en skånsk präst, som ägde att ensam underhålla sin prästgård, var en prästgårdsbrand en högst allvarlig sak. Visserligen funnos alltifrån 1600-talet ett slags ömsesidiga brandförsäkringar, ingångna häradsvis, men dessa gáfvo ej mycket. Ofta fingo för detta ändamål insamlingar göras öfver hela stiftet, hvilka väl i domkapitlets cirkulärskrifvelser sades vara frivilliga, men i själfva verket voro det endast till namnet.

I hufvudsak var dock kyrkoherden hänvisad till egna resurser samt, ej minst, till sina församlingsbors välvilliga medverkan. Där godt förhållande rådde, gafs denna medverkan gärna i form af både timmer, dagsverken och äckor. Särskildt oundgänglig var en allmän medverkan från sockenborna, när byggnaden skulle uppföras.

Norra längan af den prästgård, Olof Palm år 1749 byggde, står kvar ännu idag (se vidstående fotografier). Den inreddes till boningslänga och är det ännu. Alltjämt har pastor loci sin bostad under dess låga halmtak, mellan dess klinade väggar. Nuvarande kyrkoherde, Herr Kyrkoherde H. Th. Boström, som själf i sin barnsdom varit med om sådant prästgårdsbygge, som år 1750 ägde rum i Frenninge, och som genom säkra berättelser och vittnesbörd väl vet, hur sådant arbete bedrefs i forna dagar, har haft den stora välviljan att för denna släkthistoria teckna upp, hur det gick till, när Frenninge prästgård restes¹. Hans skildring, som ger en märklig och lefvande bild ej blott af hur ett korsvirkeshus fordom byggdes, utan äfven af sed och lif på fädrens tid, lyder i sin helhet så:

»Hur gick man tillväga vid byggandet af ett sådant hus som Frenninge prästgårds boningshus?»

Gamla prästgården hade brunnit ner omkring år 1750; det gällde att så fort som möjligt få tak öfver hufvud i en ny, hvilken fick sin plats omkring 400 meter därifrån. Med uppgörande af ritning gaf man sig icke tid — det var ej heller brukligt på den tiden, lika litet som att upprätta kostnadsförslag. Man utstakade på marken gårdsplan och byggnadsplats, från närbelägna ekskogar fälldes och framforslades ektimmer, hvarmed församlingsborna voro behjälpliga. Församlingens timmermän uppådades för bearbetning af de hemforslade stockarne, hvarefter, sedan tillräckligt sträcktimmer var

upphugget, fotträden utlades för den beräknade längden och bredden af den tilltänkta bostaden. På gräfning af grund hade man icke den aflägsnaste tanke. Man sträckte sålunda fotträden på, som man tyckte, lagom höjd öfver marken på här och där utlagda stenar, hvarpå timmerresningen af ekekorsvirke uppfördes. Denna timmerresning var försedd med hål ganska tätt intill hvarandra, i hvilka insattes, lodrätt, stakar af bok, likaså på midten af väggen de s. k. löshulten, hvari funnos med yxa uthuggna falsar på omkring 6 tum afstånd från hvarandra. Så påsattes bjälklaget och upprestes sparrar, bådadera af ek och vanligen ganska krokiga. På sparrarna spikades tvärträd, likaledes af ek, på hvilka man fäste långa, smala bokträd parallellt med sparrarna. Tvärs öfver bokträden fastbands hasselkäppar, på hvilka halmtaket sedan skulle fastbindas. Sedan taket sålunda blifvit pålagdt och gaflar af bräder uppsatta, anställdes s. k. »klinegille», hvari bygdens yngre såväl manliga som kvinliga ungdom gärna deltog. Ty lockande var ju icke allenast den egenomliga arbetsmetoden, utan också den rikligare undfägnaden och den efter arbetet oftast följande förlustelsen med lek och dans. Det gällde alltså nu att uppföra väggarna, hvilka vanligen gjordes färdiga på en dag. Hundratals lass lera kördes fram för att, uppblandad med vatten och halm, bearbetas af hästfötter till en smidig massa. Männen hade så att på skottkärror (rullbårar) förflytta leran längs efter de utlagda fotträden till de blifvande väggarna ut och invändigt, hvaremot kvinnorna, placerade på hvar sin sida af den blifvande väggen, med händerna drefvo in stora klumpar af leran mellan de förut omnämnda lodrätta stakarna och jämnade ut massan med händerna till en 8 tum tjock vägg. Yttertaket och väggarna äro alltså nu färdiga, men grunden? Ja, den »småsaken» klaras lätt: man

gräver några tum i jorden under det utlagda fotträdet, rullar några lagom stora stenar i den sålunda bildade fördjupningen, kilar in mindre stenar emellan dem, hvarpå den hit och dit buktande och kantiga grunden med någon påslagen rappning snart är färdig. Man finner sålunda, huru ytterst små anspråk på bostäder man på den tiden hade, hvilket äfven synes däraf, att då för ett tiotal år sedan golfvet i salen skulle omläggas, man fann ett af stampad lera, med krita korsritadt golf, hvilket säkerligen varit det första, hvarmed bostaden varit försedd. »

Så byggde herr Olof Frenninge prästgård, så hade herr Simon byggt en god del af Sallerups. Så bodde dessa präster mellan vägar af ler, under låga halmtak. Så lefde de med sina bönder och församlingsbor, väl ledande dem, men ock beroende af deras handfasta stöd i lefnadens växlande skiften.

NÄR Olof Palm flyttade in i Frenninge prästgård, var han sedan flera år gift med BRITA CATHARINA SUNDIA, en syster till svågern Mathias Sundius i Östra Sallerup¹. De lefde i ett efter allt att döma godt och lyckligt äktenskap, men barn fingo de aldrig². Växte alltså inga egna telningar af den Palmeska stammen upp i denna prästgård, så var där dock ett myller af människor så väl som i något barnrikt prästhus.

Den första familjemedlem, vi här näst efter prästen och prästfrun själfva möta, är — egendomligt att säga — Elisabeth Nubb, Clemens Curtiliäns änka. Hur svår missämjan än varit mellan herr Clemens och herr Olof, hur helt än Elisabeth Nubb tagit parti för sin brottslige man i nödens stund, så måste hon efter hans död försörjas, och den plikten ålåg Olof Palm. Med sin dotter Anna Caisa

Curtilia fick Elisabeth Nubb bo kvar i Frenninge prästgård, i sitt gamla hem. Olof Palms välvilja kunde ej undgå att stämma hennes sinne mildare, och snart rådde af allt att döma ett drägligt förhållande. Alldeles godt var det dock ej, ty år 1736 framställde Elisabeth Nubb heltvisst obefogade klagomål rörande änkegenanten. Så småningom kom man dock allt bättre öfverens, och jungfru Anna Caisa synes alltifrån början stått på den hjärtligaste fot med hela den Palmska frändekretsen i Frenninge prästgård¹.

Bland de medlemmar af denna frändekrets, hvilka i prästgården hade sitt ständiga hemvist, står främst att nämna CATHARINA PALM, dotter af herr Olofs näst yngste broder Peter Palm, som år 1741 blef kyrkoherde i det endast en mil söder om Frenninge och Vollsjö belägna Löfvestad. Catharina Palm, som var född i Lund år 1736, upptogs nämligen af Olof Palm och Brita Sundia som eget barn. Denna fosterdotter blef dem lika kär, som om hon varit deras egen².

I Frenninge prästgård eller omedelbart därintill i Frenninge by bodde vidare ej mindre än fyra af Eric Sinii åtta döttrar — egenomligt nog, då Olof Palm var en af de två bröder Palm från Östra Sallerup, som icke blefvo Eric Sinii mågar, medan samtliga de tre andra, Gilius, Peter och Rutger, blefvo gifta med hvar sin af denne prosts döttrar. Förklaringen torde vara att söka i flera omständigheter. Den nära frändskapen är nämnd: bröderna Palm och systarna Sinia voro sysslingar (se Släktafla 16), och Brita Sundia var moster till systrarna Sinia (se Släktafla 20). Gifvetvis spelade det äfven en afgörande roll, att Olof Palm och Brita Sundia ej hade några egna barn. Den bekantskap och vänskap, som heltvisst redan tidigare rådde mellan Olof Palm och Eric Sinius, upplifvades och stärktes under de år, då den senare var aktor i målet mot Clemens

FRENNINGE PRÄSTGÅRD.

Öfre bilden visar gardens nordöstra hörn, nedre bilden visar norra längan,
byggd af Olof Palm.

Curtilius och länge bodde i Frenninge hos Olof Palm. Vidare torde Palms och Sinii kamp emot pietismen — den senare tog häri som nämndt en ledande del — hafva fört dem tillsammans. Eljest voro deras lynnen olika nog, i det att Olof Palm synes hafva varit lika försiktig och sansad som Eric Sinius var uppbrusande häftig. Slutligen torde Olof Palms goda ekonomiska ställning hafva bidragit till, att de fyra systrarna Sinia funno sitt hem i Frenninge¹.

Särskildt nära till hands låg det, att den med Olof Palm så nära jämnåriga brodern Gili äänka, BRITA SINIA, slog sig ned i Frenninge. Vid hvad tidpunkt detta skedde, är icke känt; hon bodde där med visshet under 1740- och 1750-talen till sin död år 1757. Hon ägde i Frenninge by nära prästgården ett »gatehus» — d. v. s. en gård vid bygatan utan tillhörande jord — men åtminstone mot slutet af sin lefnad bodde hon icke där, utan i prästgården. Gilius Palm hade, såsom i det föregående omtalats, varit en driftig man, så att hans äänka besatt en efter tidens förhållanden ej obetydlig förmögenhet. Denna var placerad till en mindre del i det till endast 50 daler silfvermynt värderade gatehuset samt i ett litet, men särdeles gediget bo, som hon medfört till Frenninge. Hufvuddelen af förmögenheten eller en summa, som vid hennes död uppgick till inemot 2000 daler silfvermynt, var placerad såsom räntebärande kapital hufvudsakligen hos fränder och vänner. På en tid, då en ko såldes för 12 daler, en fullgod häst för 20, var det utlånade kapitalet ingalunda obetydligt. Heltvisst spelade äfven de belopp, flertalet växlande mellan 100 och 500 daler, som fränderna och vännerna hade till låns, för dem en roll. Något hypotek var det ej tal om, och räntefoten var 6 procent; räntan erlades halfårsvis. Brita Sinia synes emellertid icke endast varit släktens bankir, hon synes äfven — förklarligt nog,

då hon var den äldsta bland åtta systrar och en bror — varit denna Siniska syskonskaras ledande själ och främsta sammanhållande kraft. Hon bidrog starkt därtill, att Frenninge prästgård, centralt belägen och hemvist för den äldste af gamle Simon Palms till vuxen ålder hunna söner, blef en samlingspunkt för släkterna Palm och Sinius¹.

Af Eric Sinii yngre döttrar nämnes tidigast i Frenninge den näst yngsta, CHRISTINA MARGARETA SINIA, kallad vanligen Stina, någon gång Stina Greta och född omkring år 1720. Hon upptogs af Olof Palm och Brita Sundia såsom eget barn och nämnes i Frenninge alltifrån början af året 1734². Efter faderns död år 1742 flyttade äfven den femte af döttrarna, ANTOINETTA SOPHIA SINIA, som var född år 1716 och som kallades Antoinetta, till Frenninge³. Den fjärde medlem af denna syskonskara, som fann sitt hem i denna frändrekrets, var yngsta dottern, JEANNA MARIA SINIA, kallad Jeanna och född år 1721. Hon hade upptagits som eget barn af systemen Beata och Peter Palm och bott hos dem, först i Lund, sedan i Löfvestad. Sannolikt först vid 1750-talets början flyttade hon öfver till Frenninge, där hon ensam bebodde sin äldsta systems omtalade gatehus. Genom testamente af Brita Sinia fick jungfru Jeanna ej blott detta hus, utan en öfvervägande del af systemens öfriga förmögenhet⁴.

Af dessa sex prästdöttrar, Anna Caisa Curtilia och Catharina Palm samt de fyra systrarna Sinia, som hade sitt hem hos Olof Palm och Brita Sundia, lefde en, nämligen Brita Sinia, hela sin tid i Frenninge som änka, och af de öfriga blefvo af allt att döma endast tvenne gifta. Båda gifte sig inom gället, t. o. m. inom prästgården själf, nämligen med komministrar å platsen.

Olof Palm, hvars hälsa som nämndt alltifrån ungdomen varit svag, nödgades ganska snart antaga komminister. Alltifrån omkring

år 1740 tjänstgjorde såsom sådan JOHAN GADD, född år 1709 i Åkarps klockaregård och sannolikt tillhörande en gammal förnäm prästsläkt från Södermanland. Vi hafva sett, huru Johan Gadd under den Frölichska stridens sista skede stod vid Olof Palms sida och fick pröfva dess vedermödor. I akterna från denna strid framstår det tydligt, att mellan kyrkoherden och hans komminister rådde förtroende och vänskap. Johan Gadd stannade på denna plats ända till år 1753, då han på våren utnämndes till kyrkoherde i Kärrstorps och Glostorps församlingar af Oxie härad. Under de många åren i Frenninge bodde han, ogift som han var, förvisso i prästgården. På hösten 1753, innan han afflyttade till Kärrstorp, stod i Frenninge prästgård hans bröllop med Stina Sinia. Om deras hjärtan törhända långt tidigare böjts till hvarandra, så hade den ringa komministerlönen omöjliggjort äktenskap; det är sällan man ser en komminister gifta sig, så länge han har utsikt att få ett pastorat. Först när Johan Gadd hade egen prästgård, kunde han vinna äfven sitt hjärtas mål. Men då var han 44, Stina Sinia omkring 33 år gammal. Från dem stammar hufvudgrenen af ännu lefvande släkten Gadd¹.

Till efterträdare åt Johan Gadd förvärfvade Olof Palm en 22-årig student vid namn MATHIAS IVAR FEUK, som den 8 december 1753 prästvigdes till komminister i Frenninge. Han tillhörde en gammal förnäm borgares och prästsläkt; själf hann han dock aldrig längre på den prästerliga banan än till komministraturen i Frenninge och Vollsjo. Här gifte sig Mathias Feuk i slutet af år 1764, alltså efter Olof Palms död och sedan han tjänstgjort i församlingarna elfva år, med herr Olofs fosterdotter Catharina Palm. Äfven dessa tvenne hade alltså vandrat mer än ett årtionde vid hvarandras sida i Frenninge prästgård, förrän det förunnades dem att ena sina öden.

Mathias Feuk dog redan år 1787, Catharina Palm öfverlefde honom några få år. Från dem härstammar en gren af släkten Feuk¹.

Om de tvenne af systrarna Sinia i Frenninge prästgård, hvilkas senare öden än ej omnämnts, vet man föga. Antoinetta Sinia bodde efter Olof Palms död, liksom flera af prästhusets öfriga medlemmar, kvar i det gamla hemmet under efterträdarens, Johan Kihlgrens, första tid. Hon dog där i mars 1766². Hur länge Jeanna Sinia bodde kvar i sitt efter äldsta systemen ärfda gatehus i Frenninge by och hvilka hennes senare öden blefvo, är däremot okänt.

Att Frenninge prästgård var en samlingspunkt för släkten, är redan nämndt. Särskildt lifligt var gifvetvis umgänget med prästfamiljen i Löfvestad, men äfven de nära fränderna i Barkåkra infunno sig stundom, särskildt vid familjhögtider. I själfva Frenninge socken och by, nämligen i klockaregården, hade Olof Palm ej endast vänner, utan äfven fränder. När han först kom till Frenninge, var där en gammal klockare vid namn Fredric Frenning, hvars broder varit Clemens Curtilli företrädare som kyrkoherde och hvars fader långt tidigare, under 1600-talets senare hälft, varit kyrkoherde här. Faderns namn var Lars Mullstrup, men sönerna antogo efter fädernes socknen namnet Frenning. Lars Mullstrup var gift med Cathrina Sture, en syster till Margrete Simonsdaatters svåger Mads Sture samt till Anna Sture, som vi känna från vänkretsen i Östra Sallerups prästgård och hvars senare man, Lars Gemzæus, såsom prost öfver Färs härad kraftigt befordrat Olof Palms kyrkoherdeval. På så vis räknade klockarehuset och prästhuset i Frenninge frändskap. Denna bibehölls länge, ty när Fredric Frenning inom kort efterträdades af Olof Holst, konserverade denne klockarehuset genom gifte med Fredric Frennings dotter Margareta. För öfrigt lefde Fredric Fren-

ning ända till år 1752, och Olof Holst öfverlefde sin kyrkoherde. Med deras mycket talrika släkt stod prästhuset i lifligt umgänge¹.

I öfrigt funnos i Frenninge socken åtskilliga ståndspersoner, i synnerhet af militärståndet, med hvilka prästfamiljen umgicks. Med en af dessa familjer rådde nära vänskap, nämligen med majoren Anders Gripenschütz, hans hustru och barn. Majoren, som dog år 1745 i Stockholm, synes sällan varit hemma, men hans hustru, Helena Cederfelt, som tillhörde en adlad gren af skånska prästsläkten Sommar, bodde med de många barnen i Frenninge. Majorsskan och hennes barn skattade Olof Palm högt — voro för honom »mycket passionerade», sade Bengt Frölich — och kyrkoherden försmådde icke ett godt jaktparti tillsammans med sonen Christian². En annan familj, som räknades till ståndspersonernas krets och med hvilken prästfamiljen nära umgicks, var brukshejderidaren Christian Palm på Bjälkhult, hans hustru Inger Petronella Hampe och deras talrika barnskara. Någon släktskap torde dock här ej förelegat³.

Ett rörligt lif rådde alltså i Frenninge prästgård. Ett rörligt lif förde också Olof Palm. Såväl på grund af den lifliga förbindelsen med domkapitlet som för afsättningen af hästar och annat reste han ofta till Lund, och med släktens stamort Ystad underhöll han som nämndt en liflig förbindelse. Huruvida han äfven vidmakthöll frändskapsbanden med sina i Ystad ännu lefvande släktingar, med kusinen Margareta Palm eller med sysslingen Simon Palms son Håkan och dotter Karina, därom veta vi dock intet.

OLOF Palm synes varit en god hushållare. Det förhållande, att grefve Bengt Frölich af allt att döma icke ägde samma egenskap, gjorde honom blott ännu mera uppretad mot kyrkoherden.

Olof Palms pastorat hörde liksom Östra Sallerups och Långaröds till de medelgoda (se tabellen å sid. 342). Tionden och helgonskyld utgingo till något högre belopp än i faderns församlingar. Väl fanns intet annexhemman i Vollsjö, men Frenninge prästgård gaf större afkastning än Östra Sallerups. Herr Olof höll där nära 20 hästar och inemot 40 nötkreatur, mer än 10 får och 20 till 30 svin. Bo-
uppteckningen visar ett särdeles gediget bo. Huru mycket däraf, som tidigare förstörts genom eldens härjningar, är okänt. Visst är, att eldsvådorna försatt Olof Palm i en skuld, hvilken ökades med ej mindre än 600 daler silfvermynt, när han efter Brita Sinia öfvertog en af henne ingången borgensförbindelse. Minskad inkomst och dryga utgifter följde äfven däraf, att Olof Palm och Brita Sundia på grund af bådas sjuklighet nödgades ligga långa tider vid Ramlösa hälsobrunn; redan år 1757 hade det skett fem år å rad¹.

Tidigt begynte också Olof Palm och Brita Sundia, utan bröst-
arfvingar som de voro, att tänka på, hur det skulle gå med deras kvarlåtenskap efter deras död. Redan vid 1740-talets början upp-
gjorde de ett testamente, men detta är numera förkommet². År 1755 bortskänkte de med varm hand tvenne af dem inköpta fastigheter till fosterdottern Catharina Palm, dock med det vilkor, att endast den till 22 daler silfvermynt årligen uppgående inkomsten skulle tillfalla henne. Vidare hette det i gåfvobrefvet, att om Gud täcktes »försyna henne med en hederlig prästman», skulle hon utgifva 12 daler till studiehjälp åt sina bröder och sedan åt egna eventuella barn; när summan ej längre behöfdes till detta ändamål skulle den utgå såsom ett stipendium inom »hennes, Palmiska eller Sundiska familjerne ifrån Allerum eller Sallerup», dock med vilkor, att hvarje stipendiat årligen skulle till fattiga barn i Frenninge församling öfver-

lämna nio exemplar af Svebilii katekes¹. När den 20 september 1757 arfskifte hölls efter Brita Sinia och med anledning däraf en talrik frändekrets var samlad i Frenninge prästgård, gjorde Olof Palm och Brita Sundia ett slutgiltigt testamente. De bekräftade här gåfvo-brevet till fosterdottern och bestämde om det öfriga, att det, sedan båda aflidit, skulle delas mellan deras fattigaste släktingar, bland hvilka nämndes Peter och Rutger Palm samt Johan Sundius i Allerum².

Olof Palm dog i Frenninge prästgård den 1 mars 1760 och begrofs den 4 därpå följande juni³. Hans hustru öfverlefde honom i åtta år; hon bodde som änka kvar i prästgården, och dog där på våren 1768⁴. Han efterlämnade minnet af en herde, som väl och troget vaktat sin hjord⁵, såsom ock de på initialerna grundade orden i hans sigill lödo: »Oves Suos Pascit».

RUTGER PALM I BARKÅKRA

ÄR det skånska landet stiger mot Hallandsås och Skelderviken med sitt breda vatten klyfver slätten, ligger Barkåkra kyrka. Utsikten från kyrkan är vid. Åt norr och nordost sänker sig marken först till en bördig slätt, behärskad af Engeltosta gamla herrgård, men längre bort, där Förslöfs och Hjärnarps kyrkor lysa hvita, stiger Bjära härad mot den skogiga och dystra åsen, hvars mäktiga kontur bildar horisonten. Äfven åt öster, där man ser Tostarps och Munka Ljungby kyrkor i Norra Åsbo härad, och åt sydost, åt Rebbelberga och Engelholm, är landet något vildt och skogigt och var så än mera vid adertonde seklets midt. Kring kyrkan och byn breda sig nu tämligen karga åkrar vidt omkring, men för halftannat århundrade sedan var en god del af dessa marker ännu ouppodlad, utgjordes af stenig och tufvig

hårdvall, beväxt af ljung eller buskiga ekar och björkar. Men i väster såg man då som nu ut öfver Skeldervikens vida yta mot Kullen, hägrande svart långt borta, och mot hafvets horisont¹.

Här verkade vid 1700-talets midt som kyrkoherde i Barkåkra och Rebbelberga prästgäll, under tvenne år tillika som prost öfver Bjära härad, RUTGER PALM, herr Simons i Sallerup yngste son.

HURUSOM Rutger Palm föddes i Östra Sallerups prästgård den 29 juni 1707 och där växte upp i ett fromt och liffullt prästhus, är i det föregående berättadt². Med stor sannolikhet var han vid födelsen klen, ty dop föranstaltades genast utan att några fränder hunno bjudas; som faddrar tjänstgjorde allenast en kvinna från Lyby — männe jordemodern? — samt informatorn i huset, studenten Olof Nordenberg³. Sin första undervisning mottog Rutger Palm af denne student eller af någon annan privat preceptor, men år 1722 sattes han tillsammans med sin närmast äldre broder Peter i Lunds skola. Här kommo de under ledning af en af den karolinska tidens märkligaste präster i det skånska stiftet, nämligen Olof Tra-næus, en framstående lärd, Andreas Rydelii nära vän och nu rektor för Lunds skola. Denne utmärkte lärare hyste sådant intresse för undervisarekallet, och hans lärjungar skattade honom så högt, att när han på våren 1723 tillträdde Ousby och Loushults pastorat i norra Skåne, hvartill han redan år 1721 utnämnts, följde ett antal af hans främsta lärjungar med till Ousby prästgård, där han fortsatte att leda deras undervisning. Ett år bodde Peter och Rutger Palm där, fortsättande studierna under den afhållne lärarens ledning, hvarefter de år 1724 efter behöriga prof vunno inträde vid akademien, där de inskrefvos den 9 juni och liksom fadern kommo att

tillhöra den skånska nationen. De svårigheter, hvarmed Rutger Palm såväl som hans äldre broder här fick kämpa, i synnerhet efter båda föräldrarnas död år 1726, äro redan i korthet nämnda. Väl anhöllo de hos domkapitlet, att de till sina studiers understöd måtte få åtnjuta prostetunnorna under nådåret, såsom Per Sommars änka på sin tid fått göra, men äfven om denna förmån blef dem beviljad, var den ej tillräcklig att häfva deras ekonomiska bekymmer. Liksom brodern Peter fick Rutger Palm under flera år genom konditionerande förtjäna sitt uppehälle och möjliggöra studiernas fortsättning.

Ett år efter föräldrarnas död responderade Rutger Palm för sin äldre broder Jacobs disputation, och kort därefter antog han plats som informator i Carlskrona hos öfverkommissarien vid amiralitetet Magnus Ljungfelt för dennes tvenne söner Magnus och Carl Hans. Här stannade Rutger Palm i tvenne år. Huruvida han sedan konditionerade hos någon annan, är icke känt. År 1730 återvände han till universitetet, men nödgades redan följande år, utan tvifvel på grund af de alltjämt tryckande ekonomiska svårigheterna, afbryta de akademiska studierna. Han fick då sitt hem ute på den bördiga slätten norr om Helsingborg, hos Johan Sundius i Allerum, som var broder såväl till hans svägerska Brita Sundia i Frenninge som till hans nyligen afidne svåger Mathias Sundius i Sallerup. Johan Sundii närmare bekantskap hade han gjort i Ousby, dit denne kommit som Olof Tranæi medhjälpare just det år, då Rutger Palm där gick i skola. I Allerum skulle han nu biträda med predikande och fick, samtidigt som han häri öfvade sig, rikt tillfälle att på egen hand och med Johan Sundii stöd fortsätta sina studier¹.

De tvenne år, som nu följde för Rutger Palm, blefvo af bestämmande betydelse för hans kommande lif. Det är möjligt, att

de beteckna en inre kris; vi veta dock för litet om deras innebörd för att härom kunna hysa någon grundad tanke. De bevarade fåtaliga källorna gifva oss föga mera än händelsernas yttre lopp, hvarur dock något står att sluta äfven om deras inre mening.

Den 8 september 1731, när Rutger Palm vistats någon tid i Allerum, inlade Johan Sundius till domkapitlet en begäran, att han måtte få denne sin åtta år yngre frände till komminister. Väl var Sundius endast 32 år gammal och hade blott tvenne år tjänstgjort som kyrkoherde, men hans tid och krafter togos i hög grad i anspråk dels af alla ämbetsåligganden i de folkrika församlingarna Allerum och Fleninge, dels af undervisningen af hans många styfbarn, nämligen hustruns barn i hennes gifte med företrädaren, Olof Hellichius. På grund häraf anhöll nu Johan Sundius, att Rutger Palm måtte underkastas behörig examen och sedan ordineras till komminister i Allerum. Sundius ägnade i sin inlaga Rutger Palm de vackraste loford och förklarade, att hans begäran var ett uttryck för hela församlingarnas enhälliga mening¹. Att så var fallet, underströks yttermera genom ett särskildt uttalande till Rutger Palms förmån af Allerums förnämsta församlingsbo, änke-majorskan Maria Euphrosyne Cronström å Kulla Gunnarstorp, en kvinna känd för sin fromhet².

Väl är det sant, att Johan Sundius vid denna tidpunkt icke utvecklats så långt i pietistisk, än mindre i herrnhutisk riktning, som han sedermera gick, men han hade dock utan minsta tvifvel redan nu mottagit starka intryck af den äldre pietismen, och han var framför allt redan nu en man af djup fromhet, af varm och innerlig religiositet — därtill hade han utvecklats alltifrån sin tidiga barndom. Denna religiositet hade helt nyligen tagit sig ett vackert uttryck i Johan Sundii likpredikan öfver Maria Euphrosyne Cronströms på

våren 1731 affidne man, stadsmajoren i Malmö Christian Diedric von Conowen, ett verk prägladt af innerlig fromhet och lyrisk flykt¹. När man därtill läser den likpredikan, Johan Sundius fem år senare höll öfver Maria Euphrosyne Cronström själf, en predikan, behandlande den gudomliga kärlekens tema och i hvarje rad genomandad af en nu direkt herrnhutiskt präglad innerlighet och glöd², när man äfven känner, att Allerums prästgård redan på 1740-talet var en härd för verkliga konventiklar³, så kan man ej gärna tro, att Johan Sundius år 1731 till komminister begärde någon man, som ej ådagalagt en åtminstone af sann värme och uppriktig innerlighet präglad religiositet. Allt talar också för, att Rutger Palm, utgången från ett prästhus, där Arndt och Scriver lästes, var en sådan man; om hans djupa och sanna fromhet finnes väl intet bevaradt vittnesbörd af honom själf, men däremot talrika intyg af andra, alltifrån Johan Sundius bref år 1731 ända till de verser, som lästes upp vid Rutger Palms begrafning tre årtionden senare (Bilaga 29).

När det utan tvifvel förhåller sig så, som här blifvit sagdt, är det med undran man erfar, att Rutger Palm redan efter två år lämnade Allerum och att detta skedde för att tillträda komminister-tjänsten hos ortodoxiens mest karolinskt stränge och stridbare representant inom det skånska stiftet, Eric Sinius i Brunnby, en komministratur, som Rutger Palm sedan innehade i elfva år. I januari 1732 kunde Johan Sundius tacka domkapitlet för att hans anhållan om komminister vunnit bifall, och den 24 maj samma år blef Rutger Palm prästvigd samt omedelbart missiverad till Allerum och Fleninge⁴. Redan på hösten 1733 flyttade han till Brunnby⁵. Om denna öfverflyttning veta vi endast, att den i all vänskaplighet gjordes upp emellan Johan Sundius och Eric Sinius, hvilkas på

svågerskap (se Släktafla 20) grundade goda förhållande icke synes hafva störts däraf, att de stodo som ledande representanter för tvenne stridande åskådningar, tvenne rakt motsatta kynnen, Sinius för en gången, Sundius för en vaknande tids. Eric Sinius uppgaf Rutger Palms utmärkta egenskaper såsom skäl till sin önskan att få just honom till komminister. Men den, som söker vinna klarhet i Rutger Palms utveckling, frågar sig: hvilken var den innersta och egentliga orsaken till flyttningen från Allerum till Brunnby?

Att gifva något ens tillnärmelsevis säkert svar på denna fråga är på grund af föreliggande uppgifter icke möjligt. Man nödgas inskränka sig till förmodanden. När man ser, att Rutger Palm två år senare gifter sig med Eric Sinii dotter Catharina, framstår det som möjligt, att han redan nu, vid besök i Östra Sallerup, Frenninge eller Brunnby, gjort hennes bekantskap och att en uppkommen böjelse spelat en mindre eller större, törhända en afgörande roll. Vida mer sannolikt förefaller det dock, att Rutger Palm lämnat Allerum på grund af Johan Sundii just under dessa år pågående starka utveckling i pietistisk och herrnhutisk riktning. Huru uppriktigt religiös Rutger Palm än var, synes han dock icke hafva känt sig dragen åt någon ytterliggående fromhetsriktning, och han höll sin lefnad igenom strängt fast vid det fäderneärfda och lagbundna kyrkoväsendet. Vål torde han i detta sistnämnda hänseende icke haft anledning att frukta något från Johan Sundii sida, men dennes fortgående utveckling åt ett håll, som från den officiella kyrkans synpunkt tedde sig ytterligt och betänkligt, eventuellt i förening med redan nu hållna konventiklar i Allerums prästgård, kan mycket väl hafva åstadkommit en sådan motsättning mellan Sundius och Palm, som gjorde den senares förflyttning till ett önskemål för båda

eller för endera. Möjligt synes ock vara, att Rutger Palm i denna fråga påverkats af sin äldste broder Olof, af hvilken han sannolikt var ekonomiskt beroende och som var honom i faders ställe.

Huru det än må hafva förhållit sig med motiv och orsaker i detta fall, så lämnade Rutger Palm på hösten 1733 Allerums prästgård och fick sitt hem i Brunnbys som Eric Sinii komminister.

ERIC SINIUS tillhörde på fädernet en gammal Upplands-släkt (se Släktafla 22). Hans farfader var kyrkoherden i Enköpings Näs församling ERICUS MAGNI DANMARCHIUS, af tillnamnet att döma bördig från Danmarks socken söder om Uppsala. Förmodligen vid 1620-talets början kom denne till Enköpings Näs, heltvisst som komminister hos den då gamle kyrkoherden LAURENTIUS JONÆ. Denne fromme åldring förfärdigade året före sin död själf ett kors af trä, som uppsattes på vapenhuset. Herr Eric gifte sig inom kort med sin kyrkoherdes dotter BRITA

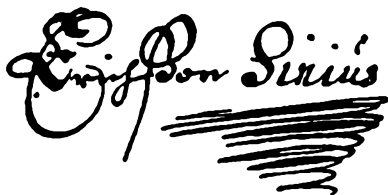
LARSDOTTER och blef efter svärfaderns död år 1626 dennes efterträdare. Som kyrkoherde i Enköpings Näs församling verkade han till sin död år 1661. Kort dessförinnan hände den olyckan, att prästgården en söndag, medan folket var i kyrkan, i grund brann ned. Oaktadt församlingen efterskänkte en af allt att döma betydande

The image shows a handwritten signature in cursive script. The text of the signature reads: "Ericus Magni Danmarchius Pastor in Enköpings Näs församling". Below the signature is a large, dark, scribbled-out mark, possibly a date or a signature of another person.

Eric Magni Danmarchii namnteckning (1631)

skuld, Ericus Magni lämnat efter sig till kyrkan, lefde Brita Larsdotter alltifrån prästgårdens brand i stor fattigdom¹.

Ericus Danmarchius och Brita Larsdotter hade i sitt äktenskap veterligen blott två söner, Lars och Eric, som båda efter fädernessocknen antogo tillnamnet SINIUS. Båda bröderna synas, såsom sed var, hafva varit bestämda för den lärda banan, och äldste brodern Lars dref sina studier med sådan framgång i både Uppsala och Greifswald, att han vid sistnämnda universitet förvärfvade magistergraden. År 1650 sökte fadern skaffa honom en skolmästarebefattning. Hans senare öden äro ej kända; törhända dog han ung².

Eric Sinius d. ä:s namnteckning (1672)

Den yngre af Eric Danmarchii söner, ERIC eller ERICSSON SINIUS, såsom han egendomligt nog vanligen, utan att utsätta dopnamnet, skref sig, afbröt studierna, förmodligen på grund af föräldrarnas ekonomiska olyckor, och ägnade sig åt statstjänst.

Efter Roskildefreden fick han tjänst i det eröfrade landet, i det han år 1660 utnämndes till tullkontrollör i Carlshamn. År 1672 flyttade han i samma egenskap till Helsingborg, där han dock afled samma år. Sannolikt hade han kallats till Skåne genom sin hustrus nära fränder af Skytte-släkten. Han var nämligen gift med BRITA SILENTZ, som genom sitt moderne tillhörde denna ryktbara släkt³.

Brita Silentz var sondotter till GOVERT SILENTZ (se Släktafta 21), en af de framstående holländare, som af Gustaf Adolf inkallades till Sverige. Govert Silentz skall under hertigen af Albas förföljelser hafva flytt från sitt hemland, var vid 1600-talets början innehafvare af ett gårmakeri i Lybeck, där han äfven torde varit en betydande

affärsman, och inkallades till Sverige år 1619. Här inrättade han gärmakeriet och myntet i Säter. Äfven i Sverige synes han hafva innehaft en viss finansiell ställning, men råkade emot slutet af Gustaf Adolfs regering på obestånd. Han lefde till omkring århundradets midt. Med hvem han var gift, är icke känt. Han hade sönerna Wilhelm och Wolter, som efter hvarandra blefvo borgmästare i Säter¹.

WILHELM SILENTZ, den äldre af Govert Silentz' söner, var född redan vid slutet af 1500-talet. Om hans tidigare öden är intet annat känt, än att han år 1629 jämte brodern Wolter fängslades i samband med faderns affärsolycka och att han på 1640-talet var borgare i Säter. Det var dock först år 1649

Karin Nilsdotters (Skyttes) namnteckning (1666)

som han blef borgmästare i denna stad. Han dog efter några få års tjänst, 1652 eller 1653, hvilket sistnämnda år han efterträddes af sin broder Wolter. Med all sannolikhet redan på 1620-talet gifte sig Wilhelm Silentz med KARIN NILSDOTTER, som var af samma släkt som de adliga ätterna SKYTTE².

Karin Nilsdotters farfader var nämligen borgmästaren i Nyköping BENGT NILSSON, fader såväl till Lars Bengtsson, adlad Skytte af Sätra, som till den store Johan Skytte. Genom Bengt Nilssons svärmoder, som på modernet tillhörde ätten Soop, lära de yngre Skytte-ätterna hafva härstammat från den medeltida Skytte-ätten. Karin Nilsdotters fader var Bengt Nilssons son NILS BENGTSSON, borgare i Nyköping. Denne blef icke adlad. Däremot blefvo trenne hans söner, Håkan,

Bertil och Carl, adlade Skytte. Af dessa blef Håkan Skytte år 1658 den förste svenske landshöfdingen i Christianstads och Blekinge län¹. Det är sannolikt, att det var af denne sin hustrus morbroder som Eric Sinius kallats till tullkontrollör i Carlshamn. Med visshet är det känt, att flera af Karin Nilsdotters kusiner Skytte, som fingo sin verksamhet i Skåne, hjälpte och stödde sina fränder Sinius².

Wilhelm Silentz och Karin Nilsdotter hade i sitt äktenskap flera barn, af hvilka sonen Herman, som blef officer och dog år 1677 af

Johan Ingelotz' namnteckning (1684)

blessyrer er-
hållna i slaget
vid Lund, blef
stamfader för

adliga ätten de Silentz. Dottern Brita, som blef gift med Eric Sinius, öfverlefde honom länge. Hon flyttade som änka tillbaka till Carlshamn, blef omgift med rådmannen och stadsnotarien i denna stad Georg Wedege och dog år 1699³.

Härstammade sålunda kyrkoherden Eric Sinius i Brunnby från gamla släkter af borgerligt, prästerligt och adligt stånd, så var detta i icke mindre grad fallet med hans hustru, CATHARINA MARIA INGELOTZ. Hennes fädernesläkt är i det föregående ej utan utförlighet berörd. Hon var sondotter till Ystadborgmästaren SIMON JACOBSSON och härstammade genom honom och hans hustru från flera förnäma gamla borgarsläkter. Hennes fader var kyrkoherden i Norra Åsum och Skepparslöf JOHAN SIMONSSON INGELOTZ. Hurusom denne år 1673 fick öfvertaga pastoratet af Bernhard Oelreich emot vilkor att gifta sig med Oelreichs då omkring tioåriga dotter Cathrina, är redan (sid. 258) omtaladt. Om Johan Ingelotz förtäljes, att han en gång under skånska kriget skall hafva räddat Carl XI:s lif. Han dog

år 1686. Hans barn med CATHRINA OELREICH fingo med all sannolikhet bo kvar i hemmet, ty modern blef konserverad vid kallet ej mindre än tvenne gånger¹.

Cathrina Oelreich tillhörde en gammal tysk släkt, som uppgifves hafva varit af adligt ursprung. Hennes farfader, JOHAN OELREICH, var först handelsman i Hamburg och senare öfverdirektör för isländska kompaniet i Köpenhamn. I sitt giftermål med ELISABETH VON ESSEN hade han sonen BERNHARD OELREICH, känd som en lärd och fram-

stående
man med
koleriskt
lynne. Ef-
ter omfat-
tandestu-
dier i Dan-

Bernhardus Oelreich. O.

Bernhard Oelreichs namnteckning (1673)

mark och Tyskland blef han kyrkoherde i Norra Åsum samt drottning Hedvig Eleonoras hofpredikant och utnämndes vid Lunds universitets upprättande år 1668 såväl till professor som till universitetets förste prokansler. De svåra tvister, hvori han i Lund blef invecklad, torde hafva varit afgörande för hans befordran år 1672 till superintendent i Bremen och Verden. Han dog där år 1686. I sitt äktenskap med MARNE FOSS hade han sonen Niclas Christian, som blef stamfader för svenska adliga ätten von Oelreich, samt dottern Cathrina, i ett tidigare äktenskap (se sid. 478) hade han sonen Johan. Genom ettdera af sistnämnda barn räkna en stor mängd skånska prästsläkter sin härkomst från Bernhard Oelreich, bland dem Palmeska släkten på trenne vis (se Släktafla 20)².

Genom sin mormoder, Marne Foss, hade Catharina Maria Inge-
lotz en härstamning, som förtjänar något mera utförligt beröras (se
Släktafta 19). Marne Foss' farfader var CHRISTIAN NIELSØN REFF
eller Foss, en lärd och framstående man, hvilken började sin bana
som skolmästare i Viborg och slutade den år 1625 som kanik i
Aarhus. Han gifte sig år 1587, eller möjligen i början af året 1588,
med den sextonåriga MAREN PEDERSDAATTER. Den unga hustrun
var sondotter till en af Danmarks ledande reformatorer, TØGER
JENSØN, om hvilken en sannolikt oriktig tradition vetat förmåla, att
han skulle tillhört den mycket förnåma adliga ätten Løvenbalk. När
Hans Tausen år 1524 kom till Viborgs kloster, där Tøger Jensøn
var munk, blef denne en af de förste, den store reformatorn vann
för den evangeliska saken, och Tøger Jensøn blef honom alltsedan
en trogen och framgångsrik hjälpare i reformationsarbetet. Tøger
Jensøns verksamhet blef hufvudsakligen förlagd till Viborg, där han
slutade som kyrkoherde. Hans son PEDER TØGERSØN blef år 1571
biskop i fädernestaden. Han var gift med MARGRETE JENSDAATTER,
hvars fader äfven var en ledande reformator och från hvilken en
länge i Viborg lefvande tradition om reformationsverket utgick.
I deras äktenskap föddes dottern Maren Pedersdaatter.

Christian Nielsøn och hans unga hustru fingo ej länge lefva till-
sammans. Maren Pedersdaatter dog nämligen den 4 oktober 1588,
sjutton år gammal, samma dag ende sonen Niels föddes. Hon har
blifvit kallad »de Fossers moder», emedan hon genom denne sin
ende son blef stammoder för släkten Foss, en af Danmarks mest
betydande lärdomssläkter under 1600-talet.

NIELS FOSS, son af Christian Nielsøn Foss och Maren Peders-
daatter, blef läkare i Lund och provincialmedicus i Skåne och har

gjort sig känd såväl för sin lärdom som för de omfattande resor, han företog i främmande länder, resor som varade i tio år. Han dog år 1645 i Köpenhamn, dit han flytt undan svenskarnes härjning. I sitt äktenskap med KAREN MATTHISDAATTER hade han sex söner och tre döttrar. Samtliga sex sönerna blefvo så framstående lärda, att det vid deras död, så väl som vid faderns, trycktes akademiska sorgeprogram. En af dessa Niels Foss' och Karen Matthisdaatters söner, Peder Foss, har i det föregående omtalats såsom rektor för Köpenhamns skola, när Per och Jacob Palme där studerade vid 1670-talets slut och 1680-talets början. Af döttrarna blef Marne Foss gift med Bernhard Oelreich¹.

När Rutger Palm år 1735 i Brunby kyrka vigdes vid Eric Sinii och Catharina Maria Ingelotz' tredje dotter, Catharina Sinia², var det alltså blod och arf från vidt skilda håll som tillfördes Palmeska släkten: från uppsvenska präster och borgare, holländska handelsmän, svensk och tysk adel, danska lärde. På en punkt var deras härstamning gemensam: de stammade båda från Ystad-höfdingen Simon Jacobsøn och voro därigenom sysslingar. Genom tvenne giften, mellan bröder till honom och systrar till henne, det ena ingånget samma år som Rutger Palms, rådde dessutom svågterskap dem emellan. Ytterligare svågterskap, enligt tidens uttryckssätt, låg däruti, att en broder till honom var gift med hennes mors halfsyster och en syster till honom med hennes mors halfbror. Många och nära voro de band, som knöto Palmeska släkten vid släkten Siniius.

BRUNNBY församling ligger ytterst i Luggude härad, på Skånes längst i väster utskjutande udde. Den bildar ensam ett pastorat. Långt där ute på höjdkammens krön, på stigningen mot

Kullaberg, lyfter den åldriga kyrkan sina trappgaflar mot höjden*. Från kyrkan ser man ut öfver hafvet åt tvenne håll. I dess närhet ligger än idag prästgården, såsom den låg på Eric Sinii tid. Ej långt därifrån låg klockaregården, där Rutger Palm bodde, åtminstone sedan han blifvit gift med Catharina Sinia; dessförinnan hade han törhända sitt hem i prästhuset själf.

Att Rutger Palm och Catharina Sinia fingo bebo klockaregården, berodde därpå, att klockaretjänsten innehades af Eric Sinii son Samuel; här rådde alltså samma förhållande som i Östra Sallerup mot slutet af Simon Palms tid. Som Samuel Sinius var yngst af alla barnen i Brunnby prästgård — han var vid Rutger Palms ankomst år 1733 ej mer än tio år gammal — så bodde han gifvetvis hos föräldrarna. Systemen och svågern kunde alltså disponera klockaregården. Här var deras stuga söndagligen allmän samlingsplats för allmogen, medan den väntade på gudstjänststimman. Det var gammal sed såväl i Brunnby som annorstädes, att klockarestugan härtill uppläts¹.

Gifvetvis betraktade Rutger Palm och Catharina Sinia äfven prästgården i viss mån såsom sitt hem. Där hade, förutom fru Catharina själf, fostrats sju döttrar och en son; dock hade denna syskonskara nu begynt skingras. Kort efter Rutger Palms ankomst till Brunnby timade en händelse, som bidrog till prästdöttrarnas förskingring, nämligen deras moders, Catharina Maria Ingelotz', död². Ensligt som Brunnby låg på sin udde i hafvet, utan grannar och umgänge, som kunde leda till prästdöttrarnas »försyning med hederlige prästmän», var det gifvetvis äfven af vikt, att dessa döttrar

* Brunnby kyrka finnes afbildad i anfangsbokstafven till kap. »Kyrkorna och prästgårdarna», sid. 249.

kommo ut i andra, liffullare prästhus. Vi hafva i denna släkthistoria redan mött de flesta af dem i andra hem än deras fädernegård.

Vi hafva sålunda sett den äldsta af dessa döttrar, BRITA CATHARINA SINIA, i Östra Sallerups prästgård stifta bekantskap med gamle prosten Simons son Gilius Palm på Svaneholm, gifta sig med honom och blifva änka efter fjorton dagars äktenskap. Vi hafva sedan sett henne slå sig ned i Frenninge prästgård och lefva där till sin död. Vi hafva sett den näst äldsta af systrarna, BEATA MAGDALENA, gifta sig med Peter Palm, vid denna tid kollega och regementspastor i Lund, sedan kyrkoherde i Löfvestad. Tredje dottern var CATHARINA, som vid Rutger Palms ankomst var omkring 21 år gammal och som efter två år blef hans maka. De tre följande döttrarna, EMERENTIA, ANTOINETTA SOPHIA och CHARLOTTA, bodde af allt att döma under 1730-talet kvar i fädernehemmet. Detsamma var däremot ej fallet med de tvenne yngsta af dessa systrar, CHRISTINA MARGARETA och JEANNA MARIA. Det är redan nämndt, att den äldre af dem upptogs som eget barn af Olof Palm och Brita Sundia i Frenninge, den yngre af Peter Palm och systemen Beata i Lund. Vi hafva äfven sett, huru Jeanna Sinia med sina fosterföräldrar flyttar öfver till Löfvestad, men huru hon efter systemen-fostermoderns död slår sig ned vid den stora familjehärden i Frenninge, där äfven systemen Antoinetta då fått sitt hemvist efter faderns död, men därifrån å andra sidan systemen Stina snart flyttar bort till Kärrstorps prästgård som Johan Gadds hustru. Förutom Rutger Palms hustru, fru Catharina Sinia, funnos alltså under hans komministertid i Brunnby tre af systrarna Sinia kvar i prästgården hos fadern¹.

Dessa åtta systrars fader, kyrkoherden ERIC SINIUS, var en sträng herre. Han var, när Rutger Palm kom dit, redan 64 år

gamal, men hans hälsa och krafter, kroppsliga såväl som själsliga, voro då och ända till hans död vid nära 74 års ålder fullständigt obrutna. När han i december 1737 hos domkapitlet anhöll att blifva prost — en anhållan som bifölls — skref han: »Jag har orsak at tacka min Gud för god hälsa. Hufvud, hand och foot äre än så friske, at de sine syslor kunna ricktigt och wäl bestyra»¹. Dessa lemmar hade i själfva verket mycket att bestyra, både hufvud, hand och fot. Eric Sinius var en af dessa i tanke och än mer i handling

Prosten Eric Sinii namnteckning (1732)

rastlöst verksamma människor, som vilja bestyra allt på egen hand och allt efter sitt eget hufvud; de tåla ingen motsägelse, och ger dem lifvet icke tillfälle tillräckligt att handla och härska, skapa

de dessa tillfällen själfva. Det var i sanning både hufvud, hand och fot, som hade att bestyra; han hade funnit de rätta orden. Hans tanke var skarp och klar, törhända ock hård och kall; han älskade och odlade dialektiken. Han skref mycket; af hans hand finns mera skrifvet än af de allra flesta präster på hans tid; han skref därtill med elegans, ironi och skärpa, fri från den känslsamhet, som alltmera började utmärka tidens prästerliga stil. Han reste mycket, både å egna vägnar och å domkapitlets, af sina förmän sänd i allehanda värf af ransakning och strid, och när han än befann sig i en krets af ämbetsbröder, var han i ord och åthäfvor den främste. Ej blott mot motståndare, utan äfven mot medhjälpare och vänner var han högdragen och sträf, därtill uppbrusande häftig. Ofta fingo de villfarande präster, till hvilka han sändes som visitator af domkapitlet,

ERIK SINIUS MED FAMILJ.
Efter epitafium i Brunnby kyrka.

icke tala till punkt under förhören; de finga understundom ej ens *börja* tala, när prosten Sinius stod där och dundrade. Man har kallat honom en trätgirig man på grund af de många processer, han förde; om han var det, så var dock hans trätgirighet af stora mått, både inre och yttre. Ordet synes dock knappast vara det rätta, när det gäller en man med så stora gåfvor, en man så högt betrodd af sina förmän. Ordet härsklystnad synes då bättre träffa den mest betänksliga sidan af hans, tilläfventyrs mera kyrkliga än kristliga, stränga karolinska typ.

Att här skildra ens de viktigaste momenten af de strider, Eric Sinius under sin långa lefnad å egna eller kyrkans vägnar förde, skulle leda för långt. När Rutger Palm kom till Brunnby, var Sinius nyss återkommen från den långa och besvärliga aktionen mot Curtilius. Inemot tio år senare, kort före Eric Sinii död och Rutger Palms bortflyttning, spelade den förre en ledande roll i kyrkans strid mot pietisterna Murbeck och von Bergen. År 1740 förordnades nämligen Eric Sinius att förrätta visitationerna i Luggude härad i häradsprostens, Caspar Schönbecks, ställe. Vål var denne endast fyra år äldre än Sinius, men det skylldes ändock på hans ålder, när han nu sköts å sido. Afsikten var tydlig, nämligen att åstadkomma en skarp visitation i Frillestad, där Carl von Bergen var kyrkoherde, och i Hesslunda, där Peter Murbeck var nådårspräst. Det är be-tecknande, att domkapitlet året förut gifvit tvenne af häradets kyrkoherdar, Casten Aulin i Kropp och Johan Sundius i Allerum, befallning att förrätta särskild visitation i Hesslunda och Frillestad, men att dessa två under förebärande af allehanda skäl envist vägrat lyda befallningen, oaktadt den flera gånger upprepats. Eric Sinius däremot mottog med glädje förordnandet som visitator. De visitationer, han

i slutet af juli 1740 höll i Murbecks och von Bergens församlingar, höra till de mest bemärkta och äfven till de mest betydelsefulla tilldragelserna i det skånska stiftets historia under detta tidevarf. Diskussionen eller — för att använda tidens terminologi — inkvisitionen rörde sig i båda pastoraten väsentligen om ett af de mest centrala och för församlingslivet viktigaste problemen. Murbeck och von Bergen hade båda funnit, att deras församlingsbor allmänt trodde sig kunna blifva saliga, ehuru de gingo i synden; för att verka bättring bland folket hade därför båda dessa präster lärt, att det genom Andens kraft är möjligt att hålla lagen. Mot denna lära vände sig nu Sinius. Uppretad öfver den enhälliga samling, han i Hesslunda kyrka fann kring Peter Murbeck, dref han en motsatt ståndpunkt ända till den skarpaste ytterlighet, ropande »med stor häftighet, att köttet är alltid starkare än anden». Bönderna, som funno, att denna af Sinius häfdade lära just utgjort grunden till deras eget syndiga tillstånd före Murbecks väckelse, slöto kraftigt upp kring sin kyrkoherde, och det gick stormigt till. På samma sätt aflöpte det i Frillestad. Sinius stod inför församlingarna med Svebilii katekes i handen, dundrande dess bleklagda »Ney» till svar på 66:e frågan: »Kan någon menniskia fullgiöra eller fullkomligen hålla lagen?» De ytterliga och för ett oförvilladt sinne rentaf motbjudande konsekvenser, han drog i denna riktning, äro närmast att anse såsom en gentemot pietismen, törhända af nödtvång, intagen stridsposition. Eric Sinii taktik godtogs i hvarje fall helt och med tacksamhet af domkapitlet. Att Murbeck sökt gendrifva Sinii många ord om köttets makt öfver anden med en fråga, huruvida Sinius ville styrka åhörarne i synden, fann domkapitlet vara icke endast »en sidwördnad emot probsten», utan äfven »en blasphemie emot apost.

Paulus», på hvars ord Sinius stödt sig. Sinii taktik utnyttjades på så vis af domkapitlet, allt under hans egen fortsatta medverkan, och bragte inom kort detta fälttåg till ett lyckligt slut, i det att von Bergen suspenderades på hösten 1740, Murbeck på våren 1741. I kyrkans kamp mot de två pietistiska prästerna i Luggude härad spelade alltså Eric Sinius framgångsrikt en ledande roll¹.

Medan Eric Sinius var upptagen af dessa och andra högst angelägna värf, skötte hans måg och komminister Rutger Palm den prästerliga tjänsten inom Brunnby församling. Några anmärkningsvärda tilldragelser från denna hans verksamhet äro ej kända. Med allmogen stod han på god fot, men med församlingens adelsman, kaptenen von Kochen på Krapperup, stod han i spändt förhållande².

Eric Sinii starka hälsa stod honom ej länge bi. I slutet af år 1742 insjuknade han plötsligt, och på natten mellan den 17 och 18 december dog han — »effter en kort, men dock mycket plågosam sjukdom», skref sonen till domkapitlet³. Samuel Sinius, som året förut blifvit student i Lund, fick äfven efter faderns död behålla klockareinkomsten i Brunnby, och till nådårspredikant förordnades Rutger Palm⁴.

Denne hade emellertid redan före svärfaderns död börjat förmena, att han tjänat länge nog i en komministers ej minst i ekonomiskt hänseende anspråkslösa ställning. På hösten 1742 hade han hos domkapitlet anhållit att blifva ihågkommen vid tillsättandet af Maglehems och Hörröds pastorat i Gärd's härad⁵. Efter Eric Sinii död återtog han denna anhållan och sökte i stället få Brunnby pastorat. Han kom med på förslaget, men fick icke tjänsten, något som delvis synes varit von Kochens verk⁶. Till kyrkoherde i Brunnby utnämndes år 1744 Johannes Klerck, af gammal Ystadsläkt⁷. Kort därpå fick Rutger Palm icke desto mindre ett eget pastorat, näm-

ligen Barkåkra och Rebbelberga. Hans väg till detta pastorat gick genom åtskilliga stridigheter, hvori han själf dock tog ringa eller ingen del, stridigheter af helt annat slag än dem, fadern haft att utstå vid sin täflan om Öfraby gäll. För att förstå deras förlopp måste man äga någon kännedom om de förhållanden, som på denna tid rådde i de församlingar, hvarom här är fråga¹.

PASTORATET Barkåkra och Rebbelberga bar i väsentliga hänseenden samma prägel som Frenninge och Vollsjö gäll. Å båda hållen dominerade ett adelsgoods, i Olof Palms pastorat Vollsjö gård, i det, som blef brodern Rutgers, Engeltofta herresäte i Barkåkra socken. I båda pastoraten funnos dessutom officersfamiljer, i Barkåkra och Rebbelberga dock endast en, nämligen på ryttmästarebostället Kungsgården i sistnämnda socken. I öfrigt beboddes detta pastorat, så väl som Olof Palms, af bönder. I Rebbelberga till omfång och folkmängd obetydliga församling tillhörde de flesta af bönderna själfva kyrkbyn, medan i Barkåkra rakt motsatt förhållande rådde; där spelade kyrkbyn en alldeles underordnad roll, medan flera stora byar funnos i skilda delar af socknen. Störst och mäktigast af dessa byar var Vejby i norr; därefter i betydelse stodo Magnarp i väster och Erarp i söder.

Pastoratet blef icke ledigt genom dödsfall, utan därigenom, att kyrkoherden Mathias Rönbeck, som varit dess innehafvare sedan år 1735, i april 1744 blef utnämnd till kyrkoherde i S:ta Maria församling i Ystad. Rutger Palm sökte då pastoratet. Snart fick han dock höra den oroande nyheten, att församlingarna skulle vara »porterade för husets conservation», såsom han själf senare sade. Härmed afsågs ingalunda giftermål med någon dotter till Mathias Rön-

beck, utan förhållandet var, att när Rönbecks företrädare, kyrkoherden Anders Lunnius, på hösten 1734 afidit, hade han efterlämnat tvenne döttrar, som i samband med pastoratets ledigblifvande kungjorts vara »af wacker wäxt». Genom giftermål med den äldre af dessa döttrar hade Rönbeck konserverat pastoratet, medan den yngre, Christina Lunnia, ännu var ogift. Utan tvifvel var det om en konservation genom denna jungfru Christina som ryktet talat. Emellertid fann Rutger Palm vid sitt besök, att ryktet var falskt. Hans resa gaf äfven ett annat resultat, i det att han heltvisst redan vid detta besök vann sympatier hos herrskapet på Engeltofta.

Där hade godsets innehafvare, den tyskfödde ryttmästaren Johan Jacob Eberhardt, samma vår afidit, efterlämnande en talrik familj. Engeltofta hade vid 1700-talets början ägts af sekreteraren Hans Pahl. Efter dennes död år 1708 hade godset tagits i arrende af hans måg Johan Jacob Eberhardt, som länge förvaltade det som de talrika Pahlska arfvingarnas arrendator, men som med dem råkade i bittra och långvariga processer, hvilka af allt att döma slutade därmed, att han blef godsets ägare. Hans änka, Anna Pahl, synes hafva varit en duktig kvinna af gamla stammen — »fruen på Engeltofta» omtalades alltid med respekt — men hon kunde icke förhindra fortsatta processer mellan Pahlska och Eberhardtska arfvingar, släktingar och fordringsägare. Hos henne bodde på Engeltofta sonen Marcus, vid denna tid blott ett par och tjugo år gammal.

Emellertid blef Rutger Palm uppförd i andra förslagsrummet till pastoratet, profpredikade, vann allmänna sympatier, fick tillfälle att göra fru Anna Pahl några tjänster och hade all anledning att känna sig försäkrad om befattningen. Då igångsattes, på hösten 1744, i det tysta en intrig emot honom. Upphofsmanen härtill var inne-

hafvaren af Kungsgårdens boställe, ryttmästaren Gabriel Adlerstjerna. Intrigen riktade sig till en början på att till fjärde profpredikant kalla Lars Thulin, kyrkoherdeson från Västra Karup i Bjära härad och nu komminister i Hjärnarp och Tostarp. Sedan konsistorium på en härom inlämnad skrift resolverat, att Lars Thulin vore alltför litet meriterad för att komma i fråga, enade sig Rutger Palms motståndare om brodern Jöns Thulin, komminister i ett pastorat i södra Halland och betydligt mera meriterad. Så stark var emellertid stämningen för Rutger Palm, att Adlerstjerna och hans vänner fingo gå mörka och delvis föga hedersamma vägar för att nå sitt mål.

Det var främst bland sina grannar inom Rebbelberga lilla församling, som Gabriel Adlerstjerna trodde sig kunna nå sina syften. Här vann han från början på sin sida bönderna Ture Nilsson och Johan Jönsson samt afskedade korpralen Hans Lundberg. Dessa fyra beslöto uppsätta en skrift med anhållan om Thulin till fjärde profpredikant och begynte i det tysta arbeta för saken. Marcus Eberhardt, som tydligen fått veta något om dessa planer, sände då, sedan de tre profpredikningarna hållits, bud till Rebbelberga by med begäran, att några af bönderna skulle komma till Engeltofta för att meddela, hvem de åstundade till kyrkoherde. Byamännen samlades därför till gatestämma och valde två ombud för kronobönderna, två för frälsbönderna samt enade sig om att låta dessa säga herr Marcus, att de ville hafva Rutger Palm. Hvarje annan form för beslut eller val än full enhällighet synes bland dessa bönder ännu varit okänd. Emellertid ansågo sig korpralen Lundberg samt de af Adlerstjerna vunna bönderna oförhindrade att gifva en af de fyra valde, på hvilken de tydligen särskildt litade, ett enskildt direktiv,

i det de anmodade honom att till Gabriel Adlerstjerna, som de förmodade vara på Engeltolfta, framföra en hälsning, att de helt och hållet ville rätta sig efter honom. Hälsningen till Adlerstjerna blef aldrig framförd, ty denne var redan bortrest, men till Marcus Eberhardt yttrade bönderna från Rebbelberga, att de aldeles ville rätta sig efter »hufwud socknen», hvilket var detsamma som att uttala sig för Rutger Palm.

I Barkåkra hade nämligen sympatierna för Rutger Palm allt starkare framträd. I Vejby hade Adlerstjerna förmått tre af de främste i byn, tre nämndemän, att utlysa gatestämma och att där uppläsa en skrift, hvori Thulin begärdes till profspredikant. Med denna öppna åtgärd misslyckades de dock fullständigt, i det att de flesta af byamännen, så snart de fått veta, hvarom fråga var, helt enkelt aflägsnade sig. Då begynte en smygande agitation i och för anskaffande af bomärken eller karamärken, såsom den gängse benämningen bland allmogen var. Adlerstjerna lyckades förmå ett par bönder att gå omkring med små oskrifna papperslappar, på hvilka de hopsamlade bomärken; andra ristade sina karamärken i trä med tillåtelse att sedan sätta dem på en skrift. Många påstodo sedan, att de afsett att uttala sig för Rutger Palm, medan deras på detta vis aflämnade bomärken faktiskt kommit med på skriften till Jöns Thulins förmån. Att vinna full klarhet i dessa förhållanden är dock numera omöjligt, ty Adlerstjernas åtgärder möttes af Rutger Palms särskilda anhängare med en liknande agitation, som äfvenledes gick ut på insamling af karamärken. Böndernas sträfvan och traktan under flera veckor synes hafva gått ut på att i detta hänseende öfverlista hvarandra. Särskildt i Vejby och Erarp fördes striden med ifver, medan Magnarp odeladt ställde sig på Rutger Palms sida.

Under tiden hade trots gatestämman och hälsningen till Marcus Eberhardt liknande förehafvanden igångsatts i Rebbelberga. Unge herr Marcus, som tydligen hela tiden fruktade, att arbetet för Thulin här skulle vinna mera framgång, begaf sig då själf till Rebbelberga by och lät helt tyst sammankalla byamännen. Här insamlades nu deras karamärken på en skrift till Rutger Palms förmån.

Alla dessa intriger och åtgärder försiggingo så hemligt, att häradsprosten, herr Fredric Botsacc i Hjärnarp, i midten af september månad just stod i begrepp att resa till Barkåkra för att förätta kyrkoherdevalet, då han öfverraskades af den Adlerstjernska agitationens resultat. Han mottog nämligen domkapitlets order att uppskjuta valförrättningen med anledning af en skrift, hvari Jöns Thulin begärdes till fjärde profpredikant. Emellertid befanns antalet namn under skriften vara så ringa, att domkapitlet beslöt att ej fästa något afseende vid densamma. Prosten Botsacc reste då åter till Barkåkra, och valet förrättades den 14 oktober. Rutger Palm blef enhälligt vald. Till och med Adlerstjernas särskilda vänner i Vejby måste stillatigande finna sig uti, att när Botsacc efter valet frågade, om någon olaglighet skett, Per Hemmingsson i Magnarp svarade å allas vägnar: »Nej men, är här icke, ty wj hafwa alla gifwit våra bomärcken ifrån oss till Palmen».

Det enda resultat, Adlerstjerna ernått, var att en stor del af Rebbelberga byamän uteblifvit från valförrättningen. När budet om det enhälliga valet nådde Rebbelberga, tyckte sig förmodligen dessa bönder komma att stå i en ogynnsam dager inför den nye kyrkoherden. Sannolikt på initiativ från Engeltofta företog sig nämligen en af Rebbelberga byamän att sent på kvällen dagen efter valet medelst en kringsänd pinne — ett »teckn at bymännen skohla genast tillhopa

komma» — kalla de öfriga att vid några styfvers vite sammankomma hos honom. Här underskrefs nu en skrift, hvari Rutger Palm begärdes till kyrkoherde.

För den Adlerstjernska fraktionen fanns nu intet annat att göra än att — hämnas. I sådant syfte utspreds ett rykte och anmäldes för domkapitlet, att Rutger Palm skulle medelst obehörig agitation hafva befordrat sitt val. I november månad hölls härom stor ranssakning i församlingarna, hvarvid till fullo visades, att beskyllningarna voro rena lögner. Frånsedt det allra första besöket samt profpredikningen, hade Rutger Palm endast en gång varit i församlingarna under tiden mellan ansökningen och valet, och detta hade skett på särskild, uttrycklig begäran af fru Anna Pahl, som åstundade hans hjälp. Bönderna intygade enhälligt, att de under hela tiden ej alls råkat Palm och än mindre genom honom rönt någon som helst påverkan.

I april 1745 blef Rutger Palm utnämnd till kyrkoherde i Barkåkra och Rebbelberga. När han sålunda på våren detta år flyttade från ena sidan af Skelderviken till den andra, var han ingalunda ensam med sin hustru. Tre söner, af hvilka den äldste var sju år gammal, och en helt späd dotter följde med, likaså de tvenne svägerskorna Emerentia och Charlotta Sinia. I maj 1745 tog denna prästfamilj Barkåkra prästgård i besittning¹.

Prästgården var gammal och skröplig, med branta och osäkra trappor². Innan herr Rutger bott där ett år, hände honom den olyckan, att han steg miste i en af dessa trappor, störtade ned och bröt vänstra benet. Det befanns vara ett svårt och kompliceradt benbrott. Benet var brutet på ej mindre än tre ställen, och läkningen tog lång tid. Omsider kom han på fötter igen, men han var då för

hela sin återstående lifstid något, dock helt obetydligt, låghalt. Af större betydelse var, att han alltifrån denna olycka hade svårt att stå stilla länge, något som vållade honom allvarliga svårigheter i den prästerliga tjänsten, särskildt vid förhör och nattvard, och som nödgade honom att efter några få år hos domkapitlet anhålla om komminister (se Bilaga 23)¹.

Visserligen fanns redan vid Rutger Palms ankomst till Barkåkra en komminister i pastoratet, där funnos t. o. m. två, men ingendera kom i den nye kyrkoherdens tjänst. Den ene af dessa komministrar var Mathias Rönbecks medhjälpare och svåger, hette Petter Lunnus och var son till Rönbecks företrädare; han hade två år tidigare prästvigts till Ystad och flyttade af allt att döma med Rönbeck dit igen². Att ytterligare en komminister fanns i Barkåkra vid Rutger Palms ankomst, förklaras med all sannolikhet däraf, att detta pastorat var ett af de högst få inom stiftet, som hade kaplansboställe eller komministergård. Där bodde nu den sjuttiotreårige Hans Ocreander, som var född i Barkåkra och efter fädernessocknen bildat sitt tillnamn. Han hade kommit till Lund som student mer än ett årtionde före Rutger Palms födelse och hade efter tjugo års akademiska studier år 1715 blifvit prästvigd och missiverad till sin fädernesförsamling. Om han tjänstgjort där under de trettio år, som sedan dess förflutit, är icke känt. Han bodde i hvarje fall kvar i Barkåkra och titulerades komminister, men var så skröplig, att han själf trodde sig skola »af wanskiötsell afida». Tre år senare, i november 1748, afled han också, om af vanskötsel, veta vi icke³. Nu hade emellertid kaplansbostället blifvit ledigt, och Rutger Palm, som gifvetvis ej haft mycken hjälp af gamle Ocreander, skyndade sig att söka en verkligt dugande medhjälpare.

Det är af betydelse och hör med i den särskilda roll, tidens religiösa och kyrkliga rörelser spela i denna släkthistoria, att Rutger Palm till komminister i Barkåkra och Rebbelberga år 1749 kallade och erhöll en ung präst, som senare blef helt hängifven den herrnhutiska riktningen inom stiftet och som inom densamma kom att intaga en ledande ställning, törhända näst efter Johan Sundius denna riktnings främsta personlighet under dess äldsta tid. Hans namn var Paul Lybeck¹. Han var född år 1722 i ett ringa fänrikshem i trakten af Helsingborg. Han har själf i kortfattade, men oskattbara anteckningar, nedskrifna i hans bibel, framlagt hufvuddragen af sin inre och yttre utveckling, ett i all sin knapphet sällspordt intimt och vackert dokument. Han berättar här, att han efter två års akademiska studier år 1741 kom till Västra Karups prästgård som informator för kyrkoherden Nils Quidings äldre söner (se Släktafla 27). Under de tre år, han stannade här, blef han väckt till en personlig och djup religiositet, hvarvid okända omständigheter samverkat med svår kroppslig svaghet och sjukdom, som sedan följde honom hela lifvet. År 1744 fick han med sina disciplar resa till akademien, hvarest han fortsatte studierna och beredde sig till predikoämbetet och hvarifrån han år 1749, sedan Nils Quiding dött, blef kallad och prästvigd till Barkåkra. Härom samt om de nio år, han var Rutger Palms komminister, förtäljer han själf i följande ord:

»Åhr 1749 den 12 october kallades jag af framledne Herr Kyrkoherden Palm, och ordinerades af då warande Biskopen och Pro-Cantzleren Herr Doctor Engeström till comminister uti Barckåkra och Rebelberga församlingar. Under den tiden wälsignade Herren mitt ringa arbete till flere själars upväckelse, men jag måste åter mycket lida. Lofwad ware likwäl Herren, som hjälper».

När man läser dessa enkla, men mycket sägande ord, burna ej blott af innerlig fromhet, utan äfven af en utprägladt pietistisk uppfattning och anda, frågar man sig: i hvad mån rådde andlig frändskap mellan Paul Lybeck och Rutger Palm?

I den inlaga till domkapitlet (Bilaga 23), hvori Rutger Palm begärde Lybeck till komminister, skref han uttryckligen, att mellan dem rådde »inbördes vänskap och förtroende». Sannolikt hade Paul Lybeck äfven efter år 1744 tidtals vistats i Västra Karups prästgård. Vägen dit från Lund gick öfver Barkåkra, och heltvisst rådde umgänge mellan Nils Quiding och Rutger Palm, grannar som de voro och ämbetsbröder inom det lilla Bjära härad. Det är tydligt, att Rutger Palm rätt väl kände den man, han begärde till medhjälpare. När han då talar om sin vänskap med Paul Lybeck, när han säger sig intet högre önska än få denne till komminister, när därtill församlingsborna enhälligt betyga, att både de och deras kyrkoherde »högt åstunda» just Lybeck, kan det ej gärna tänkas annat, än att verklig andlig frändskap rådde mellan Lybeck och Palm, att den senare till medhjälpare ej ville hafva någon annan än en verkligt from, personligt religiös kristen. Å andra sidan är det dock att märka, att Rutger Palm i samma inlaga till domkapitlet talar om Paul Lybecks allmänt kända »goda conduit» ej endast i lefverne, utan ock i *lära*. Dessa ord, det är att märka, äro sagda till samma domkapitel, som stödt Eric Siniis hårdaste slag mot Murbeck och von Bergen; detta kapitel leddes visserligen ej längre af Henric Benzeliis hårda och stela personlighet — han hade, genom namn och lynne predestinerad till hierarkiens höjder, nu stigit till dess spets — men Johan Engeström var, om än af mildare sinnelag, lika oförsonlig motståndare till pietister och herrnhutare. Att Rutger Palm till

denne biskop och detta domkapitel kunde orda om Paul Lybecks kända renlärighet, betydde utan tvifvel, att Lybeck såväl som han själf noga vårdat sig om att i intet yttre hänseende frångå ortodox förkunnelse, gällande kyrkolag eller stadgadt kyrkoskick.

I det faktum, att Rutger Palm år 1749 till komminister begärde och i nio år, d. v. s. under mer än halfva sin kyrkoherdetid, behöll den pietistiskt väckte och åtminstone senare af herrnhutisk anda genomträngde Paul Lybeck, torde man alltså få se ett ytterligare vittnesbörd därom, att Rutger Palm var en man, hvars fäderneärfda gammalfromhet fördjupats och utvecklats i innerligare, varmare riktning, dock utan att drifva honom ett steg utanför de gränser, ortodoxien uppdragit för utöfningen af det prästerliga kallet.

Om den gestaltning, detta kalls inre och mest väsentliga sidor tog i Rutger Palms lifsgärning, äga vi mycket ringa kunskap. Genom det enda och därtill mycket knapphändigta visitationsprotokoll, som från hans tid finnes bevaradt (Bilaga 25), liksom genom öfriga, sparsamt flytande källor, får man närmast intrycket af en gärning i den gamla ortodoxa andan. Ännu vakades med stränghet öfver, att allmogen i all behörig utsträckning nyttjade salighetsmedlen, och hände det någon sällsynt gång, att en bonde tredskades med nattvarden, befordrades han af kyrkoherden till laga näpst. Det kyrkliga lifvet i dessa församlingar saknade icke sin säregna prägel. Det finnes vittnesbörd därom, att i dessa det skånska landets yttersta gränsmarker emot det stora hafvet, i detta härad, som innesluter den skånska delen af den vilda Hallandsås, mer än annorstädes ännu kvarlefde mycken uråldrig och otämd råhet. Vid tånggillen — gillen, anställda när den till gödning använda hafstången bärgades — och andra tillfällen, då mycket folk kom tillhopa, gick det ofta vildt

till, så att blod flöt och brott begingos. Stundom voro dessa brott präglade af en nästan ofattbar råhet, och som ett nästan ännu mörkare drag framträder den ton, mening och uppfattning, hvarmed det vilda lynnets svåraste utslag af allmogen tolererades. Här kräfdes i sanning hårda händer från alla myndigheter, och mer än en gång nödgades Rutger Palm, under de djupaste bekymmer för folkets lynne och sinnelag, anmäla sina församlingsbor inför världslig rätt¹.

Att Rutger Palm sålunda med stränghet och i gammaldags anda vakade öfver kyrkotukten, var sannolikt anledningen till, att han af domkapitlet anlätades i sådana mål äfven utanför sin egen församling. Den mest besvärliga och grannliga sak, hvarmed han sålunda af domkapitlet betroddes, rörde en hans ämbetsbroder inom häradet, nämligen kyrkoherden Petrus Hindh i Båstads och Torekovs pastorat. Denne hade ett egendomligt, delvis lysande förflutet. Han hade varit hofpredikant hos inga ringare herrar än både Carl Gustaf Tessin och Carl Gyllenborg, men hade nödgats lämna dessa tjänster på grund af sin vandel. En tid hade han lefvat som saksförare i Stockholm. Omsider hade han, år 1750, utnämnts till kyrkoherde i Båstad. Här hade han snart råkat i svår oenighet med sina församlingsbor, som dock synas hafva gått alldeles för långt i svåra anklagelser emot honom. Efter behörig visitation nödgades domkapitlet år 1757 låta ställa honom till ansvar inför Bjära häradsrätt. Till kapitlets ombud och aktor förordnades Rutger Palm. Denne fick under den mångåriga och besvärliga rättegång, som nu började, tillfälle att visa, att han var en man af ett helt annat lynne än svärfadern. Han uppträdde med den största mildhet och hänsynsfullhet. Väl fann han, att Hindh gjort sig skyldig till fel och förseelser, men han fann äfven, att församlingsborna androgo dels oresonliga och orättfärdiga, dels

obevisade beskyllningar. Han nödgades rentaf taga Hindh i försvar. Vid urtima ting på våren 1760 skulle saken slutligt afgöras. Detta var det elfte ting, där Rutger Palm i denna sak var domkapitlets ombud. Det slutpåstående, han här efter fjorton dagars besvärliga rättsförhandlingar inlämnade, utgör ett uttryck för ett mildt och måttfullt sinnelag. Han förklarade, att Hindhs förseelser icke voro af så svår art, att denne borde afsättas. Han lät förstå, att han personligen af Hindh gjort sig försäkrad om, att förseelserna icke skulle upprepas, och han anförde till sist aposteln Jacobs ord, att barmhärtigheten berömmar sig emot domen. Denna Rutger Palms ståndpunkt förskaffade honom häftig ovilja och svåra ledsamheter från de mot Hindh uppretade församlingsbornas sida. Den skyldige prästen blef också, trots Rutger Palms milda yrkande, afsatt från ämbetet, men han dog inom två år, innan domen ännu hunnit blifva stadfäst och verkställd¹.

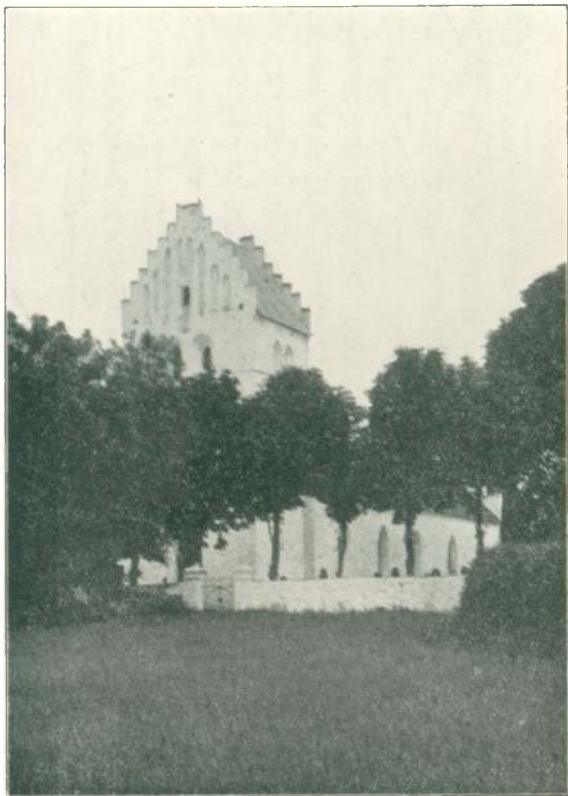
Hörde sådana värf som det, hvilket blef Rutger Palm pålagdt i Hindhska saken, till de svåraste sidorna af prästerlig verksamhet, så räknade han utan tvifvel den fulländning af Barkåkra kyrkas inre, som under hans vård kom till stånd, till de angenämare. Redan företrädaren hade begynt detta arbete; hans namn står att läsa på det vackra altarskåpet. Genom Rutger Palms omsorg tillkom ny klockarestol och helt ny bänkinredning. Båda finnas ännu kvar i fullständigt samma skick som då. Deras vackert marmorerade ytor hafva fått den patina, som endast århundraden kunna gifva, och i bänkarnas trä kunna Barkåkra församlingsbor ännu läsa sina fäders groft ristade karamärken². Denna vackra relik, törhända ej af något stort konstnärligt värde, men dock i sin art enastående i Skåne — och måne ej i Sverige? — stå just nu brutala händer i begrepp

att vräka bort och förinta! Det är fädrens råhet, som lefver kvar — men kan ej i våra dagar en gräns sättas för sådant?

Under större delen af Rutger Palms kyrkoherdetid var Fredric Botsacc prost öfver såväl Norra Åsbo som Bjära härad. Efter hans död på sommaren 1760 begärde prästerna i Norra Åsbo att få välja en egen prost, hvilket beviljades. Alltså skulle nu äfven Bjära härads präster välja en prost för sig. De enades om att helt hänskjuta saken till domkapitlet; detta hade till påföljd, att Rutger Palm i augusti samma år utnämndes till tjänsten. Endast i halftannat år blef det honom förunnadt att bära dess börda — njuta dess inkomst fick han knappt någonsin under sin lifstid, ty Fredric Botsaccs änka uppbar sitt nådårs prostetunnor, såsom vi tidigare sett, att sed i Skåne var¹.

SÅSOM prost öfver Bjära härad fick Rutger Palm taga mycken och allvarlig befattning med en stor fråga, hvilken just under dessa år trängde sig fram till ett afgörande, som medförde en betydlig förändring af de skånska prästernas, liksom af de skånska böndernas, lif och förhållanden. Dessa år voro nämligen i Bjära härad, liksom i en stor del af Skåne, *storskiftets* år.

Denna stora reform, hvars allmänna grunddrag och utveckling torde vara alltför väl kända för att här behöfva ens flyktigt beröras, mottogs i allmänhet af Skånes präster med misstro och ogillande. Särdeles betecknande är den fromme och ädle Johan Sundii ställning till frågan. Bland de yttranden om den förestående reformen, som domkapitlet häradsvis genom prostarne infortrade, finnes äfven hans skrifvet vid nyårstiden 1761, bevaradt. Han förklarar här, att där storskiftet genomförts, har efter mycken tidsspilla och kostnad

BARKÅKRA KYRKA.

resultatet endast blifvit hat och afund mellan byar och grannar, ja mellan nära blodsförvandter. Från sådan okristlig verksamhet borde, menade han, prästerskapet afhålla sig; bäst vore det ock, om prästerna finge behålla sina gamla tillförsäkrade ägor. I hufvudsak samma uppfattning, stundom buren af ej ringa timlig oro, gjorde sig bland Luggude härads präster med stor enighet gällande¹.

Något tidigare hade Rutger Palm ingifvit ett utlåtande från de fem prästerna i Bjära härad. Det är uppsatt af honom själf i samtligas namn. Han förordar här lifligt och kraftigt reformens genomförande åtminstone på slättbygden, går in på dess detaljer, framhållande åtskilliga svårigheter, och häfdar framför allt vikten af den strängaste rättvisa. Det synes hafva förekommit, att landtmätare genom mutor förmåtts till orättvisor. Sådana landtmätare böra, skriver Rutger Palm, påläggas såväl »exemplariskt straff» som full ersättningsskyldighet, och deras uppgjorda delning bör anses kraftlös. Detta yttrande har Rutger Palm först tillsändt Jöns Thulin, som omsider blifvit utnämnd till kyrkoherde i sin faders pastorat, Västra Karup och Houf, och denne har tecknat sitt namn bredvid prostens. Härpå har yttrandet sändts till Hindh i Båstad, som med några rader tagit afstånd från de förras ståndpunkt, förklarande det »project», som föreslogs, vara »inpracticabelt och onödigt». Sist hafva Olof Ingelgren i Förslöf och Grefvie samt Hans Eneroth i Engelholm och Munka Ljungby endast tecknat sina namn, den förre med ett »vidi». Det är alltså otydligt, om de afsett att instämma med Palm och Thulin eller med Hindh; med all sannolikhet är det förra fallet. Det är alltså ett nära nog enhälligt tillstyrkande Rutger Palm den 18 december 1760 insänder till konsistorium från Bjära härads präster².

Hvad inverkan de från prästerligt håll framförda meningarna och synpunkterna haft på denna frågas utveckling, är icke känt. År 1762 utfärdades, efter vidlyftiga strider i riksdagen, den kungliga förordningen om storskiftet, och redan under detta och följande år blef reformen ganska allmänt genomförd i Bjära härad.

För Barkåkra by och därmed äfven för Barkåkra prästgård verkställdes storskiftet under loppet af de nämnda åren; redan år 1763 var det vidlyftiga verket slutfördt. Väl upplefde Rutger Palm icke denna tid, men sonen Eric Palme, som under moderns nådår skötte faderns tjänst, fick för prästgårdens del medverka vid genomförandet af det arbete, som begynts med en så kraftig insats af Rutger Palm. I största korthet skall därför visas, hvad storskiftets genomförande betydde för Barkåkra prästgårds del¹. Därmed gifves ock någon inblick i de vilkor, hvarunder Rutger Palm, liksom hans fader före honom, skötte sin prästgårds jordbruk.

I den ursprungliga anordningen, tegskiftet, som i Skåne aldrig torde utvecklats till solskifte, utan länge bestått i sin äldsta form, hammarskiftets, hade under seklernas lopp så småningom allehanda jämkningar och rubbningar gjorts. Framför allt hade jordfördelningen genom byten rättats, så att åkrar sammanförts, hvilka hvarken till form eller storlek läto sig förena med det uråldriga systemet. I andra delar åter var detta system orubbadt. Ännu voro flera åkrar fördelade mellan de särskilda gårdarna i tegar af blott några alnars bredd. Ännu ägde hvarje gård del i de olika, under vidt skilda tider gjorda uppodlingarna. Barkåkra prästgårds ägor tedde sig alltså, när Rutger Palm tillträdde pastoratet, till storlek och belägenhet så, som den bifogade, efter 1726 års bykarta uppgjorda kartan visar (se kartan å sid. 444, därtill hörande beskrifning å sid. 446).

De åkerlappar, Rutger Palm fick att bruka, voro alltså visserligen många och spridda öfver ett stort område, men de största och bästa voro dock samlade närmast gården. Utom trädgård, kålgård och humlegård lågo sålunda intill själfva gården i Östra vång ej mindre än nära fem tunnland åkerjord, delvis god, delvis grund och stenig. I denna vång lågo äfven åtskilliga andra tegar, bland dem prästgårdens minsta åker, den intill landsvägen liggande Kumminshagen om blott ett kappland. I Västra vång fick herr Rutger gå längre väg för att nå sina små tegar, hvilka, till beskaffenheten helt olika, äfven voro vidt kringspridda. Här låg t. ex. Kampanötså kern med sandblandad mylla, Lillå kern, som med sin steniga och grusiga sandjord ej gärna dög till annat än hafreodling, och längst bort de två små åkrarna i Heavången. Ängsmarkerna voro på liknande sätt fördelade. Prästgården hade sålunda fått del såväl i de genom mycken staggväxt delvis föga tjänliga betesmarkerna vid den genom socknen rinnande ån, dit Åbacken och Styrtevadet hörde, som äfven i de ek- och björkbevuxna hagarna längst i nordväst. Alla dessa ängar hade, vare sig de voro små eller stora, sina särskilda namn. Där fanns Kalfvahagen och Gåsakåften, Slätterna och Espesången, Kåringången och Fesan.

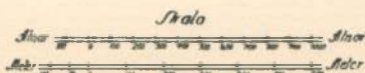
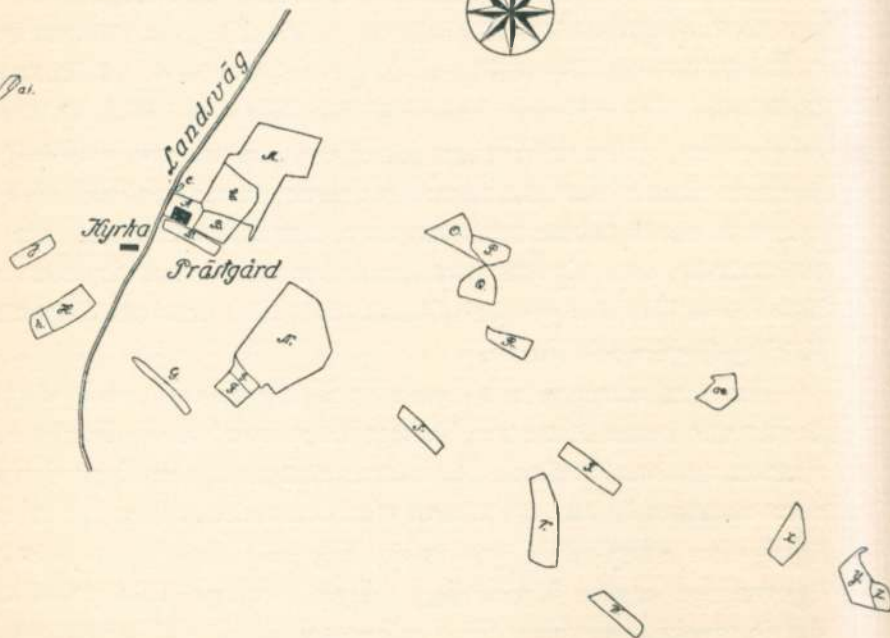
Att rätt utnyttja alla dessa spridda och olikartade åkrar och ängar var ingen lätt sak. Rutger Palm fick pröfva detta under de sjutton år, han brukade Barkåkra prästgård. Se vi på den karta, som upprättades år 1763, året efter hans död, öfver Barkåkra bys ägor efter storskiftets genomförande, så finna vi, att prästgårdsägorna (se kartan å sid. 445) blifvit förenade från 30 olika och delvis mycket små bitar till 7 större områden. Vål lågo äfven dessa spridda nog och väl voro deras gränser, uppdragna medelst linjal,

KARTA ÖFVER BARNAJURA: PRÄSTGÅRDENS ÅGOR

— 1726 ÅRS KARTA —

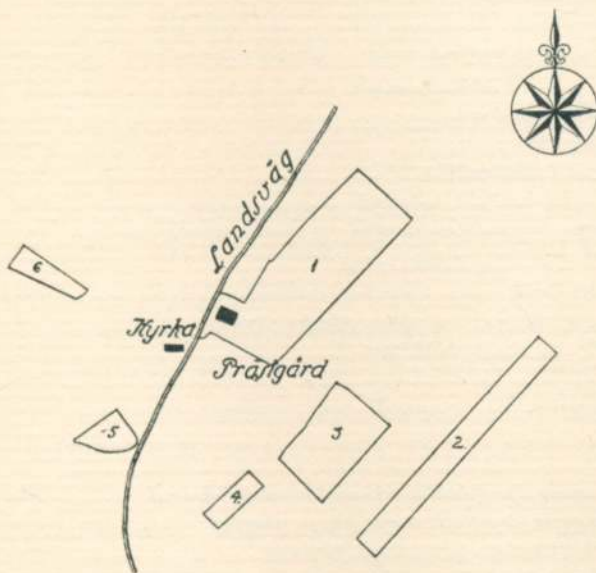

x 0.1.

MAPPA ÖFVER BARNHÄNSA: PRÄSTGÅRDEN: Å 1900

— 6. 12. 19. 1763: ÅRS: MAPPA —

Barkåkra prästgårds ägor enligt beskrifningen till 1726 års karta.

(Se karta öfver prästgårdens ägor å sid. 444.)

		Tntd	Kpld
A	Träa- och kåhlgård, hwarutj är några päron- och äpleträa samt 200 humblestänger.....	—	26
	<i>Åcker i Östra wång.</i>		
B	Norra tomt, sandblandat muljord.....	1	8
C	Ibidem, sijdlänt leerjord	2	23
D	Söndra tomt, sandblandat muljord, $\frac{1}{4}$ grund och örig	—	27
e	Kumminshagen, leerjord	—	1
F	Bergsåckren, bergsuur sandjord	—	25
g	Ibidem, sandblandat muljord	—	21
G	Wåhlängsåckren, sandblandat muljord	—	18
	<i>I Västra wång.</i>		
H	Bohlyxåckren, sandblandat muljord.....	1	21
h	Ibidem, grund och örig dito.....	—	18
J	Kampanötäckren, sandblandat mulljord	—	29
K	Lillåckren, öhr och grusig sandjord, hafrejord	—	9
L	2 ^{no} åckrar i Heawången, $\frac{1}{2}$ sandblandat mylla, $\frac{1}{2}$ grund och örig dito	—	21
	<i>Ång i Östra wång.</i>		
M	Slätterna, mosslupin hårdwall	6	10
N	Kalfwahagen, mosslupin hårdwall med någon eekeskog bewäxt.....	9	8
O	Kiäringaången, tufwig och mosslupin hårdwal	1	20
P	Fesan, dito wald	—	31
Q	Eekes ången, af lijka wall.....	1	16
R	Esspes ången, dito	—	31
S	Råkiärsången, dito	1	3
T	Gåsakiäfften, stagg, mossig, ljunblandat och mycket tufwig hårdwall	1	15
V	Bäralundz ången, liungwall, skarp och mager, nästan oduglig	3	—
W	Röörången, tufwig, liungblandat och mosslupin hårdwall	1	4
X	Åbacken, staggig hårdwals äng	1	22
Y	Styrtewadet, dito wall	1	20
Z	Ibidem, sijd hårdwall	—	18
æ	Grässkiffte med n ^o 18, belägit wed Dahls ångarne, höglänt och mager hårdwall, hwar af $\frac{1}{2}$ delen till detta hemman beräknas	—	21
OE	J Heagårdswången mosslupin hårdwals äng med eekeskog bewäxt	—	24
EV	J samma wång tufwig hårdwals äng med biörckebuskar bewäxt.....	3	—
ai	Een åckerlot wed Lillåckren, stenig ock bewäxt med buskar.....	—	3

föga lämpade efter terrängen, men förbättringen framstår dock i öppen dag. En blick på kartorna lär, att ägornas rätta bruk måste vara i hög grad underlättadt, sedan storskiftet genomförts.

Kort var den tid, Rutger Palm fick verka som prost öfver Bjära härad, men genom storskiftet och det kraftiga stöd, han som prost gaf detta verk, får denna tid sin särskilda prägel och innebörd.

ATT Barkåkra pastorat ej hörde till de stora, är redan nämnt. Väl var prästgårdens åkerjord till utsädet något större än prästgårdarnas i Östra Sallerup och Frenninge (se tabellen å sid. 342), men jorden var, såsom i det föregående visats, till stor del af föga tjänlig beskaffenhet. Den spannmålsskörd, Rutger Palm årligen höstade, var sålunda utan tvifvel afsevärdt mindre än faderns och äldste broderns. Höskörden belöpte sig trots de många ängarna endast till 16 lass emot faderns och broderns 30. Därtill kom, att annexhemmanet i Rebbelberga var synnerligen obetydligt, samt i all synnerhet, att ingen helgonskyld utgick och att äfven tertialtiondenas summa var lägre än till exempel Östra Sallerups¹.

Det är alltså tydligt, att Rutger Palm lefde i vida knappare omständigheter än dem, vi mött hos fadern i Sallerup och brodern i Frenninge. Väl finnas inga samlade vittnesbörd om hans ekonomiska ställning — bouppteckningen är icke bevarad — men talrika smärre bidrag finnas till belysning af hans bekymmersamma omständigheter. Brodern Olof nämner honom i sitt testamente bland sina fattiga och beträngda fränder². Själf berör han flera gånger detta ämne. Han anger utan tvifvel pastoratets beskaffenhet riktigt med orden klent och svagt (se Bilaga 26). Ett annat och säkrare vittnesbörd om mycket svag ekonomi, afgifvet af honom själf, lik-

som af de öfriga prästerna i Bjära härad, är betecknande för tidens förhållanden (se Bilaga 24). Domkapitlet hade genom prosten Botsacc utskickat en boklåda, innehållande nyutkommen teologisk litteratur, jämte en cirkulärskrifvelse, hvori prästerskapet inbjöds att beställa de på prof utsända böckerna. Ingen af de fem präster, som utom Botsacc funnos i häradet, förmådde köpa en enda af dessa böcker, huru gärna de än hade velat. Rutger Palm var den ende, som fällde ett omdöme om böckerna; han kallade dem »dessa wackra böcker». Men till att köpa någon af dem hade han icke råd.

Bland de omständigheter, som bidrogo till att göra Rutger Palms ekonomiska ställning bekymmersam och torftig, var prästgårdens eländiga tillstånd en af de främsta. Barkåkra prästgård beskrifves vid hans tillträde till pastoratet såsom uråldrig, obekvämlig och mycket skröplig; heltvisst var den då mer än ett sekel gammal. En länga, den östra, var redan då utdömd, men fick kvarstå under hela herr Rutgers tid. Efter hans död befanns själfva bostadslängan vara så förstörd af röta och i öfrigt så fallfärdig, att äfven den utdömdes, hvarpå båda dessa längor nedrefvos. De sällspordt ingående beskrifningar, som i bevarade syneinstrument och kartor finnas af dessa längor och af gården i öfrigt, torde alltså återgifva en skånsk prästgård af mycket åldrig typ. De visa därjämte, klarare törhända än något annat, i hvilka torftiga och knappa omständigheter Rutger Palm lefde.

Något nordost om Barkåkra kyrka, på landsvägens högra sida, kan man ännu tydligt skönja den grund, där Rutger Palms prästgård var belägen. Hufvudfyrcanten låg icke omedelbart intill vägen, utan skildes därifrån af bakgården, en fyrkantig gård äfven den, begränsad i öster af västra hufvudlängan, i väster af en särskild

länga emot vägen, i norr och söder af stengärdesgårdar, som voro tre alnar höga. Genom en inkörsport i längan vid landsvägen kom man först in på bakgården och därifrån genom ännu en inkörsport, nämligen i västra hufvudlängan, in på den egentliga gården (se planerna å sid. 452—453).

Boningslängan låg i norr. Den var, liksom Östra Sallerups, af två olika bredder, till sin östra del 10, till sin västra del 8 alnar bred. Ungefär i midten låg hufvudingången med förstugan, från hvilken en brant och obekvämlig trappa ledde upp till loftet, som tillika utgjorde gårdens enda spannmålsbod; genom denna förstuga och uppför denna trappa måste spannmålssäckarna bäras. Till höger om förstugan låg dageliga stugan, 10 alnar i fyrkant, och norr därom, såsom en särskild utbyggnad, ytterligare en stuga med utgång till trädgården i norr. På dagligstugans västra sida låg, inklämd mellan förstugan och längans norra vägg, den nästan ofattligt lilla sängkammaren, som var knappt fem alnar i fyrkant. På dagligstugans östra sida låg köket, som vid Rutger Palms ankomst till stor del fylldes af spisen och den väldiga bakugnen, hvilken senare var så obekvämligt anordnad, att man ej kunde sticka in brödspaden utan att öppna dörren till dagligstugan. Häri vidtog dock Rutger Palm förändring genom en fullständig ombyggnad af spis och ugn. Längst i öster utfylldes denna länga af spiskammare och visthus. Gå vi så tillbaka till förstugan och vidare åt väster, passera vi en smal gästkammare och komma därifrån in i Rutger Palms studerekammare, äfven den ett smalt litet rum, 5 alnar bredt och i längd sträckande sig öfver längans bredd, här endast 8 alnar. Från studerekammaren ledde invid längans norra vägg en smal gång till hemligt huset. Söder om gången lågo en gästkammare af nästan samma

dimensioner som sängkammaren och en ännu mindre förstuga, från hvilken en dörr äfven ledde åt vänster till drängkammaren. Längan afslutades i väster af ett redskapshus. Flera af rummen hade trägolf, men andra hade golf endast af ler eller sten. De flesta väggar voro rappade; dock nämnes för dagligstugans del särskildt, att den var prydd med tapeter.

Vid Rutger Palms död befann sig denna anspråkslösa boningslänga i ett bedröfligt tillstånd. Fotträden voro samtliga så söndermultnade, att stolparna stodo på bara jorden. Väggarna buktade. Den stora takbjälken tvärs öfver dageliga stugan var afbruten på midten. De flesta fönster voro mer eller mindre »fördärfwade» eller »odugeliga»; antingen voro de små blyinfattade rutorna spräckta, eller också var själfva blyet spolieradt. Man får icke af denna beskrifning förledas till att tro, att Rutger Palm vanvårdat prästgården. Dess tillstånd var föga bättre, när han flyttade in. Samma sexton rutor, som vid hans död voro spräckta i den åt trädgården utbyggda stugan, nämnas såsom spräckta redan år 1745. Tvärtom fick Rutger Palm af 1764 års synerätt erkännande för allt hvad han, trots sina svaga vilkor, gjort för prästgården. Bakgårdslängan vid landsvägen hade han helt nybyggt, och äfven på flera af de öfriga längorna hade han nedlagt mycken kostnad. Hvad han nedlagt på prästgårdsbyggnaderna, värderades af synerätten till öfver 570 daler silfvermynt, och det är antagligt, att verkliga kostnaden varit betydligt högre. Också blef vid slutlikvidationen efterträdaren skyldig Rutger Palms arfvingar en mindre summa.

Se vi oss nu vidare omkring i Rutger Palms prästgård, så finna vi, att den redan år 1739 utdömda, men ännu kvarstående östra längan i sin norra del innesluter högtidsrummen. De äro an-

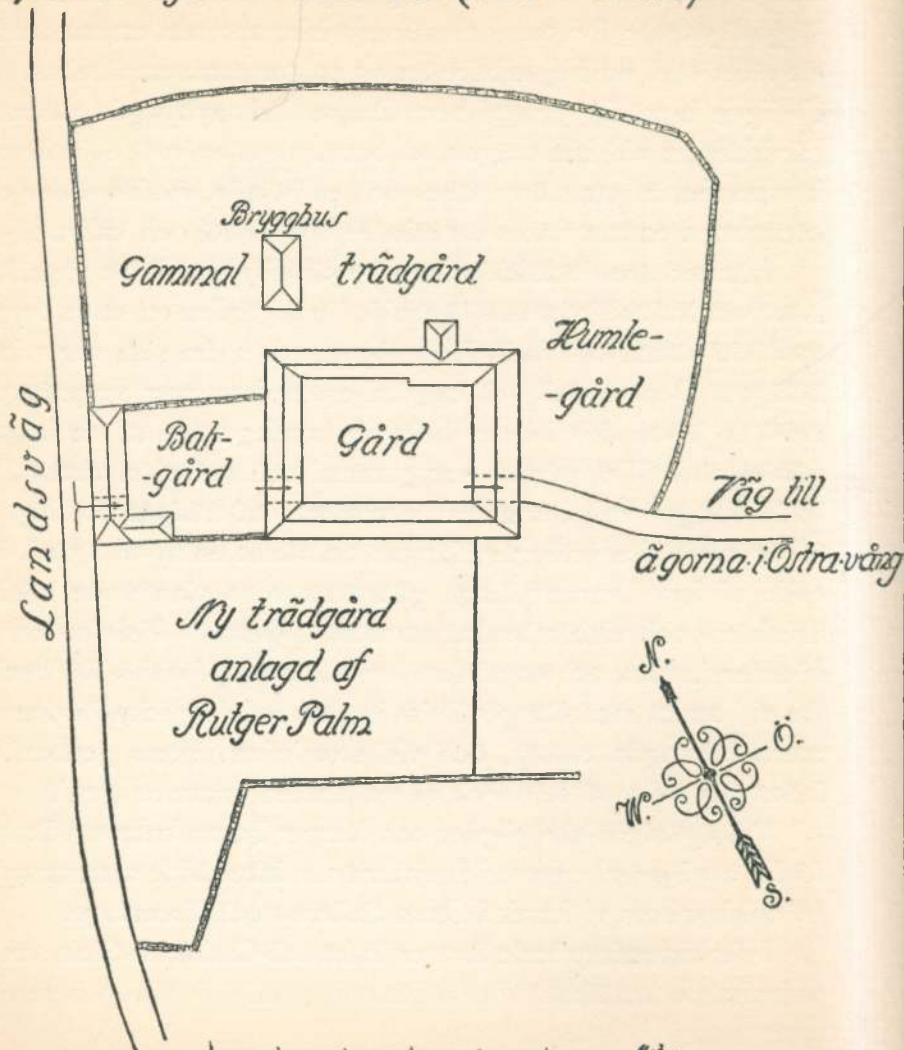
språkslösa, liksom gården i dess helhet; de bestå endast af en stor gästsal och en liten kammare. Längans södra del utgöres af portlider och en hölada. Södra längan fylles af logar. Västra hufvudlängan rymmer, förutom den nämnda inkörsporten, ett mindre fähus, ett stort stall med ej mindre än 15 spiltor samt ett fårehus. Hvad slutligen beträffar den af herr Rutger helt nybyggda västra bakgårdslängan vid landsvägen, så består dess hufvuddel, norr om inkörsporten, af ett större fähus och en hölada, medan söder om inkörsporten endast finnes ett mindre hus för föl och kalvar.

Härmed äro dock icke alla prästgårdsbyggnaderna uppräknade. Norr om hufvudfyrcanten låg midt i trädgården ett stort brygghus med sin kölna, och intill denna byggnads södra sida var svinhuset beläget. Denna träd- och kålgård omedelbart norr om prästgården omslöt jämte den i öster belägna humlegården af en hög stengårdesgård. Trädgården var gammal och gaf ej mycket. Därför hade Rutger Palm, som var intresserad af trädgårdsodling, strax söder om södra prästgårdslängan anordnat en ny trädgård, bestående af fyra kvarter; längs gångarna voro planterade häckar af krusbärs- och vinbärsbuskar samt 24 äppleträd. Fiskdammar hade af ålder funnits, och en af dem hade ännu af Mathias Rönbeck hållits vid makt, men Rutger Palm intresserade sig icke för denna alltmera bortlagda odling, och vid storskiftesverkets genomförande lades äfven den af Rönbeck vidmakthållna dammen igen¹.

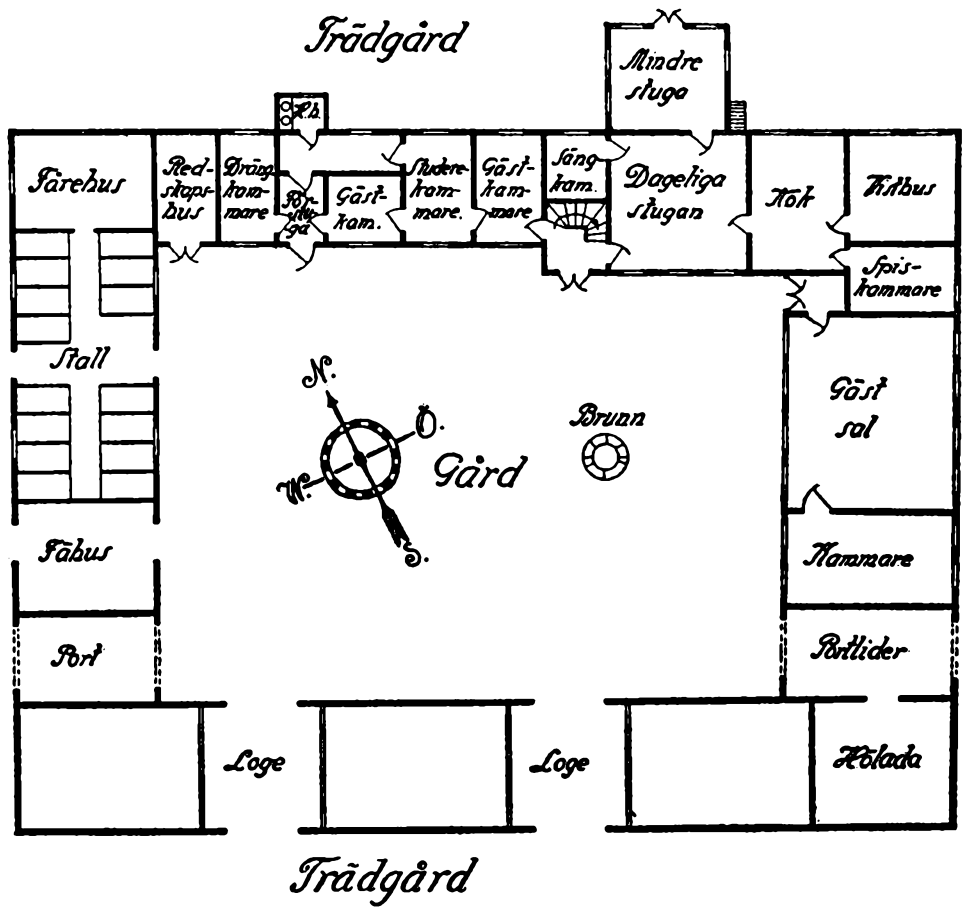
Prästgårdens skröplighet och Rutger Palms knappa vilkor medförde, att i prästhemmet i Barkåkra alls icke rådde samma myller af människor som vi funnit i Östra Sallerup och Frenninge.

I sitt äktenskap hade Rutger Palm och Catharina Sinia sex barn, af hvilka de fem äldsta voro födda redan under Brunnbyåren. Äldsta

PLAN AF BARNÄSKRA PRÄSTGÅRD
 MED DESSE TRÄDGÅRD
 på Rutger Palm's tid. (1745 - 1762)

*PLAN AF · BARNHÄJNSA · PRÄSTGÅRD
 på · Rutger · Palms · tid · (1745 — 1762)*

barnet var en son. Om honom veta vi intet mera, än att han dog tidigt, sannolikt omkring år 1742, då han var vid pass sex år gammal; af allt att döma var han nämligen efter farfadern döpt till SIMON, och han bör då hafva dött, innan en yngre broder fick samma namn¹. Äfven de tre följande barnen voro söner. Andre sonen föddes i Brunnby klockaregård den 6 december 1737 och fick i dopet namnet ERIC efter sin morfader². Tredje sonen föddes några år senare och döptes till GILIUS efter den tidigt aflidne farbrodern på Svaneholm³. Fjärde sonen, som föddes omkring år 1743, fick som nämndt i dopet farfaderns namn SIMON⁴. Efter denne son föddes, sannolikt i början af året 1745, en dotter, som blef uppkallad efter sin mormoder CATHARINA MARIA, af hvilka namn det förra stammade från mormoderns moder, Catharina Oelreich, det senare ända från mormoderns mormoder, Marne Foss⁵. Vi se sålunda här en namngifning vid 1700-talets midt, som följer de gamla regler, vi känna från 1600-talets Ystad, fullständigt och i all deras stränghet. Denna skulle föras än längre. När Rutger Palm och Catharina Sinia lefvat nära tio år i Barkåkra, föddes nämligen, i januari 1755, deras sjätte barn, en son. Denne erhöi i dopet namnet JOHANNES, men kallade sig senare själf och benämndes vanligen Johan⁶. Väl föreligger en svag möjlighet, att denne yngste son uppkallats efter moderns morfader, Johan Ingelotz, men med allra största sannolikhet fick han namnet ej efter denne, utan efter faderns yngste broder, Johannes, som dött i späda ålder. När två farbröders namn här tagas i anspråk vid namngifningen, faller alltså bland åtta farbröder, af hvilka halfva antalet dött späda, valet på två af dessa tidigt döda och därtill just på de tvenne, hvilkas namn ej åter tillgripits för yngre syskon. Väl hade (se Släktafla 2) en farbroder Jacob och en farbroder Peter dött

späda, men yngre farbröder Jacob och Peter lefde ännu; däremot lefde ingen farbroder af namnet Gilius, ej heller någon af namnet Johannes. Att i den stränghet, hvarmed Rutger Palm vid sina barns dop iakttog de åldriga och på hans tid alltmera bortlagda reglerna för namngifning, se ett utslag af samma konservativa kynne, som ledde till återupptagandet inom hans släktgren af den ursprungliga namnformen Palme, torde ej vara för djärft.

Äfven en annan egendomlighet är att märka med afseende på Rutger Palms söners namn. Af de tre söner, om hvilkas öden vi äga närmare kunskap, skrefvo sig Eric och Johan med initialen *R.* efter förnamnet, alltså *Eric R. Palme*, *Johan R. Palme*, och allt tyder på, att detsamma var fallet med deras broder Simon¹. Utan tvifvel afsågo de härmed närmast att yttermera betona den åtskillnad från andra medlemmar af släkten Palm, som redan åstadkommits genom namnets ändring till det ursprungliga Palme. Detta *R.* efter förnamnet tolkades af andra ofta nog riktigt såsom *Rutgersson*; dock möter ej sällan den oriktiga tolkningen *Rutger*². Visserligen är Brunnby födelse- och dopbok, som för de äldre sönernas del innehållit den enda fullt pålitliga uppgiften om deras dopnamn, numera förstörd, men det faktum, att yngste sonen enligt Barkåkra kyrkobok döptes till *Johannes*, men kallade sig *Johan R. Palme*, ställer det nästan utom tvifvel, att *Eric R. Palme* vid sitt dop i Brunnby kyrka erhöll namnet *Eric* och intet annat.

Förutom Rutger Palms hustru och deras nu nämnda barn samt drängar och pigor, synes prästhemmet i Barkåkra hafva omfattat endast tvenne personer, nämligen de två svägerskorna, som följt med från Brunnby. Af dessa systrar Sinia afled den yngre, CHARLOTTA SINIA, i februari 1756 i Barkåkra prästgård³, medan den

äldre, EMERENTIA SINIA, som var nästan jämnårig med sin syster Catharina, öfverlefde Rutger Palm och Barkåkra-tiden¹.

Liksom Rutger Palms hushåll alltså var mindre än faderns och äldste broderns, så synes äfven hans umgänge varit vida mer inskränkt än deras. Dock ägde han bland sina ämbetsbröder inom häradet gamla och goda vänner, såsom Hans Eurodius, Olof Ingelgrens företrädare i Förslöf och Grefvie och kyrkoherde där under större delen af Rutger Palms tid. Vid denne ämbetsbroders död år 1756 höll Rutger Palm likpredikan öfver texten Ps. 94: 19: »Jagh hade mycket bekymmer i mitt hierta, men Tin tröst gladde mina själ»². En familj, med hvilken prästhuset stod i nära vänskap och umgänge, var äfven klockaren i Barkåkra Jonas Söderströms. Hans initialer stå ännu att läsa å klockarestolen vid altaret³.

Många af Palmeska släktens fränder funnos ej heller i dessa aflägsna trakter af Skåne. Endast en släkting till Rutger Palm är känd från socknarna kring Barkåkra under hans tid, en fattig gammal prästänka. Gentemot henne fick dock Rutger Palm tillfälle att ådagalägga den släktkärlek, som fostrats hos honom alltifrån barndomsåren i Östra Sallerups frändekära prästhus. Denna prästänkas namn var Greta Maja Wallgren. Hon hade varit gift med kyrkoherden i Össjö och Tossjö församlingar af Norra Åsbo härad Jacob Otterström, med hvilken Rutger Palm redan under Brunnby-tiden stått i lifligt umgänge, men som dött året efter hans flyttning till Barkåkra. Greta Maja Wallgren var Rutger Palms syssling på så vis, att hon var dotter till makens företrädare Bengt Wallgren och hans hustru Karen Sture, hvilken senare åter var dotter till kyrkoherden i Gladsax Mads Sture i hans gifte med Ystadsborgmästaren Simon Jacobsøns dotter Cathrine (se Släktafla 16). Sedan Jacob Otterström

dött och efterträds af Jonas Bruzelius, började för Greta Maja Wallgren en svår tid, i det att hon af Bruzelius ansattes med allehanda obilliga kraf. Saken var desto svårare, som Bruzelii hustru, lika väl som Rutger Palm, var fru Greta Majas syssling; hon hette nämligen Dorothea Maria Sture, och hennes fader var en brorson till Mads Sture i Gladsax. I sin nöd vände sig Greta Maja Wallgren till Rutger Palm och begärde hans hjälp. Denne grep då kraftigt in till hennes förmån. När han med en varm vädjan framlade hennes sak för domkapitlet, kallade han henne för en »mig nära anhörig» och uttalade sig ej utan skärpa om Bruzelii »kiärlekslösa förfarande». För att hjälpa henne gjorde han sig sedan mycket omak och bekymmer¹.

Till dem, som umgingos i det Palmska prästhuset i Barkåkra, hörde äfven herrskapet på Engeltofta gård, liksom åtminstone en af de växlande innehafvarne af Kungsgårdens ryttmästareboställe. Rutger Palms förhållande till dem, till »herrskapen» inom pastoratet, var alltifrån striden mellan Gabriel Adlerstjerna och Marcus Eberhardt vid kyrkoherdevalet år 1744 ända till Rutger Palms sista år af den betydelse för hans lif, att dess utveckling till sist tarfvar att här med några ord belysas.

VID Rutger Palms ankomst till Barkåkra ägdes Engeltofta gård, som nämndt är, af fru Anna Pahl, nyss vorden änka efter ryttmästaren Eberhardt. Godset, som kommit från Anna Pahls fader, betraktades af hennes talrika syskon såsom en »Pahlisk egendom»², oaktadt ryttmästaren Eberhardt, såsom tidigare omförmälts, efter att länge hafva arrenderat godset af de Pahliska arvingarna, slutligen torde blifvit dess ägare; i hvarje fall synes fru Anna Pahls äganderätt hafva varit obestridlig³. Hon bodde nu som änka på

Engeltofta med två söner och fyra döttrar. Af allt att döma stod prästhuset till denna familj i ett icke endast godt eller drägligt, utan hjärtligt och förtroligt förhållande. Om det stöd, såväl fru Anna Pahl som i synnerhet hennes son Marcus Eberhardt gáfvo Rutger Palm, när han sökte Barkåkra pastorat, är redan nämndt. När Barkåkra församlingsbor i ett af hjärtlig sympati genomadt uttalande (se Bilaga 23) stödde Rutger Palm i hans önskan att få Paul Lybeck till komminister, skref Anna Pahl sitt namn främst bland undertecknarne. När Johan Rutgersson Palm döptes i januari 1755, bars han till dopet af Anna Pahls dotter Charlotta Eberhardt, gift med kaptenen Hugo Sackenschiöld, som slagit sig ned på Engeltofta, och bland faddrarne märktes äfven denne kapten¹. När detta dop skedde, låg redan Anna Pahl på dödsbädden, och hon dog fem dagar senare². Kort före sin död hade hon testamenterat hela Engeltofta gods åt svärsonen Sackenschiöld, och denne öfvertog nu egen domen³. Under de följande åren fortsattes ett godt och lifligt umgänge mellan prästhuset och Engeltofta herrskap⁴. Vidare är vid bedömandet af prästhusets ställning till herrskapet att märka, att vid barndop i klockaregården medlemmar såväl af prästhuset som af familjen Eberhardt stodo fadder⁵. Slutligen kan det förtjäna nämnas, att när på 1740-talet en jungfru Else-Greta Trägårdh, sannolikt en dotter af prosten Sven Trägårdh i Helsingborg, bodde på Engeltofta, hörde äfven hon till prästhusets umgängeskrets⁶.

Att Rutger Palm ej var väl sedd af ryttmästaren Gabriel Adelstjerna på Kungsgården, är nämndt. Emellertid fick denne år 1747 majors afsked och flyttade bort⁷. Till Kungsgårdens boställe kom då ryttmästaren Wickman Fredric Tigerschiöld. Denne trädde i så nära vänskap med familjen Eberhardt, att han efter sitt afskeds-

tagande år 1754 slog sig ned på Engeltofta, där han år 1757 dog och där hans dotter Hedvig Fredrica blef gift med kaptenen Hugo Sackenschiöld, sedan dennes första hustru, Charlotta Eberhardt, af lidit. Af allt att döma stod Rutger Palm på bästa fot med ryttmästaren Tigerschiöld¹, och att detsamma var fallet med hans efterträdare, Samuel Wilhelm Ehrencrona, framgår däraf, att såväl denne som hans hustru stodo fadder vid Johan Palms dop².

Rådde sålunda efter Gabriel Adlerstjernas bortflyttning i yttre måtto det bästa förhållande mellan prästhuset och adelshusen inom Barkåkra och Rebbelberga pastorat, så torde det dock hända, att detta förhållande bjöd på vanskligheter och bekymmer. Härom hafva vi ett dunkelt uttalande af Rutger Palm själf. Han ingaf nämligen i mars 1760 till domkapitlet en begäran om förflyttning till annat pastorat (Bilaga 26), en begäran, som han motiverade främst därmed, att han hela sin ämbets tid suttit »*under herreporten*» och att han häraf nästan dagligen fått röna sinnesoro och förtretligheter. Utan tvifvel betyda dessa ord, att Rutger Palms ställning till herrskapen i pastoratet bjudit på vanskligheter, törhända i samband med alltjämt fortgående inre skismer inom åtminstone den Pahlska släkten. Det synes dock mycket möjligt, törhända sannolikt, att Rutger Palms anförda ord, i den mån de syfta på *alla* de gångna årens händelser, innebära en ej ringa öfverdrift. Förhållandena *innanför herreporten* hade nämligen, när Rutger Palm riktade sin begäran till domkapitlet, inom loppet af några år snabbt utvecklats i en för honom utomordentligt oangenäm, sannolikt rentaf pinsam riktning. Omständigheterna hade blifvit sådana, att han måste fyllas af liflig önskan att med det fortaste komma bort från sitt pastorat, och då ter det sig mer än möjligt, att hans framställning till dom-

kapitlet varit öfverdrifven och färglagd, detta så mycket mera, som han för konsistorium ej kunde, åtminstone ej skriftligen, framlägga sina egentliga motiv. Den utveckling, händelserna tagit innanför herreporten, kräfver därför några ord.

Denna utvecklings första moment var, att under 1740-talets och 1750-talets lopp familjen Eberhardt hastigt utdog utan att någon medlem efterlämnade bröstarfvingar. Af Anna Pahls barn afledo två af döttrarna ogifta i slutet af år 1748¹. Den tredje dottern, Elisabeth Eberhardt, vigdes i maj 1747 af Rutger Palm med en ung officer vid namn Magnus Wilhelm Lannerstierna, men hon dog redan i oktober samma år². Den fjärde dottern, Charlotta Eberhardt, blef som nämndt gift med kaptenen Hugo Sackenschiöld. Hon dog i juli 1757 utan att efterlämna något barn³. Året förut hade brodern Marcus Eberhardt afidit ogift⁴, och två år tidigare hade, som nämndt är, äfven modern dött. I juli 1757 fanns alltså af hela denna familj kvar endast en son, Johan Jacob Eberhardt, och denne var obotligt sinnessjuk⁵. På Engeltofta bodde då hans svåger Hugo Sackenschiöld, som inom kort gifte om sig med Hedvig Fredrica Tigerschiöld. Hugo Sackenschiöld ansåg sig genom Anna Pahls testamente samt ett inbördes testamente, uppgjort mellan honom och hans första hustru, vara fullt säker i sin äganderätt till godset. För sin sinnessjuka svåger var han förmyndare⁶.

I det lugn, Hugo Sackenschiöld här åtnjöt, blef han på hösten 1758 störd genom ett hetsigt uppträdande från de Pahlska arfvinsgarnas sida. Detta uppträdande var ägnadt att störa äfven Rutger Palms lugn i Barkåkra prästgård, ty den, som uppträdde, var — öfverstelöjtnanten grefve Bengt Gustaf Frölich på Vollsjo gård, den landsförviste grefve Frölichs son, hetsig och kantig liksom fadern

och pietist af samma bittra kynne som denne. Frölich hade icke själf någon direkt del i det Pahliska arvet, men han var sin afidne farbroder David Frölichs arfving, och denne hade varit gift med Anna Pahls syster Elisabeth, som ännu lefde i sitt änkestånd¹. I april 1758 hade Frölich lyckats utverka såväl af fastern Elisabeth Pahl som af alla öfriga arfvingar efter gamle Hans Pahl en fullmakt åt sig att genom rättegång söka å deras samfällda vägnar komma i besittning af Engeltofta gods, som ej genom några »ogiltiga testamenten» finge frånhandlas dem. Som de kände det Frölichska lynnet, skrefvo de försiktigtvis i sin fullmakt, att de icke ville vidkännas några utgifter med anledning af de åtgärder, som deras ombud komme att vidtaga. Stödd på denna fullmakt, stämde Bengt Gustaf Frölich genom en skrift, daterad Vollsjö den 22 augusti 1758, Hugo Sackenschiöld inför Bjära härads då instundande höstting.

Vid tinget i Engelholm i oktober uppträdde Bengt Gustaf Frölich själf och utfor i häftiga utfall ej blott emot Sackenschiöld, hvars äganderätt till Engeltofta och rättmätighet att vara förmyndare för svågern han bestred, utan äfven emot domaren, när denne ej genast lydde hans vink. Han hade af fadern lärt sig, att det var så man förde processer. Genom Sackenschiölds laga förfall i kronans tjänst och andra omständigheter drogs saken ut. Omsider vid sommartinget år 1759 lät Hugo Sackenschiöld förete sina åtkomsthändingar. Den skärpa, fyndighet och kraft, hvarmed Bengt Gustaf Frölich sökte visa testamentenas ogiltighet, förtjänar höga vitsord. Målet uppsköts ånyo. Då inträffade en händelse, som plötsligt bragte saken i ett helt nytt läge. Den 27 februari 1760 dog nämligen Hugo Sackenschiöld. Han begrofs i Engeltofta-grafven i Barkåkra kyrka den 21 påföljande mars².

Nio dagar efter det Rutger Palm jordfäst sin vän kapten Sackenschiöld var det han till domkapitlet skref sina ord om herreporten och sin enträgna begäran om förflyttning till annat pastorat. Han var då endast 52 år gammal och såg framför sig en lång följd af år, fyllda af upprifvande strider med grefve Frölich, strider af samma slag som brodern Olof fört med Frölichs fader. I denna samma ödesdigra mars månad år 1760 hade just Olof Palm dött. Vi hafva sett, huru Bengt Gustaf Frölich visat honom mycken bitterhet på grund af aktionen emot fadern.

Rutger Palms namnteckning (1749)

Rutger Palm kunde hafva skäl att fråga, om denna bitterhet nu skulle vända sig mot honom. Därtill visste han, att tiden nu var en annan, att utsikten till seger i en sådan kamp ej längre var densamma. Rättast träffar man dock törhända motivet till hans allvarliga steg och hans dunkla ord, om man förmenar, att han, en fridens man, ej *ville* föra en sådan svår och oförsonlig kamp mot en pietist.

Emellertid slutade striderna om Engeltosta på så vis, att Bengt Gustaf Frölich före årets slut var godsets ägare och att han flyttade dit med sin familj¹. Nu blef ställningen för Rutger Palm outhärdlig. Han fullföljde sin ansökan om annat pastorat — den gällde Hjersås och Knislinge gäll i Östra Göinge härad — och kom med på förslaget². Men innan tjänsten hann tillsättas, var han död.

Att Rutger Palms hälsa med all sannolikhet var klen alltifrån födelsen, har tidigare omförmäls, liksom äfven de svåra följder, benbrottet medförde. Sedan Paul Lybeck på sommaren 1758 blifvit utnämnd till kyrkoherde i Stoby, såg sig Rutger Palm nödgad att begära en ny komminister. Han hade härvid oturen att begära en

student vid namn Daniel Wimmerberg, om hvilken han senare fick så ogynnsamma upplysningar, att han nödgades återtaga kallelsen¹. Han fick då till komminister studenten Lars Laurén, prästson från Arrie och senare kyrkoherde i Håslöf; som Laurén var ogift, bodde han i prästgården².

Emellertid försämrades Rutger Palms hälsa alltmera, och han angreps snart af en svår sjukdom. Den af honom själf använda beteckningen skörbjugg (se Bilaga 27) låter förmoda, att den osunda bostad, hvori han i Barkåkra fick lefva, starkt bidragit till hans hälsas försäm-

Catharina Sinias namnteckning (1757)

ring. Sjukdomen vållade honom bland annat häftig andnöd. Första böndagen år 1761 fick han ett lindrigare slaganfall. En på sommaren brukad brunnskur, med all sannolikhet i Ramlösa, medförde någon förbättring, hvartill heltvisst äfven bidrog, att han vändt sig till den berömde professor Nils Rosén (von Rosenstein) och ställt sig under dennes vård. Mot slutet af året förvärrades emellertid sjukdomen. Som Lars Laurén stod i begrepp att återvända till sin fader, gjorde Rutger Palm i november upp ett sedvanligt komministerkontrakt (Bilaga 28) med sin äldste son, Eric Palme, och begärde få denne till komminister. Hans begäran bifölls, och den 18 december 1761 prästvigdes Eric Palme till faderns medhjälpare. Då hade emellertid, tre veckor före julhelgen, Rutger Palms sjukdom inträdt i ett kritiskt skede, och den 3 januari 1762 afled han. Han begrafns den 10 februari i Barkåkra kyrka, med all sannolikhet i den graf, som ännu, öfvertäckt med ett enkelt trägolf,

är att se i midtgången strax framför altaret¹. Vid grafven upplästes verser, författade af hans söner (Bilaga 29).

Rutger Palm lämnade sin änka och sina barn i så knappa omständigheter, att det förunnades dem förmånen af dubbelt nådår. En annan förmån, som domkapitlet beviljade Catharina Sinia, var den, att hon på sin varma önskan fick sonen Eric till nådårspredikant. Ända in på året 1764 fingo alltså Catharina Sinia och hennes barn bo kvar i Barkåkra prästgård, oaktadt efterträdare åt Rutger Palm utnämnts redan på våren 1763². När alltså år 1764 hemmet i Barkåkra upplöstes, flyttade Emerentia Sinia till sin broder Samuel Sinius, nu kyrkoherde i Norra Åsum, där hon dog ogift år 1778³. Hvert Catharina Sinia först flyttade, är ej känt. Senare fick hon sitt hem hos dottern Catharina Maria och mågen Jacob Östman i Norrvidinge prästgård. Hon dog hos dem i oktober 1789⁴.

Af de barn, som växte upp i Barkåkra prästgård, afled som nämndt äldste sonen vid späd ålder. Om tredje sonen, GILIUS PALME, äga vi mycket ringa kunskap. Vi veta endast, att när äldre brodern Eric på hösten 1754 inskrefs vid Lunds universitet, så inskrefvos jämte honom hans två yngre bröder Gilius och Simon, hvarvid alla tre brödernas tillnamn tecknades PALME⁵. Först år 1763 begynte emellertid Gilius och Simon Palme sina akademiska studier och inskrefvos då i Skånska nationen. Om Gilius Palmes vidare öden veta vi intet. En obestyrkt uppgift⁶ säger, att han var död år 1783.

OM SIMON PALMES öden är ej heller mycket att förtälja. Han afbröt sannolikt snart de akademiska studier, han begynt år 1763 tillsammans med brodern Gilius; törhända passade han icke för den lärda banan. Han begaf sig till Stockholm och sökte där

på sommaren 1769 inträde vid postverket, »til winnande af kundskap uti derstädes förefallande syslor». Hans ansökan bifölls, och han erhöll i augusti konstitutorial »at wara extra ordinarius wid Stockholms påst contoир». Såsom sådan ägde han ingen skyldighet till regelbunden tjänstgöring, men åtnjöt heller ingen lön. Sin utkomst fick han söka på annat håll — hvar och hur, är icke känt. Kampen för brödet blef honom hård; år 1771 gjorde han konkurs. Emellertid skötte han sin tjänst vid postverket till sina förmäns belåtenhet. År 1775 erhöll han sålunda en särskild gratifikation om ej mindre än 60 daler silfvermynt. I den order, öfverpostdirektören härom utgaf, heter det, att gratifikationen gifvits på grund af Simon Palmes ådagalagda »oförtrutenhet» i sina göromål. År 1777 erhöll han fullmakt såsom ordinarie postkontorsskrifvare, hvarvid han först fick tjänstgöra som »fribrefsskrifvare», men följande år befordrades till den förmånligare ställningen af »contoirs skrifvare i sjettem rummet». Till en början var den årliga lönen, han som kontorsskrifvare åtnjöt, endast något öfver 33 daler silfvermynt; år 1783 höjdes den till 50 daler och år 1787 till något öfver 66 daler. Härtill kommo sportler, men gifvande var sysslan helt säkert icke.

Simon Palme var liksom fadern och bröderna af klen hälsa. År 1788 insjuknade han i någon lungsjukdom, och han dog ogift den 22 januari påföljande år. Enda värdeföremålet i det fattiga bo, han efterlämnade, var en sigillstamp af silfver¹.

BLAND de dystra minnena från släkten Palmes öden har alltid framstått uppgiften om JOHAN RUTGERSSON PALME, att han var kronofogde i Ingelstads och Järrestads härad, »men råkade i balans och miste derföre tjensten»². Visserligen var det för en uppbor-

man af offentliga medel i forna dagar en helt annan, vanligare och lindrigare, sak att komma på balans än hvad som i senare tid blifvit fallet. Naturahushållningen, svårigheten att indrifva medel, den utomordentliga långsamheten af alla redovisningar och räkenskaper samverkade härvid, och ej sällan fick den ene uppskära hvad den andres vårdslöshet utsått. Men på grund af orden, att Johan Palme »miste tjensten», har hans sak framstått i en allvarligare dager. I själfva verket förhöll den sig på följande vis.

Johan Palme utnämndes år 1778, vid endast 23 års ålder, till kronofogden Olof Kjellmans efterträdare i Ingelstads och Järrestads härad. Det visade sig senare, att redan Kjellman åsamkat sig en betydlig balans; huru stor denna var, är dock ej känt. Balansen ökades under Johan Palmes tid år för år. Redan i början af året 1781 var ställningen så ohållbar, att Konungens Befallningshafvande i Christianstads län nödgades infordra förklaring af Johan Palme. Han aflämnade också en sådan i mars månad. Det visade sig här, att balansen var afsevärd — den uppgick till inemot 900 daler silfvermynt — men att Johan Palme till dess gäldande kunde uppvisa ett ej ringa antal, på skuldsedlar eller annorledes grundade, mer eller mindre säkra fordringar. Genom Konungens Befallningshafvandes energiska verksamhet begynte nu dels ett indrivande af dessa fordringar, dels ett ordnande af Johan Palmes ställning. Dennes balans befanns ingalunda bero på någon sådan vårdslöshet från hans sida, att skäl till afsättning förelåg. Fastmera ordnades saken genom öfverenskommelse emellan landshöfdingarne i Christianstad och i Carlskrona på så vis, att Johan Palme och häradsskrifvaren i Bräkne och Listers härad i Blekinge Per Jutman skulle byta tjänster. I den skrifvelse af den 18 augusti 1781 till kammarkollegium, hvori lands-

höfdingen i Christianstad gaf upplysning om den beslutade anordningen, talas ej ett ord om Johan Palmes balans; det heter endast, att Jutman befunnits mera lämplig till kronofogde »samt åter igien Palm mera skickelig at förestå häradsskrif^{ro} giöromålen».

Emellertid blef det öfverenskomna tjänstebytet aldrig verkställdt, och detta berodde på, att Johan Palme, hvars hälsa heltvisst liksom brödernas alltid varit klen, svårt sjuknade. En månad efter det landshöfdingen skrifvit om tjänstebytet, nödgades han meddela, att detta byte på grund af Johan Palmes iråkade sjukdom ej kunde verkställas. I stället tillstyrktes en af denne inlämnad afskedsansökan.

Sedan Johan Palme fått sitt begärda afsked, flyttade han till Malmö och tog där tjänst som mönsterskrifvare vid något regemente, men dog redan i juni 1788, endast 33 år gammal¹.

Genom de fakta, här i korthet gifvits, framstår väl Johan Rutgersson Palmes öde som beklagansvärdt, men dock ingalunda i den mörka dager, som förut varit spridd däröfver.

EFTER Rutger Palms död flyttade hans enda dotter, CATHARINA MARIA PALME, till sin morbroder Samuel Sinius i Norra Åsums prästgård. Samuel Sinius var en man af sin faders anda, törhända ändå ett stycke kraftigare och mera kolerisk. Redan som student gjorde han sig känd såsom sådan, och senare rasade han vådeligen mot »fritänkares, indifferentisters, apocatastaters, Sinzendorffianers, pietisters, calvinisters, papisters och alla falska lärares större och mindre willfarelser». Särskildt på herrnhutarne var han mycket vred; deras willfarelse var, sade han, en af »de grofwaste och hufwudsakligaste i christenheten»². I detta ortodoxa och barska prästhus vistades Catharina Maria Palme i tio år³.

Samuel Sinius var gift med Anna Maria Östman, prästdotter från Löderup. Bland dem, som ofta besökte Åsums prästgård, var fru Anna Marias broder, JACOB ÖSTMAN, en begåfvad, vitter och framstående man, som år 1763 blef docent i naturalhistorien i Lund och fyra år senare rektor för Lunds skola. År 1773 vistades han under en lång och svår sjukdom hos fränderna i Åsum¹. Denna vistelse ledde till trolofning mellan honom och Catharina Maria Palme, och den 22 juli 1774 firades deras bröllop i Åsums prästgård².

Under de första åren af sitt äktenskap bodde Jacob Östman och Catharina Maria Palme i Lund, men år 1778, sedan han utnämnts till kyrkoherde i Norrvidinge och Dagstorps pastorat, fingo de sitt hem i Norrvidinge prästgård, halfannan mil norr om stiftsstad. I dessa församlingar lefde Jacob Östmans minne länge ej endast som en lärd och nitisk prästmans, utan som en stor byggmästares; båda kyrkorna blefvo under hans ledning nästan fullständigt ombyggda. Jacob Östman, som år 1791 blef prost öfver egen församling, dog på våren 1799. Ett år tidigare hade hans hustru aflidit. Deras äktenskap var barnlöst och deras ekonomiska ställning god. Arfvet efter dem togs af deras närmaste fränder på bägge sidor³. Af dessa återstod på Palmeska sidan en enda broder, Eric Palme, då kyrkoherde i Nättraby.

OM vi se tillbaka på Rutger Palms lefnadsöden, sådana de här i svagt belysta bilder mött oss, nödgas vi erkänna, att vi föga veta om hans lynne och hans egenart, om beskaffenheten af hans lefnadsgärning. Själfr har han tigit, och de svaga strålar, som från andras lefnadsvägar, från Johan Sundii och Eric Sini, Paul Lybecks och Bengt Gustaf Frölichs, lysa upp hans väg, låta oss blott flyktigt

skymta, i hvad riktning Rutger Palm gick fram. Han lefde i en nästan ständig närhet och beröring af tidens skarpast stridande viljor och makter inom den svenska kyrkans och det skånska stiftets lif, och dock måste vi säga, att vi knappast känna, huru han innerst ställde sig till denna tidens strid. Så sparsamt flyta understundom källorna till kunskap om den enskilde prästens lif. Dock torde de trovärdiga vittnesbörd, vi äga om Rutger Palms personlighet och gärning, med någon klarhet visa, att det hem i Barkåkra prästgård, där Eric Palme, som blef Johan Sundii vän och själafrände, växte upp under sin faders vård, var ett verkligt prästhem, prägladt af sann fromhet, inbördes kärlek och kristligt nit.

ERIC PALME I NÄTTRABY

ERIC PALME, son af Rutger Palm och Catharina Sinia, föddes den 6 december 1737 i Brunby klockaregård, där fadern bodde som komminister. Vid sju års ålder fick han följa föräldrarna till Barkåkra prästgård, där han sedan växte upp. De knappa vilkor, som rådde i fädernehemmet, tilläto ingen skolgång vid offentligt läroverk. All sin skolutbildning mottog därför Eric Palme hemma, »uti mina k. föräldrars hus», såsom han själf senare berättar. Utan tvifvel var det fadern själf, som ledde sonens undervisning; att komministern, Paul Lybeck, häri tog del, torde dock äfven vara säkert. Den 1 september 1756 kom Eric Palme till Lunds universitet efter att två år tidigare hafva inskrifvits där tillika med sina bröder. Huru han kort före faderns död prästvigdes till dennes komminister och sedan förordnades

till nådårspredikant under moderns tvenne nådår, är i det föregående berättadt. Förordnandet för en så ung och nyss ordinerad präst att ensam sköta två församlingars själavård under tvenne års tid var ett ovanligt förtroendebevis från domkapitlets sida, utan tvifvel att fatta såsom en hedersbevisning emot den döde, förestafvad af medkänsla med hans i knappa omständigheter efterlämnade familj¹.

Efter andra nådårets slut, på våren 1764, blef Eric Palme missiverad till Svedala pastorat, beläget midt på Söderslätt, att tjänstgöra som komminister hos kyrkoherden Samuel Billing. Här stannade han i tre år. I april 1767 begärde Johan Sundius i Allerum att få Eric Palme till sig, och Billing gick in därpå². Eric Palme flyttade då till Allerum. Härmed var ett steg taget, som fick en afgörande betydelse såväl för hans egen som för Palmeska släktens framtid.

SLÄKTEN SUNDIUS härstammar från Sunds församling i Linköpings stift (se Släktaflorna 23—25). Socknen ligger i hjärtat af det skogiga och vilda Ydre härad. Här verkade under drottning Christinas tid en kyrkoherde vid namn PETRUS MAGNI RIVIIUS.

Petrus Magni Rivii

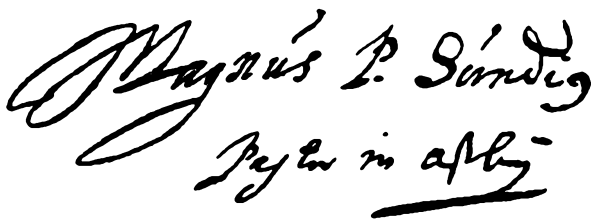
Pastor i Sund

Petrus Magni Rivii namnteckning (1653)

Honom hände år 1636 den olyckan, att när han i skogen högg ned ett träd och just skulle löpa åt sidan vid trädets fall, föll han på sin yxa och skadade sig så allvarligt, att han sedan knappast kunde stiga till häst utan hjälp. Den starke mannen blef med åren mycket skröplig och begärde år 1653 att få sin son Magnus till komminister — »effter iagh inthet lenger kommer en käppen moste fölia», skref han till domkapitlet. Sannolikt beviljades denna

begäran. En annan olycka, som icke en, utan flera gånger hände Petrus Magni, var att prästgården härjades af eld. Vid sin död år 1655 efterlämnade han därför sin hustru, ANNA KILLANSDOTTER, i knappa omständigheter¹.

Det visade sig nu, att Petrus Magni varit en varmt afhållen man. Församlingsborna i Sund, allmoge och adel, den senare mäktig och talrik, förenade sig med änkan i böner till domkapitlet, att sonen, MAGNUS PETRI, som efter fädernesocknen antagit tillnamnet SUNDIUS, måtte utnämnas till faderns efterträdare. Denne hade på sitt yttersta »kvidit» där- om, sade de, och de förklarade sig tycka mycket om »herr

Magnus Petri Sundii namnteckning (1676)

Måns». Han fick dock ej pastoratet, men han fick fortfarande tjänstgöra som komminister, detta så mycket mer som faderns efterträdare efter ett par år afgick. Aktionen till herr Måns' förmån återupptogs då, men med samma klena resultat; det förefaller, som om domkapitlet varit missbelåtet med både honom och församlingsborna. Magnus Sundius blef emellertid rätt snart komminister i grannförsamlingen Asby och omsider, år 1668, kyrkoherde där. När han år 1697 slutade sina dagar i Asby prästgård, hade han i sju år tillika varit prost öfver Ydre kontrakt².

Herr Måns i Asby valde sin hustru ur en gammal prästsläkt inom Ydre härad. Hennes namn var BRITA TORPADIA. Hennes fäder hade i trenne släktled varit kyrkoherdar i Torpa församling, belägen ej långt från Asby och Sund, och såväl hennes farfarsfar som hennes

farfar hade undertecknat Uppsala mötes beslut. Redan farfadern antog efter fädernesocknen tillnamnet **TORPADIUS**, och fadern, **ZACHARIAS TORPADIUS**, nyttjade medvetet detta namn som släktnamn. Som Torpadierna därtill voro utmärkta män, blef deras släkt så sammanvuxen med Torpa församling, att församlingsborna snart knappast kunde förstå, att icke deras kyrkoherde alltid skulle heta Torpadius¹.

I Asby prästgård uppväxte fem döttrar och tre söner till Magnus Sundius och Brita Torpadia. Döttrarna blefvo alla gifta med präster inom Linköpings stift, men de tre sönerna, Petrus, Johannes och Zacharias, begåfvo sig vid unga år till Skåne, studerade vid Lunds universitet, skapade sig en framtid inom det eröfrade landets gräns, men afledo alla vid ganska unga år. Äldste sonen, Petrus Sundius, blef präst och dog vid 47 års ålder år 1707 som kyrkoherde i Nöbbelöfs och Skifarps församlingar. Yngste sonen, Zacharias, blef jurist och säges såsom sådan hafva varit framstående; han dog år 1710, 46 år gammal, såsom justitieborgmästare i Malmö².

Den mellersta af Magnus Sundii söner, **JOHANNES SUNDIUS**, var född år 1662 och blef efter slutade akademiska studier år 1689 först rektor vid Landskrona latinska skola, dit han säges hafva blifvit rekommenderad på grund af sina framstående egenskaper som musiker. År 1694 blef han kyrkoherde i Norra Åsum och Skepparslöf, där han, såsom redan är omförmäldt, konserverade prästänkan, **CATHRINA OELREICH**; han var den tredje af tre kyrkoherdar i Åsum, som hon äktade. Johannes Sundius har gjort sig känd genom det anspråkslösa och ovanliga svar, han gaf Lunds domkapitel, när det år 1697 erbjöd honom Helsingborgs förmånliga pastorat. Han svarade, att han alls icke visste, om hans enfaldighet »skulle så förnöja delicate borgare som gemene bönder», och han ställde sig mycket tveksam

till kapitlets erbjudande. Emellertid utnämndes han till Helsingborg och blef redan följande år prost öfver Luggude härad, men dog år 1701 vid endast 39 års ålder¹.

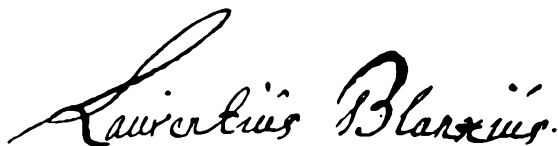
I Johannes Sundii och Cathrina Oelreichs äktenskap föddes tre söner och en dotter. Två af deras barn hafva vi redan mött i denna släkthistoria, nämligen äldste sonen, Mathias Ulric, som år 1726 genom gifte med Simon Palms i Östra Sallerup dotter förvärfvade detta pastorat, men som dog redan efter fyra år, samt dottern, Brita Sundia, som blef gift med Olof Palm i Frenninge. Andre sonen, Magnus Sundius, blef kyrkoherde i Ingeltofta. Tredje sonen, döpt till Johannes Nicolaus, var Johan Sundius i Allerum.

Johannes Sundii namnteckning (1700)

Mellan Johan Sundius och hans hustru, Cecilia Blanxia, rådde i härstamning den likheten, att båda på mödernet stammade från slakten Oelreich. Deras fädernehärstamning var däremot så olikartad som möjligt. Medan Johan Sundii hela fäderne, så långt tillbaka som det med visshet kan spåras, var begränsadt till ett enda uppsvenskt härad, det mörka Ydre härad af Östergötland, så räknade Cecilia Blanxia sin fädernehärkomst till väsentlig del från borgare i Danmark och Norge. Hennes farfarsfar hette CHRISTOPHER BASUNBLESER, bodde på 1640-talet i staden Nakskov på Lolland och förmåles där hafva varit organist, en uppgift som genom hans namn framstår såsom mycket sannolik. Med sin hustru CHRISTINE fick han år 1642 sonen LAURENTIUS, som kallade sig BLANXIUS. Detta tillnamn, hvars ursprung och betydelse äro höljda i dunkel, säges redan fadern hafva använt².

Laurentius Blaxius fick genomgå Odense gymnasium och blef student i Köpenhamn år 1664, men kom senare till Lunds universitet såsom lärare för två unga adelsmän och blef genom de förbindelser, han sålunda knöt, kallad till Österslöfs patronella pastorat i nordöstra Skåne. Han prästvigdes dit år 1674 och verkade där till sin död år 1713, under senare delen af sitt lif såsom prost öfver Villands härad. Han lärde sig aldrig behärska svenska språket, men härmed öfversågs på grund af det oegennyttiga och oförtrutna nit

Laurentius Blaxii namnteckning (1692)

han visade. Han gifte sig med sin företrädares, Iver Klows, änka **PERNILLE JØRGENSDAATTER**, som var en så from kvinna, att det

efter hennes död anbragtes en inskrift å Österslöfs kyrkas vägg invid den plats, där hon i 45 år suttit under gudstjänsterna².

Pernille Jørgensdaatters härkomst saknar ej intresse. Hennes fader var kyrkoherden **JØRGEN SIMONSØN SCHEE** i Visseltofta och Verrums pastorat, som fyller det nordöstra, mot Småland gränsande hörnet af Västra Göinge härad. Jørgen Schee härstammade från Norge, där fadern, **SIMON JACOBSON SCHEE**, var borgare i Stavanger och där modern, **JOHANNE PEDERSDAATTER**, blef bränd som häxa³. Jørgen Schee studerade vid Köpenhamns universitet, var därefter en kortare tid kollega vid fädernestaden Stavangers skola, men kom på 1630-talet till Skåne som informator i olika prästhus. År 1640 blef han kyrkoherde i Visseltofta och verkade där i mer än femtio år. Han konserverade pastoratet genom gifte med företrädares dotter, **ANNE PEDERSDAATTER BIGH**, hvars fäder i tre släktled varit pastorer i Visseltofta gäll. Af deras barn blef dottern Marne, genom sitt gifte

med kyrkoherden Samuel Brodersonius, mormoder åt den store Linné. Dottern Pernille blef gift med Laurentius Blanxius i Österslöf¹.

I Laurentius Blanxii och Pernille Jørgensdaatters äktenskap föddes tre söner, hvilka Cavallin, förvisso på goda grunder, nämner såsom »prydnader för presteståndet». Den andre af dessa söner, Pridbjörn Blanxius, som blef kyrkoherde i Köpinge och Lyngsjö samt prost öfver Gärds härad, nämnes såsom den lärdaste af de tre och en af sin tids högst begåfvade präster i Skåne. Yngste sonen, Christopher Blanxius, kyrkoherde i Ifvetofta och prost öfver Vilslands härad, skildras som en liffull och varmhjärtad själasörjare, därtill som en kraftnatur. Särskildt känd blef han för sin kamp vid 1723 års riksdag för prästerskapets privilegier. Båda dessa bröder spelade en ledande roll vid afslöjandet och beifrandet af Clemens Curtilii i Frenninge svåra förseelser².

Ivar Blanxii namnteckning (1711)

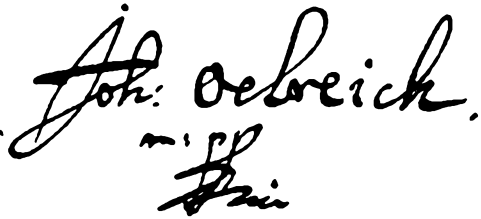
Cecilia Blanxia var dotter till den äldste af de tre bröderna från Österslöf, IVAR BLANXIUS, som år 1705 blef kyrkoherde i Vinslöfs och Näfinge pastorat af Gärds härad och som verkade där till sin död år 1744. Han skall ej hafva varit så lärd som brodern Pridbjörn, ej heller en sådan kraftnatur som Christopher, ehuru väl han också nämnes såsom en både kunskapsrik och handlingskraftig man. Hans främsta egenskap skall hafva varit hans innerliga fromhet. Allmogen trodde, att han ägde hemliga gåfvor, och han skall mer än en gång hafva visat prof på sin förmåga att tillrättaskaffa stulet gods. Cavallin ser, heltvisst ej utan skäl, häri endast ett vittnesbörd

därom, att Ivar Blanxius »varit en verklig prest, den der förmått wäcka ånger i syndares hjertan». Han blef i tvenne giften fader till många barn. Äldsta barnet i hans senare gifte, med HELENA CATHARINA OELREICH, var Cecilia Blanxia¹.

Helena Catharina Oelreich var sondotter till BERNHARD OELREICH, hvars namn redan flera gånger nämnts i denna släkthistoria, men hennes moder var icke Marne Foss, utan Bernhard Oelreichs första hustru, ELISABETH LAUREMBERG. Genom henne hade Cecilia Blanxia, och därmed alla senare led af Palmeska släkten, en härstamning, hvilken lika väl som den Fossiska är förtjänt af några ord. Elisabeth Lauremberg var af tysk släkt. Hennes farfader var professorn i Rostock WILHELM LAUREMBERG, som stammade från trakten af Köln och som var en af Tysklands mest ryktbara läkare vid öfvergången mellan det sextonde och det sjuttonde seklet. I sitt äktenskap med JOHANNA LONGEUIL, som säges hafva varit af belgisk härkomst, hade han flera söner. Af dessa blef mer än en namnkunnig, ingen dock i så hög grad som andre sonen, JOHAN LAUREMBERG, i Tyskland ansedd som en af det lågtyska språkets klassiska mästare, i Danmark som en värdig föregångare till Holberg, därtill matematiker af rang, filolog, läkare, ingenjör och kartritare.

Johan Lauremberg var född i Rostock år 1588 och blef efter afslutade vidsträckta resor vid 30 års ålder professor i poesien vid fädernestadens universitet, men kallades därifrån år 1623 af konung Christian IV till professor vid den adliga akademi, konungen just då upprättat i Sorö. Hans professur omfattade här geografi och matematik, och åtminstone inom sistnämnda disciplin blef hans verksamhet banbrytande i Danmark, där han bl. a. var den förste som införde logaritmerna. Sin främsta betydelse fick han dock som sati-

risk diktare. På latin och lågtyska, stundom äfven grekiska, skildrade han i drastiska och osminkade ordalag bönders och borgarfolks lif, satiriserande de högre ståndens förfining. Han var en af sitt århundrades ej blott mest ryktbara, utan äfven mest lästa författare. I Danmark ställdes han väl sedan i skuggan af Holberg, men i Tyskland hafva hans »Veer Scherzgedichte» lefvat som en kär folkbok ända inemot våra dagar. Johan Lauremberg var gift med en köpmansdotter från Hamburg vid namn MARIA LILIE. I deras äktenskap föddes flera söner, af hvilka en blef prost i Skåne och två gingo i faderns fotspår, samt dottern Elisabeth. Henne lärde Bernhard Oelreich känna, när han i sin ungdom en kort tid var professor i Sorö, och år 1652 firade de sitt bröllop¹.

Johan Oelreichs namnteckning (1700)

Äldsta barnet i detta Bernhard Oelreichs första äktenskap var sonen JOHAN OELREICH, född år 1653. Efter studier vid ett stort antal svenska, danska och tyska akademier samt synnerligen vidsträckta resor, återkom han år 1682 till Skåne med afsikt att blifva professor i Lund. Hvarför detta ej lyckades, är höljdt i dunkel. Han fick, med all sin mödosamt förvärfvade och af allt att döma betydande lärdom, nöja sig med faderns pastorat, Norra Åsum och Skepparslöf, där han dog år 1700 i sin bästa ålder². Han var gift två gånger, andra gången med LYCKA ROGGE. Hon var dotter af borgmästaren i Christianstad ANDERS OLUFSON ROGGE och LENE HENDRICSDAATTER. Denne borgmästare synes i Christianstad innehaft i någon mån samma ställning af gammal dansk höfding som

Simon Jacobsøn innehade i Ystad. Han rymde till Danmark under skånska kriget¹. Med Lycka Rogge hade Johan Oelreich en enda dotter, och det var Helena Catharina, som blef Ivar Blanxii hustru och moder till Cecilia Blanxia.

L IKA skilda från varandra som JOHAN SUNDIUS och CECILIA BLANXIA i stort sedt voro till härkomst, lika nära stodo de hvarandra i lynne och anda. Cecilia Blanxia var icke Johan Sundii första hustru,

*Johan Sundius.
Ejdelogare
i Allerum af Skåninge.*

Johan Sundii namnteckning (1751)

han hade vid sitt tillträde till Allerum, såsom redan är nämndt, konserverat pastoratets änka, Catharina Dryselia, en prostdotter från Jön-

köping. Konservationen innebar äfven, att Johan Sundius fick taga vård om sin företrädares, Olof Hellichii, åtta barn. Han ägnade dem en omsorg och en kärlek, hvarom rörande vittnesbörd finnas bevarade. Emellertid dog Catharina Dryselia år 1734, då Johan Sundius varit sex år i pastoratet, utan att de haft några egna barn. Fyra år senare gifte han om sig med Cecilia Blanxia. När Eric Palme år 1767 kom till Allerum som komminister, hade Johan Sundius och Cecilia Blanxia alltså varit gifta i nära trettio år, och de hade under dessa års förlopp sett en talrik barnskara växa upp under prästgårdens tak. Af deras tolf barn nådde nio, fyra söner och fem döttrar, vuxen ålder. Af de fem döttrarna var, när Eric Palme kom till Allerum, ingen ännu gift, oaktadt den äldsta, ANNA BEATA SUNDIA, var 24 år gammal. Andra dottern, BRITA STINA, som uppgifves hafva dött vid unga år, var då törhända redan död, och de öfriga döttrarna voro ännu knappast giftasvuxna, HELENA CATHARINA

18 år gammal, EVA MARIA 17 och MARIA CHRISTINA ej ännu fyllda 15 år. Af de fyra sönerna åter hade de tre äldre, JOHANNES, IVAR och MATHIAS, redan för åtskilliga år sedan lämnat fädernehemmet och begynt studera i Lund, ehuru ingen af dem fullföljt studierna fram till prästerlig verksamhet. Ivar Sundius hade året förut dött som kammarskrifvare i Stockholm, under det att Johannes och Mathias med åren öfvergingo till administrativa yrken. Den yngste af sönerna, CHRISTIAN SUNDIUS, som var född år 1754, bodde där emot ännu kvar i Allerums prästgård¹.

Om detta genom fromma människors tankar helgade ställe, om Johan Sun-

*Cecilia Blanzieus
En förtädningsbild*

Cecilia Blanzias namnteckning (1774)

dii hem, personlighet och gärning är i det föregående flerstädes berättadt. Sparsamma flyta de källor, vi äga till Johan Sundii historia. Hans utveckling är, till och med i sina hufvuddrag, ännu höljd i dunkel. Säkert är, att han från en fromhet, som — om än pietistiskt betonad — ej stod gammalfromheten synnerligen fjärran, genomgick ett pietistiskt skede och sedan ett herrnhutiskt och att han följde herrnhutismen i dess utveckling i alltmera svärmisk riktning; vid den tidpunkt, då Eric Palme kom till Allerum, hade Johan Sundius med sig helt införlifvat äfven herrnhutismens mera ytterliga ordasätt och bilder². I den utveckling, han sålunda genomgick, får man minst af allt se en svag andes böjlighet för tidens växlande vindar. Redan i det tidigaste uttryck, vi äga af Johan Sundii kristendom, hans likpredikan öfver stadsmajoren von Conowen, ett verk, som näppeligen är ens starkare pietistiskt färgadt, möter oss en svärmisk och glödande lyriker. När en människa af sådan anda sökte följa

lösensordet *imitatio Christi*, ej blott i kristlig vandel, utan på hjärtats lönligaste vägar, då stod den Zinzendorfska porten öppnad. Att Johan Sundius här måste gå vida längre än en mera grubbe-lande och stilla ande som Paul Lybecks, är uppenbart. För Johan Sundii öga stod Jesus lifslevvande midt ibland dem i Allerums prästgård. »När alt synligt faller oss undan ifrån hjertat», skrifver han en gång, »då går oss så, som det gick lärjungarne på berget: då de upplyfte sin ögon, sågo de ingen utom Jesum allena»¹. Med sin Frälsare kunde han, därom vittnade han tidigt, föra »de aldras förtroligaste och käraste samtal»². Johan Sundius var, så vill det synas, en af dessa rikt benådade, som kunna frimodigt och med öppen panna, utan försagdhet och ängslan, utan grubbel och oro, fastmera endast med en stor och stilla glädje träda fram till Jesus, lefva i Hans närhet, lyssna till Hans stämman i lefnadens alla skiften och stunder, från morgon till afton och från afton till morgon. Så förklaras det himmelska ljus, som i samtids och eftervärlds ögon hvilade öfver Allerums prästgård på Johan Sundii tid, så förklaras den skapande kraft, hans förkunnelse blef i många människors, i många skånska prästers hjärtan³.

När man ser den ström af växlande komministrar, som nästan alltifrån början af Johan Sundii 45-åriga verksamhet i Allerum där gingo in och åter ut, får man ett starkt intryck af, att han medvetet samlade kring sig sådana män, som han hade skäl förmoda vara mottagliga för en djupare och innerligare fromhet. Mången af dem lämnade Allerum med riktningen af sitt lif och sin lära bestämd af Johan Sundius. De välkomstord, dessa präster fingo höra, när de kommo till Allerum, lödo helt säkert ganska lika den hälsning, Johan Sundius kort efter Eric Palmes ankomst sände en svägerska⁴: »Hon

tänke flitigt uppå, hwad hennes Frälsare har utstått för henne; deraf må hon då alltid sluta, huru högt han älskar henne och hwad godt han ärnar henne».

När Eric Palme på våren år 1767 kom till Allerums prästgård som komminister, hade Johan Sundius redan länge haft två medhjälpare i kallet. Båda församlingarna voro stora och folkrika, och själavården sköttes icke efter mått; barnskaran i prästgården växte, kräfvande vård och undervisning; därtill kom, att Johan Sundii med åren allt svagare bröst gjorde det alltmera svårt för honom att predika. Alltnog: år 1753, då han i två år till medhjälpare haft Severin Cavallin, hade han begärt och fått en andra komminister¹. År 1767 var Cavallin ännu kvar, men den andra platsen hade blifvit ledig. Till denna plats hade Sundius först önskat få Paul Quiding, prästson från Västra Karup. Flera af de söner, som gingo ut från detta prästhem, blefvo — sannolikt redan i tidiga år påverkade af sin preceptor Paul Lybeck (se sid. 435) — hängifna den herrnhutiska riktningen inom det skånska stiftet och räknades till denna riktnings främsta personligheter. Sannolikt var Paul Quiding, som dog ung och om hvilken man därför ej känner mycket, af samma anda som dessa sina bröder. Emellertid hände det sig, att Quiding »medelst oförväntade mellankommande omständigheter gick mig undan», såsom Sundius sade. Då var det som denne i stället af domkapitlet begärde och äfven erhöll Eric Palme².

Om lifvet i Allerums prästgård under de år, Eric Palme där vistades, finnas veterligen inga uppgifter bevarade. Utan tvifvel var denna prästgård då i lika hög grad som tidigare, kanske mer än någonsin förut, en samlingsplats för fromma och sanningsökande. Förvisso samlades där alltjämt grannsocknarnas präster, »fromma

herrska» och tillfälliga besökare till sannskyldiga konventiklar. Förvisso vallfärdade dit alltjämt präster och lekmän från när och fjärran¹. Lika litet som vi härom äga någon närmare kunskap, lika litet finnas några vittnesbörd bevarade om den utveckling, Eric Palme här genomgick. Att åren i Allerums prästgård, att Johan Sundii personlighet och förkunnelse blefvo den bestämmande makten i hans lif, torde dock stå utom hvarje tvifvel. Vi äga härom tvenne afgörande vittnesbörd, nämligen den yngre Severin Cavallins uppgifter, hämtade från en mäktig familjetradition, samt Eric Palmes bevarade bref, låt vara från en mycket senare tid, från hans höga ålders dagar, men dock vittnande om en djup och innerlig, herrnhutiskt betonad fromhet.

Det var med ganska skarpt motsatta förutsättningar som Eric Palme trädde in under Allerums prästgårds tak. Å ena sidan ägde han utan tvifvel genom arf och fostran ett sinnelag, hvars bestämmande makt var en verklig religiositet, men å andra sidan hade han lika säkert ärft ej så litet af sin morfaders och namnes, Eric Sinii, lynne. Talrika exempel, som i det följande skola gifvas, hämtade från Eric Palmes lefnad, torde tillfyllest visa, att till hans bestämmande karaktersdrag hörde ej blott en mer än vanlig verksamhetslust och handlingskraft, utan äfven en ej ringa kantighet, hetsighet och härsklystnad, ett starkt begär att styra allt, för sig och andra, efter sitt eget hufvud. Väl hade han utan tvifvel rönt djupa intryck af Paul Lybeck, i hvars ständiga närhet han lefvat från sitt tolfte till sitt nittonde år, just under den tid af mannens lif, då karaktären dans. Väl hade också det fädernehem, där han under denna tid vistades, varit prägladt af uppriktig fromhet. Men å andra sidan var det förvisso ej endast i fråga om storskiftet som Rutger Palms

och Johan Sundii uppfattning och kynne gått skarpt i sär, förvisso var den förres gärning, hur genomträngd af kristlig anda den än var, dock lika starkt präglad af kraftig verksamhet utåt, som Johan Sundii gärning helt var samlad till hjärtats värld. I hvad mån dessa motsatser gjort sig gällande äfven såsom stridande makter hos Eric Palme själf, därom veta vi intet. När vi på hans ålderdom i Nättraby, genom bevarade rika och intima källor, kunna träda honom nära, framstår såsom hans kanske mest utmärkande karaktersdrag en barnslig rättframhet och en oskrymtad glädje åt både det himmelska och det jordiska goda. Törhända var detta sinnelag vinsten af hårda strider i ungdomsåren; därom veta vi intet. Vi veta endast, att det var i Allerum vinsten vanns.

Om de nära band af frändskap och vänskap, som förenade släkterna Cavallin och Palme, är i det föregående taladt (sid. 6—8). När Eric Palme kom till Allerum, var den äldre Severin Cavallin sedan sexton år där som komminister, i tvenne år skötte de under Johan Sundii ledning tillsammans själavården i Allerum och Fleninge, och inom ytterligare några år voro de svågrar genom gifte med hvar sin af Sundii döttrar. När tre och fyra årtionden senare Eric Palme var kyrkoherde i Nättraby och Severin Cavallin för länge sedan död, vistades den sistnämndes barn som kära gäster i Nättraby prästgård, och bland dem var sonen Samuel Cavallin, som senare blef kyrkoherde och prost i Borlunda. När ytterligare trettio år förgått, uppväxer i Borlunda prästgård den yngre Severin Cavallin, hör sin far berätta, hvad denne hört af sin far och af Eric Palme ej blott om slakten Palmes ursprung, utan äfven och vida mer om Johan Sundius och om Allerums prästgård. När sedan denne yngre Severin Cavallin skrifver det skånska prästerskapets historia och

tecknar sina bilder ur de skånska prästhusens häfder, nämner han — efter sin fars på egen erfarenhet och omedelbara vittnesbörd grundade berättelser — Eric Palme bland de präster, hvilka betraktade Johan Sundius »såsom sin andlige fader»¹, räknar honom till de »förträffliga lärare», som utgingo ur Johan Sundii skola². Detta Cavallinska vittnesbörd torde icke kunna jäfvas.

Läser man Eric Palmes bevarade bref till sin ende son, dessa det Palmeska släktarkivets stora skatt från släktens prästerliga tid, skall man ej undgå att finna en liflig bekräftelse af den Cavallinska traditionens vittnesbörd. Väl skattar Eric Palme i ingen mån åt det herrnhutiska uttrycksmaneret, väl präglas äfven ofta hans fromhetsuttryck af hans sinnes något kärfva kantighet, men där framstår likväl med otvetydig klarhet, att det framför allt annat är bilden af den korsfäste Frälsaren han ser, när han riktar sin blick mot höjden. Ett typiskt uttryck för hans lynne och hans fromhet utgöra följande ord om döden såsom den kristnes högsta vinning³: »Denna stora lycka winnes endast genom en lefwande hjertetro på vår korsfäste Gud. Ty blir bara Han vårt lif, så blir ock wisst döden vår vinning; eljest aldrig». Den första hälsning, han sände sin son Johans hustru, Carolina von Sydow, sedan dessa blifvit gifta⁴, var också en påminnelse därom, att Jesus »af kärlek låtit döda sig för oss syndare och igenlöst oss Gudi med sitt blod».

Att Eric Palme i sin sena ålders dagar i allt väsentligt var densamme som på den tid, då han red som komminister öfver slätten mellan Allerums och Fleninge kyrkor*, därom äga vi vittnesbörd, som belysa andra sidor af hans lynne.

* Allerums kyrka, hvars stora klocka omtalats i kap. »Kyrkorna och prästgårdarna» (sid. 252), finnes afbildad i slutvignetten till detta kapitel.

I de talrika bref, hvartill Eric Palmes komministratur i Allerum gáfvo anledning, skrefs hans släktnamn, äfven af sådana personer, som alls ej stodo honom nära, nästan alltid *Palme*, någon sällsynt gång *Palm*. Tidigare synes någon tvekan hafva rådt hos honom själf. Väl inskrefs han, lika väl som sina bröder, vid Lunds universitet under namnet *Palme*, men under sin studenttid skref han sig själf i ett betydelsefullt sammanhang *Eric Palm*, medan han (se Bilaga 28) år 1761 undertecknade det komministerkontrakt, han medfaderningick, *Erich Palme*. Själf skref han sig numera, med visshet alltifrån år 1771, undantagslöst *Eric R. Palme*. Att detta stundom af andra uppfattades såsom *Eric Rutger Palme*, är redan nämndt, ehuru han själf gifvetvis menade *Eric Rutgersson Palme*¹.

Eric Palmes namnteckning (1783)

Väl är det möjligt — särskildt när man ser, att Eric Palmes yngre bröder vid föga mer än tio års ålder inskrefvos i Lund med namnet *Palme* — att denna namnförändring önskats redan af Rutger Palm, hvars släktkära och i frågor af detta slag konservativa sinnelag framstått redan vid barnens namngifning. Dock är det tydligt, att man i detta återupptagande af släktnamnets ursprungliga form har att se främst ett utslag af Eric Palmes eget kynne. Att det skett på grund af hans lefvande medvetande om, att detta namn var det ursprungliga och rätta, därom äga vi Severin Cavallins i begynnelsen af denna släkthistoria anförda och ingående berörda vittnesbörd. Detta stämmer äfven godt med annat, som är känt om Eric Palme. Väl tecknade han, så väl som sina bröder, initialen *R* efter sitt dopnamn törhända närmast såsom ett ytterligare särmärke från

fränder och främlingar af namnet Palm, men att han med detta *R* menade äfven något annat och mera, därom äga vi ett talande vittnesbörd af honom själf.

Den förste och ende son, som föddes i Eric Palmes äktenskap med Helena Catharina Sundia, blef döpt Johannes och kallad Johan. Det torde ej vara för djärft att häri se ett intyg därom, att Eric Palme betraktade Johan Sundius såsom, för att tala med Severin Cavallin, sin andlige fader. När denne son Johan år 1807 fick sin förstfödde son och i dopet lät gifva honom namnet Fredric August, skref den då sjuttioårige Eric Palme till Johan Palme ett bref (Bilag 31), hvori han i de starkaste ordalag förebrådde sonen det namn, han gifvit sitt barn. Att detta barn ej blifvit döpt till Rutger, betecknade han såsom »ett brott», såsom en afvikelse från den kärlek och vördnad, man är skyldig sina fäder, och han uttalade med bitterhet sin farhåga, att detta namn skulle dö ut i slakten. Att detta bref är ett starkt uttryck för samma kärlek till slakten och till fädrens namn, som ledde till återtagandet af namnet Palme, är uppenbart. Att denna kärlek ej var knuten blott till namnen Palme och Rutger, framgår af mångt ännu bevaradt ord. När Johan Palme fått sin första dotter och för fadern omtalat det namn, som gifvits henne, skref den gamle Eric Palme till sin son¹: »Min son, du måtte hafwa glömdt, at din Sal. mor hette Helena Catharina, effter du kallat din doter Helena Sophia».

Något mera än om Eric Palmes själsutveckling under åren i Allerum veta vi om den ohälsa, hvaraf han led under dessa år. Det ter sig egendomligt, att denna släkt, hvars medlemmar i nyare tid varit mer än vanligt starka och friska, i äldre tid präglats af kroppslig svaghet och sjuklighet. Det är tidigare nämnt, att redan den

prästerlige stamfadern, Simon Palm, torde haft klen hälsa, samt att hans söner Olof och Rutger alltifrån födelsen voro svaga och, åtminstone Rutger Palm, blefvo af sjukdom i förtid nedbrutna. Med de söner, som gingo ut från Barkåkra prästgård, var det än sämre ställdt. Sannolikt medverkade härtill den osunda bostad, där de nästan hela sin barndom växte upp. Vi hafva sett Eric Palmes fyra bröder dö en förtidig död, åtminstone tvenne på grund af klenhet och sjukdom. I detta afseende utgjorde han själf, oaktadt han uppnådde mycket hög ålder, intet undantag.

I fyra år blef det Eric Palme förunnadt att sköta sin tjänst i Allerum med obrutna krafter. Under denna tid, år 1768, firade Severin Cavallin i Allerums prästgård sitt bröllop med Anna Beata Sundia. Samma år i december utnämndes han till kyrkoherde i Kjells Nöbbelöf och Felestad, och påföljande år tillträdde han detta pastorat¹. Johan Sundius måste då se sig om efter en annan medhjälpare, och han fann en lämplig sådan i Carl Ring, som var komminister i Åhus. Denne, som blifvit prästvigd samma år som Eric Palme, flyttade nu till Allerum². Under de första månaderna af året 1771 insjuknade emellertid Johan Sundii båda komministrar så svårt, att de, i all synnerhet Eric Palme, blefvo urståndsatta att förrätta någon prästerlig tjänst. Båda fingo då ett års ledighet, hvarunder Sundius, trots sin egen alltmera ökade svaghet och sjuklighet, nödtorftigt skötte pastoratet med en enda medhjälpare. Ehuru det finnes intygadt, såväl att Eric Palmes sjukdom var svår som att hans hälsa i allmänhet var klen, kunde han dock inemot årets slut åtaga sig en tillfällig tjänst, nämligen i Fosie och Lockarps församlingar af Oxie härad, samt våren 1772 återinträda i utöfningen af sin komministratur. Under Eric Palmes tjänstgöring i Fosie hade

prosten öfver Oxie härad, kyrkoherden i Husie Nils Hesselén, som senare blef professor, domprost och biskop, fäst sig vid honom, och på sommaren 1773 erbjöd han honom tjänst som sin komminister. Den lön, som här var att vänta, öfvergick vida allt, hvad Johan Sundius kunde gifva; sannolikt syntes äfven förflyttningen nyttig med hänsyn till prästerlig befordran. Alltnog: i augusti 1773 tog Eric Palme afsked af Johan Sundius, som af hjärtat önskade honom »beständig hälsa samt Guds milda nåd och all andelig väl-signelse». Samtidigt eller något senare lämnade äfven Carl Ring sin tjänst i Allerum. Till deras efterträdare förvärfvade Johan Sundius två unga präster, Berndt Darin och Johan Peter Orrberg, som båda med tiden blefvo hans mågar¹. När dessa giftermål ingingos, var dock Johan Sundius länge sedan död. Han afled den 18 juni 1774, in i det sista buret, så skref Cecilia Blanxia till domkapitlet², af »en upmuntrande tros klarhet och frimodighet».

Eric Palmes tjänstgöring som komminister i Husie blef icke den kraftiga hjälp till befordran å den prästerliga banan, som törhända väntats, och detta var tvifvelsutän en följd däraf, att han slutit sig till Johan Sundii herrnhutiska riktning. Väl vågade den skånska stiftsledningen aldrig taga något steg mot Sundius själf, men de präster, som slutit sig till honom, fingo nästan alla genom långsam och sen befordran pröfva, hvad risk den ställning, de tagit, innebar. Severin Cavallin fick gå i 18 år som komminister i Allerum, innan han vid 45 års ålder blef kyrkoherde och kunde gifva sig; i de af vemodig resignation präglade suppliker, som han under senare delen af sin komministertid årligen ingaf till domkapitlet, kan man, om än mellan raderna, tydligt läsa orsaken till hans långsamma befordran³. Berndt Darin, som var komminister i Allerum under Johan Sundii sista

lefnadsår och nådårspredikant under änkans och barnens första nådår, sågs med stor misstro af domkapitlet, som vid ett tillfälle t. o. m. kallade honom till förhör; ehuru han skildras som en osedvanligt både from och dugande präst, fick han vänta till nästan samma ålder som Cavallin, innan han fick eget pastorat och då kunde gifta sig med Cavallins änka¹. Johan Peter Orrberg, som var komminister i Allerum både under Johan Sundii sista lefnadsår och under första nådåret efter hans död och som är känd genom en af trycket utgifven, af herrnhutisk anda ganska starkt präglad predikosamling, fick eget pastorat först vid öfver 50 års ålder; han var dock då sedan mer än tjugo år gift med Johan Sundii dotter Eva Maria². Gabriel Thulin, som genom gifte med Johan Sundii yngsta dotter Maria Christina fortsatte den konsevation af Allerums pastorat, som Sundius själf begynt och som närmast efter hans död fullföljts af Anders Forsell genom gifte med Maria Christina Sundia, blef från domkapitlets sida utsatt för ren förföljelse på grund af sina särdeles öppet uttalade herrnhutiska tänkesätt³. Äfven Eric Palme fick pröfva, hvad det ville säga att hafva slutit sig till Johan Sundii skola.

Strax på nyåret 1775, då Eric Palme verkat halftannat år i Husie, mottog han en kallelse, som blef af afgörande betydelse för såväl hans som släkten Palmes öde. Han blef nämligen af kyrkoherden i Ronneby och prosten öfver Medelstads härad Salomon Henschen kallad till dennes komminister i annexförsamlingen Backaryd och blef missiverad dit den 18 januari⁴. För Eric Palme betydde detta en förflyttning från den skånska slätten, där han växt upp och där han hittills verkat i folkrika församlingar och i kretsen af talrika ämbetsbröder, till en vild och otillgänglig blekingsskogstrakt. För släkten blef denna förflyttning första steget från Skåne mot norr.

Förmodligen insåg Eric Palme, att det var många år som väntade på honom i Backaryd. Tvifvelsutän betyde därjämte förflyttningen en afgjord förbättring af hans ekonomiska ställning. Redan år 1776, alltså året efter det han tillträdde komministraturen i Backaryd, ansåg han sig också äga möjlighet att bilda eget hem. Hans hjärtas val var helt säkert träffadt långt förut. När det i juni 1776 lyste i Allerums kyrka för Eric Palme och Helena Sundia — hennes andra namn, Catharina, användes så sällan, att det ej står utsatt ens i lysningsboken — var med all sannolikhet grunden till den förbindelse, som knöts, en trolofning redan under den tid, då Eric Palme var komminister i Allerum. Det är ej osannolikt, att det varit denna trolofning som främst förmått honom att utbyta komministraturen i Allerum mot den ekonomiskt förmånligare platsen i Husie. Den 5 juli 1776 vigdes Eric Palme och Helena Sundia¹, och så flyttade de bort till sitt aflägsna hem, där de skulle komma att lefva tillsammans i aderton år eller nära nog hela sitt äktenskap.

BACKARYDS socken är belägen två svenska mil nordväst från Ronneby, uppe mot den småländska gränsen. I socknens södra del låg på Eric Palmes tid som än idag kyrkan, men af den gamla, i flera hänseenden märkliga kyrkan från hans dagar finnes intet kvar; den refs på 1790-talet. Vid denna Backaryds gamla kyrka är Eric Palmes namn särskildt knutet genom den mycket utförliga och noggranna beskrifning, som han gjorde af kyrkan före dess rifning och som ännu finnes bevarad i hans egen handskrift². Kyrkan var byggd af trä på olika tider, äldsta delen på 1630-talet, då en kapellförsamling här uppstod. På Carl XI:s tid blef Backaryds församling eget pastorat och fortfor att vara det ända till år 1771, då Salomon

Henschen lyckades få Backaryd till annexförsamling; dock förblef den annex till Ronneby endast under Henschens lifstid, d. v. s. till år 1796¹. Den gård, där Backaryds forna kyrkoherdar bott och där äfven Eric Palme år 1775 fick sitt hem, låg ej nära kyrkan och kyrkbyn, bar ej ens Backaryds namn. En dryg halfmil norr om kyrkan, långt uppe i den vilda skogen emot småländska gränsen, låg då som nu Långsjöryds prästgård, såsom den kallades äfven under Eric Palmes komministertid². »Det ensliga Långsjöryd» är Johan Palmes benämning på sitt barndomshem³, och han har helt visst med detta enda epitet träffat denna prästgårds särmärke. När man från Backaryds kyrka och by färdas uppför de många och långa backarna till Långsjöryds prästgård, på en väg, som blir allt smalare, genom en allt tätare skog, förbi stugor, som blifva allt färre och mera oansenliga, har man en förnimmelse af att färdas bort till en allt ensligare ensamhet. Prästgården ligger på en höjd med ganska vid och vacker utsikt åt söder öfver den af mörk skog inramade Långasjön. Norr om prästgården ligga karga åkrar inklämda i skogen, som än idag sträcker sig vida åt alla håll⁴.

I denna församling fanns ingen ståndsperson utom kyrkoherdens familj; Eric Palme och Helena Sundia framlefde här sitt lif omgifna allenast af den »verkligt beskedliga och hyffsade allmogen», såsom den betecknades af deras son Johan Palme, när denne nedskref sina barndomsminnen⁴. Endast två gånger om året fick prästgården förnämt besök, och det var när Salomon Henschen, ofta åtföljd af hustru och barn, kom för att hålla sockenstämma, inspektion och förhör i sin annexförsamling⁵.

Salomon Henschen var en man af helt annat lynne än Eric Palme. Hans yttre uppträdande beskrifves af en bland Ronneby

församlingsbor med följande ord: »När versen till predikstohlen af söngs, wändes församlingens blickar ohwilkorligen emot sacristian, hwarifrån han skulle komma. Han kom, denna resliga och ädla gestalt med det långlagda anletet, hwilket pryddes af den kongeliga näsan, de swarta ögonbrynen, den talande blicken och den wärdiga minen. Den pudrade allonge-peruquen, den wida sidenkappan, nordstjernan, som lyste från den swarta kaftanen, ökade anseendet. Gubben gaf under ett mildt småleende och med afpassad luttning på hufwudet en wänlig hälsning, då han passerade församlingens ledamöter förbi. Han uppträdde på predikstohlen med ögat lyftadt emot höjden; man tycktes på hans läppar blifwa warse den suck, som från hans innersta uppsändes till himmelen».

Väl synes denne man haft sina svagheter, törhända öfverensstämmande med hans ståtliga uppträdande i kyrkan — han lär med ifver hafva eftersträfvat både sin orden och sitt riksdagsmannaskap, och hans åtgärd att förskaffa sig Backaryd till annexförsamling gaf anledning till skarpt klander — men han var dock utan minsta tvifvel en icke blott i yttre uppträdande, utan jämväl genom betydande egenskaper imponerande personlighet. Väl bära de bevarade uttrycken af hans fromhet en synnerligen gammaldags prägel, men han var i all sin ståtlighet ingen sträng och stel ortodox, utan en god och vänlig människa, därtill vittret och högt begåfvad. Samma församlingsmedlem, hvars skildring af hans yttre uppträdande anförts, skrifwer om hans predikningar följande: »Hans afhandlingar woro grundelige och gjorde mycket intryck, hans röst var tydelig och klar, declamationen hög och förträffelig; det war icke som han skulle uppläsa, utan som han wille i åhörarnes hjerta inpräglade den gudommelige sanningen, den ömma förmaningen, den straffande

varningen. Ofta sade man: det är en välsignad till att förklara Guds ord». Att Salomon Henschen utan tvifvel ägde betydande prästerliga egenskaper, framgår icke endast af här anförda skildring, utan äfven däraf, att skildraren, Nils Jönsson Quiding, hvars fader tillhörde den Quidingska syskonskaran från Västra Karup, men öfvergifvit fädrens prästerliga bana och blifvit sockerbruksinspektör i Ronneby (se Släktaffa 27), väsentligen genom Henschens inverkan beslöt återgå till fädrens kall, något som han ock gjorde med den framgång, att han slutade sina dagar såsom prost i Malmö¹.

Till Salomon Henschens lika väl som till tidens prästerliga lifs karakteristik förtjänar nämnas, att det Henschenska hemmet i Ronneby utgjorde medelpunkten för en mycket exklusiv sällskapskrets, där det enligt Nils Quidings vittnesbörd rådde ett vittert och »alt för agreabelt umgänge», men där det enligt samme skarpe bedömare ej var »rådeligt för någon enfaldig stackare att träda in», enär där visades »i miner, ord och åtbörder all den suffisance, som stadslefnadens fåfänga och ett hof framför secter kunde inspirera»².

Med dessa sista ord syftar Nils Quiding på det hem i Ronneby, som näst efter det Henschenska dominerade i denna umgängeskrets, ett hem, med hvilket Eric Palmes var ganska nära befryndadt. Det är nämndt (sid. 474), att den yngste af de tre bröder Sundius, som från Östergötland flyttade till Skåne, blef borgmästare i Malmö. Hans son Magnus Sundius, som var öfverstelöjtnant, hade många barn, hvilka samtliga ändrade sitt släktnamn till Sundin (se Släktaffa 25). Af dessa syskon Sundin, som alltså voro sysslingar till Helena Sundia, bodde tvenne i Ronneby, där de spelade en stor roll såväl i köpingens lif som i den Henschenska sällskapskretsen. Dessa två syskon voro fabrikören Christian Andreas Sundin och hans

syster Johanna Maria, gift med landssekreteraren i Blekinge län Johan Peter Abelin, som fått afsked från sin tjänst med hofsekters titel och som köpt sig en landegendom i Ronnebys närhet¹.

Genom dessa fränder och genom Eric Palmes prästerliga tjänsteställning voro han och Helena Sundia själfskrifna medlemmar af den Henschenska kretsen. När Eric Palme var i Ronneby, bodde han i Salomon Henschens hus, och förhållandet mellan familjerna synes varit det bästa². Lifligt var dock umgänget mellan prästhusen i Ronneby och i Långsjöryd helt säkert icke. Därtill var afståndet alltför stort ej blott mellan den lifliga köpingen och det ensliga prästhemmet i skogen, utan äfven mellan Eric Palmes och Salomon Henschens lynnen. Lika förbindlig, omständlig och högtidlig som Henschen var, lika kärf och rättfram var hans komminister. Eric Palme framstår senare i Nättraby, där en skarp klyfta rådde mellan församlingens allmoge och dess talrika ståndspersoner, såsom en bondepräst, som stod allmogen nära i lynne och lif. Utan tvifvel trufdes han bättre bland sina bönder i Backaryd än bland de »agre-
 abla» fränderna och vännerna i Salomon Henschens hus. Under åren i Backaryd lärde han sig förstå och högt skatta den blekingska allmogen. Om det goda förhållande, som rådde mellan honom och hans församlingsbor, finnas talande vittnesbörd. När Eric Palme lämnade Backaryd, kunde församlingsborna ej begära något bättre af Salomon Henschen, än att han, så skrefvo de till honom, »ut-
 värkar oss så denna som förra gången en sådan prästman, med hwilken wi hafwa orsak at wara nögde»¹.

Särskildt med ett af allmogehemmen i Backaryds socken trädde prästfamiljen i Långsjöryd i nära umgänge och vänskap. Detta hem var Carl Magnus Liljas och Ingrid Ingemarsdotters i Västra Hall.

UTSIKTEN ÅT SÖDER FRÅN LÅNGSJÖRYDS PRÄSTGÅRD.

Lilja var ingen vanlig bonde, ehuru han utan tvifvel hörde till allmogens stånd. Han lifnärde sig medelst klädväfveri, trädgårdsodling, åderlåtning samt »allehanda slögder». Han var icke endast en verkligt from man, utan synes hafva förvärfvat sig kunskaper och bildning utöfver det vanliga måttet, så att han kunde meddela undervisning ej blott åt sina egna barn, utan äfven åt andras. I denne Carl Magnus Lilja förvärfvade Eric Palme en trofast vän, på hvilken han satte verkligt värde¹.

I februari 1778 fingo Eric Palme och Helena Sundia sitt enda barn, en son, hvilken som nämndt efter morfadern döptes till JOHANNES, men liksom denne kallades Johan². Vid detta dop var Carl Magnus Lilja näst efter prostinnan Henschen, som bar barnet till dopet, den främste af faddrarna. De barn, som föddes i Liljas hem³, buros också vanligen till dopet af »Fru Palme i Långsjöry prästegård», såsom Eric Palme själf skref sin hustrus namn i den af honom med stor omsorg egenhändigt förda kyrkoboken, därmed användande ett uttryckssätt, som för prästhustrurs del väl framträdt sporadiskt några årtionden tidigare, men ännu på denna tid alls icke kommit i allmänt bruk*. Bland de barn, som föddes i Liljas stuga i Västra Hall, var äfven dottern Dorotea, född i november 1782 och buren till dopet af Helena Sundia. När det ej förunnades Eric Palme och hans hustru att få några fler barn än den förste och ende sonen, medan barnskaran i Liljas hem ständigt växte, gjordes det upp, att DOROTEA LILJA upptogs af gudmodern och faderns vän

* I det anförda uttrycket är äfven att märka stafningen »Långsjöry». Detta är den ljudenliga stafningen, fordom nästan undantagslöst brukad för de talrika blekingska ortnamn, som sluta på d, här i denna ställning alltid stumt. Fordom skrefs alltså, liksom uttalet då var och ännu är, »Backary socken», »Medelsta härad» o. s. v.

såsom eget barn och medlem af prästhuset. Där fick hon växa upp vid Johan Palmes sida¹. Några andra medlemmar än Eric Palme, hans hustru och dessa två barn, sonen och fosterdottern, synes prästhemmet i Långsjöryd icke hafva räknat, fränsetd en dräng och en till två pigor². Dessa tjänares ringa antal betyder utan minsta tvifvel, att komministern själf i stor utsträckning fick lägga hand vid sin prästgårds bruk.

Var alltså lifvet i Långsjöryds prästgård ensligt, så blef också Eric Palme under de år, han där bodde, alltmera ensam inom sin närmaste släkt. Brodern Johans olycka som kronofogde måste hafva gått honom till sinnes. Under de år, som följde efter denna händelse, synas de två bröderna hafva stått i mycket ringa beröring med hvarandra; åtminstone från Eric Palmes sida torde förbindelsen hafva inskränkt sig till en brodershälsning vid nyåret³. Till sin moder i Norrvinge prästgård skref Eric Palme oftare; genom en tillfällighet är det känt, att han under året 1787 sände henne fyra bref⁴. Där till är det sannolikt, att han någon gång var rest till Lund, då han gifvetvis äfven besökte modern. Under 1780-talets två sista år dogo emellertid såväl modern som båda de kvarlevande bröderna, Johan och Simon. När nästa årtionde inbröt hade Eric Palme af närmare fränder kvar endast system Catharina Maria och hennes man, Jacob Östman, i Norrvinge prästgård.

Redan från tidiga år hade Eric Palme nödgats sätta sig i skuld, och inkomsterna voro i Backaryd så ringa, att denna skuld blott ökades⁵. Rätt snart började han därför söka pastorat. Redan två år efter sin ankomst till Backaryd sökte han Sölvesborgs gäll, som blifvit ledigt efter faderns kusin Mathias Jacobæus, en son till farfaderns svåger Johannes Jacobæus i Kropp⁶. Tre år därefter, år 1780,

sökte Eric Palme Borlunda och Skeglinge pastorat i Frosta härad¹. Han kom ej med på någotdera af förslagen. År 1783 sökte han vinna befordran till Backaryds grannförsamling i öster, Tving. Han förmenade sig där vara känd och kunna påräkna sympatier; han var därför särdeles angelägen om att få ett rum på förslaget, hvar till han äfven ansåg sig hafva en viss rätt på grund af de 22 års tjänst, han nu förrättat. Men ej heller här kom han med på förslaget, och detta gick honom djupt till sinnes. Genom sin svåger Mathias Sundius, som var hospitalsföreståndare i Malmö, begärde han utdrag ur domkapitlets protokoll öfver detta förslags upprättande; han hade nämligen för afsikt att hos konungen öfverklaga förslaget. Det är sannolikt, att han här gått fram med all den skärpa, han vid senare, bättre kända tillfällen ådagalade, när det gällde att häfda, hvad han ansåg vara sin rätt. Emellertid bibragtes honom snart, sannolikt genom någon välvilligt sinnad och lugnare ståndsbroder, törhända Salomon Henschen, insikt om det lönlösa i hvarje försök att vinna något i kamp mot domkapitlet. Han meddelade då sina förmän, att han »förmedelst mellankommande omständigheter» beslutit afstå från protokollsutdrag och klagoskrift². Utan tvifvel var också detta med hänsyn till befordringsutsikterna det klokaste, han kunde göra. Nu dröjde det åtta år, innan han sökte något pastorat, men när han då ånyo tog detta steg, vann han fullständig framgång. Han sökte och fick utan ringaste strid eller svårighet Nättraby gäll.

NÄTTRABY ligger strax nordväst om Carlskrona, landvägen öfver en mil, men sjövägen knappast en halfmil från staden. Därifrån färdades man fordom till Nättraby i färja, som under åt-

minstone en del af Eric Palmes tid på denna genväg besörjde den stora trafiken från Carlskrona västerut; i våra dagar gör man resan i ångslup. Sedan man genomfarit en vacker, om än något kal skärgård, kommer man upp i Nättrabyån, som i intagande skönhet söker sin like. I strändernas rika lummighet, liksom för öfrigt i hela Nättraby sockens frodigt rika växtlighet, har den sammansmältning af det nordiska med något sydländskt, nästan tropiskt, som är utmärkande för den blekingska naturen, funnit ett af sina vackraste uttryck¹. Landet är bördigt och rikt, ån segelbar, Nättraby en ur gammal hamn och en före Carlskronas uppkomst betydande utförselort för upplandets produkter. En half fjärdingsväg från åmynningen ligger strax vid ån kyrkan, och där låg äfven prästgården på Eric Palmes tid.

I denna församling, som ensam bildar ett pastorat inom Medelstads härad och kontrakt, verkade under den tid, då Eric Palme var komminister i Backaryd, såsom kyrkoherde Johan Quiding, en af de främste i den Quidingska syskonskara, som utgått från Västra Karups prästgård (se sid. 435 och Släktafla 27). Törhända hade Johan Quiding redan som barn mottagit intryck af sina äldre bröders informator Paul Lybeck. Säkert är, att han slöt sig till den herrnhutiska riktningen inom stiftet och att han hörde till denna riktnings främste. Det berättas, att ryssarne år 1788 landstigit i Nättraby för att plundra, men att de, så säger Cavallin, »vändt tillbaka häpnande wid anblicken af det fromma och förtröstansfullt frimodiga uttryck, som lyste dem till mötes i Quidings ansikte». Adeln, ej minst inom amiralitetet, var ganska allmänt gripen af den gustavianska tidens religionsfientlighet. Bland de värsta begabbarne var amiralen Chapman, som vid gudstjänsttid anordnade processioner

med olympens gudar förbi Carlskrona kyrkor endast för att förarga prästerskapet. Denne Chapman säges hafva erkänt, att Johan Quidings fromhet möjligen skulle kunna förmå honom att tro på kristendomens sanning. Johan Quiding och Eric Palme voro svågrar på så vis, att Quiding var gift med Anna Cathrina Orrberg, hvars broder Johan Petter Orrberg i Åsum var gift med Johan Sundii dotter Eva Maria (se Släktafla 25). Det är sannolikt, att denna förbindelse med den Sundiska kretsen spelat en roll för Johan Quidings utveckling i herrhutisk riktning. Att han och Eric Palme räknade ej blott frändskap, utan äfven vänskap, är sannolikt; de träffades åtminstone vid de ganska ofta återkommande sammankomsterna af Medelstads härads prästerskap. Utan tvifvel hade Eric Palme äfven besökt Nättraby prästgård, där två söner och en dotter till Johan Quiding och Anna Cathrina Orrberg växte upp¹.

År 1791 drabbades dessa barn af den dubbla olyckan, att båda föräldrarna afledo. Själfva nyårsdagen dog modern, och fadern dog på hösten. De två sönerna, den fjortonårige Nils och den trettonårige Johan, gingo då i Växjö skola, den närmaste, som fanns till Nättraby. Här hörde de, så berättas i Quidingska slakten, medan de en höstnatt sofvo i sin gemensamma säng, faderns röst läsa välsignelsen öfver dem, och de fingo snart veta, att fadern samma natt aflidit. Välsignelsen var det enda arf, Johan Quiding efterlämnade åt sina barn; i Nättraby till inkomsterna obetydliga prästgäll hade inga besparingar kunnat göras. De tre barnens ställning var mycket bekymmersam. Väl förunnades dem ett andra nådår, men det var endast genom hårdt arbete med undervisning åt yngre kamrater som Nils och Johan Quiding kunde fortsätta sina studier². För dottern, EBBA QUIDING, som vid faderns död var tolf år gammal,

måste framtiden hafva tett sig ändå mörkare. Emellertid anslogs pastoratet ledigt, Eric Palme sökte tjänsten och fick andra rummet på förslaget, profpredikade och fick vid valet, som förrättades den 29 april 1792 af Salomon Henschen, nästan alla församlingens röster. Gället var konsistoriellt, och den 5 augusti 1792 utfärdade domkapitlet fullmakt för Eric Palme att vara kyrkoherde i Nättraby församling¹. Bland hans första åtgärder var att taga sig an den faders och moderlösa Ebba Quiding. Hon fick, ännu medan nådåren väntades ut, flytta till Långsjöryd som Johan Palmes och Dorotea Liljas fostersyster. Ebba Quiding var den andra af de tre fosterdöttrar, Eric Palme upptog, och hon var den, af hvilken han fick den största välsignelsen².

Den 1 maj 1794, sedan båda nådåren voro tilländalupna, tillträdde Eric Palme Nättraby pastorat och flyttade till dess prästgård med hustru, son och fosterdöttrar³. Nättraby gamla prästgård från Eric Palmes tid, som refs först år 1904, låg alldeles vid ån, strax söder om kyrkogården. Denna prästgård liknade på intet vis de skånska prästgårdar, vi tidigare lärt känna i denna släkthistoria. Boningshuset (se fotografi af en nästan samtida pastell) var ett rödmåladt trähus om två våningar, 35 alnar långt och 13 alnar bredt, byggdt af furutimmer på fotträd af ek och försedt med torftak; det innehöll i hvardera våningen en sal och fyra kamrar, nedre våningen därjämte kök och spiskammare. Detta boningshus låg alldeles intill ån med en där befintlig brygga, så nära, att man från fönstren kunde samtala med personer, som sutto vid fönstren i det midt öfver ån liggande herresätet Hafgården⁴. Är denna Nättraby gamla prästgård borta, så finnes däremot kyrkan kvar i väsentligen samma skick som på Eric Palmes tid. De förändringar, som sedan dess

gjorts i Nättraby kyrkas byggnad och inredning äro icke större, än att man ännu tydligt kan se kyrkan sådan den då var*. Dess byggnad är än idag nästan orördt medeltida med en tung och låghvälfd rundbåge åtskiljande skepp och kor, dess inredning är, sådan den ännu ter sig, till ej ringa del från de tvenne sekler, som närmast föregingo Eric Palmes tid¹.

Den församling, dit Eric Palme kom som kyrkoherde, var af en mycken egenartad, bland landsförsamlingar i äldre tid nästan enastående prägel. Dess särmerke var, att en mycket väsentlig del — en heltvisst öfverdrifven uppgift säger mer än hälften² — af församlingsborna voro ståndspersoner. Flera betydande gods funnos inom socknen, och mindre gårdar ägdes i stort antal af Carlskronabor, af förmögna handelsmän och än mer af personer tillhörande flottans officerskår eller civila personal³. När Nils Jönsson Quiding från Ronneby vid aderton års ålder höll sin andra predikan, skedde det i Nättraby kyrka hos farbrodern Johan kort före dennes död. Nils Quiding berättar⁴, att han här predikade för en »blandad församling af bönder och herrar, af pigor, mamseller och fröknar, af bondqwinnor, fruar och grefwinnor». Att tala så skilda personer till lags, är ingen lätt sak; Nils Quiding förlorade också i deras åsyn all sin »hardiesse» och föreläste oriktig text.

Sådan var i få ord Nättraby församling, när Eric Palme där blef kyrkoherde. Att en stundom skarp motsats i många viktiga hänseenden gjorde sig gällande mellan allmogen och ståndsperso-

* Nättraby kyrkas utseende från nordväst på Eric Palmes tid framgår af här reproducerade nästan samtida pastell. Kyrkans nuvarande utseende från söder framgår af öfverstycket till detta kapitel (sid. 471). De ytterst å båda sidor af detta öfverstycke befintliga ornamenten äro hämtade från kyrkans orgelläktare (sen båröck). Anfangsbokstafven är grundad på en ännu bevarad skulpterad kyrkbänk, som bär årtalet 1677.

nera, var oundvikligt. Genom uppfostran och rik erfarenhet, vunnit i synnerhet under åren i Backaryd, då han left sig in i den blekingska allmogens lif, men äfven deltagit i den Henschenska kretsens umgängeslif, hade Eric Palme många förutsättningar att lösa de svårigheter, som förestodo. Härvid är ock att märka, att hela allmogen och de fromma bland ståndspersonerna, som älskat och vördat den herrnhutiskt sinnade Johan Quiding, a priori måste vara benägna till sympati för en efterträdare, som — om han än var af ett annat och kärfvare sinnelag än Quiding — dock tillhörde samma fromhetsriktning som denne. Utan tvifvel hade detta sakförhållande starkt bidragit till den enhällighet, hvarmed Eric Palme blifvit vald till kyrkoherde. Härmed var alltifrån början en bro slagen till samförstånd mellan honom och en god del, tvifvelsutan den bästa delen, af församlingsborna.

VID fyllda femtiosex års ålder tillträdde alltså Eric Palme eget pastorat. Han fick här verka i 21 års tid, till långt in på sitt sjuttioåttonde år. Trots denna sin höga ålder och en mot slutet alltmera försvagad hälsa, handhade han under nära nog hela denna tidrymd församlingsvården med stark och obruten handlingskraft.

En likhet finnes emellan Eric Palmes och hans farfaders, Simon Palms, församlingsverksamhet, huru betydande olikheter det svunna seklet än i öfrigt medfört för den prästerliga gärningens art och läggning. Denna likhet ligger däri, att Eric Palme lika väl som farfadern fick börja sin verksamhet som kyrkoherde med ett kraftigt arbete till folkundervisningens befrämjande. Orsakerna till detta arbete voro dock i de två fallen af vidt skilda slag, liksom ock arbetets art och vilkor. Gamle herr Simons verksamhet för folk-

NÄTTRABY KYRKA.

Efter pastell, befintlig i Friherrinnan Annie Åkerhelms, född Quiding,
ägo i Stockholm. Signerad: »Nettraby d. 25 Juli 1826 af Sophi Mari».

NÄTTRABY PRÄSTGÅRD.

Efter pastell, befintlig i Friherrinnan Annie Åkerhielms, född Quiding
ägo i Stockholm. Signerad: »Nettraby d. 5 Juli 1826 af Sophi Mari»

undervisningen var endast ett led i tidens stora arbete för uniformiteten och därmed för Skånes försvenskning, och det enda medel, som stod honom till buds, var klockarens lyckligtvis nitiska och framgångsrika medverkan. För sonsonen låg saken helt annorlunda. Uniformiteten och försvenskningen voro spörsmål, som nu tillhörde historien, men nya rörelser i tiden hade starkare än någonsin förut riktat samhällskrafterna till att verka för en förbättrad folkundervisning. »Upplysningstidehvarvet» var vid den tidpunkt, hvarom här är fråga, redan flera årtionden gammalt och var i färd med att aflösas af tidehvarf med andra namn. Dess verkningar i Sverige voro, hvad folkupplysningen beträffar, väl icke hastigt genomgripande, men redan under frihetstiden och än mer under gustavianska tiden uppstodo i skilda delar af vårt land, under påverkan af dessa tidsskedens »upplysnings»sträfvanden, genom enskildas offervillighet och genom nitiska prästers verksamhet icke så få »barnskolor» för allmogens barn, verkliga skolor under särskilda skolmästares ledning.

Sådan offervillighet och sådant nit hade visats i Nättraby under Eric Palmes företrädares tid. När Johan Quiding tillträdde pastoratet, låg undervisningen, såsom sed var inom Lunds stift, i klockarens hand. Därjämte hade undervisning inom församlingen meddelats af en båtsman vid namn Gert Trummeslagare, om hvilken det hette, att han väl var »nykter, men dock i något mål icke som christen ostraffelig», i det att han försummade sina salighetsmedel; att en sådan person tillåtits meddela barnundervisning, är att beakta såsom ett tidens tecken. Väl lofordades klockarnes undervisning, men den omfattade dock endast en del af församlingens barn, och den var framför allt, såsom vi i Östra Sallerup närmare lärt känna,

inskränkt till den mest elementära utan- och innanläsning. En stor förändring, innebärande en afsevärd förbättring af barnundervisningen i Nättraby, ägde emellertid rum under Johan Quidings tid, i det att en handelsman Nils Lunde i Carlskrona, som ägde en landtegendom i Nättraby socken, på 1780-talet testamenterade den betydande summan af 10000 daler silfvermynt till inrättande och underhåll i Nättraby af en skola med en särskild skolmästare. Genom processer från arfvingars sida förminskades summan till 1500 riksdaler specie, hvarjämte saken drogs ut. Vid Eric Palmes ankomst var det för de Lundeska medlen uppförda skolhuset alldeles nybyggdt, skolmästare kort förut anställd och undervisningen nätt och jämt påbörjad.

Eric Palme fann alltså en god början gjord, men han märkte tillika, att en så stor del af testamentsmedlen åtgått till skolhusets byggnad, att det icke återstod tillräckligt till skolmästares och barns underhåll — att äfven barnen skulle åtnjuta åtminstone en del af sitt underhåll genom skolan, ansågs i äldre tid vara en själffallen sak. Den nye kyrkoherden måste alltså vara betänkt på att anskaffa ytterligare medel, och han fann snart råd. Ett par år före hans ankomst till pastoratet hade en församlingsbo, änkefru Sophia Lovisa Lyckou, född Lindström, gjort ett vackert testamente till kyrkan; hon hade nämligen förordnat, att 333 riksdaler 16 skillingar specie efter hennes död skulle tillfalla kyrkokassan och räntan häraf utgå till aflöning af en organist vid den orgel, som då nyligen blifvit skänkt till kyrkan. Detta testamente fann Eric Palme vara föga praktiskt, enär pennin-garna voro vida mer af nöden för skolans behof. Han lyckades också, när fru Lyckou på hösten 1795 låg på sin dödsbädd, förmå henne att ändra testamentet därhän, att beloppet skulle tillfalla skol-

kassan i stället för kyrkokassan samt att räntan skulle användas uteslutande till fattiga skolbarns underhåll.

Det hade törhända redan då visat sig, att barnens underhåll var den fråga, af hvilken det berodde, om skolan skulle kunna fylla sin uppgift. I hvarje fall blef det snart uppenbart, att så var fallet. Den lärare, som alltifrån början varit anställd vid skolan, skötte sin tjänst till både kyrkoherdens och församlingsbornas fullständiga belåtenhet. I intet annat afseende fanns heller något att anmärka emot skolan. Icke desto mindre nödgades kyrkoherden vid den prostvisitation, som hölls år 1799, för häradsprosten anmäla, att han till sin ledsnad icke funnit skolan omfattad med det intresse från allmogens sida, som han väntat. Såsom en af de främsta förklaringsgrunderna här till anförde Eric Palme, att de bönder, som förräntade testamentsmedlen, försummat sin räntebetaling i så stor utsträckning, att skolmästaren ej på länge fått ut någon lön och barnen ej något underhåll. Väl anbefalldes prosten, Sante Johan Santesson i Hjortsberga och Edestad, att de för skolans ekonomiska ledning tillsatta skolföreståndarne skulle hos Konungens Befallningshafvande anhålla om handräckning till räntemedlens utbekommande af de tredskande bönderna. Men som dessa skolföreståndare voro bönder äfven de, bedrefs denna sak sannolikt trögt. Väl gjorde Eric Palme under årens lopp allt hvad han kunde för att hålla skolan uppe: han lyckades förmå församlingsborna att bevilja skolmästaren en half skeppa råg och en half skeppa korn årligen af hvarje helt hemman, han upplät af prästgårdens åker två skeppland till trädgård åt skolmästaren — han gjorde förvisso allt, hvad på honom ankom. Icke desto mindre blef resultatet mycket begränsadt. Under Eric Palmes tid torde antalet af samtidigt undervisade barn ej någonsin hafva mycket

öfverstigit 10, och några andra undervisningsämnen än innan» och utanläsning, skrifning och katekes torde icke hafva förekommit. Det är, i betraktande af allt detta, starka tvifvel underkastadt, om den undervisning, som här meddelades, var grundligare eller mer omfattande än den, som tidigare meddelats af nitiska klockare. Emellertid var (se Bilaga 36, 5:e punkten) klockaren numera så strängt upptagen af åderlätningar och vaccinationer, att han näppeligen skulle varit i stånd att fullgöra sin lagliga skyldighet med hänsyn till undervisningen. På denna punkt låg, så vill det synas, den mest påtagliga vinsten af denna skolinrättning. Dock får man ej underskatta betydelsen däraf, att ett särskildt skolhus blifvit byggdt, en särskild skolmästare anställd och att denna skolinrättning erkänts såsom en församlingsbornas gemensamma angelägenhet. Allt detta innebar dock otvifvelaktigt ett steg framåt. I hvad mån denna skola betecknade ett framsteg äfven med hänsyn till undervisningens resultat, därom förmäla bevarade handlingar intet¹.

Denna första skola i Nättraby benämndes i regel antingen »fattigskola» eller oftare »barnskola». Det förra namnet hade sin grund däri, att denna skola i själfva verket var afsedd uteslutande för de fattigare; de förmögnare ansågos kunna bekosta enskild undervisning åt sina barn. Den senare af de anförda benämningarna var åter en följd däraf, att undervisning ej blott af den ungdom, som skulle beredas till sin första nattvardsgång, utan äfven af de vuxna ännu hörde till församlingsherdens viktigaste och, hvad allmogen beträffar, på skarpaste allvar fullgjorda skyldigheter.

Den ungdom, som skulle beredas till nattvarden, undervisade Eric Palme en dag i veckan från nyåret till juni eller juli månad. Dem, som visade dålig fattningsgåfva, tog han till omsorgsfull och

grundlig enskild undervisning. Före nattvardsgången höll han en söndag offentligt förhör med den undervisade ungdomen, och till nattvarden släpptes ingen fram, som ej kunde läsa rent i bok samt ådagalägga, att han förstått kristendomens grundsanningar. Vid flerfaldiga tillfällen hvarje år förhördes sedan denna ungdom tillika med samtliga församlingens äldre ledamöter. Under passionstiden hölls hvarje onsdag kl. 10 passionspredikan, efter hvilken följde förhör i katekesen. En söndag hvarje månad hölls kommunion i förening med förhör. Allvarligast voro de hvarje höst öfver hela församlingen hållna husförhören; de togo under veckor Eric Palmes tid i anspråk från tidiga morgonen till sena kvällen. Dessutom ägde undervisning och förhör rum i vissa enskilda fall, sålunda med »fäste-hjon», innan de fingo lysning och vigsel, och med tjänstefolk, innan de afflyttade från församlingen¹.

I denna grundliga och mödosamma verksamhet med undervisning och förhör, om hvilken vi äga mycket noggrann kunskap, liksom i det kyrkliga lifvet i öfrigt funnos, i motsats till i äldre tider, tvenne viktiga inskränkningar.

Först och främst voro alla ståndspersoner fullständigt undantagna. De deltog i hela detta kyrkliga lif endast i den mån och utsträckning, de själfva behagade, och detta var ytterst ringa. Endast en liten del af ståndspersonerna besökte ens gudstjänsterna. Särdeles få voro de, som gingo till nattvarden, och de gjorde det då vanligen enskildt och på söckendagar. Ej en antydning finnes därom, att några religiösa motiv skulle varit ledande för någon del af dessa ståndspersoner, utan nästan hela denna församlingens talrika aristokrati framstår fastmera tydligt såsom *förvärldsligad*. Detta betyder icke, att den allmänt var fientligt stämd mot religion

och kyrka, men frihetstiden och den gustavianska tiden hade utfört sitt främsta verk i Sveriges kyrkliga lif: de ledande och tongifvande betraktade allmänt religionen såsom en sak, nödig och nyttig att hafva till hands vid vissa viktiga tillfällen i lifvet, men för öfrigt hufvudsakligen besvärlig. Att vidtaga någon som helst åtgärd emot någon ståndsperson för hans hållning i kyrkliga och religiösa frågor, kom aldrig på tal och hade för öfrigt varit ogörligt. På denna punkt hade kyrkan och dess män nödgats fullständigt resignera¹.

Den andra inskränkning, som förefanns i den kraftiga kyrkliga verksamhet, Eric Palme bedref inom Nättraby församling, bestod däri, att det numera ej längre var tal om att tillämpa kyrkolagen i all dess stränghet ens emot dem af allmogen eller andra ringare stånd, som visade öppet kyrko- och religionsförakt. Bland den af allt att döma såväl i moraliskt och intellektuellt afseende som med hänsyn till välmåga och lefnadsvanor högt stående allmogen torde mot kyrka och religion fientliga tänkesätt knappast alls hafva gjort sig gällande. Dessa bönder inställde sig mangrannt med sina familjer och sitt husfolk i kyrkan vid gudstjänsterna och vid de andra tillfällen, då detta kräfdes, och de synas hafva betraktat hela det lifliga och kraftiga församlingslif, hvori de under Eric Palmes ledning deltog, såsom en allvarlig, viktig och för dem dyrbar angelägenhet, såsom ett oundgängligt led i deras noga bestämda lefnadsordning. Emellertid fanns inom församlingen »godt förråd på afskrap och skum», såsom Eric Palme sade, främst obändigt sjöfolk, som slagit sig ned i socknen för längre eller kortare tid, samt mer eller mindre tillfälliga besökare från Carlskrona, hvilka här lättare och mera ostörda släppte sina lidelser lösa. Samlingspunkten för alla dessa dåliga element voro de tvenne krogar och den lönkrog, som funnos

inom socknen. Mest bekymmer vållade den gästgifvaregård, som låg strax vid kyrkan och där liderligt lefverne fördes, ofta långt in på nätterna och ej minst om söndagarna efter gudstjänstens slut. Såväl på de utom församlingen stående dåliga elementen som i all synnerhet på de församlingsbor af allmogen, hvilka åsidosatte salighetsmedlen och förde ett syndigt lefverne, sökte Eric Palme kraftigt inverka med »förförmaningar och varningar», men att man skulle gå ett enda steg längre än till dessa medel, synes hvarken han eller någon af hans öfverordnade hafva satt i fråga¹.

De sidor af Eric Palmes prästerliga verksamhet, som hittills blifvit berörda, voro ingalunda de enda, som kräde hans arbete och fyllde hans tid. Ända till våren 1814, då han gick i sitt sjuttio- och sjunde år, hade han intet kyrkoråd vid sin sida. Först två år efter Eric Palmes död utfärdades den förordning, enligt hvilken ett kyrkoråd ovilkorligen skulle finnas i hvarje församling, men redan under 1700-talets lopp hade i de skånska landskapen kyrkorådsinstitutionen införts ej blott i städerna, utan i talrika landsförsamlingar, dels såsom ett stundom välbehöfligt stöd åt kyrkoherdarne, dels såsom befrielse för allmogen från alltför täta sockenstämmor. I Nättraby afgjordes ännu alla församlingens gemensamma angelägenheter af världslig eller kyrklig art på sockenstämmor under Eric Palmes ledning. Protokollen fördes af honom, och ofta fick han nedlägga mycken möda på att sätta sig in uti och affatta utlåtanden öfver olika frågor. I början af år 1810 kom sålunda — detta anfördt endast såsom ett belysande exempel — en kunglig befallning till landshöfdingen i detta som i andra län, att man skulle söka förmå bönderna att inrätta sockenmagasin. Landshöfdingen beordrade prästerna att på sockenstämmor afhöra allmogens mening. Eric Palme höll som de

andra sin sockenstämma och fann en enhällig ovilja mot den föreslagna nyheten. Som han själf var af samma tanke, uppsatte han skriftligt »de grundeligaste skähl» till vägran, skäl som han sedermera refererade med orden, att »en sådan inrättning wore ock här högst onödig och skulle medföra både kostnad och besvär, som aldrig lönte sig». Hans skrift intogs i protokollet, och han fann saken vara af den stora vikt, att han själf reste in med sitt protokoll till landshöfdingen, Anders af Håkansson, som på stående fot läste det och uttalade sitt fulla gillande¹. Kräfde alltså ledningen på sockenstämmorna af församlingens allmänna angelägenheter ofta mycken möda, så var den vård af kyrkans byggnad, egendom och ekonomi, som tillkom kyrkoherden jämte kyrkvårdarna, heller ingen ringa börda. Ganska stora byggnadsarbeten ägde rum under Eric Palmes ledning, särskildt år 1796, då bland annat den ännu kvarstående klockstapeln tillkom och vapenhuset, som bär inskrift från nämnda år, likaledes byggdes². Tid och arbete kräfde äfven kontraktets samfällda angelägenheter. Dessa afhandlades ingalunda endast vid de årliga sammankomsterna af Medelstads härads prästerskap, utan kräfde genom täta, från häradsprosten eller genom honom från domkapitlet utgångna skrivelser och cirkulär medverkan af prästerskapet i olikartade och ofta besvärliga frågor. Att Eric Palme ända upp i sin höga ålder gjorde en kraftig och själfständig insats äfven i detta arbete, skall i det följande visas. Läger man till allt detta skötseln af hela den vidlyftiga prästerliga privatekonomien, alltjämt i hufvudsak anordnad på det gamla viset, grundad på naturprestationer och kräfvande rent köpmansskap, så ter sig det sakförhållande, att Eric Palme ända till långt in på sitt sjuttiosjunde år skötte sin prästerliga tjänst utan medhjälpare, såsom ett verkligt

kraftprof. Som ett erkännande af hans prästerliga verksamhet kom år 1802 hans utnämning till prost öfver egen församling¹.

Afhöll sig större delen af församlingens aristokrati från deltagande i det egentliga församlingslivet, så ville dessa ståndspersoner dock hafva sitt ord med vid afgörandet af de kyrkliga angelägenheterna. Att den ställning, åtskilliga af dem härvid intogo, måste blifva motsatt Eric Palmes, är uppenbart. Väl var det personliga förhållandet mellan honom och de allra flesta af dessa ståndspersoner godt, väl synes mellan honom och några af dem hafva rådt ömsesidigt förtroende och verklig vänskap, men ändock befann han sig under nästan hela sin kyrkoherdetid i ett slags krigstillstånd med församlingens aristokrati, ett krigstillstånd, som likt alla sådana hade sina lugnare perioder, men som då och då tog sig uttryck i öppna fejder. Orsaken till detta tillstånd låg väl till en god del i tidens allt starkare motsättning mellan adlig och prästerlig lifsuppfattning och i den prästerliga ämbetsutöfningens sammanstötningar med en inom de högre kretsarna alltmera utbredd individuell själfständighet och själfrådighet, men orsaken låg heltvisst icke mindre i den alltmera ökade klyftan mellan lefnadsvanorna på hvardera sidan. I alla dessa hänseenden, och i synnerhet i det sist anförda, stod Eric Palme, oaktadt hans allmänna bildning helt säkert vida öfvergick de allra flesta af ståndspersonernas, i allt väsentligt på allmogens plan. Han lefde på sina fäders enkla vis, medan bland ståndspersonerna allsköns öfverdåd alltmera härskade, och sådant gör mer än mycket annat klyftan djup mellan människor.

Af fejderna mellan Eric Palme och ståndspersoner inom Nättraby församling äro tvenne ganska belysande såväl för hans lynne som för församlingens egenart och för tidens kyrkliga lif.

Under förra hälften af Eric Palmes ämbetstid i Nättraby hade församlingen en klockare vid namn Jonas Bäckman, som väl i sina tidigare år berömts såsom en duglig och nitisk man, men som nu var vorden gammal och skröplig. År 1804 förestod klockareval efter denne, och Eric Palme beslöt att förskaffa den lediga tjänsten åt sin gamle vän från Backarydsåren Carl Magnus Lilja, som han af hjärtat saknade. Tjänsten söktes, förutom af Lilja, som förmodligen af Eric Palme fått påstötning härom, af medelstyrmannen Mathias Löfgren, varfstimmermannen Summar Nilsson samt tvenne män, Johan Peter Flemming och Niclas Lindell, om hvilka man vet föga mera, än att de tjänstgjorde som klockare-substitut, den förre i Hjortsberga, den senare i Fridlefstad. Af dessa sökande kom varfstimmermannen genast ur spelet, enär det befanns, att han var känd för sitt »mindre beskedeliga uppförande», och af de öfriga var det endast Lindell, som blef Lilja en allvarlig medtäflare.

Täflan började därmed, att de sökande den 11 april 1804 voro kallade till förhör hos Eric Palme. Han fann — såsom var att vänta — sin vän Lilja utan jämförelse bäst bestå profvet och uppförde honom främst å förslaget. Detta var enligt lag och förordningar hans ensak. Emellertid igångsattes genast en kraftig rörelse till Lindells förmån. Ledare för denna rörelse var öfverjägmästaren i Blekinge län Jonas Humble, som tillsammans med en af sina bröder ägde Kärrtorp i Nättraby socken. Denne herre var, oaktadt han ej var adelsman, en af de främste inom Nättraby-aristokratien. Sin ställning innehade han till en del därigenom, att en af hans bröder ej endast var adlad, utan nära förbunden — från år 1805 genom äktenskap — med en greflig familj, den förnämsta i Nättraby. På Hafgården bodde nämligen vid denna tid en gammal änkegrefvinna Gustafva Regina Horn,

född Gersdorff, hvars man såsom befälhafvare på ett örlogsfartyg stupat vid Hogland. Deras fem döttrar, samtliga födda på 1770-talet, blefvo gifta med män, som helt eller tidvis bodde i Nättraby. Af dessa män var endast en, öfverstelöjtnanten Carl Donat Feif, född adelsman, men de fyra öfriga blefvo samtliga adlade. En af dem var majoren Olof Humble, som var adlad Anckarloo och som nu bodde i Nättraby. Han var broder till öfverjägmästaren. Dennes ställning berodde dock icke endast på broderns adelskap, utan äfven därpå, att han och hans fäder i nära hundra år innehaft ledningen af Blekinges skogar. Till den utsatta dagen för klockarevalet, den 24 juni, hade Humble drifvit en kraftig agitation och insamlat ett betydande antal fullmakter.

Valet ägde rum vid allmän sockenstämma, till hvilken kallats »Nättraby församlings respectue herrskaper och öfrige hedervärde hemmansägare», såsom protokollets ord lyda. Förrättningen började därmed, att Eric Palme uppläste de sökandes intyg samt begynte redogöra för det förhör, han med dem hållit. Han afbröts då af Humble, som frågade, om prosten vore lagligen förordnad valförrettare och om protokollisten, en notarie i amiralitetskonsistorium, vore förordnad af konsistorium eller häradsprosten. Eric Palme svarade härtill kort och godt, att han enligt författningarne var berättigad såväl att hålla klockareval som att antaga protokollist. Efter detta afbrott redogjorde Eric Palme närmare för de sökandes meriter. Fallet Summar Nilsson — den »mindre beskedliga» mannen hade haft vackra papper med sig — gaf prosten anledning att påvisa pappersmeriters ringa betydelse. Han gjorde gällande, att »egen erfarenhet samt den kännedom af en persons goda egenskaper, som man genom ett mångårigt umgänge med honom vunnit,

ofelbart är den säkraste grund att bygga sitt förtroende på». Detta ledde gifvetvis direkt in på Carl Magnus Lilja; Eric Palme skildrade såväl sitt tjugoåriga vänskapliga umgänge med Lilja som dennes förträffliga egenskaper. Han framhöll såsom en förtjänst, »att Lilja uppnått en mannelig ålder och således icke vore i den fara för frestelser till utsväfningar, som ynglingar, helst i våra förföriska tider, gemenligen äro». Med anledning af allt detta och mycket annat vädjade Eric Palme till församlingen att välja Lilja. Härpå begärde Humble omröstning; Eric Palme beviljade, sin plikt likmätigt, denna begäran, men framhöll under protest från Humbles sida, att — enligt vissa åberopade förordningar — »kyrkoherdens rättighet vid sådant tillfälle icke är inskränkt till en enda eller några få röster, utan är satt i jämförelse med den, församlingen gemensamt äger». Dessa ord, som visa, att Eric Palme misströtade om majoritet vid valet, te sig något dunkla och voro sannolikt afsedda att så vara. Bestämmelserna om klockareval voro nämligen i hög grad föråldrade och otydliga. Kyrkolagen stadgade härom helt kort, att klockare skulle väljas af kyrkoherde och församling. På den tid, då denna lag tillkom, låg tanken på omröstning och majoritet ännu helt fjärran; utan tvifvel menade lagens upphofsmän, att full enighet mellan kyrkoherde och församling i hvarje fall borde åstadkommas. När stridigheter ändock uppkommo, tolkades i det gamla Sverige kyrkolagens ord till en början så, att kyrkoherdens röst var likvärdig med hela församlingens, men år 1786 nedsattes värdet af kyrkoherdens röst till hälften af församlingens. I de skånska landskapen gick utvecklingen i en något annan riktning. Där stötte nämligen kyrkolagens stadgande samman med allmogens gamla rätt att välja klockare, och kyrkolagen modifierades för dessa landskap därhän,

att allmogen alltjämt själf skulle få välja klockare, dock med »kyrkoherdens samråd». Detta uttryck, i sig själf dunkelt, blef allt mindre tillfredsställande, ju mer under 1700-talets lopp begreppen omröstning och majoritetsbeslut började tränga vida och djupt i det allmänna medvetandet. Särdeles osäker och växlande synes också tillämpningen hafva blifvit. Mer än en gång häfdades — t. o. m. inom domkapitlet själf — uppfattningen, att äfven i de skånska landskapen kyrkoherdens röst vore likvärdig med församlingens. Det var denna uppfattning Eric Palme före valet, om än försiktigt och beslöjadt, gaf uttryck åt, och han handlade i öfverensstämmelse härmed, i det att han icke afgaf någon röst för prästgården.

Omröstningen skedde enligt röstlängd, grundad på oförmedlade hemmantalet; hvarje röstägande hade alltså i regel endast en ringa bråkdelen af en röst. Resultatet blef, att Lindell fick något mer än 17, Lilja något mer än 12 röster. Eric Palme förklarade då, att Lilja med hans och församlingens sammanlagda röster »erhållit pluralitet och blifvit till klockare vald». Humble dikterade i vreden ordalag sin protest till protokollet samt öfverklagade valet hos domkapitlet.

Biskop Munck hade året förut dött, och Nils Hesselén var ännu ej utnämnd till efterträdare, men denne Eric Palmes forne kyrkoherde från komminister-tiden i Husie var både genom sin ställning som domprost och genom sitt personliga anseende kapitlets ledande man under biskopsvakansen. Flera fall visa tydligt, att Hesselén alltjämt med stor välvilja omfattade sin forne komminister. Äfven andra inom kapitlet torde varit på förhand välvilligt stämda.

Med anledning af öfverjägmästaren Humbles besvär öfver klockarevalet infortrade domkapitlet först Eric Palmes förklaring. I augusti afgaf han denna. Med grundlighet, klarhet och skärpa, åbe-

ropande väl bestyrkta prejudikat, häfdade den gamle prosten här öppet den ståndpunkt, åt hvilken han vid valet gifvit ett något beslöjadt uttryck. Han riktade sig äfven med kraft mot Humbles tilltag att kalla Lilja för torpare; mycket mera förtjänade då, menade Eric Palme, konkurrenten att kallas »förra hofslagaregesällen Lindell», ty annat hade denne aldrig varit, innan han för ej länge sedan antogs till substitut i Fridlestad. Slutligen vitsordade prosten äfven i denna förklaring alla Liljas förtjänster samt vädjade till domkapitlets »ömhet för en åldrig mans lugn».

Det är tydligt, att domkapitlet icke var benäget att godtaga Eric Palmes ståndpunkt; möjligt är äfven, att kapitlet ville undvika att alls taga position i den tvistiga sakfrågan. Lika tydligt är emellertid, att konsistorium hyste den största ömhet för Eric Palmes åtrådade lugn. Kapitlet förordnade nämligen i oktober om nytt klockareval i Nättraby och detta på grunder, hvilka Humble i sin besvärsskrift icke på minsta vis berört och hvilka tydligt framstå som tillgripna uteslutande för att låta prosten vinna tid och därmed törhända äfven råd. Grunderna voro tvenne: den ena var, att de vid valet afgifna fullmakterna icke blifvit insända till domkapitlet, den andra, att det icke blifvit styrkt, att vallängden varit riktigt uppriktad. Det är tydligt, att domkapitlet med lätthet kunnat infordra valsedlarna samt försäkra sig om vallängdens riktighet. Då intet försök härtill synes hafva gjorts, framstår domkapitlets beslut såsom tydligt förestafvadt af önskan att hjälpa Eric Palme. Detta lyckades också. Det nya valet förrättades den 20 januari 1805 af Eric Palme, som denna gång till protokollist kallat sin frände, granne och ämbetsbroder Mathias Sundius, son till Eric Palmes och Helena Sundias kusin Simon Petrus Sundius och ganska nyligen utnämnd till kyrko-

herde i Tving (se Släktafla 24). Vid detta val kom Lilja upp till öfver 17 röster, medan Lindells rösttal nedgick till föga mer än 14. Förändringen berodde främst därpå, att allmogen nu mera mangrannt mött upp för Lilja samt att ett par handelsmän i Carlskrona, som voro stora röstägare och som vid det första valet röstat på Lindell, nu uteblifvit, heltvisst påverkade af prostens vänner och gynnare. Till valutgången bidrog äfven, att Eric Palme denna gång röstade för prästgårdens $\frac{3}{8}$ mantal.

Nu förklarades Lilja af både prost och domkapitel vald, och de besvär, Lindell anförde hos Kungl. Maj:t öfver domkapitlets beslut, ledde till ingen påföljd. Eric Palme fick alltså på sin höga ålders dagar röna glädjen att åter få råka och därtill i den kyrkliga tjänsten samarbeta med sin fromme och trofaste vän från de tjugo år, då han och Helena Sundia i det ensliga Långsjöryd ej haft många andra än Carl Magnus Lilja att umgås med. Allt talar äfven för, att Nättraby allmoge blef belåten med sin nye klockare, hvars val den i förlitande på sin kyrkoherde genom mangrann röstning befordrat.

Det var visst icke alla ståndspersoner i Nättraby som slutit sig till Humble. Ej ens hela den Hornska kretsen hade förenat sig med honom. Väl hade major Anckarloo och öfverstelöjtnant Feif röstat för Lindell och den förre kraftigt stödt brodern i hans aktion, men gamla änkegrefvinnan själf hade röstat för Lilja, likaså handelsmannen, sedermera kommerserådet Carl Johan Humble på Boråkra, en kusin till öfverjägmästaren och majoren, likaså bröderna Magnus Gabriel och Samuel Kihlgren, den förre amiralitetsråd, den senare justitarie vid amiralitetet, likaså själfve amiralen af Chapman, som kanske nu vid öfver 80 års ålder ångrade sina forna bravader mot det blekingska prästerskapet¹.

Några år efter detta klockareval kom Eric Palme i ny konflikt med en del af församlingens ståndspersoner. Nu gällde det en kyrkvärdsplats, som på sommaren 1809 blef ledig därigenom, att den ene kyrkvärden blifvit undantagsman och, såsom icke längre bonde, var diskvalificerad. Dittills hade Eric Palme haft bönder till kyrkvärdar och ville så hafva det äfven framgent. Men nu hade änkegrefvinnan Feif — öfverstelöjtnanten hade dött året förut — fått infallet, att *hon* skulle blifva kyrkvärd. Den sjuttioettåriga prosten fann hennes önskan både »besynnerlig» och farlig; grunden ansåg han vara uteslutande önskan att förskonas från kronoskjutsar, hvilket var en kyrkvärdarnes förmån. Jonas Humble och andra ståndspersoner uppträdde likaledes som kandidater till den lediga hedersposten, men de böjde sig alla för den trettioåriga grefvinnan.

Äfven om kyrkvärdstillsättningar rådde otydliga bestämmelser; i kyrkolagen hette det sålunda, att de skulle utses af pastor med församlingens samtycke. Eric Palme tolkade detta stadgande så, att han utan vidare skref ut kyrkvärdsfullmakt för en bonde vid namn Carl Mårtensson, för hvilken han hyste förtroende; han dröjde dock något med att utlysa den sockenstämma, där församlingen skulle gifva det af kyrkolagen stadgade samtycket. I denna utan tvifvel något dristiga aktion förlitade han sig på det stöd, han kunde påräkna från landshöfding af Håkansson, hvilken — själf bondson — under årens lopp alltmera visat sig som en verklig vän af den bondevänlige gamle prosten. Håkansson var till en början i Stockholm, men återkom i slutet af juni månad med glansen af sitt särskildt i Blekinge så frejdade namn ytterligare ökad genom nyvunnet friherreskap. Eric Palme reste in till honom och fick ej blott hans fulla gillande, utan äfven hans namn såsom bekräftelse på den ut-

gifna fullmakten. Först härefter uppläste prosten fullmakten från predikstolen och utlyste samtidigt sockenstämma. Bland »herrskaperna» uppstod en storm; t. o. m. bröderna Kihlgren, med hvilka Eric Palme stod på bästa fot, förenade sig med hans motståndare. Men emot landshöfdingens bestämda vilja förmådde de intet. Jonas Humble blef, när han i detta ärende sökte upp Håkansson, ej utan skärpa tillrådd att i allo rätta sig efter prosten. Resultatet blef, att vid sockenstämman i augusti den för Carl Mårtensson utfärdade fullmakten enhälligt godkändes. »Gud ware lof, som ännu styrer för mig alt till det bästa!», kunde Eric Palme belåten utropa¹.

De tvenne fejder mellan Eric Palme och ståndspersoner inom Nättraby församling, för hvilka här i korthet redogjorts, visa oss den åldrige prosten såsom fylld af orädd och något själfrådig handlingskraft. De visa därjämte, i hvilket godt förhållande han stod till sina kyrkliga och världsliga öfverordnade. De gifva slutligen äfven en inblick i de rika möjligheter, som på denna tid ännu stodo en kyrkoherde till buds, om han ville styra sin församling efter sin egen vilja och kufva ett t. o. m. mäktigt motstånd.

Det motstånd, Eric Palme rönte inom sin församling, minskades alltmera under senare delen af hans ämbetstid. Redan år 1808 kunde han skriva till sin son²: »Nu, då mine fridsförstörare här ha sett, at de ingen bugt kunnat få med mig, ha de stuckit pipa i säck och bemöta mig med all höflighet». Kyrkvärdsstriden framstår också såsom det sista uppblossandet af fejden³. Det nederlag, herrskaperna här ledo, betog dem törhända deras stridslust; tvifvelsutän bidrog ock härtill vördnad för den gamle på hans höga ålderdom.

Det själfständiga och handlingskraftiga sinnelag, Eric Palme visade inom sin församling, kom äfven till uttryck i det arbete, han

utförde i kontraktets gemensamma angelägenheter. Från denna sida af hans verksamhet finnes särskildt att förmåla om en fråga, där hans insats spelade en icke ringa roll.

Frågan gällde prästerskapets deltagande i väghållning och brobyggnad. Sedan urminnes tider hade de skånska landskapens prästerskap varit befriadt från hvarje deltagande i vägunderhållet. Väl hade på 1760-talet Skånes präster gått in på att häri deltaga, men mellan de skånska och de blekingska prästernas ekonomiska ställning rådde ej oväsentliga olikheter. I Blekinge hade därför, alldeles oberoende af utvecklingen i Skåne, det urgamla förhållandet på denna punkt fortfarit att utan invändningar bestå. Först år 1807 kom frågan på allvar upp genom klagomål inför landshöfdingen af ett antal bönder i Medelstads härad. Till prost öfver detta härad hade Eric Palmes frände Mathias Sundius i Tving, framför flera äldre ämbetsbröder inom kontraktet, året förut blifvit utnämnd. Genom honom infortrade landshöfdingen yttranden af häradets präster öfver det mot prästerskapet resta krafvet.

I den cirkulärskrifvelse af den 4 maj 1807 (se ingressen till Bilaga 30), hvarigenom Sundius begärde kontraktisternas yttranden, nöjde han sig icke med att blott öfversända handlingarna i saken, utan han framlade utförligt och med en viss angelägen ifver sin ståndpunkt. Denna gick ut på rent bifall, på ögonblicklig och fullständig kapitulation. Till stöd anförde han alla de betänkligheter, som i sådana ögonblick framstå hos försiktiga och svaga själar. Är befrielsen från detta onus verkligen en laglig rätt? Är det lönt att spjärna emot udden, sedan frågan nu blifvit väckt? Är det ej bättre att från början med heder gifva efter än att sedan tvingas därtill? Dessa och talrika liknande frågor riktade Mathias Sundius med

bekymradt och nedslaget hjärta till sina ämbetsbröder. Cirkulärskrifvelsen gick först till Lars Hjortsberg, som efter Salomon Henschens död, då Backaryds församling åter blifvit själfständigt pastorat, utnämnts till kyrkoherde där. Han tecknade helt kort sitt instämmande i Sundii mening. Från honom gick skrifvelsen till Listerby, där den gamle, med Eric Palme nästan jämnårige Johan Bernhard Wolff var kyrkoherde, samtidigt som han genom en särskild kunglig benådning var kyrkoherde i tyska församlingen i Carlskrona. Wolff var tydligen föga tilltalad af häradsprostens eftergifvenhet, men ville icke heller, skref han, spjärna emot udden och gaf därför, om än tveksamt och med sur min, sitt bifall till det framställda krafvet. Från honom kom skrifvelsen till Eric Palme. Denne greps af förbittring öfver saken och vrede mot de räddhågade. Han nedskref ett yttrande (Bilaga 30), fyllt af skärpa och kraft. Han häfdade, att enligt Malmö recess var det faktum, att prästerskapet i Blekinge alltid varit befriadt från väghållning och brobyggnad, ett fullt tillräckligt skäl för honom och hans ämbetsbröder att påstå befrielse därifrån. Han bemötte hänvisningen till skånska prästerskapets eftergifvenhet med det slående argumentet, att de två landskapens prästerskap alltid haft och ännu hade skilda skyldigheter och rättigheter, hvilka förvisso voro afpassade efter hvarandra och alltså endast såsom helhet jämförliga. Han tog äfven upp ordet om att spjärna emot udden, men förklarade, att udden var ofarlig och att den, såsom han något drastiskt skref, vid första spark måste brista. Han varnade slutligen för käringaktig räddhåga och skamlig flathet, uttalade sin förvissning, att Sundius måste godtaga hans skäl, samt vädjade till denne att påverka de andra, som han förmodade hafva svårt att eljest bilda sig något rätt begrepp om saken.

Detta yttrande nedskref Eric Palme den 9 maj, hvarpå han omedelbart sände cirkulärskrifvelsen vidare till Fridlefstad, där Wilhelm Magnus Gyllenskepp, som var gift med en kusin till Helena Sundia (se Släktafta 25), verkade som kyrkoherde och tillika som prost öfver Östra härad, där tvenne hans annexförsamlingar voro belägna. Gyllenskepp mottog skrifvelsen den 10 maj; han tecknade sitt bifall till Mathias Sundii uttalande, men vädjade samtidigt, under direkt hänvisning till Eric Palmes yttrande, till Sundius, att denne måtte göra sig närmare underrättad om frågans läge, hvilket måhända kunde lända till befrielse. Emellertid är det tydligt, att Eric Palme insändt en duplett af sitt yttrande direkt till Sundius. Det råder heller näppeligen något tvifvel därom, att denne, gripen af skärpan i sin 30 år äldre frändes yttrande, genast sammankallat kontraktisterna. Redan den 12 maj i Tving är nämligen Mathias Sundii eget definitiva yttrande i denna sak dateradt, och han hänvisar häri till samstämmiga yttranden af Wolff, Palme och Hjortsberg, alla gående i mot de resta krafven skarpt afvisande riktning. Det är ej gärna tänkbart, att detta hunnit åstadkommas på tvenne dagar, därest ej de fyra prästmännen sammankommit i Tving. Huru fullständigt de öfriga fallit till föga inför Eric Palmes fasta hållning, framgår af Sundii eget yttrande; han upptog här i korthet flera af Eric Palmes argument (om Malmö recess o. s. v.) samt förklarade sig helt och hållet instämma med de tre öfriga, till hvilkas argument han sade sig hafva intet att tillägga. Inom loppet af en vecka hade alltså Mathias Sundius fullständigt ändrat ståndpunkt. Hvilken hållning Gyllenskepp intog i detta nya sakläge, är ej känt. Häradets två öfriga pastorat, Ronneby och Hjortsberga, saknade för tillfället ordinarie pastor.

Den enhälligt och kraftigt afvisande hållning, hvartill Eric Palme förmått sina ämbetsbröder, vann i första instansen, hos landshöfdingen i Carlskrona, fullständig framgång. Genom utslag af den 6 november 1807 ogillade Konungens Befallningshafvande de från bondehåll resta krafven. En första seger var vunnen, men den varade ej länge. Öfver landshöfdingens utslag anförde några af de bönder, som begynt aktionen, besvär hos kammarkollegium. På våren 1808 infortrade detta kollegium genom landshöfdingen prästerskapets förklaringar. Sundii, Wolffs och Palmes förklaringar äro kända. De gå i frimodigt afvisande riktning; framgången i första instansen hade tydligen ingifvit äfven Wolff och Sundius tillförsikt. På mer än tre tåttskrifna foliosidor häfdade Mathias Sundius med all ifver Eric Palmes ståndpunkt. Denne själf hade lagt ned mycken möda på en förklaring, hvori han vida grundligare och mera bindande än i sitt tidigare yttrande, under hänvisning till skilda kungliga förordningar, till arbeten af Schmedeman och Modée, till praxis och prejudikat utvecklade sin mening. Om den utgång, samma fråga fått för det skånska prästerskapet, anförde han nu ett nytt argument, nämligen att detta prästerskap tilläfventyrs ej funnit på de rätta och mest gällande skälen till sin befrielse. Men alla argument båtade till intet: kammarkollegium gaf de anförda besvären sitt bifall, ogillade alltså den ståndpunkt, prästerskapet och landshöfdingen intagit.

Kammarkollegii utslag gjorde Mathias Sundius både modfälld och triumferande. I juli 1808 sände han kring utslaget bland kontraktisterna jämte en cirkulärskrifvelse med begäran om bidrag af hvar och en med 12 skillingar banko till betalning af omkostnaden. Han tillade äfven några ord i själfva saken. »Hvad skola vi nu

göra», frågade han, »tiga och låta vederbörande triumfera eller klaga hos Kungen och plikta litet mer?» Han påminde om sitt ursprungliga visa råd, men förklarade sig villig att gå längre, därest de andra härom vore enhälliga. Denna cirkulärskrifvelse kom först till Gyllenskepp, som afrådde från att gå till kungs. Sedan kom den till Eric Palme. Han skref kort och kärft endast följande ord: »Gå wi ej längre, så gjöre wi oss ju till pultroner». Men hans ståndpunkt vann föga gillande. Den godtogs endast af den nye kyrkoherden i Hjortsberga, Hans Thorn, som skref: »Man bör försöka det yttersta». Wolff, Hjortsberg och Wilhelm Peter Henschen, som utnämnts till kyrkoherde i sin faders, Salomon Henschens, gamla pastorat, ställde sig däremot på Gyllenskepps ståndpunkt.

Sådan vördnad hyste emellertid Mathias Sundius för sin gamle frände i Nättraby, att han icke vågade utan vidare låta saken falla. Eric Palme var ej heller den, som gaf sig till ro eller till tåls. Han reste in till Carlskrona, till sin vän landshöfding af Håkansson, och denne tillstyrkte lifligt sakens dragande inför Kungl. Maj:t. Om detta landshöfdingens råd underrättade Eric Palme sina ämbetsbröder; särskildt Mathias Sundius ansattes med kraftiga uppmaningar från Nättraby. Först i slutet af september 1808 vidtog emellertid Sundius åtgärden att genom en cirkulärskrifvelse begära kontraktisternas slutgiltiga mening i frågan. Sin egen mening uttryckte han i orden: »Att vår kostnad blir dryg, är säkert. Utgången högst oviss. Skola vi likväl gå åstad?» Han förklarade, att pluraliteten finge afgöra saken. Därmed var den afgjord på förhand. Väl förenade sig denna gång ej blott Thorn, utan äfven Wolff med Eric Palme, men alla de öfriga slöto sig till Sundius. Eric Palme afgaf ett kort yttrande, hvori han främst hänvisade till ansvaret för de efterkommande,

om man nu gáfve upp en samfälld rätt, samt slutade med att fråga: »Men männe inte tidens långa utdrägt har redan skämdt vår sak? Och hwem hafwa wi till at tacka derföre?»

Dessa frågor voro ett uttryck för den djupa, främst mot Mathias Sundius riktade bitterhet, som gripit Eric Palme med anledning af den svaghet, tvekan och räddhåga, som visats. Att i en sak som denna icke till det yttersta hålla på sin rätt, stod för honom såsom intet mindre än ett brott mot de lefvande och mot de efterkommande. I de intima brefven till sonen Johan, hvilken nu nått sin lefnadsställning såsom kronofogde i Södra Møre, framlade han öppet dessa tankar. »Hwem skulle», skref han om Sundius, »kunnat trodt honom om ett sådant afsteg från ähra och redelighet!» Hans bitterhet var så mycket större som han ej blott var en släktkär man, utan äfven ditills stått i det mest vänskapliga förhållande till Mathias Sundius, en vänskap, som tagit sig uttryck bland annat däri, att han såsom eget barn upptagit sin frändes dotter MALENA SUNDIA. Vål förklarade den gamle prosten om »lilla Malena», såsom den nu omkring fjortonåriga flickan plägade kallas: »Min kärlek till henne såsom mitt fosterbarn kan jag ock intet för fadrens nedriga gärning skull aflägga». Men för barnet måste konflikten hafva känts svår, ty Eric Palme var ej den, som höll inne med sina tankar. Han sade dem öppet i all deras skärpa till Mathias Sundius själf. Denne åhörde alla dessa skarpa »tillskurningar», såsom Eric Palme själf benämnde dem, med stort tålmod, något som heltvisst var mycket förenligt med hans lynne, men som nu var särskildt förestafvadt af hänsyn till dottern, af vörndnad för den gamle samt däraf, att han betraktade den gamle prostens något obalanserade skärpa såsom en ålderdomssvaghet, för hvilken man måste böja sig. Eric Palme

kunde visserligen, när Sundius begärde att få bibehålla hans vänskap, ej svara annat än jakande, men till sonen skref han, att det forna förtroendet för alltid var slut. Som Sundius ville helt återställa vänskapen, inledde han emellertid en brevväxling med Eric Palme. Sedan denne först i flera bref ytterligare läst lagen för sin frände, ingicks slutligen, på sommaren 1809, fullständig förlikning¹.

Den skildring, som här gifvits af Eric Palmes prästerliga verksamhet i Nättraby församling och bland ämbetsbröder inom Medelstads härad, har törhända framställt något af det, som i denna hans gärning var väsentligt, och har väl äfven gifvit någon inblick i vissa sidor af hans karakter och lynne. Till själfva kärnpunkten af hans lif och gärning har dock denna skildring icke kunnat nå. Liksom Johan Sundius heltvisst gaf en symbol af det, som för honom var väsentligast, när han i sitt sigill lät rista bilden af ett fiskafänge, så var utan tvifvel för hans efterföljare, trots all olikhet mellan lynnen och karakterer, den prästerliga gärningens kärnpunkt detta samma: att fånga själar åt Frälsaren. Vål har hvarken Eric Palme själf eller någon annan burit något till våra dagar veterligen bevaradt vittnesbörd direkt härom, men icke endast det faktum, att han utgått ur Johan Sundii skola, utan äfven allt, som är känt om honom själf, pekar därhän, att hans innersta åtrå var att verka till »själars upväckelse», såsom Paul Lybeck skref om sin Barkåkra-tid. Ty likt så många kärftva och stridbara naturer hade Eric Palme, i motsats till sin hårde morfader och namne, ett hjärta fyllt af kärlek och värme. Det var bräddadt däraf, det flödade öfver; herrnhutismens kristliga kärleksbud fyllde honom helt. Hans hem bar sin prägel däraf. Huru han upptog det ena efter det andra af fattiga fränders och vänners barn, är redan nämndt, och han gick vida längre än så.

Oaktadt Nättraby var ett af de ringaste pastorat i hela Lunds stift och han därför alltid hade klen ekonomi, upplät han sitt hem åt fattiga och nödlidande på ett sätt, som äfven i vårt prästerskaps häfder torde vara af allt annat än vanlig art. Det var särskildt efter hustruns död år 1798 som han begynte dela sitt bröd och sitt hus med fattiga, och deras antal ökades år för år. Han upptog i prästgården äfven en liten allmogepojke vid namn Håkan, som han gaf hem och uppfostran tillsammans med de tre fosterdöttrarna. År 1808 bodde i Nättraby prästgård tolf personer, förutom den »brukare», Eric Palme dåmera anställt för prästgårdens jord, samt denne brukares familj, drängar och pigor, hvilka helt säkert icke bodde i själfva prästgårdsbyggnaden. De tolf personer, som bodde i själfva prästgården, voro först och främst Eric Palme och de tre fosterdöttrarna, Ebba, Dorotea och Malena, vidare gossen Håkan samt en enda piga, slutligen en tolfårig »fattighuspojke» vid namn Peter, en sjuttiofyraårig gubbe, en annan gubbe vid namn Anders Isacsson och hans hustru, båda öfver sextio år, en fyratiofyraårig änka och en fyratiotreårig ogift kvinna, »alla siuke och fattighe», heter det om de fem sistnämnda. Många af dessa bodde länge kvar, sålunda Anders Isaksson och hans hustru åtminstone ända till år 1813, då de kallas »fattige tiggare, orkeslösa»¹. När man ser, i hvilken krets det var Eric Palme alltså framlefdt sina år, förstår man, att klyftan mellan honom och »herrskaperna» måste vara stor. Att han icke endast bekymrade sig om dessa barns och åldrigas lekamliga välfärd, är gifvet. Heltvisst var den krets af fosterbarn och skröpliga gamla, han skapade kring sig i Nättraby, genom honom en krets af verkligt fromma. Lika väl som det angelägnaste, han hade att säga i brefven till sin son, så var förvisso kärnan af hans kristliga

förkunnelse till dem, som bodde i hans hus, en maning till personlig och lefvande kristendom, till sann omvändelse och bättring. De välsignelser, han i brefven sände Johan Palme, voro inga prästerliga välsignelser af den stereotypa arten, de voro nästan alltid utformade till en maning om förnyelse i hjärtat, såsom när han engång¹ skref: »Herran wälsigne Eder alla både stora och små med en god fortsättning af nylⁿ ingångna året! Han förnye Eder ock till själ och hjerta genom sin Anda, så at J blifwen Honom trogna, lydiga och tillgifna i all Eder tid, ty då först hörer himmelriket Eder till och J blifwen saliga menniskor». Denna maning till hjärtats förnyelse, här riktad till sonen, präglade, så vill det synas, Eric Palmes eget lif och hem och måste då äfven hafva uppburit hans prästerliga gärning, måste hafva varit dess kärna, ledtråd och ögonmärke.

MEDAN Eric Palme framlefde sina år i Nättraby prästgård och efter måttet af sina krafter förrättade sin prästerliga tjänst, genomgick hans fädernesland Sverige den svåraste kris och pröfning, dess historia känner, drabbades af det själföfvållade öde, som slutade med rikets vanära och stympning. I de bevarade intima brefven till sin son har Eric Palme från nyåret 1808 till sommaren 1810 nästan månad för månad nedskrifvit sina tankar och känslor inför fäderneslandets olycksöden samt omtalat, i hvad mån och på hvad sätt dessa olycksöden och de svåra farsoter, som samtidigt härjade, öfvade inverkan på lifvet och förhållandena i Nättraby församling och i Carlskronastrakten². Hvad han här har att meddela, saknar gifvetvis ej betydelse för kunskapen om honom själf och synes äfven vara af ett mera allmänt intresse såsom ett omedelbart vittnesbörd om, hvad som under dessa år tänktes bland de stilla i

landet. Då därför en kort redogörelse här lämnas för detta Eric Palmes vittnesbörd, bör man hafva för ögonen, dels att detta vittnesbörd gifvits af en präst, dels att det kommit från Carlskronas omedelbara närhet. Det första medför gifvetvis, att Eric Palmes grundsyn på alla olyckor, som drabbade, var den, att allt blott var en vis och rättvis straffdom af Herren öfver folket för dess synders skull. Djupt rotad och städse lefvande var denna visshet inom honom, och han gaf den stundom vackra och gripande uttryck¹. Som det här gäller att söka i korthet fatta det väsentliga af hans tankar om själfva händelsernas yttre betydelse och sammanhang, af hans uppgifter om dessa händelsers återverkan på hans egen nejd, måste man dock bortse från hans tankar om olyckornas inre och högre mening. Då framträder så mycket starkare den andra synpunkt, som här blifvit antydd, nämligen att Eric Palme lefde i omedelbar närhet af flottans stad. Detta medförde gifvetvis, att han väsentligen från och genom flottans män, af hvilka så många hade sina hem i Nättraby församling, fick sin kunskap om den stora politiken, samt att intresset för allt, som hände till sjöss, äfven hos honom dominerade. Någon direkt återspeglung af hvad som sades och tänktes inom flottans kretsar utgöra hans bref dock icke. Därtill var han, såsom tidigare visats, alltför själfständig gentemot församlingens många marina »herrska», och han hade, främst genom flitig brefväxling med vänner och fränder bland ämbetsbröder inom vidt skilda delar af stiftet, äfven andra källor till sin kunskap än dem, ur hvilka han kunde ösa i sin egen församling och i Carlskrona stad².

De första politiska tilldragelser och förhållanden, Eric Palme på nyåret 1808 berörde i brefven till sonen, voro den omedelbara faran för fientligt infall, flottans utrustning och den rådande dyrtiden.

Ett infall i landet af »fransoser och danskar» väntades — som känt är med allt skäl — hvilken dag som helst. Hela flottan höll på att utrustas, berättade Eric Palme, och de stora uppköp, främst af viktualier, som gjordes för dess behof, vållade i hela trakten brist och dyrhet på lifsmedel. Det ryska infallet i Finland synes man här — liksom, till Sveriges fördärf, äfven annorstädes — ej tagit lika allvarligt, och i slutet af februari kunde Eric Palme skrifva: »Här säges, at ryssarne äro utmarcherade af svenska Finland för brist skull på proviant». Under vårens lopp hade den gamle prosten hufvudsakligen att förmäla om flottans utrustning. Väl berättade han, att värfningarna af reservbåtsmän sköttes med sådan kraft, att verklig brist på unga män uppstod i trakten, men någon särdeles hög tanke i öfrigt hade han icke om de militära beredskapsåtgärderna. I slutet af maj skref han sålunda något ironiskt: »Ingen ting höres vidare af, utan bara at några och 70 unga små herrar sägas hålla på lära exercicierne för at kunna bli officerare».

Under loppet af sommaren 1808 minskades alltmera farhågorna för ett krig från danska sidan, hvilket utan tvifvel stod i samband med bestämda rykten om ett franskt-ryskt krig. »Här säges ock», kunde Eric Palme skrifva i juli, »at ryssar och fransoser nu slåss i Polen och at detta skall boda oss en snar frid». At några bedrägliga förhoppningar hängaf han sig dock icke, ty han tillade: »Men owisst är, om det är sant». Påfallande är det ringa intresset för krigshändelserna i Finland. Under årets senare del möta oss i Eric Palmes bref endast tvenne uppgifter, som på något sätt beröra det öde, hvaraf Finland då drabbades. Den ena uppgiften, skrifven i juli månad, rör sprängningen af ett kruttorn på Sveaborg, den andra, skrifven i oktober, gäller öfverförande af sjöfolk till Finland.

Härom skref Eric Palme, att flottan väntades gå ut med dåligt och oöfvadt landtvärnsfolk. »Det säges», fortsatte han, »at de skola bara öfverföras till Finland för at der slås till lands med ryssarne, och dertill duga de rätt så litet som jag.»

Samtidigt med den dyrtid och folkbrist, flottans utrustning våldade, började sjukdomar härja allt svårare. Alltifrån årets början rasade i Carlskrona en ovanligt svårartad mässlingsepidemi. Sjukdomen angrep ej blott barn, utan äfven och än mer vuxna. »Till och med amiraler och amiralinnor ligga deraf sjuka», skref Eric Palme redan i februari. Under sommaren och hösten tillstötte vida svårare farsoter. Rödsot infördes genom ett fartyg till Carlskrona och spridde sig därifrån öfver hela riket, och krigets egen sjukdom, fläcktyfus, började härja särskildt bland sjöfolket. I Nättraby hade i oktober mer än tjugo personer dött endast i rödsot. Bland de i denna sjukdom svårt insjuknade var äfven Ebba Quiding, och Eric Palme hade själf en »ansats deraf». Till de sjukas och döendes läger kallades prosten i allt tätare sockenbud; under november månad hade han »offta knapt fått tid till at äta och sofva», skref han vid månadens slut till sin son. Mot vintern blef särskildt i Carlskrona tillståndet ohyggligt; vid årsskiftet hade i själfva amiralitetsförsamlingen 660 personer dött i farsoterna, och på de kyrkogårdar, som på öarna invigts särskildt för de i farsoterna aflidna, lågo tusentals lik begrafna. När man i bref sådana som dessa af Eric Palmes till hans son läser om alla dessa olyckor, förstår man lättare den känsla af allmän nedslagenhet och förfäran, som bildade den psykologiska grundvalen till 1809 och 1810 års ödesdigra händelser i Sverige. Den 14 mars 1809, nästan samtidigt med statshvälfningen i Stockholm, skref Eric Palme (se Bilaga 32), att

fäderneslandet aldrig förut befunnit sig i en så vådlig belägenhet. Tvifvelsutan voro dessa ord ett uttryck för en allmän stämning bland de breda lagren.

Hvad tänkte så Eric Palme och folket i hans trakt af landet, när budet nådde dem om hvad som skett den 13 mars? Å ena sidan säger han (se Bilaga 33), att något »knorr och missnöje» alls icke förnams; han omtalar t. o. m., att när han från predikstolen upp- läste hertigens kungörelse, väckte den intet större uppseende. Detta betyder tvifvelsutan, att folket var utledset vid Gustaf IV Adolfs regemente och att det af gammal vana på konungen lade skulden för landets olyckor. Å andra sidan faller Eric Palme omedelbart efter statshvälfningen omdömen, som visa, att han klart insåg den nya ställningens vådor och att han alls icke hyste någon större tillit till 1809 års män. Om den stora »händelsen» skrifver han: »För våra ögon tyckes den blifwa oss ganska farlig, ty effter alt utseende lära wi nu få krig med Engeland». Klart och skarpt framhåller han (se anförda bilaga) vådorna af en brytning med England. Nu är det sant, att dessa vådor heltvisst förnummos starkare just i Carls- krona än på något annat ställe i vårt land, och det är därjämte att märka, att när Eric Palme skref de anförda orden, hade han redan kunskap om de ögonblickliga beredskapsåtgärder, hvartill budet om den Stockholmska statshvälfningen ledt i staden. Men att vådorna ögonblickligen fattades så skarpt och klart af en enkel landtpräst, synes visa, att den engelskvänliga politik, Gustaf IV Adolf fört, varit förstådd bland folket.

Under återstoden af året brottades stridiga känslor och tankar i Eric Palmes bröst. Å ena sidan ville man ju gärna hoppas det bästa af landets nya styresmän, och den öfvertro på Napoleons väl-

vilja och makt, dessa styresmän predikade i ord och handling, undgick ej att göra ett djupt intryck på folket. I maj skref Eric Palme till sonen ett bref (Bilaga 34), hvars tema var: Napoleon vill — Napoleon vill, att Sveriges hamnar skola stängas för England, han vill, att en ny kung skall väljas, en ny regeringsform antagas. Emellertid var det mera öfvertron på Napoleons makt än öfvertron på hans välvilja som var djupt rotad, åtminstone hos Eric Palme. Under intrycket af de franska härarnas utan minsta tvifvel af honom med sympati följda oerhörda framgångar mot Österrike¹, trodde han Napoleon mäktig till nästan hvad som helst. När han den 1 juli skref det bref, hvars slut här meddelas i fotografisk reproduktion såsom prof på den gamle prostens handstil, insåg han tvifvelsutan också, att Napoleon ej för sin nya, svaga och osäkra, bundsförvandt Sverige kunde uppoffra något af Rysslands eller Danmarks intressen. Intet mindre än Sveriges delning mellan dessa stater väntade han då². Samtidigt förnams i Carlskrona allt starkare Englands hot. Om den engelska flottans uppträdande i den blekingska skärgården hade han åtskilligt att berätta, och på hösten ansågs faran för en engelsk bombardering af staden vara så öfverhängande, att familjer därifrån började flykta ut till landet och ej minst till Nättraby (se Bilaga 35). Äfven Eric Palme fick kännning häraf, i det att han i prästgården fick mottaga ett par Carlskrona-familjer, som flytt dit med sina redbaraste ägodelar. Visserligen blef det ingen bombardering af, men faran från England stod alltjämt för folket i Carlskrona-trakten såsom den mest påtagliga och ödesdigra af de politiska verkligheterna. Strax på nyåret 1810 skref Eric Palme: »Här säges ock, at engelsmännen ärna nästa währ intaga hela Gottland. Ja, ja, hwad ha wi wäl at wänta annat än Sweriges totala undergång!»

Äfven under hösten 1809, då freden slöts i Fredrikshamn, och under den därpå följande vintern voro Eric Palmes tankar i påfallande ringa grad riktade åt Finland. Vid fredsslutet framstod för honom såsom det dominerande intresset, att handel med England måtte blifva tillåten i största möjliga utsträckning¹. Typiskt är det, att när han i februari 1810 kunde berätta om ett påbörjad finskt uppror mot Ryssland, hade han ej att säga ett enda ord af gemenskap med det förlorade landet, utan tillfogade blott: »Gud wet, huru det will för dem aflöpa». När han senare kunde berätta, att de upproriska blifvit »archibutserade», skedde det utan ett ord af samkänsla.

Under året 1810 är det för öfrigt hufvudsakligen tvenne bref af Eric Palme, som äro af intresse såsom utan tvifvel typiska uttryck för hvad som tänktes bland folket, det första skrifvet kort efter kronprinsens död på Bonarps hed, det andra en månad efter Fersenska mordet. I det första af dessa bref ger Eric Palme uttryck åt den varma kärlek och beundran, som Carl August vunnit i Sverige och som här alltså visar sig hafva trängt vida och djupt, äfven till de stilla i aflägsna landsändar². Det senare af dessa bref är af större intresse; det visar nämligen, huru upphetsade sinnena voro efter allt fruktansvärdt och nesligt, som händt. Eric Palme visste nämligen här att berätta vilda rykten om ett nytt »förfärdeligt tumult» i Stockholm, hvarvid flera högtstående personer mördats, bland dem änkegrefvinnan Piper, Axel von Fersens syster, om tåg af dalskarlar till Stockholm för att tillsammans med huvudstadens borgerskap tvinga riksdagen att där kvarstanna, om oroligheter i Göteborg och ännu annat³. Dessa rykten bära, ej minst därför, att några af dem innesluta en kärna af sanning, starkt sin prägel af den afgrund, hvari fäderneslandet var störtadt.

Det är icke det som varit, 183 för 179
med förklaringsord
Efter denna förklarings

Näringarna för en värdig försörjning
och vilka med mig varit på förtid, som jag vill
och bli intet annat än mig vilken försörjning
vid en och en annan, på bli försörjning vilken
han försörjning med mig vilken, det försörjning
han försörjning till se sig själv och det försörjning
och med det i sig. Det blir det i sig själv vilken
han försörjning med mig vilken försörjning, som jag vill
till försörjning i det försörjning. Vilken försörjning
jag försörjning sig, som vilken försörjning vilken försörjning.
Vilken försörjning vilken försörjning vilken försörjning.
Vilken försörjning vilken försörjning vilken försörjning.
till försörjning med mig vilken försörjning vilken försörjning.
Eric P. Palme

EGENHÄNDIG HANDSKRIFT AF ERIC PALME I NÄTTRABY.
Slutet af Eric Palmes bref till sonen Johan Palme af den 1 juli 1809.

Detta är i kort sammanfattning, hvad Eric Palme har att förmåla om rikets och hembygdens olyckor under åren 1808—1810. De visa ett vaket politiskt intresse hos den gamle prostén, och de utgöra ett heltvisst troget vittnesbörd om de stora tidshändelsernas återverkan på den trakt, där han lefde. De visa oss, att han och hans kretsar väl i väsentliga stycken voro fångna i tidens svaghet och fördom, men att de ingalunda delade den öfverskattning af 1809 års verk, som i senare tid blifvit en gängse fördom, törhända svårare än deras, som lefde under vår historias mörkaste år.

HEMMA i Nättraby prästgård hade Eric Palme under dessa oroliga år sin fristad. Han hade själf sitt rum i öfre våningen, i den nedre hade de tre fosterdöttrarna sin gemensamma kammare, och där bodde äfven tjänstefolket och husets öfriga medlemmar¹.

Detta hem bar utan tvifvel en enkel, men dock gedigen prägel. Den präktiga burgenhet, som hundra till tvåhundra år tidigare präglat de borgerliga fädernas hem i Ystad, saknades väl här, men så hade i stället den materiella utvecklingen medfört mycken bekvämlighet, som saknats i 1600-talets borgarhem. Gentemot de gamla borgarhemmens hårda, på sin höjd skinnklädda stolar och bänkar funnos här ett stort antal stoppade stolar och t. o. m. en bekväm »canapé». Väl funnos liksom i fädrens hem tenntallrikar, men därjämte funnos såväl olika slags tallrikar som äfven koppar, skålar och kannor af porslin. Matskedar och teskedar voro af silfver, men af järn voro knifvar och gafflar, de sistnämnda en bekvämlighet, som för fäderna i Ystad varit i det närmaste okänd. Liksom sina fäder hade Eric Palme en stor brännvinspanna, där det brändes rikligt till husbehof, men därjämte funnos — en tidens nyhet — tvenne

kaffekittlar, som jämte kaffekoppar och kaffekannor vittnade om denna drycks värde äfven öfver de prästerliga hemmen. För några af fönstren funnos rullgardiner, äfven dessa vittnande om en nyare tid. Däremot förtäljer det stora antalet bolstrar, täcken och putor, att bäddarna ännu voro anordnade på det gamla viset¹.

Så länge Eric Palme själf brukade sin prästgård, hade han på gården omkring fyra hästar och lika många oxar, fyra till sex kor, några får och ett tiotal svin. När han begynte nalkas sitt sjuttionde år, fann han emellertid prästgårdens bruk alltför besvärligt och antog därför, såsom nämndt är, en »brukare». För sitt hushålls tarf behöll han dock tre kor och för sitt eget behof äfven sin ridsadel samt ett par vagnar och slädar jämte seldon². Med sin brukare, Peter Jacobsson, var han mycket belåten, och han skattade sig under de svåra och dyra åren inemot 1810 mer än en gång lycklig att hafva gjort sig kvitt från jordbrukets möda³. Sitt lifliga intresse för jordbruk och landthushållning lade han i stället ned i ingående råd till sonen Johan, som var jordbrukare äfven han och som enligt den gamles tanke stundom inlät sig i något djärfva företag⁴.

Hade alltså Eric Palme gjort sig fri från jordhushållningens möda, så vållade honom dock hans privata hushållning, byggd som den var främst på församlingsbornas naturaprestationer, mycken möda och många bekymmer. Dessa prestationer voro för öfrigt ej stora. Nättraby var som nämndt ett till inkomsterna mycket obetydligt pastorat; det omtalades gärna med epitetet »lilla» — stundom sades »det lilla, men vackra Nättraby pastorat»⁵. Under krigsåren led prästhemmets hushållning i hög grad däraf, att nästan all fisk uppköptes för engelska flottans behof (se Bilaga 35); denna hushållning var nämligen till ej ringa del grundad på fisk, i hvilken

vara äfven en del af löneinkomsterna inflöto. Äfven hade Eric Palme gifvetvis svår känning af dyrtiden och folkbristen. Han skref en gång under de svåra åren, att han lefde ur hand i mun¹. Hans ekonomi var så svag, att när han under sina allra sista år blef i behof af en komministers hjälp i den prästerliga tjänsten, var det honom en ren ekonomisk omöjlighet att aflöna en sådan.

Det ter sig emot denna bakgrund anmärkningsvärdt, att Eric Palme under de tjugo åren i Nättraby hann fullständigt afbetala all den dryga skuld, med hvilken han mottog sitt pastorat. Vid hans död fanns ingen annan skuld än kostnaden för bouppteckningen. Och ändock hade han icke sparat, när det gällt att gifva åt andra; fastmera ådagalade han städse äfven i ekonomiskt hänseende det kärleksfulla, gifmilda och rättrådiga sinnelag, som vi funnit utmärka honom. Ur mängden af exempel, som kunde anföras, må följande tjäna till belysning af hans sinnelag, liksom af tidens förhållanden. När den frivilliga insamlingen till flottans utrustning år 1794 företogs, gaf Eric Palme i sitt lilla Nättraby 5 riksdaler specie, medan prosten Santesson i det vida större Hjortsberga gaf 4, Gyllenskepp och Wadman i de likaledes större pastoraten Fridlefstad och Tving 5 riksdaler hvardera o. s. v.² Dock gaf Eric Palme, som var nykommen till Nättraby, som ännu hade en dryg skuldbörda och som haft stora omkostnader för flyttningen, heltvisst ej så mycket som han velat, och han kom långt efter de största pastoraten, såsom Ronneby, där Salomon Henschen gaf 25 riksdaler. När sexton år senare, år 1810, en liknande insamling ägde rum, nu för de nödlidande i det brunna Uppsala, kunde Eric Palme gifva efter sitt hjärtas bud. Han gaf 2 riksdaler banko, en summa, till hvilken endast en af häradets präster kom upp, nämligen häradsposten Mathias Sun-

dius själf, medan alla de andra, t. o. m. Wilhelm Peter Henschen i det präktiga Ronneby pastorat, gåfvo långt mindre summor. Äfven inom sin församling stod Eric Palme bland de främsta, alltså vida framför de allra flesta af ståndspersonerna, af hvilka t. ex. grefvinnan Feif och major Anckarloo gåfvo endast 32 skillingar hvardera¹. Samma sinnelag visade Eric Palme vid de talrika sammanskott, som årligen ägde rum bland häradets präster för skilda ändamål, i synnerhet till hjälp åt fattiga änkor och komministrar eller sådana, som drabbats af eldsvåda; han stod här alltid i främsta ledet². Det är själfallet, att så måste vara. Allt detta var blott andra uttryck för samma sinnelag som han visade, när han upptog socknens fattiga gamla samt fränders och vänners barn i sitt hus.

Af Eric Palmes fosterbarn var Ebba Quiding äldst, och hon blef snart mer än en dotter för den gamle, hon blef hans hems föreståndarinna och hans trofasta vårdarinna under hans höga ålders år. Den sista augusti 1798 insjuknade nämligen Helena Sundia i en »hetsig sjukdom», och hon dog den 11 september vid ännu ej fyllda femtio år³. Om henne förmåla bevarade källor intet mer än hennes namn. Vid hennes död var Ebba Quiding i det närmaste nitton år gammal. Hon lönade den vård, Eric Palme och Helena Sundia tagit om henne i hennes hjälplöshet vid faderns död, genom att nu efter fostermoderns frånfälle taga ledningen af hushållet och hemmet samt blifva Eric Palmes trofasta och kärleksfulla vårdarinna på hans ålderdom. Ebba Quiding synes hafva varit en älsklig och begåfvad kvinna. Hon såg bra ut, men blef redan före trettio års ålder mycket fet, något hvaröfver den gamle prosten gärna gjorde sig lustig. De hälsningar, han framförde från henne i brefven till hennes fosterbroder och trofaste vän Johan Palme, lödo stundom:

»Den feta Ebba låter hjertelⁿ hälsa Eder». Hon skildras af en, som kände henne väl, såsom »ett lifligt och muntert fruntimmer med ett godt hufvud och ovanligt minne och till följe deraf en stor för- måga att berätta»¹.

En liflig och munter anda rådde också heltvisst i Nättraby präst- gård, ty den gamle prosten själf var icke endast en liffull och kraftig, utan äfven en gladlynt och skämtsam man. I de intima brefven till sonen möta vi honom icke endast bekymrad öfver de svåra tiderna, utan äfven och framför allt präglad och buren af en nästan barnslig glädje åt allt jordiskt och himmelskt godt. När Johan Palme, som hämtat 20 tunnor sill landvägen från Kullen till Kalmarstrakten, lofvade sända fadern en fjärding eller åtting, fattade denne riktigt eld af glädje åt budskapet. »Det lär snart vara 20 år sedan jag åt Kullensill», skref han till svar, »då smakade den mig förträffelig, och förmodelⁿ lär den smaka mig lika så nu». Äfven om han finge blott en åtting, skref han, så skulle Johan Palme i stället till hösten få två fjärdingar af den småsill, som då alltid tillföll prosten bland hans löneförmåner². Var gubben någon gång knarrig mot sonen, så lät han dock vida oftare sitt glada lynne lysa, och de årliga besök, Johan Palme gjorde hos fadern, voro liksom dennes vida mer säll- synta besök i Råby, sonens landtgård, lika många tillfällen till »väl- fägnad och angenäma nöjen», såsom den gamle engång skref³. Sin sonhustru, Carolina von Sydow, var han varmt fäst vid — »din och min kära Carolina» eller »min lilla söta swärdoter», såsom han i brefven kallar henne. Att Johan Palme ofta försummade brefskrif- ningen och ej alltid höll sina löften om besök i Nättraby, tog den gamle prosten i regel med förvånansvärdt godt humör, aldrig med förargelse, någon gång med en skeptiskt ironisk vändning sådan

som följande¹: »Ditt löffte at med din söta gumma och lilla påk besöka mig i sommar är mig ganska fågnesamt, och än fågnesammare blir mig dess fullbordan». Många missförstånd vållades genom den opålitliga postgången. När det gällde viktigare bref, fingo far och son passa på vid de tillfällen, då särskilda bud gingo dem emellan för de ömsesidiga försändelserna af lifsmedel och annat. I regel var det Johan Palme som till Nättraby sände en man vid namn Wiberg, åt hvars ceremoniösa uppträdande den enkle och rättframme prosten alltid hade muntert — »din ståtelige pratmakare», »din ambassadeur», såsom han i brefven² benämner den utskickade.

Samma öppna glädje, Eric Palme visade åt allt jordiskt godt, åt Kullensillen och åt välfägnaden på Råby, åt den vackra svärdottern liksom åt den löjlige pratmakaren från Småland, ådagalade han äfven inför det himmelska goda. Hans fromhet var frisk och glad. När han vid en god väns död utropade: »Gifwe Gud, jag måtte snart få följa honom effter!» så var detta intet uttryck för lifsleda, utan endast för samma ljusa tillförsikt, som en annan gång tog sig uttryck i orden: »Jag har en glad försäkran af Guds anda i min själ derom, at Christus är mitt lif och döden blir min stora winning»³. Denna glada försäkran i hans själ var det utan tvifvel som bar honom igenom alla svårigheter och vedermodor under ålderns dagar, som höll hans sinne lugnt och muntert under trycket af sjukdom och fattigdom. Samma sinnelag önskade han äfven åt andra. När Carolina von Sydows fader dött, efterlämnande ganska tilltrasslade affärer, bad svärfadern henne »intet grufwa och gräma sig, ty det hjälper intet, utan stjelper»; den gamle prosten hänvisade henne i stället att söka sin tröst hos Frälsaren Jesus. »Ja, Han blir det ock helt wisst», skref den fromme gamle, »om J bara söken Honom med

alfwara»¹. Manligt allvar i förening med barnslig glädje präglade förvisso hans egen kristendom.

Det är gifvet, att en sådan man kunde trivas endast med glada och fromma, enkla och rättframma människor. Stela och högtidliga naturer voro ej i hans smak, och han umgicks därför föga med en del af församlingens aristokrati och lika litet med åtskilliga af ämbetsbröderna, såsom Gyllenskepp² och Wilhelm Peter Henschen³, oakadt han var knuten vid dessa tvenne med — låt vara aflägsna — svägerskapsband (se Släktafla 25). Ej heller med någon af de öfriga kontraktisterna inom Medelstads härad synes han hafva stått i närmare vänskap, ehuru han gifvetvis deltog i deras umgängeslif och stundom ställde till »prästecalase» i sin prästgård⁴. De allra flesta af sina nära vänner bland ämbetsbröderna hade han långt från Medelstads härad. Dit hörde främst svågrarne och den Sundiska kretsen⁵, men äfven andra präster i Skåne, såsom prosten i Stora Harrie Otto Billberg, som Eric Palme kallade för sin »gamle intime vän»⁶. Kom någon gång ett bref från Christian Sundius, Johan Sundii yngste son, som flyttat till London och där gått egendomliga öden till mötes, men som ärfv faderns djupt religiösa läggning, så cirku- lerade detta bref såsom en kär och uppbygglig läsning inom slakten⁷. Af prästmän i Blekinge synes under Eric Palmes senare år ingen hafva stått honom närmare än Ebba Quidings broder Johan (se Släktafla 28). Efter skiftande öden i Finland, där han bl. a. varit lärare på Sveaborg, hade Johan Quiding år 1807 utnämnts till rektor i Carlskrona och blef tre år senare kyrkoherde i Hoby i Blekinge. Han var en man, som från barndomen fostrats i den herrnhutiska skolans anda. Särskildt under Carlskrona-åren umgicks han lifligt med prästhemmet i Nättraby och hjälpte mer än en gång bered-

villigt den gamle prosten med predikande, när ålderns krämpor stundom hindrade denne från att bestiga predikstolen¹. Sådan hjälp erhöll han, såsom i det föregående omtalats, äfven af sin frände Samuel Cavallin, när denne vid 1800-talets början var rektor för Carlshamns skola².

Såväl om de prästerliga kretsar, i hvilka Eric Palme rörde sig, som äfven om hans religiösa läggning finnes ytterligare ett pålitligt vittnesbörd, nämligen det faktum, att han var medlem af det år 1807 i Stockholm stiftade Evangeliska sällskapet, en föregångare till Svenska bibelsällskapet, alltifrån detta sällskaps början. De mycket få präster af Lunds stift, som skrefvo in sig i sällskapet och deltog i dess verksamhet, tillhörde nästan samtliga den herrnhutiska riktningen inom stiftet, och särskildt fulltaligt representerad var Sundiska kretsen. Det är också uppenbart, att Evangeliska sällskapets mål och arbetsmetoder alldeles särskildt öfverensstämde med tänkesätten inom denna krets och att de måste tilltala Eric Palmes lynne mer än någon annans. Sällskapets mål var »att genom utdelande af tryckta små gudeliga skrifter utbreda evangelii kunskap och att åter upplifva den allt mer och mer afkallnade kärleken för religion»; det hette äfven i dess statuter, att sällskapet särskildt skulle verka bland »så kallade menige man». De fromma och enkla småskrifter, nästan uteslutande öfversättningar från engelska original, hvilka sällskapet utgaf, voro utan tvifvel i Eric Palmes smak. Sannolikt tog han kraftig del i deras spridning i Carlskrona-trakten³.

Äfven bland ståndspersonerna i sin församling hade Eric Palme en och annan intim vän, såsom en major Neuendorff på Eskestorp, som tidigare gjort sig känd för till amiralitetskonsistorium i Carlskrona inlämnade skrifter af herrnhutiskt innehåll, hvilka af Wilhelm

Peter Henschen bemötts på ett hånfullt och småaktigt vis. Med Neuendorf var Eric Palme förenad i nära vänskap.¹ Den herrnhutiske majoren intog dock icke någon mera framträdande plats inom Nättrabyaristokratien. Af de ledande familjerna bland dessa ståndspersoner var det hufvudsakligen en, med hvilken Eric Palme synes hafva stått på verkligt vänskaplig fot, och det var de redan omtalade bröderna Kihlgren, amiralitetsrådet Magnus Gabriel och justitiarien Samuel. De voro prästsöner, och modern, den gamla änkeprostinnan Kihlgren, född Chorin, hade flyttat till dem i Nättraby. De synas båda hafva varit verkligt fromma män, och särskildt med amiralitetsrådet, som ägde Boråkra i Nättraby socken, umgicks Eric Palme flitigt². Till hans verkliga vänner bland ståndspersonerna synes äfven hafva hört Carl Johan Humble³, som efter Chapmans död köpte Skärfva, samt en kunglig sekter Gustaf Ödman⁴.

Under sina sista år blef Eric Palme lämnad alltmera ensam af sina närmaste. Fosterdöttrarna växte upp och gifte sig. Ehuru Dorotea Lilja utan tvifvel i hemmet intog samma ställning som sina två fostersystrar, visade sig ståndskillnaden vid valet af make. År 1808 var hon sålunda förlofvad med en spegelmakare, men denna förlofning blef bruten. Två år senare, på nyåret 1810, blef hon förlofvad med en guldsmedsgesäll i Carlskrona vid namn Per Emanuel Holmberg. Fosterfadern tyckte om mannen, och sedan Holmberg i Stockholm förvärfvat sitt mästarbref, blefvo han och Dorotea Lilja på hösten samma år vigda i Nättraby kyrka⁵.

Af större betydelse för den gamle prosten var det tvifvelsutän, att äfven Ebba Quiding gifte sig. Hon hade tidigare nekat härtill. På sommaren 1807 fick hon »en dråpelig friare», såsom Eric Palme skref till sin son. Denne friare var en son till prosten Wolff i Listerby.

»Men tänk», kunde Eric Palme berätta, »hon är af så fin smak, at hon will platt intet ha honom». Från Wolffska sidan var dagen för trolofningen redan utsatt, men Ebba Quiding infann sig icke¹. På hösten 1814, vid 35 års ålder, gifte hon sig med en kammarskrifvare vid flottan vid namn Sven Peter Wetterqvist, som om somrarna pläгат besöka Nättraby, och flyttade med honom in till staden². Att hennes dotterliga omsorg nu undandrogs den gamle, påskyndade förvisso hans död, ty han var nu vorden mycket gammal och sjuk.

Eric Palme hade länge lidit af »hosta och colic», hvilka han kallade för sina »gamla krämpor». Dessa krämpor samt sömnlöshet återkommo under årens lopp periodvis, men förminskade, äfven när anfallen voro svåra, icke hans handlingskraft. På hösten 1809 drabbades han emellertid af ett svårt svimningsanfall — knappast slaganfall (se hans egen beskrifning i Bilaga 35) — och händelsen upprepades vid nyåret 1810. Under loppet af detta år och än mer under de följande åren försvagades hans hälsa alltmera. Ännu på sommaren 1812 var han dock vid så god vigör, att han till domkapitlet kunde aflåta en utförlig, egenhändig berättelse om församlingens tillstånd (Bilaga 36), en berättelse, utmärkt af hans vanliga klarhet och skärpa. Han skötte då, liksom långt in på följande år, sin prästerliga tjänst utan någon komministers bistånd.

Under loppet af vintern 1812—1813 började emellertid Eric Palme i hög grad förlora minnet, och hans frände Mathias Sundius fann sig då nödgad att i ett bref till biskopen af den 18 februari (Bilaga 37) anmäla den gamle prostens behof af medhjälpare i ämbetet. Väl erkände Sundius, att Eric Palme hade rätt, när han sade sig icke hafva råd härtill, men häradsprosten kunde omtala, att han genom samtal med församlingsborna uttrönt, att dessa ingalunda

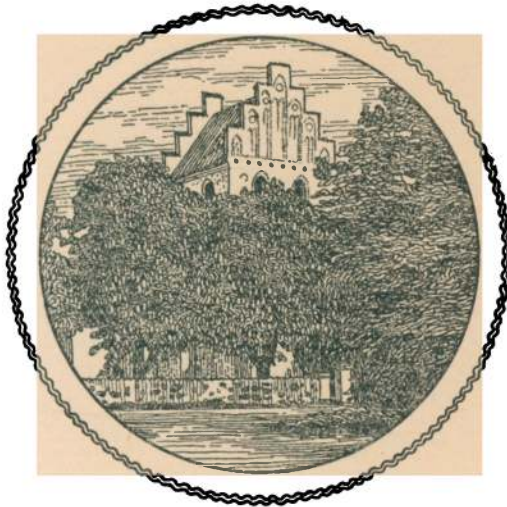
voro obenägna att aflöna en komminister. Under årets lopp ordnades saken enligt önskan, och till komminister i Nättraby förordnades en prästman vid namn Jeppa Håkansson. Sundius hade för biskopen framhållit vikten af, att man finge en komminister med ett »fogeligt sinnelag, för att rätta sig efter gubben». Det visade sig snart, att ett svårt misstag härvid blifvit begånget. Håkansson icke endast vanskötte tjänsten, utan han betedde sig äfven så vanvördigt emot den gamle, att Mathias Sundius, som visade sin åldrige frände stort deltagande under hans sista år, på sommaren 1814 måste begära, att Håkansson omedelbart måtte kallas bort¹. Håkanssons olämplighet samt Eric Palmes allt större skröplighet — vid nyårstiden synes någon kris, törhända ett slaganfall, hafva inträffat² — medförde nödvändigheten att på ett bättre sätt ordna kyrkans ekonomiska ledning. På våren 1814 beslöts därför på sockenstämma att inrätta ett kyrkoråd. Det vittnar om välvilliga tänkesätt emot den gamle prosten, att medlemmarna af detta kyrkoråd enhälligt valdes bland hans vänner; valda blefvo nämligen tre allmogemän samt Samuel Kihlgren, Carl Johan Humble och Gustaf Ödman³. Rådet sammanträdde i prästgården, och Eric Palme deltog till en början lifligt i dess sammanträden. Ej ens sedan han på sommaren 1814 blifvit bunden vid sängen, underlät han att närvara vid dessa sammanträden, utan deltog i dem »sängliggande sjuk», såsom protokoll meddelar. Snart förmådde han ej heller detta⁴. Hans skröplighet ökades, och olyckor tillstötte. Ebba Quiding gifte sig, och äfven Malena Sundia flyttade bort⁵. Håkanssons efterträdare som komminister, Peter Andreas Wigren, var en löjligt högdragen och egenkär man, hvars väsen måste hafva varit den gamle prosten mycket oangenämt⁶. När Wigren i januari 1815 plötsligt afled⁷ och

ändtligen en bättre komminister, Bengt Nelander, blef anställd¹, var prosten så nära slutet, att förändringen föga bekom honom.

Eric Palme dog i Nättraby prästgård den 7 maj 1815². Han begrofs sannolikt under den akacia, som planterats på hans företrädarens, Johan Quidings, graf, och som ännu i denna dag hög och mäktig aftecknar sig mot kyrkans hvita mur³. Det ringa jordiska arf, han efterlämnade⁴, togs af ende sonen Johan Palme.

MEN Johan Palme ärfde icke endast några ringa jordiska ägor delar. Han ärfde tillika ett gammalt namn, som i tvenne århundraden burits af redbara och sträfsamma män. Han tog arf efter dem i det de varit och verkat, efter deras förvillelser och lidelser, men äfven efter deras redbara håg, deras ärligt kampfyllda sträfvan. Vål lär en släkts historia, att lifvet alltid är ungt och nytt, att ingen kan makligt göra sig till godo sina fäders kamp, utan att lifvet i all sin bitterhet och allt sitt allvar måste af enhver ånyo genomkämpas från det första till det sista steget. Men det finnes likväl alltid i en släkt ett arf af håg och kraft, som lefver, ett arf från de gångnes till de kommandes kamp. En släkt är kanske mer än något annat ett band af lefvande viljor, där den ena viljan växer fram ur den andra, fostras i hemmets hägn, härdas, pröfvas och stärkes, städse dock bärande innerst på arvet från barndomsåren, från sitt ursprung. När man läser i en släkts historia, att de frågor, på hvilka ödet hänger, ställts på allvar, att lifvets strider genomkämpats fullt och helt och att dess gärning, hur ringa den än var och huru fylld af brister och af misstag, dock gjorts med redbar kraft och ärligt sinnelag, där kan man veta, att en sådan kraft har verkat från det ena ledet till det andra.

När man skrivit en släkts historia, känner man djupt, att huru nära man stundom kunnat träda in öfver hemmens trösklar, in i fädernas lif och tankar, så kan det innersta af hvad slakten såsom sådan varit, aldrig nås af en forskares spanande öga. Det ligger förborgadt i de för lifven och ödena bestämmande ord, som aldrig skrefvos, aldrig kunna skrivas, i de ord, som talades, när hemmets värld var sluten, kanske främst i orden på mödrarnas läppar, dessa mödrar, om hvilka vi släktled efter släktled intet veta. Endast om man kunde det omöjliga, om man kunde träda jämväl dessa mödrars gärning nära, så skulle man törhända kunna nalkas det, som innerst verkat i en släkts historia. Nu är den, som söker, bunden vid de gulnade pappersbladens bleka skrift, och det, som innerst verkade och lefde, blir i bästa fall blott glimtvis röjdt.

EXKURSER

IDENTITET OCH SLÄKTSKAP

BLAND de brister, som vidlåda personhistoriska och genealogiska arbeten, är osäkerhet rörande personers identitet och släktskap ganska vanlig. Det händer icke sällan, att likalydande namn på ganska lösa grunder anses beteckna samma person, liksom att namn och därmed personer förväxlas och blandas bort. Likaså händer det, att släktskapsband ganska godtyckligt konstrueras; ett ej ovanligt fel är, att blott man säkert känner t. ex. en man och hans hustru vid en viss tidpunkt, så antages utan vidare ett barn till denne man äfven vara denna hans hustrus barn, medan det i själfva verket är lika möjligt, att det varit i ett annat gifte som mannen blifvit detta barns fader. Väl är föreliggande släkthistorias syfte icke egentligen genealogiskt, men ett fullt pålitligt uppbyggande af den genealogiska grunden är själfallet en af de främsta förutsättningar för ett arbete som detta. Åt den synpunkt, som här framförts, har väl tidigare ägnats behörig uppmärksamhet, men endast en sammanhängande framställning af identitet och släktskap inom Palme-släktens äldre led kan gifva den byggnad, som här rests, dess fasta grund. Att endast släktens äldre led härvid komma i fråga, beror därpå, att källorna, så snart man kommer in i det adertonde seklet, börja flyta så rika, att en fyllig kunskap städse är möjlig och allvarliga misstag i själfva verket äro uteslutna.

De första genealogiska fakta, som i denna släkthistoria möta, röra Palme Lyders hustru MARNE LOCH. Hette hon så? Var hon dotter till Ystadborgaren Simon Loch? Det säges visserligen ingensstädes uttryckligt, att Palme Lyders hustru Marne var Simon Lochs dotter, men vi äga ändock härom säker kunskap. Flerstädes kallas Palme Lyders änka Marne. Så betalar hon åren närmast efter hans död jordskyld till staden för lybska Schonenfarerkompaniets gård och kallas då i Ystads stadsräkenskaper¹ *Marrenn Pallmis* (1633) och *Marne Pallmis* (1634), hon betalar i Lybeck hyra för samma gård och kallas i kompaniets räkenskaper² *Maria Palms zu Vhstede* (1633), hon betalar i Ystad ölaccis och benämnes då i accisräkenskaperna³ *Maren Palmis* (1635—1638) och *Marin Palmis* (1639—1640), o. s. v. Namnformen i hennes underskrift, *Marge Seligen Palm Lüderssen nachgelassene Wittwe*, under det enda bref, vi af henne äga bevaradt (Bilaga 3), förklaras däraf, att namnunderskriften, liksom hela brevet, är skriven af en annan hand, sannolikt en tyskfödd persons. Nu var Marne (Maren) den i Skåne liksom i Danmark gängse formen för namnet Maria. Med kännedom om Palme Lyders ställning i lybska huset⁴ samt därom, att han på sin tid var den ende borgaren i Ystad af namnet Palme⁵, kan man alltså anse fullt säkert, att den hustru, med hvilken han under senare delen af sitt lif var gift, hette Marne (Maren). Men nu heter det i ett bevaradt utdrag ur Ystads rådstufvurätts dombok för den 31 oktober 1637⁶, att en dom blifvit för rätten företedd af *Hans Lock paa sin syster Marene S. Pallme Lydersens vegne*. Alltså var Palme Lyders hustru syster till den mycket omtalade Ystadborgaren HANS LOCH⁷. Denne kallas emellertid i Ystads pantebok för den 4 april 1637⁸ *Hans Simensen Lock*. Alltså hette Palme Lyders hustru Marne Loch

och var dotter till den förnämde handelsmannen Simon Loch — någon annan Simon Loch fanns icke i Ystad¹. Det, som här anförts, är endast de direkta och uttryckliga vittnesbörd, som bindande styrka det genealogiska faktum, som här gjorts gällande. Detta faktum styrkes i öfrigt af alla de talrika källor², som visa, att Hans Loch, PETER och ANDRIS LOCH samt Palme Lyders hustru Marne voro syskon och voro barn af Ystadborgaren Simon Loch.

Mindre tydligt framgår det ur källorna, att den femte i denna Lochska syskonskara, HELVIG LOCH, gift med Knud Olsøn, hörde dit. Hon kallas sällan annat än *Helwig Knud Ols* (Ystads bytings dombok den 27 juli 1657) eller dyligt, och det faktum, att Knud Olsøn flerstädes (såsom i Bilaga 5) benämnes svåger till olika medlemmar af Palme-släkten, betyder intet, ty benämningen svåger, resp. svägerska, var mångtydig, användes för att uttrycka bandet mellan en man eller kvinna och hvilken som helst af hustruns, resp. makens, närmare släktingar, alltså ej blott en hustruns eller makens broder eller syster, utan äfven en kusin, farbroder eller faster, morbroder eller moster o. s. v. Att det svägerskap, som omtalas mellan Knud Olsøn och olika medlemmar af Palme-släkten, bestod däri, att Knud Olsøns hustru Helvig var syster till Palme Lyders hustru Marne Loch, framgår emellertid uttryckligen ur en källa, nämligen Ystads bytings dombok för den 11 februari 1667³, då inför rätten uppträdde *Jacob Palme paa sin morsøsters Helwig S. Knudh Ols. wegne*. Här säges alltså, att Jacob Palme var systerson till Knud Olsøns hustru Helvig; men då Jacob Palme var son till Palme Lyder och Marne Loch, så hette Knud Olsøns hustru Helvig Loch.

Men var då verkligen Jacob Palme son till Palme Lyder? Var verkligen PALME LYDER släktens stamfader, var han fader till Simon,

Hans och Jacob Palme, Margrete och Kirstine Palmesdaatter, och voro alltså dessa fem verkligen syskon? Detta är en hufvudpunkt i den genealogiska byggnaden. Det viktigaste af svaret torde kunna sammanfattas på följande vis.

Att de fem nämnda personerna, hvilkas tillnamn äfven för de manligas del tydligt visar sig vara fadersnamn (se sid. 36), voro barn af Palme Lyder, framstår såsom i högsta grad sannolikt redan därigenom, att Palme Lyder under sin tid var den enda person med förnamnet Palme i Ystad. Särskildt bevisande är härvidlag 1624 års mönstringsrulla öfver stadens invånare (se sid. 20), upptagande 311 personer, af hvilka *Palme Lyder* är den ende af namnet Palme; betydelsen af denna mönstringsrulla i genealogiskt hänseende ligger särskildt däri, att de fem personer, om hvilka här är fråga, föddes just under 1620-talet, med visshet dels före, dels efter år 1624. De kunna alltså ej gärna hafva varit barn till någon annan än Palme Lyder. Att de faktiskt voro hans barn, framgår med full visshet genom en sammanställning af åtskilliga spridda vittnesbörd.

Att Palme Lyders änka Marne Loch gifte om sig med Ystadborgaren Peder Christensøn, framgår med full visshet ur talrika bestyrka fakta i den släkthistoriska skildringen (sid. 98—103), alltifrån Peder Christensøns öfvertagande jämte Marne Loch af Palme Lyders ställning i lybska huset ända till den slutligen för Peder Christensøn på grund af detta giftermål ofta nyttjade benämningen Peder Palme¹. Från denna utgångspunkt bör man betrakta det såsom Bilaga 5 aftryckta arfskiftet efter Marne Loch af den 1 februari 1648. Där lämnas hufvudsakligen två uppgifter af genealogisk innebörd: 1) att flera af de ärfvande barnen äro myndiga och därför ej uppräknas¹, 2) att omyndiga äro Jacob Palme, Kirstine Palmes-

daatter samt *Peder Christenssons egen daatter*, som ej namngifves. Af detta sist anförda uttryck följer tydligt, att de två förstnämnda barnen voro barn af Marne Loch i hennes tidigare gifte, alltså i giftet med Palme Lyder.

Vi öfvergå nu till att granska, huru det i förevarande hänseende förhåller sig med hvar och en af de fem syskonen.

För KIRSTINE PALMESDAATTER finnes ett uttryckligt vittnesbörd därom, att hon var dotter till Palme Lyder. Hennes man, skepparen Christen Pedersøn Blegensfar, benämndes, såsom i den släkt-historiska framställningen närmare visas (sid. 27, 107—111), ofta endast Christen Pedersøn Schipper eller Christen Schipper; han var nämligen på sin tid den ende skepparen af namnet Christen i Ystad¹. Nu står i den stolståndslängd för S:ta Maria kyrka, som upprättades år 1675 under Jacob Palmes kyrkvärdskap och väsentligen genom hans arbete, följande anteckning om stolen n:r 97.

Christen Pederssen schipper nerlagdhe ett kiöbebreff paa denne stoell, vdgiffven aff Jacob Goedhe till Pallme Lyedher. Och ehr hans huuestru arffuelig tillfalldhen thillige med sinne medhsödschende effter deris Sl. förälldhre, samme aff dato 1630, etc.

Detta betyder: »Christen Pedersøn Schipper inlämnade ett köpe-bref på denna stol, utgifvet af Jacob Guode till Palme Lyder, och har denna stol tillfallit hans hustru och hennes syskon såsom arf efter deras saliga föräldrar. Brevet är af datum 1630», etc. Här säges alltså, om öfverhufvud den inlämnade åtkomsthandlingen skall vara af något värde, att Kirstine Palmesdaatter ärft stolen af sina föräldrar, som voro Palme Lyder och dennes hustru, hvaraf följer, att Kirstine Palmesdaatter var Palme Lyders dotter. Att emellertid Kirstine Palmesdaatter och Jacob Palme voro syskon, framgår lika

uttryckligt såväl af det ömförmälda arfskiftet efter Marne Loch som af talrika andra källor¹.

För JACOB PALME finnas ytterligare följande fyra vittnesbörd, väl ej lika påtagliga och direkt bevisande som det senast för Kirstine Palmesdaatters del anförda, men dock fullt otvetydiga: 1) I det tidigare (sid. 38—39) anförda och delvis äfven i fotografi meddelade köpebref, som Rasmus Jensøn Harboe den 8 april 1665 utfärdade å stolen n:r 4 i S:ta Maria kyrka i Ystad, säger Rasmus Harboe uttryckligen, att han är gift med Peder Christensøns dotter Marne Pedersdaatter, och han talar mot slutet om *min kiere hustrues broder . . . Jacob Palme*. 2) Bland de af Jacob Palme vid 1675 års ranssäkning om Vårfrukyrkans stolar inlämnade stolståndshandlingarna till den af honom innehafda stolen n:r 44², är den grundläggande handling, Jacob Palme åberopar för att visa sin åtkomst, ett stolståndsbref af år 1643, utfärdadt för *Peder Christenssen och Andris Loch* gemensamt. Något köpebref af dem till Jacob Palme finnes icke och har ej heller funnits, ty han gifver själf i en egenhändig anteckning efter sin likaledes egenhändiga afskrift af nämnda stolståndsbref följande upplysning: *Ennu haff' ieg een confirmatz af Hans Pederss. och Petter Segudss. wdgifuen*. Dessa två voro kyrkavärdar vid Peder Christensøns död. Alltså har efter Peder Christensøns död stolen icke sålts till Jacob Palme, utan endast konfirmerats såsom hans, d. v. s. genom arf tillfallit honom. 3) Borgmästare och råd i Ystad intygade den 3 mars 1666³, att Jacob Palme uppvisat Peder Christensøns kyrkräkenskaper och för desamma begärt *quittering . . . för honom och alle hans arfwinger*, hvilket äfven beviljades. 4) Rasmus Harboe, som i anförda köpebref uttryckligen säger sig vara gift med Peder Christensøns dotter Marne, angifves

flerstädes lika uttryckligt såsom Jacob Palmes svåger, hvarvid dock är att taga hänsyn till detta ords vidsträckta betydelse¹.

Kan alltså en fyllig bevisning presteras för det faktum, att Jacob Palme och Kirstine Palmesdaatter, hvilka länge lefde i Ystad och om hvilka därför rika källor mycket förmåla, voro barn af Palme Lyder, ställer sig saken gifvetvis något svårare för de tre öfrigas del, för Simon Palme, Hans Palme och Margrete Palmesdaatter, som alla tre dogo vid unga år, Hans Palme därtill såsom borgare i en främmande stad. Äfven för deras del kan emellertid anföras en bevisning, som torde vara fullt bindande.

Om SIMON PALME veta vi, såsom af den släkthistoriska framställningen (sid. 225—226) framgår, ej mycket, så mycket mera däremot om hans son PALME SIMONSSON. Nu nämnes den senare upprepade gånger såsom Jacob Palmes brorson, t. ex. i Ystads rådstufvurätts dombok för den 3 november 1668², då Palme Simonsson var stämd för gäld och såsom svarande uppträdde *Jacob Pallme paa sin brodersons veigner*. Likaså nämnes Palme Simonsson upprepade gånger såsom son af Simon Palme, t. ex. i samma dombok för den 13 februari 1666³, där det talas om *Salig Simon Palmös sön nembl. Palme Simeson*. Alltså voro Simon Palme och Jacob Palme bröder. Att denne Simon Palme var densamme, som omkring år 1650 var stor handelsman i Ystad, framgår såväl af domböcker och handlingar från Palme Simonssons processer mot sina förmyndare (se sid. 228—231) som af en sammanställning af följande tvenne fakta: 1) I en af dessa processer framlägger Palme Simonsson för bytinget⁴ sin faders *Simmen Pallmis bog*, sannolikt anteckningsbok, där fadern antecknat, *att anno 1649 den 25 8b, som var een thorssdagen, klochen halffgaen 6 om morgenen bleff Pallme Simonsen fød.* 2) Enligt

skattelängderna i Ystads stadsräkenskaper för åren 1647—1648 (den sista längden är från Michaëlis 1648)¹ fanns vid denna tid blott en Simon Palme i Ystad, själfallet densamme, som i dessa stadsräkenskaper, äfvensom i stadens tullräkenskaper, framstår såsom en betydande handelsman².

Slutligen hafva vi af Palme Simonsson själf ett uttalande, hvori han otvetydigt pekar på sin härstamning från Palme Lyder, nämligen hans ord i det såsom Bilaga 10 aftryckta brefvet till Lütke Prael af den 9 april 1697, där han ber få hyra Schonenfarer-kompaniets hus, *emedhan mine sahl. förfädra samma huuss många åhr beboet*. Nu är genom kompaniets bevarade räkenskaper längden af husets bebyggare känd år för år alltifrån 1626, då det uppläts åt Palme Lyder; i denna längd kan ingen annan än just Palme Lyder komma i fråga såsom Palme Simonssons förfader³.

Hvad HANS PALME beträffar, finnes om hans härstamning ett vittnesbörd, som i lika hög grad gäller äfven Jacob Palme och Kirstine Palmesdaatter. Under samma datum, den 22 februari 1648, kort efter Marne Lochs död, finnas i Ystads pantebok⁴ införda anteckningar om tre pantförskrifningar af Peder Christensøn, nämligen 1) till Hans Palme, som inlämnar ett pantebref utfärdadt af *hans steffader velagt mand Peder Christensønn*, 2) till Jacob Palme, som kallas *Peder Christenssons steffssønn ved naffn Jacob Palme*, 3) till Kirstine Palmesdaatter, å hvars vägnar inlämnas ett pantebref af *hendis steffader . . . Peder Christensson*. En sammanställning af dessa tre anteckningar i panteboken med arfskiftet efter Marne Loch af den 1 februari samma år ger tydligt vid handen, att det är Hans Palmes, Jacob Palmes och Kirstine Palmesdaatters modernearf efter Marne Loch som deras styffader Peder Christensøn emot pant har

lånat af dem¹. Här föreligger alltså ett påtagligt vittnesbörd därom, att dessa tre äro syskon samt att de äro barn af Marne Loch i hennes tidigare gifte, d. v. s. giftet med Palme Lyder. Att denne Hans Palme är densamme som sedan flyttade till Köpenhamn, framgår af flera bland de källor, som finnas anförda till stöd för den släkthistoriska framställningen (sid. 104—107), särskildt af Ystads bytings dombok för den 14 december 1663², då Peder Christensøn indrifver skulder *till Sahl. Hans Palmö i Köpenhamn*.

Hvad slutligen MARGRETE PALMESDAATTER beträffar, så finnes hon veterligen icke nämnd under detta sitt fadersnamn; ej heller finnes hon omtalad vid Marne Lochs död, emedan hon då redan var gift. Dock äga vi säker kunskap om, att hon var dotter af Palme Lyder och Marne Loch. I omnämnda anteckning i Ystads pantebok för den 22 februari 1648 rörande Peder Christensøns pantförskrifning till styfdottern Kirstine heter det nämligen, att inför rätten framträdde *Søffren Jørgensøn schomager borgere her sammested och thilforordnet formønder for sin hustrøis søster Kirstine Palmis daatter*. Att denne Søffren Jørgensøn var identisk med Søffren Trelborg, framgår tydligt bl. a. af Ystads bytings dombok för de tre sista månaderna af året 1652³, där han i ingressen till hvarje tingsdags protokoll finnes uppförd som stockeman och där han på samma plats i längden af de åtta stockemännen benämnas än *Søffren Treloffsborg*, än *Søffren Jørgensøn*. Skattelängderna visa tydligt, att någon annan borgare Søffren Jørgensøn än Søffren Trelborg icke fanns i Ystad⁴. När nu hans änka kort efter hans död, i Ystads bytings dombok för den 14 september 1657⁵, benämnas *Margrete Søffren Treloffborrigs*, var alltså hennes namn Margrete Palmesdaatter. Att det var denna samma hustru, med hvilken Søffren Trelborg var gift

redan år 1648, framgår af åtskilliga i den släkthistoriska framställningen (sid. 111—112) anförda fakta, bl. a. däraf, att Søffren Trelborg dog år 1655 eller 1656 och att han i sitt äktenskap med hustrun Margrete hade minst fyra barn. Slutligen är äfven att märka, att vid arfskiftet i oktober 1673 efter deras dotter Pernilla Söffrens dotter¹ var Jacob Palme närvarande å denna dotters tvåårige sons vägnar, hvarvid han nämnes *Jacob Pallme, som her i landhett ehr barnest nermbste slecht paa moedherne sidhen.*

Härmed torde vara visadt, att Simon, Hans och Jacob Palme samt Kirstine och Margrete Palmesdaatter voro syskon samt barn af Palme Lyder. För Hans', Jacobs och Kirstines del har äfven visats, att de voro barn af Palme Lyder i hans äktenskap med Marne Loch. Att detta då är fallet äfven med de öfriga, framgår bland annat däraf, att Kirstine Palmesdaatter, sannolikt född år 1622, var äldst af dessa fem syskon, i förening med det faktum, att Palme Lyder vid sin död år 1630 efterlämnade Marne Loch som änka².

För sambandet mellan Palmeska släktens två äldsta led torde härmed en fast grund vara lagd. Detsamma gäller den äldre af de ursprungliga släktgrenarna, Simon Palmes släktgren, i dess helhet; från och med Palme Simonssons barn är man nämligen genom befintliga kyrkböcker och rikedomerna af andra säkra källor, samtliga behandlade och belysta i kapitlet »Simon Palmes släktgren», inne på fullt säker mark. Däremot tarfvar den yngre af de ursprungliga grenarna, Jacob Palmes släktgren, till sina två äldsta led en närmare belysning från de synpunkter, som här göras gällande.

Att Jacob Palme var son af Palme Lyder, är i det föregående visadt. Att hans hustru Inger hette INGER KOEFOED och var dotter till en Per eller Peder Koefoed, som lefde vid 1630-talets början, är

ådagalagdt i annat sammanhang¹. Hvem var denne Peder Koefoed? Den utredning af släkten Koefoeds skånska grenar, som för denna släkthistoria företagits (se Släktafla 7), visar klart, att endast en person kan ifrågakomma, nämligen Malmö-rådmannen Peder Koefoed, gift med Margrete Krudmeyer. Att dessa voro föräldrar till Jacob Palmes hustru Inger Koefoed, framgår med visshet ur en sammanställning af följande fakta: 1) Enligt Malmö s. k. barnabok för den 15 maj 1637 efterlämnade rådmannen Peder Koefoed och hans hustru Margrete Krudmeyer tre omyndiga barn, Hans, Inger och Anne². 2) Om sonen Hans Koefoed äger man säker och omfattande kunskap, enär han blef stor handelsman i fädernestaden³. 3) Denne Hans Koefoed blef inblandad i den s. k. Malmö-sammansvärjningen af åren 1658—1659. I den sedan tillsatta kommissorialrättens protokoll öfver förhör med de i sammansvärjningen inblandade talas den 19 maj 1659⁴ om *Hans Koofott, som ähr hooss sin suoger Jacob Palm uthj Ystadh*. 4) På Ystads byting uppträdde den 1 februari 1669 *Jacob Pallme . . . paa sin suoegerss Jens Nielsen Roedtz veigner vj Mallmøe* med en fordran emot Ystad-borgaren Haagen Pedersøns änka Daarette Frølinghus⁵. Nu vet man genom den säkra och omfattande kunskap, som finnes om släkten Krudmeyer⁶, att Anne Krudmeyer, brorsdotter till rådmannen Peder Koefoeds hustru och alltså kusin till denne rådmans dotter Inger Koefoed, var gift med handelsmannen i Malmö Jens Nielsøn Roed (se Släktafla 8). Vidare vet man, att vid denna tid i Malmö blott fanns en borgare af detta namn, och man vet genom den år 1673 förrättade bouppteckningen efter just denne Jens Nielsøn Roed, att Daarette Frølinghus var skyldig honom penningar⁷. När nu denne säges vara Jacob Palmes svåger och när Jacob Palme var gift med en Inger Pedersdaatter

Koefoed, så är det uppenbart, att Jacob Palmes hustru var identisk med Jens Roeds hustrus kusin af samma namn och alltså var dotter till Malmö-rådmannen Peder Koefoed och Margrete Krudmeyer.

Om Jacob Palmes och Inger Koefoeds barn äga vi från Jacob Palmes egen lifstid mycket ringa kunskap. Icke desto mindre kan man med full visshet påstå, att Per Palm, som var handelsman i Ystad på 1680-talet, och Simon Palm, som blef kyrkoherde i Östra Sallerup, voro barn till dem. För PER PALM torde detta vara tillfyllest visadt i den biografiska skildringen (sid. 217—222), främst genom alla vittnesbörd om det stöd, han gaf modern under hennes änkestånd. Här må blott påpekas två sådana fakta som att han i Ystads födelse- och dopbok för den 14 juni 1685¹, då han stod fadder för en son till prosten Magnus Lacander, benämnes *Peder Jacobson Palme*, samt att Per Palms änkas man i hennes andra gifte, Morten Jensson, i sin dagboksanteckning om Inger Koefoeds död kallar henne *moder* och i sin anteckning om försäljningen af hennes gård kallar henne *fahrmoder*, detta sista utan tvifvel beroende därpå, att Per Palms små barn, som bodde hos sin mor och Morten Jensson, använde ordet *farmoder*².

För SIMON PALM i Östra Sallerup finnas icke lika många, men väl lika säkra vittnesbörd. Han kallas i Löderups vigselbok, när den 8 oktober 1689 anteckningen om hans giftermål med Margareta Aquilonia där införes, *Simon Jacobsson Palm*³. Efter Jacob Palmes änkas, Inger Koefoeds, död år 1698 tager han jämte Per Palms barns styffader och förmyndare Morten Jensson befattningen med hennes kvarlåtenskap. Sålunda uppträda, när vid Ystads rådstufvusrätt den 8 mars 1699 kraf göras gällande mot Inger Koefoeds sterbhus⁴, *Kyrckioherden till Sallerup Ehrewyrdige och Wellerde*

Hr Simon Palme och Handelsmannen her i stadhen Wehl^m Morten Fönson såsom svarande för *dheras Sahl. Modher och Swegerska Inger Jacob Palmes sterbhuus*. När följande år Jacob Palmes gård försäljes, heter det härom i samma rätts dombok för den 28 maj¹, att köparen uppvisar *ett köpebref af Kyrckioheerdhen till Sallerup Vyrdige och Vellerdhe Hr Simon Palm och Handelsmannen her sammastedes Wehl^m Morten Fönss., hwareffter dhe å samptel. Sahl. Inger Jacob Palmes Erfwingar [vägnar] sälja och afhendha gården.*

Här föreligga sålunda oemotsägliga vittnesbörd därom, att Simon Palm i Östra Sallerup var son af Jacob Palme och Inger Koefoed, något som framstår såsom visshet redan genom de talrika fakta, som gifvas i den släkthistoriska framställningen, t. ex. om den nära förbindelsen mellan Inger Koefoed och prästhemmet i Östra Sallerup. Behöfves öfverhufvud något ytterligare bevis därför, att Per och Simon Palm voro söner till Jacob Palme i hans äktenskap med Inger Koefoed och icke i något tidigare gifte, så hänvisas till de (ofvan sid. 563) ur ett officiellt protokoll af år 1659 anförda orden, att Jacob Palme då var svåger till Malmöborgaren Hans Koefoed. Per och Simon Palm föddes på 1660-talet.

Härmed torde de äldre grenarna såväl af slakten Palme som af de två äldsta moderne-släkterna, Loch och Koefoed, vara genealogiskt fastställda och klargjorda. För öfriga moderne-släkter är detta i regel antingen obehöfligt, enär arbetet tillfyllest utförts af andra forskare, eller ock är det redan gjordt i den släkthistoriska framställningen med dess noter och bilagor. Endast för en af dessa släkter måste här på en hittills fullständigt outredd och för denna släkthistoria ej oväsentlig punkt en utredning i korthet ske. Det gäller slakten SINIUS.

Simon Palms i Östra Sallerup yngste son, Rutger Palm, från hvilken hela den nu lefvande släkten Palme härstammar, gifte sig år 1735 med prosten Eric Sinii i Brunnby dotter Catharina Sinia. Ehuru Brunnby kyrkböcker från denna tid äro förstörda, äga vi, såsom af den släkthistoriska framställningen närmare framgår, om Eric Sinius och hans talrika familj — åtta döttrar och en son nådde vuxen ålder — en fullt säker och därjämte ganska fullständig och fyllig kunskap. Detta fall utgör sålunda ett godt vittnesbörd om huru långt man kan nå, äfven där de grundläggande källorna saknas, så snart man är inne på 1700-talet. Om prosten Eric Sinii ursprung har det väl uppgifvits af Cavallin¹, att han var »son af en kontrollör i Carlshamn, sedan i Helsingborg, som war från Upland och gift med ett fruntimmer från Dalarna», samt af Sjöström², att faderns namn var Eric Ericsson Sinius och moderns namn Brita Silentz, men något närmare än detta har icke varit känt, och äfven dessa uppgifter hafva förelegat i obestyrkt skick. På grund af de allmänna källhänvisningar, Cavallin gifvit, och den kännedom om hans metoder, man snart förvärfvar, har det emellertid varit lätt att bland »Acta cleri» i Lunds domkapitels arkiv uppspåra hans källa till anförda uppgift. Denna källa utgöres af en egenhändig supplik af Eric Sinius till domkapitlet, daterad Lund den 18 maj 1698³, hvori han anhåller om befordran på den prästerliga banan och härvid bl. a. talar dels om *mine k' föräldrar, såsom långt uppe i landet födde (nämlⁿ min fader, förr detta controleur i Helsingborg, uti Upland i en prästegård ben^d Nääs ock min moder uti Dalarne wid Kopparberget)*, dels äfven om huru *Härrar Skyttarne, i föllie af det de min moders syskonbarn äre, fuller wijsat sig benägne til at hjälpa mig fort*. Dessa uppgifter gifva vid närmare granskning

ej endast full klarhet om Eric Sinii ursprung, utan lämna äfven bidrag till ett par andra släkters genealogi.

I Uppland finnas två församlingar Näs, Uppsala Näs och Enköpings Näs, men en enda blick i »Uppsala Ärkestifts herdaminne» visar, att det här måste vara fråga om Enköpings Näs. Redan där meddelas nämligen¹, att tvenne söner, Lars och Eric, till kyrkoherden Ericus Danmarchius — herdaminnet anför hans tillnamn under den oriktiga formen Danmarchianus — efter fädernesocknen antogo tillnamnet Sinius. Genom företagna källforskningar² hafva dessa uppgifter bestyrkts och fullständigats. Härmed är gifvetvis tullkontrollören Eric Ericsson Sinii ursprung påvisadt.

Lika säkert framgår prostens Eric Sinii modernehärstamning ur den anförda suppliken. När Sjöströms uppgift om moderns namn, BRITA SILENTZ, vid företagen undersökning³ visar sig vara riktig och när man här af Eric Sinii själf får uppgiften, att modern var född vid »Kopparberget» i Dalarna, föreligger en till visshet gränsande sannolikhet, att modern var dotter till borgmästaren i Säter Wilhelm Silentz eller möjligen någon broder till denne; väl är Säter icke Kopparberget, men Wilhelm Silentz' fader, Govert Silentz, inkallades af Gustaf Adolf för att inrätta koppargårmakeriet i Säter och blef dess föreståndare. Att Brita Silentz var dotter till just denne Wilhelm Silentz och ingen annan, framgår af det andra ställe ur Eric Sinii supplik, som här anförts, nämligen att Brita Silentz var syskonbarn, d. v. s. kusin, med herrarne Skytte. Enligt Anreps »Svenska adelns ättar-taflor»⁴ var nämligen Wilhelm Silentz gift med Karin Nilsson, som var dotter till den store Johan Skyttes broder Nils Bengtsson och hvars tre bröder blefvo adlade Skytte. Att Wilhelm Silentz var gift med en Karin Nilsson, framgår ur

säkra källor. Att Anreps uppgifter i öfrigt äro riktiga, framgår af ordet om herrarne Skytte. De enda herrar Skytte, som vid denna tid funnos i Skåne och som det alltså här kan vara tal om, voro nämligen (se Släktafla 21) officerarne Nils och Carl Gustaf Skytte, som voro sonsöner till den nämnde Nils Bengtsson. Alltså måste Brita Silentz' moder hafva varit deras faster. Härmed står det emellertid äfven klart, att Brita Silentz var dotter till just Wilhelm Silentz. Uppgiften i Eric Sinii supplik om herrarna Skytte bestyrker alltså Anreps uppgifter om Karin Nilsdotters härkomst och bestämmer därjämte Brita Silentz' plats inom släkten af detta namn.

OM PALME KOPSETTER

DE personer af namnet Palme, som lefde i Ystad under 1600-talet eller vid 1700-talets början, hafva med ett enda undantag i den släkthistoriska skildringen anvisats sina rätta platser. Detta enda undantag gäller Ystadborgaren PALME KOPSETTER, som lefde vid 1600-talets midt. Väl är det fullt säkert, att ursprunget till hans förnamn är att söka i nära frändskap med Palme-släkten, men hans genealogiska ställning till denna släkt har icke, på grundval af för denna släkthistoria tillgängliga uppgifter kunnat med viss het fastställas. Det är därför han måste behandlas för sig vid sidan af den egentliga släkthistorien.

Palme Kopsetter tillhörde närmast en släkt af kopsättare, som bodde i den vid ån belägna s. k. »Kopsetter-gaarden» och som med allt skäl bör kallas Kopsetter-släkten. »Kopsetning» var på denna tid i Skåne liksom i det öfriga Danmark den gängse benämningen på hvad som i Sverige kallas koppning, d. v. s. en med ett särskildt instrument företagen operation, afsedd att aftappa en viss mängd blod. Denna operation var så vanlig, att den gifvit namn åt en hel grupp lägre utöfvare af läkekonsten. De kallades kopsättare. En förmodan har framställts¹, att de två förnämsta personerna inom Kopsetter-släkten i Ystad, Bertel och Hans Kopsetter, varit identiska med tvenne män, som under namn af Bertel och Hans Bardscher

likaledes på 1600-talet verkade som läkare i Ystad. Redan denna förmodan är grundad på missuppfattning af dessa yrkens inbördes ställning. Läkarna i de skånska städerna på 1600-talet voro af trenne slag: bardskärer, kopsättare och badare. Den förstnämnda gruppen inneslöt de egentliga läkarna, som vid akademier eller hos framstående läkare fått högre utbildning. Kopsättare och badare, de senare tjänstgörande på de offentliga badhusen, sysslade hufvudsakligen med koppning och annan åderlåtning samt med allehanda enklare och lägre läkekonst. En stor klyfta rådde mellan alla tre grupperna, i all synnerhet mellan bardskärerna å ena sidan, kopsättarna och badarna å den andra. Identitet eller förväxling är här otänkbar¹. En närmare granskning visar ock, att nämnda förmodan är oriktig. Bertel Bardscher eller Kryger, såsom hans släktnamn löd, var en på sin tid känd och framstående läkare, som heltvisst icke hade velat förväxlas med en kopsättare². Öfver Kopsetter-släkten i Ystad kan på säker grundval upprättas följande släktafta³:

BERTEL KOPSETTER,
lefde ännu 1634.

HANS BERTELSØN KOPSETTER, † 1666. G. m. ANNE TRØLSDAATTER, † trol. 1675.		PALME BERTELSØN KOPSETTER, † barnlös 1674. G. m. GIEDSCHE NIELS- DAATTER, som lefde ännu 1677.		
BERTEL, † 1676. G. m. MARNE NIELSDAATTER, som öfverlefde honom.	MICHEL, lefde ännu 1675.	TRØLS, lefde ännu 1675.	HANS, lefde ännu 1675.	EFFUE, † 1669.

Om Palme Kopsetter veta vi ej mycket. Vi veta, att han själfständigt utöfvade kopsättaryrket i staden och att alltså hans tillnamn icke var — såsom man möjligen kunnat förmoda — ett efter faderns yrke antaget släktnamn. Vi veta äfven, att han icke bebodde

egen gård. Det är alltså sannolikt, att han bodde i Kopsettergården hos brodern Hans. Vi veta slutligen om Palme Kopsetter, att han lefde i små omständigheter, att han var gift med en Giedsche Nielsdaatter och att han dog barnlös år 1674¹.

Att faktiskt ett nära samband rådde mellan Palme-släkten i Ystad å ena sidan och ej endast Palme Kopsetter, utan Kopsetter-släkten såsom helhet å den andra, framgår af tvenne omständigheter.

När bouppteckning och arfskifte år 1669 hölls efter den tre år tidigare aflidne Hans Kopsetter, var Jacob Palme närvarande såsom änkans ombud². Till sådana värf utsågos undantagslöst de närmaste fränder, som funnos att tillgå.

Den andra omständighet, som här kommer i fråga, är af i genealogiskt hänseende större värde, om än af synnerligen dunkel innebörd. Den 27 september 1658 var nämligen *Palme Kopsetter*, såsom namnet i domboken skrives af byskrifvaren Hans Pedersøn (Ring), instämd inför bytinget såsom vittne i ett mål. När Hans Pedersøn vid redogörelsen för Palme Kopsetters vittnesmål upprepar dennes namn, skrifer han:

Palme Lyderssøn fremstod och wandt effter lougen, at etc.

Emellertid har Hans Pedersøn ganska snart upptäckt sitt misstag, har strukit öfver »Lyderssøn» och ofvanför raden i stället tillskrifvit *Bertilsson*. Hans Pedersøn har alltså här ställt Palme Kopsetter i ett direkt, om än på oriktigt sätt betecknad samband med Palme Lyder. Att ett faktiskt och förmodligen nära samband då existerat, är en till visshet gränsande sannolikhet. Hans Pedersøn var, när han skref detta, sedan nära 20 år byskrifvare i Ystad och kände förvisso bättre än någon annan af Ystads invånare släktskapsförhållandena i staden.

Men af hvad art var då denna släktskap? Såsom redan (sid. 95) framhållits, synes det anförda domboksstället, liksom äfven alla andra föreliggande omständigheter, finna sin enklaste förklaring, om man antager, att en dotter till Palme Lyder, gifvetvis då i ett dennes tidigare gifte, varit gift med Bertel Kopsetter och blifvit moder till Hans och Palme Kopsetter; af dessa två bröder skulle då den ena (sannolikt äldre) hafva fått sin farfaders namn, som man ej känner, men som med stor sannolikhet var Hans, medan den andre (sannolikt yngre) sonen i dopet uppkallats efter morfadern, Palme Lyder. Visserligen är det känt, att Bertel Kopsetter år 1617 lät begrafva en hustru¹, och det är tydligt, att denna hustru, som då var född senast omkring år 1600, näppeligen kan hafva varit Palme Lyders dotter. Det finnes dock ingen känd omständighet, som förhindrar, att Bertel Kopsetter efter några år ingått nytt gifte, då med en dotter till Palme Lyder, och att han i detta äktenskap fått sönerna Hans och Palme. Gifvetvis kan det dock tänkas, att det genealogiska sambandet mellan Palme-släkten och Kopsetter-släkten varit ett annat än det här såsom en hypotes framställda.

DENNA boks konstnärliga utstyrelse är till alla delar utförd af Fröken Anna Berglund i Stockholm, som hämtat samtliga ornamentalt använda motiv från fotografier och andra afbildningar af till släkten knutna minnesmärken. Sigillafritningarna äro gjorda af Fröken Mimmi Svensson i Lund. Kartor och planer äro ritade af Arkitekten Evert Milles i Stockholm på grundval af uppmätningar och beräkningar, utförda af Olof Palme. Samtliga fotografier af namnteckningar och flertalet öfriga äro tagna af Olof Palme. Klischeerna äro förfärdigade af Cederquists Grafiska Aktiebolag i Stockholm. Bokens papper är tillverkad af Lessebo Bruk, omslagspapperet af Riksbankens Pappersbruk i Tumba. Tryckningen är utförd i Uppsala år 1917 af Appelbergs Boktryckeri Aktiebolag.

